

ટૂંક વખતમાં પ્રકટ થનારાં
અંગત્યનાં બે પુસ્તકો

એક છે-જોય.છ. રસના આઠઠ લાઇન અંકકિરત-
રીનાં પહેલાં ૧૪ પ્રકારાનું સર્જન રસમય ચુલ્લાનીમાં
શ્રી અનંતરાય પટેલનો તેવાર કરલેલું પુસ્તક.

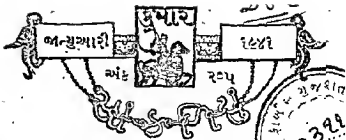
બાર રંગીન ચિત્રો તથા પુષ્કળ
સાહ્યો ચિત્રો ને નકશાઓ સાથે

બીજું ચિત્રસાધના એ બહુતા કલાકાર શ્રી રસિક-
લાલ પરીખની કલાનો સુશીળી પરિચય આપતું
અને એમની લક્ષ્ય બધી જ ઉત્તમ કૃતિઓ મૂળ
રંગમાં રજૂ કરતું પુસ્તક

ત્રીસ રંગીન અને ત્રીસ સાહ્યો ચિત્રો સાથે

કુમાર પ્રિન્ડરીમાં
એ બંને તૈયાર થાય છે

ચિત્ર સાલોન
CHITRA SALOON
Introducing
Artist RADHARAJ PARIKH

ચિત્રો

સરસ્વતી	પુત્રિનબિહારી દત્ત (૧૬)
ફોટોગ્રાફી લરીકાઈનું પરિણામ	મુખચિત્રની આકૃષ્ટિ
છવનસામ્ય	પુત્રિનબિહારી દત્ત મુખચિત્ર
અખંચિતો છવનવિધાતા (એસારદર્શન ચિત્રમાળા) મુ. ક. ચિ.	૩
સંદિરને આરથે (ફોટો)	આબીદમિયાં સેયદ
પરિવારકં બુદ્ધ (ચિત્ર)	પુત્રિનબિહારી દત્ત
સંઆકલે	" "

કાવ્ય

પ્રાર્થના	કુમારકર જોષી	૧
-----------	--------------	---

ચરિત્ર

આચાર્ય પ્રફુલ્લચંદ્ર રાય		૪
--------------------------	--	---

વાતાં

પતંગ	ચીની કથા	૮
હંબર બહાર (ચાલુ)	કુમારકર જોષી	૧૭
મકન અને છબન	જ્ઞાનદેવ રાવળ	૨૫

લેખો

કોઝાબી અંશત્ય	દત્તાત્રેય વાળકુબૂન કાલેલકર	૬
આજ્ઞાનનો આનંદ	(અનંત કાલેલકર) વસન્ત જોષી	૧૦
અન્દની રાફરે	અન્દ્રમણિસુંદર નેડાસાલ પંડિત	૧૨
અંતરાનિરસ	અમૃતલાલ વ. પંડ્યા	૨૦
ઉનામને પાત્રે ચિત્ર કેમ મેળવતું ?	આબીદમિયાં સેયદ	૩૩

વિભાગો

મારી નજરે	૨,૨૫,૧૫૫	૨
Our Friends Abroad		૨૪
પંચતંત્રની વાર્તાઓ	દેસાઈ બાલચંદ્ર ગોપિદત્ત	૨૬
અથલુ		૩૦
સંસારનાં સહેલો (૧૭-શિક્ષણ)		૩૧
ફોટોગ્રાફી	ર. મ. રા.	૩૨
આધુનિકી		૩૪
આ મહિનો (બન-ચુઆરી) છતિહાસમાં		૩૬
ઉલ્લું પાનું		૪૦

કુમાર પ્રત્યેક અંગ્રેજ મહિનાની પંદરમી તારીએ બહાર પડે છે
મુદ્રક-બાલુભાઈ રાયવ; વંચી અને પ્રકાશક રવિચંદ્રરાવળ, કુમાર પ્રિન્ડરી, કુમાર કાર્યાલય
૧૪૧૪ મેયપુર અમદાવાદ; પારિકે રા. ૩, અજીદેશના રા. ૬૫, પરીદેશના ૧૨ સિ., છૂટક હસ
આના; મુખાપ્રમાં: રોક ઍન્ડ સાલ, ૧૩૧-૧૪૨ મેડેલસ્ટ્રીટ મુંબઈ-૧; તથા બીજા
એન્ડ્રો: આર.આર.કોટરી કં., શિલ સાહિત્ય એકાર અને રાવળ લક્ષ્મણ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ.
કુમારમાંનાં સર્વ લખાણો ચિત્રો અને ફોટો કૌપીરાઈટથી રક્ષિત છે

વિદ્યાર્થીઓ, વેપારીઓ, વખીઓ અને બીજા મનુષ્યોને કામ કરનારાઓને એના રોગનથી અત્યથા જેવું પાપજ થયે
નાનાં-મોટાં, માંદાં-સાજાં નખળાં-સખળાં સ્ત્રી-પુરુષ. સૌ કોઈ એનું સેવન કરી શકે છે

તમે વાપરી જોયું છે?

કેસરી જીવન

કેસરી

મહારસાયન

રસશિદ્ધર, અબ્ધક, કેસર, કસ્તુરી અને બીજાં દીપન, પાચન,
તથા પૌષ્ટિક ઔષધ મેળવી લીલાં રસદાર આ મળાંમાંથી બનાવેલું
મુશોભિત મુવાસિત સ્વાદિષ્ટ અને પૌષ્ટિક સાઠણું

તેનું નિયમિત સેવન
લાંબું આયુષ્ય તથા સારી
સ્મરણશક્તિ આપી શરીરમાં
બલ, તેજ ને એતન પૂરે છે.

દર્શિત
પા રત્નના પોટના રૂ. ૧૧૧
અરધા રત્નના પોટના રૂ. ૬૧૧
એક રત્નના પોટના રૂ. ૫)

કારખાનું:
સાયાનીરાડ
મુંબાઈ-૩૩

કેસરી ફાર્માસ્યુટિકલ લિ. વેલ્સેલ. લિ.

અમદાવાદના એજન્ટ બોલીલાલ અવસે. ગાંધીરોડ

ફુકાનર
શ્રી મદાનનવાડી
મુંબાઈ-૨

આટલે આપની વખતે, નહરખળર 'કુશાર'માં વાંચી લેતી એટલું મહાવર્ત.

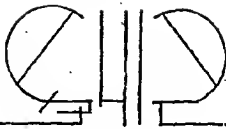

ફોટોગ્રાફી હરીફાઈ

ઉપર: નગણી બાલુ-‘નિઝામે’; ડી. ડી. બારોડ (વડોદરા) પહેલું દિનામ; ડાબી બાલુ-‘ફેક્ટીવાળા’; મનુ પટેલ (સાંખેજ) બીજું દિનામ; વચ્ચે: ડાબી બાલુથી-(૧) જળજળિયાં; બમવાનગ મિસ્ટી (અમદાવાદ) ત્રીજું દિનામ શુભાનેશી તરફ; અનુક્રમે-‘કેરની બકિરા’; રાજેન્દ્રભાઈ દવે (વલસાડ); ‘ભગ’; ફિરોઝ સરદાર (મુરત); ‘ટૂંકાં ફેલતાં’; મનુ પટેલ (સાંખેજ); ‘મધુર હાલક’; ફિરોઝ સરદાર (મુરત); ‘જલનકળા’; ભગિત મધવાણી (પૂના); ‘સાઈકલના પ્રવાસી’; બી. એમ. મિસ્ટી (અમદાવાદ).

विश्वनाथ, पुष्पिन (विश्वनाथ)
(सह श्रीगुरुदेव सारंगधर)

પ્રાર્થના

નિઃ

સંપૂર્ણતા હુંથી પરી રહો સદા;
આનંદ માણું હું અપૂર્ણતાનો.
દમેદમે કેંક ચવા મથી રહું.
મથામણોની ન મણા હજો મને.

અડી, પડી, આથડી કાળભેખડે
પંખ વડે યાત્રી રહી કહીં કહી,
આતું જરી ગોઠણિયે ટચમચ;
હમેડમે આખડી આખરે લડી
રે ટોચ છોને સરના કરી શકું,
મારી રહો મોજ મથામણોની.

આકાશમાં તારકજૂથ વચ્ચે
જૂની રહું જે લલચાવનારું
જૂની રહો તે ધ્રુવલક્ષ્ય ત્યાંનું ત્યાં;
એ જોઈ છું એ જ મને ઘણું છે.
એ જ્યોત કેરો અમકંત, હાથમાં
તાણડિયો તોડી મને ન આપશે.
એ ધ્યેય તો દૂરનું દૂર છે રહો,
આદર્શ આકાશ વિષે જ હો વસો.
આધાર આગે ડગ માંડવામાં
ળની રહે,—ના યસ એટલું કે?
માણું: રહો દૂરનું દૂર લક્ષ્ય તો,
ઉતારશે ના ધ્રુવને ધરા પરે.

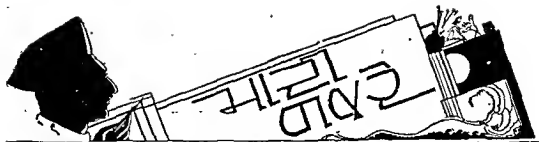
સંપૂર્ણતા દૂર રહો;

સદા મને

હો ભણપોના ઉકળાટ અંતરે.
વિષે હું જે વારસ ચેતનાનો
નિખાણતા ધારું ન પૂર્ણતાની.
ભણો છતાં માનવ યે રહું; મને
અધૂરપોના બહુ ઔરતા; હજો
મને ન ચોધી ઉરચોષપો કદી,
કે ખોડ કે ખાંપણ કેરી ખોટ,
કે હીનતાની ન હજો કમીના.
છે અિદિ સાચી મુજ્જ હીનતા જ.

સંગ્રારના આક પરે અડેલો
માટી તણો આકૃતિહીન પિંડ,
એમાંથી જે ઘાટ ઘડાય મારો,
ન એ હજો પૂર્ણ મુરેખરૂપ કે
રહે ન તારે અવકાશ લાડની
જેએક મીઠી ટપલી લગાડવા,
આતમાધિદેવા, યસ એ જ માણું.

ઉમાશંકર જોષી

૬૧૨૭૮

● દારુણતા અને આતોષી દુનિયાને ઇતિહાસપટ ચીત્ર-
સાતે આવ્યો છે. કોઈ દિવસ માનવી નંખીને એકો દોષ
એવું તો દેખાઈ નથી. તેના સ્વભાવમાં જ આપત્તિઓ
અને પ્રતિપક્ષીઓનાં આક્રમણો યજ્ઞવાને સત્તવ પ્રવતન
બજકતો રહ્યો છે. જ્યારેન્યારે માનવી એ પ્રવતન કરતો
અકરોષ છે ત્યારેયારે સગાજ પર દારિદ્ર્ય, રીતતાને હીન-
તાનાં વાદળ છવાઈ ગયાં છે. કોના એ પ્રમાદનું પ્રાચિત
અને પેઢીઓ મુખી તેની પ્રભ ભાગે છે. એમાંથી હટવા
ઈચ્છતા બન્યુંત માનવીને તો પાતાની વત્કાન્તિ અને પ્રચિત
આદિ આવતા પ્રતિપક્ષીઓને અને આપત્તિઓને ચોધી ચોધી
તેમની પર વિવિધ મેળવવાનું કર્તવ્ય બન્યું ને બન્યું રહેવાનું જ.

કાંઈ, ત્યાં છે હીમના કંઠાચાતોને યજ્ઞવા અગ્નિ, મુદા-
નિવાસ કે રથાનાંતર કરી પ્રાશન માનવે અસુરો પર વિજય
મેળવ્યાની વીરકથાઓ લખાઈ છે. સાગર, વાયુ અને
અંતરીક્ષ પર કાષ્ઠ મેળવ્યાનું યોરવ આજનો વૈજ્ઞાનિક વીર
માણી રહ્યો છે. માનવીની વીરગાથાઓના તો દંતુ પશુ
પાર નહિ રહે; છતાં દારુણતાનું દેવ આટકવાનું નથી.

અંતિ મ વિ જે તા તું લક્ષ્ય

ધંધામાં, અભ્યાસમાં, વેપારમાં, સંશોધનમાં દારુણતા
દર્શનાં આણુ છે. જીવનવ્યવહારનાં બધાં ક્ષેત્રોમાં કાંઈ ને
કોઈ મેારવા દાષ કરવાને હોય છે. તમારા પહેલા પ્રવતને
હી તે પ્રાપ્ત ન હી રામે તો કારનું કલંક તમને કુદમાં
પરાસ્ત થએલા પોદ્ધા કેટલું જ ગમરાવશે. એકાદ પરીક્ષા-
માં નાપાસ થાઓ કે નોકરી મેળવવામાં નાકમેદ થાઓ
અથવા તમારી આજીવિઓને કાંઈ અટકીકરકે અગર પાણું
પર કે સત્તા તમને ના મળે તે વખતે તમારા હૃદયમાં મએલો
જ્ઞાનિ અને નિરાશા તમને સજ્જકુદની દાર કરતાં આજાં બંદિ
લાગતાં હોય. પરંતુ એ જ વખતે તમારી વીરતાની દરોડી
છે એવાત તમે બજરો નહિ. અરેખરા કુદ કરતાં, અરેખરા
થા અથવા કરતાં નિરાશા અને દોષાની સાગમી પર વિવિધ
મેળવનારમાં પ્રતિપક્ષી વિજેતા કરતાં વે વધારે શોધ અને
ધૈર્યની પ્રતીતિ થાય છે, એટલું જ નહિ પશુ યજ્ઞકથે સાચા
અને અંતિમ વિજેતા કે જે તેનો જ અંતીકાર થાય છે. જયથાથ
સાચે પાછા ફરેલા વીરો કરતાં રજુમેદાન પર થા ઝીલતા
પડેલા વીરોનું જગત વધારે સન્માન અને રમરજુ ફરે છે.

અંતિ મ વિ જે તા તું લક્ષ્ય

અંતિમ વિજય પર લક્ષ સાધી જીતનાર પોદ્ધાને પિછાનને
મુશ્કેલ છે. જગતના કોઈ પશુ બદારના મનુષ્યને એ દુરમન
માનતો નથી. બકારના મનુષ્યને દુરમન બનાવનાર કોઈ
આંતર અસહ્યુજનને તે બેળી રહ્યો હોય છે અને પળેપળે તે
પોતાની દારનાં કારણોમાં તેને જ અગળ મૂક્યા કરે છે.
ચકવર્તી મહારાજ અરોહને એવાત સગમળ ત્યારે એમ
કુદસામગ્રીથી દેરો કટવાનું હોડી મદાનબોધ કાદેગોદાના
કાંદા ત્યારે તરફ મેરફી દોરોનાં હૃદયમાં જે દુરમનમારે
વતા તેને નાશ કરી સદુદ્યમનું ચક્ર અંતિગાન કર્યું અને
સાંતિ રથાધી. ઈશુ ખ્રિસ્તે પાતાનું આત્મસમર્પણ કરી
દુરમન બનેલા માનવોને પોતાના સહધર્મી બનાવ્યા અને
અંતિમ વિજેતા કાણુ છે એ જગતને બતાવી આપ્યું.

યજ્ઞ યોગેધરઃ કૃત્તો યજ્ઞ પાઠો ધનુર્ધરઃ
તત્ર ધીરિજયો મૂર્ત્યુર્ધ્વા નીતિનિર્મયઃ

ન્યાં ન્યાં રથાર્થદિત કુદ પર નજર રહે છે, ત્યાં
કોઈ દુરમન રહેતું નથી. દારુણતા બાતોમાંથી થોડી
વિજેતા જ સર્પની વિજિતિ સમેા રોએ છે. શ્રીકૃષ્ણ, રામ,
જુદ્ધ, ઈશુ ખ્રિસ્ત અથવા આ યુગના સિંહને કે નાંખીકમાં
આપણને એવી વિભૂતિનું દર્શન થશે. જગતનાં અગ્રણ
નિરાશા, આજિ કે દાર પર એ જ પ્રસન્ન દારિય કે આરો-
વાંદ એ એમનો મંત્ર દનો.

સત્તાવનનાં બંધવા વિષે કાંઈ એક મિત્રે એક કિસ્સો
કહેલો કે કોઈ દેવેજાની મદાત્માને એક જાલવરે જગત-
માર માની ધૈર્યનંદ મારી રીધું, તે વખતે નેણું 'તત્ત્વમસિ'
(તું જ્યોત્સિ) કહેલો જ શબ્દ સાંભળ્યો. એ તો માનવી
પરાધાનનું ચિહ્નું દર્શ; પશુ તમે તમારી સાધારણ બીડ,
નિરાશા કે આપત્તિમાં જે ભાકુળ અને ગિઃસદાગ બની
હૃદયવેદનાથી પીડાતા હો તે વખતે આ પૃથ્વી પર એ
પત્ર દિષર ફરી તમારે ક્રેવ બરોબર તપાસવા કેટલી શુદ્ધિ
અને શીઘ્રે વ્યજી રામે તો આજે દારિયા તમે અંતિમ વિજેતા
બની મોઝે એમાં કોઈ જ નથી.

તમે જે એકલી રમથતા મેળવી શકો છો તો તમારા કાર્ય-
માં જે કારણોએ નિરાશા અને દાર કુબળી દશે તેને તમે
ચોધી શકો છો અને પ્રમાદ છોડી તે સુધારવા તરફ લક્ષ

સંસારદર્શન ચિત્રાવલિ (૧) મૂખ્યાંતિના જીવનવિધાતા

આપણી સામાજિક અને પ્રત્યક્ષ જોશુઓ, બીચો, કુટુંબો વગેરે પર ફાસ ફરીને વસ્તુસ્થિતિનું વિશ્લેષણ અને મુદ્દેખ દર્શન કરાવતાં વ્યંગચિત્રોની એક ગાળા શ્રી રવિશંકર રાવળે યુગરાત કલાકૃતિના વિદ્યાર્થીઓના આકર્ષણી તૈયાર કરી છે. એમાંથી, 'કુમાર'માં આગ્રહ નહિ આવી મજામાં એવાં વ્યંગચિત્રો આ અંકથી પ્રકટ કરવાં ચાલુ ફરીએ છીએ. એ ગાળાનાં પચાસેક ચિત્રોનું પ્રદર્શન 'સંસારદર્શન ચિત્રાવલિ' નામથી આગાંઓમાં પ્રચાર અર્થે શ્રી રાવળ તરફથી ફરતું દરવામાં આવ્યું છે. એ ચિત્રોની શૈલકૃતિયતા આશ્ચર્યકારક બની છે. તે જોઇને સાધારણ પ્રેક્ષક પણ વિચારને મુદા પકડીને પરિસ્થિતિની ગૂંચ સગજ નય છે. છેલ્લા છ માસમાં આ ચિત્રો આગાંઓમાં ફર્મા જ કર્યા છે, અને લગ્ન પણ ફરવાં ચાલુ છે. એ ચિત્રમાળાના સુરસિતપણા વિષે અને વાલંબપર્યં શાટે ચોગ્ય બાંદેશદરી તથા વ્યવસ્થા કરી આપવાનું માથે લેનાર કોઈ પણ સંસ્થા કે વ્યક્તિને તેના હપ્તેમાન કરવા દેવામાં આવે છે. ત્યોગિયતા આધારે, જીવનનાં કમલાં જેવાં નિઃકૃષ્ણ અને પ્રારબ્ધાધીન બની જોડેલા ભ્રાતૃવાસીઓનાં ખ્યાલ આપની ચિમકી ચિત્રમાં છે.

આપણો, ફરીવાર શ્રી અને વિજય જરૂર પ્રાપ્ત થયો. એ એક સમર્થ ભારતીય વચન છે એવાં મુદ્દેશી અર્થાં વ્યર્થ થયો નહિ. રેવ. શ્રી ઠાકોરલાલ પદ્મોદયરાય ઠાકોર

● તા. ૨૦-૧૨-૨૦૦૧ના રોજ હર વર્ષે તેઓ દેવાધીન થયા. અમદાવાદના સંસ્કારી સામાજિક 'પ્રબલંધુ'ના રજાપાયા પછી જાળા કાળ મુખી તેઓ તેના સંવાદક અને માસિક દત્તા તથા નીદર અને સોહાક્રિય આગ્રેવાન પત્રકાર હતા. અલ્પ એગેનો એ વારસો એમના તરફ બનીતી શ્રી હૃદયદન બળ-પંતરાય ઠાકોર સંમાળા સર્વ 'પ્રબલંધુ'ની સાથે 'યુગરાત અભાષાર' દેનિકનું પણ લોકપ્રકાશન ત્રિગિટિક દ્વારા સફળ

સંચાલન કરે છે. રવ. ઠાકોરભાઈની એ વિરેછપ રમૂતિ છે. અમે તેમના આત્માને ભાવપૂર્વક અંજલિ સમર્પણે છીએ.

કોઈ કહેશે?

આમણાનાની જેવાયકે તરફથી તેમને મુ'જવની બાળતો, ન સમજવી બીતાઓ, પ્રેક્ષા વગેરે લેવાનું અમે કરાવ્યું છે; અને બીજા અનુભવીઓ તથા નાનુકદોને તેના જવાબો આપવા વિનંતિ કરીયું. સગાધાનકારક જવાબો આપો તો તે પ્રકટ કરીયું, અને જવાબ લખનારને ર. ૧-૦-૦૦નું પાનું મળી પુરસ્કાર આપીયું.

ર.મ.રાવળ

અ આર્યના વાર્તાત્મિક અર્થમાં એ આચાર્ય છે. અરથી સદીનું એકધારી અધ્યાપક-જનન ગુનરી થોડાં જ વર્ષ પર તે નિષ્પત્ત થયા છે, પરંતુ એમની નિષ્પત્તિ કેવળ ઔપચારિક છે; કારણ કે આચાર્યના એમનાથી આજનન ગેમનું પડી શકે તેમ નથી. આજના દિવસોમાં એ પહેલાં જ એવા રસાયણ-શાસ્ત્રી છે, જેમણે એ શાસ્ત્રમાં ભૌતિક તેટલી જ મદદની શોધખાળ કરી દિંદને માનવનું આસન અપાયું હોય, પરંતુ એમની ક્રાંતિની દિશિને તે એ સંસ્કૃતિથી જે અનેકગણા વિસ્તાર સાધે છે. એમના જનનમાંથી અનેક વિજ્ઞાનસંશોધક પ્રેરણાનું આકંઠ પાન કર્યું છે અને એમના કૃતકાંક્ષાના સંદર્ભોએ રસાયણ-શાસ્ત્રની આખી દિશી સંસ્થા કીધી થવા પામી છે. અને પુણ્યુરની ક્રાંતિની એ જ પશોધન કલગી છે.

ઈ. ૧૮૬૧નું પર્વ રસાયણશાસ્ત્રના દર્શનદાસમાં મુક્તની થેસિયમની શોધથી અમેરિકનનું છે. એ વારમાં વર્ષના ઔગંદ આસની થીજ તારીએ, જંગમના પ્રાણકવિ માધકિસ મધુકરને હવે પ્રખ્યાત જનાવેલી કોતાલી નદીને કિનારે આવેલા રૂઢી નામના મામમાં એ બાવિ રસાયણશાસ્ત્રીના જન્મ થયેશે. એમના પિતા દરિશ્વર રાય જેટલા ગુણિત દત્તા એટલા જ શિશુપ્રિય દત્તા, ને તેવા જ પાછા પ્રતાવાદી દત્તા. મામમાં કોઈ શાળા ન હોવાથી એમણે પોતાને પેઠે એક છોકરા સાથે ને એક છોકરીએ સાથે એમ જે શાળાએ ખોલી આપેલી. એમના કાળની બાળ અદાલતી કારસી બાપાના એ જગજા માતા હતા, પરંતુ સાથે અરળી અને સંસ્કૃતના પાત્ર તે એટલા જ વ્યાસંગી દત્તા.

આવા થી અને શીર્ષકપત્ર પિતાની નિમેદગાની એટલે સંતનિના હાલતમાં પછી શી કયાસ રહે? એ પ્રશ્નચંદના માત્ર નિમેદગાન જ નાદિ, સાચા રાદગર અને ક્યારેક રોસત પણ જની જતા. આચાર્ય રામ પોતાના આત્મચરિત્રમાં ગાલ્યકાળથી જ એમના પિતા-એ અંધપરંપરાઓથી એમને વાળવા માટે કેવાકેવા પ્રકારો યોજેલા એનું જવાન આપેલું છે.

પ્રશ્નચંદે પ્રાથમિક કેળવણી પિતાની શાળાથી જ લીધી, પરંતુ પછી એમને ઉચ્ચ અભ્યાસની સમગ્ર મળી રહે એટલા આતર ઇ. ૧૮૭૦માં એમનું આખું કુટુંબ કલકત્તા રહેવા ગયું. ત્યાં હૈર રૂઢીમાં તેઓ

દાખલ થયા, પરંતુ ઇ. ૧૮૭૨માં અતિસારો સખત હશે થતાં તળિયતથી લાચાર થઈ એમને અભ્યાસ મુક્તની રાખવો પડ્યો. એ કાળથી લાગુ પડેલી અશક્તિ આજ સુધી એમને સતાવી રહી છે.

રોગગ્રસ્ત થતા છતાં પ્રશ્નચંદ નિષ્ક્રિય નહોતા રહ્યા. પિતાના પુરતકાલની એ ગરાગર જેવી ખગર લઈ નાખતા. એમના પિતાએ પણ કૃષ્ણનગર કોલેજમાં પ્રિન્સિપાલ જેટલ રિચાર્ડસનના હાથ નીચે રૂઢી સોદનપ્રિય આંગ્રજ સારિયનું કુંડું અવગાદન કરેલું. યુરહના વખતે પ્રશ્નચંદને તેઓ પ્રતાવાદી ચિંતનના પદાર્થપાટો સાથે વ્યારતના મદન પુરુષો ને મદકાંક્ષાની પિછાન આપી દેશદાક્ષતા જે ગોષ્ઠિમાં આપતા રહેતા.

આ વંસ પછી સંપૂર્ણ રોગમુક્ત થતાં પ્રશ્નચંદને આજે રૂઢીમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા. એના મુખ્ય શિક્ષક થી કૃષ્ણવિદારી સેનને લાકને એ શાળા એ દાકે ખૂબ પડાતી. એમના હાથ નીચે પ્રશ્નચંદે અં-

આચાર્ય

એજ સારિયમાં ખૂબ પ્રાપ્તિપ મેળવ્યું ને એ શાળાના સર્વશ્રેષ્ઠ વિદ્યાર્થી પુરવાર થયા.

ઈ. ૧૮૭૬માં પ્રવેશક પરીક્ષા પસાર કર્યા બાદ આપણે દેશક અંશે આપણી પોતાની શાળા કહી શકીએ એવી, ઇશ્વરચંદ વિદ્યાસાગર રચાપેલી મેટ્રોપોલિટન ઈન્સ્ટીટ્યૂશનમાં એ દાખલ થયા. એના શિક્ષકો તરીકે કેટલાક સમર્થ જંગમીઓ દત્તા, જેમાં મુરેન્દ્રનાથ જૈનરજ એશ્વર્ય દત્તા, અને માત્ર એમના મોહને લાકને જ પ્રશ્નચંદ તેમાં જોડાયા દત્તા. એવો જ મોદ પ્રેસિડેન્સી કોલેજના સર એલેક્ઝાંડર પેડલરનાં રસાયણ અને ભૌતિકશાસ્ત્ર પરનાં વ્યાખ્યાનો સાંભળવાનો એમને દત્તા. પોતાનાં તત્કાલીન સંસ્કરણોમાં એમણે લખ્યું છે કે ‘મુરેન્દ્રનાથ જૈનરજ અને એલેક્ઝાંડર પેડલર એ અમારા જૂતપરંતોના દેવ જેવા દત્તા; એકેમને રાજ કારણની દીક્ષા આપી, બીજાએ રસાયણશાસ્ત્રની.’

રસાયણશાસ્ત્રના પોતાના મિત્ર ચિંતય અર્થે વિંસ-યત જવાનું પ્રશ્નચંદને ગણ મન રહ્યા કરતું હતું, પરંતુ પિતાના છૂટા હાથને લાકે કુંડું એ અરસામાં દેવામાં બીતરી પડ્યું હોઈ એ જાતની જોગવાઈ રહ

શકે તેમ ન હતી. બીજા બાબુ પ્રફુલ્લચંદ્રની આકાંક્ષા પણ ઉચ્ચ હતી હોતી હતી. એ પાર પાડવા એમણે યુક્ત રીતે જાણીતી 'ગિલ્ક્રાફ્ટ રજીસ્ટ્રેશન' મેળવવા તૈયારી કરવા માંડી—એટલી યુક્ત રીતે કે એમના મોટા ભાઈ સિવાય આખા કુટુંબમાં એમની આ પ્રવૃત્તિની કોઈએ જાણ ન હતી. એની અખિત દિદ્દ દરીદ્રાઈમાં સફળ નીવડી ને છે. ૧૮૮૨માં એમણે એ શિષ્યવૃત્તિ મેળવી.

એ જ સાલના ઓક્ટોબર મહિનામાં વર્ષોથી એવેલું પોતાનું ક્ષત્રિ સ્વાર્થક કરવા તેઓ એડિનબરો યુનિવર્સિટીમાં જોડાયા. આ દુર્લભ મેગ પ્રાપ્ત થતાં યોગ્ય સાથે પ્રોત્સાહ પણ એમનામાં ખૂબ આપ્યો હતો. અભ્યાસ માટે એમણે ભૌતિક, રસાયણ, પદાર્થતત્ત્વ અને પ્રાણિશાસ્ત્ર પસંદ કર્યા. રસાયણશાસ્ત્રમાં ક્રમ બાઉન જેવો સુમધ્ય અધ્યાપક અને લૂ માર્શલ, એલેક્ઝાન્ડર રિમથ તથા જેમ્સ વૉકર જેવા વિજ્ઞાન સહપાઠીઓ મળ્યા જતાં એમની તેમજ રસવૃત્તિ એ દિશામાં વળી

પ્રફુલ્લચંદ્ર રાય

અને એ જ વિજ્ઞાન પર એક સંશોધાત્મક નિર્ણય લખી ઈ. ૧૮૮૮માં એમણે ડી. એસસી.ની ઉપાધિ મેળવી.

એ ઉપાધિપ્રાપ્તિ-પછી યે એમની પ્રતિભા અનેક માનસંગોનોથી નવાજાતી રહી. ગિલ્ક્રાફ્ટ ફાઉન્ડેશનની વિશિષ્ટ શિષ્યવૃત્તિ, ફોર્ડ પુરસ્કારની શિષ્યવૃત્તિ, એવી નાનાપિંથ રજીસ્ટ્રેશનો ઉપરાંત એ વિદ્યાર્થીની રસાયણસંસ્થાના ઉપપ્રમુખપદનું માન પણ એમણે હાંસલ કર્યું. એમના રસાયણજ્ઞાનની તારીફ કરતાં પ્રોફેસર બાઉને લખેલું છે કે તેમનું કામ જોતાં મને તેમનાં જ્ઞાન અને શક્તિની સંપૂર્ણ પ્રતીતિ મળી ચૂકી છે. રસાયણ-શાસ્ત્રની તમામ શાખાઓનો તેમને અનુભવ છે, અને ઔષિક સંશોધનની પણ પડતી શક્તિ તેમનામાં છે.

રસાયણશાસ્ત્ર સિવાય અંગ્રીજ રાજનીતિ અને દિદ્દી અર્થશાસ્ત્રમાં પણ પ્રફુલ્લચંદ્ર ખૂબ રસ લેતા. બી. એસસી. ની પરીક્ષા વખતે એમણે દિદ્દ પરના ઉત્કૃષ્ટ નિર્ણયની દરીદ્રાઈમાં બાગસા 'ગળવા પડેલાંનું અને પછીનું દિદ્દ' નામનો નિર્ણય લખેલો. જે ખૂબ પ્રખ્યાત ગયોલો. પરંતુ એ જ નિર્ણય એમના બાપિ કાર્યક્રમમાં આડખોલી ધબો કરી. એમાંના કેટલાક આલોપાત્મક બાગને જાતે, વિદ્યા-

વીદનાં ઉચ્ચોચ સંમાનો અને સર ડબ્લ્યુ. એમ. મુર અને ચાર્લ્સ યનોર્ડ જેવા તદ્દિશાનાં યુનિર્વા પ્રમાણપત્રો છતાં દિદ્દના કેળવણીખાતાને એમણે આપવા હચ્છેલી સેવનો હિન્દિયા ઓફિસે સાફ હન્કાર કર્યો.

ઇ.સ. ૧૮૮૮માં તે દિદ્દસ્તાન પાડા કર્યા અને એક વર્ષ રાહ જોયા જાદ કમકત્તાની પ્રેસિડેન્સી હોસ્ટેલમાં ગામિક અર્થીસો રૂપિયાના પગારે મહત્તનીશ પ્રોફેસર નિમાયા. દિદ્દના કેળવણીખાતામાં નહતી કાયકાને ઊંચામાં ઊંચો દરમાંથી મેળવવાના અનેકો ખટકારા હતા ત્યારે પોતાને ચએમ્સ અન્યાય માટે એમને લાગી આવે એ સ્વાભાવિક હતું. પરંતુ એ પર અફસોસ કરતા રહેવાને જાહેર પોતાને કાચ આવેલી તકનો પૂર્ણ ઉપયોગ કરવાનો એમણે નિર્ણય કર્યો.

યુરોપના અને દિદ્દના અધ્યાપકજીવનમાં એક મહત્તવનો ને મુજબત બેઠ રહેલો છે. તે એ કે ત્યાં કેમ્બ્રિજ ખાતે અધ્યાપક જાનની ક્લિનિક જેટલી દરે વિદ્યાર્થી શકે તેના પર તેની ક્ષતિ અવલેખે છે, ત્યારે આપણે ત્યાં કેમ્બ્રિજ ખાતે અધ્યાપક પોને શોખેલો તથા પ્રાચીનિક બોર્ડને વિદ્યાર્થીઓ પર જેટલો વધુ ઉતારે એ વધુ ક્ષતિઓગી ગને છે.

પ્રકૃત્યંદ્રે પશ્ચિમના ધોરણે પોતાનું અધ્યાપકજીવન આરંભ્યું, અને જેમ અને તેમ પોતાના વિદ્યાર્થીઓમાં સંશોધકશક્તિ જાગવવા તેઓ કૌશલ્ય કરવા મંડ્યા.

જગતને પોતાની પ્રતિબાંધો પ્રથમ સંગીન પશ્ચિમ એમણે આપ્યો છ. ૧૮૯૬માં રસાયણ જગતને ત્યાર સુધી ગણાત એનું મહત્વરસ નાષ્ટ્રાષ્ટ નામનું દ્રવ્ય એ સાક્ષમાં એમણે દર્શાવી કાઢ્યું, જે પ્રથમ શોધે જ એમને જગતમાન્ય ગતાપ્યા. જર્મન અને આંગ્રેજ શાસ્ત્રીયપત્રોએ એમની ખ્યાતિ ગાઢવ્યને દુનિયાભરમાંથી અભિનંદનોનો વરસાર તેમના પર વરસ્યો.

ત્યાર પછી તે એમની કૌશલ્યંજલમાં એક પછી એક કરી ઉમેરાતી જ ગઇ. મહત્વરસ નાષ્ટ્રાષ્ટ સિવાય ક્ષારમય મટાડીઓમાંથી એમણે અનેક શુદ્ધ નાષ્ટ્રાષ્ટ નીપજનથી કાઢ્યાં અને વિજ્ઞાનજગતને જાનારી આપ્યું કે સકળમાં નાષ્ટ્રાષ્ટમાં એનેશિયમ નાષ્ટ્રાષ્ટ સૌથી અદિશ્વર હોઇ, જગત ને કેંડમિયમ તથા કેંડશિયમ, મૅંગેનેશિયમ અને બેરિયમનાં નાષ્ટ્રાષ્ટ વચ્ચે એ અંકાકાની ગરજ સારે છે.

૧૯૦૪માં યેગાળા સરકારે એમને રસાયણસંરચાઓ નું નિરીક્ષણ કરવા જપાની સંગવડ કરી આપી ને તેમણે પ્રથમ ટ્રેવી સેમેરેટરી અને પછી રાયલ હન્ડરીટચુલનમાં કામ કર્યું. ત્યાં અનેક પ્રકાંડ વિદ્યાનો જોડેની અર્થો વડે પોતાની જ્ઞાનની મૂઠીમાં પણ એમણે સારા ઉમેરા કર્યો.

નવાં જ જોશ ને નરી જ લગતથી તે દિદુરતાન પાછા કર્યો. અહીં આવી મહત્વરસ નાષ્ટ્રાષ્ટમાંથી એમણે બીજાં અનેક દ્રવ્યો તૈયાર કર્યાં. એડિનમ, ધરીડિયમ, સુવર્ણ વગેરે ધાતુઓના યુગ્મધર્મો શોધવા પાછળ મક્કી એમણે પુષ્કળ સાદિતી અદાર આણી. પણ એમનો પ્રમુખ રસવિષય નો નાષ્ટ્રાષ્ટનો જ અને એ માનીતા વિષયને એમણે પોતાના જામવ્યને એટલો તો સમૃદ્ધ કર્યો છે કે આર્થિકદૃષ્ટિએ એમને 'Master of Nitrites' ગણાપ્યા છે.

૧૯૧૨માં અમિલ જગત વિશ્વવિદ્યાલય પતિવદમાં બાગ સેવા કલકત્તા વિશ્વવિદ્યાલયના નિયોજિત પ્રતિનિધિ તરીકે એ ફરી યુરોપ ગયા. એ અરસામાં રાસનિકાદારી શોધ અને સર તારકનાથ પાસિતાના ત્રીસ લાખના દાનથી કલકત્તામાં સંશોધનકાર્ય માટે એક નવી સંસ્થા જોડી યદ્ય અને તે યુનિવર્સિટી કૌશલ્ય જોડે સાયન્સ કલકત્તા

કુમાર • અંક ૨૦૫મો (વત્સુઆરી ૧૯૪૧)

વિશ્વવિદ્યાલયના ઉપકુલપતિ આશુતોષ મુકરજીએ એના અધ્યાપક મારે પ્રકૃત્યંદ્રને આગ્રહ કર્યો અને તે કબૂલ થયા. આમ, પ્રેસિડેન્ટી કૌશલ્યને સતત અદ્યતન વર્ધની સેવા આપી ૧૯૧૬માં એ તેનાથી છૂટા થયા.

પંદર વરસ એ પટે રહી છ. ૧૯૩૬માં તે નિરુત્ત થયા. એ દરમિયાનમાં પ્રયોગશાળાઓને રવયંસંચાર્ય અને અવતન જનાવવા તથા સંશોધનની ફેશોશિય નિભાવવા તેમણે ખર્ચ ખર્ચતી કામ કર્યું. સક્રિય સેવાથી નિરુત્ત થયા પછી એ જ સાક્ષમાં કલકત્તા વિશ્વવિદ્યાલયમાં રસાયણશાસ્ત્રમાં એનેશિયમ પ્રોફેસરનું પદ એમણે સંભાળ્યું. એ સકળમાં વર્ષોમાં એમને લાલે યજ્ઞેશ્વ મંડેશમન ખુજા વિરુત્ત છે, પણ આપણે અહીં એમાં કોંડ નહિ જોતરીએ.

સરકારે એમની કદર કરીને છ. ૧૯૧૧માં એમને સી. આર્થ. ઈ. તથા મદાયુદ્ધ પાદ નાષ્ટ્રાષ્ટ જનાપ્યા. કલકત્તા વિદ્યાલયની પીએચ. ડી.ની માનદ ઉપાધિ પ્રાપ્ત કરવા ઉપરાંત ૧૯૩૪માં સંઝનની કેમિકલ સોસાએટીની માનદ ફેલોશિય તેમને જલ્લાવામાં આપી. એમની મહત્તાની વાર્તાનિક પિછાન કરવા કલકત્તામાં એમના પિતમ આત્મચરિત્ર (Life and Experiences of a Bengali Chemist) કરનાં જે એમના ૭૦મા જન્મદિનના શુભ નિમિત્તે, દુનિયાભરના સિદ્ધવસ્ત વિદ્યાળીઓની કલમે સીંચાએલો પ્રશસ્તિમંથ અવસ્ય જોઇ જશે.

દિદવા વૈજ્ઞાનિક મેશોધનના આદ્ય પ્રવૃત્તિ જોઃ જગતીયસંદ્ર જોત અને પ્રકૃત્યંદ્ર રાય. જાનેના પ્રયોગિક જીવન પાછળની ગદનને આર્થે સ્થિતનની પીદિકા વિસ્તારી રાકાય નેમ નથી. તેમાં જે રાય મદાશય તો કેમ જાણે પોતાના આદરજોને જ પરમી જોડા હોય તેમ આજીવન કુવારા જ રહ્યો છે. એમની મરેજ ખંડેશયડી ચામડી નીચે એવું તો કેમજ હ્રદય છુપાએલું છે કે માનીતા મરેજ કુખથી પણ તે સંસુખ યદ્ય જોડે છે.

છતાં એ કેં પિતાનને જ વરેમા એકાંતિક અનુરાગી નથી. રાષ્ટ્રપ્રેમથી પણ એમનું હ્રદય એટલું જ રંગાએલું છે. એમણે રમાપેલું યેગાળા કેમિકલ એન્ડ હાર્માચુટિકલ વર્કસ આ દેશના ઉદ્યોગધંધાના વિકાસમાં એક આદરમયું રમાન બોગવી રહ્યું છે. એડિનબરોમાંના અભ્યાસસમયે કેળવણીપાનામાં જગ્યા મેળવવા એ મથી રજાવતા ત્યારે પશ્ચિમ હન્ડરીટચુલનના ડિરેક્ટરે તેમને

રાજા મારેશ્વરે કે એમના જેવા મિદદસ્ત રસાયણશાસ્ત્રી
શા મારે શાન ઉચ્ચોત્કર્ષવા નહીં ખ્યાલ નથી હોતત્તના?

વિદ્યાર્થી પ્રકૃષ્ટરુએ એ રાજા સાત્તરી રાખ્યો. કૌશલ
અને પ્રયોગશાળાના સમયબંધી જીવનમાંથી મેં થોડા-
થોડા અંશમાં ગાથાની એમજે પોતાને ચેર નર થોડીથોડી
કામોદયુદિસ્યત્તળાવડાની પ્રતિભા આપી. ચાર્લ્સ વર્ગમાં
તો ૯૧ આપડ વિનયુદરો પદનું શપનખંડ મિત્રાવનું
એમનું આખું મકાન કારખાનાના કૃપમાં ફેરવાઈ ગયું.
૯. ૧૯૦૦માં તો એ પ્રત્યેક પ્રિમિટિવ કંપનીમાં પદિત્ત
ગતી અને આજે ૯૦ એકરની જમીન ક્ષત્રાવા તેના
કારખાનામાં ૨૦૦૦ માણસો કામ કરી રહ્યા છે.
કંપનીનું 'સલ્ફ્યુરિક એસિડ પ્લાન્ટ' એશિયામાં સૌથી
મોટું અને શ્રેષ્ઠ દોવાની નામના ધરાવી રહ્યું છે.

શુદ્ધ વિજ્ઞાન સાથે માનવ વ્યવસ્થાનો પ્રત્યે પણ
એ કેટલું વલ્લ આપે છે એ દિલના ઉચ્ચોત્કર્ષાત્ત
પ્રવર્થેના તેમનો આદ જનારી આપ છે. કાપડઉચ્ચોત
તથા બીજા નાનામોટા અનેક ઉચ્ચોતેના તે પુરસ્કર્તા
છે. અરબા અને ખાંદીના ચાંચીકર્તા આંદ્રેસ જર્મનાર
પણ એ કદાચ પડેલા દનાર અને આજે તે એમના
શિષ્ય અને સૌથીમિત્ર જેટીકાર થી સનીશ્ચંદ્ર રાય-
શુખને જાદ કરતાં એમના જેવા એના મદાન, સરિય
અને વડેવાક પ્રચારક બીજાં બાજે મજા, ધણાંમ તે
માને છે કે એમનો કૃત્યુદ રાષ્ટ્રપ્રમ એમની પ્રેરણક
પ્રતિભાનો થોડાકર્તા પણ બાગ લીધા મિત્રાવ નથી
રહ્યો. પ્રકૃષ્ટનંદ જને પણ એ વાનથી અખુવાકક નથી.
જતાં એમજે તો અનેક વ્યાનયીકેમથી થોપણા કરેલી
છે. કે 'સંશોધન શાત વેતક શકે એમ છે, ઉચ્ચોતે શાત
વેતક શકે એમ છે, પણ વ્યવસ્થા શાત વેતક શકે એમ નથી!

અને રાષ્ટ્રપ્રેમની આ ઉદરતા યાંજળીન રહી. દિંદ
સદાકાળ જેનાથી મગડથી અનુભવે એવા એક મદા-
પ્રેરના જન્મ આપી તે ધન્ય ગતી છે. એ મદાપ્રેર ને
દસ વર્ષના એમના સતત પરિશ્રમ પછી એ ખંડમાં જવાડ
પડેલા 'દિંદુ રસાયણશાસ્ત્રનો જનિદાસ' માનવ અબીપ્રસ
અને વૈજ્ઞાનિક પ્રગતિમાં એક નવું પ્રકરણ પૂર્વ પાડનાર
નર્તક એ મદાપ્રેર આજે અપનારી લીધા છે.

Profulla Chandra Ray
9-3-23 રાય ર.મ. રા.

જુવાનીમાં પણ 'મરીશ જવાન' તરીકે જાણીના
રાય મદાપ્રમ આજે પણ મરીશીને એટલી જ કિત-
ચરખીકી ઉપાસે છે. એમની આવક પડેસથી જ આ-
મદાપ વિદ્યાર્થીઓ તે વિધવાઓના કલ્યાણાર્થે વપરાતી
આતી છે, જે કમ આજ મૂંથી જમનો નેમ આતુ છે.
એવાજ કૌનકક વકર્મોના અપ્રકો નહીં પણ તે નિર્દિનરાથી
કર્મશાઓને પ્રદાન કરના ને છે. કેળવી જુવાનીની
કાવૈત્તપરના ને નિરાશરત્તેક એ આતી મરીશ પ્રપતિ
માને છે.

આદીપ્તેષીકરણી ને ઉચ્ચ વિચારશક્તિથી એ એમની
સામાન્ય જીવનધારી છે. દુકાળ કે અનિચ્છિત વખતે
જળનાને શાતન આપવા જને જોણી કેમ્પનાર એ મદા-
નુભાવ આજે એવા જ વિનયાર્થે આનુભવેરના પાટળ
કાતી મથા છે, અને પાતે પ્રચારવેકા જાનરાપોત કેજાને
ઉચ્ચત જેનાથી નિજન જીવન મુગદી રહ્યા છે.

એ ઉચ્ચત અસુખ્ય રહી તેની પરમિટિએ પડેસ્યા.

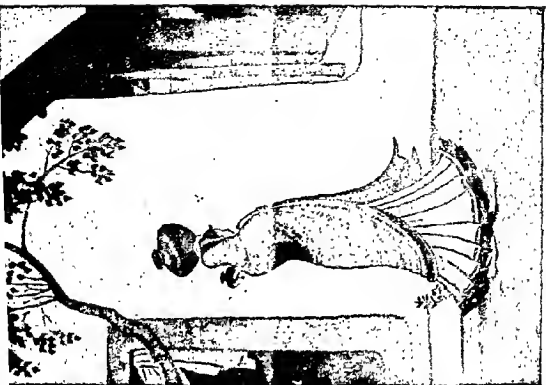
વિગતની કૌશા કરતાં યંચનિનો મધ્યાદ વજુ મરેક છે.

ઉનાવળી પ્રેમ તથા થીમા શકુવથી આવધ રહેલ.

Worme (1801-1811) 1811

Worme (1801-1811) 1811

Worme (1801-1811) 1811

મંદિરને બોટલે
ફેરો-આબોદમિયાં સેયડ-પાવનપુર

એકાકી અશ્વત્થ

લેખક

કાકાસાહેબ કાલેલકર

પેલી મંદાકાર ટેકરીના ખોળામાં પેલું વડનું
જાડ કેવું શોભે છે! ટેકરીને એ છેડે ઉપર
માણસની વસ્તી હોય એમ લાગે છે. ત્યાં પથરાયેલી
ખાસ પહોળી વાડ ગનાયી છે. અંદર મોટાં મોટાં
ઢોંચાં જાડ છે. ઉપર સુધી ચઢવા માટે શાંત ગંબીર
પગથિયાં છે. કેઈ લક્ષ્મીપુત્રના એકાંત માર્ગનાં નિવાસ-
સ્થાનો દશે અથવા શોળીન સાધુઓના અખાડા દશે.
એ મંદિરો હોય તો ઉપર જઈને ત્યાંના ઘંટ વગાડ્યા
વગર કેમ આવે! નીચેથી એ સ્થાનો આટલાં કપાળાં
દેખાય છે, તો ઉપરથી નીચેના વિસ્તાર કેટલો રળિ-
યાગ્યો દેખાશે!

ખાડીની ટેકરી ઉપર એકે જાડ ન મળે. એનો
અર્થ એ કે વાડની અંદરનાં જાડો પ્રિદાપૂર્વક વાવેલાં
-ઉછેરનાં છે.

અને નીચેની તળેટીમાં પણ પેલું વડનું જાડ જાદ
કરતાં કશી જ વનરપતિ નથી. શોભાંકે જાંખનાં હોય
તોયે ગનીમત.

ત્યારે શું પેલો વડ કેદાએ વાવેલો જ છે! જઈને
નેવું નોંદએ. પણ ખેતરો ખૂંદીને એટલે દૂર કોણ
જન્ય? ખેતરો શાનાં, ખીડના કકડા જ પથરાયા છે.
પગ કહે, 'અમે જવાના!' આંગો કહે, 'એ ભગ્ય
મૂર્તિનું, દર્શન નહીં થયું જ નોંદએ.' હાથ કહે,
'એ ડોસાની સાંખીસાંખી દારી પકડ્યા વગર સખ
પગવાનું નથી.' અંતે હૈયું માની ગયું અને જવાનો
નિશ્ચય કર્યો. અમે કપાટાંગેર ચાડ્યા. વાઈ અજોક અને
હું. અજોકે કહ્યું, 'ઉપર નેને નિવાસસ્થાનનાં કહો' છો
એ પાંચીઓના દુખ્ખા-ટાવર આદ સખતે-ચ' છે.
તરત મનમાં પ્રકાશ થયો કે એ નિઃશ્ચિન્ધાન ખર્ડ
પણ શોખીનોનું નદિ, પરંતુ છેલ્લે છેલ્લે ચક્રાંઓનું.
એને અંતિમ સ્વાર્થાપણનું સ્થાન કેમ ન કરીએ!
પંખાણેલું શરીર મરી ગયા પછી અદેખા ધઈને જાગી
નાખાંએ કે દારી દઈએ, એના કરતાં જડાધુના મત-
ભાઈને એ અંધણું કરવું એ શું ખોટું! ક્યવતાં સેવા
અને મરી ગયા પછી પણ સેવા, એ આદર્શ શોખો છે!

અમે કપાટાંગેર ચાડ્યા. પગ તળે ધોળા અને
લીલા પથરાના ઝીણા ઝીણા કટકા આમતેમ પથ-
રાએલા હોવાથી, ભૂમિ આકર્ષક લાગતી હતી. કેક
કેકાણે લીલા કાંડરાઓનું એક સંગેસન જતમું હોય
એમ લાગતું હતું. કેક કેકાણે ચક્રાંકતા પથરા મસમ
ખાળકેની આંગોની પેંડે ચળકતા હતા. અમે આગળ
ચાડ્યા. વડનું જાડ દવે વધારે મોટું દેખાયા લાગ્યું.
તેહ છું તો એની પાસે એક તાનકડો ફૂલો છે. આ
ફૂલો અહીં કેાણે ખોદાઓ દશે! વાડીવછંદા કરવાની
તેવારી રૂપે ફૂલો ખોદાઓ ફોત, તો એ આદર્શ નાનો
ન હોત. આ તો પ્રેતયાત્રામાં આવેલા શોધોને વિસ્મામે
કરી હાથપમ ધોવાનું સ્થાન ગનાવું દશે. દિંદુઓનું
સ્થાન હોત તો ખાતીપૂર્વક કહેત કે ઘણુઓને ગવા-
વાની આ સગવડ છે.

મમે તે હોય. આ આરામનું સ્થાન એટલું બધું
એકાંત છે કે માણસ મમે નેદા ઉદિશ હોય, પણ
અહીં આસીને એને શાંતિ મળવાની જ.

અને એક જ મેંગો અનિદવાર જવ કરવાથી
જેમ એ મેંગમાં સંકલ્પસિદ્ધિ આપી જન્ય છે, તે જ
પ્રમાણે આ જાડ તળે કેવળ રમતાનપાત્રાઓ જ ઉપરા-
ઉપરી આવવાથી આ જાડનું આણું માતાવરણ 'મૃત્યુ
એટલે શું?' એવું જ ચિંતન કર્યો કરે છે. જેમ પૂર્ણ-
પિરામ એક વાક્યને પૂરું કરી ખીન વાક્યનો પ્રારંભ
કરી દે છે, તેવી જ રીતે મૃત્યુ પણ એક નિદર્શના
અંત આણી ગત્યા ક્યવતાં પ્રતાવના કરે છે. માણસ
વર્તમાનકાળ તરફ જુએ છે, પ્રતિદાસ જૂનકાળ તરફ
જુએ છે, કવિઓ અને પેંગમંત્રો ભવિષ્યકાળ તરફ
જુએ છે; બ્યારે સર્વગામી સર્વેકરા મૃત્યુ નિકામકર્થી
હોય છે. આ અશ્વત્થ પ્રશ્ન એ મૃત્યુના આસન તરીકે
અહીં વિરાજમાન છે. કેટલી પવિત્ર એની ભૂમિકા,

ને કેટલું ઉદાર એની
વડવાદોએનુંગાંભીર!
આનીશાખાઓમાંકે-
ટલાંયેપક્ષીઓએહાંછે.
અને પક્ષીઓ એટલે
પ્રભાતનો કલ્પદ્રુમ. તે-
ઓ'પૈલુ આરંભનાની
વિરોધતા એંગળખતાં
લાગે છે. એમનો ક-
લ્પદ્રુમ અહીં કેટલા દ-
યાએસેલા લાગે છે!

જો અરોહ સાથે
નહોતો તો આ વડના
ચડને આલિંગન આ-
પ્યા વગર હું રહેત
નહિ. દિમાસ્યમાં એ
વૃત્તિ મેં કેળવી ત્યાર
પછી જાઠ પછુ મારે
મટિ રવજન અને
ત્રિવજન સ્પર્ષ પડ્યાં
છે. એમનો આકાર
અને એમની છાત્રની
કરચાશીઓ જોઈ એ-
મનાં સુખદુઃખ સાથે
હું એકરૂપ થઈશકું છું.

પાછા વળતાં મેં
એ વડની વડવાદોઓ
દાદમાં પકડી, -એ જ-
હનો અનાદર કરવા
મટિ નહિ, પણ વિદા-
યના દરનાદોષના કેપે.
આવટરૂશ મારીરમ-
રણમાળામાં રથાન
પામી ચૂક્યોછે, કેમકે
હુપન અનેમુલુબને-
નો પ્રતિનિધિ એ
અશ્વત્થ છે.

(પત્રામાં પારસી દખ-
મા પાસે જૂન-૧૯૪૦).

સાણસને કેટલીકવાર જ્ઞાન કરતાં અજ્ઞાન વધારે પથ્યકર નીવડે છે

અજ્ઞાનનો આનંદ

શા નની મદત્તા માના શોકોને મારે એક જ વાત કહેવાની છે કે 'બાઈઓ, કેટલીક વાર જ્ઞાન કરતાં અજ્ઞાનમાં વધારે મજા હોય છે.'

ધર્મી વાર મને આ વાતનો અનુભવ થયો છે. એક વાર મેં ત્રણ રૂપિયામાં એક ટોપી વેચાની લીધી, અને જુજ સરતામાં સારી ટોપી મળી તેથી હું આનંદમાં હતો એટલામાં દાદમાં એક પડીકું લાઈ મારે. એક દોરત આવ્યો. વટથી એને મારી નવી ટોપી ખતાવતાં મેં કહ્યું: 'ત્રણ રૂપિયામાં કેવીકહ્યો ટોપી લીધી છે, મદારાજ! જુઓ તો ખરા!'

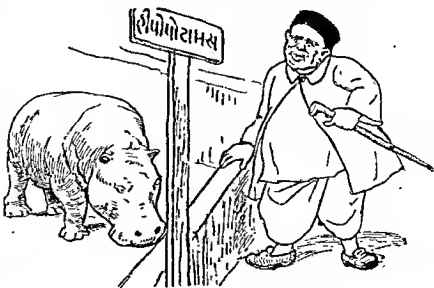
'શું ખરેખર તે આના ત્રણ રૂપિયા આપ્યા?' તે બોલ્યો.

'એટલે? આની ટોપી ત્રણ રૂપિયામાં લાની તો આપ!'

'અરે બાઈ, આ જોને તદ્દન એની જ ટોપી હું એ રૂપિયામાં લઈને ચાલ્યો આવું છું.' દાદમાંનું પડીકું બોલી એમાંની ટોપી ખતાવતાં એણે મને કહ્યું, 'જો, આ રજું જિત'

મારે ચહેરા જોવા જોવા થઈ ગયો. મુસ્કો દાદમાં હું બરાડગો; 'મજા દશે જો એ રૂપિયામાં; પણ એ વાન મને ફરવાથી તને શું મળ્યું? મારા આનંદનો તો નાશ થઈ ગયો. એમાં તારા દાદમાં શું આવ્યું?'

હું જોકે હેનગયો હતો, પરંતુ તે વિનોના મુદ્દ અજ્ઞાનના મધુર આનંદમાં હું હતો; પણ આ બાઈગંધિ વગર કારણે મને સત્તાન અને સાથે દુઃખી કર્યો. ત્યાર પછી ત્યારેત્યારે હું એ ટોપી તરફ જોતો ત્યારેત્યારે મને દુઃખનો કાબરો આવતો અને પાગીમાં ગમેસે રૂપિયો સાંભરતો. જોકે, આમ તો મારા કેટલા યે રૂપિયા આજ મુધી કેટલી યે વાર ગયા દશે; પણ દુઃખ એ રૂપિયા ગયાનું નથી, એ ગયાના જ્ઞાનનું છે. એ બસે તમ, પણ એનું જ્ઞાન ન થયું જોઈએ. મને લાગે છે કે ઝોંથેશ્કોના પણ એવા જ કંઈક શબ્દો છે: 'ચોરી થાય તેના વાંધા નહિ, પણ જોને ત્યાં એ ચોરી સ્પષ્ટ હોય એને ખજાર ન પડે તો ઠીક!' ખર્દ જ છે. શી તરફ છે એના જ્ઞાનની! તેના કરતાં અજ્ઞાન સાફ!

એ માનવસ્વભાવની વિચિત્રતા પર નર્મ કરતો લેખ

ગયા વર્ષથી શરૂ થયેલી આ નિબંધિકાઓના મૂળ લેખક શ્રી અનંત કામેજીર આજના યુવાન ભરાડી સાહિત્યકારોમાં આગળનાનું સ્થાન ધરાવે છે. કાવ્ય, નવાંચિત્ર, નિબંધ, નાટક, પ્રવાસ, એમ અનેક મુખી એમની સાહિત્યપ્રવૃત્તિએ ભરાડી ભાષામાં અસામાન્ય લોકપ્રિયતા પ્રાપ્ત કરી છે. પણ એમની પ્રતિભાને બંદેર વિચાર તે એમના નિબંધોમાં જ નહીં પડે છે. માનવસ્વભાવનું સૂક્ષ્મ અવલોકન, સારા અનુભવોમાંથી નવાં તત્ત્વો શોધવાનું કૌશલ્ય, અત્યંત સ્વતંત્ર લેખન પ્રવૃત્તિથી વિચારો ને લેખક કલાક એ એના વિશિષ્ટ ગુણો છે. ભરાડી ભાષામાં નિબંધલેખક તો ઘણા છે, પણ એમના નિબંધમાં કલાત્મક પ્રકરે એટલે બધા છે કે નિર્ભર તો શ્રી કામેજીરના જ એવા અભિપ્રાય બધે સ્વીકારાયો છે. તેઓ 'ચિત્રા' સાપ્તાહિકના સંપાદક પણ છે.

એક વિખ્યાત નવલકથાકારનું એનું માનવું છે કે કડવા અનુભવોનું અથવા દુઃખદાયક બનાવોનું માણસને પૂરું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. એ નવલકથાકારે કેટલીક સુંદર નવલકથાઓ લખી છે, અને દરેક નવલકથામાં તેણે માનવહૃદયની અત્યંત દુઃખદાયક અને ટાકકરી ગાથા વર્ણવી છે. એનું જમાણું થાંચી મનુષ્ય નિરાશ, અસહાય થઈ ગયું છે. એ નવલકથાકારને એક વાર કાદળે પૂછ્યું, 'મનુષ્યહૃદયના આવા કૃષ્ણ પ્રસંગો જ તમે દમશેષ કેમ ચીતરો છો?' ત્યારે તે બોલ્યો, 'આવા ભયંકર બનાવોનું માણસને પૂર્ણ જ્ઞાન મળે તો એવા પ્રસંગ એના હૃદયમાં આવે ત્યારે એમની સામે બૂઝી શકવાનું પણ એને મળે; એનું મન એવા પ્રસંગો માટે તૈયાર જતી રહે.'

એ મદાન લેખકને એક વાત કહેવાનું મન થાય છે. એક દોહડાણા માણસને દું જોગખું છું. બધિજમાં કાદવાર જૂળ જિંદગી પોને નીચ પડી જાય તો માથું ટૂટી જાય અને તેથી મૃત્યુ નીપજ એટલા માટે દંદરોજ કલાક એ કલાક એ બાઈ પોતાનું માથું દોવાય સાથે પહોંડે છે.' એ બુદ્ધિશાળી પુરુષ ઘણું કરીને પેલા નવલકથાકારનો પ્રામાણિક અનુયાયી હોયો જોઈએ!

કોઈવાર અજાન કેટલું પર્યટક દોહ શકે એ નિંબ એક રમૂજ વાત છે. એ નિંજા દત્તા. તેમાંનો એક દત્તો ખુબ જાંઠા, બેકાજ ને પ્રમાણુડીના. એના દોરને એક દિવસ એને કહ્યું: 'તું તો દિગોપોટમસ લેયો છે.'

'ખરેખર!' એણે પ્રશ્ન કર્યો. એને થયું કે દિગોપોટમસ એ બંધાવવાં અંગ્રેજ શબ્દનો અર્થ પણ કોઈ 'મોટા વિદ્વાન' કે મદાપુરુષ કે એવો જ જાણક થયો દશે:

તે દિગ્રમથી પેલા જગા બાઈ પોતાના એ દેહન પર દદ ઉપરાંત ખુશ રહેવા લાગ્યા. સાત આઠ વરસ પડી એ એક પ્રાણીસંપ્રદાયજી લેવા ગયો દત્તો ત્યારે

શ્રી
અનંત
કામેજી

એણે સંપ્રદાયજીના એક બાગમાં એક મોટું બેકાજ પ્રાણી લેયું. આ પ્રાણી ને પછી કંઈ દશે એ જાણવાની ઉત્કુહતાથી બહાર જગાડેલું એનું પાટિયું વાંચવા ગયો ત્યાં નામ નહીં પડ્યું: 'દિગોપોટમસ!'

'ઓતારીની!' યુક્તારથી લાભલેખ થઈ તે બોલ્યો અને લાંબી નીકળી ચીધો ગયો પોતાના મિત્રને ત્યાં.

'જદમાય!' પોતાના દોરતને ઉઠેશી તે બોલ્યો: 'દિગોપોટમસ થું એ મેં આને પ્રાણીસંપ્રદાયજીનાં લેયું! આજથી આપણી દોરની ખલાસ!'

તો નાનગો ઉપયોગ!

વાર; પણ ને બધું 'જાન', 'જાન' કહેવાય છે તે મેં ક્યાં વિકાસપ્રાપ્તિ દોય છે! માર્ક કાઝનું જ્ઞાન એ આજનું જ્ઞાન ગણાય છે. ન્યૂટનનો સુરેતા-કર્ણજનો જગત્વિખ્યાત સિદ્ધાંત જ તો નો! કામવરમ દિવસ મુશી મને એમ લાગ્યું કે એનાથી પર એનું કોઇ સત્ય દોહ જ ન શકે; અને આજે સંબંધીયું છે ન્યૂટનનો સિદ્ધાંત ખોટો છે એનું આશ્ચર્યજનક બનાવી આપ્યું છે! પહેલાંના શાસ્ત્રો કહેતા કે પૃથ્વી દિશ્વ છે અને સૂર્ય ફરે છે; આજના શાસ્ત્રો કહે છે કે સૂર્ય દિશ્વ છે અને પૃથ્વી જ ફરે છે. અને દું તો ખાલીથી કહું છું કે મારા દીકરાની દીકરી અથવા એના દીકરા મને કહેશે કે 'દાદા, પૃથ્વી નથી ફરતી અને સૂર્ય પણ નથી ફરતો, આપણે માણસો જ આજ-આજના ફરીએ ફરીએ!'

(શ્રી કામેજીના મળ મારાડી ઉપરથી) પસંત લેખી

૮. જુલે વર્ન નામનો એક ફ્રેન્ચ અંધકાર થઈ ગયો. એનો જન્મ ૧૮૨૮માં થયો હતો અને મરણ ૧૯૦૫માં ૭૭ વર્ષની વયે થયું હતું. કલ્પનાપ્રવાસનાં અનેક પુસ્તકો એણે લખ્યાં છે, એમાં વાયુપ્રવાસ, જળપ્રવાસ, પૃથ્વીપ્રવાસ વગેરે સર્વે રચ્યોને આવરતા પ્રવાસોની વાર્તાઓ એણે લખી છે. તેમાંની મુખ્ય, 'બહુનમાં પાંચ આકારિયો', 'સંયુક્તમાં વીસ હબર લીમ', 'પૃથ્વીથી ચંદ્ર તરફ અને ચંદ્રની આસપાસ', 'પૃથ્વીની આસપાસ એકી દિવસો' વગેરે ખૂબ રસદાયક અને લોકપ્રિય છે. એ એકા કેવા પ્રકારના 'હવા તે તો તેમનાં નામ પરથી જ જાણી શકાય એમ છે. આ સર્વમાં 'પૃથ્વીથી ચંદ્ર તરફ' અને ચંદ્રની આસપાસ' એ બહુ રસદાયક પુસ્તક છે અને એની વૈજ્ઞાનિક કલ્પના અદ્ભુત છે. આવાં કલ્પનામય પુસ્તકો નવી કલ્પનાઓને અને વિચારોને જન્મ આપે છે તથા નવી દિશા સુઝાડી માર્ગદર્શક બને છે, એ એની ખાસ કૃપયોગિતા છે. 'પૃથ્વીથી ચંદ્ર તરફ'ના પુસ્તકમાં જળપ્રવાસ તોપના પોતા ગોળામાં બેસી ત્રણ મુસાફરો ચંદ્રના પ્રવાસે બધાં છે એવી કલ્પના છે. વળી, એમાં બહોળાને લગતા, બહોળાશાસ સંબંધી તથા બીજાં પણ અનેક વૈજ્ઞાનિક વિષયો ચર્ચવામાં આવ્યા છે, એ અતિશય રસિક હોવા કૃપાંત જ્ઞાનપ્રદ છે. આ પ્રવાસની કલ્પનાનો કતરોત્તર વિકાસ કરી વૈજ્ઞાનિકો અત્યારે ચંદ્રમાં જવા દવાઇના ધમાંથી આવના અવકાશયાનની યોજના કરી રહ્યા છે, એમાંના એકની કલ્પનાનો ચિતાર અમે જયાં વર્ષમાં એક ૨૦૨૨માં આપી ગયા છીએ. જુલે વર્નની એ મૂળ વાર્તાનો દૃઢ સાર નીચે પ્રમાણે છે.

ચન્દ્રની સફર

ફ્રેન્ચ લેખક જુલે વર્નની વિષયોત્તર રસપ્રદ કથા

સાત્તઆઠ-મહા પર અમેરિકાનાં એવો એક વૈજ્ઞાનિક

વિષય ચર્ચામાં આવ્યો કે નેનાથી સમગ્રત દુનિયા આશ્ચર્યચકિત થઈ ગઈ. યુગાથી નાખૂદ કરવા અર્થે યમેત્રા અમેરિકાના જ્ઞાનરુદ્ધ પછી અમેરિકાનાં સંયુક્ત રાજ્યોના ગોઝાદાનેતા એક સમૂહે 'ગન કલ્પન' યાને અગન્યજ મંડળની રચાવના કરી. તેમણે ચંદ્રમાં તોપનો ગોળો છોડીને તેની સાથે મંગેધ શરૂ કરવાનો વિચાર કર્યો. તે મંડળના પ્રમુખ અને આ સાહસના ઉપાદક બાજી ઇઝો કેમિચજ (માસાચુસેટસ) ની વેધશાળાના બહોળાશાસ્ત્રીઓની સલાહ લઈને આ અપૂર્વ સાહસ ક્ષેત્રે મંડ કરવા માટે સર્વપ્રકારનાં અગમચેતીનાં પગલાં લીધાં. યજ્ઞાખરા અણુકાર માણુઓએ એ યોજના અમલમાં મૂકી શકાય એવી હોવાનો અભિપ્રાય આવ્યો. દુનિયાબંદમાંથી ઉપરાણું કરી ત્રણ કરોડ ફ્રાંક અથવા ૧૧ લાખ પૌંડ જેટલી રકમ એકઠી કરી તેમણે આ ગંભીર કાર્યની શરૂઆત કરી.

ચંદ્ર તરફ શિરોર્થિદુએ ગોળો તાકવા માટે યોજના મુજબ પૃથ્વીના ઉત્તર અથવા દક્ષિણના ૦ અને ૨૮ના

અક્ષાંશ વચ્ચે આવેલા પ્રદેશમાં આ તોપ ગોઠવવાની હતી. એ ગોળાને સેકંડે ચાર હબર વાગી મઠપે છોડવાનો હતો. ૧૬મી ડિસેમ્બરની રાત્રિએ અભિયારમાં તેર મિનિટ અને વીસ સેકંડ કમે છોડવાથી, તે છૂટ પા પછી ચાર દિવસે, ચંદ્ર ને સમયે એના પરિભ્રમણના માર્ગમાં પૃથ્વીની નજીકમાં નજીક, એટલે ૮૬૪૧૦ લીગનાં એતરે હોય તે સમયે, પછી ડિસેમ્બરની મધ્યરાત્રિએ ચંદ્રમાં પહોંચવાનો હતો.

ગન કલ્પના મુખ્ય સભ્યો પ્રમુખ બાજીકેમિન, મેનરે એક્ટ્રિન્ટન, સેક્રેટરી જે. ટી. મેન્ટન અને બીજાં વિદ્વાનોએ અનેક એકંદા ભરી ગોળાનો આકાર તથા બનાવટ તેમજ તોપ જાળીનમાં નાખવાની યોજાથી એને કેમ બનાવવી તથા તેમાં કેવા અંકેટસો દાડ વાપરવો એ આગતનો વિચાર કર્યો. એમાં એકો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો કે (૧) તોપમાંથી ફેડવાનો ગોળો એક્સ્યુચિનિયમનો, ૧૦૮ ઈંચ વ્યાસનો અને ૧૨ ઈંચની જલકાઈનો, ૧૬૨૫૦ રતલ વજનનો શેલ ગોળો બનાવવો; (૨) હોખડની નવસો ફૂટ ઝાંખી તોપ જાળીનમાં દાખવાનું કામ તરત શરૂ કરવું; અને (૩) તેમાં ભરવાના દાડ તરીકે ચાર લાખ રતલ મનકોટન વાપરવું, જે

ફૂટપેથી ૭ અંગુળ સીટર ગેસ હિસ્ટ્રી થતાં તેવડે ગોળાને ધક્કો મારી ચંદ્રમાં ફેંકી શકાયે. આમ, આ પ્રક્રીયાને યોગ્ય નિર્ણય લધાયાદ પ્રિસિડેન્ટ ગાળી કેટલે એન્જીનિયર મશિનનાને સાથે રાખી ફ્લોરિડાના ચેરમ્પનામાં ૨૭-૭-૭૬ ઉત્તર અક્ષાંશ અને ૫૦-૭' પશ્ચિમ રેખાંશ પર આવેલું રશ્મિ આ પ્રયોગને માટે પસંદ કર્યું. ત્યાં અદ્ભુત મહેનતનાં કાર્યોને અંતે તોપ હાજરનાં કામ સફળતાથી પાર પડ્યું. પણ વસ્તુરિધિત આટલે સુધી આવી પહેલેલા આ એક એવો જનાવ જન્મે કે નેનાથી. આ સાદસ પ્રત્યે વિશેષ ધ્યાન ખેંચાયું.

એક વિચક્ષણ દિવસનાજ ફ્રેન્ચમેં ચંદ્રમાં પ્રવાસ કરવા અને ત્યાં જઈ તેનું અવલોકન કરવા એ ગોળામાં પુરામતિ જવાની માગણી કરી. તે અમેરિકા આવી પુરેંએ અને તેનો ખૂબ જ સત્કાર થયો. તેણે અનેક સલાઓ ભરી, અને એનાથી લોક એટલા તો અંગતવા કે એને વિજયસૂચક ચિહ્ન તરીકે ગિચરી આખા ગામમાં ફેરવવામાં આવ્યો. વળી, કેપ્ટન નિકેસ નામનો એક લોખંડની પોટોળનાવનાર હોતો તેની અને પ્રમુખ ગાળી-કેપ્ટનની વચ્ચે બંધુકનો ગોળો વધારે મળજત કે લોખંડી પોટો વધારે મળજત એ સંબંધમાં લાંબા સમયથી સ્પર્ધા ચાલી રહી હતી, અને તે આખરે એ જ વચ્ચે ફ્રેન્ચમાં પરિણમી હતી, તેનો અંત આણી ફ્રેન્ચમેં માછકડ આંકે સલાદ કરાવી. કેપ્ટન નિકેસે ગાળી કેપ્ટની ચોગના અશ્વકષ જણાવી તેના સંબંધમાં કંઈ પંદર હજાર ડોલરની પાંચ હોડો મૂકી, ગાળી કેપ્ટન અને નિકેસને ચોગના પાર પડે છે કે નહિ તેની જાતે ખાત્રી કરવા ચોતાની સાથે ગોળામાં મુસાફરી કરવા માછકડ આંકે સમગળવા. કહેવાની જરૂર નથી કે કેપ્ટન નિકેસ પાંચે હોડ હાર્યો.

આ માગણી સ્વીકારવામાં આવી. ગોળાનો આકાર ગાંડડી બૂંગળા અને શંકુના મિશ્ર આકારનો જનાવવામાં આવ્યો. વળી આ અવકાશયાના ખંડને ઊંચડતી વખતે ધક્કો ન લાગે. એટલા માટે તેમણે તેમાં જ્યારેતલ કમાનો મૂકી અને નાનાં ખાનાં જનાવી એમાં પાણી ભર્યું. ગોળો ફૂટતાં પાણી કમાનતી ગરજ ચારી આવાતો નાખૂદ કરે અને સાથે જનાના પડતા તૂટતાં પાણી સ્વયં બધાર નીકળી જાય એવી ગોડવણ કરવામાં આવી. એક વર્ષ ચાલે એટલા ખોરાક, જે ખાસ ચાલે

એટલું પાણી અને જતી માટે કેટલાક દિવસ ચાલે એટલા ગેસ સાથે લેવામાં આવ્યો. આસપાસની મુરેલી ન પડે એટલા માટે કોરોડેટ ઓક્સ પોટેશ અને કોરિટક પોટેશ નાખના જે પડાર્થો ઉપયોગમાં લેવાથી સ્વયં તાજી દવા મળે અને ખરાબ દવાનો નિકાલ થાય એવી ચોગના કરી. વળી, સાથે જ ફૂટારાં લીધાં. વિશેષમાં ચંદ્ર તરફ ગમેત્યા આ ગોળાની સરરતું પૂરવી પડથી નિરીક્ષણ કરવા માટે પોટી પર્વત ઉપર ૧૯૨ ઇંચ વ્યાસના કાચનું ૨૬૦ ફૂટ લાંબું એક રાક્ષસી ફૂટની જનારી ગોડવું. આ ફૂટની નથી ચંદ્ર પર નવ ફૂટ લંબાઈની વસ્તુ એક શકાય એટલી એની ચક્રિત હતી.

પહેલી ડિસેમ્બરે નિર્ણીત સમયે પ્રચંડ મેહનીની હાલતીમાં આ તોપ શોડવામાં ચારી અને દુનિયાના ઇતિહાસમાં પ્રથમ જ આપણુ મનુષ્યે એ ચંદ્રમાં પહોંચવા.

૧લી ડિસેમ્બરની રાત્રે, ૧૧માં ૧૩ મિનિટ અને ૨૦ સેકન્ડ હોયે, એક સેકન્ડના ૧૨ હજાર વારની ઝટકે પ્રાચી નકાળા મુશાફરોને લઈને એ તોપનો શાગો ફૂટ્યો.

દતો. લોકોએ એકદમ ઉધાડી શયને આકાશમાં દેખી નરત જ લોકોએ મંથ કરવાની જરૂર હતી, જેથી અન્દ્રની દવા ખરાર નીકળી તપ નહિ અને જવારની દદ ઉપરાંતની કૂડી અંદર પ્રવેશે નહિ. ગદુ જ આવાજો-થી આ કામ અમલી એમણે શયને જવાર દેખી દીધું. થોડી વાર પછી જારીમાંથી જેતાં કાંઈક કાઢવા જેવું જોવાની નજર અંદર ચરકવું દેખાયું. તે એ દુતારનું જ શય હતું અને ગોળા સાથે જ મુસાફરી કરતું હતું, કેમકે ગોળાની ખરાર તો શય અવકાશ દતો અને તેમાં ગોળા પાસેથી મેળવેલી પોતાની મનિને એણે મળગરી રાખી હતી.

એમની ગણુગી પ્રમાણે દવે મુસાફરીનો છેલ્લો દિવસ, એટલે પાંચમી ડિસેમ્બરનો દિવસ આવ્યો. ચંદ્ર દવે ખુબ મોરો અને અતિશય પ્રકાશપાળો જણાતો હતો. એમના દિસાણે મધરાતે એમને ચંદ્રમાં પહોંચવાનું હતું, પણ ગોળાએ ચંદ્રની મધ્ય તરફ જવાને જદસે સફેજ આરો ખર્ચે સેવા માંડ્યો હતો. તે દરમ્યાન આ મુસાફરોનાં મન અતિશય ઉત્તેજાઈ ગયાં હતાં અને તેઓ જેમ દાવે તેમ બેસવા મંડ્યા હતા. બેસવા પૂરથી તેઓ એકમેકનું અપમાન કરવા પર આવી ગયા અને તોફાન કરવા લાગ્યા. તે પછી દરત તેઓ બેભાન ન થઈ ગયા હોત તો આ કયાં સુધી ચાલત એ કહી શકાતું નથી. માછકડ પ્રથમ બાનમાં આવ્યો અને દીવાસળીથી ઝેસની ગતી મળગાવવા પ્રયત્ન કર્યો; પણ દીવાસળી મળગતાં બઝકાની જેમ મોરો પ્રકાશ થયો. દવે તેમના તોફાનનું કારણ એના જાણવામાં આવ્યું. પોઈંદ્ર કંકારેવાળા ઝાંઝિસજન ઉત્પન્ન કરવાના પાવમાંથી ઝાંઝિસજન મોટા પ્રમાણમાં નીકળી રહ્યો હતો. એણે નરત તેને પ્રમું કર્યું અને એક કલાક બાદ બધા બાનમાં આવ્યા.

ગોળાને રસ્તામાં જે રજળ મળ્યો હતો એના આકર્ષણની અસર ગોળા પર થઈ ચૂકી હતી અને તેથી એ એના માર્ગમાંથી અંચિત થયો હતો, એટલે એ દવે ચંદ્ર તરફ પડતો ન હતો એ ચાકસ હતું. તે ચંદ્રની ઉત્તર દિશામાં જતો હતો. પૃથ્વી અને ચંદ્રનાં ચંદ્રચારકોણ જે રશ્મિ સરખાં થઈ કાઢ બનતું આકર્ષણ રહે નહિ એ રશ્મિ એમણે જણાવી દીધું હતું, એટલે પૃથ્વી પર પાછા પડવાનો તો બપ નહતો. એમકરતાં

જે સમયે તેઓ ચંદ્રમાં પહોંચવાના હતા એ મધરાતનો સમય થયો, પણ તેઓ ત્યાં પહોંચ્યા નહિ. ચંદ્રથી દવે તેઓ ૨૦૦ લીમ દૂર હતા અને ગોળો ચંદ્રની આસપાસ ફરે જતો હતો. જોકે ચંદ્રમાં ન પહોંચવાનું તેમને ખારે દુઃખ થયું, છતાં આટલી નજીકથી એને તપાસવાની તક મળી એથી પોતાનું મન વાળ્યું. જાગૃકિને સાથે લીધેલાં નાનાં પણ જોરદાર દૂરથીનો કાંઈક ને ચંદ્રનું નિરીક્ષણ કરવા માંડ્યું. બાણે ચંદ્ર એમનાથી એક માછલ કરતાં પણ થોડો દૂર. દોષ એટલા અંતરે તેઓ તેને જોઈ શકતા હતા.

સવાર થતાંમાં તેઓ ચંદ્રના ઉત્તર ધ્રુવ આગળ આવ્યા. અહીં તેઓએ ચંદ્રની એક જાગુ સૂર્યથી પ્રકાશિત થતી જોઈ અને સામી જાગુ અંધકારમાં ગરકાવ થયેલી જોઈ. એમનો ગોળો દવે સામી જાગુ ગયો હતો એટલે તેઓ ચંદ્રમાની રાત્રિવાળા પ્રદેશમાં આવી ગયા હતા. કૂડી અસલ હતી. એમ છતાં તેઓ એમના પ્રયોગો કરે જતા હતા. પૃથ્વી પરનો સવારનો છટ્ટી ડિસેમ્બરનો દિવસ થયો, પણ અહીં તો એ ને એ જ અંધકાર હતો. કવચિત્ કવચિત્ તેઓ જતાજા-મુખીનો પ્રકાશ દેખી શકતા હતા. અનેક ખરતા તારા-એકી પણ તેમને મુશ્કાત થઈ. કરતાં કરતાં તેઓ ફરી ચંદ્રના પ્રકાશિત ભાગ સાથે આવ્યા. ત્યાં તેમણે ચંદ્રનાં મેદાનો, પર્વતો વગેરેનું જાદુ સ્પર્શથી નિરીક્ષણ કર્યું અને સાથે લીધેલા જૂના તકશામાં મુધારા-વધારા કરી નવા નક્શા બનાવ્યા. પછી ચંદ્રમાં ઉતરવાને ખારે એમણે એક ઉપાય અજમાવવાનો વિચાર કર્યો. ચંદ્ર પર પડતી વખતે ગોળાને આંચકો ન લાગે એને ખારે જે દવાઓનો-પ્રયોગ કર્યો હતો તેને આ કામમાં સેવા તેમણે નિશ્ચય કર્યો, અને નક્કી કરેલા સમયે અમલમાં મૂક્યો. દવાઓ કૂટતાં ગોળાની મનિ જદજાઈ અને તે નાચે પડવા માંડ્યો. પણ ને ચંદ્રમાં ન પડતાં પૃથ્વી પર પડ્યો ! તે વખતે પાસિદિકે મદાસાગરમાં 'સુરકરીલાના' નામની આગબોટ સમુદ્રનાં ગોળામાં તારનાં દોરડાં નાખતી હતી એનાં માણસોએ ખાટી-તારીખની મધરાત પછી આકાશમાંથી એક જળનો ગોળો દરિયામાં પડતો દોઢો. એ પેશે જ તોખનો ગોળો હતો અને વાતાવરણ સાથે ધસાવાથી જળનો હતો એમ તેમના સમજવામાં આવ્યું અને

તેમણે તરત માનકાન્સિરેકો તરફ હંકારી તાર ક્યો. સ્ટીમર પરથી જળરક્ત ગિલાડીઓ નાખી દરિયા શોધવાનું કામ શરૂ કરવામાં આવ્યું, પણ એણે ન તો લાથ આવ્યો કે ન તો પકડાયો. એમ કરતાં રહી ડિસેમ્બરનો દિવસ થયો. સૌ ગોળાના મુસાફરો ખરે ખૂબ ચિંતા કરવા લાગ્યા. એટલામાં માનકાન્સિરેકોના અખાત તરફ સમુદ્રના પાણી પર અમેરિકન વાવટા સાથે કાંઈક તરતું દેખાયું, તે એમને બાન થયું કે એ

ગોળા જ દત્તો, કેમકે એ પોત્રો હોવાથી પાણીમાં નગ્ન દત્તો. તરત એને પકડી ઊંચકીને ગદાર કાઢવામાં આવ્યો, અને એની કાચી ગારીમાંથી મેંદરને ગોળામાં દણિ ફેંકી તો એ ત્રણે મુસાફરો શાંતિથી પતાં રમતા માણસ પડ્યા! તેમને ગદાર કાઢી અભિનંદન આપવામાં આવ્યું, અને ખાસ ટ્રેનમાં આખા અમેરિકાના વિજયકૃતના રવરૂપમાં ફેરવવામાં આવ્યા.

અંક ૨૦૫મો સંકલ્પિત

જીવી જાણનારા

આ

જીવી આસરે ત્રણ વર્ષ પહેલાં શાંત વેયાં (Charles Vaillant) નામે એક ફ્રેંચ કિરણશાસ્ત્રીએ પોતાના શરીર ઉપર ચોક્કસ વાર સંસ્ક્રિયા કરાવી. એક્સ કિરણ રોગનિવારણમાં કેવી રીતે કામ લાગે એની શોધખોળ કરતાં એને પોતાને કોઈ વ્યાધિ કાણ પડ્યો, તેને સારુ થઈને એને સંસ્ક્રિયાના આદર્શ આદર્શ થા ખમવા પડ્યા.

વેયાંની અવસ્થા ૧૭ વર્ષ ઉપર છે, અને તે ક્રાન્સના આદિકિરણશાસ્ત્રીઓમાંના એક છે. એ એક્સ કિરણ વાપરવા મંડ્યા ત્યારે એ કે એના સાથીઓ એના શુભધર્મ જાણતા નહોતા, અને આ નવા ઇલાજની વિનાશકત્વથી કેમ કરીને સુરક્ષિત રહેવું તે પણ એ કોઈ શીખ્યા નહોતા. એનું સ્વસ્થ ઉકેલવા મથતા ડાક્ટર ઉપર કિરણોએ વેર લીધું, અને એના શરીરમાં રક્તપિત્ત જેવો છરછર તથા કોરી ખાનારો રોગ પેદા કર્યો. ડાક્ટરના પહેલા દરદીઓની દુહરસોળી (કન્સર) ના ઉપચાર પારિસની દરિયાકાંઠામાં ચાલુ હતો, ત્યાં જ આ ભયાનક રોગે એના શરીરમાં રંગ કરવા માંડી.

એની પહેલી સંસ્ક્રિયાને વખતે વેયાંનાં થોડાંક આંગળાં ગયાં, અને આ અદ્ભુત-કિરણોમાં રહેલું બચવાનું એના પાંચમાં આવ્યું. એ જ વેળાએ એણે ધાર્યું હોત તો કિરણોના અભ્યાસ પોતે છોડી શકે એમ હતું, પણ એણે પશાપત્તો વિચાર જ કર્યો

જે માનવજીવનનું સાચું મૂલ્ય શીખવી ગયા

[૭]

મોક્ષેસર વેયાં

નહિ, અને બીજાં વીસ વર્ષ તે કપટી કિરણો ઉપર કામ ચાલુ રાખ્યું; જે એનું માંસ ખાઈ ગયાં, એના કાનુઓ ઉપર જેણે આક્રમણ કર્યું અને જેણે કટકે કટકે એના શરીરનો નાશ કર્યો. બીજી સંસ્ક્રિયામાં એણે લાથનો પોંચો આપ્યો, અને ત્રીજામાં આખું ગાંડું ગયું. એની છેલ્લી ઊંઘમાં એની આંખ કોર છે, દાંડી ઘોળી છે અને કોમરડાઈ વાંકાં છે. તેને એ હવે શીધાં કરી શકતા નથી, કેમકે નરનારાંધળો એણે પોતાના લાથ પ્રમર્ષી લીધા છે.

અંક ૨૦૫મો સંકલ્પિત આશ્રમમાં વેયાં હવે રહે છે. છેલ્લી સંસ્ક્રિયાને દિવસે મિત્રો એને મળવા આવ્યા તેમને એણે કહ્યું, 'સન્નિહો, મને લામા કરો. એ લોહ મને લમણાં જ ગિલિપરેંગેજ ઉપર મૂકવાના છે.' સંસ્ક્રિયા સફળ થઈ, અને વેયાં સૈનિકાથને પાછો ગયો.

વેયાંએ સિદ્ધ કર્યું છે કે લાથમાં આક્રમણ આવ્યા વિના પણ માણસ બડ ગાની શકે છે, અને ખરું બડ-પણું જીવોને મારવામાં નથી, પણ પોતાના જીવને જીવને બીજા જીવને જાણવામાં છે.

દેસાઈ વાલ્મીકી ગોવિન્દજી

જાસ નૌચ ડાચ બચ (Das Neue Tage Buch) માંના હવાન હાઈલુટ (Heilbut) નો લેખ ૩૫૨મી.

ઉંઝર બહાર

પ્રકરણ ૪
સાથનો કણ

તે દિવસે ગોપાલનો કુવામાં પડતો મહેતાને ગવાવ્યો તે પછી મહેતાજીને ગોપાલનો તિરસ્કાર કરવાની જરૂર પડતી નહિ. મહેતાજી ગોપાલની સાસું જીએ એટલે જ મનોમન ગોપાલ કોઈ થોડા તુચ્છકાર નીચે કચડાઈ જતો. કોઈકોઈવાર એને ચતું પણ જાતું કે એના કરતાં તો કુવામાં પડી ગયો હોત તો સારું! કોઈવાર ચતું કે લાવ બધી વાત બહાર કરી દઈ, જેથી આમ મૂંગામૂંગાં સહન કરવું ન પડે. એમાં શું થઈ ગયું? નાના છોકરાથી મોટી ડોલ ખેંચી ન પણ શકાય; અને આવડા મોટા મહેતાએ ખેંચી આંપી તો એમાં નવાઈ પણ શી થઈ ગઈ! પણ ગોપાલની છબી પુલકવાને હજી વાર હતી. એટલે મહેતાજીની નજર મળતાં મનમાં મનમાં જાણી રહેલા સિવાય હમણાં બીજું કંઈ એનાથી ઘટ રહે એમ ન હતું.

સાંજના તવેલતરેલની રમતો રમાતી. હજી આ ગાળામાં ક્રિકેટની ઘેલછા લાગી ન હતી એમ કહું તો આજના ઘરની યાત્રીઓમાં પણ ખેંચ ખેંચતા આપણા ગરુક ક્રિકેટવીરો મોડું ન લગાડે. રમતગમત અને પાણી એ બેને નોંમે સવા એ આનો સેવામાં નહોતા આવતા એમ નહિ. પણ મોટા માસ્તર પુરતકો સેવા મારે વર્ષની

શ્રી ઉમાશંકર એવીની કલમમાંથી ગયા વર્ષથી આજી વાર્તા તરીકે શેર થયેલી આ કવિપત્ર કુમારકથામાં પાંચે ઉંઝર ઠોડી લાલુતર માટે જાગ્રત્યનો બહેણો અને પચાઈ દિવસમાં પ્રવેશેલા એક કુમારના ઘંટતરની કલંકો છે: અવનવા અનુલસોથી ભરત્યક એવી બોડિંગ હાંડતની દુનિયામાં લાલુવાના નિમિત્તે મારેલા એ દિવસોમાં લાલુતર કરતવિ વિશેષ એવો અનુલસનો એ રંગ છાવનના પર પર મટે છે તે કાચબી હોય છે. એવા અનુલસાર્થી એક કુમારની આ કથા છે.

સડમાં શહેરમાં અથ ત્યારે સાથેમાથે બે ત્રણ લુદીલુદી તતનાં જેટ અને દડા લઈ આવે એ જ. તેનો ઉપયોગ જવરગેજ થાય. આવે એવાં કપાટમાં મૂંઢી દેવાય. ગાદિના બે મદિના સુધી તો બહાર કાઢવાની મૂવના પણ શિશુકભીર વિદ્યાર્થીઓ કરી ન શકે. ત્યાં બેસે ચો-માસું. તે ખાસતું ત્રણ મહિના આર્થજન્ય પછી છમાસિક પરીક્ષા આવે. એટલે છેક શિયાળામાં જતાં પેલા ગુપ્ત ધનનાં-ક્રિકેટના સરંજામનાં-દર્શન થાય. મોટે મોખારે રમત શરૂ પણ થાય. એક બાજુ જેવાર જણ ક્રિકેટની નિયમાવસિ સમજવામાં અને ગોખવામાં મૂંઝાયા હોય ત્યાં બીજી બાજુ મોટામોટા વિદ્યાર્થીઓના અણધારે દાથે ધોડાશાકી ફટકા લગાવતાં હાથો પાટિયામાંની કાચર લઈને ગદાર આની જ ગયો હોય! એના પછી મક્કમપટ્ટા થાય. હાથાની દોરી ઉમેડી પાટિયા પર વીંટે, કે સત્રળી લાગી દડાનું ભાવિ પણ અંધબેસતું જ આવતું. આજુબાજુ ખાડા પડે અને ગારશના ચંદ્ર જેવો ઘઈ જાય ત્યાં સુધી ગિતારો દીગતો. પછી મોટીને ત્યાં એ સમારકામ માટે જતો, અને આમડાનો ડગલો પહેરી ગોળાકૃતિ ધારણ કરી પાછો આવતો: શિલ્લોને આ તો શું પણ કોઈ જ રમતમાં દસ ન હતો એ જ ક્રિકેટની આવી કંઝાન દશાનું કારણ હતું. પૈસાની અછત એ પણ જોડેતેનું કારણ નહિ. પાછળથી પડખેના રેશને પી. ડગલ્યુ. ડી.નો મુકામ થતાં તે રોજ જૂઠાંટીમાં બેસી સોટીની માફક બેટ વીંઝતા રમતના મેદાન પર આવી પહોંચતા ત્યારે એમને આ જ વિદ્યાર્થીઓની આવડતથી અચંબો થયો હતો. પણ એ રવખ બે મદિનાથી વધારે ચાલ્યું નહિ. જતાં જતાં 'પી. ડગલ્યુ. ડી.' એ જૂના દડા અને બેટ બેટ આપેલાં તે સૌએ મોટા પુદ્ગળો રમરણ્યિદ્નો હોય તેમ સાચવી ગળ્યાં હતાં. તેમાં એક જણને એક રમતનું મોટું ખાસ ગુણ સહને આપતા ગયેલા તે છાંત્રાત્રયમાં એક મોટી મતા

ગળ્યાની. યનવાનને છે કે આ વિદ્યાર્થીઓને તક મળી પેલ તો તે મોટા ખેતારી થઈ શકત, આદેશના દુર્લભને લીધે કેટકેટલા નાપક અને શ્રેષ્ઠને આપજી આપા દરે એમ કાંઈ આપા દાખલા પરથી અકસાય કરે તો તેને માટે અપકાશ છે.

જેમને ક્રિકેટની રાજની રમતનો ચરકો લાગ્યો હતો તે બીજી રમતો પ્રત્યે તુલ્યકાર ન દાખવતા. માત્ર એક ફૂટબોલમાં રસ ધર્શકતા. પણ ફૂટબોલની દર્યાનું વર્ણન ઉપર ક્રિકેટનું કર્યું છે એટલા સંજાબી કરવાની જરૂર બાંધે ન દેાય. ફૂટબોલ બદલા માટે પંચ દેાય છે તેની તો જાણને ધણું વરસે જતાં ખજર પડી. આજી મોદાથી પવન ફૂંકીને દોડે બરતા. એકબે જાણી આપડત પણ એ જાળનામાં બારે હતી. મોટી ઉમરના વિદ્યાર્થીઓ એટલે ફૂટબોલ બરાજર ચમતો. પણ તે જ તો કુરકેશી હતી. દર દિવસમાં જ જધી કાંચળીઓ પડી થઈ જતી. દમભડુંદમભડું તો જળી કાંચળીને રજરના મક્કમપડા કરવાની શાશી આવવા માંડી હતી: પણ તે પદાર્થ માટે વિદ્યાર્થીઓ એટલી જધી ચિના રાખતા કે તે મૂળ જળ્યાથી થોડા જખનમાં જ શુભ થઈ જતો અને ચોપડીઓ સાંધવામાં—જેઓને ચોપડીઓ કાઢવા ને સાંધવા સિવાય તેના કાંઈ બીજા ઉપયાગ નથી એવાઓને—કામમાં આપતો.

જૂની દેશી રમતોને ક્રિકેટ અને ફૂટબોલની દુર્લભતા જાણ સારે મળતો. સાંજે જૂની દેશી રમતો પડા રંગમાં જમતી. મોઢકૈંડા, ખાન્ગો, દુગ્ગર, વગેરેથી મેડાન ગાજતું જ દેાય. આ રમતોમાં વળી નવીનત્વી ઉમેરતી જતી અને ફેરફાર પણ થતા. કોઈ નવે વિદ્યાર્થી કોઈ બીજા ભાગમાંથી આવે એટલે રમવાની કોઈ નવી રીત લઈ જ આવ્યો દેાય. દાખલા તરીકે દુગ્ગરમાં અર્ધના વિદ્યાર્થીઓ એટલે ફેર કર્યાં હતો કે વચ્ચે પાટો દોર્યો એટલી જ મર્યાદા. પછી તેની બે જાણ પાટા દોરવા પડ્યા નહિ. બે જાડ દતાં. એક થડથી બીજા થડ મુધી પાટો દોરી સામસામા પડ્યો મોઢવાઈ જતા. સામા પક્ષમાંથી દુગ્ગર ખેલતો બોલતો એક જળ્યુ આવે અને જેટલાને અડીને ચાસ મૂક્યા પછર પાટો ઓળંગી પોતાની જાણ પાછો ચાલ્યો જાય તેટલાને રમતમાંથી બેસી જવું પડે. પછી આ પક્ષમાં જેમ બેસતા જાય તેમ પેલા જીબા થતા આવે. દુગ્ગર બોલતો બોલતો જે આવે તેને સામાન્ય રીતે પકડે છે તેનું આમાં ન કરતા. એટલે

કુમાર - અંક ૨૦૫મો (જન્યુઆરી ૧૯૪૧)

આ રમત ખાસ કરીને શાસ લાંબીવાર ટકાવવાની અને દોડવાની શક્તિ ખીસવવા માટેની હતી.

સાંજના વખતે બે પડો પડતા દતા ત્યારે ગિદુમય અને ગોવાસ પણ 'હું રમતો!' 'હું રમતો!' કરતા જઈ ચડ્યા અને મોટી કૃપાની યાચના કરતા હોય એમ મોતાને પણ રમવામાં દાખલ કરે તે માટે કુરમજી આંખે જોઈ રહ્યા. ગોવાસને બારે જોડું લાગ્યું હતું કે આ લોકો સીધા જ કેમ બે ભાગમાં ટપટપ 'તું અમારામાં!' 'તું પેલામાં!' એમ ગોલી વહેવાઈ જતા દશે! જામકામાં રમવા કરતાં રમવાના બે પક્ષ પાડવાની રમત મોતે જ વધારે મળતી તો દેાય છે. બે સરખા સરખા હોકા એકબેકના અવામાં લાઇ નાખી જાણુપર જઈ સંતરસ કરી આવે કે એકનું નામ આ અને બીજાનું નામ મેલું. પછી વચ્ચે બે જળ્યુ જીબા રવીને બે પક્ષ માગી લેતા હોય ત્યાં માતામાના આવે:

આપણું બે ગોઠિયા, પાળીમાંના પરચોરિયા

કોઈ લો અર્જુન ને કોઈ લ્યો કરણ!

પેલા માગી લેતા હોય તેમાંનો એક જળ્યુ અર્જુન મોતે એટલે આ બેમાંથી અર્જુન દેાય તે તેની તરફ ચાલ્યો જાય તે કર્યું એની મોજે બીજાના પક્ષમાં જાય.

કોઈ પોતાને રમતમાં લે એમ નથી એવું જાણતાં ગોવાસે કર્યું, 'ચામ, આપજું આ જાડ પર અડીને બેઠાનેહા પડું' નેવાં કરીએ.

'અંદા!' કહી ગિદુમયે એને સફેદ તરછોડ્યો. થડ પર અડતાં તો દર જો જરીક શીખવ્યું ત્યાં જાડ પર ચડવા નીકળ્યા છે!

'કેમ આમ કરે છે?' ગોવાસને ગિદુમાં કોઈક ફેરફાર લાગ્યો.

'જેને તારે લીધે આ લોકો મને પણ નાનામાં મળી કાઢે છે તે રમવામાં લેના નથી!' ગિદુએ વાજા કાઢી.

ગોવાસને મનમાં જાડ દુઃખ થયું. પોતાનો એકનો એક મિત્ર ગિદુ તે પણ જો પોતા પ્રત્યે આ રીતે જોતો થઈ જાય તો તે પછી શું રહ્યું! તરત જ એને કોઈક સત્રી આવ્યું. સીધો દોડ્યો એ મહેતાજ તરફ. મહેતાજ નીચલા ધોરણમાં હતો, પણ રમતમનમાં એ સૌથી જીજી કક્ષામાં હતો. ચચ્યાવચ જીબીને એ રમનારાઓના બે ભાગ પાડી રવી દતો.

'મહેતાજ, આ ગિદુમયને તો રમવામાં લો.' ગોવાસે મહેતાજના મોં સામું નેવા વચર જ કહી રીધું. 'તો'

એ એવી રીતે બોલ્યો હતો કે 'મને બસે ન શો?' એટલું અધ્યાદાર વાક્ય સમજતાં મહેતાગને વારં ને લાગી.

‘જિંદુને એકજાને શા મરિ? ગોપાલ ‘તું આપ અમારામાં; ને કાદરસિંગ, જિંદુ તારામાં.’

કાદરસિંગ જ મહેતાગને પહેલ્લી શકે. કહેવાય છે કે તમે આરતેઆરતે આરસો ગણે ત્યાં સુધી એ શ્વાસ ચલાવી શકતો. અને બીજાઓની પેઠે મનમાં મળ્યમળ્ય દરતો હોય ને વચ્ચે શ્વાસ ચોરીછૂપીથી લઇ એમ પણ નહિ. સારો કુંગરો ગારે એવી અર્જના કરતો કરતો એ દોડતો. એકવાર મહેતાગને એણે પીછા પકડેલો ને મહેતાગ સામેથી વાડ ફેરી પેલી તરફ પડ્યો ત્યારે કાદરસિંગ તેની પાછળ ડેરા ગંગા એટલું જ નહિ પણ પાછો ફરી વાડ ફેરી પાટા સુધી શ્વાસ મૂક્યા વગર આવેલો. ગોપાલ અને જિંદુમલ પણ આ રમનારાઓ આગળ સાવ મગતરાં નેવા જ મણાયા.

રમત લડીકમાં તો પૂર લેસમાં ગાલવા માંડી. કાદરસિંગ આને પણ લેસમાં દેતો. પહેલે જ કપાટે એણે મહેતાગ પર છાંગ મારી એને ગેસાડી દીધા હતા. મહેતાગના બોઝાએ બારે ટકર ઝીંટી, પણ સામાવાળાઓએ છંવટ બધાને જ ‘માર્ગો.’

આશાનું એક કિરણુ દેવે હતું તે ગોપાલ. દૂર બેઠો બેઠો અત્યારસુધી ‘હોરો.’ કરી એ દસતો દત્તો ને વૃળની મૂઠીઓ ભરી આનંદમાં ઉઠાડતો હતો. દેવે જુએ છે તો પોતાના ગધા બેઠ્યો. પોતાને છાંટી ગયા છે અને આખા રણક્ષેત્રમાં પોતે જ એકલ વીર ઢીબો છે!

બીજી ગાલુ જમવાનો ઘંટ વાગવાની તૈયારી હતી. તો તો રમત આટલેથી આટોપાઈ ગય અને મહેતાગ હાથે એમ થઇ ગય.

ગોપાલ એકવાર પારો ઝાળંગીને બે ડગલાં અંદર જઈ આવી પાછો હેમબેમ આ તરફ દોડી આવ્યો. કાદરસિંગ બે એની પાછળ પડ્યો હોત તો તો તરત ગોપાલને ગેસાડી દેત. એના બેઠ્યો અને મહેતાગના બેઠ્યો પણ એમ જ ઘાટણા રાખતા હતા. પણ કાદરસિંગ પોતાની જગ્યાએથી એક ડગલું પણ દટ્યો નહિ. તે જશે એમ માનીને બીજી દોહ બેટ પણ ગોપાલ પાછળ દોડ્યો નહિ. આડીને ગોપાલ ગયો જવા પામ્યો. ‘મારો કાદરસિંગને પૂછ્યું ત્યારે એ કહે કે ‘શાડી સમયે તે કટક હોય?’ ગોટાઓમાંથી કોઇ દેવે દાવ લેવા પણ મળ્યું નહિ. જિંદુને જવા માટે કાદરસિંગે હૂકમ દે્યો.

જિંદુમલ બેઠેથી દોડતો દોડતો આ તરફ આવ્યો. ગોપાલ એને લલચાવવા મહેજ નહક અગ્યો. જિંદુમલ ગોપાલને ‘મારી’ સામાવાળાઓને સંપૂર્ણ દરાયાનું માન લેવા લલચાવે અને ગોપાલની તરફ આગળ દોડ્યો. ગોપાલે માખી ત્રીધું કે આટલેથી દેવે જિંદુનાઈ શ્વાસ ટકાવી રાખીને જઈ શકવાના નથી. ત્યાં જિંદુ એ છત મેળવવાના આનંદમાં કાદરસિંગની છાટી પોતે મોટો રમનારો હોય એમ ગોપાલ તરફ છાંગ મારી. પડત તો ગોપાલ ઉપર, પણ ગોપાલ ખસી ગયો એટલે જિંદુમલ જમીન ઉપર ત્રાંચો થઇને પડ્યો, ‘જિંદુ, તને વાપ્યું!’ કહી ગોપાલે પાસે આવી તેને હાથથી ઝાલીને ઉઠાડ્યો.

મહેતાગના ગધા બેઠ્યો આનંદથી ઢિંકિયારીઓ કરતા હતા, કેમકે ગોપાલે જિંદુમલને ‘મારીને’ એમના માંથી મહેતાગને ‘છવાડે’ દત્તો. રમત આખી ફરી ગઈ. દેવે તો મહેતાગ એકલો ગસ દત્તો. ગધાને એક પડી એક છવાડવાને.

ત્યાં જમવાનો ઘંટ વાગ્યો. ગધા સ્થોમ તરફ દોડ્યા. કાદરસિંગે કહ્યું: ‘અત્યા જિંદુ, તમણીને છતને તો નડેતો પડ્યોને?’

‘અણુલેછતને કોઇ પોતાનાં હાડકાં બાંગતું હશે?’ જિંદુ ધીરધીરે પોતાને હાથે વાંસો પંપાળતો બેઠ્યો. ‘બેને પણ, તેં હાથેપેતમાં આવેલી છત ખેાવડાવી ને આ ગોપાલ નાનો છે પણ એથી...’

કાદરસિંગને વચ્ચે રાજીને મહેતાગ બોલ્યા: ‘નાનો નાનો પણ રાઈતો કણ છે!’ અને બંને જણ કટકટ ઝેસાડના બારણા તરફ ધસ્યા.

છંટકા શબ્દો ગોપાલને કાને પડ્યા ત્યારે આખી પૃથ્વીનું એને રાજ્ય પોતાનું લાગ્યું. જિંદુએ પોતાના બેઠ્યોને છત મેળવતાં અટકાવ્યા ને પોને પોતાના બેઠ્યોને હાલમાંથી ગચાવ્યા. ને તેનું તો ફીક પણ શુદ્ધ મહેતાગને ‘છવાડે’!

આત્મશ્રદ્ધાના અનુભવથી ગોપાલની છાતી ફૂલવા લાગી. પોતે પણ કાર્મિક છે એ ખાન એનું દેવે ધીરેધીરે વધતુંઆપ્યું. તે એટલે સુધી કે સુપરિન્ટેન્ડન્ટ મુંદરાસાહેબે એક રાતે સુતેલા ને સુતેલા ખાટકા સાથે ગાંધીને રમશાનમાં મૂકી આવવામાં આવ્યા ત્યારે એ કિંદસામાં અગત્યનો બામ ગોપાલે બંદવ્યો હતો.

(વાહ)

ઉમાશંકર એપી

ઐટલાન્ટિક મહાસાગરમાં ગરક થએલું એક પુરાણું સાંપ્રાપ્ત

આજથી સાઠા તેર હજાર વર્ષ પૂર્વે એક ભયંકર ધરતીકંપના ભોગ થઈને વિનાશ પામેલી, આપણા કરતાં થેવધુ ઉચ્ચ સંસ્કૃતિ ધરાવતી એક મહાન પ્રજાની ભાતીગળ હકીકત

ઐટલાન્ટિક

કેવલ છે કે 'કુંગરા દરથી જ રળિયામણુ દેખાય છે'. ઇતિહાસને પણ આ કહેવત સાચુ પડે છે. ઇતિહાસનું જે દૃશ્ય નેટલું આપું હોય છે તે તેટલું જ રળિયામણું ભાસે છે. પછી તે ખરેખર રળિયામણું રહ્યું હોય કે ન રહ્યું હોય, માનવહૃદયની આ એક ભાવના છે જે 'જૂનામાં સોનું' જુએ છે; અને એ ભાવના જીવની રહેશે ત્યાં સુધી માનવહૃદયમાં જીવવાણી પ્રાપ્તિનું આકર્ષણ જીવ્યા કરશે.

મદમદ ભોગડાના વખત કરતાં સિંહરાજનો જમાનો કેવો મનોહારી લાગે છે! અને વક્ષીપુત્રી તલકોજાલી હૃદય ઉપર એના કરતાં થેવધુ આકર્ષણ જમાવે છે. એનાથી આગળ જતાં શ્રીકૃષ્ણના પ્રાગૈતિહાસિક કાળનાં કારકાં અને પ્રભાસની કથના તો સોનાના સ્વર્ગનું દૃશ્ય આપણી સમક્ષ ખડું કરી દે છે.

આશિ ત્યારે, આજે આપણે પ્રાગૈતિહાસિકતા જે પ્રાગૈતિહાસિક કાળની એક દુનિયામાં થોડીક વાર વિચરીશું. રમે ધાગતા કે આ કોઈ પ્રસ્તરલુગતા જંગલી નર-વાનરની નીરસ જીવનકથા હશે. એમ પણ માની લેતા નહિ કે કૌસિલોનાં પ્રાણીઓની લુપ્તી દુનિયાનો આ કોઈ ચિતાર હશે. આ તો, ઐટલાન્ટિક મહાસાગરમાં ઈ. સ. પૂર્વે ૧૧,૬૦૦ ની સાલમાં એક ભયંકર ધરતી-કંપના વિનાશનો ભોગ ધર્ષ પડેલી, આપણા કરતાં થેવધુ ઉચ્ચ સંસ્કૃતિ ધરાવનારી એક મહાન પ્રજાની ભાતીગળ હકીકત છે. ઈ.સ. પૂર્વે ૧૦૦૦માં મિસરના એક પુરાતન દેવમંદિરના અવધૂત મદતે એ કથા જરીપુરાણી પોથીઓમાંથી ચોતાના ગ્રીક પેરોલ્સા મોસાનને વાંચી સંભળાવી હતી. સોમને તે ગ્રીક ભાષામાં ઉતારી ચોતાના એક સગા અને ગાદ મિત્ર ક્ષેપિડાસને સાચવી રાખવા માટે આપેલી. ક્ષેપિડાસના પૌત્રના પૌત્ર કાપરીએ એ દિશ્વક સોફ્રિસને સંભળાવી હતી. સોફ્રિસનો શિષ્ય પ્લેટો ઈ. સ. પૂર્વે ૪૦૦માં આને એક સંવદિકથા રૂપે વખી આપણા મારે મૂકી ગયો છે.

પ્રાચીન ગ્રીસના પુરાણાચાર્યોનું આ એકાદું ટાંકા પેઢાનું મગેલું તો નથી, તેની ખાતરી કરવા કેટલાયે પુરા-શાસ્ત્રીઓએ વર્ષો સુધી એની ચકાસણી કરી છે. બ્રિટિશ અને અમેરિકન દરિયાઈ કાફલાની બે મોટી આમળેટી 'એન્થ્રોલો' અને 'કોહિનો' મદિનાઓના મદિનાઓ સુધી ઐટલાન્ટિક મહાસાગરમાં ફજાઈઓ મારી છે. અને અંતે એ વાત સાચી સાબિત થઈ છે કે પ્રાગૈતિહાસિક-તા જે પ્રાગૈતિહાસિક કાળમાં ઐટલાન્ટિક મહાસાગરની અધપર્યંચે એક મેટિા જુખંડ હજી ધરાવતો હતો, જે એકાદ પ્રચંડ ધરતીકંપના હસમચાટનો ભોગ થઈ પડી આ મહાસાગરમાં જળસભાષિ લટને મેટો છે. પછી તો પુરાધિરોને અમેરિકા, રૂપેન, આયર્લેન્ડ અને ઉત્તર આફ્રિકાના પ્રાગૈતિહાસિક અવશેષોમાં, આ ખોવાયેલા જુખંડ ઉપર નમેસી અનેરી માનવસંસ્કૃતિનો યજ્ઞલયે જળુચ્યો; મિસરની કેટલીયે પુરાતની મહેસાતો-માં એના રમ્પેશી નિશાનીઓ જડી અને કીટની સંસ્કૃતિ એનો વારસો ધરાવતી માફમ પડી. પ્લેટોએ લાંગલા સંવાદ ઉપરાંત થીછ કેટલીયે પ્રોસ, શીનીશિયા અને મિસરની કથાઓમાં એને લખતો દેવાય મળ્યો. "

ઈ.સ. પૂર્વે સાતમી સૈકાની આ વાત છે. દિંદમાં તે કયો દજ આપણા ઇનિવાસપ્રંથેના ઐનિવાસિક કાળની શરૂઆત રૂઈ નહોતી. ભુદ અને મહાવીરના જન્મને હમુ-એક સૈકાની વાર હતી. ખદ્દી અને મોડો આશીરિયાની પાટનગરી નિનેવા ઉપર આક્રમણની તૈયારી કરી રહ્યાં હતાં. મિસરમાં રૂખા રાજવંશનો અમત્ર ચાલકા હામો હતો. આ વખતે ગ્રીસની પુનઃ નગરી આથેન્સમાં મોસાન નામનો એક મહાન પુરુષ

• જે બધું વિખતવાર ભજવા માટે નીચેનાં પુસ્તકો વાંચવાં હોય: ૧ 'The Shadow of Atlantis (Cambridge Uni. Press) 2 In Search of Atlantis, by Hymard 3 'The Lost Lands of Atlantis and Lemuria.

થયો જે ઓસના સમર્પિઓમાંનો એક ગણાયો છે.

મિસરની શુભાકાંતે

સોસનના જગાનામાં ક્રીસ્ટ એ અખંડ દેશ ન હતો. આથેન્સ, સ્પાર્ટા વગેરે શુદ્ધશુદ્ધ નગરોનાં ત્યાં કેટલાં જે સ્વતંત્ર નાગરિક રાજ્યો હતાં. એમાં આથેન્સના અથેનીઓનો સર્વોપરિ ગણાતા હતા.

એક વખતની વાત છે. સોસન સામે કાંઈ મિસરના પ્રવાસે ગયેશો. એ વખતે મિસરમાં જે મધ્યે મહા નદી તીલ અનેક યુગે ફેલાય છે તે રથજે 'સાઇસ' નામનો પ્રાંત હતો તેની પાટનગરીનું નામ પણ એ જ હતું. આ પ્રાંતવાંસીઓને અથેનીઓનો સાથે થયેા મોહાગ્રભયો મંગલ્હ હતો, એટલે બંને પ્રદેશોના થોડા એકબીજાનાં શ્રદેશમાં આવબ કર્યો કરતા. સાઇસમાં સોસનના આગમનનું પણ એ જ કારણ હતું.

ત્યાં એક વૃદ્ધ મહંતના મઠમાં સોસનનો ઉતારો હતો. એક દિવસે વાતમાંથી વાત નીકળતાં મહંતે કહ્યું: 'સોસન, અમારા શહેરમાં 'નેથ' દેવીનું મંદિર છે. આને જ તમે તમારી ભાષામાં 'એથીની' કહો છો. અમારા સાઇસ અને તમારા અથેન્સ એ બંને નગરોની રચાયક આ એક જ દેવી છે. આને કદાચ તમે હાનના અથેન્સવાસીઓ નહિ જાણતા હો કે આમાં નમર વસાવ્યાની હમર વર્ષ પૂર્વે તમારે શહેર આ દેવીએ વસાવ્યું હતું. પછી આજથી નવ હમર વર્ષ પૂર્વે

ફેરકલીઝના રત્તેમોની પેલી મેરથી એક પ્રગલ્ભ અથેન્સ પર આક્રમણ કરેલું તે તે વખતના અથેન્સવાસીઓએ એ શ્રેકોને પરાસ્ત કરીને નસાડી મૂક્યા હતા. આ પછી તરતજ એક પ્રચંડ ઘરતીકંપ પૃથ્વી ઉપર આવ્યો અને તેની અસરથી ઓસના પર્વતો અથેન્સ ઉપર ખરડાઈને પડ્યા અને એ પુરા નગરીનો નાશ થયો. ફેરકલીઝના રત્તેમોની પેલી મેરથી આવનાર પ્રગળા દેશનું નામ એટલાન્ટિક્સ હતું. એ જ ગનાવનો ભોગ બની એ પણ મહાસાગરમાં ફગાઈ મારી ગયો.'

'શુદ્ધેવ, આ અવનવો ઇતિહાસ પૂષ્ટ કરી અને મંગળાવરણ?' આશ્ચર્યને ઉત્કંઠાભરી નગરે જોઇરહેલા સોસને પ્રશ્ન કર્યો.

'સા માટે નહિ, સોસન!' એમ કહી મહંત મહાના મહાસાગરમાં એક જૂનીપુરાણી પેટી ઉઘાડી લાવ્યો અને તેમાંથી પેપાપરસુઓ એક છર્ણુરીર્ણ માંખો પટ કાઢતાં મહંતે બોલ્યા: 'જે સોસન, તમે ક્રીકો તો કામ સવારનાં લુલકાંઓની પ્રગળ છો. ફુગિયામાં થું બની મધું તેની જે દહાડા પહેલાંની પણ તમને

અમર્ય સમુદ્રમાંથી એટલાન્ટિક મહાસાગરમાં પ્રવેશી વખતે છઠ્ઠાકદરની જે સામુદ્રધુની આવે છે, તેની એક બાજુ છઠ્ઠાકદર અને બીજી બાજુ એટલાસ પર્વત છે. બંને રચળ ફેરકલીઝના રત્તેમો તરીકે ક્રીક પુરાણ કથાઓમાં પ્રસિદ્ધ હતા.

* પથારી નામના ઊડાની ઊડવો જનાથેશો કાચળ. મિસરમાં પુસ્તકો 'પટ' (Roll)ના આકારનાં થતાં.

* ઇ. સ. પૂર્વે ૬૦૦ લગભગની આ વાત છે, એટલે ઇ. સ. પૂર્વે ૬૬૦માં આ બનાવ બન્યો હશે.

ખગર નથી. સોજન, તમારી પહેલાં કેટલી જે પ્રગ્નઓ તમારી જૂમિ ઉપર આવી, વસી અને ચાલી અંધ; કેટલી જે સંસ્કૃતિઓના શંભુમેળાઓ ત્યાં જન્મી ગયા; દુનિયામાં કેટલા જે જળપ્રલયો આવ્યા અને ઓસરી ગયા; કેટલા જે ધરતીકંપો આ ધરતીને કુળવળી મચા ને તેમાં અનેક પ્રગ્નઓ નાશને ભેટી ચૂકી. પણ જોઈ લે સોજન, આ અમારી ખજાખજાટ વહેતી જતી નીતમાતાની * કૃપા છે કે અમારો દેશ કદી જે એવી કુર્ધંતનાઓમાં અપડાવો નથી. મિસર તો, સોજન, દેવોની જૂમિ છે ત્યાં એમની કૃપાથી એવા વિષ્વંસક ગનાવો જનતા નથી. એટલે જ તો, સોજન, અમારી સંસ્કૃતિ જગતના આદિકાળથી તે આજ સુધી અખંડ ટપી શકી છે, એટલે જ અમારી સંસ્કૃતિ દુનિયામાં સૌથી પુરાતની છે અને એ જ કારણે, આદિથી માંડી આજ સુધીની જગતની પ્રગ્નઓના ઇતિહાસો અમારે ત્યાં સચવાએલા પડ્યા છે. સોજન, અમારા દેશમાં આ ઇતિહાસપ્રેમથી ઉભરાતા હૃદયો અંધબંધારો તને મંદિરે મંદિરે જોવા મળશે.

ઐટલાન્ટિસનું વર્ણન

પટનું રીપલું ઉઘાડી જુદું મંદને આગળ ચલાવ્યું: 'સાંભળ સોજન, નવ હજાર વર્ષની જે ઘણી પહેલાંની વાત છે. હેરેકલીઝના રતંભો (જિજ્ઞાસુરની સામુદ્રી)-ની પેલી મેર ઐટલાન્ટિક મહાસાગરમાં એક મોટો જૂખંડ હતો. ઐટલાન્ટિકસ તેનું નામ હતું. તેની પેલી મેર એક બીજે જૂખંડ હતો જે મોટા સમુદ્રથી ઘેરાયેલો હતો.

દેવોએ જ્યારે પૃથ્વીના વિભાગો પાડી પોતાની અંદર વહેંચવા માંડ્યા ત્યારે પોસાઈડન* બારે ઐટલાન્ટિકસનો જૂખંડ આપ્યો. હેરેકલીઝના રતંભોની સામે જ આ ખંડમાં એક મોટું મેદાન હતું. હરિયાકરિથી ૫૦ ટ્રોડીઆ (૫ માઇલ)ના અંતરે એના ઉપર એક મોટો પર્વત હતો. એના ઉપર હજારો જંગલી માનવો વસતા હતા. એમની એક રૂપાળી કન્યાને પોસાઈડન દેવે પોતાની સ્ત્રી કરી. એનાથી તો હજાર પુત્રો આવતયા. મોટા પુત્રનું નામ ઐટલાસ પડ્યું

અને ઐટલાન્ટિકસના મેદાનનાજા પ્રદેશનો પોસાઈડને રાજા બનાવ્યો. એના નામ ઉપરથી જ આખું ખંડ ઐટલાન્ટિકસ કહેવાયો અને તેને ફરતા ધૂધવત મહાસાગરનું નામ પણ ઐટલાન્ટિકસ પડ્યું, એટલું જ નહીં પણ હેરેકલીઝના રતંભો પાસે લીળિયાની* પર્વતમાં જાનું નામ પણ ઐટલાસ પડ્યું. બીજા નવ પુત્રો વચ્ચે ઐટલાન્ટિકસના બીજા ભાગો વહેંચી દેવામાં આવ્યા પછી તો એ દેવોના વંશવેલો વધવા લાગ્યો. રાજાના મોટાને જ મળતી અને ઐટલાસનો વંશધર એ કુળમ સર્વોપરિગણ્યતા. એમણે પર્વતો અને મેદાનો ઉપર વસતી પોતાની પ્રગ્નને દરેક પ્રકારના માનવિજ્ઞાનમાં પ્રગતિ શીલ બનાવી. વળી ઐટલાન્ટિકસની ગદાર પણ એ પ્રગ્નએ પોતાની પાંખો ફાળાવી. લીળિયા પણ એમણે પોતાનું કરી લીધું.

ઐટલાન્ટિકસની પ્રગ્ન

'ઐટલાન્ટિકસવાસીઓએ પોતાના આખા દેશની જમીન ખોદી તેની અંદરના ગદ્યા ખનિજ પદાર્થો તળથી લીધા. ત્યાં ઔરિજેનમ નામની રાતા રંગની ચળકાર મારતી ધાતુ પુષ્કળ નીકળતી. કીમતમાં એ સોના પછી બીજી ગણાતી. એ પ્રગ્ન પોતાના ખનિજ પદાર્થોને મોટાંમોટાં વડાજોમાં ભરી વેપાર અર્થે મિસર સુધી લઈ જતી. પોતાને રહેવા માટે ઔરિજેનમથી શબ્દગારી એ લોકો ઘણાં સુંદર મકાનો ગાંધતા. તે મકાનના દોરખો એક ગરમ અને બીજે ઠંડા પાળીનો, એમ બે કુવારા રાખતા. વળી પુરુષ, સ્ત્રીઓ અને જનાવરો માટે જુદાં-જુદાં રનાનથોડા ગાંધતા. ગામડાંઓ અને શહેરોમાં પુષ્કળ ગળીયાઓ અને કમરતણાઓ હતાં.

પર્વતમાળાની પડખે પર્વ તરફ પ્રસરેલા સમગળ પ્રદેશમાં ઐટલાસના વંશજોનું રાજ્ય હતું. ઐટલાન્ટિકસનું પાટનગર આ પ્રદેશમાં જ હતું. હરિયાકરિ હોવાથી એને એક મોટું બારું હતું. તેમાં દેશદેશોતરનાં વડાજો હમેશાં પડ્યાં રહેતાં. આ શહેરનું નામ પણ ઐટલાન્ટિકસ હતું. આને ફરતો પથ્થરનો કોટ હતો અને તેની ઉપર ઔરિજેનમનું પતકું મટેલું હતું. અર્દાની પ્રગ્નએ પર્વતથી તે હરિયાકરિ સુધી અરધો અરધો માઈલ પડેાળી કેટલી જે નહેરો ખોદી હતી. એ જમી પારનગર પાસે હરિયાને મળતી હતી. એમાં વહાણો ચાલી ઇંક પર્વતની

* ગંગા અને નર્મદાની ધોંઠે મિસરવાસીઓ પોતાના દેશની નીક નહીને દેવી રવણે ચાલી પડ્યા.

* ઐટલાન્ટિકસનો આધિપત્ય આ પોસાઈડન ઓસરો સમુદ્રાધિપતિ દેવ બન્યો હતો.

* ઓસર આખા ઉત્તર આફ્રિકાને સીબીઆ કહેતા.

તજેરી સુધી જઈ પહોંચતાં અને ત્યાંથી ખનિજ પદાર્થો અને વનસ્પતિઓ ભરી દરિયા તરફ ઢોકારી જતાં.

આ પાટનગરની પાછળ, દેશના અંદરના ભાગમાં દરિયામાંથી નહેરો કાઢી દેશના ચાર જુદાજુદા વિભાગો પાડી દીધા હતા. એક વિભાગમાંથી ખીમ વિભાગમાં જતા માટે દરિયાની ખાડી ઉપર લાંબા કાંબા અને ધણા પહેળા પથરના પૂરો બાંધેલા હતા. આ પૂરોની નીચેથી સરેરાશ પૂરેક વહાણો પસાર થઈ શકતાં.

પ્રગળે પ્રકારનો ધંધો કરતી પર્વતવાસીઓ ખનિજ પદાર્થો કાઢવાનો, ને વનસ્પતિઓ એકી કંવનોનો ધંધો કરતા; સપાટ પ્રદેશના વતનીઓ ખેતીવાડી કરી ચુરચાન ચલાવતા. દરેક કુટુંબને તેનું સારી રીતે પોષણ થઈ શકે એટલી જમીન ને ઘોછ ગિચકત રાજ્ય મફત આપતું.

ગિલ્લાઓનો કારબાર ચલાવવા આવેવાનો નીમવામાં આવતા, જે પ્રગળાંથી ચૂંટાતા. યુદ્ધ વખતે દરેક ગામના મુખી પાસેથી રથનો અરથો બાગ લેવામાં આવતો અને આમ દસ હજાર રથો એકઠા થતા. ઉપરાંત, એક ગારું, બે ધોડા, એક સપાર, એક સચાલ પાવદત મૈનિક, એક સારથી ને ચાર ખસારીઓ, આટલાં ઘોડાં વાનાં આવવાં પડતાં. રાજ્ય ૧૨૦૦ ગોડાં વહાણો યુદ્ધ માટે હરદમ તૈયાર રાખતું.

હસે રાજ્યો પેલાપોતાના પ્રદેશનું રાજ્ય પરંપર સંપૂર્ણે ચલાવતા. કોઇ પ્રગળાંને મુલ્યુદ્ધ આપવાની સત્તા પ્રગળે ન હતી. હસે રાજ્યોની સંચાલથી જ એવી શિક્ષા કરી શકાતી. આ બધામાં સર્વોપરિ કુળ પોસ્ટાઈડનના ગોડા પુત્ર ઍ ક્રાસનું લેખાતું અને તેની જ સત્તા ત્યાં સર્વોપરિ ગણાતી. પોસ્ટાઈડ એ બધા માટે એક નીલિશાસ્ત્ર ધરી બેસાડતો. જેને સોનાની તકતીઓ ઉપર કેતરી તેના મંદિરમાં રાખવામાં આવેલું હતું. રાજ્ય અને પ્રગળ એ શાસ્ત્રને અનુસરીને ચાલતાં.

પોસ્ટાઈડનનું મહામંદિર

સપાટ પ્રદેશની વચોવચ પોસ્ટાઈડનનું મહામંદિર હતું. આ રથળને સમુદ્રમાંથી કાઢેલી એક નહેર વડે ચારે બાજુથી છૂટું પાડી દેવામાં આવ્યું હતું. એના ઉપર જવા માટે પૂરો ન હતા, પણ તીચે બેંચાંઓમાં યઈને જવાનું. આ રથળને ફરનો પથરનો એક મજબૂત ગઢ હતો. તેના ઉપર પિતાળનું પત્તું મટેલું હતું. એના પછી ખીએ કેટ હતો, જે કચ્છનાં પતરાંથી મટેલો

હતો. પછી નીચે કેટ આવતો તેના ઉપર ઍરિ-કેમનનું લાક પત્તું ચળકાટ મારતું. અને છેવટનો ચોથો કેટ સોનાનાં પતરાંવાળો હતો. આની અંદર પોસ્ટાઈડનનું ધણું મોટું મંદિર હતું. તેના ઉપર સોનું તથા ઍરિકેમ ચળકાટ મારતાં અને અંદરનો બધા બામ લાંબાંદાંતનો હતો. દેવની મૂર્તિ રથ ઉપર ચિરાગેલી હતી અને તેના ઘોડાઓનાં આમાં છેક ધુમ્મસ નેટલાં ડેવાં હતાં. એના સોનાના સ્તંભો ઉપર પોસ્ટાઈડનનું નીતિશાસ્ત્ર લખ્યું હતું.

દર છઠે વર્ષે આખા ઍટલાન્ટિસની પ્રગળા આ મંદિરે જવા માટે આવતી. મોટા મહોત્સવ ઉજવાતો. પ્રગળાનો પાસેથી કોઈ પણ ભેદ સ્વીકારવામાં આવતી નહિ. બધી જોડવાણ રાજ્ય તરફથી હતી. દેવમંદિરમાં આખાઓ છૂટા ફર્યા કરતા. હસે રાજ્યો આવી લાગરી આપના અને દરેક રાજ્ય એક આખાને પકડી તેને વગર ધાએ મારી દેવને ગલિદાન આપતો. દેવની સામે હવન ફુંડમાં ગ્લાળા ભભૂક્યા કરતી. એમાં એક એક સાંકીનો પાથો ભરીને એ રાજ્યો હવન કરતા અને પછી સોગન લેતા કે અગે તમારા નીતિ-શાસ્ત્રને અનુસરીને જ ચાલ્યા છીએ અને ચાલીશું.

આ પ્રગળે છેલ્લે છેલ્લે બ્રુમ્બચસુદની યોગેરના દેશે પણ પોતાને તાંબે કપી હતા અને પછી ઍથેન્સ ઉપર ચડાઈ કરી હતી. પણ ઍથેન્સપાત્રીઓએ તેમને દરાવી નસારી મૂક્યા હતા. આ પછી તુરંત જ ગળ-તમાં એક મોટા ધરતીકંપ આવ્યો, જેની અસરથી એ જમાનાનું ઍથેન્સ અને તેના વતનીઓ નાશ પામ્યા. વળી ઍટલાન્ટિક મહાસાગર વચ્ચે આવેલો એ ઍટલાન્ટિસ ખંડ પણ દમેશને માટે મહાસાગરમાં ફળી ખારી ગયો. સોલન, આ નવ દળર વર્ષ પહેલાંને બનાવ છે. હજુ પણ એ રથજે ઍટલાન્ટિક મહાસાગરમાં કાઢવ નજરે પડે છે. * ૧.

પુરાણોમાંનાં સાત પાતાળ

આપણાં પુરાણોમાં સાત પાતાળોનું સવિસ્તર વર્ણન મળે છે અને એના વિષે એવી માન્યતા છે કે

* Plato's Dialogues, II, ૨૫૭, TIMÆSનો સંક્ષિપ્ત અરજીઓ પદ્યપુરાણ: પાતાળ ખંડ, અં ૧, ૨, ૩; વિષ્ણુ-પુરાણ: અ. ૨, ૫; ભાગવતપુરાણ, અ. ૮, ૧૮, ૧૬, ૨૦; યજુરપુરાણ અ. ૧૮.

પ્રિય ભાઈશ્રી ચંદાભાઈ

એ પાતાળા પૃથ્વીની નીચે છે. મારી માન્યતા એની છે કે એ સાતે પાતાળા તે હિંદી મહાસાગર અને ઍટલાન્ટિક મહાસાગરમાં પુરાતન કાળમાં હયાતી ધરાવતા બેટા હતા, જે ધરતીકંપોની અસરથી દરિયામાં ડૂબી પૃથ્વીની નીચે ચાડ્યા ગયા. એટલે જ એની માન્યતા ઊભી થઈ કે પાતાળા પૃથ્વીની નીચે છે. હિંદ અને પશ્ચિમ એશિયા અને પૂર્વ આફ્રિકાના પુરાતત્ત્વના એવા કેટલાયે કોષમાં છે જેનું સમાધાન હિંદી મહાસાગરમાં પ્રાચીન કાળમાં મોટા બેટાની હયાતી માનવા વગર થતું નથી. પણ હવે જૉન મરેના મૂંઝાધન દ્વારા આ વાત સાચી ઠરી ચૂકી છે. પાતાળ તો મુસ્તરાતની નજીકમાં જ હતું. માધાતાનો પુત્ર પુરુકુલ્ય મૌનેય ગંધર્વો અને નામોનો વધ કરવા નર્મદા નદીના મુખને માર્ગે પાતાળ પહોંચ્યો હતો એમ પુરાણોમાં જણાવેલું છે. મિસરના સાહિત્યમાં પણ પંત દેશના નામે પાતાળની સચિત્ત દર્શાવત મળે છે.

આ સાત પાતાળોમાંના પહેલાનું નામ 'અતલ' લખેલું મળે છે. ઍટલાસના નામ ઉપરથી આફ્રિકાનો જે પર્વત હાલ પણ ઍટલાસ કહેવાય છે તેને આરબ શોકો 'અતલ' પર્વત કહે છે. એની પાસેના દરિયાનું પ્રાચીન અરથી નામ 'ગદર-ઉત્તર-અતલ (અતલનો અખાત) હતું. આ આધારે પુરાણોનું પહેલું પાતાળ 'અતલ' તે ઍટલાન્ટિક હોય એ જનવાન્યેમ છે. ઉત્તર અમેરિકાના પુરાતત્ત્વના કેટલાયે નિખણીતા એમ માને છે કે મેક્સિકોની પ્રાગૈતિહાસિક 'મય' નામની પ્રજા ત્યાં ઍટલાન્ટિકમાંથી જઈ વસી હતી. પુરાણોમાં અતલ વિશે જણાવ્યું છે કે એમાં 'મય' દેવના પુત્ર 'મહામય'નું રાજ્ય છે. જે હં પ્રકારની માયાઓ સરને છે; અતલ સ્વર્ગથી વધુ સુંદર છે; મય દેવે એમાં અનેક નગરો, મંદિરો અને ગોપુરાની રચના કરી છે.

આ પ્રમાણે અતલના નામથી ઍટલાન્ટિક ખંડને લગતી કેટલીયે જૂરી છવાઈ દર્શાવત આપણાં પુરાણોમાં પણ મળી આવે છે અને જો એનું પદ્ધતિસરનું સં-શોધન કરવામાં આવે તો જેવી રીતે આની દર્શાવત મિસર અને ઓસના સાહિત્યમાં મળી આવે છે તેવી જ રીતે ઍટલાન્ટિકની તવારીખ ઉપર આપણા પ્રાચીન સાહિત્યમાંથી પણ ઘણા પ્રકાર પડે તેમ છે, એટલું જ નહીં પણ એથી આપણાં પુરાણોનાં ભૌગોલિક વર્ણનોની સત્યતાની પણ પ્રતીતિ થાય છે.

અમૃત વ. પંડ્યા

તમારો પત્ર મને મઈ કાંઠે મળ્યો. ખરી વાત છે કે હિંદમાં પત્રગિત થેજવવા હું હેતેભર હતો. અમારા દેશના ભાઈઓના આંક માસિકમાં ક્યારેતરી શ્રી. રાવજનો આંક લેખ થોડા વખત પહેલાં છપાયા હતા એ પછી મેં તેમનું જાન્યું હતું કે મને હિંદનો એક પત્રગિત લેઈએ છે. તમે લખો છો તે પરથી જાણે છે કે તેમણે મારું નામ તેમના પત્રમાં પ્રસિદ્ધ કર્યું હશે.

હવે મારી પાતાની બાબત. હું અદાર વર્ષનો. 'કચ્છ' થેસ બજારમાં વાળ અને આંખોવાળો તરુણ છું. મયા ન્હામાં જ હું હાઈસ્કૂલમાંથી એન્ટ્રાન્સ થઈ બની નીકળ્યો છું અને તે પછીથી આજ સુધી સીમેંટ ફિનિશર તરીકે શાંતિ બની કામ કરે છું; અને ઘણા ભાગે આવી વસ્તુકારુમાં કોઈ યુનિવર્સિટીમાં જઈશું, જ્યાં સાંજના વર્ગોમાં ભાષા, કામ, અંદાજપત્ર અને મકાન સંબંધી બીજા જે વિષયો વપ-થેના જણાશે તે શીખીશ. હું મારા જ કપડોમાંના મકાનોને અંદાજ કાઢતાં પ્રથમ શીખીશ, બીજાનાં પછી. હાલ તો આની અબજખાં છે. મારા શોખ થોડાં છે. કુરસી ઘણુ પણ હું વડાણો કે એડાપ્ટેનોનાં મોડેલો બનાવું છું. પરદેશનો પત્રવ્યવહાર તો મને બહુ જ ગમે છે. મેં ત્રણ વર્ષ પહેલાં દરિયા મહાસાગરમાં વસતા એક જહાઝ સાથે પત્રવ્યવહાર શરૂ કર્યો અને ત્યાર પછી હું પત્રમિત્રો વધારતો જ રહ્યો છું.

હવે અમારા પિટ્સબર્ગનું વર્ણન આપું. અહીં દરેક વર્ષમાં મળી આવશે ૬૭૦,૦૦૦ માણસોની વસ્તી છે. સહેનો વિસ્તાર ૫૦ ચારસ માઈલનો છે. તેમાં ૫૧૧ દેવળો, ૧૩૬ મેડ રેલ્વે અને ૨૦ સિનિયર હાઈસ્કૂલો છે; ૫ કોલેજ યુનિવર્સિટીઓ છે; ત્રણ ન્યૂસ્પેપરો છે. પરદેશી રેશન છે, એફ. ડી. વેલ VBAK છે. અમારે ત્યાં લોખંડ પોલાદ અને કાચ માદા પ્રમાણમાં બને છે. ખદેખદ ઉદ્યોગમયર જે કોઈ હોય તો આ જ છે. પિટ્સબર્ગની એકેએક તો વાત હું કહી શકીશ; પણ તમને ફેલાવો આવશે. હું તમને જ પ્રત્યેક કાલવા આમંત્રણ કરું છું. અનેરિશ વિષે તમને જે કંઈ જાનવડું હોય તે મને પછને.

હું રિફિટા તો સાચવતો નથી, પણ મને મળતો દરેક પત્ર તો હું સાચવું છું જ. તમે તમારા પત્ર પર જુદીજુદી રિગતની રીફિટા શોધો છે તે માટે આભારી છું.

તમને વધુ પત્રો લખવાનો શોખ છે તો હું એક પરદેશનું બીજું સરનામું મોકલું છું. તમે જણાવો કામજ બંધ પહેલાં જ દરો, છતાં હું કમલ કરે છું કે મને મનેજા બીજા અનેક પત્રો કરનાં તેમાં વધુ સિફત હતી.

આજ રોજેશો દેવો મોકલી સમજો નથી તે માટે લાચાર છું. તમે પાણી કુશળ હોશો.

પિટ્સબર્ગમાંનો તમારો ગિત આવશેડ મોકલો

મકન અને છગન

એક આનંદકથા

સ વારના છ વાંચાને શુભારે સૂઈ સૂઈમાં કાંથી પાથરતો હતો તે વેળા કાંકરીયા તળાવ પાસેનું એક મોટું આમત્રીનું માંડ ચિચિયારીઓ અને દુકડાઓથી ભંગી બિંદુ, આંગેલી રાત્રી તેની ડાળોમાં લપાઈ ગયેલા વાંદરા બિંદાં હતા. થોડી ક્ષણોમાં તે ડાળાએ-ડાળાએ પુછડીઓ હટકવા માંડી અને એક ડાળાએથી બીજી ડાળાએ દુકડા જેતા વાંદરાઓની ચિચિયારીઓ વાતાવરણને ભરી દેવા લાગી.

બેયાર મુંઝટો માથે ટોળાનો વડીલ નીચે બિતરી આપ્યો ને જમીન પર બે પગ વચ્ચે બોજો યનાવી મેડો. તેણે હાથમાં નાનીનાની કૂંચી ડાળાઓ હતી. તેણાથી પોતાનું શરીર સાફ કર્યું પછી તેને સૂંઘીને તેણે ફેંકી દીધી. આગુત્યાગુ બેયાર અપણ નજર નાખ્યા પછી ડાળા હાથની દયેક્ષીની યોગ્યુથી નાંક ધરી તેણે એક તીણી ચિચિયારી પાડી. થોડી વારમાં ટોળાનાં ગયા મળ્યો તેની આરાપાસ ગોઠવાઈ ગયા. બધા આવી ગયાની ખાત્રી થઈ એટલે બિંદાને ધરડી બમડની છાજતી નીચેથી આગુત્યાગુ તીંકણ નજર નાખતાં તેણે આગવા માંડ્યું. આખું ટોળું તેની પાછળ પોછળ ભટવા લાગ્યું. આંખાવાડિયામાં આજે તેમણે જમણુ રાખ્યું હતું અને તે માટે આગલા દિવસે જ ગંદેરાએ જાંતે ભઈ તપાસ કરી હતી.

ત્યારે ગયા ચાડયા ગયા ત્યારે વાંદરાનાં બે નાનાં ગર્યાં તેમની સંતાવાની જગ્યાએથી ગદાર આપ્યાં આપણે તેમને મકન અને છગન કહીશું.

મકન અને છગન બન્ને બેડિયા લાગતા હતા. બન્નેની ઉંમર સરખી હતી—ત્રણભય છ મહિનાની, અને બન્નેનાં આકાર અને કદ પણ મળતાં આવતાં હતાં. તદ્દન સીધા બોલા રહે ત્યારે તેમની ક્રિયાઈ માંડ એક ફૂટ થતી. તેમનાં જોણ, નાનકડાં, કુમારમયી માંખા પર, ચક્રજયકળા ધરતી કાચના લખોટા જેવી તેમની આંખોમાં તોફાન અને કુતુહલ ચમકતાં.

આગલે દિવસે તેઓ ટોળાની સાથે આગુત્યાગુના ત્રતાઓમાં ભળ્યા હતા. બન્ને ફોટાચાઈના રહુડિયો,

દંડિય, પોટરજોડિય, એવીએવી ફેટલી જે આગુત્યાગુ-ઓથી ભરેલી ચીને દૂરથી બેઈ હતી, પરંતુ વડીલોની ધાકે તેમની પાસે જઈને એ ગધું નીરખવાની છૂટ ન હોવાઈ. એટલી મુશ્કેલી દરમિયાન તેમની ખાતરી થઈ મઈ કે વડીલોની હાજરીમાં તેમને કરું બેવાનાં જવાનું નહિ મળે અને એટલે તેમણે ટોળાની નજર ચૂકવી પલાલન કરી જવાનો નિશ્ચય કર્યો. આજે સવારે એવી તક મળતાં મકન ગરનાળામાં સંતાઈ ગયો અને છગને માંડની ગમેતામાં આશ્રય લીધો.

ગયા ગયા પછી બન્ને જાણુ સંતાવાની જગ્યાએથી શંકાર નીકળ્યા અને આનંદની ચિચિયારીઓ કરતા, રરતો, બંગલાઓ મોટાશ પગેરે બેતા એક મોટી દીવાલ ઉપર દોડવા લાગ્યા. થોડે દૂર જતાં ફોટાચાઈના રહુડિયો તરફ તેમનું ધ્યાને ગયું અને બન્ને જાણુ તેથી આકર્ષીયા. દીવાલ પરથી ફેકડો મારી, રરતો ઓળંગી બન્ને રહુડિયોના ગારણું આવી બોલા. આગુત્યાગુ કોઈ છંદે નહિ તે જોવા નજર ફેંકી બન્ને જાણુ શો રમના પ્રદર્શનમાં પેહા. ત્યાં પડેલી એક ધોડી ઉપર મકન ચડી ગયો અને પૂંદા ઉપર ગોઠવેલા ફોટાઓને નીંચ મૂકી જોવા લાગ્યો. એક ફોટો લઈ તેણે નાંક આગળ ધર્યો અને લીસું લાગવાથી નાક સાથે ધસી તેના બે દુકડા કરી નાખ્યા. બીજા એક ફોટાના પડેલેથી જ બે દુકડા કરી સૂંઘીને તેણે નીંચ ફેંકેલા માંચો અને જનની ફોટાને જમીન સાથે ધસવા લાગ્યો. પરંતુ એમાંથી કંઈ નથી. નાનીકળતાં તે ફેંકી દઈ છગનની શાથમાં નીકળી પડ્યો.

છગન એક બીજા ઓરડામાં કામ એક વાંદરાની સાથે બેઠો હતો. મકનને પડેલાં તે પૂંદા ફેંકી નાસી જવાનું મન થયું, પણ ત્યારે તેણે જોયું કે છગન સમયા વાંદરા સાથે મિત્રભાવે વર્તતો હતો ત્યારે તે સ્પષ્ટેતીથી ઓરડામાં ગયો. જેણે તે આગળ જવા

જાગ્યો તેથી જ—તેની અનવધી વચ્ચે એક બીજો વાંદરો તેની સામે આવવા જાગ્યો. બંધારે સામે વાંદરો પાસે આંગળી ત્યારે તેણે દાંતિયાં કર્યાં. સામાએ પણ સામાં દાંતિયાં કર્યાં. મકનને જાણ્યું કે એ ઓરડામાં રહેતું સલામત નહોતું, એટલે તે બીજા ઓરડામાં નક્કી ગયો. ફરી જાનામાના આવી તેણે જમનવાળા ઓરડામાં

ઠાકિયું કર્યું ત્યારે સામેથી પણ એ વાંદરાએ ઠાકિયું કર્યું. જમન પણ તેના મિત્ર સામે ચાળા કરતો હતો. મકનને દલે ખાતરી થઈ કે સામા વાંદરા દુરમનો નહિ પણ મિત્રો હતા અને તેમની સાથે રમવા માગતા હતા. આ જ્ઞાન થયું એટલે તેનામાં દિમત આવી અને તે દોડતી કરવા સામા વાંદરા પાસે ગયો. પણ તેને જાણ્યું કે તે પોતાના મિત્રને ખેંચી તેની સાથે મથોદિયાં ખાઈ શકે તેમ નહોતું. આથી તેનો રોષ એકદમ વધી ગયો, અને તેણે મુક્કાચાટ શરૂ કરી દીધી. પણ થોડી જ સદ્વામાં તેની ખાતરી સ્થ ગઈ કે આ જમનનું દંડ દુરમનને નહિ પણ પોતાને જ નુકસાનકારક છે, એટલે દવાબારે પ્રતિરૂપધર્મને જતો કરી તે બહાર નીકળવા જાગ્યો. એટલામાં રડકિયોના કામદારો, આન્યા અને જન્નેને તમગી મુક્યા.

રડકિયો ઊંડા પછી જન્ને જાળા પોરટઝોલિસના જાવરા ઉપર આરામ કરવા બેઠો. જાવરા પર એકમે ચક્કર લગાવ્યા ત્યાં તો વાન્યાદિયાએ તેમનું ધ્યાન દોર્યું અને મકન તથા જમન રીંગાતા દોરડા વારે સરકસના ખેલાડીની જેમ નીચે સરકવા. નીચે જીત્યાં પછી તેમના આનંદનો પાર ન રહ્યો, કારણ કે ત્યાં કેટલી જે નવીનતી અને કુદરતપ્રેરક ચીજો હતી. પરંતુ તરત જ તેમને નિરાશ થયું પડ્યું, કારણકે વચ્ચે

કુમાર - અંક ૨૦૫મો (જાન્યુઆરી ૧૯૪૧)

પટેલાં ટેંગો, ખુરશીઓ, વગેરે તેમને છૂટથી ફરવા ફરવા કે તેમ ન હતું, એ સમય 'ડીલીવરી'નો હોવાથી ગીરી પલ્લ ઘણી હતી. પણ એથી કાંઈ મકન કે જમન થી કંઈ એમ ન હતું. તેમણે તો સ્પૃહાવિહારીની જેમ એક ટેંગા પરથી બીજા ટેંગા પર એમ ફરવા માંડ્યું. તરત જ જન્ને જાળાના ધ્યાનનું કેન્દ્ર બની ગયા અને માણસોનું એક ટોણું તેમને હાંકી કાઢવા લાગ્યું. પોરટઝોલિસનું કામ અંધ પડી ગયું અને જાણ આ બે આંગળીકેને કાઢવા મથવા લાગ્યા. એ દરમિયાન જન્નેએ ત્રણ શાલીના ખડિયા ટોળા નાખ્યા, કાગળોના થોકડાઓ વિગેરી નાખ્યા અને યુંદરથી કેટલાંયે ટેંગા પર ખુરશી બીજાવી કર્યા.

જમને તો અવરિધિત ગોડવેલા દવાજના કાગળોને મેજબેજ ફરી નાખ્યા અને એક દવાજીના પગે જીરડા પાડી દીધા. જાડા કાચના ચરમા પરેરેલા એક કારકુનને મકને તેના ટેંગા ઉપર જૂસકે મારી ગબડાવ્યો. જમનને તારના ટકેટકારમાં કાર્મિક રુદ્ધિ લાગ્યું, એટલે એ એની ઉપર જાળને પડ્યો અને આખી લાઇનમાં ગબડાઈ ફેલાવે તેવો અંદેશો મોકલી દીધો ! આ પ્રમાણે આખી પોરટઝોલિસમાં ધમસાણ મચાવી બે ત્રણ જોડાનો માર ખાઈ જન્ને આજાદ ગિરાદરો બહાર નીકળ્યા.

બહાર નીકળ્યા પછી તેમણે જાવરા ઉપર ચાલવાની નીનિ અખવાત કરવાનું નક્કી કર્યું, કારણકે રસ્તા ઉપર એમને વધુ જોખમ લાગ્યું. પરંતુ કેટલી જે અનવધી તથા વૈવિધ્યબરેશી ચીજોનો રમણાનુભવ કરવાનો લોભ તેમનાથી તમનો નહિ તેથી ઘણી વખત એમના નિર્ણયમાં રમણન રહ્યું અને જન્ને પાછા કુટપાય કે રસ્તા ઉપર આવી પહોંચ્યા. આ રીતે તેમણે અરેબો દિવસ પસાર કર્યો. પરંતુ એ દરમિયાન તેમણે પાટિયું

પર કાગલેલી સીનેગાની બહેર ખજાર કાઢી નાખી; 'ટાઈગર'ની સાથે જાડ ઉપર લટકાવેલા પોતાના ભત્ત-ભાઈનું અપમાન મદન ન થઈ શકવાથી, કાઢી મએલા દાઢમના દાણા જેવા દાંતવાળી એક દાઢમ વેચતી કોઈને પીગળી; એક થોડાને રસ્તા વચ્ચે નાચતો કચો અને વારંતવ્યવહાર અટકાવી પોસિયનું માથું તેને હાથે ખાંચવાળાનું. આવાં તો કેટલાંયે પરાક્રમે તેમણે

કરી નાખ્યાં. પરંતુ આથી ન ધરાયા હોય તેમ બેશ પર સ્વારી પણ કરી. ત્યારે તેમણે બેશને કાને લટકાવી દીધકવાનો પ્રયોગ શરૂ કર્યો ત્યારે બેશે તેમને નીચે ફેંકી દીધા. આથી બેશને નાપાક પ્રાણી મળી પડ્યો જિભેલા એક મધેડાની પૃછડીએ તે વળગ્યા. પરંતુ ત્યારે તેઓ મધેડાની એક કાને દક્ષ દીટ દર લીધળી

પડ્યા ત્યારે તેમને લાગ્યું કે પ્રાણીસૃષ્ટિમાં મધેડા એ સૌથી કૂર અને ભયંકર પ્રાણી હોયું બેશએ અને તેની પાસે ફરી ન આવવાનો તેમણે દરાવ કર્યો.

આમ આગળ ચાકતાંચાકતાં તેમની રમૂજેથી પુણપુણ થઈ ગએલા એક ઊંકરા પાંચથી ત્રણ પાઈના દાળિયા પણ તેમણે ખાધા પણ એવામાં એક દરહના મેંચામાં તેઓ અટવાઈ જતાં એ એકાઠ પળ મળા.

પણ હવે તેમની સુસાઈરી સ્વેદનિદારીની જેમ નકોતી થતી. હવે તો તેમને પાંચથી પંદર વર્ષ વચ્ચેનાં છાકરાંઓનાં ટોળાંનો સાથ મળ્યો હતો. ગધાને કુતર બલાવતા સારંગીવાળા જેવા મકન અને છબન ટોળાના આનંદ અને બેટને પાત્ર ગાનતા છાપરા ઉપર ચાટ્યા જતા હતા.

એક કલાકમાં તેઓ બહેર દિત અને સપ્તામતીને બેજમકારક સુંદેમોરો તરીકે બહેર થયા અને પોસિયસ તેમની આંખતી તપાસ થતી તેમની પાછળ પડી. પરંતુ મકન કે છબન કાઢને આ વાતની માહિતી ન હોવાથી તેમણે તો પોતાનું નિરીક્ષણ ચાલુ રાખ્યું.

એક કવેરીની દુકાનમાં ખસતાં તેમની આંખો પ્રકાશથીગમગાં જીડી અને ત્યાંનાં ચમકતાંમકકેરમવાનું મન થઈ આવ્યું. જે હાથમાં ગધું બેઝનિમેર કરી જાને જવાર તીક્ષ્ણત્યારે છગનના દાઢમાં એક હીરાની ગંગડી હતી. આ ગંગડી તેને જાગમ પામેની પેરીમાંથી મળેલી. તે કાં પડેલાં છગને મૂંઝી બેઠ, બેચાર ગટકાં પણ ભરી બેઠાં, પરંતુ કાંઈ ખાવાની વસ્તુ ન લાગી. છતાં એવો ચમકાટ જ છગનને પૂજ ગમી ગએલો. એટલે બીજું ગધું પડતું મૂકી તેણે આ ગંગડી જ ઉપાડી. મકનને આ ગધી સમારા માસ્તી ચીનેમાં પ્રાકર જેવું કાંઈ તત્ત્વ ન લાગ્યું એટલે તેણે કહ્યો મોદ કહ્યો જ નહિ. શ્રાદ્ધકેરેટલી જ સરળતાથી ગંને જણુ દુકાનની જવાર નીકળ્યા અને સામેના જાડ ઉપર ચડી ગયા. આ ગનાવથી તો કવેરીને પોતાનું મગજ ગદગ પડ્યું કિતરી પાનીમાં થઈ બોધમાં કિતરી જતું લાગ્યું. થોડા વખત પછી ત્યારે તેને સ્વેદ જાન આવ્યું ત્યારે તેણે આંમુના આશર તજે સર્વેવ લુંટાઈ મગાની પોક ચૂકી. આ પોક સાંબળી પડેલાં કુતરથી અને પછી સહાનુભૂતિ જતાવવા એક ટોળું તેની દુકાન પાસે બેયું થઈ ગયું. ટોળાના શોરખોરમાં કવેરીનું આકંઠ રાખી ગયું અને 'શું મોદાયું?' અને 'કેમ મોદાયું?'ની તરેલ-તરેલની અટકેળા એકનું મોકું બીજાના કાનને કહેતું ગયું. 'અરે બાહ! વાંદરાઓના ટોળાએ દુકાન ઉપર આક્રમણ કર્યું અને હીરાની પેરી ચોરી ગયું.' એક બાહએ છાપામાંથી તાજેતરમાં જ શીખલા શબ્દનો ઉપયોગ કરતાં અનુમાન ગાંધ્યું. બીજાએ થોડા દિવસ અગાઉ જ ગજવને દિવસે પહેરેલી વળાહના સોગન

ખાતાં કહ્યું કે તેણે એક ગોરીલાને દુકાનમાં ખસતાં જોયો. અને પછી એ ઝવેરી સાથે જડી સોનાદ્રવાની લગીઓ લઈ ગયો. આ મતના મંતવ્ય ઉપર સુધારો લાવતાં એક બાઈ એ કહ્યું કે ગોરિલા કેટલું જાદુમાણીની ટોળાદારી માલિકીનો હતો અને એ સોનેરી ટોળાએ તેને જાદુવાની પદ્ધતિસર તારીખ આપી હતી! પરંતુ આ ઉત્સાહને ઠીક કરી નાખતાં એક છોકરાએ જાડ તરફ આંગળી કરી કહ્યું 'એય! પણ તો જુઓ!' જાડ ઉપર મકન ને છગન બેઠા હતા. છગન દણ ટોઈરવાદ-શાસ્ત્રીની ધીરજથી યંગડીનો રવાદ આપવા મથતો હતો.

ટોઈ એક ચરતીરે જાડ ઉપર ચડવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ ત્યાં તો છગન કેંકડા મારી છાપરા ઉપર પડ્યો, મકન પણ એની પાછળ પડ્યો. માનવમતના નેપથ્ય કેટલા દાગિયાબાર યુના કર્યો દશે કે જ્યાં એમની પાછળ પડવા છે, એ વિચાર કરતો મકન આ જ્યાં શોરખોર અને પોલિસની સીસોડીનો અર્ધ સમજ શક્યો નહિ. પણ વચરવિચારે એ છગનની પાછળ પાછળ એકથી બીજા છાપરે દૂધે જતો હતો. નીચે રસ્તા ઉપર ઉત્તરાએકું ટોળું જુઓ નેકિકિયારીઓ કરતું ફોડણું જતું હતું.

એકાએક મકનને છગનની તીવ્રી ચીસ સાંભળી અને તેને દવામાં અદર યુગંત ખાઈ નીચે દુકાનના પડદા પર પડતો જોયો. મકનને લાગેલા આ આપાતની અચર દર યાવ તે પહેલાં જ છગન દુકાનના પડદા માથે ટોળા વચ્ચે જઈ પડ્યો અને માનવસમુદાયમાં અદર્ય રહ ગયો. મકનને નીચે જાતરી યું રયું તે જોવાનો પણ યત્ન ન રહ્યો.

એક પોલિસે છગનના હાથમાંથી લીરાની યંગડી લઈ લીધી અને જુઓ પાડી: 'અરે બાઈ! ટોઈ પાણી લાવો પાણી. આ જન્મું મરી જવ છે મરી.'

'જ્યાડા જીવને મરવો એ પાપ કહેવાય હોં?'

ટોળામાંથી હાથ જૈન શેઠ બોલ્યા.

'અરે! પણ એ એને મારી નથી નાખ્યું. ગણેશમાં મેં તો કાગળની ગોળી જ વાપરેલી.' પોલિસે પોતાનો જવાબ કર્યો.

મકન આ દરમિયાન છગન પાસે પહોંચવા અર્થ પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો. દવે તે મરજિયો-મયો હતો. મનુષ્યોની બીક તેણે છોડી દીધી હતી. તે પડખેના

છાપરે ચડ્યો અને તેની કિનાર ઉપરથી તેણે ટોળા વચ્ચે જુઓ માર્યો અને બાનમાં આવેલા છગનનો લાચ પકડી તેને ટોળામાંથી જવાર ખેંચી મયો. ટોળાને વાંદરાની આ દિમત જોઈ નવાઈ લાગી અને છોકરાઓ આંતરથી જુઓ પાડવા લાગ્યા. થોડા વખતમાં મકન અને છગનના ખોળામાં ગેલા, મિંદાઈ, જમરૂખ, કેળાં વગેરે ઉપયોગી અને સ્વાદિષ્ટ ચીજોના દગલા થઈ ગયા. અને જ્યાં માનવીએ રીધેલું કુખ જૂલી ગયા અને દરખમાં આવી જઈ પેટ અરવા લાગ્યા. અનેનાં ગણેશમાં પણ કેટલું પે બરાઈ ગયું. આ રીતે પેટ ભરી અનેએ ટોળાવચ્ચેથી દોટ મૂકી અને પાસેના જાડ ઉપર સડમડટ ચડી મથા; અને પછી ફરતાફરતા કાંકરિયા પરની આમથી ઉપર આવી પહોંચ્યા ત્યારે બીજા બધા આંગળાવાડિશ માંથી પાછા આવી ગયા હતા.

મકન અને છગનને જોઈ જ્યાં આંતરની કિકિયારી-ઓ કરતો તેમની આમપાસ બેગા થઈ ગયા અને તેમની પછડી, પગ, હાથ, કાન, જાંઘ ખેંચી કેટલાયે

પ્રશંસાપૂર્ણ. મકન અને છગને રસથી તેમનાં પરાક્રમે કલાં, પરંતુ વડીલાને આ સ્વચ્છતા ગમી નહિ એટલે નાસી જવાની શિક્ષા તરીકે તેમને જાડની નીચે ગાખવામાં આવ્યા. મકન છગનને દવે બાન થયું કે એકલા એકલા રખડતા આપ્યા જતું એ કદવના કરવા. જેટલું સરેલું અને આનંદદાયક નથી.

(અંતિમ આધાર)

જાન્યુઆરી ૨૦૫

નવસેત્રી નેરવ્યુક શિક્ષક વિદ્યાર્થીને પાછી આપતાં તે પર લખી શેરો શરદેશ તેણે જોયો. એ કેસી ન શાનમાં એક શિક્ષકને પછી જોયું: 'સાહેબ, આ શેરો શાને આદેશ છે?'

'આજ્ઞા સુવાચ્ય જાખવાની સચવાનો.'

પંચતંત્રની વાર્તાઓ

આ સાંભળી શિયાળ કોષ કરીને બોલ્યો :
‘મુગનું આપને પ્રથમ દર્શન થયું ત્યારે
આપનાં કુલશીલ એ કયાં જાણતા દતા ? છતાં આપની
સાથે એનો રોડ ઉત્તરોત્તર કેમ વધે છે ? આગંતુક
છતાં પરમ ઉપકારી વીરવરની આખ્યાયિકા તમે નથી
સાંભળ્યા ?’ મૂંઝવે, ‘એ કેમ ?’ શિયાળ કહે :

કથા ૪

(હિતોપદેશની)

યદ્યક રાજાના રાજદ્વાર આગળ વીરવર નામે
મહારાજપુત્ર કોઈ દેશથી આવ્યો અને પ્રતીદારને કહ્યું,
‘હું રાજપુત છું ને નોકરી શોધું છું, એટલે મને રાજ-
દર્શન કરાવો.’ પ્રતીદાર એને રાજ આગળ લઈ ગયો,
ત્યાં એણે કહ્યું : ‘દેવ, મારી સેવાનું પ્રયોજન હોય
તો મને જીવાઈ જાંધી આપો.’ યદ્યક કહે, ‘તમારી
વસ્ત્ર શું છે ?’ વીરવર બોલ્યો, ‘મને એક દિવસના

પાંચસો સેનિયા આપો.’ રાજ કહે, ‘તારી આગળ
સામગ્રીમાં શું છે ?’ ‘એ જાણ ને ત્રીજી તજવાર.’
રાજ કહે, ‘એ તો ચક્ર નથી.’ ‘એ સાંભળીને વીરવર
ચાલ્યો ધયો, ત્યાં મન્ત્રીઓ કહે, ‘દેવ, આર દિલની
વસ્ત્ર આપીને આનું સ્વરૂપ જાણી લેજો કે કાંઈ ઉપયોગી
થાય છે કે નહિ.’ મન્ત્રીના કહેવાથી રાજાએ વીરવરને
બોલાવી તાપ્ત્યુલ તથા ૫૦૦ સેનિયા દીધાં. એનાંથી
અર્ધાં વીરવરે દેવ તથા બ્રાહ્મણને આપ્યા, વધુ એનું
અર્ધું દુઃખિયાને દાધું અને અવશિષ્ટ રહ્યું એમાંથી
બોજનવિતારણ હોઈશ્યો. આમ નિત્યકર્મ કરીને વીરવર
રાજદ્વાર આગળ રાતરિત ઉઘાડી તજવારે જિભોત,
અને રાજ પોતે આદેશ આપે ત્યારે ઘેર જાતો.

એકદાજુ કૃષ્ણચતુર્દશની રાતે રાજાએ દેવાળી
ધ્વનિ સાંભળ્યો, એટલે કહે, ‘કોઈ જાદુ આગળ છે
કે ?’ એણે કહ્યું, ‘દેવ, આ હું વીરવર છું.’ રાજ કહે,

‘કાણુ રુએ છે તે વળુઓ.’ ‘નેત્રી આત્મા’ કરીને વીરવર ચાલ્યો. રાત્રીને યથું, કે ‘આવાંસોદાએ વીધાય એવા અંધ-કારમાં આ રાત્રીપુત્રને એકસો મોકલ્યો તે ઉચિત ન થયું, એટલે વાંસે જાડ અને જોડ કે શું છે.’ એટલે રાત્રી પણ ખડ્ગ લઈને એની પાછળ નગર ગદાર નીકળ્યો. વીરવરે જોયું તો એક રૂપસૌવનસંપન્ન સર્વોચ્ચકારભૂષિત સ્ત્રી રોતી હતી. એણે પૂછ્યું, ‘તમે કાણુ છો ને કેમ રુઓ છો?’ સ્ત્રી કહે, ‘હું આ શદ્ધની રાત્રીલક્ષ્મી છું. ચિર-કાળથી એના ગાદુની છાયામાં મેં વિચાર લીધો છે, પણ હું હવે ખીન્ને જાડ છું.’ વીરવરે કહ્યું, ‘તમે અર્ધ જ રહેો એવો કાંઈ ઉપાય છે?’ લક્ષ્મી બોલી, ‘જો તું તારા બચીશક્ષણા પુત્ર શક્તિધરને બગવતી સર્વભંગ્લા આગળ ધરી દે તો હું પાછી અર્ધ રુચિર રહું.’ એમ કહેતીક ને એ અદૃશ્ય થઈ ગઈ.

વીરવરે ઘેર જઈને નિદ્રાધીન ગૃહ તથા દીકરાને જગાડ્યાં, અને લક્ષ્મીસચ્ચનતી પાત કરી. તે સાંભળીને શક્તિધર કહે, ‘સ્વામીના રાત્રીની રક્ષા સારુ મારો ઉપયોગ થાય તો તો મારા જેવો ધન્ય કાણુ? હવે વિરંજન શું કામ કરવો? કેમ કે

ધનજીવન આનંદે પરાઈ પ્રાપ્ત હોડતો।

સન્નિભિમે કહે ત્યાગ નાશ એનો અવશ્ય છે।।

હિ૦૩૫૦૦

શક્તિધરની માએ પણ સંમતિ આપી, ને બધાં દેવીને સ્થાનકે ગયાં. ત્યાં પૂજન કરીને વીરવર કહે, ‘દેવિ, પ્રસન્ન થાઓ, ને આ નિવેદનો સ્વીકાર કરો. શદ્ધ મદદરાજનો વિજય થાઓ.’ એમ કહીને તેણે પુત્રનો શિરચ્છેદ કર્યો. પછી વીરવર કહે, ‘દાનનું લખુ ખાધું છે તે પ્રમાણુ થઈ ગયું. હવે અપુત્ર દશામાં જીવીને શું કરશું?’ એમ પિયારીને એણે પોતાનું માથું કાપી દેવી આગળ ધર્વું. પછી સ્ત્રીએ પણ સ્વામીને પુત્રના શોકથી એમ જ કહ્યું.

આ જોઈને રાત્રીએ આશ્ચર્યગકિત થઈને કહ્યું:

જીવે છે ને મરે છે એ હુંસમા કુદ્ર જન્મુઓ।

આના જેવો જીવલોકે ન જૂતો ન ભવિષ્યતિહાસી।

હવે મારે રાત્રીનું પણ શું પ્રયોજન છે? એમ કહીને પોતાનું માથું કાપવા ખડ્ગ ઉગામે છે, ત્યાં દેવીએ એનો હાથ ઝાલ્યો ને કહ્યું, ‘પુત્ર, હું તારા ઉપર પ્રસન્ન છું. સારસ રહેવા દે. તારું રાત્રી અમર તપશે.’

કુમાર - એક ૨૦૫મો (જાન્યુઆરી ૧૯૪૧)

સાપ્તાંગ પ્રણામ કરીને રાત્રી કહે, ‘દેવિ, મારે રાત્રીને કે જીવને શું કરવો છે? જો મારા ઉપર તમને અનુ-કંપા હોય તો મારું આક્રીનું આયુષ્ય લઈને સ્ત્રીપુત્ર સદિત વીરવરને સંજીવન કરો, નહિ તો ને એની દશા એ મારી દશા.’ દેવી કહે, ‘ખત્સ, હું તારા સેવક-વાત્સલ્યથી તૂટી છું.’ જા, એ સપરિવાર જીવશે. એમ કહીને દેવી અલોપ થઈ. પછી વીરવર વહીરીકરા સદિત ઘેર ગયો. એ નદેગે એમ રાત્રી પણ અંતઃપ્રુદમાં ગયો.

પ્રભાતે દ્વારદશ વીરવરને જૂપાણે પૂછ્યું તો કહે, ‘દેવ, રોનારી મને જોઈને અદૃશ્ય થઈ ગઈ. બીજી કાંઈ વાત નથી.’ એ સાંભળીને રાત્રી કહે, ‘દાનીએ પ્રિય વચન બોલ્યું, શરાએ ગદાર ન મારતી, દાનાએ અપાવે ન વર્ણ્યું, એમ કહે છે. આ મદાપુરવશણુ બધું આનામાં છે.’ એમ કરીને એણે સવરે શિવદશાના બોલાતી, વીરવરનો જીતાત કહી અને એને કનીટકનું રાત્રી દીધું.

(આટ)

દેસાઈ વાલજી ગોવિન્દજી

‘આ તમારો સાતિ કેટલા વરસતો ગયો?’

‘પાંચતો.’

‘તો તો નિશાળે જતો હશે.’

‘ના ના, નિશાળે જઈને શું કરે? કંઈ જાનનાં વાંચનાં તો અવરંડે નથી.’

બાપા: જો તને પહેલેથી જ કહ્યું હતું કે પરીક્ષામાં પાસ થઈશ તો મોઢર આભીશ, છતાં તું પાસ ન થયો; તે એટલો વખત શું કરે? કહેતા હતા?

જેટા: મોઢર હાંકતાં શીખતો હતો, બાપા।

‘તમારો છોકરો ખરાબ સોળનમાં છેક ઢાપથી જવા લેડો છે. એને જરા સમજવતા હો તો?’

‘મારી તો જીમના ક્યા વળી ગયા. મારું માને તો ને? મૂળાંમાં જ માને છે તમે એને નહિ સમજવો?’

એણે અને આને કહ્યું. ‘હું પચીસ રૂપિયા કમાયો.’

‘હવે મને કહે કહ્યું’ તું કે એ પચીસ રૂપિયા કમાયાં હતો.’

‘તો મારા કરતાં તમે એ જમણા મૂરખ માનતો હશે.’

પ્રોફેસર: કેટલા વાંચ્યા?

એક વિદ્યાર્થી: પાંચ મિનિટ પછી નવ થયો.

પ્રોફેસર: પણ હું તો અત્યારે કેટલા વાંચ્યા એ પૂછું છું.

સંસારનાં શહેરો

૧૭-શિકાગો

જગતનાં આદ્યુત તેજસ્વ આશ્ચર્ય-કારક નયશોભાના એક આ અમેરિકન શહેર શિકાગોનું આજ આગરેપર ૧૧ નવે દેનારા દંતુ પળ કોઈ રહ્યા-ખરયા મળ્યા આવે, એટલું એ નહું છે; છતાં આજે તો એ દુનિયાનું મોટા નગરનું વિપુલ અને ત્રીજા નંબરનું સમૃદ્ધિશાળી નગર બની રહ્યું છે.

પશ્ચિમ મેસોપોટમી પ્રાચીન ગ્રીક, રૌલેશ્વિક ને સુધારક પ્રવૃત્તિઓનું જન્મસ્થાન શિકાગો છે. એનાં ઓદાય ને પદોપકાર જન્મભૂમીનાં છે. એના રેપારેશનિયર દુનિયાના ફર ફરતા ખુલા સુધી લાખ પહેલાંદરનાં છે. આ લેખની બાજુ સાથે એની કાળી બાજુ પળું છે, અને તે એ કે જગતના કોઈ પળું આગ કરતાં વધુમાં વધુ મુનાબિરો ત્યાં વસે છે, એ (સેન્ટ્રલ) ની ટ્રાન્કો એ ને ટાળીએ પોતાની પ્રવૃત્તિ દરમિયાન ક્યારેક પોતપોતાનાં તો ક્યારેક પો-લીસ સાથે બાળ, મશીનગન ને ગેરી વાયુ વટે મોરચા માટે છે.

મિસિગન સરોવરની નેજાએ પ્રેરી-ના મહાન વિસ્તારની કંધારે એજવાળી જમીન પર આવેલા એ દેશને મોટી વસાહત કરવા દેવાની પ્રથમ મેમ્બરી એક બ્રિટિશ આફસરે ત્યાંના લાલ નિવાસીઓ પારોથી મેળવેલી. અમે-રિકાના સ્વાતંત્ર્યયુદ્ધ પછી ૧૮૦૪માં ત્યાં ફોર્ટ ઇન્ડિપેન્ડેન્સ કિલ્લો બાંધ-વામાં આવ્યો. થોડા વખત પેપારીઓ ત્યાંના મૂળ નિવાસીઓ લોટે રેપાર કરવા ત્યાં આવી વસવા ને સિમર-સરીઓ પળું અવારનવાર મુલાકાતે આવતા મથા. ઈ. ૧૮૨૬માં પહેલવહેલું મોર્ડ ફરન્ટ શિકાગોમાં જન્મ્યું.

એની પશ્ચિમ પારના પ્રદેશો સાથે રેપાર કરવા માટે શિકાગો ખૂબ અનુકૂળ નેન્દ્ર બન્યું ને તેનો વિસ્તાર

મનો રચો. પહેલવહેલાં બંધાં મહાન લાકડાનાં જ બંધાઓમાં; પાકાં તો પાછળથી. ૧૮૪૮માં નેનો પહેલો રેલવે માર્ગ ખુલ્લો મુકાયો અને એ પછી શિકાગોએ સાથેલા વિશ્વસ સાથે એ રેલવેએ પળું એટલો વિકાસ સાધ્યો છે કે આજે જગતનું તે મોટામાં મોટું રેલવે નેન્દ્ર બની ગયું છે. ફરફરની મજલ એડની ૩૦૦ એટલી પેસેન્જર ટ્રેનને ત્યાં આવે નવ છે અને માલ-આડીઓના તો પાર જ નથી. અને મિસિગન સરોવર તથા લેન્ડ લોરેન્સ નદીની સહાયે એનાં જગતને પળું જગતની એકેએક દિશામાં સંચરે છે.

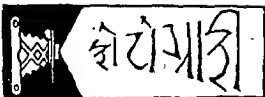
એનું કાકમય માવડું તો ૧૮૩૧માં લામેશી તેની મહાન આનમાં બરેમી-બૂત થઈ ગયેલું. પુરોશ દુકાતા પવને સારા શહેરમાં એ આજ દેલાની રીધી દતી. થાપીસ કલાકની એ આનમાં ૨૫૦ બિંદીઓ ખલાસ ગઈ ને લાખો હન્સાનો તલવા બની ચૂક્યાં. આધુ-નિક કાળનો એ જગતમાં જળદો

આનક હતો. એને મરિયામે મેમ્બરી તારાછમાં સુધાય રૂપે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ તેમજ આખી દુનિયામાંથી ત્યાં મદદ પહેલેમિયા લાગી. ફક્ત લાખ પોર્ટ રોકડ તથા બીજાં આધનસ્થાગરી શિકાગોના પુનર્નિર્માણે એનાં પૂરી પાટવામાં આવી. એની રાષ્ટ્રીય પુ-સ્તકશાળાની પુનરેચના માટે જગત-ખરતા લેખકોએ પોતાનાં પુસ્તકો એર આપ્યાં, ને બાકીનાં રાષ્ટ્રીયોએ પૂરાં પાટ્યાં. પરંતુ એ જાનોપદારના અરસામાં ભાગ્યે જ કોઈને ખ્યાલ દરો કે એ શુભેચ્છાના સ્વીકાર બાદ અરથી સરી રહીને એ જ શિકાગોનો એક મેયર એવો પાકો કે જે એ બંધાં પુરોશને બ્રિટિશ પ્રચારકાર્યનાં જલ્દેર કરી તેમનો નાશ કરી નાખે.

આજ પછી નવનિર્મિત શિકાગોનો એટલો તો કડી વિશ્વસ થયો કે ૨૦ વર્ષ પછી એની વસતિ ફક્ત લાખ પર પડેલી મઈ. બીલ્ડ ફક્ત વર્ષ રહીને એ ૨૦ લાખે પડેલી ને આજે ૩૦ લાખ કરૂં છે. ન્યૂ યૉર્ક જેવાં જ મનવડું બંધાવેલાં ધરાવતા આ મહાનગરની વસતિ આવતા જ દા-મકામાં કદાચ અરધા ફોર્ટ પર પ-ડેલી નવ એની બધી સમૃદ્ધિઓ છે.

૧૯૨ મિસિગન સરોવર અને નીચે શહેર પડેલી નદીવાળું શિકાગોનું દરમ

હરીફાઈનું પરિણામ

પહેલું ઇનામ: 'વિસામો'—શ્રી. બારોટ (વડોદરા);
બીજું ઇનામ: 'ફેડીવાળી'—મનુ પટેલ (સાંખેજ); ત્રીજું
ઇનામ: 'છળછળિયાં'—ભરવાનલ ઘોઠી (અમદાવાદ).

૧૬૪૨ના આરંભ મટિ આ બખતનાં ચિત્રો અત્યંત પદ-
લાયક છે. 'વિસામો' ચિત્ર, ફેખાઓ અને છાયાપ્રકાશની
ગોઠવણીના સારા નમૂનો છે. ફેટામાફી પણ સ્વચ્છ છે.
હરદી બાદથી પ્રકાશ લીધા છતાં છાયામાંથી આકાર
સુરેખ બીરે છે અને પ્રાણીલક્ષણો અત્યંત પ્રકટયાં છે. આમથી જ
બીનવોગ્યરિતે બરી દેવામાં પરજાયાની સાર્થકતા મળી જાય છે.

'ફેડીવાળી'નું પાત્ર ડ્રવવામાં બાદ મનુ પટેલે છાયા-
આમાં કઠાવ આપેલી આંખવારી (દાઘદાઘ) ભજવી ન
હોત તે આ ચિત્ર સાથે નિષ્ફળ થાય. અકસ્માતે મળતા
આવા પ્રસંગે ધણી આંખની બંધો કરી ચિત્ર યુગ્મ છે. આનું
ચિત્ર પાત્રનિકષણ માટે અઢો નમૂનો અણાય.

'છળછળિયાં'ના પાદનારથી પાળીને બદોબર કઠાવ
આપાં નથી. હાથ પડતાં છાંસ બેઠતા બતાવ્યા હોત
તો તેની સફળ અંદર થાય. બીજી રીતે ફેટામાફી સફળ
છે, પણ દરથરથના બદોબર કરી રાકાઈ નથી. નામ
આપ્યું ન હોય તો પ્રસંગ કોઈક અભાવ નહિ. નામ
આપાં અથવા ગોઠાઈ બધે બીજી રીતે ચિત્ર થતું જોઈએ.

શુભાવેલી તકે.

'કુદરતી બંધિયા'—સાહેબલાલ દવે (વડોદરા); 'જંજ'—
નિરંજન એ સરકાર (સુરત); 'દૂંડાં ફેણતાં'—મનુ પટેલ
(સાંખેજ); 'મધુર હારણ'—નિરંજન એ સરકાર (સુરત);
'છવનકળા'—જયંત મધવાણી (પુના); સાહકલના પ્રવાસી—
બી. એમ. મિસ્ત્રી (અમદાવાદ).

'કુદરતી બંધિયા'માં ચિત્રના નામ પરથી તમે ચિત્ર
શોધી નહિ શકો. પણ 'જંજ'માં હું તો તરત વખારી
આંખ પકડી પાડ્યો. આનું નયનરંજક દૃશ્ય અવેરિષ
પરંતે હોય તો ત્યાંથી અસંખ્ય દરેકાં જોવી લાગે. આ
ચિત્ર લેનાર બાદમાં ચિત્ર લેવાની જગ્યા બેસકે સારી
પસંદ કરી છે, પણ ચિત્રો સાચવવા માટેનું ડાઘાકામનું
માંગ અને ફેકસ મેળવી રાક્યા નથી, એટલે દરેકે નજીકના
અધિકારી ઝીલુવટ વિનાના અને ચોંચા કઠાવ વચરના સહી
પ્રયા છે. જાવા પ્રસંગે યુગ્ય આદર્શોને બદોબર ભજવી
બીલબોનો ભાગ આપી દેવા જોઈએ.

'જંજ' એટલે બીજું. ચિત્ર છે કે તેમાં ફેકસ વાપરનારે

પોતાની તબીરતા સાબિત કરી છે, પણ જંગનો મુદ્દા-
શીલ્પને પાછા પાછી દેતાં સફેદ ધાળાં અને અતિ થેરી
જમીન આકર્ષણને કડાડી દે છે. મોરચા મોડાયા છે, અને
પહેલો થા કાણુ મારે છે (કે બંને બાજુ બેધીસાથે જ
બેઠે છે) તે નક્કી દરની પેળ આવી નહ છે; પણ આવા
ચિત્રની સફળતા માટે મેમોરિયલ તેમજ પ્રિન્ટ કપર ફેટું
રીઝચિત્ર (સમારકમ) થતું જોઈએ.

'દૂંડાં ફેણતાં' નામ તો મેં આપ્યું છે. પાદનારને
નામ અમેજમાં આપતું પડ્યું છે તેનું કારણ સમજતું
નથી. અરસ ઝીલુવટવાળો મેમોરિયલ હાથ આપી દેવાં છતાં
ચિત્ર માટે માર્ગા પડતાં આવડી નથી. એક જ મેમોરિયલ
પર બે લુદાં લુદાં ચિત્રો સમાયાં છે તે ચિત્ર પર આંદી
બતાવેલી લીડી. પરથી સ્પષ્ટ થશે, બંને સાથે સજ્જતાથી
શ્રેષ્ઠ ચિત્ર બંધાતું જ નથી. મનુભાઈ ફરીવાર બતાવ્યા
પ્રમાણે પ્રથમ કરી જેશે તો વધારે અનુભવ મેળવશે.

'મધુર હારણ'ના પાદનારમાં ચિત્રચોથ પાત્ર સમજ-
વાની શક્તિ છે ને સફળતા પર કાણુ પણ છે, છતાં છાયામાં
અમેજા અંદરને આપમે જોઈતા કઠાવ આપી રાકેલા નથી.
નાકનો મોરચા જળાંક બેઠાકાનું થી દૂર પડી આવેનો
બતાવો હોત તો ધણી ફેર પડી બેઠ. તે જ પ્રમાણે નાકનું
ટરવું વધુ બેરહાસ પ્રકાશવર્તન (રિફ્લેક્શન) મારે છે.

'છવનકળા' વળી ચિત્રના પ્રક્રમને અનુગત નામ
લાવે છે. છતાં વળુદ સાળ કપરે દોરા ડોમી બેસાડે છે
એ વાત હું જાણતું નહિ તો તમે ચિત્રનું વસ્તુ તરત સમજ
રાક્યો! અને તે પણ એ નામને આધારે? વળી ખરી
વાત તો એ છે કે કમેશને બધું જ લેવામાં દેવોનો બૂલ
છે. આનું લક્ષણ પાત્ર મળે ત્યારે અંદર છે હાથનું
વિશિષ્ટ વેષિષ્ય બદોબર કટારના પ્રયત્ન કરેલા જોઈએ.
આ રોસાના કાન અને રોક આનજ દેતાં બુલોનો કેની શોર
મારી જંજળી પડી છે! બોનું તાલકું, આંખની બેઠાકા
વગેરે જોઈને તો કાઈ કંઈની ફેટામાફી બેઠાં જ
લુદાં ચિત્રો લેવાં ચૂકે જ નહિ. છતાં આ છબિમાં છાયા,
પ્રકાશ અને પાત્રનાં અવયવો એ બધાની બેઠો સુંબરેજો
લાગે છે કે શું એનું તેની સમજ ન પડે. આવાં પાત્રો
મળે ત્યારે બેઠ જ ધીરજથી તેમને સમજવી આપણી
અનુકૂળતા પ્રમાણે પ્રકાશ અને સમયનો લાભ મેળવવો.
વિવિધતા કંઈક વધવાનું ધ્યેય તો જરાપણ બૂલતું નહિ.

'સાહકલના પ્રવાસી' વાળું ચિત્ર પણ તેમજ 'પ્રવાસી'
છે બેઠો ખાસ જ્યાંજ આપી રાકતું નથી. માત્ર સળિયાની
અંદરપાટથી ફેટામાફી લીધાનું કટકટ સાચવ્યું છે. પેટારે
મથાળે પ્રવાસનો સામાન બાંધેલો વટારો હોત તો ફાસ
ધારી અંદર થાય; અથવા બેઠાં પાત્રો પેઠાને કોઈ દૃશ્ય
કપર જ દેડે નારતાની ગોઠવણ કરતો હોત તો ચિત્રની
કથાને મદદ કરત. આનજના ભાગમાં બેઠેલ પાત્ર પોતાની
સાથે શું લુદો છે તે કળી રાકતું નથી. સાહકલનું પેડું

અને પાછળનું દૃશ્ય ચિત્રરચનામાં બળી નય છે એ દોષ તો પ્રત્યક્ષ છે. પૈડાંની આરપાર, પત્તીનીચી કે બારીના સળિયા પાછળથી દરેકો લેખકોના વિશિષ્ટ પ્રકાર બહે બેસાય, પણ એકર દેખાડવાની વસ્તુ અને કથામાં કેટલું સ્વચ્છાર

હોવો એકંદરે. આવી આવી તકો મળે ત્યારે તમે વડન સ્વાભાવિક દર્શિર્નિદ પહેલું પકડી. તે પર તર્યરી કંપના ગભાથી નવા પ્રકારો શોધી કાઢશો તો તમારું મન અને ક્રિયા નવો જ ચોપ પામશે.

ર. મ. રા.

ઈનામને પાત્ર ચિત્ર કેમ મેળવવું?

એકંદર કેમ દેરેદોને ફોટોગ્રાફીના વિવિધ વિષયો પર ઉપયોગી મુચનાઓ આપતી આનાનકડી લેખમાળા, હિંદ તેમજ પરદેશમાં ફોટોગ્રાફીમાં નામ કાઢનાર અને રત્નપરોડના નિહાલકેત ફોટોગ્રાફર શ્રી આબીદ-મિયાં સૈયદે ગયા વર્ષથી શરૂ કરી છે, અને આ વર્ષે પણ તે ચાલુ રહેવાની છે. આ તેનો ત્રીજો જ હપતો છે.

ધણા એકંદરેનાં ચિત્રો આસિક તથા આધ્યાત્મિક હરી-ફાઈમાં તેમજ પ્રદર્શનોમાંથી પાયાં ફરે છે. આનું એકાદ બે વાર મનાથી ફરતી રીતે જ નિરાશ થઈ જવાય છે. પણ મોઢો તેથી માફવાની જરૂર નથી. તમારા ચોક્કસ સાચ પ્રિન્સિપલો જરૂરો પ્રમાણે તો અસલ માપમાં જ તમારા માપમાં જ આમળ પચેલા અનુભવીઓને જાણાવો. તેમાંથી કેટલા સારા છે અને તે ફરેકમાંથી કેટલા બાજ એન્ડાઈ કરવા એવો છે તે બહી થો. જો ગામમાં ફોઈ ન હોય તો બહાર-મામ ફોઈ બહુકારને અગવા ફોઈ કેમિસ કલળને તે રોવા મોકલો. કપરાત એટલાં લેવા મળે તેટલાં ફેટિસાફિક આક-વારિશ અને માસિશા ભેટા રહે અને તેમાં ખાસ કરીને ક્યાં ચિત્રોને દીમા મળે છે તે ખારીફાથી તપાસતા રહે. 'ફમાર' તમને ધણી ઉપયોગી સુચના આપતું રહ્યું છે. તે ફરી ફરી વિચારો. તેવાં ચિત્રો તમે પણ લેવાની કોશિશ કરો.

દરેકમાં બીજાઓ પાસેથી નામુવાની અને શીખવાની ટેવ રાખો. 'પૂર્ણાં પરિત બનાય.' શરૂ દાખીને માત્ર ખાસ એકપોત્ર ને ચોક્કસ ફેલસવાળું ચિત્ર લેવાથી જ કંઈ જનમ ચિત્ર ગળતાં નથી. પરંતુ દરિબિદુ (એંગ્રજ) અને દેખાવ બેન્-માડન્ડ કપર પણ મોટો આધાર રહે છે. પોતાના પાત્રને ગમે તેવા દેખાવ પર લેવા કરતાં જરા નમ્યાને વિચાર કરીને લીધું હોય તો તે વધુ અસરકારક થઈ શકે છે. આ સાથે આજુ-માં શીમેલી એક બિરતીનાં ભિન્નિઓ આપ્યું હું. એક તો ગમે તેવા બેન્કમાડરમાં લીધો છે અને બીજો જરા તેને બાજુએ વર્ષે જઈને પાછળ આકાશનો પટ આવવાદઈ જરા નીચા દર્શિર્નિદ (એંગ્રજ)થી લીધો છે; અને તેનું ચલાવ પણ કેમિસ બહાર રાખ્યું છે તે હપતવ તમે પોતે પણ એક શરૂશો. આવાં પાત્રોને બેચાર આપ્યા આપવાનું ચૂકતું નહિ. તમને આજો ફોઈ પ્રસંગ નીચે લેવાનું મળે તો જોઈમાં જોઈ પાંચ આવવા છથી જોઈમાં એકપોત્ર કરવાં નહિ; અને દરેક એકપોત્ર સહેજજાજર નહા-

નહા શક(પાત્ર)માં લેવો. એમાંને એકાદોને જરૂર આરો ની-કજવાનો. પારંપર આ રીતે કોશિશ કરતા રહેવાથી તમે પણ જરૂર ફેરવેદ મેળ શરૂ અને ઇનામપાત્ર ચિત્ર કતારી શકશો.

આખીદમિયાં સૈયદ

રેખને તોગવાનો કે રીતિને આપવાનો પ્રયાસ કરી ન કરવો.

સીતા એટલે બળ્લો અબ્બાવ નહિ પણ બરનો પરાન્ય.

માધુકરી

શિર દે દીધું : દીધા ન સાર

[નવમા શીખ ગુરુ તેમજ હાટર રાત્રીની તલવારથી, વધેરાયા પછી તેમનું શબ પદોનીચેથી એક અંત્યજ્ઞ પિતાપુત્ર ફેરી રીતે કાઢી આપ્યા ને પ્રવેશ કરવાનો વિચાર છે]

ચોર સમા દીવાલ ચડયા તે,
આચરના શુભ કાર્ય નિતાન્ત,
જિતયા: જાડીં અદેત અતલ શા
: દત્તા ખેડા ગુરુ ચિર રાન્ત,
'ધન્ય ધન્ય ગુરુદેવ તમે છો,
ધર્મ અભ્યાસ દઈને કાન,
કૃત્ય હું આ રજામાં લોકું
તમે કરે હાવાં પ્રદાન.'

છકું પુત્રને તેણે, — 'જેથી
પ્રદરીને નાંવે સંદેહ,
'ગુરુને લે ન: મને મૂજી ન:
અદિયાં કાપી ભારી રેહ.'

બોલ્યો પુત્ર, 'મને મૂજીને
ગુરુને લે નવો બસ આપ;
પુત્ર ફેરીથી બની રાતે છે
તમે અગર રહે ગાસ બાપા'

"પાત્રતા હું મરવાને કાપક,
પણું હું કે છે કરવા યોગ્ય;
તેથી તો ગાદો વિચાર આ
છે તારે આચરના યોગ્ય.

હું પણ મુજ-મું ગરતું ભણે
એવો ઉમદા બેટા છાડ.

શબન નવરી — વખત નવ છે:
તુમ્મ મોહ તરણા શો તોડ.
હસી રહ્યાં તો બાપ, પરનું
હોબેલ બેટા કાશ' રાગાન
નવયં છુટમે નિજ શિર કાપું,
રંગણુ ફરી ગુરુવરના માન
સ્તબ્ધ બની બેઠાએ બેઠું,
પછી પિતાને ક્યાં પ્રજાગ:
ગુરુનું શિર લે બધી નીરબ્યા,
રમમાં લાંબા તેને ધામ.

પુત્રપ્રાંત્રમુખાં કરસાવ આઠે
લાહાકાર અગર નવસાર!
રોતાં રોતાં માતાંમાં રો:
'શિર દે દીધા ન સાર'

મૂઠ્ઠાં જોડું મન અંગાનક
ફરો દિશાએ ક્યાં પુધાર —
સુઠું બપોમાં: છકું બપોએ —
'શિર દે દીધું: દીધા ન સાર'

લક્ષી જોડયા શુબ્ધ પંચનદ
ક્રાંત તણી ના મોટું ધાર:
ફનુંગોમિ કાળી બોલવા —
'શિર દે દીધું: દીધા ન સાર'

(દિની પરથી) — દિમતલાલ બેથી

એમને ચિત્રાણ પ્રત્યે અભિરુચિ હતી. કોઈમના રબના દિવસોમાં પિતા અને પુત્રો સાથે બેસીને ચિત્રો દોરત અને વચામિ કરતા. પણ અફે પ્રાતરાદન તો એમને કુટુંબના શિશુ નહીના ચિત્રકાર આરંભે દનનું દનું. વારંચંદ દન એમને સચવા કરતા અને એમનાં ચિત્રો અનનીન્દનામ કામને માણતા. એમ એમને પ્રાતરાદન ને પ્રવણ આપતા.

૧૯૨૦માં કલકત્તામાં ઇન્ડિયા સોસાયટીમાં આઈ.આર્.સી.

પુલિનબિહારી દત્ત
છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી ગુજરાતને પોતાની કમંઠગિ બનાવી નિર્જનિર્જનાં કેન્દ્રોમાં ગુજરાતને સમૃદ્ધ કરનાર, પરપ્રાંતીય વ્યક્તિઓમાં શ્રી પુલિનબિહારી દત્ત પણ છે. આજથી અઢારેક વર્ષ પહેલાં પુલિનબાબુ અમદાવાદમાં શ્રી અંબાજ્ઞાન સ્વારાજ્યને ત્યાં હિંદુશિક્ષક તરીકે આવ્યા. છતાં પુલિનબાબુ ગુજરાતને બહુ પરિચિત નથી; કારણકે કલાના ધોધાદારી પ્રચારના આ જગાનામાં જે પોતાનાં ચિત્રો પ્રદર્શનોમાં એકાગ્રબોધીકરે છે.

ઇ. સ. ૧૮૯૭માં એમને જન્મે કલકત્તામાં થયેલો. મુશિંદાબાદ નણક બહેરાગપુરની કોલેજમાં એમના પિતા શ્રી અનુભવેન્દ્ર દત્ત એમણના અધ્યાપક હતા એટલે એમણે કંઠવળી ત્યાં લીધી. એમના પિતાગૃહે તેમજ પિતાને કળા અને સાહિત્યનો શોખ હતો. અનુભવબાબુ પોતાના પુત્રને રામાયણ મદાભારતની કથાનાં ચિત્રો દોરતા નવ અને વાર્તા કહેતા નવ, એટલે શૈક્ષણિક જ એમનાં બાળકોમાં કલાપ્રેમ નવ્યો અને આજે પુલિનબાબુના બીજા ને બાઈઓ પણ ચિત્રકાર છે.

બંગાળી સાહિત્યમાં નવગ્રીની ચમેદી કાપી વ્યક્તિઓ એ વખતે બહેરાગપુરમાં હતી અને આ કુટુંબના સંસ્કારી વાતાવરણમાં એ બધા સુપરિચિત હતા. રયામલચંદ્રીતે જ

પુલ્કિનગિહારી દત્ત : આગે

રજાપના યદુ. દ્વાવેલ, અવનીન્દ્રનાથ ઠાકુર અને આંધુલીના નેતૃત્વ નીચે બંગાળમાં યુગ્મેશી હારનીય ચિત્રકલાના પુન-ઉત્થનનાં એ પ્રગતિનાં વર્ષોં દર્શાવે. ઇન્દીઆ રોસાએશી આંક આર્ટ્સમાં એમના સહાધ્યાયીઓમાં શ્રી નન્દલાલ બસુ અને શ્રી દેવપ્રસાદ રાયચૌધરી હતા. એ વખત બંગાળના મગર્ગર હોર્ટ રોનાલ્ડરો હતા. એમને હારનીય સંસ્કૃતિ પ્રત્યે અનુચ્છમ છે. હિન્દી ચિત્રકલાના એ પુરસ્કર્તા ચિત્રકારોની તૈયાર થની કૃતિઓમાં એ એમને મળી જતી તે પોતાને માટે રખાવતા. રોસાએશીના એ પ્રદર્શનમાં પુલ્કિનગાણુનું ‘મૃત્યુની ધાવા’ નામનું ચિત્ર મુકાયું હતું એ એમને ખૂબ મળી ગયેલું. એમને એ ખરીદી લીધું અને ચિત્રકારને મળવા લોકાગ્યા. એક જુવાન ચિત્રકારનું આ વિષયનું આટું સુંદર ચિત્ર લોક એમને આશ્ચર્ય થયેલું. એ અરસામાં જ પુલ્કિનગાણુનો માતાનું અવસાન થયેલું. એમના મૃત્યુના રોક્ષની અસર એમના પર એ વરસ લગભગ રહી અને બીજા પ્રદર્શનમાં પણ એ જ વિષય મૂકી દરનું એક બીજું ચિત્ર એમને મુક્યું તે પણ હોર્ટ રોનાલ્ડરો જ લઈ ગયા.

દનબાણુએ એમના સહાધ્યાયીઓની જેમ થજીં વિચેરેલાં નથી. એમની નાજુક પ્રકૃતિ પણ આંધના કારણે રૂપ દરે. પણ એથી માને છે કે કલાકારની દરેક કૃતિને જા કસબને નવાં ઉન્મેષ છે. કલાકારની ઉત્તરીતર વિહાસ પામતી સાધનાનો અવિચાર એની કૃતિમાં દેવતા જોઈએ.

પુલ્કિનગાણુની પ્રખ્ય કૃતિઓ જેતાં એની જ પ્રતીતિ યાય છે. વર્ષો પહેલાંના એમના એક ચિત્રમાં ‘મતે પ્રેરતા

પુલ્કિનગાણુ ૧૯૨૨માં (ફેબ્રુ : ૨. મ. રાવળ)

વારઃદે, આ હું આવીશ’ એ પંક્તિમાંના કુમાર સિદ્ધાર્થની સ્થિતિ આલેખેલી છે. અધારા તરફ જોઈ રહેલા સિદ્ધાર્થના એ ચિત્રમાં શ્રીમા તારાવાણી પચ્ચાદબુધિમાં પ્રવે નમ્મર કરી રહેલા સિદ્ધાર્થની નજીક યથોપધાને બતાવવામાં હવિત નાટ્યતત્ત્વ છે. જ્યારે વર્ષો પછીના ‘પરિ-માનક પ્રજ્ઞ’ના ચિત્રમાં વિશાળ સાક્ષરને આંધે આરધા ટંકભેષા લયામતને જેતાં એમના જીવનઆદેશનું સ્વરૂપ આલેખ્યા સમગ્ર જવાય છે.

પુલ્કિનગાણુને મત એમની બેઠ કૃતિઓ તે ‘ચિંતન’ અને ‘પીરો’. પહેલા ચિત્રમાં એક જુદા સ્ત્રીને હાથમાં મળ્યા થઈ બચવત્તમરણમાં ફળેલી બતાવી છે. એણે રાગનાગની ઊપવાણી પઠેલી જોડી છે. ઉત્તરવર્ણમાં જીવન પાથેય ચિંતન અને નામરમરણ છે એનું બતાવવાનો એમાં આશય છે. વિષયને અનુકૂળ આઠા રંગમાં એ ચિત્ર કહેલું છે.

એમનું ‘પીરો’ એક અર્ધપ્રકૃતિ છે. કૃષ્ણમૂર્તિ સન્મુખ નૃત્યમગ્ન મીરાંના એ ચિત્રમાં એક એક રેખા કપર કલાકારને અદ્ભુત સાધુ છે. પોરતેય જગતી એ જ સ્વપ્નના છે કે આધ્યાત્મિક વિષયને પણ એ રેખામાં પકડી શકે છે.

અમદાવાદ આવીને તાનાં બાળકોને રીખવવાનું છે એ જાનુનાં એ વિચાર થયેલા. દલરતા ઊંડોને આટલે દર અપવાદની એમને ઇચ્છા નહોતી. પણ અવનીબાણુ અને માંડુ-લીએ હારનીય ચિત્રકલાના પુનરુત્થનના મિશનની તરીકે જવાને એમને આમદ કરી સમજાવેલા પણ એમાંથી ચિત્ર-કલાના સિદ્ધાન્તના એમનું જે પ્રયોગો કર્યા છે તે સ્પષ્ટતરી

ચૂરેદર પ્રોફેસર દેવન મેના'મને છે: 'અહીંની મધ ભવિના મનુષ્યો દિલ્હી સાથે આગ્રહણ મજતા આવે છે. એમનો દંડ ધાર્મિક વિશ્વાસ, એમનો માધ્યમો શાસ્ત્રિક એમની ધર્મો વાધવાની પદ્ધતિ તથા બીજી રહેણીકરણી બારતવાસી. આથે ૪૧ મળી આવે છે.' ('બારત'-અલ્લાહાબાદ)

હસો ને રવચ્છ રહે

હસતું એ નરવા રહેવા માટે બહુ કપાયો છે. એની શરીર પર થતી અસરનું એક અમેરિકન ડૉક્ટરે પૂજકરણ કરતાં જણાવ્યું છે કે ખૂબ હસવાથી આપણી લાગણીઓમાં યતો વિકાર મળતંતુઓમાં કોઈ આપણી આપણી પાચન-શક્તિને કતોરે છે, મોમાં લાળ (પાચનરસ)નો આવ વધારે છે એ રચયવાળો બોરાક પચાવવામાં કપાયો છે, અને આપણું આપું પાચનતંત્ર સુધારી નાખે છે.

એના કહેવા પ્રમાણે હાસ્ય આપણા ગમજમાં લોહીની ગતિ વધારી આપણી માનસિક શક્તિ અને સહાયતા વધારે છે. સામાન્ય રીતે આપણા લોહીના આપા પરિબ્રમણ ઉપર એની અસર થાય છે અને ફેફસાંના વિકાસ-થી હૃદય પરનું લોહીનું દળાણ પળુ થઈ જાય છે.

એપેન્ડિસાઈટિસ વિષે ગેરસમજૂતી

એપેન્ડિસાઈટિસ'ની બાબતમાં લોકોમાં બહુ ભૂલભરી રહેવાના પ્રચલિત છે. પેટમાં જમણી બાજુએ તીવ્ર વેદના થાય એ એપેન્ડિસાઈટિસનું રપદ લક્ષણ કેટલાક માને છે; પણ વૈદકશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ એ બરાબર નથી. પેટમાં જમણી બાજુએ ડુગાવો થાય એ અનેક શારીરિક વ્યાધિઓનું લક્ષણ હોઈ શકે. માત્ર અપચાથી પણ એમ થવાનો સંભવ છે. એ કપરાતંત્ર ન્યૂમેનિયાથી, નાના કે મોટા અંતરડા પર ઝોલ્ડે આવવાથી અંગવા ટાઈફોઈડ, ફ્લુ ઇલ્યાદિ વિદ્યુતિથી પણ એવું પેટદુઃખ થવાનો સંભવ રહે છે. સ્ત્રીઓની બાબતમાં પણ બહુવિધ માણસોની એવા પ્રકારની ગેરસમજ થવાનો સંભવ હોય છે.

એવી જ રીતે કેટલાક લોકોની એવી ગેરસમજ હોય છે કે નિષ્ણાત ડૉક્ટર મજે અને અચૂક હયાથ કાચુ પડે તો શસ્ત્રક્રિયા વિના જ એપેન્ડિસાઈટિસ મટાડી શકાય. આવી સમજણમાં જરાયે તત્તવ નથી. શસ્ત્રક્રિયા સિવાય બીજી કોઈ જ હયાથ વૈદકશાસ્ત્ર હલતુ આ રોગ ઉપર સોમી શક્યું નથી. ફળદાહિનાં બી પેટમાં રહી જવાથી આ રોગ હલ્લભવે છે એમ વળી કેટલાક માને છે, પરંતુ એ પણ ગેરસમજ છે. કારણ, આપરેશન દરેક એપેન્ડિસાઈટિસમાં કોઈ પ્રકારના ફળનાં બી કે તેના અંશ માલુમ પડ્યાં નથી.

હસતો વાચુ

તાંબાનો દુકંડો નાદશ્વિક ઍસિડમાં નાખતાં તેમાંથી નાઈટ્રસ ઍક્સાઈડ નામનો ક્ષાત્ર રંગનો જે વાચુ નીકળે

કુમાર - એક ૨૦ પમો (જા-સુઆરી. ૧૯૪૧)

છે તેને 'હસતો વાચુ' કહેવામાં આવે છે, કારણ માણસના શ્વાસમાં એ મથો એટલે એ હેંક અંસો બેથુલ્લ થઈ હસવા જ માટે છે! એ વાચુના રાસાયણિક ગુણો પર જે વર્ણ સુધી સંશોધન કરી સર હમ્મી ડેનીએ ઇ. ૧૯૨૮માં એક નિબંધ તૈયાર કર્યો અને શસ્ત્રક્રિયામાં એ વાચુની સહાય લેવાનું રક્ષન કર્યું, પણ એ વખતે કોઈએ લક્ષ ન આપ્યું. એ જ રીતે ઇ. ૧૮૪૪માં અમેરિકામાં હાર્લેફોર્ડ મુખમે કોલ્ટન નામના એક શોધકે આખ્યાન આપ્યું ત્યારે પણ બહુ કોણું લક્ષ ખેંચાયું હતું. પરંતુ એ આપણ સંપ્રજ-નાશમાં વેલ્સ નામનો એક દૈવપેદા હતો. તેને આ વા અજમાવવાની ઈચ્છા થઈ. કોલ્ટન પાસેથી એ વાચુ લેવાતાના પર જ તેણે અજમાવ્યો અને પોતાના એક રેને પાસેથી પોતાનો એક દાંત ખેંચાવી લેધો. એ તો ખુબ ખુશ થઈ મથો અને કહેવા લાગ્યો કે આજ પહેલ આજ મહાન કોઈ જ શોધ નથી થઈ. એ વાચુની મદદથી 'વજા ઇન્જે દાંત સદવા'થી એની પોતાની પળુ પુરકગમ્યાતિ થઈ. પેટ-ડોનો ખસારો

પેટ-ડો ખાતાની ઍલ્ફિસમાં કામ કરતા એક માણસને અચુક વરસ સુધી કામ કર્યાં પછી કામનું કે શોધવા જેવી જમજમ થતી જ શોધો થઈ ચૂકી છે અને હવે કંઈ નવું શોધવાનું રહેતું નથી, એટલે આપણી નોકરી પણ હવે સમાપ્ત નથી. એટલે આજમથેની વાપરી કોઈ કામમના ધંધામાં પડવા ખાતર એણે એ પેટ-ડો ખાતાની નોકરી છોડી દીધી. એ સાત ૧૮૭૦ની હતી.

અને એણે એ નોકરી છોડ્યા પછી વિજ્ઞાનજગતમાં આટલી તો મુખ્ય નવી શોધો થઈ: મોટર ગાડી, વિમાન, રેડીયોગ્રાફ ઍડ ગાડી, રેડીય ટર્બાઈન, ડીઝલ એન્જિન, મૂવી, રેડિયો, ટેલીવીઝન, વીજળીક અને ઍસનાં રેડીયોદર, વૈદ્યક ક્ષીતર, એર કન્ડીશનિંગ, રેયોન, નીકોન, સેલોઈન રેટાએસ રેટલ, ક્રોમિયમ પ્લેટ, રંગીન ફોટોગ્રાફી, તારથી જતાં ચિત્રો, સંદારનાં અવનવાં સહમનો વગેરે! અથા ચિત્રેત વરસમાં જ આ બધું શોધાયું છે, તો આવતાં ચિત્રેત વરસમાં બીજી કયી કયી સંભવિતાઓ રહી હશે?

વાળ કીમવાનું પ્રમાણ

માણસના શરીર ઉપરના વાળની વૃદ્ધિનું પ્રમાણ બહુવા માટે યાજી અખતરા થયા છે. અત્રાવરે ગાલ ઉપરથી લઈ લીધા બાદ દિવસ દીક એવા ૧૦૦ વાળના તાંબા એકકા કરવામાં આવ્યા હતા, માલકોમીટરથી તેમનું માપ કાઢવામાં આવ્યું હતું અને આગોલવાની દૈનિક મેધ રાખવામાં આવી હતી. પરિણામે એમ માલુમ પડ્યું હતું કે કંઠી જતુમાં વાળ એટલી ઘટપથી લાગે છે તે કરતાં વધારે વેગથી તે ગંભ્ર જતુમાં લાગી નીકળે છે. એટલે કંઠી જતુમાં હલ્લગત દરવાનું અર્થ કોણું આવે એ રવાબલિક છે.

[૧૪] કૌલકમ (કૌલક) સંવત

આ સંવતને સંસ્કૃત લેખોમાં કૌલક સંવત અને તામિલમાં 'કૌલમ્ આંડુ' (કૌલમ્=પશ્ચિમી, આંડુ=વર્ષ) કહે છે. આ સંવત કોણે કયા પ્રસંગને અનુલક્ષી ચાલુ કર્યો એના કંઈ પતા નથી. એનાં વર્ષો ક્યારેક 'કૌલક'ના કદબચવી વર્ષ' એમ લખાય છે તે પરથી એમ અનુમાન કરી શકાય કે સંસ્કૃત લેખકોએ જેને 'કાર્ત્તવ્યપત્તન' કહ્યું છે એ, ભારતના મગધ રાજાના કૌલક (વાયલુકાર સામ્યના કપીસાન) સાથે સંબંધ ધરાવતી કોઈ ઘટનાથી આ સંવત ચાલુ થયો હોય. મગધના કૌલક એને 'વરગુરુગોનો સંવત' કહે છે, ડૉ. ક્રિસ્ટોફર તથા કીચાન બહાદુર એન. ડી. રવાથિકન્નુ પિલ્લેની ગણતરી અનુસાર ઈ. શ્ર.માંથી ૮૨૫ થી ૬૨૫ આ સંવત ચાલે છે, મગધના કૌલકમાંથી સુધી તથા તિમે-વેલી ગિરજામાં આ સંવત ૬૨૫ પ્રચલિત છે.

આપણે

એક કલાકે ફૂલ ધનકૃત કાળના કાંચા-કરણક આપણે કમળાસ દ્વારા ગદ્યાર કાઢીએ છીએ.

ઈ. ૧૮૭૧માં દિંદમાં જાણ દીઠ ઈ. ૧-૧૩-૦૬૨૧૬ આવતે તે ૧૮૬૧માં ૨-૦-૩, ૧૯૧૧માં ૨-૧-૩, ૧૯૨૨માં ૧-૧-૮ અને ૧૯૩૩માં ૧૦-૦-૦ ૩૫૨ પહોંચ્યા હતા. આગળ

આપણી પુરનીના બધા મળી ૪ ખંડો છે: પુસ્તક, એશિયા, આફ્રિકા, એમેરિકા, ઓસ્ટ્રેલિયા અને ન્યૂઝીલેન્ડ (દખ્ખળ પ્રવર્તે). એમાં પુરોપચીથી ગીચ અને એશિયા સીમી મેટા છે. પુરોપચનું કુલજ ૩૧,૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઈલ. એશિયાનું ૧,૭૨,૫૦,૦૦૦. આફ્રિકાનું ૧,૪,૫૦,૦૦૦, એમેરિકાનું ૧,૬,૦૦,૦૦૦, ઓસ્ટ્રેલિયાનું ૨૬,૭૪,૫૦૦ અને દખ્ખળ પ્રવર્તેનું ૫૦,૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઈલ છે.

તા. ૩ પોર્ટુગીઝ મર્ચન્ટ અલ્બુકર્કે કાઝીકટ પર હક્કો કરી સભા અમેરિકાની મેટ્રે સળગાવ્યાં-૧૫૧૦.

તા. ૪ મીહાના સત્યાગ્રહ સામે કોર્ટ અર્વિને ઓર્ડિનન્સ કાઢ્યા-૧૯૩૨.

તા. ૬ અરેબિયનિસ્ટાનમાંથી ૧૬,૫૦૦ ચાલુચો સાથે નાસતા જનરલ એલિફન્ટરનપર સરહદની રેખાઓ વાટનાર સળત મારો કર્યો જેમાંથી ૫૪૩૫૦૦ ને મરાઠાં એક જ રાજા હો. માર્હન

જર્મીને જાણવા પહોંચી રહેલો-૧૮૪૨.

તા. ૧૨ વિલિયમ યુ.એ. જન્મ-૧૯૦૮.

તા. ૧૮ કોલન નાટ દખ્ખળ દુધ પર પહોંચ્યો-૧૯૨૨.

તા. ૧૯ કલામાં બાલ અભિદૂળપણા કરતાં આત્મનિરપણુ વિશેષ જરૂરું થતો વિખ્યાત 'પોટર ઈન્ડિસાનિટ' કલાકાર રોલ ફેરિનો જન્મ-૧૮૩૬.

તા. ૨૩ મુંબાના લાઈસેન્સ ટ્રિબ્યુનલે શ્રી સાવરકર સાથેના સમ્બંધોને કેસ શરૂ કર્યાં (૧૯૧૧) અને તેને અને તા. ૩૦મીએ તેમને અપરાધી ઠરાવી આ-જન્મ દેશના કાલની સભા કરી.

તા. ૨૫ 'સુંકીની યાનાર' (Singer of the Colliery) નુ ઇન્કેર મેજવનાર રોડિસા કિ વિન્સેન્ટ જન્મ-૧૮૫૬.

તા. ૨૬ ક્રિષ્નાના સરચુખત્યાર રચાવેને ૨૩ મેટ્રેની વારીએને દરોડીએ લટકાવ્યા-૧૯૩૬.

તા. ૩૦ બ્રિટનના શુદ્ધિવાદતા એટ આલ્ફ્રેડ કાઉલેનું અવસાન-૧૮૬૧.

આ મહત્ત્વની વિભૂતિ

આવર્ધનશય માધવરામ ત્રિપાઠી ૧૮૫૫ની ૨૦મી ઓક્ટોબરે બટિ-યાદમાં જન્મના નામર જ્ઞાતિમાં જન્મ. પિતા માધવરામ મુંબાઈમાં પે-પાર કરતા તેથી ત્યાં અબચાઈ કર્યો, એ દરમ્યાન તેમના પિતાઈ કાલ શ્રી મનઃસુખરામ સુરેશમ મુંબાઈ અબચા મળેલા તેમના સમ્બંધમાં આગળ ને સદિત્ય સંસ્કાર રાખાયા. ૧૮૭૬માં એલિફન્ટરનપર કૌલકમાંથી મેટ્રે પાસ

કરી ૧૮૭૫માં બી. એ. અને ૧૮૮૩માં એલ. એલ. બી. થઈ ને મુંબાઈમાં વકીલાત શરૂ કરી.

૧૮૭૬માં તેમનાં પહેલાં પત્ની અવસાન પામતાં 'રનેદમુદ્રા' નામક શોકપ્રેરિત કાવ્યો કદમ્યાં. ત્યાર બાદ કાકિયાવાડના સંસ્થાનના અનુબધ ઉપરથી 'સરચુખત્યાર'ની રાજ-આવ ઘટ(૧૮૮૬) અને માર બાગની એ નવમ, તેમાંની વિપુલ જ્ઞાનસમૃદ્ધિના કારણે શુભરાત્રી સાહિત્યમાં શુભદર્શી કૃતિ જનવા ઉપરાંત તેમની કીર્તિ પામી બની. એક ઉપરાંત એમની બીજી કૃતિઓ પણ પાઠ્યથી લખાઈ, જેમાં ૧૯૦૨માં તેમના પુત્રી કીશોરની સ્વચ્છેદ્ય થતાં તેના રાજાજ્ઞમાં લખા-બી 'કીશોરની ઇતિહાસ' તથા ૩-સરાવરમાં લખાએક 'સાફર છાત' નામના લઘુમેય આગળ પડતાં છે. ૧૯૦૫માં શુભરાત્રી સાહિત્ય પરિ-પદનું પ્રથમ સંમેલન બરાણે તેમાં તે-મને જ પદેશ પ્રમુખ નીમી શુભરાત્રી આમની સાહિત્યચેતને એનર્લિ આર્થી.

ગેતાની જન્મજયજ્ઞાનુસાર ૧૮૬૮ માં બાપી પ્રસ્થિત ડો. નિરંજનિયાસ રેલીકારી રોષ જનન સાહિત્ય અને દેશની સંચામાં બનીત કર્યું, જે દર-મ્યાન 'સમાચાર' 'સમાચાર'નું સંચા-લન પણ તેમણે કર્યું. શરૂની નરમ તંદુરસ્તી ધરાવનાર ગોપર્ધનરામનું માનસ સમ્બંધિત અને ચિંતન'કે તથા કદવ ઉદાન કર્યું. વિદ્યાબ્યાસ એ એમના જનનો પારી ૧૫ દત્તા. બાવન વર્ષની વયે ૧૯૬૭ના જન્યુ-આરોની ૪થી વારીએ મુંબાઈમાં સે-વાકાએ સ્ક્રિપ્ટ ઉપરનો સુવ અનન થવા સાથે શુભરાત્રી સાહિત્યને આ આંદર તેમજ રાજી સુવે પણ અનન પામ્યા.

જૂનાના બીજા પ્લેઝર્માં લોકમાન્ય-
ના સોથી મોટા પુત્ર વિચિત્રાચ બોચ
બન્યા ને પછીના આઠવાડિયામાં એમ-
ના પિતરાઈ ભાઈ ને બાળિયને પલુ-
પ્લેઝર બોચ શીધો એ મેળા એમને આ-
શ્વાસન આપનાર શ્રી કેતકરને એમણે
ધીરજથી જવાબ આપેલા: 'ભાઈ, તારા-
ની ડોળી રાખે ત્યારે દરેક ધરવાળાએ
કાણું તો આપવાં પડે ને?'

અનેકાર્થી સંબંધ: આગિયે=અગ્રીય;
સ્વપાર દત્તવાદિને એક દેશ, આગિયું;
એક જાતની ધોળી શુભાર; એને અડક-
વાથી લાલ જળે તેવો છોડ; વેતાલ.

અભિત મનમન:

- (1x2) — 1°=1
- (2x3) — 2°=2
- (3x4) — 3°=3
- (4x5) — 4°=4
- (5x6) — 5°=5
- (6x7) — 6°=6
- (7x8) — 7°=7
- (8x9) — 8°=8
- (9x10) — 9°=9
- (10x11) — 10°=10

અને એમ આચળ (કા. મ. જોષી)

કહેવતોના અર્થ: 'સાપ-કુંકડો તો
રાખવો', એક સાપને એવનો ઉપદેશ
થતાં એણે કામ કારણ કરી, પલુ
લોકાને એની ખજાર પડતાં એને વધુ
હોરાન કરવા માંડ્યો. સાપે વેતા શંકન
કરિયાદ કરતાં એમણે કહ્યું કે કુંકડો
તો રાખવો. પછી કોઈ લાકડી લખને
આને એટલે તરત તે કુંકડો મારે. આથી
જાણ્યો તેની છેડ કરતી મૂકી શીધી.
વડેવારમાં અતિમજાઈ કામની નથી એ
જતાવવા તે વપરાય છે. એને મળતી
કહેવતો, 'વાંકા ચન્દ્રને ઓનને', 'વાંકા
આંગળી વગર થી ન નીકળે,' વગેરે.

મધમાં ૧૧૬ જાત થાય છે.

મોટી વાત

'દેશ' જરૂરના નામથી જોગખવી
ચિત્રકારને ચીતરવાની પીઠીએ કો
(દેશ)ના લાજની નથી જનતી. (નિ.)

શાયનો ખાલો દરેક વપરાશે અત્યંત
મેઘાલુ પ્રમાણમાં પાણીનાં રસાય
લોભા મળેને પાતળો પડેના બધ છે.

નીલ બેઝ માછરી જાતનાં રંગ
પ્રાણીઆમાં મોટી હોય છે. જન્મ નેશ
તેની લંબાઈ ૨૪ ફૂટની હોય છે.

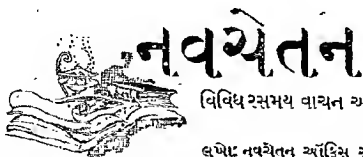
૧૮૫૪માં એન્ડ્રીયામાં ન્યૂ સાક્ર
વેલ્સથી ક્રીસ્ટોફર એન્ડ્રી પ્રદેશ કુટો
પાઠવામાં આપ્યો ત્યારે જણા દિસાજ
મૂતે કરતાં બિસ્મીની તીવરીમાં
શાહસાત જેન્સ બાકી રહેલા.

આખી દુનિયામાં ૬૪ વર્ષ સવા ત્ર
ફેરો હવ સાકર તેવાર થાય છે
માંની રાફેર હવ રોડરીમાંથી પાવર
ખાઈની બીડ ફરમાંથી.

એન્ડ્રીયામાં સિટની સફેર
જનમમાં સોથી મોટું બેનનું મધ્ય છે

એન્ડ્રી ચિત્રકાર (કડાપ આપતા રંધણી આલેખન) કરવાની રીત: ચિત્રકાર
કેમ વાર-નોંડે દસ ચમચા આલેખી બીને શીખંડ જેથી થાય એટલા પાણીમાં
પછાળથી; (નં. ૨) આઠ ચમચા થાય એવા સફેર તેમાં બેળવેલાં (નં. ૩) એક
ચમચા વાનિયા અને ત્રણ ચમચા ખેતરેલ તેમાં નાખજો; (નં. ૪) એ વાસણને
બીલ પાણીજવાં મોટા વાસણમાં રાખી દસ મિનિટ કડાળજો. આ રસ વડે પેદી
કે પાટિયાં ઉપર કરેલા આલેખ પર નીતરતા રશે લીટીઓ પાડવી. લીટીઓ
માટે ટાળખીની સળા કે માયાની પીનનો સ્પર્શ કરેલા છેડા અથવા પંખીનું
ખીંચું ચાલે. એ રીતે આલેખેલી લીટીઓથી જનતી આકૃતિઓ લિપરેલા રૂપમાં
પડશે. પછી તે સુકાઈ જાય એટલે એ આકૃતિઓમાંનાં કૂલ, ડાંખળાં, પત્તીઓ
વગેરેને મેષ્ટ મુખજના જે વિવિધ રંગ કરવા હોય તે અંદજ કવર (તેરીઆ
રંગ) વડે કરવા. છેવટે ચપડાતાખનું અતરાર મારી મીજી થતી પોલિશ કરજે.

નવચેતન

દર માસે

૧૦૦ પાનાનું

અનેક ચિત્રો સાથે

વિવિધ રસમય વાચન આપતું સર્વાંગસુંદર અને

અનોખું માસિક પત્ર

લખેદ નવચેતન ઓફિસ રમ ષોલાદ સ્ટ્રીટ, કલકત્તા

• વાર્ષિક રૂ. ૬૪ અઘરેજમાં રૂ. ૭ દિલ્હીદાર છૂટક નકલના ૦-૧૨-૦૦

કેસા અને સંસ્કૃતિનો

સામાન્ય જનતાને રસ આપી શકે એવું એક આપૂર્વ પ્રકાશન

ભારતીય શિલ્પ-સ્થાપત્ય

લેખક • ડૉ. હરિપ્રસાદ દ. દેસાઈ

કિંમત ૧ રૂપિયા • પોસ્ટેજ ૦-૨-૩ ગુરુ

એની સાથે આવેલી બિંદનાં કલાધારોનાં ખાસ પસંદ કરેલાં ત્રીસ ચિત્રોની ચિત્રાવલિ જ દિગ્ગત વખુલ હશે તેજો.

કુમાર કાર્યાલય • અમદાવાદ

ઢાંગરેનું બાલામૃત

છોકરાંઓને માટે ઘણું પોષ્ટિક એસડ છે.

એ નળજાં અને તંતાઓનાં

જાળકોને સાબંત કરે છે

બાળકો અને વિદ્યાર્થીઓનું માનીતું

ગુજરાતી ભાષાનું કૌથી પહેલું

સર્વાંગ સુંદર સચિત્ર લોકપ્રિય માસિક

બાલ જીવન

તંત્રી: રમણલાલ નાનાલાલ શાહ

છેલ્લાં ૨૦ વર્ષથી નિયમિત પ્રકટ થાય છે. ગુજરાતી ભાષાનાં સર્વ બાળકોનાં પત્રોમાં એનો ફેલાવો વધારે છે. બાળકોનાં પત્રોમાં દર વર્ષે ૧૬૦થી વધુ પૃષ્ઠની સચિત્ર લેટ આપનાર એકલું 'બાલજીવન' છે.

દર વર્ષે ૪ એકો વિશિષ્ટ એકો તરીકે દળદાર ચિત્રચુક્ર નીકળે છે
સવાજમ તદ્દન સરેલું—માત્ર રૂ. ૩)

જામાં માટે રૂ. ૩૦. દિલ્હીદાર રૂ. ૨૫

બાલજીવન કાર્યાલય, જામનગર, વડોદરા
(મુંબઈમાં આર.આર. રોડે નાં સવાજમ બરી મકાન છે)

રસથી વંચાતાં બે પુસ્તકો

એમનું એક 'અજંતાના કલામંડપા' તો ગુજરાતી સાહિત્યમાં આજ સુધીમાં અજંતાની કલા પર ચળેલું પહેલું જ પ્રકાશન છે; અને વિગતમાં, વિવેચનમાં, વિવિધતામાં તેમજ વિપુલતામાં, એટલી ક્ષીમતમાં એની તોલે આવે એલું એક પણ પ્રકાશન જાહેર પડ્યું નથી. શ્રી રવિશંકર રાવળ જેવાને હાથે લખાએલા પરિચયલેખવાળું આ પુસ્તક, ૯ ત્રિરંગી ચિત્રો, ૧૬ પાનાં ભરીને અમંજય આલેખતો તથા ફોટોગ્રાફ અને લખાણને પણ પાને પાને અજંતાનાં શોભનોનાં કેખાંકનોથી ભરપૂર છે. દોઢ રૂપિયા (પોસ્ટેજ જુદું)ની ક્ષીમતમાં આટલી પ્રચુર સામગ્રી આજ લગી હિંદુસ્તાનમાં આ વિષય પરના કોઈ પણ પ્રકાશને આપી નથી.

બીજું પુસ્તક 'અજવાળી રાત' તો ઘરેઘરનું માનીતું થઈ પડે એલું પુસ્તક છે. માનવહૃદયામાં રમ, કપના અને સૌંદર્યનું સામ્રાજ્ય જ મોવતી બિજળી મધુરી અજવાળી રાતની પંદર તિથિઓ સમી પંદર સુંદર વાર્તાઓ એમાં છે. માત્ર કુમાર-કિશોરો જ નહિ પણ ઘરનાં નાનાં-મોટાં, સ્ત્રીજન-આમજન માને રમ, વિનોદ અને વિચાર આપે એવી મનોરંજક ખંચાણકારક અને સરળસુખોર્ધ વાર્તાઓનો એ સંગ્રહ એવા જ વિવિધરંગી ચિત્રો અને મનોરંજક રૂપરંગની સળવટવાળો છે. ક્ષીમત બે રૂપિયા પોસ્ટેજ જુદું.

તમારા ઘરની ભીંત તપાસો

એના પર શું છે ? કાં તો મશતિયાં કેન્ડેન્સરા ! કેઈ આંદો કે સીગારેટની ગંદકાત કરતાં અસંસ્કારી કુરુપ ચિત્રો ! કેશનાં ચુલ્હિસૌન્દર્ય અને મંદા-ચાતોનાં અથવા રાગઓ ને રમળીઓનાં ચિત્રો ! અથવા આપણી પુરાણકથાઓ અને દેવદેવીઓનાં ભદ્રાં ચિત્રો ! પણ આપણા દેશજનસંસ્કારોને પોષતી ને રમણતિને વિકાસવતી બીચી અને સાત્ત્વિક કલા કેટલાંકાં ઘરમાં છે ?... એવી કાન્તમય વાર્તાવસ્થુ જગવતી, નવનાભિરામ કલાનાં છ સુંદર ચૂનકાં રંગચિત્રોનો એક સરને પોસ્ટાગ્રિયો (મંપુટ) 'ગુજરાત કલાકલાપ' નામથી કુમાર કાશીભાઈ બંદાર પાડ્યો છે. રવિશંકર રાવળ, કનુ દેસાઈ, યશિ-લાલ પરીખ, સોમાનાથ શાહ અને જગનનાથ ગદપતી ઉત્તમ કલાકૃતિઓ ચૂંટીને એમાં મંચ રેસી છે. પ્રત્યેક ચિત્ર ૧૪x૧૧ ઇંચના માપના જડા કાર્ડ ઉપર મટી શકાય તેવી સફાઈગંધરીતે, રંગીન છપાઈમાં છાપેલું છે. સાથે એ ચિત્રોનો અને એના આલેખક કલાકારોનો ટૂંક પરિચય પણ આપેલો છે. ક્ષીમત માત્ર એક રૂપિયો. પો. જુદું.

६. 'शुद्धि' - 'सिद्धि' के. श्री. विष्णु

आवती कलनां नागरिकोनुं भासिक

कूपार

तयोः रचिकरः रायणं
 मेपादकः गायत्री रायण
 वर्ष १८८० अंक २०० ५ के.प्र.पानी १८४१

અવશેષ 'કુમાર'

પાછળનાં વર્ષની સ્વીસલ્ડી ફાઇલો અને છૂટક અંકો અંત્યંત સસ્તી કીમતે ફાઇલો-વર્ષ ૬ તથા ૧૧ની: દરેકના રૂ. ૨-૦; વર્ષ ૧૦ અને ૧૨ની: દરેકના રૂ. ૩-૦; વર્ષ ૧૭ની રૂ. ૮-૦ પોસ્ટેજ ૦-૪-૦

નીચે મુજબના છૂટક અંકો-દરેકની કીમત બે આના

નીચે જેના સ્વર્ણ આંક આપ્યા છે તે એકની સ્વીસલ્ડી અનિવચિત સંખ્યા ગ્રાંટમાં છે. તમારી ફાઇલમાં ખૂટતો દરેક અંક એમાં છે ૭ તે શોધીને મેળવી લો. અથવા તમને મનગમના મોટાં પક્ષુ અંકો એકાની તેની ફાઇલો બંધાવી લેશો તો જે રસમય અને સંગીન સાદિત્યનો અમેશો સંગ્રહ તમને સરતામાં મળી રહેશે: ૩૭, ૪૩, ૪૪, ૪૫, ૪૬, ૪૭, ૪૮, ૫૦, ૫૩, ૫૮, ૫૯, ૬૭, ૬૮, ૭૧, ૭૨, ૬૧, ૬૬, ૧૦૮, ૧૧૬, ૧૨૦, ૧૨૬, ૧૩૨, ૧૩૩, ૧૩૪, ૧૩૫, ૧૩૬, ૧૩૭, ૧૩૮, ૧૩૯, ૧૪૫, ૧૪૬, ૧૪૭, ૧૪૮, ૧૪૯, ૧૫૦, ૧૫૧, ૧૫૨, ૧૫૩, ૧૫૪, ૧૫૫, ૧૫૬, ૧૫૭, ૧૫૮, ૧૫૯.

જેની નીચે લીટી દોરી છે તે સ્વર્ણ અંકો છે, એટલે, એ ખરીદનારને નજીવી કીમતે આપ, છ કે વધુ માત્રાનું નળંગ બાચન મળી શકે છે. જેઓ આખી ફાઇલો ન વચ્ચાવી શકે તેમ હોય તેમણે આ લાભ જતો કરવા રહેશે નથી.

II. ફાઇલો ગળી ગાંધાપિનાની સમજવાની છે. I. કીમત તદ્દન સારી (પોસ્ટેજવગરની) છે. ટપાક ખર્ચે અંક દીઠ એક પૈસા પ્રમાણે વધુ ગળીને સાથે જ નાણાં મોકલવાં. જલદેશના માલકોએ અંક દીઠ અરધા આનો અને પરદેશના માલકોએ અંક દીઠ દોઢ આના જેવે મોકલવું. II. વી. પી. કરવામાં આવશે નહિ; પોસ્ટની ટિકિટો અમર મનોર્થોર્ડર કે પોસ્ટ ઓર્ડર દ્વારા નાણાં અપાઉથી જ મોકલવાં.

ત્રી-જીવનમાં શુદ્ધસક્ષીના સંસ્કાર પૂરતું સ્ત્રીઓ માટે નવું માસિક

સ્ત્રી-જીવન

સંપાદક: મનુભાઈ જોષી

શુદ્ધસક્ષીના જાણીતા લેખક બાઈ-અફેનોના રાસ, મરણ, વાતો, છાનુચરિત્રો, નિર્ગંધ, આશુવાતો. ઉપરાંત સ્ત્રીઓને ધરમથુ ઉપયોગી કંઈ પણ તેના સ્ત્રીઓના શોભાંગી ચિત્રિત્રો ને ધરમથુ ઉપાય, રસોઈ ધર, ડોસીમાનું વેકું, મોસમનાં શાકભાજી, મરત-શુભાશુ પમેરે નિર્ધયા આવે છે. આસો માસનો ખાસ મરણ અંક આપ્યો છે.

નોંધ અને ચર્ચામાં સ્ત્રીજગતની સંપર્ક માહિતિ આપવામાં આવે છે.

આગામી માટે ખાસ માસિક સાથે નોંધવામાં આવેલ છે.

નવું વર્ષ કારતકથી શરૂ થયું છે

વાર્ષિક લેખાનુમ - દેશમાં ૪-૦-૦ બ્રહ્મદેશ ૪-૦-૦ પરદેશ ૪-૪-૦ (આઠ શીર્ષક) પોસ્ટેજ સાથે

ગરબા અંકનો લાભ લેવા ક્રિડનાર માટે આવજી ૧૯૬૬થી

આસો ૧૯૬૭ સુધીના સવા સર્વના લવાજમના પાંચ કૃપીઆ મોકલવા.

શુદ્ધસક્ષીના જાણીતા લેખકની નવલકથા વાર્ષિક આલોકને બેઠ તરફે આપવામાં આવશે.

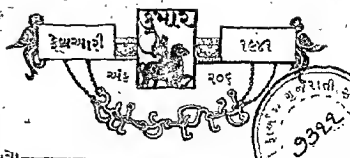
આલોક થવા લખો-મનુભાઈ જોષી, જલેરીવાડ, અમદાવાદ

દેવ વખતમાં પ્રકટ થનારાં
અગત્યનાં બે પુસ્તકો

એક છે-એચ.એ. લેસના 'આર્થિક સાધન આંધરિય-
વાના પહેલાં ૧૪ પ્રકરણ સુધી સમગ્ર સુખાનીમાં
શ્રી અનંતાય પદ્મજીએ તૈયાર કરાવેલું પુસ્તક.
આર સ્ટીન ચિત્રો તથા પુસ્તક
સાદાં ચિત્રો ને નકશાઓ સાથે
બીજું ચિત્રસાધના એ બહુમુલ્ય કલાકાર શ્રી ચિત્ર-
શાસ્ત્ર પરીખની કલાનો સર્વોચ્ચ પરિચય આપતું
અને એમની લગભગ અધીન ઉત્તમ કૃતિઓ મુજબ
૧૫માં ૨૫૦ કાર્ટ પુસ્તક
ચીસ રંગીન અને ત્રીસ સાદાં ચિત્રો સાથે

કુમાર પ્રિન્ટરીમાં
કો બંને તૈયાર થાય છે

ચિત્રો

સરદારપુષ્પિયા	કે. ડી. ત્રિપાઠી (મુંબઈ)
કેટોઆરી હરીદાઈનું પરિણામ	સુખચિત્રની પદ્મજી
મંથાલનૃત્ય	મિસ રતિ પિટિ મુખચિત્ર
સુખદુ:ખનાં સાધો	કુમારી વનલોચા કનારીવાળા ૪૮
સોહનિમત્ર	" કમલિની મસાટે "
દશાધર્મય યાદ-કારી	" એન. એસ. બેન્દ્રે "
બાલુલનાથનો મેલો	કૃષ્ણાજી આરા "

કાવ્ય

કર્ણ-કૃષ્ણ	કુમારસંકર જોષી ૪૧
------------	-------------------

ચરિત્ર

ઈસાએલા	૧૭
--------	----

વાર્તા

જીવનરની પન્થવા	ચંદુલાલ પટેલ ૫૫
કડી તરસાર	- સી. ધીમતી બાલા મળ્મુદાર ૬૭

લેખો

નૂતની ભદોબ્જલાલી	દત્તાત્રેય બાળકૃષ્ણ-કાર્તિકેશ્વર ૪૬
પરિયાજના ગુલામ	(અનંત કાળિકર) વસંત જોષી ૫૭
ગુજરાત અને વૃક્ષરોપણ	રામસિંહજી રાઠોડ ૫૬
એકસપૌત્ર ધારને પ્રકાશનો પ્રવાહ ફેલો લેવો આમિદ. સૈયદ ૬૪	
બૃતરાજની રોધમાં	અમૃતલાલ વ. પંડયા ૬૫

ચિત્રાઓ

મારી નુસ્ત્રે	ચ.મ.રાવળ ૪૭
છવી નંજુનારા (૮) એનું નામ તે ડાહ્યર	દેસાઈ વા. શા. ૫૮
કેટોઆરી	અજવન્ત બહે ૬૭
સંસારનાં સહેરો (૧૮-મુદ્રાપેચ)	૬૮
પંચલોચની વાર્તાઓ	દેસાઈ વાલજી ગોપિદેજી ૭૧
Our Friends Abroad	૭૩
નવાં પુસ્તકો	૭૪
માધુરી	૭૫
આ મહિનો (કેશવચારી) છતિહાસમાં	૭૬
છેલ્લું પાનું	૮૦

કુમાર પ્રત્યેક એકેજી મહિનાની પંદરમી તારીખે બહાર પડે છે
પ્રદર્શન-વ્યવસ્થાસભવતઃ વેચી અગ્રે પ્રકાશક રવિલોકર રાવળ, કુમાર પ્રિન્ટરી, કુમાર કાર્યાલય
૧૪૫૪ સુભદ્રા અમલવાડાં પાંચે ક્રો. ૬, પ્રાદેશીયા શા. ડા. પાસેના ૧૨ ચિ., ૫૨૬ રસ
આલા; મુંબઈમાં: રોહ એન્ડ સાહ, ૧૩૬-૧૪૨ મેટાકરદ્રીદ મુંબઈ-૧; તથા બીજા
એન્ડો; આર.આર.મોહતા કે., સિદ્ધસાહિત્ય કેન્દ્ર અને રાવળ પ્રથર્સ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ.
કુમારમાંનાં સર્વ લખાણો ચિત્રો અને ફોટો કૌંપીરાઈટથી રક્ષિત છે

વિદ્યાર્થીઓ, વેપારીઓ, વહીવટી અને બીજા મગજનું કામ કરનારાઓને એના સેવનથી અત્યંત લાભ મળે
નાનાં-મોટાં, માંદાં-સાજાં નખખાં-સાથખાં સી-પુરુષ. સી-કોઈ એનું સેવન કરી શકે છે

તમે વાપરી જોયું છે?

કેસરી જીવન ઝંડુ

મહારસાયન

રસમિદુર, અમ્લક, કેનર, કરતુરી અને બીજાં દીપન, પાચન,
તથા પોષ્ટિક ઔષધ મેળવી લીલાં રસદાર આમળાંમાંથી બનાવેલું
સુરોક્ષિત સુચાસિત સ્વાદિષ્ટ અને પોષ્ટિક આટણું

તેનું નિયમિત સેવન
લાંબું આયુષ્ય તથા સારી
સ્મરણશક્તિ આપી શકી શકા
બલ, તેજ ને ચેતન પૂરે છે.

કર્મિત
૫૧ રાત્રના પાટના રૂ. ૧૧૧
અરધા રાત્રના પાટના રૂ. ૧૧૧
એક રાત્રના પાટના રૂ. ૫)

કારખાનું:
સુવાનીરા:
મુંબાઈ-૩૩

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિ.
અમદાવાદના એજન્ટ બોમ્બેલાલ અવધી - ગાંધીરાંડ

ફોન:
જૂની મહાગાંધી
મુંબાઈ-૨

આટલું આપની વખતે, જ્યારે જ્યારે 'કેસરી' આપની દીની આગળ લખાવવું.

જાળા-શ્ચવનની ધૂળમાંથી
દિગ્દર્શક વીરેન્દ્ર દેસાઈને
એક રત્ન સાંપડી ગયું
આજે એના તેજથી
અંનેકનાં અંતરને
અજવાળવા રૂપેરી પરદા
પર આવે છે

એનું નામ છે

કુ.નલિનીજયવંત

સાથે

હરિશ, જ્યોતિ, સંક્રા,
સુતાલિની, ધીનાકુમારી
ભુદા અડવાણી વગેરે

ગુજરાતના મુખ્યસિદ્ધ
કલાકાર

શ્રી કેનુ દેસાઈએ
જેનું કલાનિષેઘન કયું છે

ગુજરાતનાં
મુખ્ય મુખ્ય શહેરોમાં
દૂક સમયમાં રત્ન થશે.

મુખ્ય પ્રકાશન

મેમ દયાના પાયા ઉપર
એ સતનાં મંદિરિયાં ચાણાવે.
જ્ઞાનના ઘેટા બળથી પ્રભુને
પગલું દેવાને મનાવે.

નૅશનલ સ્ટુડિયોઝ લિ.નું

રાધિના

મહાન માનવ-ધર્મનો સંદેશ લઈ આવે છે

નૅશનલ સ્ટુડિયોઝનું
ત્રીજું સામાજિક ચિત્ર

દિગ્દર્શક

પૂન

કારદાર

અમદાવાદના 'સિન્ટ્રલ સીનેમા'માં રત્ન થયું છે.

નૅશનલ સ્ટુડિયોઝનાં જ ચિત્રો જુઓ !

મેલેરિયા તાવને હાંકી કાઢો

મેલેરિયા, ઈન્ફ્યુએન્ઝા વ-
ગેરે તાવોથી હિંદુસ્તાનમાં
દર વર્ષે લગભગ દસ લાખ
માનુષો મરણ પામે છે એ
હકીકત સરકારી હેવાલોમાં

પણ સ્વીકારવામાં આવી છે. પરંતુ એ વેળાસર
કલમ અદસીરે દવા લેવામાં આવે તો કેટલીપણ
પ્રકારનો ભય રહેતો નથી એવો ડોક્ટરી અનુભવ છે.
ફ્રાન્સના નામાંકિત ડોક્ટરોએ ધણી જ પરિશ્રમ
લાઈને તેમજ વૈદિક પ્રયોગો કરીને હિંદુસ્તાનની
કેઈ પણ હવામાં કપચોગી થઈ પડે તેવી ખાસ
દવા 'સોનાંમીલ' નામનો ટેબ્લેટસ તૈયાર કરી છે.
આ ટેબ્લેટસ (ટેબ્લેટસ) મેલેરિયા (ટાઈફોઇડ),
મિકોતિસ, તાવ, ઈન્ફ્યુએન્ઝા, ટેન્સુ (સાંધાના
કુખાવ) સાથે આવતો તાવ, તાવના કપટવ વખતનો
તાવ તેમજ તાવને લીધે પ્લીઝા (લીવર) થપી જવું,
તાવ પછીની નબળાઈ વગેરે કપર ધણી જ ફાયદા-
કારક પુરવાર થઈ છે.

આ ટીકડીથી 'પાચનશક્તિ' થતી છે, શક્તિ આવે
છે અને શરીરપ્રકૃતિ સારી રહે છે, માટે જેથી તાવના
કપટવ જેવા પ્રસંગે સાવધાની લરીકે, (Preventive)
ધણી જ કપચોગી છે. શરીરની શક્તિને જાણે પણ
હાનિકારક નથી. તાવના મૂળ કારણને જડમૂળથી
દૂર કરનારાં અમૂલ્ય અને ઉત્તમ દ્રવ્યો આ ટીક-
ડીઓમાં નાખેલાં છે.

અનેક નામાંકિત ડોક્ટરોએ આ ટીકડીઓના કપચોગ
કર્તા છે અને તેના ગુણોની મુબકકે પ્રસંસા કરી છે.

૨૫ ટીકડીની બાટલીની કિંમત રૂ. ૧-૪-૦

૫૦ " " " " ૩-૨-૦
દવાવાળા તથા ડોસેવાળાઓ પાસે ફરક મળશે.
શહેરમાં દરેક નાબીલા પ્રેમિટોને ત્યાંથી મળશે.

હિંદુસ્તાન, બરમા અને સીલોનના

સોલ એજન્ટસ

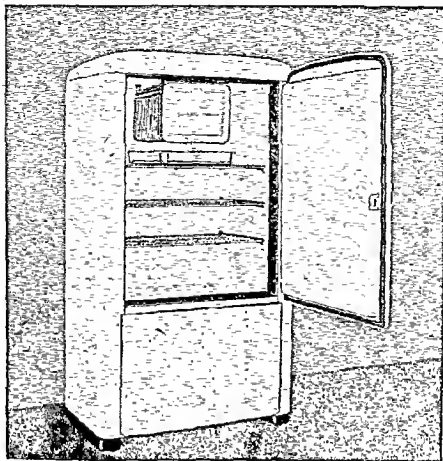
કોપાલદા અને કૃ. લિ.

૮૬, ન્યુ બટવાડી રીડ. મુંબઈ-૨

હકીલો તાવ

'સોનાંમીલ'થી હકે છે

તમારા કુટુંબની લંડુરતી જાળવવામાં આ
રિફ્રીજરેટર તમને ખાસ મદદ કરશે.

કારણ —, તેમાં તમે તમારી ખાવાપીવાની
વસ્તુઓને સહસિદ્ધાગત રાખી શકશો.

આ રિફ્રીજરેટર 'હિ.મા.વ્હો'ના 'સાઈલન્ટ
સરક્યુલેટર' ધરાવે છે કે જે તેની એક વિશેષતા છે.

આરે આજ આજે 'હિ.મા.વ્હો'ના રિફ્રીજરેટર
સત્કારાયે રહ્યા છે.

વધુ વિગત માટે લખો:

"His Master's Voice"

સર શ્રીરાજસા મહેતા રોડ • કોટ • મુંબઈ

આનંદ વ્યક્ત કરે છે
સાધના ખોઝ

અને

આનંદ વ્યક્ત કરશે
જગતભરનાં સીનેરમિકો
ત્યારે આપણું આ પ્રથમ
આંતરરાષ્ટ્રિય ચિત્ર
એ મહુ ભેશે ત્યારે

વાડિયા

મૂવીટોન ચિત્ર

રા જ ન ત કી

—અન્ય કેલોકરો—

★ પૃથ્વીરાજ ★

★ અહિન ચોધરી ★ પ્રતિમા દાસગુપ્તા ★ નાયમપદ્મી ★ ખેનરજી વગેરે ★
દિગ્દર્શક મધુ ખોઝ

રો ય લ આં પે રા હા ઉ સ

—મુખર્જી—માં તા. ૮-૨-૪૧થી શરૂ

કોટોચાકી હરીફાઈનું પરિણામ

હાથી બાલુ કપર: તે ગોટો ઉકે વિઘાળી ?—મનુ પટેલ (અમદાવાદ) પદેલું દેનામ; નીચે: 'સાગનું બંધાણ—મનુ પટેલ (સાંખેલ) બીલું દેનામ; જમણી બાજુ કપર: કલાકવાલો—મનુ પટેલ (સાંખેલ) રોંધખાત; 'આફ્રિકાના જંગલમાં'—રમણિલાલ કે. પરીખ (મોંગ્રા) ચીલું દેનામ.

કર્ણ-કૃષ્ણ

• વિષ •

કર્ણ : જુઓ દસે છે નભગોળ સૂર્ય,
પામેપામે એકરશે યુદ્ધતાં
પ્રકુક્ષતાં કિલ્લુ ન રોડ સંગમાં
અધન્ય એવાં પદ્મ ને પોયણાં શાં
તત્કાલ મુખે આપણુ છે તણાં આદી.
જાગ્રી વેળા ઓળખાંદે ન સોંદે
સાથેસાથે સૂર્ય ને સોમ, કૃષ્ણ,
સોંદે નર્દા એક રથે ય એવા
પ્રવીર ને કૌરવપાંડવોના.

અદરશ યાતાં પુરકેટકાંગદા,
ધ્રુવે જતા પંથપિપાસુ અથ.
આના કરો, કૃષ્ણ, ઉતારવા મને
ક્ષણેક ક્ષેત્રે રથ. દેા અનુગા.
ગાઉ. પ્રતીક્ષા કરતા દશે ન્યાં

કે વર્ગોથી સૌર્યભાદ્રપાકુળા
સંક્રાન્તિયે ને ભુવન ખેંચવાળતા
આને લાધે યુદ્ધનું પર્વ ધન્ય,
પ્રસન્ન સૌ કૌરવ દસ્તિનાપુરે;
અને કુરુક્ષેત્ર, જે સમગ્ર
આખાંપતે આણુ નેની યશસ્વી
એવા મદારાજ—

કૃષ્ણ : —ની ધર્મરાજનો

આને ભલી રીતથી ભેટ છેા થતી,
ધર્મખતયા શિયિરે પાંડવોના.
પાંડુપુત્ર આ દિશે અશુ ગાંડી
પીતા દશે પેયદિગંતરેખા:
ક્યારે આવે કૃષ્ણ વેગેથી, જાવે
કાં યુદ્ધ કાં અંધુજનોની પ્રીતિ.

મદ્યભારતનાર દશે છે કે વિદિમાં નિષ્કળ નીવડ્યા પછી કૃષ્ણ પાછા ફરે છે ત્યારે જતાંજતાં કર્ણને પાત કરવા માટે પાતાના રથમાં બેસાડે છે. પછી કર્ણને એ કુતીરો પુત્ર છે એ સ્વદેશ દશે છે અને તેને પાંડવોના મોટા ભાઈનું સ્થાન લેવા સમાવશે છે. આમાં એ સમાવવરના વાદે પ્રકાર અગ્રભાવે છે. પણ એ અધુર જનાં ના પાડવા માટે કર્ણને પાતાનાં મનુષ્યો છે. માતાશ્રી એનું આજ્ઞાપણમાં જ ભારે અદિત કેવું, દુઃખોથને પાતાને જીવનપર અન્યાયપૂર્વકે રાખ્યા વગેરે...

પ્રોતિપત્નીશ્ચ પત્ન્ય આઠ એમની
બંધે રૂઝે ભેવડી: યુદ્ધશ્રદ્ધા
સંતોષાશે વિદિ હું દાન્યાં; ને
ગંધુપ્રીતિ પાંડુ પુનર્જન્મા સખી
સૌ પામશે આજ પધારતાં ધરે,
કારાગારે કૌરવોને પકેત,
ધનુર્ધરામાં સદરે મિત્રોભણિ,
અન્ને તેવો સ્વસ્થમાં ને પ્રવીણ
કુન્તીનયે પાટવીપુત્ર કણ્ઠ.

કર્ણ: કુન્તીનયો! તેર જોતેની વાત!
અજ્ઞાન અન્યોન્યથી દરિતનાપુરે
પર્યાં અમે મા-સિદ્ધિ વર્ષા વેર!
વર્ષો વર્ષો માસ તો જાન્યાર,
માસેમાસે ને દિવો ત્રીસત્રીસ,
ને ત્રીસત્રીસી દિન એએક,
નેત્રી ધકે સાદ ધડી મણિત્રીએ.
મળી ધડી અર્ધધડી ન માતો
માનુષ્યથી યંચિત વસ્ત્ર કારણે.
અપર્વ આશ્વર્થ ન એ શું કૃષ્ણ?
એ ભારતે અદ્વૈત માત્ર ધર્મનું.

કૃષ્ણ: મોત્યાવતી એ જનનીમૃગ જે
જનનભરી શોકકલા ધીનેલી,
કુંતી કહેશે, તાત, તો, એ ય કહેશે
સદોદારતા સુખકાળ હોંશે.

કર્ણ: ના, કૃષ્ણ, મારે નથી કહેવરાવની
કલ્પકમાયા જનનીમૃગથી,
કે શી રીતે ત્યાગ અળોત્ર આજનો
કરી શિશુને વિધિર્જક સોરજો.
એ જાણું છું કેક રત્ન, જ્વાલથી
પામ્યો છું હું આશિષ કુંતીનેત્રી
સૂચીમૃગી તો ય દેને હૃદય
અનંદય રિદિ મૃગ અદ્ય આણી.
ન્યારે કૃષ્ણે રીંગમૃગ સુણ્યું મદા

૩૦

૪૦

૫૦

૬૦

આર્જુન માતું કપડું કિરીટોને
અને કણ્ઠ: 'રાજવીપુત્ર રૂપાં
કરે ન તપસ્યા વિષ્ણુ ગ્રાત અન્યાયો.
આ કુંતી ને પાંડુ તરૂં સુપુત્ર
જિવો અરી આર્જુન. મોક્ષ, નામ,
પિતાજનોતા તવ કાણુકાણુ?'
રે ત્યાં જ માંડાજ કુસોધને નરો
તત્કાલ શેઠ અભિરેક દીધું
મદાર્થ એવું પદ અંગરાજનું.
ત્યાં સ્ત્રીવર્ગે એક સાપ્તી તાણું ને
નેત્રા દારા જિભરાતી અખંડ
ન્યાયીની મેં રિધ વાતસરપારા.
માત્રી પત્રકે મુજ રૂપય દેય,
કુળકુળે ને ક્તી રક્તી યી

દેવાપુત્રથી, મહુકું કરી જતી
ગણું ય તે માન વિમાનતા વા.
કે દેશ જુડા વળી હીન જનમના
આજે ય આદેશન રિધ એ મમ.
વાંચી હતી એ દયોત્તરવિનરે
માતા તણી બંગલ આશિષો મેં.

મીડી રમ્મિનિ હાવનની સુખન્ય એ.
આધુરણે ધીરડી રમેલની એ.
પરંતુ, અર્થત, પ્રસાદ્યમેથી
'છે કણ્ઠ કૌનેય,' ન શબ્દ એવા
આશ્વર્થને એ પ્રભરે મળ્યા; મળ્યા
દવે, દવે ત્યાં કમણ્ઠ ય પાંડુ
ક્યાં હેતું તે ના રહ્યું સોનવાતું.

કૃષ્ણ: સુણ્યું દરો, કણ્ઠ, કહી: ન તો રહ્યું
તો હું કહું: ત્યાં નીરખી તો, પ્રિય,
શેઠ કુંડળે ને કન્યક સુલત
આર્જુન દેતો બડ મનપ્રસાદિયો,—
એ દરય જંતક-સુદ નીચેય
હિરણ્ય આશ્વર્થ અરી રૂપેત.

... પત્ન કહ્યું ના પાડવાનું મુખ્ય કારણ તો એ છે કે પાતે કણ્ઠ મક્ષી પાંડવ અને અને તેથી સૌ સાળાનું બહુમાન કે
અંમાં ચીરવ શું? પાતે કણ્ઠ રહે અને પાતાના જ પસાકમ વડે બાકના માનને પાત્ર અને અંમાં જ શોખા. (પંક્તિ ૫૩૫-૫
૫૫૦). કણ્ઠ પાતાના અધિકાર ગણે જ સક્ષી રહેતા છે એમ નહિ; એ અપ્રમિલ (આખી જનતા) મારે વળુ લી રહ્યો છે
દ્રોણની ત્યક્તવરમાં સાળાનું શરૂં હતું તેનું અપમાન અધિકારમાં અપમાનથી દેવા રૂપેયવરમાં મારું મથા ન પામે, ત્ય
જનમ નહિ પણ ખીરુપ જ લોકમાં આવે એવી વસ્તુરૂપે પ્રવર્તે એ માટે પાતે લી રહેતા છે. (પંક્તિ ૨૬૪-૫).

તો શી હશે કારણી આત્મવેદના કુંતી તથા, જાનીથી યાગ ધાનનો આટું કરી મોં હસેલી દેતાં ?

પરંતુ કુંતી હતી ના તટસ્થ
એકેય પક્ષે; જીનયે મુતેસા
નિજેદરે. ને નિજ નેપથી હવે
અન્યોન્યનો નાશ કરત વેતે !
ને માનથી એ કદિ વેતેયું તપ ?
મૂઠી ન મતાં દેગેદર્શીશાર માતા
મૂર્છા પામી ને હળી પૃથ્વીબાજી.
સુખાગ્ય કે હળી માર્ગ નિરાગયા
અંગાધિશત્રુ તુલને શરેસે
અને થતો બારતશત્ર આગ.

૧૦૦

કર્ણ : વાળી પ્રેરો, કૃષ્ણના બાવપૂર્ણ
સંસારની ધોર કહોર વાને.
મૂઠાં જવું એ પિથિકા કાંઈ,
કાં જામિની અંગરહિ વ્યથે પત્યરે ?
કૃષ્ણ : ના, ના, ન એવું પદ, ધર્મવ્રતસપ્ત.
તું કુંતીનો અંકુર આદિ ઉત્પત્તમ.

કૌમાર્યે વેળી તુલને ખરીલી, ૧૧૦
ને કોકમરૂં તણ પેદ સંધ્યો.
રે યૌવનથીતણું પામી ત્યાં ફમ,
શરી ન એ સાચવી બાગ્યદુર્ગમ.
કપ્રકમાંથી બચવા—ગચાવવા
તને ય સાથે—જગદાસ સોંપ્યો
અગોચ મોંઘે શિશુ પેટનો જગ્યો.
માયી: બમે છતી કરીકે કિહરે
અસાત ખુએ જગને; પ્રતાપ તે
ઓઝા જ હાંસેલી કદિ ક્યાં ય રૂંશે ?
પરંતુ, યશસ્વી, રમરનો તું પેદ ૧૨૦
અ-પાપ જે કાંઈ તને થયેમ,
તો શી હશે કારણી આત્મવેદના
કુંતી તથા, જાનીથી યાગ ધાનનો
આટું કરી મોં હસેલી દેતાં ?
કલ્પી દશા એ કદિ માતૃહિની !

... મહાભારતમાં કર્ણનું પાત્ર એના પીરતથી અને કુલ્યતાથી બહુ જ ધ્યાન એવે એવું છે. એનું પીરત એવું છે કે તે એ પાંદવોને જલ મળે તો એક વાર તો હજાર પીરતો લઈને કરવાનો વિચાર પણ પાડી વાળે. જલ પોતાની તબને વનહાર રહેવા, સાથે નાશ એવા છે એવી ચોક્કસ પ્રતીતિ છતાં, કર્ણે કૃષ્ણના પ્રસંગબળને, —પાંદવો સાથે મળી, પાટલી બની, અધિપત્યમાં ભારતવર્ષના રાજ વચાંગી વડને—ઉઠાવે મારે છે અને હૈરવાને એમની કપરી વેળાએ વળતી રહે છે. એ એના હૃદયની પદમ કુલ્યતા છે. કારકે એનો જવાબ આ પદ્ય આ દેવાદેયોના છે. (કર્ણના પદ્ય સ્પષ્ટ પાત્ર-લેખન માટે નિતાસુએ 'મુગ્ધસાન સમસાર'ના ૧૬૬૫ના નીચાણની એકમાત્ર જાણીતા મહાભારત સ્પષ્ટતા એવે દેતા.)

જે માતા શોધિતોયજે તું
જન્મો, વરે જોડનું રક્ત તારી
નસંતો આ ધરીએ ય વેગથી:
જેની મૃદુભીમી મુખામૃતિની
તારે મુખે અંગ-રેખ આજી:
જે જોડના કોમલ પાદયુગ્મની
જોખા જરી આ તવ પાપયુગ્મમાં.
—એ પાપયુગ્મો! અરું છું, મુખિન્દ્રિ

કહેલું કોઈ વનપાસગોળિયાં
કે કેમ જોઈ અરણ્યે અરે તવ
કુંતી તણાં જે અરણ્યે અગ્નિ,
સમી જતી ચિત્ત વિરે રુકુંતી
એ, સૌમ્ય ને શાન્તમત મહાત્મની
પ્રકોપ-ગ્રામિ જાહની જ એરી
જ્યારે તણા તો સમં કુવાક્યા
મુલ્યવતો'તો તું ભરી અભામદી
આવજ્ય એકાકિની દ્રીપદીને.

કર્ણ : હા! દ્રીપદી! પંચપતિ વરજી
તથાપિ અસુખ્યની જે અનાથા!
ન તાત છંડો, કિરીટિસખા, એ.
સૌભાગ્ય એ વેચવિધ પ્રશસ્ત
છા ભાગ્યે તે અભિગતકન્યા.
ઉપેક્ષા ના પડ જીતકાજનાં.
મંદિરશો અગ્નિ ન માનવાનિગે.
વેગે જઈ અ-મુખ તેડી જાંતી
એ દ્રીપદીજિત અભિગત અર્જુન.
મુદ્દાંગલે કામ જુએ ન દોલ
કેવલ કે કોણુ વળી સુન્નત.

કૃષ્ણ : એ કોઈ, એ ચિત્તનું કાનકડ,
ગંતોનું એ પેય પીણા પુણ્ય,
પા જન, પી જન, કર્ણ, એ રોપ પી જન!
જાણનારાંનાં, કર્ણ, જે દોષ પી જન!
ન કુંતીના દોષની દોષ શિષ્ટા
કો પુત્રો, પુત્રની પા વધુને
ને એ વધુ, પત્ન, ચડાવી આજા
કુંતી, તણી અતક, સેવની મુગ્ધ
કમેકમે પેય પ્રતાપી ભારી,
કમેકમે તેરી જ એવડો મુખ

કુમાર - અંક ૨૦૬ (દિવસવારી ૧૯૪૧)

એ પંચના અગ્રજ જોઈ કર્ણને.

કર્ણ : ના. કૃષ્ણ, ના, દોષ ન. એવી પાનાં
આને હવે જીવનઅતરવેળા.
આને હવે યુવધરે ય પારણાં.
એ યુવધરે વળી પળાઈમે
ચૂંચાણનુંઆઈ ગયું જ એવું
આ દેહું કે જીતરડી તરીથી
ન ખેંચવાનું રહ્યું શક્ય હાવાં.
ને રાક્ય એ દોષ તથાપિ શોભે
ધર્મિયને આપણને શું એવું!!
અને ઘણે રાત્રિ ન માનને તો.

કુંતી તણા પ્રોદપ્રતાપી પુત્રો
તે પાંચના પાંચ રહે સુરક્ષિત,
મારે લીધે, અર્જુન મૃત્યુ પામનાં,
મારે મૈત્રે, અર્જુનને લીધે પા.
પરંતુ હું પાંડવસાધિ, કદી
એકો સાથે દ્રીપદીને ન શોભે
ભારીયાને કર્ણ ને—ને કિરીટી.

ગંગો, કાવો, કૃષ્ણ, શ્વેતાશ્વશોભિને
રે રે વિશાન્ત રણે ધનંજય.
હવે આમે જો એરીએ ન સુદે,
વીરવ તે અર્જુનનું ય કાળે,
કાળે વળી પોરુપ અંગરક્તનું.
આને હવે, જે વિધિના ધનુષ્યથી
છૂટી ચૂકેલાં શરણા અમે જે
સુદેષ્ઠ કર્ણાર્જુન. કોણુ પાણુ
વીધિ બીજને રહ્યું એ જ દેખવું.
છા વિશ્વ ન્યાણે રણ કર્ણપાર્થનું.

કૃષ્ણ : આહો! જનોની ચિદં મુદ્ધપ્રદા!

કર્ણ : ને હે મહાત્મન! જિનતી...

કૃષ્ણ : તમે છં

મારે ય છેડતી કરવાની, કર્ણ.

શું કારણો બીજા વિષે, મહારાણી?

કર્ણ : મહારાણી! એ ઉપદાસિશબ્દ

ઉચ્ચારિયો, કૃષ્ણ, તમે મુગ્ધતા

મને કરેલાં અપમાન બીજો

જીવો યઈ જાય શિખા પ્રેરો

૧૭:

૧૩૦

૧૪૦

૧૫૦

૧૬૦

૨૦૦

એનાં તરીં ઘોણાયા પ્રસંગે,
વિદાદ્રાપિ, વળી અ-અ કૈક
સુકાંગણે!—ને હું મદાદથી અદા
સાંપી રહીં મદ વિમાનના અધી!

કૃષ્ણ: ને એ જ સેનાધિપતિ યશે ને
ગાંગેય શ્રી કૌરવના સુકાંગણે!

કર્ણ: હા. એ જ સેનાધિપતિ યશે.

કૃષ્ણ: ને
નીચું કરીને સુખ આ મદાદથી
ગાંગેય નીચે રહી સુદ મદાદથી

કર્ણ: એ તારી, હું વદુષીર, જાતવા
મરો રુદ્રા-અર્ધરુદ્રા પીતલના.

મરો છતાં છલ ઉધાડવા કાં
મરો તમે કર્ણની વાન્ધાપીડી!
એ તુલકાદો, અપમાન કારણ,
હોડે મને એ સદા છે પડી મર્યા.
ગાંગેય ખીરો ક્યમ આમ આદ્યા
મારી પડે, કૃષ્ણથી છે અત્યથું ને!

એ કૌરવના પાંધ સમાન બાન્ધા
વીરતા તો માત્ર કાણું મરી છે,
એ ક્ષાત્રના સ્તંભને પરંતુ

કુરુક્ષેત્ર મારો કપરો કડે છે.
હું કૌરવોમાં રહી કૌરવોની

ગાંગેયથી મેં કરું જાતી રહા,
છે એ જ પ્રવૃત્તિ બાળખંડાજ,

અને ન કે આજે મારું હું પાંડવ.
તો તો અરે કર્ણ મરે અને રહે

કે પ્રેત. જેને ગદમાનથી કહે
એ એ જ ગાંગેય ઉર્માશંકર:

‘તાર્યાં કરો પૌરુષ તારું, પાંડવ!’
એ પ્રાંતિની આંગણ પાંડવે વરો.

ન કર્ણને તો પ્રસંગે, કૃષ્ણ.
હું કર્ણ. હું કર્ણ. ન પાંડવ.

સ્ત્રીકાંડનું પેલું મરે જ એવ.
સ્થાપિત અસ્થિતલની નીરતા હું

સુરભના પૃથક લાભ માંધે.
કૃષ્ણ: વિદાદ્રા હું, કર્ણ. હું કંઈકે બાન્ધે
મુખાવથી ત્યાં કરો કાળી.

ને મખમાં દેખી તને કસાયો:
પ્રયોગતો પૌરુષ મૃત્યુધેરું
એકાદી કા તું અમદાય થેને.
તને ન ચિંતા, જાતી કાળજી
યશે ધરીમાં ક્યમ હિમચિત.
તું વ્યક્તિ આંડ ન જુઓ સમજીને.

કર્ણ: વળે તગી એ કરી ધર્મચિંતા,
ને વેડી કે વર્ષ સુધી અનિદા.

હું પછું: ‘શ્રી પાંડવ સુદસર્વ
જિત્તા, કરો તે શિર!’ મોરશા તારા

‘જે ન્યાયના તે અધિકાર પામવા’,
જે ન્યાયનો, કારણ ‘જનમિત્તર’.

તો કૃષ્ણ, હું મેં મુજ વાન્ધાપીડ
મરો રહી છું અધિકાર પામવા.

કે દીનકરને નવ દીનમાનવ,
કે દીનકરે કરી દીનમાનવ.

મરો રહી હું નવ વ્યક્તિ કાળ,
તરી રહી હું ય સમજી કાળ.

સમજિમાં જે સુધ વાન્ધાપીડ્યાં
હવે, વળી બાવિ વિંધે ય હવશે,

એ સર્વનાં વાન્ધાપીડ કેરો
અન્યાય ધ્યાવા મરું છું દયસ્વમી.

‘મારે ય દેને વિંધે છે સમજિનું.
સ્વયંવરે હવનમુંદરીના

જોવાય ના વાન્ધા, પરંતુ પૌરુષ.
—એ સ્થાપવા હવું છું ને મરીશ.

સમજિના સાવનું હું ય દરિય.
મનુષ્ય જે વાન્ધાપીડા દુષ્ટાયાં

તેનું રમું ઉત્તરના બાવિ આજે હું.
અંધારી આવે મુજ આંખ આંડ

એ બાવિ સામા દમ મોંઠાંમાં.
ધર્મત. હા જે તુમને કુરુણું . . .

વળાં વળાં
કાને ધરો જે કહું આદ્યક:

ન સંજ આની કદિ ક્યાં ગ્યા
સ્વપ્ને ય ને પાડવી ધર્મકાંડો.

સ્ત્રીકાંડ: એ, નહિ ના. ન ધર્મચિત
સાવનું મરે પાંડવ રાગ રાગ.

ને આપશે એ મુલને ગમી વંદા,
રાખીશ હું એક પરી ન સત્ય
મોખા પિના કોરપરાંગલીની,
મોખીપ્રવાને છડું છું હું જેના.
યજ્ઞ ન એ શાખનું, ધર્મગંધુ,
ભયે યના દાઝરી ધર્મસત્,
છે કૃષ્ણ જેને સચિવ પ્રભુદ
ને સત્યસાંની સમ યુદ્ધવીર.

કૃષ્ણ : ના ફિક ત્યારે કરી યુદ્ધભાગે.

કર્ણ : હા. યુદ્ધભાગે કરી, પાર્થસાગરિ,
મળીશું પ્રેમે.

કૃષ્ણ : પ્રિય, ત્યાં રણગાંધ્ય
ન ચાલશે ઘનસભાનુ ફેડ,

પાસાની આઠાઆવળી બંદી કળા.
પ્રત્યુત્તરે ત્યાં શરૂથી શરેના.

કર્ણ : એ ભીનિ ના દરની દોષ કાર્ણ.

એ ભીનિ કે છવનદલાનુ બાપ!

રંગમાં કસંકો અપરમન્યો ત્યાં

'ધાવાઈ' મંદકે યકે કાર્તિશુભ;

ને રંગ લીધે આખર કેક દિ તો

કુરુખંના અંતર કોરનારો

૨૮૦ કૃષ્ણ : સુખાદ, સંખ્યા રથ... કંઈપ્રમથ
છે કુંતીને એક જ પુત્ર, રંગેરે
રહે ન એ વેગિત માતૃભક્તિથી.

કર્ણ : મો કિનદં... અમુથી શિવરાત્રું

આ અશુ ને અંતરસિ માતૃભક્તિની.

દેવે નર્તી જન્મ, ન જનું છવન,

દેવે રથું ત્યાં મુખ મૃત્યુ એક...

ગનહે દેવે... કૃષ્ણ જુઓ જુઓ તો

ધરી ધરી ચક પરી જુતાં સરે

જુદે જુદે માર્ગ અને વિભિન્ન

અપંગ કોમે રથ ધંબી જેમ,

એવો સર્વ આપણુ બિન્ન મોં

ધંબી થોમો ભારતનો મદારથ

કો ખારકાઈ અર્ધી કારમો! અરે

યથા અદરથે તર્ધી કૃષ્ણ કપાળા

કુમો પૂરે. ને જગ જોહને આ

દસી દલ્હો અંગમંગોળ સૂર્ય.

ઉમાશંકર જોષી

જૂની જાહોજલાલી

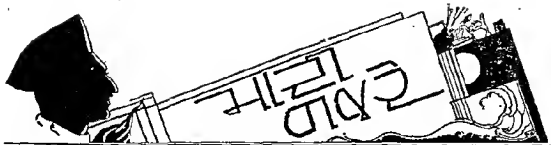
પૈ કણ્ઠમાં ત્યાંની જૂની જાહોજલાલી વિષે એક
વાતસાંભળી. જૂની આખ્યાયિકા તરીકે નોંધવા
જેની છે. એક વાર પેશા પૈકણ આગ્યા દતા અને
પૈકણની બાગોળે એમણે પોતાના તંજુ તાજ્યા દતા.
પૈકણના એક વેપારીને યથું કે પેશાની દીકરીને પોતાને
ત્યાં 'દગારીકુંડું' મારે જોતાપીએ. એણે જોતાના નાના
દીકરાને આમંત્રણ આપવા પેશા પાસે મોકલ્યો. પેશાને
યથું કે એક વેપારી મારી દીકરીને પોતાને ત્યાં જોવાવે
છે, અને આમંત્રણ આપવા પોતે ન આવતાં પોતાના
દીકરાને મોકલે છે' એની ગંપત્તિ કેટલીક દરેકે એણે
જવાબ મોકલ્યો કે 'મારા તંજૂરી તમારા પર સુધી
જે રૂપીઆની થેરીઓ પાછડેલા તો એના પર ધક્કે
મારી દીકરી તમારે ત્યાં આવશે. એ કયાંયે જમીન
ઉપર પગ નદિ મૂકે. એ શરત મંજૂરે દોષ તો કરેજો.'
દીકરો પિતાને પૂછવા આવ્યો. પિતાને દીકરા ઉપર

એવો તો મુસ્તો અદગી! દીકરાની નિર્ભરતા કરી
એણે કહ્યું, 'એમાં તે પૂછવાયું આવ્યો! તારે તારી
મેજે જ દા પાડવી'તી ને! પણ કાંઈ નદિ; દછ ગાછ
સચવાય એમ છે. ફરી જન્મને કહે કે મારા પિતાથી પૂછે
છે કે 'મનમનતાના સિક્કાઓ ચાલશે કે ગધા રૂપીઆ એક
જ દેકસાળના દોષ એવો આગ્રદ છે! એવો આગ્રદ દોષ
તો મારે જરૂર થેલીઓ વીણીવીણીને નાખી કરવી પડશે.'

પેશા સમજ ગયા કે આ કાંઈ કાઠ્ઠી આસાળી
નથી. એણે આમંત્રણ રવીકર્ણ.

જે થેરીઓ પગ તજે પાછડવામાં આવી દગી ને
પાડી પદમાં ન આપાય એટલા ખાનર વેપારીએ એ
પેશામાંથી જોવાપરીને એક મોટો ધાર જાંબી આપ્યો
અને એ પ્રમંગળું રમારક કર્યું.

(૧૮-૬-૪૦) દત્તાત્રેય ચાલકૃષ્ણ કાલેલકર

મુંબાઈની આર્ટ સોસાયેટીનું વાર્ષિક પ્રદર્શન

● આ વર્ષનું પ્રદર્શન પચાસમું હતું. છતાં તેની માલિકી અને અર્થ આપણા પ્રાંતમાં જોઈએ તેટલી સ્ત્રી નથી એ આપણા સુશિક્ષિત સમાજની કળા પ્રત્યેની એવરવાઈ, અજ્ઞાન અને સંસ્કારશૂન્યતા નજરે પાડે છે. એક નરઃ સાચો રૂપિયાના અર્થે આદેશન દેવારને સચા કરતી હોય, દબરોની મોરેડો તથા પેટ્રોલના અર્થને દિશાળ રહેતો ન હોય અને બાહુનીઆએ કરેલાં કંનિચેડ તથા રાજગદારીમાં શીંગતાઈની રીતો આપી જતી હોય, ત્યારે એટલાકેટલિ આપનારી કલા માંડમાંડ ગોતાની લગ્ન સંભાળતી એક ખુલ્લે પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવી ગોતાના લગ્નમાં મામૂલી આસ્વાસન આપતી જોશદ મર્ચેન્ટની રહી કોથ અને જોના સરકાર માટે એક દિવસના પેટ્રોલના અર્થ પૂરેલાં કપાહોર આપવાની પણ સ્ત્રી મુંબાઈ જેવી નગરીમાં કેટલા બનાવી શકે ત્યારે એ નાનકિસતાની ચોખા રીત ?

પૂર્વ પરિચય

● આ સોસાયેટીની સ્થાપના ઈ. ૧૮૮૮માં કેટલાક નિબંધે ખાતર કલાની કપાસના કરતારોએ કરી; અને કમાનિક પ્રવર્તમાં તેનો રૂપ ઉત્પન્ન કરવાનો અભિપ્રાય રાખ્યો. એ વખતે પણ હિંદમાં આપણાં કેટલાં યે એથેન ઓપુકો આલેખન અને ચિત્ર શાળાનારોં મળી આવતાં. આ શૌખનાં દે દેગ અવધાસ ન રહે તો, નજર ને ટળી નય. નેટરે ચોવાંગવાને બહેરમાં કામ બતાવવાની વડ કરી આપવી. અર્થોઆ કરતી, આંદો દનામાં ને પ્રમાણપત્રો આપી કલાની કદર કરવી, એનીએની પ્રજાતિ કરીને સોસાયેટીએ એક પ્રધારનું હવાનું નજીવ નય:મું હતું. જુલીજુલી કલાશખાનાના વિદ્યાર્થીઓને પણ એ પ્રદર્શનોમાંથી છંક ઉત્તેજના ને કરીપના રણી રહેતાં અને ધમ્મીવાર એ પ્રદર્શનમાં જ તેમને આશ્વસતાઓ પણ મળી રહેતા. માત્ર ૧૦ રૂપિયાના વાર્ષિક લવાજમ બરનારા કેટલાક મુંબાઈના સભ્યો કનર જ સોસાયેટીના અર્થેનો આધાર હતા. તેમાંથી નિખુતો પાસે ચિત્રપરીક્ષણ કરાની હંનાઓ અને ચેદ્રકા અપાતા. એ વખતે દેશની રિયતિ અનુસાર ચિત્રપરીક્ષણમાં કંડકાઈ કરતાં ઉત્તેજનનો હેતુ જ આગળપડતો રહેતો.

કસોટીના દિવસો

● શરૂઆતમાં આ પ્રદર્શનો કોરેક્ટરિસમાં જ આવતી

મેથાવડામાં સભ્યોને મારિ થાનતા અને એ પ્રસંગે નામદાર મનરંની દાબરી અવરૂપ હોય. તેમના મુંબાઈના નિવાસ દરમિયાન એ પણ એક કાર્યકર પણાને. ઈ. ૧૮૬૬માં ટાઉન હોલમાં પ્રથમ પ્રદર્શન થયું. પણ તેને બહુ સફળતા મળી ન હતી. ઈ. ૧૮૭૦ની સાલમાં પ્રદર્શન થઈ કાંઈ જ નહિ અને સર. કે. કે. રુદ્રક આદિ આંદોમાં સોસાયેટીનું મણું કંઈ પડયું. પણ તેથી આ પ્રદર્શન એક રાત્રાડી બાતું અગ્રાઈ બંધને, તેને પેલા પૂરતા લશી જાતી માન્યતા કોંકામાં પ્રસરી. વળી એ જગ્યાએ કોંકાને અવરુપર પણ આંદો હોવાથી પ્રદર્શનને પ્રેક્ષકોની તેની પડવા માંડી, એટલે ઈ. ૧૯૦૬માં કેરલીક આંગનબ કરીને સોસાયેટી એ બંદીખાનેથી મુક્ત મઠ અને ટાઉન હોલમાં પાણી જેખાઈ. ત્યાર પછી તેનાં પ્રદર્શનો કલકત્તા સ્થાનકે પૂ તો કરતાં થયાં છે, પરંતુ કલાકારોને લઈ જોઈ એ તેવો આશ્ચ અને તદો સાંપડતાં નથી.

જગતની કલાઓનું પ્રતિનિધિત્વ

● એ સોસાયેટીએ આજ સુધીમાં આખા હિંદુસ્તાનના બુદ્ધિજીવના કલાકારોને રમંગ અને ફોઈ પણ સરકારી ખાતાના આક્રમ બધાર પોતાની કલાકૃતિઓ બહેર જનતા આગળ રખ કરવાની વડ જોખી કરી આપી છે, અનેક જખત હિંદી કલાકારોની કદર અને પ્રસિદ્ધિમાં તેનો સમર્થ ફાળો છે. હિંદમાં કળા વિષે જે અભિનય બજાવિ અને સમજણ પેદા થયાં છે તેનો કમકમે આ સોસાયેટીનાં પ્રદર્શનોમાં આદર મળો રહ્યો છે અને આજે તો સોસાયેટીનાં પ્રદર્શનોમાં અનેક સુપ્રધાવની સુગામ્ય કલાકૃતિઓ વિતા-સેવિ દેખાં પાખી નય છે. એક વખત રાત રવિવર્માના આદર્શોમાં કદ પડેલી ચિત્રકલા આજે આંતર, રાગ-પુત, મુજસત વંદે ચિત્રકલાની પરંપરાનો તાર પાંડા સાંધી રહે છે. બીજ તરફ સુદોખની વ્હતી ફોટોગ્રાફી દેલીનો કલાસુપ્રદાય જોસરતો નય છે અને હિંગ્રેશનિરેડ, ડીઆ-વિંટ, સર્કિઆવિરેટ, મોડર્નિટ, સ્પ્રિગરેડ વંદેનું પ્રતિ-નિધિત્વ કાળવની કૃતિઓ પણ આ પ્રદર્શનોમાં આવવા જાતી છે.

હિંદી-કળા બહુ મોડી પડી

● હિંદની વખપડી ચિત્રકલાના વિષયમાં ઈ. ૧૯૧૭ સુધી તો બાંધે જ આ સોસાયેટીએ જરા યે કંઈ આગળપડતી

નગર દોડાવી ધરી. જે વખતે બંગાળમાં 'આરોએન્ડસ આર્ટ સોસાયેટી' રચાયેલી હતી' અને બંગાળના મુખ્યત્વે હોર્ટ રોનાક્ટરો પોતે અભિનવ હિંદી કલાની જીવી કૃતિઓ અરોદો લેતા હતા, ત્યારે હૈદેર અને અવનીન્દ્રનાથ ઝંઘાર હિંદી કલાનાં રૂબરૂ ચિત્રો પારોડ, અમેરિકા અને બંગાળમાં બરી ચૂકયા હતા તે વખતે મુંબઈમાં માત્ર એક 'પુસ્તકાલય વિશાળ' અને એક કાચસાલ કે મુરતવાળા હરભોવિંદાસ પારેખ જ હિંદી ચિત્રોનો સંગ્રહ કરતા હતા. છતાં મુંબઈની ચિત્રશાળા અથવા મુંબઈનાં ચિત્રકારોએ તેને અપનાવવાની લેશ પણ પ્રેરણા કરી ન હતી. જિજ્ઞાસુ બંગાળનાં ચિત્રો પ્રતિ કલાક અને હાંસી મુંબાઈના કલાજગતમાં થયા કરતાં. આધારણુ માનવા એવી ઘટ્ટ ઘટ્ટ હતી કે હિંદી કલા તરફ ચિત્રકારોને આકર્ષાને પરદેશીઓ પોતાનાં મંથાનું શ્રેષ્ઠ બીનદેશીક રાખવા માગે છે. એટલે ઇ. ૧૯૧૭માં આ સંજના સંખકને જ મુંબઈની આર્ટ સોસાયેટીએ ત્યારે હિંદી દર્શકોને રોડસામે આ એક ચિત્ર '૧૨ પહેલી વાર સુવર્ણચંદ્રક આપ્યો' ત્યારે મુંબાઈની ચિત્રશાળામાં અને ચિત્રકારમંડળમાં એક ધરાકો થયા જેવું બન્યું હતું. જાહેરમરોદના 'આર્ટસ્ટુકેશન' કપનામથી કળતા વિદેશકે તે એ ચિત્રને 'કાચડના તાકાની છાપ' કસાવી એક જાણી વિદેશસંજ તે ૧૨ સખ્યા હતે; મુંબાઈ ચિત્રશાળાના દેશી અધ્યાપકોએ તાક કરડયાં હતાં;

કલકત્તાના શાકેયજનર

શ્રી. ચિત્રવા

૧૯૩૧ની ઝીણી રેખાએ કપર આજ રંગની છાયા માત્ર પસારીને ચિત્રમાં વાતાવરણ રંગ કરવામાં આવ્યું છે.

કુમાર • એક ૨૦૬ (ફિગ્યુઆરી ૧૯૨)

આપણા દેશી પત્રકારોની તે એ વખતે કળા કપર. કસાવવાની એ શક્તિ નહોતી. માત્ર 'પીસમી સુદ' કલાબજાર તંત્રી રેવ. હાલમદમદમદો રંગ નુદો દ કપરાંગ 'સુવર્ણ' પત્રમાં ત્ર. રમુલતસમે એક નાન અભિનંદનોંધ લખી મોહલી હતી અને ઘડાઈસ એકે હોં થા'ના કલાવિદેશકે એ ચિત્રમાં જણાવ્યા એક ક કલિક છાવી હતી. આજે તે-ફરીવાર વાંચીએ:

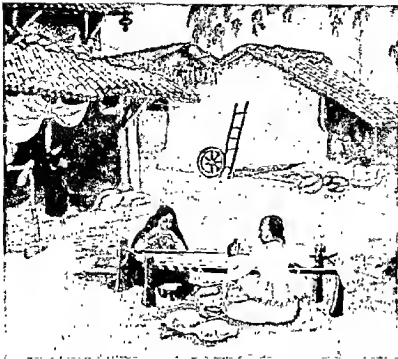
GOLD MEDALLIST'S WORK

In the department of figure composition award of the Society's Gold Medal for the best work in the Exhibition will probably occasion some discussion, the picture selected being painted by a young artist R. M. Raval, No. 3 'Love is not quenched by many waters.' Apart from the intrinsic qualities in the work the reasons in favour of this award are obvious, namely, that of all the pictures exhibited by Indian painters in the Exhibition, this work is the one more fully imbued with the spirit of Indian Art and the traditional and decorative point of view with which the art of the past has always regarded nature. That the point of view shown receives all the encouragement that can be given to it, without tying the artists down to the slavish copying of old models is the accepted opinion of everyone who has the best interests of the future of Indian art in view. The picture has faults which are easily discernible, but these are faults of immaturity which study will rectify; but the spirit of something new and distinctly Indian is there, and apparently the judges considered this quality vastly outweighed any technical objections, and we can only say we were fully justified in doing so. The more work of this character we can get from Indian artists, and the more encouragement the Art Society can give to it, the better for the artists of India, and for the interest in the Annual Exhibition.

The Times of India

સુવર્ણચંદ્રક મેળવનારનું કામ

'ચિત્રસંયોજન વિભાગમાં, આ વર્ષના પ્રદર્શનની એક કૃતિ તરીકે, ર. મ. રાવળ નામના એક તરુણ કલાકારને કંઠડના, 'પ્રેમને પાણીનાં પૂર ખાળી શકતાં નથી' (પ્રિયવેગમાં) એ નામના ચિત્રને સોસાયેટીના સુવર્ણચંદ્રક

કુખડુખનાં સાધી

ચિત્રકાર : કુખડી વનગ્રાણ કનારીવાળા

કુખડી વનગ્રાણનાં આદેશોનાં તરફથી 'વિશ્વા-
ર્થીકૃતિ'નું પારિતોષિક મળ્યું છે, જે આ કૃતિ બેભાનને
જુલોગ્ય જ સાગરી. જેથી શુદ્ધિ તેમણે દેશવાસીઓમાં
બતાવી છે તેવી પાનાસેખનમાં હોત તેા ચિત્ર ખંડે બર
એક એક કૃતિ બની રહેત. છતાં ચિત્ર પોતાની આપ-
વ્યક્તિનાથી કાનાનો કનમ આદેશ પૂર્વે પાડી શક્યું છે.

સુધાર્થીની સ્વાશાળનાં વિશ્વાર્થીની કુ. કમલિની મરા-
ડેએ પોતાની કાનામાં હિંદી કાનાની સરળતા આપનાવી
છે, અને કાવ્યમય આવા રમકરવામાં સરળતા મેળવી
છે. ભવિષ્યની તે એક આશાસ્પદ ચિત્રલેખા સાગે છે.

શોકનિમજ

ચિત્રકાર

દશાશ્વમેધ ઘાટ - કાશી

ચિત્રકાર - એન. એસ. બેન્દ્રે

આવી દરવચિત્રણાની હવેબગ આઠ મોટી તખ્તીઓ એકસાથે રબૂ કરવા માટે 'બેન્દ્રે'એ આર્ટ સોસાયેટી'ના આ સાલનો મુખ્યચંદ્રક શ્રી બેન્દ્રેને મળ્યો છે. આવાં અસંખ્ય પારિભોગિક પામનાર એ કલ્પોગી તરફ કલાકારને હજી જાનતા નોંધને તેટલી ચિંતાની નથી. તેની પીછી કુદસ્તમાંથી એક પ્રકારની ફોની બનકભરી મુશબક રોપી રહી હોય છે; એટલે એમાં આકારોની ઝીલુપટ રોપનાર કલાચ નિરાશ થાય. પણ આવી રમતી શક્તિની પીછી બાબેજ કાઢ દિલી કલાકાર પ્રાપ્ત કરી છે.

બાબુલનાથનો મેળો

ચિત્રકાર - કૃષ્ણાણ આરા

આ સ્વયંચિત્રિત કલાકારને વાચકો ૨૦૦મા અંકથી જાણખતા થયા છે. આ ચિત્રમાં તે વળી નવા જ પ્રયોગ કપર હાથ અજમાવે છે. મુખાધના બાબુલનાથના મંદિરના દરવાજા પાસે મળેલી મેદનીનો માનવ ખખખાટ અને કાલાવલ રબૂ કરવા તેણે ૨૦૦૩૦ ઈન્કના કાચજ પર રેખાવની પીછી ધુમાડી બતાવી છે.

નૃત્યવાદ

કવિ દેસાઈ

પાછોના રવરો પર અંગતરંગી હરી રહેલ નર્તિકાનું પાપ આ મોટા ચિત્રને મુદ્રેપતાથી આજરી લે છે કવિ દેસાઈનું આ એક મોટા માપનું ચરસ ચિત્ર છે.

આપણામાં આભ્યાં છે એ પર કેટલું અચાનક પ્રચ્છે મળે છે. ચિત્રના કેટલાક પોતીકા નૈસર્ગિક શુભે જાણુએ રાખીએ નાપાણુ તેને આ ચંદ્રક મળવાની તરફેણનાં કારણે દેખીતાં છે, કે પ્રદર્શનમાં દિલી ચિત્રકરોએ રમ્મ કૃષ્ણાં બધાં ચિત્રો કરતાં આ કૃતિમાં દિલી કલાતત્ત્વની તેમજ આ દેસાઈ પ્રાચીન કલાએ કુદરતનું નિરૂપણ કરીને ફરીકારીને અલંકારપદ્ધતિની સીધી વધુ બરપરતા છે. સામે મેરકટિકા અર્થતપાત્રની નકલ કરવાની શુભાભી પદ્ધતિમાંથી કલાકારને કલાની લઘુને આ દર્શિષિદુને બની શકે તેટલું કોમળ આપનું જોઈએ, એવો આજે વાલિ દિલી કલાનું દિન દરેક ધરનાર ચી સમુદ્ધારકોને સર્વસંમત અભિપ્રાય છે. પ્રસ્તુત ચિત્રમાં કેટલાક દેખાઈ આવવા દોષો છે, પણ એ દોષો પરિવશતાના અગ્રાવે છે અને અસ્વાસ્થ્યો તે ફર વધ જશે; પણ કેઈક અગ્રૂક નાદિન્ય અને રમ્મ દિલી વાત કે એ ચિત્રમાં છે તેને જ ક્રિયાદોષો કરતાં વધારે વચ્ચે લેવું જોઈને પરીક્ષકોએ તેને પાલિનેપિદ્યોત્તમ ક્ષાનું છે, અને આમ માનીએ છીએ કે તેમાં તેઓ સંપૂર્ણરિને વ્યાખ્યાની છે. દિલી કલાકારો પાછીથી આ પ્રકારનું જેટલું વધારે વધારે આપણને મળશે અને આજે સોસાયેટી એને જેટલું વધારે કલ્પન અને આજર આપણે તેટલું દિલી કલાકારોનું નેમજ સોસાયેટીનાં પ્રદર્શનોનું વધુ દિવત મધારો.

—સદગત એન્ડ કન્ટિયા

આ પછી ત્રાંજો મળે કોઈ દિલી કલાની ચર્ચા કરવું નથી. પ્રામ્યપિત્તે દિલી સંરક્ષિત અને પ્રજ્વલિતમાં પર

સંશોધનો કર્યાં કરે છે, પણ તેને કોઈ શિષ્ટ રથાન આપવા કે તેનું પ્રવિશાનેપાન કરવા કોઈ આગેવાની લેવું નથી. પરંતુ કેટલું એડરન સોહોમન મુંબાઈની કલાશાળાના પ્રિન્સિપાલ થતાં અનંતાની આજરી શરૂવાત છે. દિલી કલાનું સંવર્ધન અને વિકાસ થવા એ સર્વોર્થ દોષ તે નેનાં પ્રાણુપ્રનિષા માટે તે અનંતાના જ સીધા મોઢવા પડશે એમ એમણે બાપણિમાં અને ખાનગી મંત્રોમાં વારંવાર કહ્યું છે. દિલી કલાકારનું આશુ મુલ્યાંકન પરદેશમાં તદિ થાય, પણ દિલી ચરકારનું વારં સમજનારા દિલીવાનો દિનમાં જ તે ફરી શરૂ છે એ પણ એમણે શ્રી નારાયણરાય પુરમના રહિતિઓમાં કહ્યું દર્શ.

શ્રી જગન્નાથ અદિવા સ્ત્રી

● એમની પ્રિન્સિપાલ તરીકેની કારકીર્દિમાં કોઈથી જગન્નાથ અદિવાસી દિલી કલાના એક આપા પાછી તરીકે અમળી વેઠકા અને તેની કપાસનાએ રામ્યુત મુગલ કામને પણ પચ્ચંદરિમાં રથાન આપાનું, ત્યારથી મુંબાઈની ચિત્રશાળામાં કલકાર અને દિલી વિદ્યાર્થીઓએ બારનીયકલાની રીસાત્રીયા છે અને મુંબાઈ આજે સોસાયેટીનાં પ્રદર્શનોમાં આજો એક વિશાલ દિલી કલા માટે અલગ રથાવવાનું ચુલ્ય મેળવ્યું છે. આમ કરતાં એમાંનાં નવચાંચાંચાં ચિત્રો જ મળની રહરે લગ શરૂએ એવો બધ છે.

અજરે નો પ્રિન્સિપાલ મિલિય કે પ્રિન્સિપાલ અનંતાના પુરના કલાકારો ત્રાંબા પડી નવ એની તેજવિવતા તદુલ્લા કાજરી રથા છે. એમના પોતાના કલાકારોનાં ચિત્રો આજે

હિંદોલ

અમૃત રોચિય

કોઈ શ્રોત્રે કન્યા કલ્યાણના હિંદોલે કહે છે અને દાસીએ તેની વહેવાર કરે છે. શ્રીમતી રોચિયક હિંદી કલાની સાદી રચના અને રસવિધાનનાં વલ્લભે આજની પ્રજાજિત્તાં અપનાવવા પ્રયાસ કરી રહ્યાં છે.

અર્થશાસ્ત્ર, મંદ કલાવિધાનવાળાં અને ચિત્રકર્મોની લાભુવાળાં લાગે છે અને આ પ્રદર્શનને આંખે તે વીણાં પડી નવ થઈ. મુંબઈમાં આને ચિત્રકળા અને શિક્ષણમાં એ પ્રદર્શન વિષયકોએ ખીડી રહ્યા છે. એક વર્ષ કુરોપના બહુલિષ્ટ સુપ્રદાંબદો સંધિમાં સર્વ સાધી તેમની લક્ષણમાં નિભા રહીને રચનાં કરી રહ્યાં છે; બીજે વર્ષે હિંદની પ્રાચીન ચિત્રપ્રજ્ઞાસિદ્ધાન્તોના આદ્ય અને પ્રત્યક્ષ પરિચય સાધી તેનાં વલ્લભે ચિત્રકળા રહ્યાં છે. આ બંને વર્ષની કદર દરવાર અનુભવમાં એકે એ પ્રદર્શન રચણ બાત નથી, તેાખુ કલાને આનુવાદી, જોવાની અને સંસ્કૃતિના મહાન પ્રચારક તરીકે તેને આદર કરવાની હવેલા તો સવધે દેખાય છે.

નવી પેઢીનો કલાકાર

● આજની તરુણ કલાકાર નવી પેઢીથી થયું જ નહીં વહેલું બમ્બતર પામી રહ્યાં છે. નવી પેઢીના કલાકારે કદર વધારે પડતાં ધંધાર્થી ને દુરિગમ રહેતા, પહેલુ આજની નવો કલાકાર ને પ્રધાન્ય તેમ જાનુ-કેશમાં જુદા પડે છે, અને તેથી જ નવી પેઢી કરતાં તેને છવનને વાદ્ય અને આધારની મુશીબત વધુ વેળાં પડે એવો જાનુ સંભવ મળે. એક છતાં એ સ્વચા કલાકારોએ કલ્પિત જામી રહે એવો છે.

આ વલ્લભ સમજવાની આ વળ તમા પ્રદર્શનમાં ધણ-વલ્લભી, જેણે એકીમાં મુંબઈનું કલાકાર શ્રીને ને નાં કદર વધારે. જુઓ, શ્રી કલાકારે અર્થશાસ્ત્ર, શ્રી ડી. ચિટ્લાં વધેનેની જિન્ડો જુઓ અને તેની સાથે સાથે નવી પેઢીનાં કેટલાંક ચિત્રો જોવા તો તમને જામી છે કે જાનુ નવી પેઢી કેટલાંક કીની જ પ્રતિનિધિ બની રહી છે. જોવાનું કોઈ અર્થશાસ્ત્રને સમજાઈ એક પ્રદર્શન કે કોઈ મતકોષ્ટ પ્રજ્ઞાવા તેમજ પીજ કલાની રાજ્ય નથી. ચિત્રકળામાં તો નવી પેઢીનાં કોઈ કલાકારે નવાં કલ્પનાં કાષ્ઠ અનુભવમાં નથી; જાનુ ચિત્રકળામાં શ્રી વિનાયકના કદરમાં નવી અને નવી બંને પેઢીમાં અમર પદે રહી રહે એવી જિત્તો રહી રહી રાજ્ય છે. આ જાનુ તમા મુંબઈમાં વલ્લભી સુરોચિય ચિત્રકારો આપણા કલાકારોને દર્શાવે જાનવા એકે એક શ્રીમતી અમૃત રોચિય

જની જોરદાર રચના. અને એકીદર્શન કાર્યમાં આ કલ્પના કલાકાર મિ જાનુનાં નવતર વિનંદક અર્થશાસ્ત્ર, મિ અલિદના મેલા કદરદાર દરજાએ, ચિત્રકળાને પ્રતિનિધિ, તમા ચિત્રકળા તથા જાનનાં પ્રજ્ઞાને પાત્રોએ અને પદાર્થોએ પ્રદર્શનમાં તરી આવે છે અને પ્રજ્ઞા માગે છે.

ચિત્રકર્મોના વારસદાર હિંદી કલાકાર

● હિંદી કલાકારોમાં ચિત્રકળાની તરુણ પેઢી સામે થયું પ્રજ્ઞા અને જાનુ મુશીબતે જાનુ છે. એ વિષયમાં શ્રી આરંભમાં "કોળી" ચિત્ર પાસાં જાનુ અને અંજાનાં દર્શી લાભુકલાકારોમાં જોવા છતાં કોળીનું ચિત્ર કર

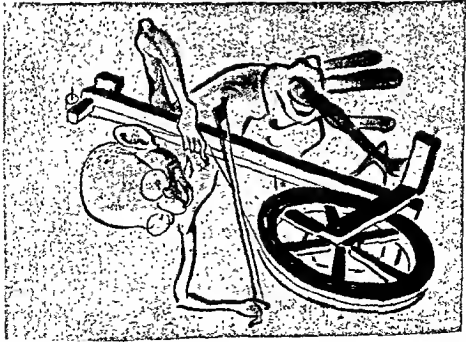
નારા નાજવન ચિ-
ત્રકારના હિસાબે
ફેરવે પાછું પડતું
લેતું ? કેવળ પ્રતિભા
છતાં આ ચિત્રકાર
પૂરેપી વાતાવરણ
અને સ્થાને પુરુષની
છાયામાં સ્વતંત્ર મુ-
ખારોએ એકું સાચા
પિતા રહેતું નથી.
પૂરેપી હાતાના અ-
ભ્યાસથી એ અપ-
ર્યાપ્ત ઊભાં થાય
છે તે બદલે ભર
સામન્યનાર 'કોઈ
જ્ઞાતાની મુખાઈને
તરફ છે. બીજો
અથ ઊભાં થાય છે
તે નર કે દેવનું અનુ-
ચિત્ર નિરૂપણ
તરફે આજીવ્યે
શાળના અભ્યા-
સનો પ્રયાગ કર્યા
ખાતર કે બાકું
આકર્ષણ કલ્પન
કર્યા માટે. અને
તે પ્રસંગમાં શરી-
રના બાકી અનુ-
ચિત્ર રીતે કલાકાર
શખવાનો પ્રયાગ
પદ્ધતિ બંધ છે.
કલાકાર વિશ્વ-
માંના વારસદાર છે.
તેણે કોઈ પણ સર્જ-
નની રચના પર
કાંઈ મેળવવા ન
લેઈએ એટલી સુ-
વિગતથી કાંઈક રચા-
નવશક્તિનું જ્ઞાનમે-
ળવે છે તેટલી ન
વરસવા અને રચા.

ભારતી નમેષો પણ સરાજી

મુખાઈના તરફ કલાકારોમાં શ્રી દલાલે તેની સરખામી ચોરસર આર્યજનશાસ્ત્રની માપ પાડી છે.
વજનન માન્યતા પર કરને સમાવતું આ વિવિધ ભાવે ભારત મુજબાદ ૬૫૨ પીઝીના અપાટથી
નીતરાએકું છે. કલાકારની આર્યજનશાસ્ત્રનો એ સમાઈ પુરાવો છે.

વિશેષ પદ્મપાદદૃષ્ટિ એકાદ અવયવ પર કાળમાં તે કલાકારને
થાય છે. (મનુષ્ય અવયવ પૃ. ૫૨૫)

રાણી બાબ્લ: મધ્યાન સેવર (સિફ. ઈ. બાનખરી) ટાઉરસના આ વિખ્યાત કાર્ફનકારે ઈન્ડિયા વાઇસરોયની
 ચોટી અરેંગીનું ત્યાન મીધાગના સોફ્ટવેરમાં રે (દિયાને આપી સેવરનો તાર પ્રધાન સેવર બનાવ્યો છે.
 ૪૪મળી બાબ્લ: હોમ્સ અને પાડા (સિફ. ઈ. બાનખરી) કાર્ફનકાર બાનખરી તેનાં સ્થિતિ આલે બેસેલા
 ગતિ બાપ અને ફેમલિય વાનાવળું તારવામાં રહ્યા કુટાણ છે તેનો બાહ્યતો અસરકારક (નિવરણમાં નિવારેને ૪ મળે.

ઘડિયાળના ગુલામ નિયમિતતાના 'દુર્ગુણ' વિષે શ્રી અનંત કાલ્કરનો પિત્રોદી નિબંધ

કોઈ એક મોટા માણસ વિષે કહેવાય છે, કે એમનો જવાબાવવાનો વખત બેઠાં શોધે પોતાની ઘડિયાળ ખસાવે કરી લેતા. આવા માણસને મોટા કહેવાને બદલે તે 'ઘડિયાળનો ગુલામ' કહે! પોતાનાં મુખ અને મગજ ખાતર માણસ ઘડિયાળની ક્રોધ કરી; દબે આપણે ક્યારે અને શું કરવું એ સંજોગમાં ઘડિયાળ જ આપણી સાથે રાદાગીરી કરે એ કેટલું લાંછનખરેલું છે!

હું તો આ બાદની ચોખ્ખું ને ચદ સંભળાવી દેત કે 'બાઈસાહેબ! અનિયમિતપણે વર્તવાથી શું થાય છે એ જોવાના કેવળ કુતૂહલથી પણ કંઈ નહિ તો એક દિવસ તો અનિયમિત રહેવું હતું!' શેઠ ને શેઠ તેને ને વખતે તેનું કામ કરવાની આ યોગિક જરૂરિયાત કેવી? હું માનું છું કે 'પછી નિયમસર ચોખ્ખું આવે છે, એ સૂચિમાં એક નવાઈની વાત છે' એવું પ્રખ્યાત કાવ્ય કંનાર મદાકરે આવા સોફિસ્ટીકેટેડ હોવા બદલે! વખતસર ને વગર બૂંઝે ચોખ્ખું આવે એમાં નવાઈ તે કેવી? વખતસર ન આવે તો જ નવાઈ! સૂર્ય કોને છે એનું કાલેને જે આશ્ચર્ય નથી થતું. પણ કેટલાંક અચાનક આકાશમાં ધૂમકેતુ મોંઘું જતાવી આવે છે, એનું આપણને કેટલું બહું આશ્ચર્ય થાય છે! એ જ પ્રમાણે 'કોઈ' દિવસ સૂર્ય ન કોને તો જ જાણી નવાઈ.

અનિયમિતતાથી છવનમાં આવતું વૈજિત્ય અદલા અનાયકતાની ખુમારી આ નિયમિત શોધેને જિંદગીમાં

આપવા મજવાની નથી. આ અનાયકપણા ઉપરથી મને એક રમૂઝ વાત યાદ આવે છે. એક મુલકથી હંમેશ માટે વખાણ કરતા. અને વખાણ કોને રમતાં નથી? એટલે મારા મનમાં એમ હતું કે બાઈ જાડ બવા હોવા બેઠાએ; અને મારે વિષે એમને કોઈ મત હોવો બેઠાએ એમ પણ હું માનતા હતા. એકવાર એ બાઈએ મને ત્રણ વાગ્યે આ પીવા નોતર્યો હતો; પરંતુ કોઈ કારણસર હું અટી વાગ્યે એમના ગારડના આમળ જઈ પહોંચ્યો. મારા આવવાની અંદર કારણે ખચર ન હતી, તેથી હું બેઠા ઉતારતો હતો તેવેળા મારે વિષે જીવન એક મિત્રને એ બાઈસાહેબે કહેલા શબ્દો મારે કાંઈ પડ્યા: 'પેલી પીકા આવશે તમે ત્રણ વાગ્યે! ખરું પૂછો' તો હું આજે એને ચોક્કસપણે એ ન હતો! પણ મનમાં ધડતું કે વડીલ છે તે મક્ક નોડીએ આપવા કોઈ વાર કામમાં આવે છે!'

જરા જે અવાજ હતો વગર પાંજ પગલે હું થેડ વળી મયો. બીજે દિવસે એ બાઈ રૂનામાં મળ્યા અને એક કાનથી જીવન કાન મુધીનું આપું મોઢું દસતું જનારી મુઠા ઘણી જ લાગણીથી મને કહે: 'આખરે કાલે તમે ન જ આવ્યા ને? અમે તો એવા નિરાશ થઈ ગયા કે ન પૂછો વાત!'

'એમ?' હું શોધ્યો.

પણ ઉવરતા દાખલા પરથી જો કોઈ હમેશાં અનિયમિતપણે જ વર્તવાના નિયમ કહે તો એ પણ પાછી એક નિયમિતતા જ જાણી જાણી નેતા હોય એટલા જ કંટાળાખર્ચ થવાના. એવા જ એક બાઈ છે. તમે એમને પાંચ વાગ્યે આ પીવા ચોક્કસ તો બાઈ અડાચર છ પાંચે આવવાના! એવી આ અનિયમિતતા એટલી નો નિયમિત થઈ ગઈ છે કે અગાઉ એને પાંચ વાગ્યે આ પીવા ચોક્કસ હોય તો 'ચાર વાગ્યે આવજો' એમ કહી દઈએ. આવી અનિયમિતતાના પણ જરા જે અર્થ નથી.

નિયમિતતા વિષે આપણું કરતા પડતાઓ મોટે કંદેર કડીકરીને શેઠ આપણને સમજાવે છે કે સમર્થતા પણ નેપોશિયનના વિવેચ થતા એનું એ જ કારણ હતું

જવતરની ધન્યતા

સા રૂંથે ગામ ઉત્તર ગા-
મની ગયું હતું. લગભગ
પંચી વરતી થયેર ખાસી કરીને
આગુગાગુનાં ગામડાંઓમાં ચાલી
ગઈ હતી. ફેરફેર પ્રશિયોચર થતો
હતો જાતજમારથી નાસ પામેલી
દુખારતોનો કાટખાળ. રસ્તાઓમાં
ફેરફેર મુઠાં પડ્યાં હતાં ને એના
ઉપર થયેર માનુષમિતી આઝાદી-
ના ઝઘાંકા કુશભોળી ટૂંકાને મશીન-
ગનો સામે હસતાવસતા આગળ
ધસી રહ્યા હતા. શી જિંદગીની,
શો સુખ દુઃખો ભોખકા કાળે મરી
શીટવામાં!

એક દુકાનમાં ડિભોડિયાઓ
અંગ્રેજ માલિક આરીમાંથી આ
લીકચાલવેંધ રહ્યો હતો. સૈનિકોના
તાલગદ્દ સંગીતમય પદ્મ સંભા-
ળતો એ કોળો હતો. યંતુ હતું હતું
હ્યા માતાનાં આ ગાળા! પડાવીન-
તાની ભેટીઓમાં માનુષમિતે જ-
કડવા આવેલા પદ્મોદીઓ સામે
કેવા આનંદથી. છાની કાઠીને લડવા જઈ રહ્યા છે!

એની ગાગુનાં ડિભો હતો ફીંગર નામનો એક
જુઝર્મ ચીનો. છેલ્લાં વીસ વર્ષથી એ એની દુકાનમાં
નોકરી કરી રહ્યો હતો. હમેશાં મૂંગા રહેવામાં એ મજા
લેતો. આટલી ઘાંઘી નોકરી દરમિયાન એ બાએ જ
આફ કે દસ વાર ભોળ્યો હતો. સંગીત નીમકદવાલીની
એ હવેલ સૂતિ પ્રમેા હતો. એ કદી નોકરી પર મોડો
આવ્યો નથી; એણે કદી પગાર વધારવા આગમની
વાન ઉચ્ચારી નથી; એણે કદી કોઈ પણ ગામતો
અસંતોષ વ્યક્ત કર્યો નથી. એનો માલિક જે કામ

દીન સુએ અંગ્રેજ માલિકને આરીમાંથી એ દશ જતાંયું

ચોંધ તે એ કરી જતાવે છે, જે કંઈ ખાવા આવે તે
એ લઈથી જતો હો છે. એનું કોઈ પ્રયુવદાસું હોય
એમ લખાતું નથી. એના દિલનો તાગ લેવાનો પછી જે
વાર પેલા અંગ્રેજે પ્રયત્ન કર્યો હતો, પણ એ એનું
જિંદાણ પામી શક્યો ન હતો.

ફેટલા જે મદિનાએ પહેલાં એચિયો જાપાને ચીન
ઉપર દરજો કર્યો. મોટાં ગામ ખાસી થવા લાગ્યાં ને
ખાસી થએલાં ગામો અંગ્રેજોનું સ્વરૂપ ધરવા માંડ્યાં.
સમસ્ત ચીનમાં રહ્યોમરી ગઈ. આઝાદીના આશરો
કામચલા મૂકી, માનુષીની ગોઠી મોઢને ઊડી, ચંદુચીખાનાં

ત્યાગી શબ્દો સજવા સાગ્યા.

ત્યારે પોતાનું ગામ પણ ખાસી થયા કાઠું ત્યારે અંગ્રિજો એને પૂછ્યું, 'ફીંગ, આપણે પણ અહીંથી માસી નીકળીશું ને! અહીં રહેવું સલામત નથી.'

ત્યાગીમાં ફીંગ સુતી આંખમાંથી ટપ ટપ આંસુ ટપકી પડ્યાં. અંગ્રિજોનાં નેત્રો આશ્ચર્યથી ચિકકી ગયાં. હમેશાં હસમુખા રહેતા ફીંગ સુને આજે એ દાયકામાં એટલું પલેક્ષી જ વાર અશ્રુ ટપકાવતો જોયા. ફીંગને મોટે એના અંતરમાં હમેશાં માત દત્ત, એના જેવો નમ્મ, પ્રેમાળ ને ગમતી માણસ એટલું જીતે કાંઈ બેસા નહોતો.

'જલ્દી ફીંગ!' એણે ફરીથી પૂછ્યું.

'ના માસિક,' ફીંગે ત્યાગી આખો: 'અહીં જન્મે છું, ને અહીં જ મરીશ. જીવનની સંખ્યાવખને માટજખિ. નો હું દોઢ નદિ કડું, ધરંડા છું, તાકાત નથી, છતાં પણ જ્ઞે દુસ્મનો અહીં સુધી આપશે નો એની સામે ધસી જાય. મદદવાની તાકાત નદિ આવે તો પણ અંદક સામે છાતી કાઢીને જિભા રહીશ. દુસ્મનની એક ઝાળી તો એકાર કરી મૂકીશ!... ના માસિક, જલ્દી નથી. આપને જ્ઞે... ' ફરીથી આંસુની ધાર ચાલી. એનું મળું કંધાવા કાઠું. 'જનપાત સિવાય અમારો કોઈ દુસ્મન નથી... માસિક, આજ હું આપની આજા નદિ માની શકું... જાણુ દુઃખ થાય છે.'

'All right, all right. નદિ જલ્દી, જસ! માત હશે નો-એ કંઈ થાકું આપણને છેડવાનું છે! અહીંથી ભાગશું તો પાછળ પડશે. આપણે અહીં રહીશું.'

ફીંગ સુ ત્યાગી પુસકા જિઝ્યો. પોતાની સાથે પોતાનાં માસિક પણ રહેશે એ ખ્યાલે એ દર્દમાં આવી નાહાંનાનાં ઝગતો બરતો જલાર ચાલ્યા ગયો.

થોડી વારે એ પાછો આવ્યો ને કુવિનિત જનની અંગ્રિજ સામે જિભો. પછી ખુસના જબ્બાની અંદરથી એક થેલી બહાર કાઢી-અંગ્રિજને આપી. એની અંદર ત્રગમગ દમરેક રૂપિયાની કિંમતના ચીની સિક્કા દત્તા.

'કેમ!' અંગ્રિજે પૂછ્યું. પોતાને પૈસા આપવાનો અર્થ એને ન સમજતો.

'રાખો માસિક,' ફીંગે કહ્યું. 'નિંદગીતો બરેસો નથી. થોડા રૂપિયોમાં અહીં પણ જંગ જનમશે. મારા દુઃખી બાઈઓની મદદમાં એ રૂપિયા તમે વાપરજ્ઞે. આખી નિંદગીતી કમાણી એમાં છે.'

કુમાર - અંક ૨૦૬ (ફિલ્મ ચારી ૧૯૪૧)

'પણ, થોડા પગારમાં તે આટલા ગંધા પૈસા બંધા કેવી રીતે કર્યો?'

'મોજગોખ એ કદી કર્યો નથી, માસિક! અહીં પણ નોંના પીતો. રંભાળકાને ફરીયા!

અંગ્રિજે ડાકું દલાવીને દા પાડી અને રૂપિયાની થેલી ત્રીજેરીમાં મૂકી દીધી. એને વિચાર આવ્યો, 'જે ચીનના અર્ધી માણસોમાં આવી જ રેગબડિન દેગે જે જનપાતની દાર ચોક્કસ છે.'

કુવરની વાત જાની ગયા પછી ફીંગ સુ પાંછા એકલ મૂંગા જાની મુગો છે. ત્રાકાર ખૂબ જોડથી ચાલી ફરી કે. ગામેનાં ગામે તારાજ થઇ રહ્યાં છે ને ખીન થતાં જાય છે. અંગ્રિજની દુકાનની આગુચાણુ ઝાળાઓની જેનું રક્ષણ કરવા રેતીના કામળાઓ ત્રોડતી દેવામાં આપાંકે. દબરેક ચીનાઓની દત્તવાડા જનપાને કલક કરી નાખે છે, પણ રોજ સવાર પડે છે ને નૂતન ચીની સૈન્ય તૈયાર થાય છે. કુરસેજના લુલ્હમાં જેમ એક એક મંત્રેકુળાવ દમરોની ઝંખ્યામાં પરિણમતું, એમ એક એક ચીનાનું મુલુ ખીન દમર ચીના કિણું કરતું. જનપાતી મલ નાપકો આ જોઈને આશ્ચર્ય પામતા જગડતા: 'આ જાણ આવે છે કર્યોથી?'

ફીંગ સુ ત્યારે કામમાંથી નવરો પૂડે છે તારે જલાર જલ્દીજિભો રહે છે ને આકાશમાં કિડતો વિમાનને જોયા કરે છે. તેમાં એ એક ચિનાઈ વિમાન હિષર એવે જાણુ મમત્વ હેલે એમ જણાય છે, અને એ વિમાન પણ હેલું છે! આજ તાર તાર રૂપિયાની દુસ્મનોનાં વિમાનોએ એ સફળ સામનો કરી રહ્યું છે. જનપાતીઓનાં પંદર વિમાનોનાનો અત્યાર સુધીમાં એટલે એકમાએ ભુક્કા જોડતી દીધા છે. એના નેજર છે સી. એ. એક. ૧૪૨૦. એજે જલારે એક વધુ જનપાતી વિમાનને તુકશાન પલેચાઈ ત્યારે-ફીંગ સુની આનંદ છુપાવી શકાયો નદિ. દુકાનની અંદર જલ્દી પૈસા અંગ્રિજને જારીમાંથી એ દૈવ જલ્દી રહ્યું: અંગ્રિજે જનપાતી વિમાનને મડથોમાં ખાતું ખેડું.

'જાણુ જલ્દી વિમાની કાગે છે ને ૧૪૨૦. Very daring. નદિ ફીંગ સુ!' અંગ્રિજે કહ્યું. એણે પણ ને ૧૪૨૦ની દુસ્મનો સાથેની ગંધાઓ ધબ્બીતાર જોડદની.

ફીંગે પોતાના માસિક સામું ટગટગર જોયા ફરી. જોડવાનો પ્રયત્ન કેમો, પણ આનિ આનંદના માર્ગે એનાથી જોડી ન શકાયું.

‘જો, જો,’ અંગ્રેજો કહે: ‘બીજાં ત્રણ વિમાનો એને પાંચવા આવતાં જણાય છે.’

ફોંગ એક દિશા તરફ નજર કરી. દૂરથી ત્રણ જનવાનીજ વિમાનો પેગથી ને. ૧૪૩૦ તરફ પહોંચી આવતાં દેખાયાં. વળી પાછું લુદ રાત્રે થયું. અંદુલાલ પટ્ટાકા ને વિમાનોના મધ્યમાદ કાન ફાડી નાંખે એવા થતા શ્રાવણો. થોડી વાર દરકર ઝીંક્યા પછી નં. ૧૪૩૦ એકદમ ભાણું. પંદે પેલાં ત્રણ જનવાનીજ વિમાનો પડ્યાં. બપોરે બધાં વિમાનો દક્ષિણમાં જાવા લાગ્યાં ત્યારે ત્યારે શેઠ ને નોકર કાંમે વળગ્યા.

તે દરમિયાન આખી રાત ફોંગ સુએ મકાન બહાર ખુલ્લામાં ચૂંતીચૂંતી આકાશ તરફ વેંતયા કર્યું. વિમાનો વિમાનો એનો પરિચિત થાની ગમેએ અવાજ એને એ રાતના ફરીથી ન મેંબજાગો ને ન જ મેંબજાગ્યા.

ત્રણ દિવસ પસાર થઈ ગયા, પણ નં. ૧૪૩૦ પાછું ન દેખાયાં. ફોંગ સુ બેઠેલ ને દુઃખી જણાતો હતો. અંગ્રેજથી આ આગળયું ન રહ્યું.

‘દુઃખ કંઈ શા કાપશે, ફોંગ? રહેતો ખાંટે ગમેં છે. પૌસ વિમાનોને પાંચવા પછી પડેલાં છે. જતાપાનું કાદણ નથી.’

પણ ફોંગને શાંતિ ન વળી. એ વધુ દુઃખી જણાતો. ‘તારા મનમાં છે શું ફોંગ! ત્રણ દિવસથી ને નહિ રહેતું જ પાછું છે, આખો દિવસ રડયા કરે છે ને રાત્રે યાગાનામાં સ્ત્રોતસ્રોત આકાશ તરફ વેંતયા કરે છે. આખરે છે શું?’

‘કંઈ નહિ, માનિક!’

‘હું જાણુવા માણું છું. છે શું ફોંગ?’

‘માનિક,’ ફોંગ ધીમે અવાજે, દૂરકાં બાજનાં કંઠ્યું: ‘દુઃખ એટલું જ છે કે ૧૪૩૦ દુરગમીથી ફરીને પોદ જતાથી નારી થયું. એણે કાદમાં ફાંટા ઘસી જઈને રહેવાનું હતું.’

અંગ્રેજ ફોંગનું કહેવું મનગમ્યો. દુરગમીથી ફરીને, એમને પોદ જતાથી નારી જતું એવા જેવી નાકેશી-ભરી વાત બીજી કયાં-કોઈ શહે? પેણુ ફોંગ આટલા બધા દુઃખી કેમ જણાતો હતો? ફોંગને પડેલી બાંધેલાં વડે આંસુ લગતાં દેશ અંગ્રેજ આગળ વાત કયાં રવાનું દુરસ્ત ન થાયું.

એ રાત ગઈ ને સૂઈ યાગાનાં આકાશ પૂરી. ને

૧૪૩૦ના અદ્યય ચાંચો આવ્યાં ચાંચો દિવસ છે. દુકાનમાં બેઠાંબેઠાં અંગ્રેજ દેવકલી પીતો હતો ત્યાં ફોંગ આવ્યો. એની ચિતા ફર-થઈ ગમેલી જણાતી હતી. એની ઝીણી આંખો દરો રડો હતી ને એક અજાણ તેજ એના ચહેરા પર જળકતું હતું.

ફોંગને રોજ કરતાં વરેલાં આવેલાં દેશને અંગ્રેજ વિરમ્ય જામ્યો. ‘કેમ ફોંગ! આજે જતલી કાંઈ?’

‘૧૪૩૦ થયે છે, દુઃખર. રાતના બપોરે દોઢ વાગ્યે મેં એના અવાજ સાંભળ્યો. ૧૪૩૦ નારી નથી ગયું. કદાચ ખાંટે એ આટલામાં જ ધૂમી રહેતું છે. નં. ૧૪૩૦ એની માનુષ્યિને વધારા રહેતું છે, માનિક!’. . . .

અંગ્રેજ પોતાના નોકરની આ પેગજા બેઠેને હરેવા. તે દરમિયાન ફોંગ સુ ખૂબ પંચકન જણાતો. એ હમેશાં અંગ્રેજ સાથે જ પાણું લેતા. માનિકનું એને એવું ફરમાન હતું. ‘જોશી-નોકર કરતાં વાપ-તીકરા જેવા વડવાર વધુ ગમતા. માનિક અંગ્રેજ છુટી નોકર ફોંગ સુની એક પુતલી જેમ અજાણ જાણવતો. અને એના જીવનમાં આ પ્રેમાળ ડાંસ સિવાય બીજું હતું પણ કોણ? એક પુત્રી હતી તે પણ બે વર્ષ પડે આ દુનિયા છોડી ગમેલી!’

બપોરનો એક થયો દેશ. ફોંગ એના માનિક પાસે જઈ કહે: ‘જરા બહાર આંધો તો! એવા જેવી રમત છે, માનિક.’

જોન બહાર ગયા. ફોંગ આકાશ તરફ આંગળી ચીંધી. એ જ પેણું ૧૪૩૦ દુરગમીનાં-ત્રણ વિમાનો રાત્રે કાવપેચ લઈ રહેતું હતું. બપોરે ત્રણ કલાક સુધી સનન એ લુદ આણું. એક જનવાનીજ વિમાન જાત્ર થઈ ગયું ને બીજાં બે નુસ્તાન પામ્યાં. નં. ૧૪૩૦ની પણ એક પાંચ જાડ જ બપોરે જતો થઈ ગઈ હતી. આખરે એ સુત્રાંટ ખાવા લાગ્યું. દુરગમીનાં વિમાનની એક એથી એના પેખાં તોડી આંધી ગઈ નં. ૧૪૩૦. માનિક ને નોકર જાંઘાળ્યા હતા ત્યાંથી થોડકર આવીને પડ્યું. વિમાન આણું સળગી ગઈ હતું હતું ને એનાથી થોડકર જ ફરજિયાતી પંડેલાં એનો પાવજત મરેલાં પડ્યો હતો.

ફોંગ હોડાંહોડાં એની પાસે જઈ યાગાબરેયેલી ગયો. સળગે એક હાથ ઉપાડી પોતાની છાતી ઉપર પ્રેમથી દાખ્યો. એણે પાંચજાંજણું ના જણાણું કે એનો માનિક એની પગલાં જ કોળા હતો.

‘માનિક!’ ફોંગ સુ વર્ણવી બોલી ઉઠેલા: ‘માનિક,

જુઓ આ ચીંગ લીંગ." પછી એણે શ્યમલી પીઠ
થાગી: "પડે હિંમતવાન છોકરો. જીવતર જીવી જાવું
એણે, નહિ માસિક?"

'દા લીંગ, નિર્લોક... પણ તું એને જોળખે છે?'

'ન જોળખું માસિક! એકના એક પુત્રને પણ હું

ન જોળખું માસિક!'

અને લીંગ સુએ પુત્રતા શ્યમ ઉપર માત્ર દાગ
હીધું. એની આંખમાંથી નીકળેલી દર્પણ આંસુની વાદ
શ્યમના માથામાંથી નીકળેલી રૂધિરધારા સાથે મળી બે.
(સચિત) અંદુલાંત પરક

જીવી જાણનારા બી

અને જીવિતવાન દેવા મરણને પ્રમુખ-
વદને બેટનારા આ ડાકટરનું નામ વિસ્મય રમીય
(Smyth) હતું, અને તે આશરમાં ડોનીગલ
(Donegal) ને કાંઈ જર્ટન-પોર્ટ નામેનાના માછીમામમાં
પોતાના ધંધો કરતા હતા. તેમાં તે દક્ષિણ(શી) જાડ
ઓછી ભેતા, પણ જાણે સમય મોડી રાત જાણી કામમાં
મગ્ન રહેતા. પોતાને ઘેર મેડી ચાલુવાની નહિ, પગ-તુ
રોગી નરવા કેમ કરીને થાય એની જ એને ચિન્તા રહેતી.

મં. ૧૯૫૭ (૧૯૦૧ છ.)માં સમુદ્રકંઈથી બે કોસ
દૂર આવેલા એક નાનકડા બેટમાં કેટલાંક માછીકુટુંબો
રોગાનાદક દશામાં રહેતા હતાં, ત્યાં મેડી તાવ(ટાઇફસ)
કાઠી નિકળ્યો. એની તપાસ કરવા સારુ ડાકટર રમીય
નાવમાં બેસીને ગયા, અને જુલે છે તે એના નવા દર્દી
અરેચ્છ તથા આશ્ચર્યદિત પરિસ્થિતિમાં મરવા પડ્યાં.

ટાઇફસનું નામ પડતા જ માણસ યરચર કંપવા
મંડે, ત્યાં આ રોગીઓનો બેસી કોણ થાય? એટલે
ડાકટર પોતે દર્દીમાં મારીને એકેએક દિવસ જાય અને
એના ઉપચાર કરે. રોગીઓનાં રૂપડાંમાં એનું અન્ધારું
હોય, કે દર્દીને જોવા સારુ ડાકટર પોતેદીવે બેઠો ભેતા
જાય, અને દર્દીએક પથારીમાં ત્રણચાર જણ પડ્યા હોય.

માંદા પડ્યા હતા તે મદદ કરી શકે નહિ, અને
સાગળ હતા તે માંદા પડવાની બીકના માર્યા આશ-
આશ રહે. એટલે રમીયને નર્સ, કંપાઉડર તથા ડાકટર
એ ત્રણે ભૂમિકા ઉપર વિચરવું પડતું. એને લાગ્યું કે
રોગીની બરાબર સારવાર કરવી હોય તો તેને કંકાળમાં
જાઈ જવા જતેએ. પણ રોગી બેટથી ખસે જ રોના કે

જે માનવજીવનનું સાચું [ટ]મૂલ્ય રીખવી ગયા

એનું નામ તે ડાકટર

ડાકટર રોગીને માંદામાં ખસવા સારુ તૈયારી
કર્તા, તો એને ખસેડવાનું સાધન ન મળે. એપથી બચવા
થયેલા મોઝો પોતાની નાવ પાપરવા આપે નહિ. નહો
મળીને કાઠી નામેસી એક હોડી ડાકટરે જોતી કાઠી,
અને એને ચીંગડાં મારીને સતત કરી, ત્યાં વળી એ
વિદ્ય આપ્યું. ડાકટર દર્દીને એકલે દાથે ઊપાડી મો
નહિ, અને ફાઇ એને ઉપડાવવા પ્રાણ નહિ.

દર્દીનાં સર્ગાવદામાં પણ જે કામ માથે જે
જીવતાં નહોતાં તે કામ ઊપાડી ભેતા એક સોલજ ગવર્મેન્ટ
જન્ડેપેક્ટર રેવેચ્છએ તૈયાર થયા. એપથી પુરુષો નર્સિંગ
મહેતાની વેશ જેવી જૂની પુરાણી જીંદગી દોડી ઉપર બેઠે
દર્દીમાં મારતા ગયા, દર્દીને સમુદ્રકંઈ ઊપાડી આપ્યા,
એને હોડીમાં ચુવરાવ્યા, અને હોડી કાંડા દાગી થયા.

નાવડી ઊપડી ન ઊપડી ત્યાં તો એમાં તીનું પડ્યું,
અને જે દર્દી પોતાના કુશામાં મરત એને દને જ
સમાધિ લેવી પડશે એમ લાગ્યું. દર્દી ગાપડા થું સલામત
કરે! એટલે ડાકટર ને જન્ડેપેક્ટર વારાંદાતી દર્દીમાં
મારતા તથા પાણી ઉભેલતા.

આમ કરતાં કરતાં જીર્ટન-પોર્ટ આપ્યું, અને
દર્દી હેમોબેમ કાંઈ જાતપો. ત્યાં તેની સારવાર મોડી
થઈ એટલે તે તરત સાગળ થયા, પણ દુર્ભાગ્યે તે આગળ
જાતા ડાકટરને જ એપ જાગી ગયો. અતિપરિશ્રમથી
એ દુશ્વળાં થઈ ગયા હતા, એટલે રોગ એના શરીરમાં
પેથો. જેને સારુ એણે સાદવ્ય કર્યું હતું તે ગળા
અથવા, પણ ડાકટર રમીય પોતે વીરગતિને પામ્યા.
(આર્થર આના અંગે ૬૫૨થી) દેસાઈ વાલજી ગોવિંદજી

ગુજરાત અને

વૃક્ષા રો પૃષ્ઠ

લેખક

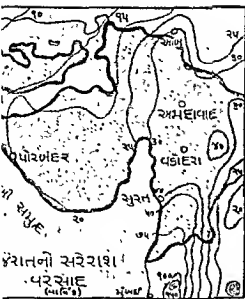
શ્રી શામસિંહ રોકડ, ડી.ટી.બી.આર.

૧ મહિમા

આ પૃથ્વી પરકેરનાં પાસેપુરાણી વાનો ઉદ્ધવા-
વીએ તો તેઓએ તેમના નાનપણમાં
અનુભવેલા છૂટથી થતા વરસાર, જમીનનો આપજ્યુટ
રસકસ, નવાણેનો છલાની દેતા પાણીના પ્રવાહો,
અરિયાણી વિપુલતા અને ગોડળાશ, આંખ દારે તેવાં
દોરો અને દૂધવીની ઊડતી છાંયો, અને આ જમ્મી
આગારી જેતા પર નિર્ભર હતી તેવાં અનેક રીતે સદત
આપી રહેલાં જૂનાંપુરાણાં મોટાંમોટાં જુદોતથા જંગ-
લની આડીની પ્રેરક વાનો સાંભળવા મળે. એ વાનોનો
આનંદ ને મંતોત્તમનો ઉદ્દેશ અસાધની બેદારીનું કારણ
નથી સૂચવતો! ઉત્તર ગુજરાત, કચ્છ અને કાઠિયાવાડમાં
ઉપરાઉપર આવાં કષ્ટાં વરસ શાને આવે છે? આ
પ્રદેશમાં દુકાળ પડે છે તો તેની અવંશરતા વિગત આપી
અને છે? નદીઓ સૂકી અને જમીનની બંદરના પાણીના
આંતરપ્રવાહો અતિ ઊંડા તથા લેશવિનાના કેમ
થમ ગયા છે? પશુધન તમાકુ અને ખેતી આટલી
ઊંડરતા કસની શાથી થઈ ગઈ છે? આને થઈ રહેલાં
જુદોતથા નિર્દુકથ બંદાર પણ તેનું એક મદત્તનું કારણ
છે એ ઉત્તર આપણને પરકેરનાં ઉપક્રી વાનો-
માંથી મળી રહે છે. જુદો અને વનના અનિયંત્રિત
ખિનાશથી પરિણમેલી ગુજરાતના કેટલાક પ્રદેશની
આજની બેદાર પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ આપતી એ વાતો
બાંધે મોટા આપણને સમૈત કરે તેવી છે.

દક્ષિણ ગુજરાતમાં વરસાદ ધણે સારો પડે છે
અને એ પ્રદેશ લીશોજમ રહે છે. પોતાની અનેકાનેક
સાખાઓ સાથે જમીનને ફળદ્રુપ જનારની વડેલી તાપી,
નર્મદા અને મહીના વનમાર્ગની આંતરકોના પ્રદેશ
જળમળ (Silt)ના બંધાએસે છે. કાંપવાળી આ રસાળ
જમીનમાં પ્રુષ્ઠજ જુદો ફૂલીકાસી રહેલાં છે. ચરોતર
તરફે વનળીના ગુજરાતના મધ્ય પ્રદેશની જમીન પણ
કાંપની બનેલી અને રસાળ છે. જ્યારે ગુજરાતનો

પૂર્વ પ્રદેશ દુંગરાળ અને ઉચ્ચ છે અને તેમાં મારી
આડી અને નાનાંમોટાં પ્રુષ્ઠજ જુદોતથા આવેલાં છે.
ગુજરાતમાં મોટા પદાર આસ કોઈ નથી, પણ તેની
સરદહો પર આશુ, આસાવળ, માગસુર, પાવાગદ,
સાતપુડ અને સવાદિ વગેરે પર્વતો આવેલા છે,
કાઠિયાવાડ ક્યાંક વેરાન, ક્યાંક દુંગરાળ તો ક્યાંક
ફળદ્રુપ છે, પણ તેની દક્ષિણે મીરનાં ઝીચ જંગલ
આવેલાં છે અને એ પ્રદેશનો એ બાગ જાનાં ઝુંડથી
ભરી રહેલો લાગે. કચ્છની કંઈર અને મધ્ય ભાગે આવી
રહેલી મીસરી સિવાયના કચ્છનો પ્રદેશ ઘણુંખડું
ખડકાઉ, વેરાન અને સૂકો છે. કાઠિયાવાડ અને કચ્છ
સિવાયની તથા ઉત્તર ગુજરાતની જમ્મિ પણ સપાટ,
રેતાળ કે ખારપાટ છે અને ત્યાંની આબોદવા સૂકી
તથા મરખ છે, ત્યાં વરસાદ મોઝાં પડે છે અને છીકિ-
યારો પવન દમેશાં વાયા કરે છે. આ પ્રદેશમાં નથી
એકે મદત્તનની નરી કે નથી કોઈ મોટો પદાર છતાં
યે આ આનાં ગાંધાનવાળા અને સકા પ્રદેશની જન-
કાળની સ્થિતિ, દમણાં થતી વન છે નેટની ખરાળ
ન હતી. ત્યાં ઉચ્ચ કોરિનાં દોરો ઉછંટવામાં આવતાં,
પશુધન સમૃદ્ધ હતું અને ખેતી પણ ચિક્ષિત લાગતી.
પણ અત્યારે એ પ્રદેશમાં નથી કોઈ નંદ દેખાતું કે
સના થઈ જતા લાગતા એ પ્રદેશની ખેતીમાં નથી
રણો કોઈ ખાસ કસ. આપણી દૂંડી લુહિમાંથી
જન્મેલી આંધળી સ્વાર્થસ્થિત જ તેની કારણજૂત છે.
સ્થાનિક દવામાનની અસર, બેદર અરિયાણુ, માયુ-
સોની સાલસુ જ્વિતિ, વનસ્પતિનાં અતિ ઉપયોગની
લનિકારક મરુતિ તથા વનરપતિના પરંપરના ઇવન-
વિગ્રહને કારણે ધરાનજના આ અપસાદને વેગ મળે છે.
જૂતજનો આવો અવસાદ રાષ્ થતાં, ઉચ્ચ પ્રકારની
વનસ્પતિનું રચન ઉત્તરોત્તર દમકા જતની વનસ્પતિ
કેતી થાય છે. પાણીનરસી વનસ્પતિમાં પણ ત્યાં સારી

સાત્રાત્રની સરેરાશ વાર્ષિક વરસાદ દર્શાવતો નકશો
આંધ્રપ્રદેશની સીમાઓની વચ્ચેના પ્રદેશમાં
મેં મહેસાણા આગળ નેટલા દરે વચ્ચે નેટલા વરસાદ
દા.ત. અમદાવાદ અને વડોદરાની સરેરાશ વાર્ષિક
૩૦થી ૪૦ ઇંચ ગણાય; સુરતને ૪૦, આણંદને ૩૦
રબરબને ૨૦ ઇંચ; કચ્છના મોટા ભાગનો સરેરાશ વાર્ષિક
સાદ જનમજ ૧૦થી ૧૫ ઇંચ કહેવાય; એ પ્રમાણે.

આપણ થતા ત્યાં આગે કેર, કંડા અને પીચુ
હીંગાએમાં જ્યો માંડ થાય છે; ક્યાંક એ
થી પણ ગદતર દાસન થતાં માત્ર દસકા પ્રકારની
નારપતિ અને દસકી કૈટિનું ધાસ ૪૮ ગિમી
નરીએ અને વડેળાએમાં પાણી ઘટતું જાય
જો જાંડી કારાની કે પ્રદાની જાય છે તો ક્યાંક
વદન માર્ગે બદલાતા જાય છે. દુબરા ઉત્તર
જાય છે ને સપાટ જમીન ધોવાની જાય છે.
જ અને વેલની અસર વિનાશક અને છે. જમીન-
સંગ જાંડી કાતરતી જતાં એ રીતે પણ
મુળિયોને પોષક તત્ત્વો પાણીના દ્રવણ દ્વારા
પી ગંધવાથી અસંખ્ય જાંડોનો નાશ થતો જાય
પ્રદેશની પછી જમીન કાળા કાંપની અંધા-
અને કસપાળી છે અને વનસ્પતિને પૂરતાં પોષક
પણુ તેમાં છે, પરંતુ પાણીની અછતથી ૨૪
દુષ છતાં નકામી નીવડતી જાય છે અને રેનાળ

જમીન, કવર તથા ખારપાટનો વિસ્તાર વધતો
જાય છે. ક્રેયુ ઉપજીમાન હોય અને વરસે સરે-
રાશ ૧૨ ઇંચથી વધારે વરસાદ ન થતો હોય ત્યાં,
વનસાજના સિદ્ધાંત અનુસાર, કાંઈ વનસ્પતિ જીવન-
વિષદમાં મહેરો દર્શી ત શકે અને ત્યાં નપાટ રણુ
જેની સ્થિતિ પ્રવર્તતી હોય; એટલે આ પ્રદેશમાં
જ્યાંજ્યાં કચ્છ જાડી જાયવા પામી છે ત્યાં ત્યાં તેને
સંરક્ષણ આપવાની અને જ્યાં નદી ત્યાંની પડતર
કે ઉત્તર જમીન પર જુલારોપણ કરી જુલારાદિ
દારા વનસ્પતિ વિસ્તારવાની આવશ્યકતા છે.

નાનવસમાજ પર જ્યોનો ઉપકાર અમલ્ય છે.
અને નાનવીના નિકાસ તથા મુખાકારી માટે તેમનું
અસ્તિત્વ અનિવાર્ય છે.

અદારે બાર વંદર્પતિથી પ્રસન્ન-શાન્ત ભરત્ય-
કમંધ વની પડતી મૌન્ય અને મંતનાબરી વનશ-
જીઓમાંનું એક એકાકી વૃક્ષ પણ આપણાં આત્માને
કાંઈ અદ્ભુત સંજ્ઞાનીથી નથી પમરાવતું! કર્તવ્ય-
પદાવજ્ઞતાનો કેવો અજો પાઠ એ માનવીને શીખવે
છે! રક્ષનું પ્રથમ દર્શન સદ્ગત સંવાદિતાનું પરમ મનો-
રમચિત્ર ખડું કરે છે. ગિમનું, ગિમીનેકમિત સારુ પ્રકાશ
મારેની મનન જંખના સેવી થતમાં કોઈ વધતું, જીવ-
નની સમતા જળવવા મધતું અને જીવનકલામાં એક
રથાને જમીને જ્યાં કુદરને જન્મ આપે ત્યાં તે જ સંસ્કૃ-
તિને અનુકૂળ રહી, જરા મેં તપસવાદ વિના તેને વશ-
વર્તી વજમી રહી કેમ કેટલીયે આપતિઓ સામે ઝૂકતું,
અને ઉત્તરોત્તર વિકાસ સાધી શાંતિ, યંત્રોપ અને ઉ-
દ્ધાસમાં પર્મનાએ પર્વોચી સાર્થકતા અનુભવથી-જ્યો-
નો એ જીવનસંદેશ છે.

સ્પષ્ટતા અને ધૈર્યના અવતાર જેવા જુલની તે
સાર્થક જીવનું એ એકમાત્ર મંત્રાકામતા છે. પૃથ્વીનો
સ ગુરુ સ્વાદૈવિક વિકાસ સાધવો અને તેમ કરવા
પ્રકાશ મેળવવા હાથે ચડતું, જળ મેળવવા જુલિને
આવાદન આપતું અને પ્રાણુવાયુને પ્રસારવો એ
જુલનો કુદરતી ધર્મ. આ આદર્શને પરિપૂર્ણ કરતાં રક્ષ
બીજા કેટલા મેં મુક પરમાર્થ સાધી રહે છે! જે
ધૃતીએ પોષે તેને અનિષ્ટિ, પવન અને તડકાના

તોપથી ધસાવી તે અટકાવે છે, મરેજાં પાલતા ખાતર પેડે તેની ફળદ્રુપતા અને બેળને ટકાવી રાખે છે, મનુષ્યોના મુશુધર્મ પ્રમાણે હવામાનનાં બદલાતાં તત્ત્વોના નિયમનમાં સહાયરૂત અને છે, હવાને શુદ્ધ બનાવે છે, પોતાની છાયાનો સદરો શ્રે તેને વિશ્રામ અને શાંતિ આપે છે, યશુ પંખી અને ગીછ શ્રવાતને આશ્રય આપે છે અને ધૃત્વીનો રક્ત ચૂરી પોતાથી ઉચ્ચ ક્ષેત્રના છવો મારે જ્વેમાંથી ખોરાક તૈયાર કરી આપે છે, પુષ્પોના પરિમત્ર-પરાગની સુગંધીથી વાતા-દુરણને મધમધનું અને પ્રકુક્ષિત બનાવે છે, રસવાળાં ફળો આપે છે, અને છેવટે કાષ્ટ રૂપે ઉપયોગી થઈ રહે છે કે જળતાણ રૂપે પ્રવળવલી અગ્નિ બની પ્રકાશ અને શક્તિ અર્પવું ખાક અને છે. અંતે તો વૃક્ષના નામમાં શ્રેષ્ઠ જેવી રહેલી રાજા પુત્રઃ ધરતીમાં દાખલ થતાં તે જમીનનો કમ્પ પધારે છે. એ રીતે ધરતીની સમૃદ્ધિ વધારતું અને આત્મસમર્પણથી પોતાના પ્રગલ્ભતા ક્રમાગત વિકાસ માટે જગ્યા કરી આપતું વૃક્ષ શ્રવનની ધન્યતા અનુભવે છે. પણ એને માટે વૃક્ષને જરા પં અજંખો નથી. કમવિકાસના અટકલ વિશ્વનિયમમાં શાંતિ, સફળતા અને મંતોપથી વૃક્ષ પોતાનું શ્રવન-પરિક્રમણ પૂર્ણ કરે છે. આવો શ્રવનધર્મ શીખવતા વૃક્ષને આથી જ આપણે આદરણીય ગણ્યું છે, અને વૃક્ષારોપણદિનો મહાપર્વ તરીકે માન્યા છે.

‘વૃક્ષો, પુષ્પોથી રહેલો પ્રસલ કરી, અતિ-ચિને ફળોથી રીઝવી, યાત્રીઓને છાયા થડે વિશ્રામ આપી, મનુષ્યોને જરૂરી અને વૃક્ષ રોપનારને સુખથી આનંદિત કરે છે.’ એ રીતે વિષ્ણુપુરાણમાં વૃક્ષની મહત્તા અને ઉપયોગિતા દર્શાવી છે.

આપણાં પુરાતન ન્યાયશાસ્ત્રોમાં લીલાં ઝડોને નુકસાન પહોંચાડનારો મરિ નસીદત કરમાવેલી છે અને લીલાં ઝાડ પર ઉતરતા પાંડતાર પણ એ પાપથી વનદેવતાનો

જમનુષ્ય અને પ્રાણીઓની હરેતી તથા સંભાવના મટિ જરૂરી બંધના હૃદયમ્લ ખોરાક, લીલી વનરેપતિ પ્રકાશની મદદ વડે પાણી વાણ અને ધૃત્વીનાં તત્ત્વોમાંથી સર્જે છે; એ દિશા માનવી શક્તિની જાલાર છે. લીસી વનરેપતિની માત્ર એ એક જ દેવી શક્તિ નેને આપણાથી કમ્પ ક્ષેત્રના છવોમાં પુરતી નથી? મતાં પણ આપણે મિશ્રશાકિયનાં ઉદ્દેશો એમ ક્યાં લીએ?

અરવલ્લની લીસીકુંજ ગુર્જરીના પ્રતીક સમો આશ્રતર-શુભ-શાંતના ઉપવનનો પ્રતિનિધિ વૃક્ષ આંખિઃ-Mangifera Indica

એક વહોરી લઈ ફટલી દરે નૈતિક પતન પામે છે તે નિર્દોષ છે. ‘પીપળપાન ન તોડીએ, ન ત્યાંગીએ વડની કળ’, વૃક્ષરક્ષણના આપા મંદકાર ભગનો કાદા આપણા શ્રેષ્ઠદયમાં સીંચી, આવી ઉપયોગી વાતોને ધાર્મિક બાવો સાથે ઘટાની આપણા પૂર્વજોએ આપણા ઉપર અનાદ ઉપકાર કરેલો છે. પણ અત્યાદના શ્રવનકલમાં એ ધાર્મિક વક્ત્રણ વિસરાતું ભપ છે; એ બાવોને ફરી મગત કરવાની જરૂરત છે. મારા એક જોળખીતાએ એક વખતે મારી પાસે પીપળાના રોપની માગણી કરેલી. કારણ પૂછતાં જણાયું કે તેના એક મૃત પિતૃએ પોતાના વસવાટ માટે તેની પાસેથી કાઢી દેવરથાન પાસે પીપળા વવડાવવાની માગણી કરેલી હતી, એટલે તે એ વૃક્ષ ત્યાં રોપવા ઇચ્છતો હતો. તે વખતે કાંઈક રમૂજ લાગતો એ વરેમનન્ય કિસ્સો સત્ય હોં થા નદિ, પણ વૃક્ષચિન્તાથી દેશ તો અવગતે જઈ રહ્યો છે એ મો દયના મોના જેવી સાચી વાત છે. વૃક્ષરક્ષણ અને વૃક્ષારોપણ ફરી તેને અવગતે જતો ગયાવીએ.

વૃક્ષારોપણનું મદદ અગત્ય પ્રાચીનતમ કાળથી આપણે પ્રમાણ્યું છે. એક વૃક્ષ રોપી નેને ઉછેરવાથી મળતું પુણ્ય ધર્મશાળા અંધાગ્યા ગરાગરનું આપણે સમજતા આવીએ છીએ અને વૃક્ષારોપણને ઉત્તમ દાન

તરીકે ગણ્યું છે. 'માર્ગની' ગાળુએ છાયા આપતું કુળ-
કુલધારી વૃક્ષ રોપન રતા પિતૃઓ સ્વર્ગ (પરલોક)માં
પાપથી મુક્તિ મેળવે છે.' એવા વૃક્ષારોપણનો મહિમા
સ્કંદપુરાણમાં દર્શાવેલો છે; અને મદાભારતમાં વૃક્ષારો-
પણનું નાદાત્મ્ય ગવાયું છે કે 'વૃક્ષારોપણ કરવાથી
મેળવાનું પુણ્ય પરલોકમાં કામ આવે છે. વૃક્ષારોપનારના
પિતૃઓ તેમજ વારસોને વૃક્ષારોપણ જેવા ઉત્તમ દાનના
પુણ્યે કરી મુક્તિ મળે છે,' આપણી સામે પ્રાચીન કાળથી
પ્રમાણિત થએલી વૃક્ષારોપણની આ ઉપયોગિતા અને
મદદતા મુદ્દામાં જમાનામાં પણ ગાંધીજી સમજાવેલી
અને કુલખાગના શોખીનો એ મોટાસા મુદ્દાએ શોખ
તરીકે પણ વૃક્ષવૃદ્ધિની કિંમતે ચિકિત્સિત અને વેગવાન
ગનાવી દત્તી. એ સમયમાં રસ્તાની ગાળુઓ ઉપર
અક્ષરખ જાડ રોપવામાં આવેલાં અને ઘણા આજુ
રસ્તાઓ ઉપર તો લગભગ ત્રણત્રણ માઇલના અંતરે
મરિજદ કે સરાઇ જેવું ગંધાવી તેની સાતરજાડાં
જુદા અપરખ રોપાવના, એ વખતની સરાઇઓ, મકાદા
અને મરિજદોની આગુત્રાણનાં પુરાણાં જરો આજે
પણ વૃક્ષારોપણની અગત્ય ભાવના પ્રગટ કરતાં
આપણને પ્રેરી રહ્યાં છે. એવી જ કોઇ ભાવનાથી,
જંગલોમાં અનુકૂળ ત્યાં, મરિજદ કે મરિજદોમાં, ધર્મ-
શાળાઓ અને સરાઇઓમાં, રસ્તાની ગાળુઓ ઉપર,
ગામને મોંદરે અને પાધરમાં શક્ય તેટલાં જાડ રોપી
ઉછરવાં જોઈએ. આવા વ્યક્તિગત છૂટક પ્રયત્નોથી પણ
પરિણમે વૃક્ષવૃદ્ધિ ઘટ્ટને એકંદરે લીસી જાડી વધતાં
છાંચે તથા ફંટક વધે છે અને જાડના પાનની રાપા-
ટીમાંથી સતત બેઝના વરાળ રૂપે થતા વદનથી હવા-
માનમાં બેઝનું પ્રમાણ વધે છે.

સાથેસાથે વિજ્ઞાનથી પુરંવાર થએલી એક એ ગીના
પણ અહીં નિર્દેશાની જરૂર છે કે બીજી બધી પરિ-
સ્થિતિ ને સમજાવણ સરખી હોય તો અમુક વિસ્તારનો
લીલાકામ જાડીવાળો પ્રદેશ, તેટલા જ સ્ત્રેક્ષણના
પાણીના વિસ્તાર નેટની જ વરાળ આપી હવામાનમાં
સરખો બેઝ ઉમેરે છે. એટલે, કોઇ પ્રદેશ પરથી પરવાર
થતાં વર્ષાપ્રવાહનાં વાદળોને બેઝપ્રચુર જની વરસવા
મટે જોઈતાં અને જરૂરી તરતે—ટાડક અને બેઝ
—લીસી પડણપુંજળની જાડીમાંથી પૂરતા પ્રમાણમાં
મળી રહે છે. આથી રાસાનિક થતા સરેરાશ વરસાદના

પ્રમાણમાં તેટલા પરતો વધારો થાય છે. આપણે ત્યાં
ત્યાં નથી. મોટા પહાડો, નથી પાણીના જંગલો
વિસ્તારો કે નથી ત્યાં બીજા જંગલની જાડી, તેવા
ઉત્તર ગુજરાતના પ્રદેશમાં હમણાં વરસાદ અતિ અનિ-
યમિત અને એકાંકી થઈ ગયા છે ત્યાં જાડી વધારવાથી
રાસાનિક સરેરાશ વરસાદને કેટલી દહે નિયમિત ગનાવી
વધારી શકાય તેવું છે તે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાશે.
આવી રીતે વૃક્ષવૃદ્ધિ દ્વારા આપણે અનુકૂળ હવામાન,
પુષ્ટ ધરાતલ અને ઉત્તમ પાક મેળવીને આપણી
આગાહી વધારી શકીએ.

કદરત ને માનવજીવનના અતિ માટ સદવાસમાંથી
પરિણમતા પ્રકૃતિપ્રેમ કેળવીને આપણે પદંપરાથી,
ત્યાં ત્યાં ઉત્તમ જાડી કે સુંદર વૃક્ષોથી ઘેરા કદરતખોળે
જેવાં છે ત્યાં ત્યાં એકાંકી વરસાદના રથાથી કદરત તરફનો
પૂજ્યભાવ પ્રગટ કર્યો છે. એ રીતે પ્રકૃતિનું મોંદરું
મળવી રાખવા પણ જાડાં વૃક્ષો અને વૃક્ષવૃદ્ધિ
થવાં જોઈએ. એ પ્રકૃતિપ્રેમના, પ્રેમી કામિદાસ અને
દર્શ જેવા મદા કવિઓએ મોં ભરીભરીને વૃક્ષોનું
અનેરું માદાત્મ્ય ગાયું છે, અને રામાયણમાં મદલિ
વાલ્મીકિએ તો વૃક્ષને રામ કરતાં પણ મદાન કર્યો છે.
પદંપરાથી જાતરી આવેલા એ સંસ્કારોથી રંગાએલા
આપણા સાંસ્કૃતિક વૃક્ષોના મહિમા પ્રાધાન્ય ભેગાં
છે અને કવિવર રવીન્દ્રનાથ જેવી યુગમૂર્તિ, દર વર્ષા-
મંગલના ઉત્સવે શાન્તિનિકેતનમાં પ્રેમ અને ઉત્સાહથી
વૃક્ષારોપણ કરે છે તથા વૃક્ષારોપણ પર્વ જોઈએ છે.
કાંઈક સંજ્ઞા કરી તેને ઉછરવું એ રવામાવિક માનવી
લાગણી છે. વૃક્ષારોપણ કરી તેને ઉછરવાથી એ રવા-
માવિક જિતિને કેટલો આનંદ અને સંતોષ થાય છે
તેની કીમત તો જેણે એ લાડવો અનુભવ્યો હોય તે
જાણી શકે. 'દૂરથી દુરમસે પહાડ સરીખા ભાસતા,
ગુજરાતની અસિદારી જેવા કળીરવડના સપ્તા, રોપક
અને અધિકારી ગુજરાત પાસે વૃક્ષારોપણનો વધુ મહિમા
ગાવાની જરૂર ન હોય. .. (ચાલ)

શિક્ષક: એક નાની સંખ્યા બીજી મોટી સંખ્યામાંથી
બાદ કરી દોષ ત્યારે બંને સંખ્યા એક જ બનતી હોવી
જોઈએ. દા. ત. ૫૦ રૂપિયામાંથી ૩૦ રૂપિયા ત્રદ સમય
પરંતુ ૫૦ રૂપિયામાંથી ૩૦ રૂપિયા ન ત્રદ સમય.

વિદ્યાર્થી: પણ સાહેબ, દશ બંદીમાંથી પાંચ શેર કંઈ
તો ત્રદ સમય છે.

યુરોપના નકશામાં રૂપેનને પહેલી કક્ષાના ગ્રાહ તરીકે પ્રથમ અંકિત કરનાર રાષ્ટ્રી

ઇસાબેલા

ઇતિહાસમાં યદ્ ગમેલી કાઇ પણ ઔરવધાળી અને મદત્પાકાંક્ષી રાષ્ટ્રી કરતાં એ બિતરે નેમ ન હતી. રૂપેન નો તેનું ચિરંજીવ ઝાણી રહ્યું છે. મધ્ય-યુગમાં કેર્ટાઇઝના દેવ્રી સાથાના અવસાન પછી રૂપેન વ્યારે ચારે બાજુ અંધકારથી ઘેરાએલું હતું ત્યારે એણે રૂપેનમાં નવજીવનની ઉગા પ્રકટાવી.

દેવ્રી સાથાની એ સાવધા બેન હતી. દેવ્રીનો ઈર્ષદો તેને પોર્ટુગાલના પચ વર્ષતા જુદા રાજ સાથે પદ્મપા-વધાનો દત્તો, પણ તેણે ખાનગી રીતે પોતાથી એક વર્ષ મોટા, સત્તર વર્ષના એંડ્રોનાના રાજકુમાર કાર્ડિ-નાન્ડ સાથે લગ્ન કરી નાખ્યાં તે દેવ્રીના કાપમાંથી બચવા અને તાકી છૂટ્યાં.

પાંચ વર્ષ સુધી એ વ્યવસાય એ રખડપાદે જ ઈર્ષા-બેલાને પોતાના દેશ, પ્રાન્ત ને સંસ્કૃતિની નાક પારખ-વાની સાચી કૃશાલતા આપી, તેને પરિણામે આપસ-આપસમાં ગમડતા પ્રાંતોને એક સાંકળે જૂંચી એણે રૂપેનના રાષ્ટ્રનું સર્જન કર્યું.

૧૪૭૭તા ઈર્ષેયરની ૧૧મીએ દેવ્રીનું અવસાન થયું. ઈર્ષાબેલા સિવાય માત્રીનો કોઇ વારસ ન હતો એટલે સીધા દર તેને જ મળ્યો. તારતોમાંની કિષાએ દરજી પૂરી પણ નહોતી ચર્ચા તો પોર્ટુગાલના રાજાએ એકલાવેલા પત્ર મળ્યો કે રૂપેનની ખરી વારસ તે ન હતી; પણ વેઆના હતી તે પોતે તેની વેંડેલમ કદવળો દત્તો.

આ વેઆના દેવ્રીની અનોરસ પુત્રી હતી, પત્રનો શો જતાય વાળવો કે ઈર્ષાબેલા તરફ પોર્ટુગાલ સામે સી રહે એવા રૂઝિનાં ચૂંટ્યા ને નાણાં મેળવવાની પ્રવૃત્તિમાં પડી. દેશખંડમાં તેણે પોર્ટુગાલ સામે લડાઈની રંદાદ પોકારી ખચ્ચર પર બેસી ને આખો દેશ ફરી ને ચોટે ચોટે ને મેરેમેરે પોર્ટુગાલની જાદવાનત સામે લોકોનું લકવ ખેંચ્યું. પરિણામે રાષ્ટ્રીયતાનો પદેસો તણખો લોકોનાં હૃદયમાં ડાક્યાં ને જાણ પ્રાંતોએ તેને સાચ આપવાની કળ્યાન આપી.

ઇર્ષાબેલાએ કીર્તિનાન્ડને લગ્નકરના કમાન્ડર-ઇન-ચીફ નીમ્યાં, તેણે ધાર્મિક સેવ્ય પોર્ટુગાલ સરદાર પર ઉતારી

રીજું. ઈર્ષાબેલાને અન્નર શુભરી તેણે મળ્યા માટે નાણાં પણ મેળવ્યાં.

એક તરફ કીર્તિનાન્ડે યુદ્ધની બધી જવાબદારી ઉપાડી લીધી અને તેણે પોતે રૂપેનની આંતરવ્યવસ્થા તરફ ધ્યાન કેન્દિત કર્યું. તેની શક્તિ મળ્યા હતી. કંદે છે કે તે દિવસ આખો પોતાની પીઠ પર કાઢતી છતાં યાકતી નહિ. ચાલતા કેસે તે કાર્ટમાં જઈ બેસતી. મંત્રીસભામાં એચિતી ચડી જતી, રાજ્યતા એકેએક ખાતાથી તે ખાદિતગાર રહેતી, જાતકેની ફજવળી તરફ તેણે ખૂબ ધ્યાન આપવા માંડ્યું. ને અગાઉ કોઈ પણ રાજા કે રાણી નહિ બચ્યાં હોય એટલું એ સમાજના બધા કરો. તેડે લગતી મર્ધ.

સાડા ચાર વર્ષ પોર્ટુગાલ સાથેની લડાઈનો અંત આવ્યો. મંધિર્ય ને દેશમાં ઔદ્ય સાથે શાંતિ મે પ્રસરી. ઇર્ષાબેલાએ એક જ મદત્પાકાંક્ષા ભેગી હતી. ને તે દરજી મરે લોકોને તાણે રહેલા ઈર્ષદા પ્રાન્ત પાછા મેળવવાની. તેને મન રૂપેન માંડતી એ પચિત્ર ફરજ હતી. પોતાના જાદારવડા વખતે જ ફરોખમાં બળતા જતા ઇર્ષામતા પગદંડા વિરુદ્ધ તેણે પ્રતિજ્ઞા કરેલી.

ને ઇર્ષામીઓ ત્યારે ઈર્ષદાની જ કળ્યાનથીરી કરી બેસી નહોતા રજા. યુરોપના પ્રવેશદાર શો કોન્સ્ટા-નીનોપત્રલીધા પછી ઈર્ષાને પારી તેઓ ઇટલિયા કાંઈ સુધી આવી પહોંચ્યા હતા. પોપે ત્યારેએ વધતા બચ સામે આખા યુરોપની ખિસ્તી પ્રમ્નએને એકકિત થતાને આરંભ આપ્યો હતો.

ઝેમિનિકન સાધુનોકેમાદાઇસાબેલાપાસે પહોંચ્યો. ઇર્ષામીઓના અખાનુધીપખાનું તેણે બચાવ કર્યું. કલ્ત-માંથી બિચરી જવા ખિસ્તીઓ કેમ વડલના દત્તો એના જિનાર આપ્યો ને ઇર્ષાબેલાને સાચું કે એ બંધ પોતે ખાતરી હતી નેથી મે બચાવ રખડવ લીધું હતું. તત્તન તેણે ઈર્ષદાની સરદાર પર આવેલા માટે મેવાદખીમાં તપાસસમિતિ બેસારી. ત્યાંની પસંદગી મેટા બાગ કોન્સેસો (વડેલાઓ) માત્રમ પડ્યો. એવાએને માટે એણે જાનુ કંઈ પગલાં લીધાં. એમની મિલકત

જામ કરી ને તપાસસમિતિ જેને દોષિત ઠરાવે તેનો પથ કરવાનો હુકમ કર્યો, આજના માનસને ભક્તિ એ પગલું કડક દેખાય, પરંતુ પરધર્મીઓએ ઘટસ્થિતિમાં જિલ્લી કરેલી શાપિતતા સામે એ વહેવાર હતું.

પરધર્મીઓ 'પામથી' હુલામણાં એ નાણાંની ઇમા-
મેસાએ પોતાના મૈન-યને મુશ્કેલીનાયવામાં ઉપયોગ
કર્યો ને પ્રેમના સામે 'પુરુષ' મુશ્કેલી મેદરે કર્યું. ફરી ફરિ-
નાન્ડ કમાન્ડર-ઈન-ચીફ ગમ્બો. ઇન્ડોનેસી ને દાક્ષિણ
સહિત પહેલી-જા રાષ્ટ્ર દક્ષિણેસાએ પોતાના સૈન્યને
વૈતાનિક દળ પર આપી મુક્યું હતું.

એક પછી એક મંદ પ્રાંતો મેળવાતા ગયા. છેવટે
ફિનાડોનો એક પટો જ જાણી રહ્યો, પણ તે ચે ઓનકાના
હિતદાસપ્રસિદ્ધ રેસા પછી ૧૯૬૨ના જન-યુઆરીની
૧૨મીએ ગિત્તોથો ને યુરોપની આદર્શમૂર્તિ તરીકે ઇસા-
મેસા શહેરમાં દાખલ થઈ એ દિવસથી રેન પહેલી
કક્કાના રાષ્ટ્ર તરીકે યુરોપના નકશામાં અંકિત થયું.

પણ ઇસામેસાની ખરેખરી મદદતા તો યુરોપનાં
બીજાં રાષ્ટ્રોમાં દિવાના તરીકે મળ્યાએસા એક માણ-
સને આશ્રય આપવામાં હતી. એ માણસ ને કોમંગસ.
જેનો નંબર રેનના પ્રેરણાદાતા તરીકે ઇસામેસા પછી
બીજા જ આવે છે.

૧૫૦૪ના ઓક્ટોબરની ૧૨મીએ ઇસામેસાનું
અવસાન થયું. અંતની ધડીએ પણ રેન માટે ગિત્તો-
થોનું મદદત્વ સમથ, કોઈ પણ ઉપાયે તેને દાયથી

જવા ન દેવાના છંદા મેલ તેના મોમાંથી સર્વાંતના.

ઈસામેસાના વ્યક્તિત્વનું માપ તો તેના અવસાન
જાદ રેનમાં પ્રવર્તેલી સ્થિતિ પરથી કાઢી શકાય. પિ-
આએસા રેનને ધર્મ, ધન અને રાષ્ટ્રીયતાને સદાર
તેણે રાષ્ટ્ર તરીકે એકચિત કર્યું. પણ તેના પછી ધર્મની
લાગવગ એટલી તો વધી પડી કે પરસ્તિના ચાર માણસે
એક તો ધર્મચુર જાને! ને એ ધર્મચુરઓને નડોના
કંઠ કર બરવાના કે નડોતી કોઈ ફરજ જાનવાવાની.
રાન્યને આશ્રયે જ તે પોતાના. ઇસામેસાએ ઉલોચિ
રચાપિત કરવા ને પ્રયાસો કરેલા તે કોમંગસે શોધેલી
'નવી દુનિયા'માંથી આવતા માનના પ્રવારોમાં તણાઈ
ગયા. વતનમાં રહી કશો ઉલ્લભ કરવા કરતાં 'નવી
દુનિયા'માં પહોંચી જવાની વૃત્તિ પ્રજાપણે પ્રકટી હતી
ને વેપાર જ્યાં ફેસેમિસ, ઇટાલિયન, અંગ્રેજ ને ફ્રેન્ચ
દાથ કર્યો હતો. 'નવી દુનિયા'ના મોદે બની ને કારી-
મરીથી માંડી અબ્યામશ્વિતિ મુક્યું તરફ મેદરકારી આપી
હતી ને પરિણામે ઇસામેસાના અવસાનની એક સરી
જાદ જ રેનની વસતિ માત્ર પંચાગ્રી સાળની જ
બની મચેરી!

ઇસામેસાની કારકીર્દી યુરિયા, ચાંદબીજી, દુર્ગાજાપ
કે સદમીજાઇનું જ આપણને ભાન કરાવે છે. યુરોપની
બીજી પણ કેટલીયે રાષ્ટ્રીઓ મહાન ધર્મ મઘ છે, પણ
એ માત્ર પોતાના દરવાજીઓની મદદતાથી: પોતાના
વ્યક્તિત્વના પ્રભાવથી તો માત્ર ઇસામેસા.

એકસપોઝર ચાને પ્રકાશનો પ્રવાહ કેટલો લેવો?

ફેરિઆલીમાં આ સવાલ એક મુખ્ય બાબત થઈ પડી છે.
એમની પાસે એકસપોઝર-મીટર હોય છે તેમને મોટે તો એ
મુદ્દો સહેલો છે. પરંતુ સિઆડ તેમજ થોડા જાણકાર
એસાને તો ઘણી વખત 'ઓર્ગા' વિચાર કરવા પડે છે. તે
વિષયમાં સંકટસમયે સાંકળ ખેંચવાનો મારો એક નાનકડો
અનુભવેલો નુસખો બતાવે છે. જ. ઇશ્વરદુષ્ટી હમેશાં
ફોલ્ડમેંડ થતો જાય છે.

આજનાં જાનકરમાં અનેક જાનના ફેમેરા અને અનેક
જાનની ફિલ્મો નીચી છે. સાધારણ રીતે ફોટાની પેને-
સીમિક અને Super-XX વધુ વર્ષસામાં આવે છે: તેમજ
ફેમેરા મોટે આને 4-5ના લેન્સોના વપરાય છે. તેના
દિસામે પ્રકાશનો વિચાર કરવાનો રહ્યો. તરફ, જાયા
તરફમાં પાછાનું તેજ, અને બાહ્યનું તેજ, આટલી મુખ્ય

પરિસ્થિતિ હોય છે. હવે આ બધી જાનની પરિસ્થિતિનો
મુદ્દાજલો કરવા માટે જો એકસપોઝર (સ્ટોપ) અને ટાય-
કમ (પ્રકાશમાત્ર) ટાઇપોશો તો તમને બધી રીતે કનેવ-
મેંટી મળશે. આ એકસપોઝર અને રેલો પ્રકાશનાં દરેક
માટે જ છે. આ વાંચ્યા બાદ તમે નવો ફોલ્ડ અજવા
ફિલ્મપેક તમારા કેમેરામાં ભરી તો ફક્તીસુલરી ફેંક
લાઇટમાં એક એક એકસપોઝર ફોલ્ડ અને ટપી કરશો તો
અનુપવ થઈ જશે. કોઈ વખત એથી જરા 'અન્ટર' (બાહી)
કે સહેજ 'આવર' (વધુ પ્રમાણવાળો) મેન્ટિવ થશે; પણ
પ્રિન્ટિંગ-અન્ડારિંગમાં કામગીરી એટ બરાબર લેવાથી
સંતોષકારક પરિણામ મેળવી શકાશે. પ્રયત્ન કરી જુઓ
અને જરૂર સફળ થશે: સાહેબ.

આબિદમિયાં સૈયદ

આ નકશામાં દર્શાવેલા ઉત્તરગુજરાતનાં સ્થળો ધૂમંત્રિ પ્રાચીન ઇતિહાસકેન્દ્રોના અવશેષો બોળાતાં

ભૂતકાળની શોધમાં.

પગપાળા કહેલા પ્રવાસની લેખમાળા

આ મહત્તી સવાર દેવભાગમાં તો મેં નયુશંકર મહારાજને ત્યાં ક્ષાત્ર આરોગ્યેશ; પશ્ચિમ ત્યાર પછી જે દાઢગારીઓ શરૂ થઈ ત્યાં તો આપણીથી જ અસાવજું પડેલું; એટલે વાણેજ મુજી નું જીવ જીવ આગળ આપણા કાળે તો નેમતેમ પેટનાં પોષાક વધવા લાગ્યાં. રહેને જોતજો માઈલ દૂર કરમાણ નામનું માઈલ દેખાતું હતું. તેમાં મોટીને ત્યાં કોઈકે સ્વામી મુજી રહેશે એમ માની મજૂર લેટે વધવાવાના સામાનિક જીવન વિશે પત્રો કરતા નું લેખક-મુન્દરવરો પંચ કાપવા કાળે અને જાદે વાગવાને મુજાવે કરમાણના પાદરમાં પડ્યુંકે.

ગામની બાજેથી નામની આશુનિવાસી પાંચ પાળીઆ મારી નવરે ચડ્યા. પાળતા કોષાંસમાં વાણેજના પાળીઆઓની મેં શોધ રીપી જ છે; પરંતુ પાળીઆઓ શેરેંર સામાન્ય પાંચ મેં જીવતી નથી. આખા હિંદુતાનામાં એક નામગુસ્તાન (કાઠિયાવાડ અને કચ્છ સહિત) નાં ગામોમાં જ પાળીઆ નવરે પડે છે. મુન્દરવરની અસરને જ મારવાવાના પોષાક વિભાગોમાં પશ્ચિમ પાળીઆ દેખા ર છે અને એ ત્યાં "મુન્દર" કહેવાય છે. આપણે મન નો આ પાળીઆ સામાન્ય પરંતુ છે. ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ ને ફેટલા શામતી છે તેની

મતામગ આપણને નથી. એ જ કારણે આપણી એ અમુક સમૃદ્ધિ બેદરકારીનો ભાગ બની જઈ લાલે નામ પામી રહી છે. માત્ર, આ પાળીઆઓ ઉપરનાં જ પ્રખાલો ઉપરથી ચુસ્તતાના મારોગામનો થળોખંદા ઇતિહાસ લખી શકાય નેમ છે; પરંતુ જે અકારોમાં આ ઇતિહાસ પ્રખાલોપદમાં છે તેના ઉપર બરવાટોને મેં ફેટલીએ ધસતા બાળ્યા છે, કોષ્ટકો પાળીઆઓ અને શિલાલેખો ઉપર શોધોને મેં કપડાં પોતાં લેવા છે અને તે વખતે મેં પાદરમરનું દુઃખ આપણનું છે. કોણ જાણે મુન્દરવરની ફેટલી જે અમુક ઐતિહાસિક સામગ્રી આ રીતે નાસને બેટી ચૂકી છે અને બેટી રહી છે! લાવનાં, મુજો, સાંકેરોઓ અને મુજતાનોના ફેટલાં શિલાલેખો આમ લેકાલ મવા દશે અને નેમનાં ફેટલાં તાલપવાં ફેટલાની બટીમાં અદ્યય થવાં દશે! ફેટલા પ્રાચીન અમુક દરનસિખિત પ્રથે ગામડાંઓના મોટાઓ પરીમાં વાજવામાં વાપરી રહ્યા દશે! દિવના જીવન કેઈ પ્રાંતમાં ઐતિહાસિક સામગ્રી કે પ્રાચીન કાલસમૃદ્ધિઓ આવી રીતે બેદરકારીના ભાગ થઈ વિનાશને બેટલી નથી. આપણા માટે એ વસ્તુ ખરેખર સાંકેતક જ છે. ઐતિહાસિક સામગ્રીનું રક્ષણ

(conservation) એ પણ દત્તિદાસસંરક્ષણનું એક અંગ હોઈ તેમાં તેને પ્રથમસ્થાન આપવામાં આવેલું છે. આપણે ત્યાં દત્તિદાસ-સંરક્ષકોનો તોટો નથી; એ કાર્ય કરનારી થોડીક સંસ્થાઓ પણ આપણે ત્યાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે; પરંતુ કમનસીબે આપણી સામાન્ય પ્રગતિ અને આપણા શિક્ષિત ગણતા વર્ગને એ આપણી ઐતિહાસિક સામગ્રીના રક્ષણ તરફ કાળજીજણાતી નથી. આ વિનાશ તેની દાસની શિતિએ જો ચાલુ રહેશે તો, હું ધારું છું કે એક દસકા પછી આપણી પાસે કેમ જ બોટી રહેવાનું નથી. આગેમાટે તાત્કાલિક શ્રેષ્ઠ માગે એ જ છે કે ગુજરાત (કાઠિયાવાડ અને કચ્છ સહિત)નું પ્રત્યેક ગામ પોતાને ત્યાંની ઐતિહાસિક સામગ્રીનું રક્ષણ પાને જ કરે. દરેક ગામમાં જૂનવાણીના થોડાપણા વસિયા હોય છે જ; અને જો તેમને આ કાર્ય પ્રત્યે પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો તેમના દ્વારા એ સફળાઈથી થઈ શકે તેમ છે. દરેક ગામ પોતાનાં માણસોને પોતાના પ્રાચીન અવશેષોનો નાશ કરતાં અટકાવે. જ્યાંત્યાં ફેરફાર પડતી મળે, ઉત્ખણ જેવા ક્ષત્યાદિ પુરા. સામગ્રીને એકઠી કરી થોડા, નિશાળ અગર કોઈ મંદિરમાં સંભાળીને રાખ. આ સિવાય ગામમાં પ્રાચીન સિક્કાઓ, દંત. લખિત પુસ્તકો અને બીજા જે કંઈ પ્રાચીન કળાસામગ્રી હોય કે મળી આવે તેને પણ ઉપરોક્ત રચણે સુરક્ષિતપણે મંથરવામાં આવે. આમ સહેજે જ દરેક ગામે પોતાની જૂનવાણી દત્તિદાસસામગ્રી કે કળાસમૃદ્ધિનું એકએક મુશ્કેલીપૂર્ણ કાર્ય થઈ શકે તેમ છે. આથી કેટલાં જ અજાણ્યાં ગામો દત્તિદાસ અને કલાદસિકાનાં સાચા-ધામ થઈ પડશે. લીંબડી રાજ્યના દંગપુરને અહીં કાચ સુધી નહકના વિસ્તારમાં જે કોઈ જાણતું ન હતું; આજે આ નાનકડા મોટી ગામની કીર્તિ છેક યુરોપ અને અમેરિકા સુધી પ્રસરી ગઈ છે.

પ્રથમ યોગે કે ગામડાંઓમાં પણ આ મંદિરોઈ કરે કાણુ / આ કામ એવું છે કે એના માટે કોઈ ખાસ માણસ રોકવાની જરૂર નથી. કોઈએ પોતપોતાના ધંધાનો કીમતી સમય પણ એની પાંછળ ગુમાવવાનો નથી. માત્ર કુરસદની થોડીક ધડીઓમાં આ કાર્ય થઈ શકે તેવું છે. પુરાતત્ત્વ એ શિક્ષણનું જ એક અંગ બનાવ છે ને તેટલા માટે પુરાતત્ત્વખાતાં અને મુશ્કેલીમાં કેળવણીખાતા હેઠળ જ ચક્રવામાં આવે છે. દાખલા

તરીકે લિદી મસ્કારનું પુરાતત્ત્વખાતાં, વંદારાનું પુરા-તત્ત્વસંરક્ષણખાતાં, એ ત્યાંનાં કેળવણીખાતાંનાં જ અંગ છે. હકદમાં તો કેળવણીઅધિકારી પુરાતત્ત્વ અધિકારીનો હોદ્દો પણ ધરાવે છે. આમ, પુરાતત્ત્વ એ કેળવણીનું જ અંગ છે, એટલે ગુજરાત રવાનાવિક રીતે, પોતાની ઐતિહાસિક સામગ્રીનાં રક્ષણસંરક્ષણની અપેક્ષા પોતાના શિક્ષકવર્ગ પાસેથી જ રાખી શકે. એ વર્ગ મોટાંમાં મોટાં શહેરોથી માંડી નાનાંમાં નાનાં ગામડાંઓ સુધી ફેલાયેલો છે. વળી બીજા કેળવણીના વર્ગો કરતાં તેમાં સાહિત્ય, દત્તિદાસ, પુરાતત્ત્વ વગેરે પ્રત્યે રસ વધારે હોય છે. એટલે જો શિક્ષક પોતપોતાનાં વિસ્તારોએમાં આ કામ પોતાના કુરસદના કલાકારોમાં ઉપાડી લે તો તેઓ પોતાની માનુષ્યમિતી એક મદદન સેવા જાળવી શકે અને આ સિવાય તેમને યશ અને આર્થિક લાભ પણ થાય. વળી કારકુન કે અમલદાર વર્ગમાં પણ ઘણા પુરાતત્ત્વવસ્તુઓ મળી આવે છે, તેમની પાસેથી પણ આ કાર્યની અપેક્ષા રાખી શકાય. પાટણ-વાડામાં થોડાક શિક્ષકો આ રીતે ઘણું સરસ કાર્ય કરી ગુજરાતમાં ખ્યાતિને માન પામ્યા છે. પાટણમાં શ્રી. રામલાલ મુનીલાલ મોદી અને શ્રી. કનૈયાલાલ બાપશંકર દેવે પોતાના વિસ્તારમાં વર્ગોથી સરસ કાર્ય કરી રહ્યા છે. કંબોજ મોરારીના એક ઉત્સાહી શિક્ષક શ્રી. માણેક-લાલ ચક્રલાલ દેવે પોતાના ગામની આસપાસનાં ગામ-ડાંઓમાં પુરાતત્ત્વસંરક્ષણ કરી ગુજરાતનું સાદું પ્યાન ખેંચી રહ્યા છે. નવસારીના થી મણિભાઈદિવેદી પોતાના કાર્યથી સાહિત્યક્ષેત્રમાં ઘણા આગળ આવી ગયા છે. અને પણ એ જ વર્ગમાં કામ કરતાં કરતાં આ નાક લાગ્યો છે. આ રીતે જો આપણે એકએક ગામને તિલક કે કારકુનો પોતપોતાનાં રહેણાણનાં રચણોમાં કુરસદ વેળા થોડુંક કામ કરતા અર્થજન્ય તો થોડા જ સમયમાં કોઈપણ સંસ્થાઓનાં કરી શકે તેટલું પુરાતત્ત્વ-સંરક્ષણ સુવ્યવસ્થાને આંગણે જોતજોતામાં થઈ જાય

કેળવણીનો વર્ગ આદરણ મોટા પ્રમાણમાં હોવા છતાં આપણે ત્યાં આ કાર્ય સતું નથી તેનું બીજું કારણ હું એ કોઈ સમજી શકું, કે તેમાં રસ ધરાવનારા પણ પુરાતત્ત્વસંરક્ષણની વિધિઓથી અજાણ હોય છે. કેટલાક તો એમ સમજી જાય છે કે પુરાતત્ત્વસંરક્ષણ એ ઘણું અર્થજન્ય તથા ઉંડા અભ્યાસ માગી શકે તેવું કાર્ય છે.

પણ આ એક જામ છે. આથી પ્રસ્તુત શ્રેણીઓમાં મારા અંશોધનાર્થીની સાથેસાથે જ યથાસમયે તે સમર્થ કરવાની રીતો પણ પર્યાપ્તતા જવાનો મેં દરદો રાખ્યો છે કે જેથી અજાનને ક્ષમ અંશોધન નહિ કરી ગુનારા પુરાતત્ત્વ-મંત્રિકાને એમાંથી કેમકે પ્રકાશ મળે.

કરમાણુમાં પાળીઆઓ તપાસ્યા પહેલાં હું એવીની દુકાનની શોધમાં ગામમાં પેટા પળુ. કમનસીમે નેને ત્યાં ચવાણામાં ભારી ઘઈ ગએલી મગકળી સિવાય કશું ન હતું. એટલે એને પાળીથી જ જૂખને શમાવવાનું કદાચું.

આ ગામમાં તુમરીદાસ નામના એક અગ્રાહિ ધર્મ ગયેલા આવાનું મંદિર હતું ત્યાં હું ગયો. મંદિરની પ્રદક્ષિણા કરતાં એક ખૂણામાં મેં દરતસિખિત પુરતકો રાગદોષાતાં નેપાં. પાણી પી થોડીક વાર પુમરીનંદે થોડી વાતો કરી મેં પેલાં દરતસિખિત પુરતકો ગાખ્યાં જે તેજું મને ધણી ખુશીથી આપી રાખ્યાં.

ગામડાંઓમાં દરતસિખિત પુરતકો યજ્ઞભાગે આત્મલેખા અને ગાવાઓ પાસે તથા જૂના સિકાઓ મોઢી પાસે હોય છે. આ વાત ક્ષતમાં રાખવાની છે.

ક્ષેત્રસંશોધન (Field research) મારે માનડાં-ઓમાં નીકળવાનાઓએ એક પાત ખાસ ખાનમાં રાખવાની હોય છે. આ પત્તરીઓ, આત્મલેખા, ગાવાઓ કે મોઢીઓ સીધી રીતે માગવાથી જ દરત-સિખિત પુરતકો કે પ્રાચીન સિકાઓ આપણને સુપ્રત કરી દેતા નથી. એને મારે સંસ્ત્રોતો અનુકૂળ તરેદવાનું વૃક્તિઓ ચોટતી પડે છે. એ વસ્તુઓના ખસ ઊપયોગને બાળા પ્રામવાસીઓ ગણતા હોતા નથી, એટલે મહેરીઓને આવી વસ્તુઓ ભેગી કરતા બેધ તેઓ મહેને સંકામાં પડી જાય છે. આમ જ સફેદનાં માણસોના પ્રત્યેક કાર્યને પ્રામવાસીઓ કૌતુક, ક્રોધ અને બળી દરિએ લેતા હોય છે. એવા મંત્રોજોમાં કેવી રીતે વર્તી હેતુ સાધવો એ કાર્ય ક્ષેત્રસંશોધકો પાસેથી વહેવાર માનસશાસ્ત્ર (applied psychology)નું જ્ઞાન ને અનુભવ માગી શકે છે.

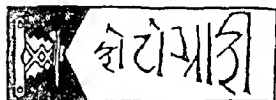
જે સંશોધકો પ્રામજનપદો પરિગિત હોય અથવા તે જોએ પોતાના સંદેશણનાં ગામડાંઓમાં વાળીતા અને વિશ્વાસપાત્ર હોય તેમને તે કાર્ય કરવાનું હોય જ નહિ. પણ પ્રામજનપદો અપરિચિત સંશોધકોએ એટલું ખાનગી રાખવાનું છે કે પ્રામવાસીઓ પાર્થિક આજનોમાં

આનિ અઢાણ અને ફરિયુરત હોય છે; એટલે તેમના માનસને અંધભ્રમતા આવે તેવી જ વાતો પહેલાં તેમની દેતે કરવી જોઈએ. આ જ માર્ગ વડે પહેલાં તેમના વિશ્વાસ અને પ્રીતિ સંપાદન કરી પછી પોતાનો હેતુ આધવા પ્રવાસ કરવો જોઈએ.

આ મેં દરતસિખિત પુરતકો મને આપે ન જડયાં હોય તો જૂખને પેટે દોરેશ્વર-મુંજપુરનો પંથ કાપવો કદાચ મારા મારે બારે રાધ પડત. પણ આ પુરતકમાં મારું મગજ એટલું ગણું પહેવાઈ ગયું હતું કે પંથ કાપવાનું મને બાન સરમું પે રજું નહિ.

(અલ્પ)

અમૃતલાલ વ. પંડયા

હરીશ્ચંદ્રનું પરિણામ

પહેલું ઇનામ: 'તે ગોરા છે કે ચિત્રાન?' — મનુ પટેલ (અમદાવાદ); બીજું ઇનામ: 'સિંગનું બેધાણું' — મનુ પટેલ (ગાંધીનગર); ત્રીજું ઇનામ: 'નામનચરનું' રમણિક પરીખ (કાંચલા); ઇનામ મેળવનારાં વિજેતામાં એકનું નામ નથી અને બાકીનાં બેનાં છે ને બાંધ્ય નથી. ચિત્રનો સંદેશ તમા કાસ લેનારને સમજતો નથી. નામાધિપાન અનુચિત હોય ત્યાંકે ચિત્રના મુખ કમી જવાનો સંભવ છે. મારું નામ કપર ફરે ખાસ રંગાન આપનું લેખ્યું.

કોટિસફટલકપડાંપીપોતાની મરીબાધ પુરાતના માણસના ચિત્રગાથી તેનું ચાટવાનું કેમ કાળખાય? 'તે ગોરા છે કે ચિત્રાન?' એ નામ કલ્પિત નથી. ચિત્રનું પાત મોઢાં હોવાનું હું જાણું છું અને મને એનું આદરજ અરાઅર લાગે છે; પરંતુ કલામય કોટોપ્રાડીને અસ્થિત્ય સાથે કોયો સંબંધ હોય છે. ચિત્રમાં જળવાતરી નિઃસંશ્લેષ્ટ પાત અંધ નેની છે. કાળા દરિયાભૂમી ચિત્ર કેવાનું હોવાથી અમીનની બેઠકાકાંડગાંધી વિષય બદલતરી આવે છે. સંદેશ જગાડી તરફ ખમીને સંધે સીધા હોત તેા હાથ ને માથું છડાં પડત.

આ' મનુ પટેલ સરમ વરનું અનુકૂળ પળે જડતી છે. બેધાં પાતરી ક્રિયા યથાચિત રિપાતમાં પ્રતિબંધ થઈ છે. ત્યાં દાંધે ગુજામ પડતી બીજ દાંધે ચીપિયા જે સંદેશારાને સેકેશના અને કુકળા ધુવાનનું આ ચિત્ર મીસિક મેરજનું જ અલ્પક છે. કલ્પિત પણ સારી પ્રખ્યાત છે. બેઠકાકાંડ અને ચિત્રવાત વડેબદલાં સંદેશો તમાવત નથી એ કારણે ચિત્ર રસપ્રસાર બનતું નથી. વળી કલ્પિત નામ શોધવામાં બાઉ

પટેલ સફળ થયા નથી.

બાહ પરીખે, આફ્રિકાના આદિમ નિવાસીનું તેના અગ્રણ્ય જોષાકમાં ચિત્ર દીધું છે. ટેફરા કપર ચડી, ધનુષ્ય સહાયે શિકારમાં નીકળી પટેલા આફ્રિકનનું આ ચિત્ર અંગી ભવિતનું પ્રતિનિધિ જાણાય છે. ચિત્રમાં ગતિ ઝડપાઈ

છે. 'સિકારની શોધમાં' નામ ચિત્રનું વસ્તુ સમજવામાં મદદ મેં તેણે છે. એ બાજુ અને ઉપરથી સ્વપ્નમય અરંધા ઘસ ચિત્રને કાષ્ઠવાની જરૂર છે. એટલા જામનું એન્સાઈમેન્ટ કરવાથી, પ્રદર્શનમાં મોહકતા થાંચ ચિત્ર જનરો.

અલગવત ભટ્ટ

સંસારનાં શહેરો

૧૮-જુલાયેરુટ

આપા, લોહી અને રસોદિવાજમાં આજુબાજુનાં બધાં રાજ્યોથી જુદું પડતું ને હીસાબમ પહોંચીથી યેચાએલું હંગેરી મધ્ય યુરોપના બહિર્ભાગનો એક 'રાષ્ટ્ર' જ ગણી શકાય. એણે તાતારોને રોક્યા, તુર્કોને રોક્યા અને વચ્ચે રશિયન રીઠ સામે પણ આજુબાજુનાં દિવાલસમું જાની બેજુ હવુ. એની સામર્થ્યવાન એ બહિર્ની અધિવાસી મગ્યાર ભતિયો અગ્રણ્ય પર્વતોમાંથી કિતરી આવી આપાંકના રોનાનીપણા નીચે આ મુલકનો કબજો મેળવેલાં. નવમી સદીમાં ક્રીસ્ટને જોની રાષ્ટ્રીય સંપદના નિર્માણ કરી, ને એના અમલમાં જ હંગેરીએ ખ્રિસ્તી ધર્મ રેખી દારતા પોપ શીલ્ડેરેટર બીનએ તેને સત જતાભયો. ઈ. ૧૭૩૩માં હંગેરીએ ઓ-રિટ્યાનું રૈવેન્ઝક આધિપત્ય સ્વીકાર્યું. પરંતુ મહાચુક પછી વેસાંઈના તલનામાથી તે તેનાથી રવતંત થયું.

જુલાયેરુટ આ હંગેરીનું પાટનગર છે. ડાન્યુબ નદીને સામસામે કાંઠે આવેલાં જુડા અને પેટ્ટ એ એ શહેરોને જુડા જુડા છ પૂતો વંટે જોડી દેવાઈને ઈ. ૧૮૭૨માં તેનું નિર્માણ થયું. જુડાનું આજનું પકે એણુડા ન્યાં આવેલું છે ત્યાં અગાક રોમનોએ એકિવનકમ નામનું સંરચાન વસાવેલું હોવાનો કલ્તેબ મળેછે. ત્યારથી ચાંડીને મગ્યાર લોકોના આક્રમણ સુધીનો ઇતિહાસ અંધારમાં જ રહ્યો છે. ઈ. ૧૫૪૧માં મેડોશાએ પેટ્ટનો ખંચર કર્યા પછી

હંમેરીના સત મેજા યોથાએ આજનું જુડા વસાવ્યું (૧૨૪૭), અને ૧૩૬૧થી રાજધાની તરિકે તેની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. ત્યારબાદ ફ્રેન્ચ ને ઈટાલિયન કલાકારોએ જુડામાં કલાનો પ્રાણ પુરેને ફલેમિશ તથા વેનેશિયન વેપારી આંખે પેટ્ટને વ્યાપારી દેન્દ્ર બતાવ્યું.

ડાન્યુબની બંને બાજુ મળીને જુડા પેટ્ટ ૮૦ ક્યારસ માઈલનું ક્ષેત્રફળ ધરાવે છે. એના છ પૂતોમાંને એક તો યુરોપના સૌથી જળદાર સ્ત્રવતો પત્ર છે. પુરાણી ટળની ઈજારતા સાથે આધુનિક રેવાપત્ય પણ ત્યાં વિસ્તર્યું છે અને દરબારગદમાં આવેલા ૮૬૦૦ હેક્ટોરો બનેલો રાજપ્રાસાદ ખાસ

પ્રેસબીય છે. ત્યાંનાં રોમશામક બાનાં અરબી તો પ્રખ્યાત છે જ. જુડા કૌથી સપાટીના મેહાન પરચાવેલું છે. ન્યારે પેટ્ટ માત્ર ડાન્યુબનાં પૂરથી બચાવ થઈ શકે એટલી જ ક્યાઈએ બાંધેલું હોઈ, જુડા પૂરથી બેનાં 'નરિશ અને રોમનેરેક રૈલીની ઈજારતા સાથે તેનું આજુ કૌથ સંગ્રાપાંચ લેઈ શકાય છે.

શહેરના મધ્યથી માઠી ફેક વાંસ-રિવર (નર્વેદાહાન) સુધી આન્ડ્રાસી એવેન્યુ નામનો રાજમાર્ગ પથરાયેલો છે. ઉદ્યાનને નાકે જળાંશ પૂતળાં બેનાં કરેલાં છે, ન્યારે આજુબાજુમાં ઝૂકોઝિકલ આર્ટ્સ તથા મ્યુઝિયમો આવેલાં છે. નર્વેદાહાન બધા મળી ૨૪૦ ચોર પટ્ટોફે છે.

વજાટ, રસાયણ, તથા તમાકુને આમડાં કેળવવાના જુડા પેટ્ટના મુખ્ય ક્ષેત્રો છે. બહિર્ન સિવાય યુરોપના બીન હાઈ પાટનગરે એના જેવો કદાચ વિકાસ નથી સાધ્યા.

ડાન્યુબની બંને બાજુએ આવેલાં જુડા અને પેટ્ટનું દૃશ્ય

ચેસાઈએ નથી તરવાર મૂકી ફડી તરવાર કપાલે લીધી અને મુલ્કે કંપે

ફૂંઠી તરવાર

શિયાઈ મલકાઈને દિકુપન-પાદશાહી સ્થાપ-
વાની હાથે તે શરુઆત વર કરી હતી.
એમના આ કાર્યને અટકાવવા પિતૃપુરના ગાદશાહે
પુષ્કળ સૈન્ય તોડણાના કિલ્લા પર મોકલ્યું. પણ એની
સામે ટક્કર ત્રીસે એટલું. કાપાએકું ને મોટું સૈન્ય
શિયાઈ પાસે નહોતું. એમની પાસે તે માત્ર ત્રણસો
ચેટના મલકા શોકા હતા.

પણ પિતૃપુરના પ્રત્યેક સૈન્ય આગળ ત્રણસો માણસ
સા રિસાળમાં? અને એ ગધા પ્રકારમાં ત્રણ તો કિલ્લાનું
રક્ષણ કોણ કરે? આ પ્રશ્ન શિયાઈને મંજૂર નો હતો.
સૈન્યમાં બરતી કર્યો-સિયાઈ બીજા ઉપાય નહોતો.

નવું સૈન્ય કોણું કરવા માટે આસપાસનાં ગામનાં
દાંડી પિટાળી. દાંડી સાંભળતાં વર માવજા અને કાળી
શ્રેષ્ઠ તોડણાના કિલ્લા આગળ એકઠા થયા માંડ્યા.
ધોડા દિવસમાં તે પાંચ હજાર માણસ એકઠું થયું.
નવા સૈન્ય માટે નવાં દરિયાઈ ગજાપદા એક કારખાનું
શરૂ કર્યું. જેમજેમ સૈન્યમાં બરતી હતી તેમતેમ
કારખાનામાં તરવારના દમ થતા ગયા.

નવા સૈનિકોને નવી તરવારો આપવામાં એક સપ્તાહ
દિવસ શિયાઈ મલકાઈને નહીં કંપે; અને તે દિવસે
તમામ સૈનિકોને પોતાની પાસે મોકાવ્યા. સૈનિકો આ-
પોનો હારબંધ થેલા હતા. ગળી તરવારો તેમની સાથે
આપ્તિ મુકવામાં આવી.

એક પછી એક એમ કહેકો નવી તરવાર આપવાની
શરુઆત થઈ. દરેક સૈનિક શિયાઈ મલકાઈને ગળા
કરેતો અને ભવાનીના શોભન સ્તંભ તરવાર લાપમાં લેતો.
આમ દરેક સૈનિકને એક તરવાર આપી, છંપરે ગજાને
વહેવતાં એક કિલ્લા તરેલી તરવાર પડી. શિયાઈ મલકાઈ
એ ફૂંઠી તરવાર જાનને કથું: 'આ ખેડિત તરવાર કોને
લેઈએ છે? જેને લેવી હોય તે આગળ આવે, અને
અખંડ તરવાર મૂકી આ તરેલી તરવાર સર્જી જાય.'

પણ કોઈ એ આગળ ના આવ્યું!

એ ગાદી રહેલી તરવારની આપી તુડી ગમેલી
હતી. એટલે એવી બાંધેલી તરવાર લેવા કોણ આવે?
ગધા ડુપચુપ થિલા રહ્યા. દરેકના મનમાં થયું:
'આપણે તે કંઈ વળું નથી. જેને વળું દેશ તે વહે.'

બાંધેલી તરવાર લેવા કોઈ વર આવતું નથી એ
લેઈ શિયાઈ મલકાઈને પુષ્કળ આશ્ચર્ય થયું. થોડી
પાર પછી એ મોકાવ્યા: 'પોતાની નવી તરવાર પાછી
આપી આ તરવાર લેવાને કોણ તૈયાર છે?'

આપી તરવાર મૂકીને તરેલી તરવાર લેવા કોણ
તૈયાર હોય? આવી તરવારથી વૃદ્ધમાં લડાય પણ શા
રીતે? એટલે કોઈ તૈયાર ના થયું.

'કેમ? કેમ? આ તરવાર નથી લેઈતી?' શિયાઈ
મલકાઈને ફડીથી સૌ તરફ આશ્ચર્યથી નાક દેવવાં પડ્યું.
અને પછી દરેક સૈનિકની પાસે ગયા. પણ શિયાઈની

સામે કોઈ નવર પણ માંડી શક્યું નહિ.

છવરે શિવાઈએ તરવાર નીચે મૂકી. એટલામાં ચેસાઈ નામનો એક યુવાન આગળ આવ્યો ને બોલ્યો: 'મદારાજ! મારી નવી તરવાર આપી દઈ આ તરેલી તરવાર શેવા હું તૈયાર છું.'

બીજા ગળા સૈનિક એના તરફ જોઈ રહ્યા અને અંદર અંદર બોલ્યા: 'કેવો ગાંડા જોવો છે! બાંગેલી તરવાર કહી શું ખેતરમાં ધાસ કાપવા જવાનું છે?' ગળાએ આમ એને ગાંડો ગળી કાઢ્યો.

ચેસાઈએ પોતાની કમરેથી નવી તરવાર હોડી નાંખી અને તરેલી તરવાર તરફ મુજરો કર્યો.

શિવાઈ મદારાજ પ્રસન્નતાથી તથા કંઈક આશ્ચર્ય પામતા એના તરફ જોઈ રહ્યા અને બોલ્યા: 'ચેસાઈ! મારો કંઈ દુકમ નથી. તારે શેવી હોય તો શેવે.'

'શું! આ તરવારથી મને લડતાં નહિ આવડે મદારાજ!' ચેસાઈએ અભિમાનથી કહ્યું અને એ બાંગેલી તરવાર લઈ દડાર છાતીએ તે આગ્રતો થયા. ધીમે ધીમે નવા સૈનિકોને તરવાર, બાસા વગેરે વાપરતાં શીખવવાનું શરૂ થયું. જ્યાં ગળાને સંસ્થ વાપરતાં શીખવતા હતા ત્યાં ચેસાઈ પોતાની બાંગેલી તરવાર લઈને આવ્યો. એની છુટી તરવાર જોઈ ગળા સૈનિકોએ દસપા માંડ્યું. પણ ચેસાઈને તો એની કાંઈ અસર ના થઈ.

એક દિવસ મુસ્લમાનોની હાવભળીની હિંમત્વાન જોવા શિવાઈ મદારાજે ચેસાઈને એકસો જ મોકલ્યા. મદારાજ સૈન્ય રો જાડીની ગાજુમાં છુપાઈ રહ્યું ત્યાંથી થોડેક જ દૂર ગાદશાહી મસ્જદની હાવભળી હતી.

ચેસાઈ એક નાના ટર્ફ પર મવાર લઈ, કમરે પેસી ફૂંકી તરવાર મટકાવી, ધીરેધીરે પાદશાહની હાવભળી તરફ ગયો. તેની પાછળ જ, ચેસાઈને ખજાર ના પડે તેમ, શિવાઈ મદારાજ પોતાના દસપંદર મુનંદા સૈનિકો લઈને નીકળી પડ્યા.

ચેસાઈ દઈ તો અરધે રસ્તે પણ નહેતો પહોંચ્યો ત્યાં ચાર મુસ્લમાન સૈનિકોએ એને થેરી લીધા. આ ચારે સૈનિકોના ઘોડા પાછીદાર હતા અને તેમની તરવારો તેજદાર હતી.

ત્યારે ચેસાઈ પાસે એક નાનું ટર્ફ ને ફૂંકી તરવાર હતી! એમની સામે એનું કંઈ ચારે તેમ નહોતં.

ચેસા સૈનિકોએ ચેસાઈ ઉપર ચારે તરફથી હુમલો કર્યો, પણ ચેસાઈ અપળતાથી એના નાના ટર્ફ સાથે તેમની વચ્ચેથી આગાદ નાસી ગયો. નાના ટર્ફને શીધે જ એ ફાવી ગયો. નાના ઘોડાની માફક મોટા ઘોડાથી સાંકડી જગ્યામાંથી નીકળી શકાતું નથી.

નાસતો નાસતો ચેસાઈ ઘાડી જાડીમાં બરાઈ ગયો. મોટા સાંવાપહોળા ઘોડા સાથે ગીચ જાડીમાં પીંછા પકડવાનું મુસલમાન સૈનિકોને કાન્યું નહિ, એટલે ઘોડા ઉપરથી ઊતરી જઈ, જાડીમાં લઈને નેચો ચેસાઈની પાછળ દોડ્યા.

ચેસાઈ જાડીમાં સંતાર્ધ જવા માગતો હતો તેથી સૈનિકોને નક્કી લાગ્યું કે એ પાદશાહી હાવભળીની હિંમત્વાન જોવાને જ આવ્યો. હોંવા જોઈએ, એટલે એને જાનરક્ષથી થેરી લઈ પકડવાનો તેમણે ભેત કર્યો. ચાર દિશામાં ચાર જગ્યા વંડીયાર્ધ ગયા ને તેનો પીંછા પકડ્યો.

જાડીમાં રહેલે ચેસાઈએ જોયું કે ચારે જગ્યા છૂટા પડી ગયા છે. હવે દિશત સાચી પોતાની બાંગેલી તરવાર કાઢીને સિપાર્ધ સામે લડવા તૈયાર થઈ રહ્યો.

એક સિપાર્ધ તેની નજીક આવી પહોંચ્યો. તત્કાળ ગમે ગમાગળી પર આવી ગયા. ઘાડી જાડીમાં ચેસાઈની ફૂંકી તરવાર સપાટાગંધ કરવા ગાંડો, પણ મુસલમાન સિપાર્ધની સાંધી અભીદાર તરવાર તો જાડીમાં બંદાઈ હતી, એટલે એને લડતાં શક્યું નહિ. ચેસાઈએ આ જોયું એટલે ત્રાગ જોઈ એના હાથ ઉપર એણે તરવારનો જાટકો લગાવ્યો.

સિપાર્ધની તરવાર હાથમાંથી છૂટી અમુઅમુક હતી નીચે પડી. ને નીચે પડતાની સાથે જ ચેસાઈએ ઊંચાલી લીધી અને જાડીમાંથી એ ઉતાવળો મેદાન પર આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તેમના ચારે ઘોડા મુદ્દમત સાથે ઊભા હતા. નેમાંથી એક પાછીદાર ઘોડો જોઈ ને પર બેસીને એ નાસી છૂટ્યો.

ચેસાઈ જરાક આગળ તપ ડે ત્યાં એણે શિવાઈ મદારાજને સામેથી આવતા જોયા. નીચે ઊતરીને એણે મુજરો કર્યો અને ગળી દષ્ટિકત કંઈ સંભળાવી.

શિવાઈ મદારાજ આનંદમાં આવી ગયા અને તેની પીંછા કાન્યતાં કહ્યું: 'મદારાજ ચેસાઈ! છવરે તે બાંગેલી તરવારના જગલામાં આખી તરવાર મેળવી ખરી, કેમ?'

બીજો દિવસે ગળા સૈનિકોને એકલા કરવામાં આવ્યા અને ચેસાઈએ નવી તરવાર અને ઘોડા કેવી

રીતે મેળવ્યાં તે શિવાજી મદારાજે કહી સંભળાવ્યું.

અને પછી સમગતવું કે 'માણસમાં બે આપડત હોય તો અધુરું સાધનથી પણ યશ મેળવી શકે છે. ચેસાજી મુદકળામાં કુશળ છે, એટલે બગેલી તરવારના બદલામાં એણે નવી તરવાર અને ધોડો છતી આપ્યાં. લડવામાં બદાદુર હોય, પણ કુશળતા ના

હોય તો નવી તરવાર શા કામની ?'

જે જે સિવાઈએએ ચેસાજીની મદદરી કરી હતી તે જ્યાં અત્યારે નીચું બેઠે બોંય ખોતરવા મંડ્યા.

ચેસાજીનાં પરાક્રમથી ખુશ થઈ શિવાજી મહારાજે તેને એક નાની કુકડીને સંદાદે બતાવ્યો.

(ચાંબળેલી વાત) સૌ. શ્રીમતી બાહા મજમુદાર

પંચતંત્રની વાર્તાઓ

પ્રવચન પૂરું કરતાં શિયાળ કહે:

'અદ્યપછી પણ ત્યાં સ્થાયી થયાં વિદ્વાન મળે નહિ ! નિરસ્તપાદ્યે હેરો એરેટો રૂખમાં ખચે ॥ ડિ. મિ. ૬૨ ॥ આ પોતાનો પરાયો આ બચુના લઘુચિત્તની ! ઉદારચરિતોને તો વચુધા જ કુહમ્બક ॥

જેમ આ મુગ મારો જન્મ્યું છે તેન આવડાં. મુગ કહે, 'આ મર્યા નિરર્થક છે. સહ દર્શીમળીને સાથે નહિએ.' કામડો કહે રીક.

એક દિવસ શિયાળે એકાન્તમાં કહ્યું, 'દરજીબાઈ, આ વનના એક ભાગમાં લીલા મોતનું ખેતર છે, તે તું બેળો આવ તો તને દેખાડું.' મુગે ખેતર જોયું, ને નિત્ય ત્યાં વર્ષાને મોડ ચડવા મંડ્યો. એટલે શ્વેતપતિએ દક્ષિણ નાખ્યો. તેમાં યદ્યપેશો દરજી વિચાર કરે છે: 'મિત્ર વિના બીજું કાણ આ કાલપાશથી મને જાણે ?' ત્યાં શિયાળ આવી ચડ્યો. એને થયું, કે 'કષ્ટપ્રજાન્વથી રીક આવણે મનોરથ સિદ્ધ થયો. આનાં માંસલોહી-સિપ્ત દાડકાં મને અવશ્ય મળશે.' પણ મુગને તો એને જોઈને ઉદાસ થયો ને કહ્યું, 'ભાઈ બંજુક, મારો બંધ છેડી નાખ ને મને જટ જમાવ, કેમ કે

આપદે મિત્રને લાજો ચુકે શરૂ મળે શુચિ !

આર્યા નિર્ધનતામાં ને વ્યસનોમાં જ આન્ધવ ॥ ડિ. મિ. ૭૨ ॥

શિયાળે ફરી ફરી જોઈ જોઈને વિચારું, બંધ છે તો કાણુ, અને કહ્યું. 'મિત્ર, આ કાંસો રાખુનો બનાવેલા છે, એને આજે રવિવારે કેમ કરીને દાંત ગણાડું ?

ને તને ખોડું ન લાગે તો પ્રભાને તું કહીશ એમ કરીશ.' એમ કહી એની પાસે મંત્રાઈ ને રહ્યો. પ્રદોષકાળ થઈ ગયો તો જ દરજી આવ્યો નહિ એટલે કામડો એને ખોતવા નિકળ્યો અને એની એવી દશા જોઈ કહ્યું. 'મિત્ર, આ શું ?' મુગ કહે, 'મિત્રનું કહ્યું ન માન્યું, એનું આ ફળ છે. તથા કહ્યું છે:

હિતેષ્ઠુ મુદકોદેર' કહ્યું જે સાંભળે નહિ !

સમીપે લીડ છે એને નર એ શત્રુન-હન ॥ ૭૨ ॥

કામડો કહે 'એ હમારો ક્યાં છે ?' મુગ કહે, 'મારા માંસની લાત્રયથી અદિ જ બોલો છે.' કામડો કહે, 'મેં તો પ્રથમ જ નહોતું કહ્યું ! ઉપકારીનું ખગાનારા પાણીને બખતી ધરતીમાતા કેમ ઝીલતી દેશે ! અથવા કદાપિ ન કરે ભાઈ મિત્રતા દુર્લભ તણી !

હિનો એગાર બાળે છે દાડો કાળા કરે કર ॥ ૭૩ ॥

સવારે શ્વેતપતિ દાયમાં લાકડી લઈને ત્યાં આવતા દતો તે કીંગડાએ જોયું, અને કહ્યું, 'સંગે દરજી, તું પોતાને મુતવત્ દેખાડી પેટને વાયુથી ભરી પગ રતબ્ધ કરીને રો, અને હું સાદ કંડું એટલે હિતને જટપટ બામરો.' દરજી એ પ્રમાણે રહ્યો. 'આ પોતાની જાણે જ મુશ્કેલી છે,' એમ કરીને શ્વેતપતિ મુગના બંધ છેડીને જળ સંકેતવા મંડ્યો, એવા જ કામડાએ સાદ દીધા એટલે દરજી હિતને પલાયન કરી ગયો; અને એના ઉપર શ્વેતપતિએ લાકડી ફગાવી ને શિયાળને પાગી ને એ મરી ગયો. મહાપુષ્પ તથા મહાપાપનું ફળ અદિ જ વચ્ચ વર્ષમાં, વચ્ચ માસમાં ત્રણ પદમાં અથવા વચ્ચ

કાગડાએ સાદે કીધા બિરહે હરણુ લીધી પચાપન કરી ગયા અને કૌતુહલિએ સાકરી કમાવી ને સિંચાળે નાચી.
દામાં પણ મળી જવ્યું છે. એટલે તું કહું છું 'અકલબત્તકની પ્રીતિ' છત્યાદિ.

કાગડો કહે 'જીંદગી, તમને ખાઉં એમાં મારું ક્યાં પેટ બરાબર જવાનું હતું, પણ તમે છવો તો એમ ચિત્રકીવનો એમ મારો છવ પણ તમે કોક દી જાઓ, એટલે મારી પ્રાણનાનો અનાદર તમારે ન કરવો.'

દિરવચક કહે, 'તું ચપલ છે. ચપળનો મોહ કરીને શું સાર ? મિત્રાદી, પાડો, મેદો, કાગડો ને કાણુરુપ આટલાનો વિશ્વાસ નાંધે. યજ્ઞી તું અમારો વેરી છે. મુસંધિ કરિએ તોય શત્રુ તે શત્રુ; પાણીને ગમે એટલું તપાવિએ તોયે તે દેવતાનો દારી જ નાંખે.' સધુપનનક કહે, 'એ હીક છે, પણ મારો મંકડવ છે, જે તારી દારે અવશ્ય મેતી કરવી; નાંધે તો અનાદર કરીને હું તારા દાર આગળ મૂકી દઉં.' એટલે દિરવચકે એની દારે મિત્રતા કરી. પછી મેય જણ્ય અ-ગોન્ય જાવાનું આપે

છે, તથા કુસલપ્રશ્ન અને ગોઠરી કરે છે, એમ રિવસનીને છે.

એકવાર લધુપતનકે દિરવચકને કહ્યું, 'મિત્ર. આ દેશમાં દુર્ભિષ્ઠ પડ્યું છે ને આદાર મેળવતાં કષ્ટ પડે છે, એટલે આ દેશ ઉપર મને વિરાગ આવી ગયો છે, અને પાસે જ દક્ષિણપથના વનગદનમાં કપરેશૌર નામે મહાસરોવર છે, ત્યાં મારો પ્રિય મિત્ર મન્યરક નામે કાચનો જે છે એની પામે હું જાઉં છું.' દિરવચક કહે, 'વાયસનાથ, તો પછી મારે અહિં રહીને શું કરવું છે ? હુંયે તમામ બેંગો આવીશ.' એમ કરીને મેય જણ્ય મન્યરક આગળ આગ્યા. મન્યરકે મેયનું આનિશ્ય કહ્યું અને પછી દિરવચકે સામું બેઠકને પૂછ્યું: 'આ જીંદગી કેવળ છે અને વિવત્તવતમાં કેમ આવ્યો છે ?' એટલે લધુપતનકે મિત્રકીવનું ઉપાખ્યાન કહ્યું, અને દિરવચકે આત્મકથા માંગી:

(આહ) દેસાધ વાકજી ગોવિન્દજી

તારો કોષ મેળુદાર રાખે તોં દનેશ્વ-કંમ્ભ અને અધીરો રાખજે, જેથી તું ઉગઉ મનો મટીશ અને દેવાદર રહેતાં જાતીશ.

શ્રીમતી દોષ તારી પાસે વર્ણવનાર ખાલસ તારા દોષ પણ શ્રીમતી પાસે માનો ફરનો હશે, એ જ્યાનમાં રાખજે.

Our Friends Abroad

પરદેશી પત્રગિત મેળવનાર બાઈ ઈન્ડુમાર નાનાલાલ જસાણી (પા. બા. ૩૮૪ રંગુન) તરફનો પત્ર

'Roxlyn' NORTHAM (West Australia)
'રૉક્સલિન' નોર્થામ (પશ્ચિમ ઑસ્ટ્રેલિયા)

પ્રિય ઈન્ડુ,

તમ અઠવાડિયાં પહેલાં તા. ૧૫ એપ્રિલ ૧૯૩૬ તમારો મળનો પત્ર મને સાવ એકાએક મળ્યો. એ પછી વખત કેટલો જલ્દી વીતી ગયો! પણ આ પત્ર તમને મળે ત્યારે વિવેક માટે મને શાક કરજો. દરિયાપારથી કોઈની પછી પત્ર મેળવવાની આશા મેં મહિનાઓથી છોડી દીધી હતી. હું સાધારણ હતી ત્યારે પત્રમિત્ર માટે તદ્દન કલ્પસીન હતી. મારા યોગત સુખથીઓને જ ધબ્બુ પત્રો લખવાના રહેતા, એટલે બીજાઓ પર આવતાં એવાં પત્રો વાંચીને જ હું સંતોષ મેળવતી. પણ હવે તો મને પણ પત્ર મિત્ર મળી રહ્યાં. આ માટે તમારો આભાર.

નોર્થામ હાઈસ્કૂલમાં ગયે વર્ષે પત્રમિત્રોનો વારસો ચડ્યો હતો. એ સિવાય બીજા વાત જ ક્યાંય નહોતી. મારી બોર્ડિંગની પાંચ બહેનપણીઓને કેટલાંય પત્રમિત્રો હતા. એક વજુ તો બાર મિત્રોને નિયમિત લખ્યા કરતી. નોર્થામ સ્કૂલના એક શિક્ષક પરદેશના પત્રવ્યવહારને ખૂબ કુતેજન આપતા અને તેના ધધી જ નોર્થામ હાઈસ્કૂલમાં લખાત સવા ત્રણસો છાત્રાઓનીઓને પત્રમિત્રો હતા. વંચ વર્ષે તેમણે અમારા બધા વર્ગના વિદ્યાર્થીનાં પત્ર અને નામો પત્રમિત્રો મેળવવા આપ્યાં હતાં. તેમાંથી કંઈનીઓ આવશે એવી મને તો આશા જ નહોતી; પણ ગઈ કાલે જ નોર્થામ બોડો (Bodo) મામતી એક છોકરીને પત્ર મને અળપાયો મળ્યો અને હવે મારી પાસે એ પત્રમિત્રો થયા. પણ એ બંને વચ્ચે કેટલું અંતર! એક કબુલકલેન્ડર ઉપર ને બીજા છેક મુલ-પ્રદેશમાં! મારા ભાઈ તો કહે છે બંને કપર એક જ દહાડે જન્મ્યા હતા, જેથી માટે ટેમ્પરેરિયર સમતોષ રહે! ધન્યવત્તા કનાલાની સાંકે હિમપ્રદેશનું ચિત્ર કંટક આપી શકે છે એ પણ એક વિચિત્ર જ ને?

મને મોત્તાને પણ કિંમત હતી જહુ જ ગમે છે. મારાં માની-તાં મારાં એરોલ શિવન, રોબર્ટ ટાન્કર, ટાયાના ટર્મિન, જેનેટ મેકડોનલ્ડ અને નેસ્ટન બેરી છે. એક છેલ્લાં બંને જરા mawkish છે. તમને કેમ લાગે છે? છેલ્લાં પાંચ વર્ષથી તો હું નોર્થામમાં જ રહેતી. અઠવાડિયું આખું હાઈસ્કૂલમાં હાજરી બસતી અને રબને હિવરી વચ આપતી. દર અઠવાડિયે એકાદ ચિત્ર બેંચા જતી. સંગીતવાળાં ગિયો મને ખાસ ગમે છે. મને બેકે બહુ ચાલ્યાં આપદલ નથી, પણ નોર્થામ મેથોડિસ્ટ ધર્મના પ્રાર્થનામંડળમાં હું એ વર્ષથી કોડાઓ છું. હું

soprano ગાઉ છું. નોર્થામના દેવજન્યવારોની હું પિયાનો વજાટવારી પણ છું. બધી નવતું સંગીત હું વગાડી શકું છું: શિષ્ટ સંગીત, નૃત્યલય અને મુતિપદો...

ઑસ્ટ્રેલિયામાં ધર્મના બે મોટા સંપ્રદાયો પડી ગયા છે. રોમન કેથોલિક અને પ્રોટેસ્ટન્ટ. પ્રોટેસ્ટન્ટમાં વળી ધબ્બુ વિભાગ છે. મેથોડિસ્ટ, પ્રેરિયનરિયન ચર્ચ એન્ડ કન્વેન્ટ, વર્ચ ક્લર્ક કોઈસ્ટ, ઍંગ્લિકન અને બીજા ધબ્બુ નવા છે. પ્રોટેસ્ટન્ટો ધબ્બુ ભારે કેથોલિકમાં લગ્ન કરતા નથી. કદે છે ત્યારે એકબીજાનો ધર્મ બદલીને ફરે છે, બાપ્તિસ્ટોમાંથી કોઈને ધર્મની પડી કોતી નથી ત્યારે ફરે છે. પરંતુ ધર્મની બાળત મેત્રીમાં આવી આવતી નથી આખા દેશનો એક જ ધર્મ હોય તો કેવું સાકે? છતાં તમારે ત્યાં કેમ ધબ્બુ ભતિયા છે એવું અમારે ત્યાં નથી, કારણકે મોટા ભાગના સિવાયના અધે બધા જ મિથિસનો પકિવાર હોયે.

તમારું નૃત્ય જોવાની બહુ ઇચ્છા થાય છે. -આસ કરીને પ્રાચીન હિન્દુ નૃત્યો, પ્રાચીનમાં મેં તો બહોળો રસાનિક આદિ વગાડતી માઓરી ભતિયાં નૃત્યો માત્ર જોયાં છે. બે વર્ષ પહેલાં કેટલાંક માઓરી કાકેરા અને કમ્પાન્યું રાણું ન્યૂઝીલેન્ડમાંથી આવ્યું હતું અને ઑસ્ટ્રેલિયામાં કારે-કાર જલ્લસા કર્યા હતા. તેઓએ રંગબેરંગી વાણા પહેર્યાં હતા તથા તેમની જ હવે નાચ કર્યા હતા, અને તે મળ્યા જ આભંક થયા હતા. સ્કૂલમાં શારીરિક કાર્ય તરીકે અધે બેથેલ-લોકાનૃત્યો કરીએ હોયે. તેમાં આક્રમક જલ્લુની કુકરીઓ હોય છે. તેમાં આમનેમ કૂદતાં જમ્યા બહુશીને અમારા સાથવાળાની સાથે પ્રવચાનું. એમ ચાલ્યા જ ફરે. આખી ટાળી શેડાક વારની જમ્યામાં જ પૂરે. કાકના બોલ નૃત્યની પેઠે એક છેડેથી બીજા છેડા મુઠી જવાનું નહિ. સ્કૂલમાં અમારા રમેલસમારબો થાય ત્યારે ટાન્સ મુખ્ય હોય; પણ તે બેસતરમતા. હું તે પ્રદર્શનમાં હાજરી આપતી અને ખૂબ મન પડતી. મારાં માળાપ ટાન્સિયમથી વિકલ્પ છે, કારણકે ટાન્સિયમ સાથે જ મારો સંબંધ છે તેથી જ હવે હું સહેરના ટાન્સમાં ભગતી નથી. પણ હું સિલિદા થકરા ત્યારે મારે આખા સામાજિક મેળાવડાઓ જમાવવામાં આવેલો જ વડો. તેમાં ટાન્સ તો હોય જ.

દમનું હું ઘેર છું. સાથે માળાપ અને બેકે ભાઈ છે. સ્કૂલમાં બીનીટરની એક જમ્યા મળવાની શાલ જેઈ રહી છે. નોર્થામ હાઈસ્કૂલમાં ગયા નવંબરમાં મેં સિલિયુની છેલ્લી સજાવત પરીક્ષા આપી દીધી છે. હવે તો મ્યાં કામે લાગી જવા કોતેવર છું. મારી બે બહેનો અને એક

બાઈનિશાળમાં શિક્ષકો જતાં. પણ એકબેન તેના હવે પરત્વી. બીજા બે બાઈઓ પણ પરત્વે જાય છે. મારે એક બત્રીએ અને ત્રણ બત્રીઓ છે. મોટી બહેન તેના છે. કુટુંબના ત્રણ બાઈઓ અને ચાર બહેનોમાં, હું સૌથી નાની છું. ૧૧મી એપ્રિલ મને બાપીસ વર્ષ થયે. તમારી કુમાર જન્મ્યાવશે.

આપણે કેવા જન્મદાનુદા આવાસમાં છીએ ? તમે એક મોટા નગરમાં અને હું એક ખેતર વચ્ચે, અમે સોડા બધી નતની જેની કડીએ છીએ. અમારે સાતસો પચાસ એકર જમીન છે, એમાંથી ચોટામાં ચોટ અને ચોટમાં ચોટને ખડાપવા થઈ વારીએ છીએ. આ ઘેરાં અસહ ટોરસેટ નતનાં શીંગડિયાં અને મરાઇન છે. પાંચ ગાંધા છે. બાપી મરધાં, ને જતકાં આખો પ્રદેશ બહુ રમ છે. બધે દુરગજ જમીન છે. એક ટેન્ડીની બાજુમાં કળા બગીચા વચ્ચેના ઘરમાં હું રહું છું. ને ૬૬મી લેવે. મોધામીથી નવ માઈલ છેડાં અને પડયાં; ૬૬મી અને પછેની પાણીસડકને કાંડે ૪૮. કાંઈકાજવારની સડકે અને ગાડી દોડાવીએ છીએ.

મોધામીમાં પાચેક હલતની લોકવત્તી છે. એક બીજામાં આવેલું તે રમણીય ન્થળ છે. આપો નહી તેની વચ્ચેવચ વહે છે. મુંદર કાળા અને કાળા હંસો (પશ્ચિમ ઑસ્ટ્રેલિયાની જ નિષજ) નહીનું ચિત્ર સમજાઈ રહે છે. તમે બનાંચિત્રો તે જાણો હશે. નહિતા હું નહી અને મોધામીનું ચિત્ર મોડકી આપીશ. જે માણનું કાઈકેજનું મકાન, મરસ સાક લીટી મોંઢરી, જમીયા, મલ્લસર, આ બધાં મોધામીનાં રંગરપકાં છે. મોધામીમાં ધાસ ૪૪ થાય છે. થઈ ગાટ બેલવાળી જમીન જોઈએ એટલે થઈ ને એકરના બાગમાં ૪૪ થાય છે. મોધામીમાં વર્ષેલા સરિસા વરસાદ ૧૭ ફોટા.

પશ્ચિમ ઑસ્ટ્રેલિયામાં ઈશવરી જેની કાંઈ મદા નહી નથી. અહીંની નહીઓ સાવ ફંધી હોય છે, તે તેનો કપચાય ડી કંઠાંમાં માટે પાણીપ્રવાસમાં થાય છે.

તમારો વેપાર મને બહુ નવાઈબધો લાગે છે. ખાસ કરી હીરાની બાબત. ઑસ્ટ્રેલિયામાં હીરા થતા નથી. પશ્ચિમ ઑસ્ટ્રેલિયામાં તે જાન થઈ, માંસ, સાગ, બનીજ, કળા (તાંબું અને સેંધકાં) ટેરી પદાર્થો, ટાં, આમટાં, છાંચો વગેરેની નિકાસ છે.

હું આજ સુધી ટિકિટો સ્થવરમાં રસ લેતી નહોતી, પણ ને મળ્યા તે કાચળો કપરથી તમારા માટે ટિકિટો લેતી કરતાં મને પણ તેમાં મન પડી છે. તમને તે બધી નવી લાગશે એમ માનું છું.

મેં ગયા વર્ષથી ફોટોગ્રેફ લેવા શરૂ કર્યા છે તેવા મેં પોટેલા એ મોકલું છું. અત્યારે બહુ સારા ન મળ્યા તેથી ફિલ્મીર છું. અમે પોતાના કેમેરાથી એ જ ચિત્રો પાડીએ છીએ, એટલે બિવચમાં સારા મોકલશે.

હું પાંચ ફૂટ પાંચ ઇંચ ઈંચી છું. હળવા કમ્પાઉ બાજ

છે. હળવી બજારી આંખો છે. હું સીવળ બહુ રહે છું, ખાસ કરી કેન્સી કામ, કોર્મર કામ અને પોશાક બનાવવાનું. મારાં કપડાં હું બંને જ સીવી લઉં છું. કોઈ નવું કાપડ વેતરતાં મને બહુ ગોજ પડે છે. પણ આ વાતમાં તમને કંઈ રસ નહિ પડે.

રમતો હું બધી રમું છું. કાળામાં ટેનિસ, શિયાળામાં હૉકી અને શાળામાં તે બોલ્સબોલ અને બાસ્કેટબોલ મુકાં. શિયાળાની કંડીમાં સાંને ધરમાં જ ટેબલ ટેનિસમાં ગ્રા પડે. અહીં શિયાળો કેવા હોય, છે તે તમને નહિ સમજાય. ઑસ્ટ્રેલિયાની શિયાળો બીજે કરતાં દુબળા છે. મને યદને ત્રામ લાગે છે. મોંઢમાં મારી બીજ પત્રમિત્ર છે ત્યાં તે હું છતી મુકું જ નહિ. નેમ અતિશય ગરમી પણ મને ગમતી નથી. અહીં તે કાળામાં ૧૦૮ ડિગ્રીથી વધુ ગરમી પડતી નથી.

ગરદેશમાં પત્રમિત્ર મેળવવાની બીજ કોઈની ઈચ્છા જમ્યાની નથી, એટલે હું ફિલ્મીર છું. મારા બધા મિત્રોને પહેલેથી શરૂ એટલા પત્રમિત્રો મળ્યા ગયા છે. મેં પત્રમિત્ર તરીકે તરણ મિત્રની પસંદગી કેમ કરી તે બહુવાથી તમને આશ્ચર્ય થશે. મારી શાળામિત્ર કૂંઠા મિડલન કપર કાન્તિલાલ મહેતાના એવા રસિક પત્રો આવના હતા કે તે પરથી મને લાગ્યું કે છોકરીઓ કરતાં છોકરાઓ સરસ પત્રો લખી શકે છે. હું છોકરી છું. એ વાત તમે નિશાની લેશોને ? હવે આ પત્રનું લખાન બધી બધ તો સાફ, અને તમને પણ કંટાળો ન આવવો જોઈએ. બાપીનું બીજ વખત માટે રહેવા રહી છું.

આ પત્ર મળે ત્યારે તમે સરસ મિલજ અને તબિયત લોગવતા હો. તમને-મારા નવીન પત્રમિત્રને સર્વ શુભેચ્છાઓ સમિત બંધાવેલું.

સિદ્ધિયા

નવાં પુસ્તકો

તુલસી કથારો—સેબકઃ કવિચંદ્ર મેધામી, પ્રકાશકઃ

આર. આર. રોહની કં. પ્રિન્સેસ હીલી મુંબાઈ-૨, ૨૦૮૦;

એકતારો—(બજારો, ખીનો અને કાચ્યાનો સંગ્રહ) લેખક

અને પ્રકાશકઃ કવિચંદ્ર મેધામી, દુલ્હાણ કાચ્યાત્રય રાણપુર,

૧-૦-૦; સમિધ—(નુદાનુદા આધુનિક લેખકોની નવલિકા-

ઓનો મૂલ્યો દ્વારા) —'તબજા' ગણિતના ભેદ પુસ્તક

તરીકે પ્રથમ દરનાર દશરથલાલ કાકર, ૨૭૬૬ રાજપુર, અમદા-

વાદ, ૧-૮-૦; સરસ્વતીપુરાણ-સંશોધક અને વિવેચકઃ

હનવાલાલ બાઈસકર દવે, પ્રકાશક કાર્બેસ શુભરાત્રી સભા,

મુંબાઈ-૪, ૨-૦-૦ રમણ—આજ્ઞાન કથિયાનો કાચ્યસંગ્રહ-

શ્રીમદ્દેઃ બિપિન ચિનાઈ અને પ્રવીણ કથારેલ, પ્રકાશકઃ

પ્રજ્ઞાસેધ, ૮૭, માપતા મકાન, કાકરદોર, મુંબાઈ-૪.

૦-૫-૦; છંદવિદ્યા નીડર—એક, સત્યકથા (૨૫. ચતુર્થ

પાલકેશ્વર જઈનું ચિત્ર) લેખક પ્રકાશકઃ શામળદ્ર કાકર,

અરોહ ગિરિદ્ર, પ્રિન્સેસ હીલી, મુંબાઈ-૨, ૧-૦-૦.

માધુકરી

વળ વળ દે નીચવાન

હોવા મેરા માન માન—ગતૃ

હરે તેરા પાંચ, ઓર થકે પાંચ,

ફિર બી તું દરદગ, આમે બદા દરગ,

ફરના તેરા કામ નહિ, ચલના તેરી શાન—ગતૃ

નૂ આમે જડે બ, આકરમે લડે બ,

આંખી દો યા નુકાન, ફેરતા દો આશમાન,

ફરના તેરા કામ નહિ, ચલના તેરી શાન—ગતૃ—ધવિ પ્રવીપ

(અંખન)

૨૧. ચતુર્થ આપુદેશ્વર બદ

હરથી ચાર માઈલ દૂર આવેલા બોટાની ગામમાં એક નિર્ધન પ્રમુખના વિષયે ત્યાં ઇ. ૧૮૨૨માં એમને જન્મ થયો. માતાવિદીન આગળને પિતાએ હરમાં એક આખી જાયાને ત્યાં સખી વિદ્યાભ્યાસ કરાવેા. એ જાયાના મુગરોથી સ્ફુટત ખાખા પ્રત્યે એમને એટલા માસ પ્રગાળમાં અનુસાર થયા કે તેમણે અગિયાર વર્ષની વયે રમુંગેશ, ચીતા, આશાવાથી તથા કદીનાં 'મેકોરો' ફરેગ કરી નાખ્યા. પિતાની આજ્ઞાથી ગોઠ વર્ષની વયે સત્રની ધૂંડરીમાં જઈ ડાણું પંડું છતાં તેમણે અમરાવાદની મિશન ડાઈરેક્ટરમાં અભ્યાસ થાટી રાખ્યા અને પાતાના અભ્યાસમાં નેમજ ત્યાંનાં અધ્યાપકોમાંથી વજ્રા તરીકે નામના કાઢી પ્રિન્સિપાલ ડેન્ટરેનની પણ તારીક મેળવી. વિદ્યા દાટા રવ, દાદાભાઈ પાલોંમેકમાં પ્રગમવાર વિંદી સભ્ય તરીકે નીમવા ત્યાંને તેમણે જ સત્ર વર્ષની ફેરાવર્યે અમરાવાદની ફેરજાવના મહાનગાંબદેર ગયા એટલાથી પાતાની રવરેશ-વલ્લની અભિરુચિ દર્શાવી આવી હતી.

મુજાઈના પ્યેમમાં વિજાતું અવસ્થાન થતાં ફિરજનુ-વિદીન મહેમદા અનુચિતે વિદ્યન ખૂબી નહિ. એની મદ-ત્વામાંસાં અંદરેશ થવાની હતી, પરંતુ ઇત્તનમાં એમને એક જ એ નિર્ભય મહાન મવાલિનામે રહી ગયા. છતાં અહવાડિયાના ચતુર્થનુ દિવસ અનુનિશાપિદીની બની નીચે અને જીબ ચાર દિવસ રોગ પેમાના બરાવેશ આસરેરના રીવે વાંચીને પાતાનાં બાઈબલેમાના અમે પાતાના વરતાવની આર્થિક અયાગદરી સાથે દોષા છતાં પાનું અને વખતની રીફરેશ ખીરની વરીસા વેચી પસાર કરી, અને અંદરેશ થવાના પાતાના નિર્મળની અસ્થર

પાતાના પોત રીફરેશને 'એરા. અંદરેશ થકે' એ આશી-વદિમાં મુલિમન કરી હતી. તેમણે રીફરેશ ખીર મવા ને સમય ફરમિયાન અમરાવાદમાં ફેરિમાફ તારી તેના મેપાર ફેરનાર એ પ્રથમ જ દત્તા.

છતાંસમેવપે તેમણે હરમાં મુન્સફ થવા; એકપીરમે વર્ષે એ રોમાવાલ સાદ સાથે 'મુન્સાની પંગ'ની રજાપના કરી; પાંચીસમે વર્ષે તેમણે સમાજસુધારક થયા અને તેને અંમે પુરતેશ તાપ રેખા લેખ્યા. ઇ. ૧૮૭૨ માં અમરા-વાદના આંખે એ મુકેન્દનાં 'બેનરછના પ્રમુખપદે વિંદી રાષ્ટ્રીય મદાસખાનું અધિવેશન એટાવનાર આગ-વાનેમાં તેમણે અધેશર દત્તા. મુન્સાલીસમે વર્ષે નેમણે સારસમાં રવનંત વધાસ તરીકે પ્રેકરિશ રાટ કરી હતી, અને અપ્પનમે વર્ષે નેમણે દાંતાના મુનઅરના પદથી રીવાનપદ ઉપર આરટ થવા.

મુન્સફ અને રીવાન તરીકે તેમણે રવખરજના અને અર્થન ન્યામનિહ દોષાથી રામપ્રભનું અમરાવની દાંન મારવરન કરી સરવા દત્તા. એક વખત દાંતા રામપમાં લુટારેના રાસ વધી પડ્યો ત્યાંને એમના વરામાં મિપાઈએની નવન એટાવી બન લંદનાશમાંને કાર કરી, પ્રભને નિર્ભય કરી પાતાને એ ખુલિ સેન્દન આદિવતના વાંચનમાંથી મળે આંખેથી એમ પાછળથી ફરીને એ આદિવતના પાંચના આદ સુપે પ્રત્યેની ફૂલજાના ફરોથી હતી. રવનંત વધાવાન વખતે તેમણે રેકે અમીશાના રેકા મહત્ત અને પછીવાર એજન ખરે સ્થાવવા દત્તા.

કેવળનીના પ્રચાર માટે હર નરકે તેમણે પળા પ્રયાસો કર્યાં છે. હરમાં રવપારાયા અમે નેમણે મદામાન ફેરફાર રિદપારે ૧૮૭૦ રપિયા આપાવવા દત્તા. એ ફરોન રવવા

ત્યાર બાદ તેલપ્રકાશનો વારો આવ્યો, પણ ૧૮૬૦ સુધી તેનો પ્રકાશ મીબીબીનીએથી પ્રબળ નહોતો. પરંતુ એ વર્ષમાં આર્મી નામના એક ફ્રેન્ચ ગ્રોળા દિવેટથી બળવું ફાનસ ચોધી કાઢ્યું તે એવાં અનેક ફાનસ દીવાદાંડીમાં વપરાવાં લાગ્યાં.

ઈ. ૧૮૮૧માં આગર ક્રોન વેલસાઈકે 'ઈન્કેન્ડેસન્ટ મેન્ટલ' શીધી કાઢ્યું. પહેલાં તે એ જમીન પર જ કાંઠાંચ સાથે વાપરવામાં આવતું, પરંતુ ઢાંચે ધબીબીની-ખાસ કરીને બ્રિટનની-દીવાદાંડીઓમાં એનો ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે. ૧૮૮૬થી ત્રીજાઈક પ્રકાશનો ઉપયોગ 'પલ્ક દીવાદાંડીઓમાં' થવા લાગ્યો છે. બ્રિટનના આદ્ય ઔદ્યોગ વાઈટ કપર આવેલી સૌંદર્યદર્શન દીવાદાંડી તેનું ઉદાહરણ છે. ત્રીસ લાખ મીબીબીની જેટલો પ્રકાશ એ આપે છે. પરંતુ જમીનની દેડીએલેડ પદની દીવાદાંડીના ૩ કરોડ ૮૦ લાખ મીબીબીનીઓ જેટલા પ્રકાશ પાસે એ શાંદિયા જેવી જ લાગે.

આજકાલ વખતમાં કૃત્રિમરીતે પ્રકાશ વધારવા માટે પુનરાવર્તકો (reflectors) યોજવામાં આવતા. કાચ કે ધાતુના રિફ્લેક્ટરોની આ યોજના 'catoptric' કહેવાયી. ત્યાર પછી પરાવર્તક (dioptric) યોજના અમલમાં આવી. હવે તેો એથી થે મુનંદા પ્રકાશમાહક લેન્સનો ઉપયોગ થવા લાગ્યો છે.

એન્કેન્ડેસન્ટ

શહેનશાહ શાહમૈન પોતાનું ટેબલકોષ્ટ જ્યારે મેજ પર ત્યારે નેન બહીમાં નાખી દેવાનો પોતાના મોકલેને કુદમ કરતો, બહીમાં પડતાં એનો બધો ઘેલ બળી જતો અને એ 'પોવાઈ' જાય.

તમને એમાં અન્યની લામરો; પણ અન્યની કંબુ કશું કોમાં નથી. એ ટેબલકોષ્ટ એન્કેન્ડેસન્ટ બનેલું હતું. જમીનમાંથી ખાદી કદાએલા કંબુ ખનિજની એ એક નવત આવે છે અને તેના દેસા પડે કાપડ વસ્ત્રમાં આવે છે.

ખનિજમાંથી એ દેસા લુહા ખાટવા તેને જળરાં ઘેતો વડે ક્યારવામાં આવે છે. પછી એ દેસાને પીંછ, કાંતી, ડાન જેવા વાંતણા તૈયાર કરવામાં આવે છે. વસ્ત્રમાં વપરાતા વાંતણાની લંબાઈ એ ઈંચથી માંડી ફેટલાક ફૂટ સુધીની હોય છે.

આ એન્કેન્ડેસન્ટ ઈંચની સનની પહેલાંથી નમ્બીતું હતું. એ શબ્દ પણ બીકમાંથી આવે છે. જેનો અર્થ ધાતુ અદાલ. છતાં નવાઈની વાત એ છે કે આધુનિક સમયમાં એનો ઉપયોગ લાન્ડેરમાં જ શરૂ થયો છે.

એન્કેન્ડેસન્ટ અગ્નિ, એસિડ અને ખુદ કાળનો પણ પ્રતિ-કાર કરે છે. નાટ્યચંદ્રોના પડકા, નજાઓ, સ્પર્ક વગેરે એનું બનાવવામાં આવે છે. ખરમીનો પ્રતિકાર કરવામાં, અંગથી સંરક્ષણ આપનાં કાયર-ચુરસ તથા પાટિયાં, બનાવવામાં પણ તે વપરાય છે. એની ફેટલીક બનાવટો તેાં પોંચ દબાવ. ટિપ્પી ફારનહાઈટ જેટલી નરમીમાં પણ અસુખ્ય રહે છે.

હિદુસ્તાનનો પ્રાચીન વાદ્ય-મયબંદાર

તત્કાલિની પ્રસિદ્ધ વિદ્યાપીઠમાં (ઈ. ૫. ૧૨૨) વિષયોનું અધ્યયન થયું હતું. મુસ્લિમ વેપારીઓ પાં આ જ વિદ્યાપીઠમાંથી બહાર પડેલા. એ જ રીતે મુસ્લિમોને સામાન્ય અધ્યાપનાર ચાલુક્ય, આરેથી હંબક એ મુસ્લિમકે વેદો અને ફાર્સી. ૩૨૦૦૦ લખનાર અનેક શાસ્ત્રોના પ્રણેતા કુમોરજીય વગેરે.

વિદ્યાપીઠની નિષ્પત્તિ હતી. ફત્તપુરી વિદ્યાપીઠ ૧૨૦૩માં વિષેસ થયો તેમાં ૬૦૦૦ વિદ્યાર્થી રીખના ઉકમરણના વિદ્યાપીઠમાં (ઈ. ૭૦૫માં તેનો ઉદય થયો). ઇ. ૧૫૦૦માં આરેથી ૧૦,૦૦૦ વિદ્યાર્થી, ૧૫૦૦ અધ્યાપકો, અને ૫૦૦૦ વિદ્યાર્થી નવ અધ્યાપકો સંઘર્ષકદાવય હતું. ૧૫૦૦માં ૨૦ લાકડીની જરૂર પડેલી. હાલિયુ મદારાઈમાં પ્રત્ય (ઈ. ૪૦૦)નું સંઘર્ષકદાવય પણ પ્રસિદ્ધ હતું.

દુનિયાની સમ્પત્તિમાં સમ્પત્તિ ધાતુ

આજે તેની વૈજ્ઞાનિક કસોડીઓમાંથી પસાર થયા હોયે રહેતા ટેનટીફની દુનિયાના કાઠમાં કાઠ 'તરીકે' અણત્રી કરી રાખય. લંડનની ગ્રેન ટેન વિ. પે એ શોષક લોનાથી તેને એ નામ મળ્યું છે અને એક એસિડિટીનીના આક્રમણથી પણ તે મુરજિત રહેી શો અને તેવા કાઠક બોગમ પણ ટેનિસના કડા કરતાં વધુ એ અસર તેના પર નથી કરી રાખતા. બ્રિટિશ એડિસ કંપનીએ એક અધ્યાપિયા મુખી ફેક પ્રકારનાં આક્ર તેના પર કરી લેયાં. પણ એતે એ ટેનટીફને અ (impenetrable) નહોર કરતું પડ્યું. એ ત્રાંવામાં ચોલાદતી જ એક નત છે અને 'બોગમયુક', 'શાયર અને 'ટરેનલેસ' (કોષ ન પડે તેની) પણ છે.

પીવાના પાણીની સ્વચ્છતાની કસોડી સુરેમદર્શક ઘેત કે એવાં ખીતે કશાં સાધનો વગર પીવાના પાણીની સ્વચ્છતા તમે માપી. સેકો તેવો આદો અખેતરો આ રહ્યો કાચના એક સામાન્ય પ્યા માં એક કદો સાકરનો નાખી, પાંસડ ટિપ્પી ફારનહ લખામાં રહેતું હોય એવાં રચાને બરાબર બાર કલાક મૂકી રાખો. બાર કલાક પછી જોતાં જો-તે સ્વચ્છ તો જેવું ને તેવું ટપાસો. જ્યારે કશો પણ અણત્રિ તેાં તેમાં સહેજ ટુકિયા રંખની અંચ આપી ગઈ હશે.

વિષયો: બા, હું જમીન ત્યારે હું ઘેર હતી ?

બા: ના બેટી, હું મામાને ઘેર હતી.

વિષયો: ત્યારે તો મારા જમીનની વાત સાંભળો ?

હું એકદમ અંચેલા પાણી ગઈ હોઈશ !

ડા. ભગવાનજીવ દદરજીને નેપાળ-માંથી મળેલી વંશાવલી પરથી જ્યાંય છેડેથી નહાડુરી વંશના રાજાના અભયમંથના પુત્ર જ્યેષ્ઠદેવમહે આ સંવત ચલાવેલો. ઇ. ૧૭૬૮માં નેપાળ મુરખાએને લાગે વતમાં ત્યાં શક સંવતનો પ્રચાર થયો, પણ દ્રવ્ય પુરતદલેખન આદિમાં એ સંવત પ્રથમ રહ્યો છે. ડા. કિષ્કોદાનીની અનુસાર નેપાલ સંવતમાં ૭૭૭-૭૭૮ ક્રમે રતાં ઇ.સ.અને ૭૭૫-૭૭૬ વેદેતાં વિ.સં. આવે.

મોઘ માણસોની નાની વાતો

નપાનનો અભીષેક વિજ્ઞાની દિવંધા મોઝુથી દંડનની સાયન્સ ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં લામ કરી રહ્યાં હતાં જે ચારગ્રામ તેની મુલાકાતે મળેલો એક વિજ્ઞાનીને એક વિચિત્ર દ્રશ્ય નજરે પડ્યું. ગાર-ભાગમાં એક પ્રુટ્ટી પર એક જીવ હોયો હતો. તેના હાથમાં એક કોટી દળી ને કોટીને આંધ્રી કોટીને છેડે સેન્ડવિચ લટકી હતી. કોટી નમતી નમતી મોઝુ-ચીના મોંપાછે આવી એટલે તેણે રીસી સેન્ટવિચનો નાસ્તો કર્યો. કારણ, કામ આટલે એને નાસ્તો કરવાની પણ કુદમદ નહોતી. અને એ કોટી પડકી રાખનાર કાલુ દનો, ખખર છેડે સેન્ડવિચ રીસતો દંડનીટપટ્ટો એક કિસ્કરડો.

આપણું

આપણું લોહી અંબસાન પછી આઠ કલાક સુધી નંતુમુક રહી શકે છે.

આપણા રંગની વાર્ષિક રાષ્ટ્રીય આવક ૨૪ અબજ છે, તેમાંથી ૨૦ અબજ તેર માત્ર પેન્ટીજન્ય છે, જ્યારે માત્ર ૪ અબજ કંઠોગમન્ય.

આપણી પૂરવણી વસતિના ૫૩.૨ ટકા એશિયામાં વસે છે, ૨૫.૬ યુરોપમાં, ૬.૭ ઉત્તર અમેરિકામાં, ૬.૮ દક્ષિણઅમેરિકામાં, ૭.૩ આફ્રિકામાં, અને ૦.૫ એશિયાનિયામાં.

તા. ૫ ચોલાના બાઈ હંકો પર ચડોઈ કરવા મહે ઓરંમજેબ ઓરંમજાબાદથી સૈન્ય કાઈ દિલ્હી જના લેખરખા-૧૬૫૮ તા. ૬ મુઘલ સહેનશાહે જહાંગીરે બા-દશાહી ફરમાન દીધા અંધેજોને નેપાલ કરવા માટે મુરતમાં કાઢી સ્થાપવાની અનુમતિ આપી-ઈ. ૧૬૧૩

તા. ૮ હોરન હિન્ડિયમ સહીતામું આ-પી હવેર નવા કપરખા-ઈ. ૧૭૫૫ તા. ૧૫ પંચીલીયોનો પીસા મુકામે નવમ-ઈ. ૧૫૬૪ ૦૦ રૂપિયા અમે-રિકન મુઘલો પ્રારંભ-ઈ. ૧૮૬૮ તા. ૧૬ ધર્મમાં ખાઓલિયાં આમે મુઘલિયાદસોળજેવા પાદરનાર નવો-દીનો અનેાન રોમમાં સળખાવ્યા-ઈ. ૧૬૦૦

તા. ૧૭ મહાન કાંતિશાસ્ત્રી અને 'ધ રિલિજિયસ યુનિવર્સ'ના લેખક ઓન્ટેરો હાલ્લિકે દેરેલો નવમ-૧૮૩૪ તા. ૧૮ નપાને મેચુ પ્રિન્સ કોટી પુ. ચીને મેચુરિયાની જાદીએ બેસાડ્યા-ઈ. ૧૯૩૨

તા. ૨૦ ગયા મહાપુલમાં વડનું પ્રથમ મુજ-ઈ. ૧૯૧૬ તા. ૨૧ ટોરિયામા ત્રણ નપાની પ્રવાસીનાં ખન-ઈ. ૧૯૩૬

તા. ૨૦ જર્મનીના ઇતિહાસમાં ખૂબ મહત્વનો લેખાતો ત્વાની પાવર્મિંદને વગરેલી આપનો પ્રવચ-ઈ. ૧૯૩૩ ફેરવાક કહે છે કે જે આવ સામ્ય-વાદીઓને હવેલાં નવનું મેજવવા ખુદ નાતીઓએ જ લગાડી હતી.

આ માનની વિખૂલિ

ભારતમાર્ટ પંડિત ચડલાવલ અસત કોશતા તિવારી પણ મુજ નેડોરી માલજી ધનરયામ બદરજીને ત્યાં દુનાંવદમાં ઇ. ૧૮૦૧ના ફેબ્રુઆરીની ૮મી તારીએ એમનો નવમ થયો. મોરખમે રીપ્પ કંપનું બિરદ પામનાર એ ભાજે પાંચ વર્ષની વયે જ 'પાળી પાળી. કંઈ બંદી તરેવ આંડવિયું' એવી કવિતા રચી હતી. કાનએ

વર્ષે તે એમને અમરરોષ દંડરૂપ હતો. આવા પ્રતિભાગાળી બાળકની નવમે વર્ષે રીતગાના કપરવધી આંગિા ગડ, પણ તેનાં પ્રજાલુ ખૂલી થયાં. પિતા પામેથી સંસ્કૃતભાષાનાં સર્વજ્ઞગોખળી લઇને ચોદ વર્ષની અંદર તેરે તેજેવમુના-લક્ષરીકિમળીયમ્, વેદાન્તચિંતામણિ મારુતશક્તિ અને પ્રેષી કૃષ્ણા, અને સરિલિહાંનમાર્ટ નામક પ્રોટ વાદ-અંધમાં છપાએલા લક્ષમળિરિના ૩૫ સ્લોકોનું એકન ક્યું. બેઠપુરના મદારાણા મુખ્ય પંડિતોની સભામાં કેમવકાંચ શીશ્વકવિતાના પ્રચારકપે રચી નેમણે પ્રથમ પંક્તિના શીશ્વકવિ તરીકેનું બિરદ મેળવ્યું. કોરેફ અને ત્રજ્જાયા કપરાત મુરરાનીમાં પણ તેણે કવિતા રચતા જેનો સંગ્રહ 'સુ-ભાષિત લક્ષરી' નામથી પ્રકટ થયે છે. શીશ્વકવિ કપરાત તેણે અદ્યુત બા-ખ્યાતા અને શાલવધાની પણ હતાને અદાર વર્ષની વયે એમણે કાશીના પંડિતો પામેથી ૧૦૦૦ દીનુરી બાળ-તોતાં અવધાનો કરીને જે પદતોએ મેળવી હતી. સુંબીતમાં ખુલેતો સરસ માતા દોવા કપરાત મુરંમ જનવવામાં કુશળ હતો. ૧૮૮૭માં ભારત ધર્મ મદા મેરજમાં વૈદિક ધર્મ કપર સંસ્કૃતમાં અપાએલા એમના વ્યાખ્યાને મોરા પંડિતોને પણ મુજ્ય કર્યા અને ભારત-માર્ટનું આદિતીય પદ તેમને આપવા-માં આજ્યું. આટલી પ્રતિભા અને વિ-દ્યા દોવા છતાં અત્યંત નિરાંમમાન અને શાંત મીલનસાર પ્રકૃતિના આ વિદાનનું ઇ. ૧૮૮૮માં બાલનયર મુ-કામે અવસાન થયું.

નવચેતન

દર માસે

૧૦૦ પાનાનું

અનેક ચિત્રો સાથે

વિવિધ રસમય વાચન આપતું સર્વાંગસુંદર અને

અનોખું માસિક પત્ર

લખો: નવચેતન ઑફિસ રમ પોલોક સ્ટ્રીટ, કલકત્તા

પોષ્ટિક ડા. ૧૧૮ અભરેશમાં ડા. ૭ વિદ્યાર્થી હાઉસ નંકલના ૦-૧૨-૦

કેલા અને સંસ્કૃતિનો

સામાન્ય જનતાને રસ આપી શકે એવું એક અપૂર્વ પ્રકાશન

ભારતીય શિલ્પસ્થાપત્ય

લેખક - ડૉ. હરિમત્લાલ મ. દેસાઈ

કિંમત ૧ રૂપિયા • પોસ્ટેજ ૦-૨-૩ જુદું

એની સાથે આપેલી બિંદનાં કલાધોગનાં ખાસ પસંદ કરેલા ચીસ ચિત્રોની ચિત્રાવલિ જ કિંમત વધુલ કરી દેશે.

કુમાર કાર્યાલય • અમદાવાદ

જાણકો અને વિદ્યાર્થીઓનું માનીતું

શુભરાતી બાપાનું સૌથી પહેલું

સર્વાંગ સુંદર સચિત્ર લોકપ્રિય માસિક

બા. લ. જીવન

તેઓ: રમણલાલ નાનાલાલ શાહ

છે

છેલ્લાં ૨૦ વર્ષથી નિયમિત પ્રકટ થાય છે. શુભ-
રાતી બાપાનાં સર્વ જાણકોનાં પત્રોમાં એનો
ફેલાવો વધારે છે. જાણકોનાં પત્રોમાં દર વર્ષે
૧૬૦થી વધુ પૃષ્ઠની સચિત્ર ભેટ આપનાર
એકલું 'બા. લ. જીવન' છે.

દર વર્ષે જાન્યુઆરીમાં એનો તરીકે દરદાર ચિત્રચુખ્ત નીકળે છે
સવાજમ તદ્દન સરતું—માત્ર રૂ. ૩)

જાઓ મારે રૂ. ૩૦. વિદ્યાર્થી રૂ. ૧૫

બા. લ. જીવન કાર્યાલય, જાનવાધ, વડોદરા
(મુજબમાં આર. આર. રોડને નવાં સવાજમ જરી સંકાપ ૭)

ડોંગરેનું બાલામૃત

છોકરાંઓને મારે ઘણું પોષ્ટિક એસડ છે.

એ નખાણાં અને તંતાએલાં

જાણકોને સાબ્દ કરે છે

કતુ દેસાઈનાં

બે અભિનવ આલંબ્યમો

રંગલાહરી

આદ્ય રંગિણીનો સંપુટ

૧-૪-૦

નૃત્યરેખા

મસખ અને હિંદુઓનાં

વિવિધ છવનબાવોને

દેખાવવામાં મન

કરતાં આદ્ય ગિતિનો સંપુટ

૧-૮-૦

પોસ્ટેલ દરેકના સાત આના

રંગલાહરી
આદ્ય રંગિણી

નૃત્યરેખા
મસખ અને હિંદુઓનાં

કુમાર કાર્યાલય

અને બીજા કાગળીના

ચિંતેતા પાનેથી

ગાલો પોલાં

એક નવું પ્રકાશન

કુમાર કાર્યાલયે તાલેનરમાં-ગઈ
તીવાળીએ ન એ બહાર મૂક્યું
છે: પોતાના ઉદ્દેશ આદ્ય રંગિ-
ના છતિહાસમાં આદ્ય ચોથી
વાર પાદાકાન્ત થયા છતાં એ દેશ
દલ પાણી હવે પ્રાપ્ત થયો નથી એ
પોતાને એવી અમર છવનબા
માત્રા પાનારુઓમાંના એક, ત્યાં-
ના એક કવિ મિતરુદિયેવિનાનાં
'કોમિયન કોનેક્શ' હુદોપના સા-
હિત્યમાં આશુભી કાવ્ય-કવિના
અભ્યાસ છે. આપણા લખ્યપ્રતિષ્ઠ

સુવાન કવિ કાશીકર એવી એવાને
દાંડે એવી મીઠાનો અનુવાદ થયો
છે એટલી ન હજીકત એ નવા
પ્રકાશનનો પરિવેશ કસપના જેવો
છે. પણ એની સાથે એક બીજા એ
આદ્યેક વાત છે: એ કોનેક્શમાં
ની સાથે રંગેટના બેધારણ તથા
તેના કંતિહાસ વિષે એક વિસ્તૃત,
સુમયિત અને એવા આધારબલ
નિર્ણય આપ્યા છે એ કોનેક્શ
સર્વગામી પરિવેશ માટે માત્ર
કુમાર કાર્યાલય • ૧૪૫૪ રાયપુર • અમદાવાદ

કવિઓ અને કાવ્યચર્ચાને ન
નહિ, પરંતુ કાવ્યસાહિત્યના વિ-
જ્ઞાપીઓને પણ અભ્યાસનું એક
અનિવાર્ય સાધન થઈ પડશે. એ
લિંગીએ નિબંધ તથા રંગાવ આદિ-
ત્યના એક કવિના પરિવેશ સાથે
કોનેક્શ પાનારુ એ કોનેક્શમાંથી
કોમિયન કોનેક્શ ૧-૦-૦ પોસ્ટેલ ૦-૧-૬
અથવા નાંખીતા મુકસેવરી પાસેથી.
હલકતામાં એકાદ, એકાદીને ત્યાં.

કુમાર કાર્યાલય • ૧૪૫૪ રાયપુર • અમદાવાદ

અવશેષ 'કુમાર'

પાછળનાં વર્ષની રહીસહી ફાઇલો અને છૂટકે અંકો અત્યંત સસ્તી કીમતે ફાઇલો-વર્ષ ૧ તથા ૨૨ની: દરેકના રૂ. ૨-૦; વર્ષ ૧૦ અને ૨૧ની:

દરેકના રૂ. ૩-૦; વર્ષ-૧૭ની રૂ. ૮-૦ પોસ્ટેજ ૦-૪-૦

નીચે મુજબના છૂટકે અંકો-દરેકની કીમત બે આના

નીચે જેના સંગ્રહ આંક આપ્યા છે તે અંગ્રેજી રહીસહી અનિયમિત સંગ્રહ રજામાં છે. તમારી ફાઇલમાં ખૂટતો કોઈ અંક કોમાં છે? તો શોધીને મેળવી લો. આજવા તમને મનમગતા કોઈ પણ અંકો મંગાવી તેની ફાઇલો બંધાવી લેશો તો જે રસમય અને મંજીબ આદિયમે અમેલો સંગ્રહ તમને સરતામાં મળી રહેશે:

૩૩, ૪૩, ૪૪, ૪૫, ૪૬, ૪૭, ૪૮, ૧૦, ૧૩, ૧૪, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૭૧, ૭૨, ૬૧, ૬૬, ૧૦૮, ૧૧૬, ૧૨૦, ૧૨૬,

૧૩૨, ૧૩૩, ૧૩૪, ૧૩૫, ૧૩૬, ૧૩૭, ૧૩૮, ૧૩૯, ૧૪૫, ૧૪૬, ૧૪૭, ૧૪૮, ૧૪૯, ૧૫૭, ૧૫૮, ૧૫૯.

જેની નીચે લીટી દોરી છે તે સંગ્રહ અંકો છે, એટલે, જે ખરીદનારને નજીવી કીમતે આપ, છ કે વધુ માત્રનું સંગ્રહ વાચન મળી શકે છે. જેઓ આખી ફાઇલો ન વસાવી શકે તેમ હોય, તેમણે આ લાભ જતો કરવા જેવો નથી.

II ફાઇલો જ્યાં ગ્રંથાવિનાની સમગ્રવાની છે. II કીમત તફાવત ડાઘી (પોસ્ટેજવગરની) છે. II પામ ખર્ચ અંક દીઠ એક પૈસા પ્રમાણે વધુ મળીને સાથે ૧૪ નાણાં મોકલવાં. જલદેશના પ્રાદેશોએ અંક દીઠ અરધા આનો અને પરદેશના પ્રાદેશોએ અંક દીઠ દોઢ આનાં સેંગ મોકલવું. II વી. પી. કરવામાં આવશે નહિ; પોસ્ટની ટિકિટો અગર મનીઓર્ડર કે પોસ્ટ ઓર્ડર દ્વારા નાણાં અગાઉથી જ મોકલવાં.

સ્રી-જીવનમાં શ્રદ્ધાલક્ષ્મીના સંસ્કાર પૂરતું સ્રીઓ મારે નવું માસિક

સ્રી-જીવન

સંપાદક - મનુભાઈ બેઘાણી

ગુજરાતના અલ્પીતા લેખક બાદ-જડેનોના દાસ, ગંદેના, વાની, જીવનચરિત્રો નિર્ણય, આજુ વાની ઉપરાંત સ્રીઓને પરગણુ ઉપચોગી સ્થ પડે તેવાં સ્રીઓના રોગોની ચિકિત્સા ને પરગણુ ઉપાય, રસોઈપર, ડેસીમાનું વેડું, મોમમનાં સાકબાંઈ, ખરત-ચુંદણુ વગેરે વિષયો આવે છે. આસો માસના ખાસ મર્યા અંક આપ્યો છે.

નોંધ અને ચર્ચામાં સ્રીજીવનની સંપૂર્ણ માહિતી આપવામાં આવે છે.

આજીવન મારે ખાસ માસિક સાથે જોડવામાં આવેલ છે.

નવું વર્ષ કારતકથી શરૂ થયું છે

વાર્ષિક પ્રવાગમ - દેશમાં ૪-૦-૦૦ પ્રદેશ ૪-૮-૦૦ પરદેશ ૫-૦-૦૦ (આઠ શીર્સંગ) પોસ્ટેજ મારે ગરબા અંકનો લાભ લેવાં જરૂરનાર મારે આવજી ૧૯૬૬થી.

આસો ૧૯૬૭ સુધીના સવા વર્ષના પ્રવાગમના પાંચ પર્ણા મોકલવા.

ગુજરાતના અલ્પીતા લેખકની નવલકથા વાર્ષિક માહુકોને બેઠ તરીકે આપવામાં આવશે.

પ્રાદેશિક થવા લખો-મનુભાઈ બેઘાણી, જવેરીવાડ-અમદાવાદ.

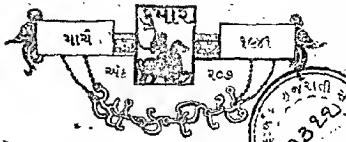

ટૂંક વખતમાં પ્રકટ થનારાં
અગત્યનાં એ પુસ્તકો

એક છે-એચ.જી. વેલ્સના 'આર્થિટ લાઇવ ઓફ હિસ્ટરી-
વીનાં પહેલાં ૧૪ પ્રકારનાં સરખ રચાયેલ ગ્રાન્ડસીમાં
શ્રી અનંતરાય પટેલજીએ તૈયાર કરાવેલું પુસ્તક.
આર સંગીત ચિત્રો તથાં પુસ્તકો
આદાં ચિત્રો ને નકશાઓ સાથે

બીજું ચિત્રસાધના એ નાણીતા કલાકાર શ્રી રસિક-
લાલ પરીખની કલાઓ સર્જાવી પરિચય આપતું
અને એમની લગભગ બધી જ ઉત્તમ કૃતિઓ મુજ
રમમાં રજૂ કરતું પુસ્તક
ત્રીસ સંગીત અને ત્રીસ આદાં ચિત્રો સાથે

કુમાર પ્રિન્ડરીમાં
એ બંને તૈયાર થાય છે

ચિત્રો

બરકત	આબીદમિ (ચિત્રો) (૫૬)	
ફેટિઆદી હરીદાઈનું પરિણામ	મુખાબતની ખાંડ	
પ્રતીક	કેન્ડેસાઈ (ચિત્રો) મુખાબત	
કૃષિકુમાર	મિસિસ મગડા નાચમત	૮૮
દોશી	વી. એચ. યુનૈર	૮૯
દંપતી	ડી. એ. દોશી	૯૦
સખીઓ	ચિત્ર શુક્લ	૯૧
કાવ્ય		
પ્રાણનો સિંહુડો	રતિલાલ ઠાયા	૯૨
પ્રારબ્ધ	વનસુખ ભટ્ટ	૯૩

અનિત

ગણપતરાવ આડે		૯૪
-------------	--	----

વાતો

કીડીઓનું કલક	દેવેન્દ્ર મહામુદાર	૯૫
--------------	--------------------	----

સેબો

સર્વેક આંગળાં : ૧૪૭૦૦૦ કલામર	૧ મ. રાવળ	૯૬
બીભની નગરે લેવાની ટેપ (અનંત કાંકર) વચ્ચે નોંધી		૯૭
બૂતસાગની શોધમાં	અમૃતલાલ વ. પેડયા	૧૦૫
ગુરુસાત અને વૃક્ષારોપણ	રામસિંહજી રાઠોડ	૧૦૬
બાબોની ફેટિઆદી	આબીદમિયાં સેપક	૧૧૫

વિભાગો

સામયિક ચિત્રન છત્રરામ નેપી અને ગો. સ. સાર ફેસાઈ	૮૮
છબી નામુનાય (૬) ચિરછબી ઓનો બોલોંગ, ફેસાઈ વા.ગો.	૮૫
સંસ્કારનાં સંદેશ (૧૬-નેપદમ)	૮૬
ફેટિઆદી હરીદાઈ	અણવન્ત ભટ્ટ ૧૦૪
પંચતંત્રની ચર્ચાઓ	ફેસાઈ વાલજી ગોવિંદજી ૧૧૩
Our Friends Abroad	૧૧૪
નવાં પુસ્તકો	"
આપુદરી	૧૧૬
આ મહિનો (માર્ચ) પ્રતિદાગમાં	૧૧૭
છેલ્લું પાનું	૧૨૦

કુમાર પ્રત્યેક અંગ્રેજી મહિનાની પંદરમી તારીએ બહાર પડે છે
પ્રકટ-બધુલક રાવળ, તેની અવે પ્રકાશક રવિનાંકર રાવળ, કુમાર પ્રિન્ડરી, કુમાર કાર્યાલય
૧૪૫૪ રાધાપુર અમદાવાદ. વર્ષિક કા. ૧, પ્રકાશના ૧૧, ૧૧૧, પંદરોના ૧૨ (સા.), છટક દસ
અલા, મુખાબતમાં કુમાર આદિ, ૧૩૬-૧૪૨ મેડીસ રડીઝ મુખાબત-૧; તથા બીબ
મેન્ટો; આર.આર.કે.વી. કે., સિટ સાલિટી કં.દાર અને રાવળ પ્રકાશ પ્રિન્ડર રડીઝ.
કુમારમાંનાં સર્વ વખાણો ચિત્રો અને ફોટો મૌખી રાધાપુરથી રહિત છે

વિદ્યાભિજ્ઞા, વૈપારીજ્ઞા, વકીજ્ઞા અને બીજાં મગજનું કામ કરનારાઓને એટલે સેવનથી અભાવળ જેવું પાપમ્ મળે
નાનાં-માટાં, માંદાં-સાંજાં નંખળાં-સખળાં સ્ત્રી-પુરુષ, સૌ કોઈ એનું સેવન કરી કાઢે છે

તમે વાપરી જોયું છે?

કેસરી જીવન ઝંડુ

મહારસાયન

સ્વામિદુર, અશ્વક, કેસર, કેસ્ટુરી અને બીજાં દીપન, પાચન,
તથા પૌષ્ટિક ઔષધ મેળવી લીલાં રસદાર આંખળાંમાંથી બનાવેલું
સુશોભિત સુવાસિત સ્વાદિષ્ટ અને પૌષ્ટિક ચાટણું

તેનું નિયમિત સેવન
લાંબું આયુષ્ય તથા સારી
સ્મરણશક્તિ આપી શકી રહ્યાં
બહુ, તેજ ને ચેતન પૂરે છે.

ફીમત
પા રતલના પાંદને રૂ. ૧૫
અરધારતલના પાંદને રૂ. ૭.૫૦
એક રતલના પાંદને રૂ. ૧૫

કારખાનું:
સુયાનીરાંડ
મુંબાઈ-૨૨

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લિ.

અમદાવાદના એજન્ટ બોલીલાલ શ્રધ્ધર્સ - માંધીરાંડ

કુડાન:
મુની મહાજનવાડી
મુંબાઈ-૨

જોડેર આપની વખતે, બહારબહાર 'કુમાર'ના વાંચી દની એટલું જાણવું.

તા. ૨૮મી ફેબ્રુઆરીથી
સુબાઈમાં રજૂ થઈ ચૂક્યું છે

અમદાવાદને આંગણે
હુંકે સમયમાં રજૂ થશે

માનવીનું હૃદય
જે સંસ્કૃતિને સાચવી
શક્યું નહિ એને
દેવ-મંદિરના પરથરોએ
સાચવી રાખી.

હિંદના ભૂતકાલીન ગૌરવને
રૂપેરી પરદા પર લઇ આવે છે

દિગ્દર્શક
શ્રી વીરેન્દ્ર દેસાઈ

કલાનિયોજન
શ્રી કનુ દેસાઈ

સુબાઈના તમાશાખીનોનું
મન રીઝવી રહ્યું છે

પાથે

સમય

૩૧-૬૧-૨

શનિ, રવિ, રજાએ ૧ વાગે

નેશનલ સ્ટુડિયોઝ લિ.નું
ભાવનાવાદી ધાર્મિક ખાલપટ

રાધિની

સુખ્ય ભૂમિકા

સલિની જયવંત(નવીતારિકા),
હરીશ, નયોતિ, કનૈયાલાલ,
ખીના કુમારી, સંકેતા પ્રસાદ,
ભુલો અડવાણી, સુનાલિની,
પેસી પટેલ વગેરે

સુપ્રીમ પ્રકાશન

મેલેરિયા તાવને હાંકી કાઢો

મેલેરિયા, ઇન્ફેક્શિયોન્સ વગેરે તાવોથી બિહુરતાનમાં ફર વધે લગભગ દર લાખ માણસો મરણ પામે છે એ દરીયાત સરકારી હેવાલોમાં

પણ સ્વીકારવામાં આવી છે પરંતુ જે લેવાસર કેવળ અસ્તરીર દવા લેવામાં આવે તો કોઈપણ પ્રકારનો બચ રહેતો નથી એવો દોકલરી અનુભવ છે. કાનુના નાગાંકિત રોકકરોએ ધણે જ પરિશ્રમ લઈને તેમજ વેદવિદ્ય પ્રયોગો કરીને બિહુરતાનની કોઈ પણ હવામાં કુપચોગી થઈ પડે તેમાં ખાસ દવા 'સોનામીલ' નામનો ટબલેટસ તૈયાર કરી છે.

આ દીકરીઓ (ટબલેટસ) મેલેરિયા (સીડીએ તાવ), એકાંતરો તાવ, ઇન્ફેક્શિયોન્સ, ડેન્ગુ (સાંધાના દુઃખાવા) સાથે આવેલા તાવ, તાવના કુપદ્રવ્ય બળતરો તાવ તેમજ તાવને લીધે પીડા (લીવર) વધી જવું, તાવ પછીની નબળાઈ વગેરે કુપર ધણી જ કામદારકારક પુરવાર થઈ છે.

આ દીકરીથી પાચનશક્તિ વધે છે, શક્તિ આવે છે અને શરીરપ્રકૃતિ સારી રહે છે. માટે તેથી તાવના કુપદ્રવ્યના પ્રસંગે સાવધાની તરીકે, (Preventive) ધણી જ કુપચોગી છે. શરીરની શક્તિને જરા પણ હાનિકારક નથી. તાવના મૂળ કારણને જટિલથી દૂર કરનારાં અનુકર્ય અને કેમકે દ્રવ્ય આ દીકરીઓમાં નાખેલાં છે.

અનંક નામાવિત રોકકરોએ આ દીકરીઓને કુપચોગ કર્યાં છે અને તેના ગુણોની મુકદ્દિ પ્રસંગ કરી છે.

૧૫ દીકરીની બાટલીની કિંમત રૂ. ૧-૪-૦
૫૦ " " " " ૩-૨-૦

દવાવાળા તથા સ્વેચ્છાવાળાઓ પાસે ભરત મળશે. શહેરમાં ફરે નબળીતા કેમિન્ટાને ત્યાંથી મળશે.

બિહુરતાન, બરમા અને સીલોનના
સોલ એજન્ટસ

કોંપાદ્ર અને કે. લિ.

૯૬, ન્યુ બટવારી સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૪

હાંકીલો તાવ

'સોનામીલ'થી હો છે

વિન્દગીના વિમા માટે

નેપથુન

ઑસ્થુરન્સ કંપની લી.

નાની રકમની પોલીસીઓ
મટિ 'નેપથુન'ની દખરેજ
નીચે કામકાજ કરતી કંપની

યુનિયન

પ્રોવીડન્ટ સોસાયટી લીમીટેડ

વિગત માટે લખો—

નેપથુન જીઈંગ, હોર્નબી રોડ • મુંબઈ

પોંચકાવા • અમદાવાદ

ચોખ્ખા
હોરા
તથા
અવેરાતના
દામીના

નરાતમદાય વાઉ

અવેરી

લેખીંગન રોડ • મુંબઈ નં. ૪
'Phon. 42433 'Grams. DASNAROTAM

નવચેતન

દર માસે

૧૦૦ પાનાનું

અનેક ચિત્રો સાથે

વિવિધ રસમય વાચન આપતું સર્વોગ્રાંહક અને

અનોખું માસિક પત્ર

લખા: નવચેતન ઓફિસ ૨૫ પોલીસ સ્ટ્રીટ, કલકત્તા

પ્રાથિક રૂ. ૧૨ અભરેયમાં રૂ. ૧૦ વિદ્યવાદાર છૂટક નકલના ૦-૧૨-૦૦

નવચેતન નવચેતન નવચેતન

નૂસિંહ ભાંજ

સંસ્કૃત સંસ્કૃત સંસ્કૃત

૧૯૭૭૯ હાલના ચાલુ હાલ ગુજરાત

અમલોલિવસ ગાંધીની

બાળગોળી

અનીષા વધારની

બાળકોના સઘળા રોગો
નાબુદ કરી બાળકોને હર
પુષ્ટ અને નિરોગી બનાવે છે.

કિંમત - ૬ આના -

ચુમ્બા કમિકલ વર્કસ મુલર્ષીક, પુના ૧

દેહ નેત્રીશ: કલ્યાણદેવી રોડ, મુંબઈ

નોંધ: આ નેચરલ અને હાલમાં આપણને અચિત્ત દેહશીત્ત અને માનવતામાં આવશે.

મેલેરિયા તાવને હાંકી કાઢો

મેલેરિયા, ઇન્ફ્યુએન્ઝા વગેરે તાવોથી દિલ્લોટાનમાં દર વર્ષે લગભગ દસ લાખ માનુસો મરણ પામે છે એ દષ્ટીકૃત સરકારી હેવાલોમાં

પણ દેવીકારવામાં આવી છે પરંતુ એ વેળાસર ઉત્તમ અકસીર દવા લેવામાં આવે તો કોઈપણ પ્રકારનો ભય રહેતો નથી એના ડોક્ટરી અનુભવ છે. ક્રાન્સના નામકિત ડોક્ટરેશન ધોષ્ટ્રુ નર પરિશ્રમ લખે તેમજ વેદવિષ પ્રયાશ કરીને દિલ્લોટાનની કોઈ પણ હવામાં ઉપયોગી થઈ શકે તેવી ખાસ દવા 'સોનામીલ' નામનો ટબલેટસ તૈયાર કરી છે. આ ટીકટીઓ (ટબલેટસ) મેલેરિયા (શરીરો તાવ), ક્રાન્સ તથા તાવ, ઇન્ફ્યુએન્ઝા, ટેન્સુ (સાંધાના દુઃખાવા) સાથે આવતો તાવ, તાવના ઉપદ્રવ વખતેનો તાવ તેમજ તાવને લીધે પીડા (લીવર) વધી જવું, તાવ પછીની નબળાઈ વગેરે ઉપર ઘણી જ ફાયદાકારક પુરવાર થઈ છે.

આ ટીકટીથી પાચનશક્તિ વધે છે, શક્તિ આવે છે અને શરીરપ્રકૃતિ સારી રહે છે. માટે મેપી તાવના ઉપદ્રવનું પ્રાથમિક આવધાની તરીકે, (Preventive) ઘણી જ ઉપયોગી છે. શરીરની શક્તિને વધારવા માટે હાનિકારક નથી. તાવના મૂળ કારણને નિરૂપણથી દૂર કરનારા અમુક અને કેવળ દ્રવ્યો આ ટીકટીઓમાં નાખેલા છે.

અનેક નામકિત ડોક્ટરેશન આ ટીકટીઓના ઉપયોગ કર્યો છે અને તેના ગુણોની મુકાબલે પ્રસંસા કરી છે.

૧૫ ટીકટીની બોટલીની કિંમત રૂ. ૧-૪-૦

૫૦ " " " " રૂ. ૨-૪-૦

દવાવાળા તથા ડોક્ટરનાઓ પાસે છુટક મળશે. શહેરમાં દરેક બોલીતા કેમિન્ટાને ત્યાંથી મળશે.

દિલ્લોટાન, ખરમા અને સીલાનના રોલ એજન્ટસ

કોંપાઉન્ડ અને કં. લિ.

૮૬, ન્ય બટવાડી રોડ, મુંબઈ-૪

હકીલો તાવ

'સોનામીલ'થી હકે છે

ગિ'હીના વિમા માટે

નેપથ્યુન

ઑસ્યુરન્સ કંપની લી.

નાની રકમની પાંદોસીઓ માટે નેપથ્યુનની દખલેખ નીચે કામકાજ કરતી કંપની

સુનિયન

પ્રાવીડન્ટ સોસાયટી લીમીટેડ

વિગત માટે લખો—

નેપથ્યુન જીન્સીંગ, હૉનૅબી રોડ. મુંબઈ

પાંચકુવા. અમદાવાદ

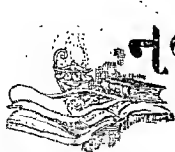

નરતમદાય ત્યો

ઝવેરી

લેખીંગન રોડ, મુંબઈ ન. ૪

Phon. 42433 Grams, DASHAROTAM.

નવચેતન

દર માસે

૧૦૦ પાનાનું

અનેક ચિત્રો સાથે

વિવિધ રસમય વાચન આપતું સર્વોગમુંદર અને

અનોખું માસિક પત્ર

લખેલ નવચેતન ઓફિસ ૨૫ પોલીસ સ્ટ્રીટ, કલકત્તા

પોષ્ટલ રા. ૬૧૮ અભાદેશમાં રા. ૭ વિદ્યાર્થ દરદેક નકલના ૦૦-૧૫-૦૦

દેવગીરા • નવેલકારો • દેવગીરા

નૃસિંહ ભાંજ

ખોલી રહેવાત યાજ્ઞસવાનું મુદ્રરચના

૧૭/૭૬ હાલના કાલે ૧૭૮ ચલણ

અમ માલીવત્ત ખાદીની

બાળગોળી

અસીણ વગરની

બાળકોના સઘળા રોગો
નાબુદ કરી બાળકોને દર
પુષ્ટ અને નિરોગી બનાવે છે.

કિંમત - ૬ આના -

ચુમી કેમિકલ વર્કસ મુલ્લૈક, પુના

દેવ ગોળીસ: મલખાદેવી રોડ, મુંબઈ

નોંધ: આ ત્રોગજ અલગ દવાઓનું સેપરેટ અને અલગ ફેલોગ મફત મોકલવામાં આવશે.

મુંબાઈની આગેવાન હિંદુગીની વીમા કંપની

પ્રેસીડન્સી

પ્રોવીડન્ટ ઍન્ડ જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કં. લી.

(સ્થાપના ૧૯૨૪)

હેડ ઓફિસ—મેરવાન બિલ્ડિંગ, સર પી. મહેતા રોડ, કોટ, મુંબઈ

અંશકયામત: રૂ. ૧૦,૦૦,૦૦૦થી વધુ

- ઈંગ્રીડ સરેન્ડર વેલ્યુ, પેઇડઅપ પૌલીસીઝ હોલ લાઇફ એન્ડ હેલ્થ, અને બાળકોના વીમા.....
- ૫૦૦ રૂપીઆ મુધીની પૌલીસીઆ આપાય છે.

એજન્ટોને માફસરની શરતો. અને લાઇસન્સની જરૂર નહિ.

હેડ ઓફિસ અગર નહકની પ્રાંથ ઓફિસને લખો આ મળે.

બાળકોને તંદુરસ્ત, તાકાતવાન, રૂઢપુષ્ટ અને

સૌન્દર્યવાન બનાવવા **બાબુલીન** હમેશા વાપરો.

તે સ્વાદિષ્ટ નેમલ ફ્લેવનદાર દોઢ બાળકો પ્રેમથી માગે છે.

ખાંસી, શરદી, અડધું ચુંક, ઉઘરી વગેરે મટાડી શક્યા આપે છે.

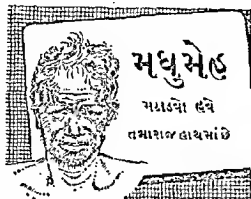
ફેક્ટ દવાવાળા
વેચે છે.

બાયોકોડીયલ

હેલ્થની નીસ વર્ષથી દિલ્લેશમાં વપરાય રહ્યું છે.
ઓઆનો અર્થસિયના તથા ફેક્ટ પ્રદારનાં ફેર્ડી પર આ દવા
અસરકારક કામચોરી બાળકે છે.
ઓઆની શક્તિ, સંતતિ, અને સૌન્દર્ય માટે અનુપમ દવા છે.
સોલ એજન્ટ.

બી.એ. ઍન્ડ પ્રધર્સ (દવાવાળા) લટ પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ-૨-૨-૩, કલાઈવ રો, કલકત્તા

મધુમેહ

મધાદયો હવે
તમારા જ હાથમાં છે

મધુમેહ (ખીંકી પેચાચ) મધાદયોનો ઉપાય,
જેમને કદી આ રોગ થતો નથી તેમના
છપનમાંથી જડી આવે છે. અમેરિકાની કેટ-
લીક વંચલી કોમોમાં આ દરદનું નામ પણ
નાથી. આને શોધ કરતાં એમ જણાય છે કે
આ શોધો ઉત્સવો વખતે જે અત્યંત વન-
સ્પતિનો ઉકાળો પીએ છે તેમાં મધુમેહ મધાદ-
યોનો દિવ્ય ગુણ છે. કોપાદ્રા નામની આ
વનસ્પતિનું મુશોરમાં અંગેકરીને તપાસી તેના
કાન્ડાની નેશનલ શેઝરેટરીક પરીક્ષણ
૧૬૬૨-૧ના પર્યાયનાથી ૬૮૨૨૨ થયા પછીજ
તેને વિદુષ્તાનમાં સાવચામાં આપી છે. હા-મુલીન
જેવા મોંઘા દવાઓથી પણ સાબન ન થયેલા
દરદીઓ કોપાદ્રાથી કાજમના રોગમુક્ત થઈ
સુખી થયા છે. એક માસના શંપર્ષુ ઔષધથી
કીમત રૂ. ૧૦) પોરેટર એકરડા દરેક સરેરાશ
સ્વપીલા કેમિટ્ટો અને દવાખાખાને ત્યાં મળે
છે. “મધુમેહ-તેનાં કારણો અને તેના ઉપાયો”
એ નામની સાપરી મફત મોકલવાનીયું.

કોપાદ્રા અને કંપની લિ.

૧૬૬-૧ બરવામી રોડ

મુંબઈ ૪

કોપાદ્રા

ડોંગરેનું બાલામૃત

છોકરાંઓને માટે ધાનું પૌષ્ટિક આમૃત છે.
એ નળાળાં અને તંત્રાઓનાં
બાળકોને ખાતું કરે છે

બાળકો અને વિદ્યાર્થીઓનું માનીતું

શુભરાતી બાપાનું સૌથી પહેલું
સર્વોચ્ચ મુંદર સચિત્ર લોકપ્રિય માસિક

બાલજીવન

તંત્રી: રમણલાલ નાનાલાલ સાહ

છેલ્લાં ૨૦ વર્ષથી નિયમિત પ્રકટ થાય છે. શુભ-
રાતી બાપાનાં સર્વ બાળકોનાં પત્રોમાં એનો
ફેલાવો વધારે છે. બાળકોનાં પત્રોમાં દર વર્ષે
૧૬૦૦થી વધુ પૃથ્વી સચિત્ર મેટ આપનાર
એકલું ‘બાલજીવન’ છે.

દર વર્ષે ૪ એપ્રિલ એક વર્ષે ૬ જાન્યુઆરી નીકળે છે
લગભગ તરૂન સરત—માત્ર રૂ. ૩)
જ્યાં માટે રૂ. ૩૦. દિર બદલ રૂ. ૨૦
બાલજીવન કાર્યાલય, બાલ્યાગ, પરીટરા
(મુંબઈમાં આર. આર. રોડે ત્યાં લગભગ સર્વે માગ્ય છે)

જેણે અદ્ભુત નૃત્ય અને
મધુર સંગીત વડે મણિપુર-
વાદ્યોએ. આનંદ આપ્યો
તેણે વિદાય લીધી ત્યારે ય
તેમને તો આનંદ જ થયો !

મણિપુર શોકની લાગણીથી પર હતું?

વાડિયા

નું સવ્ય ચિત્ર

રા જ ન ત કી

એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે.

— ભૂમિકા —

સાધના બોઝ

પૃથ્વીરાજ, અહિન ચોધરી

— દિગ્દર્શક —

મધુ બોઝ

ઓપેરા હાઉસ

મુંબઈમાં તા. ૮-૨-૪૧થી શરૂ

પ્રાણનો સિંધુડો

જીવનરસ છળ છાયો દે,
જીજો, વસન્ત આગ્યો દે.

પલેલે પામલે શરદની કંથા,
જીજો ગમ દિમાજો;
ત્રીજી વાતો ધોમ તપેલો,
આગ્યો જોગી જડાજો !

જીવન રસગમ્મ છાયો દે,
જીજો, વસન્ત આગ્યો દે.

કૂલડે કૂલડે વસ જગાવે,
નવસળ રંગની માજો;
પાંખે પાંખે આમ ઉડાવે,
ભરી ભરી આમ કુવાજો :

જીવનરસ છળ છાયો દે,
જીજો, વસન્ત આગ્યો દે.

કદમે કદમે કુમકુમ વરસે,
શણદે પંચમ પાદો;
ચરણે ચરણે શેતન અમદે,
જોડે કુપ-કુવા દો !

જીવન રસગમ્મ છાયો દે,
જીજો, વસન્ત આગ્યો દે.

સનાં જોગનને હંદોળો,
ધ રંધ રનો ચે દે યો;
શનશન શનશન મોર ઝંજીરે,
નાચવ પ્રાણ-કંઠયો !

જીવનરસ છળ છાયો દે,
જીજો, વસન્ત આગ્યો દે.

અંધને ગારણે તોરણ પાંખે,
પ દા હ નો કે સુ હો;
જીજો, જીજો, સમીરણે ઘોરે
પ્રાણ તણો સિંધુડો !

જીવન રસગમ્મ છાયો દે,
જીવનરસ છળ છાયો દે

જીજો, વસન્ત આગ્યો દે.

કુમાર
પાંખે ૧૮
આંક ૩
માર્ચ ૧૯૪૧

કોડીઓનું કટક

★ પૃથ્વીના ઉપર કદિએક કપર આવેલા દક્ષિણ અમેરિકાના અદ્ભુત વનપ્રદેશોની અનેક વિચિત્ર સાંતા આપણને વાંચવા-સાંભળવાની ગમે છે. પ્રચાદ વનસૌ, વિચિત્ર વનરેખાઓ, અને તેથી એ વિચિત્ર પ્રાણીઓ તથા પક્ષીઓ, વિરલ જ નદીઓ, વિવ-દશી જંતુઓ મનુષ્યો વર્ગે, કુતુહલપ્રિય

ત કંઈપના પણ થેલી જાય એવી, સર્વલક્ષી મહામૃત્યુ સમી

મારા સંસ્થાનનું આવી જાયું તાણે. એ જ દિવસમાં એ કટકદળ આવી પહોંચ્યો. હવ જ્યાંયે એવ તો તરે પણ નાહી છૂંદા.

આઝીસિયન અમલદારની આ પ્રત્ય-આમાલીથી આનિનનનનનું કંઈકું સુરેનું મે ન કરું. અમાધારણુ આનિથી તેણે પોતાની સિચારૂં કયા કરી. પછી પ્રત્યુત્તરે-માં 'કીક એનાઓ; પણ એમાં નાનું શું કામ?' એનું કંઈક તેણે એપરવાથી કહ્યું.

તેનો આ સામકયા વગળા સાંભળી બહાર આપાતે આઝીસિયારી જાડી કાઢ્યો: 'નાનનું શા માટે? માંડ થયો છે, આનિનનનનું આ પ્રત્યુત્તર આકતનો સામનો માનવીથી થાય એમ તું ધારે છે? જે માઈસ પહોળા મે દસ માઈસ લાંબા એ કાડીઓની પ્રત્યુત્તરનો તને કે આવ છે? આ બધાનક નારકા સરવે તારી ગિના-વેટની તણુ જ કૂંક જેટલા વખતમાં તો એક જગત્કરત પાડને કોલી આઈ માન માણું ચકચકિત દાડપિવરત જ આડી રાંખ છે એની ખગર છે?'

સાનિનનનનું મોં ના-પથા સંદરાહીકણુ. 'ગિલદર. એ જાંવી પ્રત્યુત્તર આકતના વાતો ડેશીઓ માંડ રહેવા દે. એ જાંવની કેડી પે આસતો પાર કરી આ સંસ્થાન મે ઉછેરું છે. એ-જાંવું છે? દવે આ કાડીઓથી કરી હું માંડ કુદધુકાણું ખેતર મુખા નારી જનડ, એમ!'

ધન કરતા પગ પહોડી આઝીસિયન કાડ્યો. જાંવો-જાંવો તે જોડ્યો, 'તારાં લાંબાં બાંગળ ત્યારે. તને જ્યાં જ નથી આ કાડીઓનો. તું તો મરીશ, પણ જિવાર તારે પાછવે પંડેલા આસંત મનુષ્યનું પણ મોત કરીશ.'

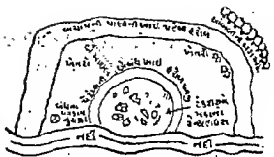
નદી સુધી જઈ સાનિનનનને તેને જો-અમાં વિદાય આપી. નદીના વળાંકમાં જોન્સ સપાટાજે અદર્ય થવી જોવા માંડ તેને આઝીસિયન એ ડિરેક્ટ અમલદાર-

સાદસી પ્રવાસીઓનાં નિત્યનાં આ-પેલો જાની રહેલા છે. આ વિચિત્ર-તાઓમાં એક કાડીઓનાં કરી વિષે-પ્રતિતા માંડે માંડેક છે. આ કાડીઓ Blind Ants કહેવાય છે અને તે ફો-દાની રીજાઓ પ્રવાસ કરે છે. પોતાના પ્રવાસના માર્ગમાં આવતાં મનુષ્યો, પ્રાણીઓ અને વનરેખાઓ વર્ગેને આ કાડીઓ સર્વલક્ષી કાળની પે ખાની આવે છે. તેમની કાડી રીજાઓને કોપે તેઓ દુર્દેશ અને લખખ અદન છે. તેમના એવાં બર્ષર સપાટામાં આવેલા એક સંસ્થાનની નીચી કચની કેવાનુબરસિક છે. કાંઈ રીજાઓના નામે એક જર્મન જોખાના જોખ પરથી તે આડી ઉતારી છે. અદન અને સુ-શક્તિમાન માણની મધાસામરે જેની આ કાડીઓની ફોજને દક્ષિણ અમે-રિકાના આઝિસિયન દેશમાં મોડા પાયા પર ખેતી કરેતા એક જર્મન પસાદી કેવા પ્રળ પુકયાઈથી પસારત કરવા માં ફાવે છે તે વિષેની આ અદ્ભુત સાંભાંચક છતાં સત્ય સાદસમતા છે.]

ની એતપ્તીના મણે બહુકોના વાગયા માંડ્યા: 'તને ખ્યાલ જ નથી આ કાડીઓનો! હું કહું છું તને કેશ જ ખ્યાલ નથી'

આનિનનનને પછી આ કાડીઓની વાનથી અમલદાર નહોતો જ. તેણે જાતાવેલી નિર્ભયતા અમાન કે અધિચારી સાદસમીપ્રેરાએથી નહોતી જ. આસર્વજ્ઞતા જાણ્યો પોતાના જોડક માટે મોટા તોતિંગ પ્રદેશના પ્રદેશ ઉચ્ચક કરી નાંગ છે અને માનવી, પશુ વર્ગે મો

તેમના બાગ અને છે એ વાત તેને યોગ્યી માન્ય હતી. આથી પોતાની વસાહતમાં તેણે આ બધા સામે એક રંગરદસ્ત બનાવેલા વ્યવસ્થા કરી ગ્રામ્યોના અને એમાં તેના વિચાર અદ્યત્ત હતો. કંઈકાંતી પ્રભુપ્રેરિત આદ્યત્ત-એવી રેલ, કુદાગ, પોગ વગેરેથી બીજા વસાહતીઓ વચ્ચે નિષ્કણ થયા હતા, ત્યારે સાહનિવ્વન પોતાના પ્રજા પુરુષાર્થ અને તીવ્ર શુદ્ધિમત્તાથી ને ન આદ્યત્તો દર કરી શકેલા હતા. પોતાના અનુભવના

વસાહતના નકશો

કુદરતની કરાણ આકૃત સામે દક્ષિણ અમેરિકાના એક વજ્રનિશ્ચયી વસાહતીઓ પ્રજા પુરુષાર્થ અને અદ્યુત્ત શુદ્ધિમત્તાથી ખેરેલા સાહસજંગમની એક રોમાંચકારી કથા

પરિષ્કા રૂપે તેણે સિદ્ધાન્ત કર્યો હતો કે માનવીના અભેદ શુદ્ધિગળ પાસે કુદરતનાં મમે એમાં તોફાની તરંગો પણ સાથારે ગાંધ છે, કુદરતી આદ્યત્તો ગ્રેહર માનવશુદ્ધિને કસોટીએ મારે છે, અને એ શુદ્ધિના ઉપયોગ અનુસાર ન માનવસ પોતે પોતાનો આગવસાદ અને છે અથવા બાંધેલા ગુલામ અને છે; વ્યવહારમાં પણ આ સિદ્ધાન્તનું તેણે રંગરદ વાકન કર્યું હતું. અખંડ પુરુષાર્થ, નેત્રથી શુદ્ધિ અને વિજ્ઞાનનાં તમામ આધુનિક સાધનોની મદદથી પ્રાદ્યનિક આપનિઓ દર કરી તેણે પોતાની વસાહતનો પાક અનેકમંત્ર વધાર્યો હતો. આવી માનવી ગમે એવી બધાનક ગણાતી કાડીઓની આકૃતનાં સામંતો રવાનાપિકરીને કરે ન.

કાડીઓ આવવાના વાયડ સાંબળી સાહનિવ્વન વીજળીની ઝડપથી ફાંમે સામંતો. પોતાના રેલ દિવ્યન અનુદેશને તેણે મસ્તકા માટે એકકા કર્યો. બીજા રેલ દિવ્યકો તે આ 'કાડીઓ'નું નામ સાંબળતાવેત ને હવે હાલ નાસી છૂટતા; પણ આ અનુદેશ સાહનિવ્વનની શક્તિમાં અનુભવસિદ્ધ વિચાર હતો. ગણે કોઈ નવા સિદ્ધાંત ન પેલવતો દોષ એન સો આનંદમાં આવી થયા.

બીજો દિવસે ગાંધે કાડી-રેલ આદ્યત્તની મળ્ય થઈ. સામંતો પેલગી-ગ્રેહગી બહુદા માંગતા. વગઝકિ દિવ્યક પ્રાદ્યુઓ, સાપ. વાંદરાં, મેા વગેરે પોતે હવે-એજ દિવસે કરનારાં હોવા છતાં દીન ગની. મદાગાસકથી રોમાદસ કરી. પાસે ગણે કાળ પચ્ચો દોષ એન નાસના સામંતો. આ બધાનક અનુભવેલા સાહનિવ્વનના રેલગીની પાળીની આદ્ય પામે આવી અરકેશ. પણ આગળ વચ્ચેનાં ગાંધ ન નરકથી ત્યારે નહીં નાસી આનુદેશ કંઈક સિદ્ધાર કરી રો આપે નાંકાં.

ઉપર કંઈકી ખાખ. વસાહતની આનુયાયી અધ મળાકારે-કાડીઓ સામેના અભ્ય માટે ન કયામાં આવી હતી. ખાખ માટે રીટ પદાંગી હતી. તેનાં દંભમાં પાળી રહેતું નહિ. ખાખના મે છેડા એક નહીં મળના. એથી વળે ખાખને ખાખ અને એક ખાખને નહી એમ ચારે ખાખની વચમાં એક કુર્મી પેલે આનુદેશ વસાહતી પેતર આવી રહેલું હતું. આદ્યત્ત એક છેડા નહીં મળતો હતો ત્યાં એક મેરડા ગળે ખાખના દંભ. આનાથી નરક નરક ત્યારે ખાખમાં પાળી કાવી શકાતું. સાહનિવ્વને આ ખાખ રહે પાળીથી ભગરી દીધી. ખાખને બીજે છેડે વસાતા પાળાં ઉપર કિનારે મેરડું આંગલીનું પન હતું. કંઈક ઉપરનાં વિજાળ પ્રકાશી પાળીમાં કુર્મી કાળીઓ તેણે નાસ્ત્રિક કપાવી નાખી. નથી કાડીઓ તે કાળા ચીરી ન કાનરે. સાહનિવ્વને કાળુ કે દંભ તે કાડીઓ તે પૂજ કે તકાવા અથવા નંતું આદ્યત્ત કાંઈ કેરો ને ન આ ખાખ પાર કરી રહે. પડી રાંદકાંધારે એકકાકાં વગેરે તમામનાં ગેલકાડી નહી પારે આદ્યત્તની દીધાં, કાંદબંદે નેમોના અનુદેશથી વગઝકાંધમાં અસિત પડે. વસાહતના મધ્ય ભાગમાં એક નાંકી રેલકી ઉપર કોનક્રેટ, પાનના કાંદારો વગેરે મસ્તકા આવેતાં હતાં. તેની આનુયાયી એક કોનક્રેટ ખાખ આવેલી હતી. મારી પેટોકાની રાંદકાંધારેથી નથી વાટે તેમાં પેટોકા ભરી શકાતું. આ કાડીઓ કાંદ પાળીની ખાખ પાર કરે તો મે આ બીજ પેટોકાની ખાખ નો દુર્જન ન હતી. પેટોકા કાડીઓ માટે હવે-એજ દોષ છે ને તો નાખીતું છે.

ત્યારે ત્યાર સાહનિવ્વને પાળીની ખાખને કિનારે કિનારે એકકાકાં એનરે પદેરેગી મળ્યા. આદ્યત્ત મેરડા

અસાની ધાર જેવી તીણી સૂંદ અને ચકચકતી આંખોવાળા કાળા રાતા દંદ નિશ્ચયબળ, સતત કર્મબળતા અને અસાધારણ સમયસૂચકતાથી

ગદન કરીને પડી તે નિરાંત પોષણ કુંદનો આરામભરેલો ઉપર પડ્યો. ઝોપામાં અસાનક એક મજૂરે આવી અવર આપ્યા કે જાડીઓનું કટક-દળા આપ્યે આપે છે. સાકાનિ-જન સાચકો જ ધારે ચડી આક્રમણની દિશા તરફ મથે. નદીમાં મળતા છેડાએ સિંચાણનો ખાકડો ગાદીના બાગ તરફ માર્ગસના ચિત્રનારમાં આવી રહ્યો હતો. તેના કિનારાના મધ્યભાગે કિનારેનાં સામે કિનારેથી શરૂ થતો વિસ્તૃત પનપ્રદેશ દક્ષિણપાંચમાં આવતો હતો. તેમાં પીસ મારસ માઈસના ચિત્રનારનું બચાવક રથ પડી આવતું હતું. ઇપ્સેલ્ડ કાડીએ તેની અને સાકાનિ-જનની શુદ્ધિતા વચ્ચે દબે અપૂર્વ જંગ મંદવલો સમય આવી પહોંચ્યા હતા. એ કટકદળો શો બચાવક દેખાવ હતો! સાંધી નજર પડેલે ત્યાં મુધી ટકરીઓના રોળાવ ઉપરથી અઘટ કાળું પ્રથમ-પર નાઈસના ચિત્રનારમાં ધસનમનું કિતરી આવતું હતું. સાકાનિ-જનના આદર્શોના ઇપ્સ દબે તાજે દેગાવા. ચડીબર પાનાના શરૂ ઉપરના વિશ્વાસ ડગી ગયા. શરૂ તેમને દિગ્મન આવવા સામે આગળ, પણ અંદરનાને ભટા અવરથ ગળ્યા. આ કોટચાનકોડી બલકોને ફેંકવા આખરે ના માત્ર એક નજીવી ખાક જ હતી ને! પોતાનાં મરદાંથી એ ખાક પૂરીને સામે પાર આવે ના જે સર્વનાથ કરવાને કાડીઓની વરતી સંજ્યા ગાદી રહે તેમ હતું. જરાક ગળ ઉપરાંત તેજમ વરોડાનું એમ સાકાનિ-જનને કાળુ. છતાં પણ આ સર્વનક્ષી મલ-મુલ સામે જડી જવાનો તેજો બીજવું નિશ્ચય હતું.

કાડીઓનું દરિયા-દળ એટલી વ્યવસ્થા ને શિખરથી આગળ ધપતું હતું કે બલબલ શરૂકરી નિજાણોનો પણ પોંચા કરવા પડે. વિશાળ આયડી દરેકજા ખાક પામે આવતાં જ અટકી. અટકાવ થતાં જ ઝોપાનુની જેમ પોંચા—એક ખાકની પડે ખાકની ધારે ધારે; અને બીજી પશ્ચિમ ખાકની ધારે ધારે—માત્ર એક જ કક્ષામાં આગળ ધરી. અઘટ મધ્ય દળ ખાકના મધ્ય કિનારે જ માંન કાળું. અજાની ધારે જેનીનીજી સૂંદ ને ચકચકતી આંખોવાળો એકેકા અંધારા રંગના એ રાજો રાતો કાડી સામે પારથી પણ વરતી શકતો. એ અઘટ

અંદરએનોનો આ એકેક ઇપ્સ તેજો વિચાર કરતો હતો કે 'સામે પાર પડેલો નંગો આપે જ છૂટકા છે!'

જાગર આર પાગે ઝોપે પોંચાનું દળ નદીને મળતા ખાકના છેડાએ આગળ અટક્યું. કેક છૂપી તાર-વ્યવસ્થા હોય એમ; રોંડાંજના સંગાથાર આંખો કટકમાં નીજીવેએ ફેલાયો. મધ્યવર્તી દોળો મળબળતાં વનુ કાકનિજનો રાજબર માન્યું કે કદાચ આખી જે મેંના ગોદાક મરે બીજી રિશાએ વળી રતવ. પણ આ જમ તરફથી આંખો. મધ્યવર્તી દળના અરોચ્ય ઇપ્સ પાળીનો દોળાવા કાળા અને તેમના ઝોંડા પર આરતર ઉપર ઝાં બીન અનેક આગળ આપ્યા આખી પાળીમાં દોંબા બીન પાછલા અગાળિત રાપીએ મરે આજવાનું અરતર પોષણે રતા હતા. એવા અનરોના ઝોંડા કાડી-ઓના રાપુઓના રાપુઓ પાળીના વરેલમાં તણાયે જતા, અનેક ડુબી વરે નાશ પામતા હતા. છતાં જે નિદાન એકે નાર જેટલી પડોળાઈના ચિત્રનારમાં ના કટકદળ પ્રવાહ પાર કરવા કાળુ હતું! સાકાનિ-જનને એક મજૂરને નદીના ઝોંડે મજૂરનું કચ્ચા મોકલ્યો; બીજને પાવડા કોઠાથી ને જેટકાની પીચકારીએ વજેરે કાવવા મોકલ્યો; અને શોડા મોકલવાનો રાખી ગાદીના ગધડો મુખ્ય ધસારા વાળી જવાએ ભોજાવી લીધા. ધારો કરતાં પણ રૂપથી કાડીઓ સામે પાર ધસતી હતી. પાછલી અપદિમિત સંજ્યા આગળનાને કેમ જ હતી હતી. એક દુભે ત્યાં દસ એની જગ્યા હતી. પાળીનું વરેલુ નેમસથી પહેતું હતું; છતાં આ બચાવક સાકાનિ-જનને દરેક પાળી શકતો નહિ. અજાકાં સાંધો આવતાં પડેલાં નો કટકદળે અર્થો ઉપર રહેના કાળો. તે તમામ રોળાએ એકાપારે ધસારા-કચે દોળ નો શી દશા થાન એ વિચારમાત્રથી સાકાનિ-જન કોંચા. પણ એની દદના આંસિપિક રમતોના વિચારમાં જીવાડી જેની અડગ હતી. પૂર્વ પુરનાથ અને સનન કર્મબળતાથી ઉપર જગી જડી સંવાની ઝંખ નાપી તેનું મન એટલું નો ઉનેગિત થઇ ગયું હતું કે કાળુ-પાદમાં જ આજનારા મલચિનાશનો વિચાર મુઠાં તેના મનમાંથી ક્રમ સર્જ ગયા. મજૂરોને પણ દબે તેના જગ-નિશ્ચયનો ચેપ કાળા દતો.

ક્રીડાઓની વીસ ચોરસ આઈડના વિસ્તારની આણખૂટ સંહારસેના સામે લડી મેળવાયેલા બુદ્ધિ અને બહાદુરીના વિજયની એક આહસેવાર્તા

પાપડે પાપડ મારી ખોરી તેઓ પ્રવાહની મજમાં ફેંક્યા માંડ્યા. ધૂળમારીના આ દસાથી બદાવનં જનમાં અરિદ્ય ઉપર પાણું પેટ્રોલ પડસાવવામાં આવ્યું. પણ આનાથી ન હારતાં ફાડીઓએ દુશ્મનાની રીત કેરવી અને આક્રમણો વિસ્તાર ખૂબ ફેલાવ્યા.

મજૂરોની સંખ્યા ઓટલા ગયા વિસ્તારના ગયાવ નાંદ પડતી નહોતી જ. અને આ વખતે આઈડ દોષ એમ માનીતાં દંડ ફેંકવાથી શરૂજતી પાણીની ઝાળો સાથે ફાડીઓનાં ઘુમણાં કિનારે ફેંકાતાં મજૂરોએ વાગ-જની જેમ પાણીમાં માડી અને પેટ્રોલ નાખવા માંડ્યા. પણ વિશાળ વિસ્તારમાં પડોંગી વળતું અચકળ હતું. એક મજૂરે તો ફાડીઓના એક ઘુમણા ઉપર પાવ-ડાંગા ધા માંડ્યાં. પણ જટ પાવડા ઉચકાયા નહિ. એટલે પાવડાના દાખા ઉપરથી એકંદા ફાડીઓ ગડી મજૂરના દાખ ઉપર ફરી ચળી. તેમના ડંખ તેના મારોમાં કોડા ચરચર ખૂંપવા માંડ્યા અને વાસ આવી દોષ એમ મજૂર તરફવા માંડ્યો.

અસાધારણ સમયસગનાથી સાઈનિંગને ખૂબ પાડી: 'એવફફ! જુઓ છે શું? પેટ્રોલમાં દાખ ડાંગ્યા છે.' પેટ્રોલથી ફાડીઓ મરી. પણ વફડી નહિ. એક મજૂરે તેને ઉતેડી નાખા. ખીમત એક પ્રક મજૂરે ફાડીઓના ડંખ મોટે ખાસ પનરપતિમાંથી લેવાર ફેરેલા રસ પાંચા આટલીવારમાં તો ફેરેલી ફાડીઓ કિનારે ગડાગાળી હતી અને ઉપરપકે તેનારો તો દરેલી આખી પરિ-રિચિતે હટ દડા પિક્ક દાગે એવી જતી મજૂ હતી.

પણ સાઈનિંગના મનવળમાં ફેટલી રચનાત્મક પ્રગતિ થઈ રહી હતી. તે ચરાર શી રીતે જાણાવ? તેની ફાળખપદતિ ઘડાવણબરી હતી. હવે તે આઈડમાં પાણીનો પ્રવાહ વેસઅંધે ઓડી મુકવાથી જવાગ થવો શક્ય હતો. એમ થતાં જ ફાડીઓના દમસેદમસા ડુગસા માંડ્યા અથવા વમળમાં શૂંચવાઈ પસડાઈ જવા માંડ્યા અને તાત્કાલિક તે જ્યાં ડુગસા ખેરવિગેર થઈ અંધ મજૂરને આરે આવેલા વસાહતીઓને કેક વિવચ મળ્યો જણ્યો. આનંદનો પોકાર કરતા રૂપચાટલયા મજૂરો દણ ધૂળ-માડી ફેંચ જતા હતા. પ્રવાહની આરપાર આવતા મથતું

અમણિત કટકદળ આઈડને ઓસરી મથું. અને સામે કિનારે ચડી ગયું. માંજ ખેંચાતી અડાંખ ફાડીઓના દમસેદમસા ખેંચાઈ જઈ નરીનાં ફાળવાઈ નાજ પામ્યા. ગયા મજૂરો ને સાકીઆતો પ્રચંડ આનંદોર્મિમાં મસ્ત જાતી વિજયોત્સવ ઊજવવા માંડ્યા.

સામે આંખકીઓની ઘરા પાછળ સર્વે ડુગવા માંડ્યા. મંથવાનું થેડું અલ્પાણું વિશીળ થતાં રાત ગયાવદ જમી. સવાર સુધી કસો ઉપડવ થાવ એમ નહેતું. પણ તર-દારી મંથર્ણ રાખવામાં આવી હતી. પાણીના પ્રવાહ જેરમાં વંદેતો રાખવામાં આવ્યા હતા. કિનારા ઉપર ઓડી ફરતી મજૂરોની છાવણી સતત મચૂત રહી હતી. જે મોટરો કિનારે ઘૂમતી રહી હતી. તેનાં હેડ લાઇટ્સ અને પીલળીક ટોચે પંડ પાણી ઉપર સતત પ્રકાશ નાખ્યા કરવામાં આવતો હતો. આટલાં જોવાયત થયા પછી સાઈનિંગને નિર્મત અંધ જોયા અને પડી. માઈકા સુધી નિર્મતેસા અવધેણું કટકદળની જાણે જરા મંચિતા ન હોય તેમ ઘસઘસાર કાઢી મંચા.

રસાદમાં વંદેસા કીડીને આ ઉઘીંગા વસાહતીઓ આઈડની પેલી તરફ વિરતેસા અશ્વ ફાડીજળનું અને આઈડના ફુંદલ પડનું જાંત બાંધે નિરીસણ કર્યું. હવે ડુમસો થાવ તેમાં પ્રવાહનું લેડ: વધારી અધી ગસાઓના નાસ કરી રૂપણ. પણ જરત અસર મુજેટાલ જે રાજ્યસા લાજનિંગને પાસચું નહિ. થોડું જોડાને તે કિનારેકિનારે જોડાજન તપાસવા નીકળ્યા. જ્યાં નહોતો ગંધ નહોતો ને પશિમ તરફના છેડે જતાં તેણે એક પિગિય દેખાવ વંધ્યા. ત્યાં આંખકીની ધેરી પ્રડાઓ વનસા હતી અને જાંબાની સંખવામાં ફાડીઓ ત્યાંનાં જોડા પનરપતિ ઉપર પ્રથમઈ મઈ હતી. જોડા ઉપરથી પાંદડાં ને ડાંખામાંની અવિરત દટ્ટિ રથે જતી હતી. પણ તેનો આવવામાં ઉપ-શોચ થતોજણ્યાં નહિ. પણ સાઈનિંગને ધાર્યું કે કદાચ ફાડીઓ આ રીતે જોડાનની વ્યવસ્થા કરતી હોય તો નવાઈ નહિ. ફાડીઓની બુદ્ધિ કયાં છાની છે? તેમના દમમાં ફેટલી મે ફાળવી ગાંધો જેવી હોય છે; ફેટલી મે સાકીયાત ફૂટડાઓની ફૂજ જાનવે છે. તેમની કાર્ય-કુશળતા, કિસ્તની આવડા અને અદ્ભુત વ્યવસ્થાકિત

તે સૌ કોઈ અંગે છે.

જનમંથ કીડીઓ એકેક પાંદડું સાચી સાચી આકર્ષિત
કિનારે નાખતી હતી. ત્યાં રહેલી બીજી કીડીઓ મારે
આપા સાફ જ દર્શે ને કે પછી નેના તરફ ગોંધતા
માટે! આત્મીની! એકાએક સાહનિન્દ્ર તરણાનાં
વિચારથી ચમકતા. મેંકેએકે જેન જાનીમનું લંગમ
સજવન શરૂ સામ આપતું સામું હતું તેમ દલે નેને સાંપા
કીડીઓ પડે પડન સતું પાંદડાંનું વન આકર્ષે કિનારે ધસ્યું
આપતું જાણીયુ. ખરેખર, સુદિમાન કીડીઓએ તરણા-
ની જ યુક્તિ શોધી કાઢી હતી! પણ મેંકેએકે પેટે
આ યૌનાનિક ખેડન ગભરાશે નહિ. કાકેળાની આ
ભવિષ્યવાણી આગલી મને સ્પષ્ટ હોત ને મેં ને નિરાંતે
કેળે જા રહ્યા. છતાં આગમ દિવસ કરતાં મામલો
ધિકત છે એમ ને નેને જરૂર લાગ્યું.

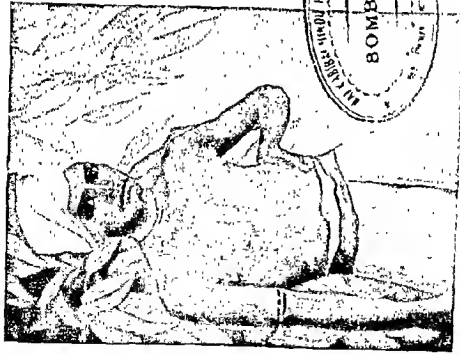
આશ્ચર્ય! કીડીઓ પછી તરત જાનાવાને આર્થ પાર
કરી મેંકે ખરી! વાન મુખીય ના અશુકલ: પણ મામલો
એક જ દેખાતા હતાં! ખડખડ કરતાં દમલે દમલ
પાંદડાં મળાડી મળાડી આકર્ષી પડ્યા સામમાં અને તણાઈને
પડતા નધ્ય આગમ જા સાંકડાં. એકેક પાંદડા ઉપર
કીડીઓનાં જુમખાંને જુમખાં જાએકાં દતાં. સાહનિ-
ન્દ્રને ત્યાંથી થોડાં નહીં મેંકેએ એને દેતામાં ગળતા
પથા આકિયાનાંને જાએકાં, સાધેના સાધે તથા દુમજાની
જગ્યાએ પડેલી જાએકાં દુકમ આપના ગયા. પણ પ્રથમ
સહેલા દુમજાવાળી જગ્યાએ આપના જ સાહનિન્દ્રને
એક જામ-અદખાવ જાએકાં. સાંપના પ્રાણી રહેતું દેખાતું,
ખેડના સાધવાળું, તરડતા પંથવાળું કેકે કેકે લડાડિયાં
ખાતું આવી આદેશ સામે કિનારે પડકાણું. પંથાસ
મનતું ને માંડું આગર હતું.

એટલી બધી કીડીઓ એને જાડી હતી કે તેનો કોઈ
ભાગ દેખાતો નહોતો. એટલું જ નહિ પણ ફેંકાએકેએ
મધ્યમાં જતાં ઉપસાણ સવાથી તેની ખરી આકૃતિ જ
પડવાય એમ નહોતું. જાણું બટકું ને કટકટણ તરફ
આપનાં કીડીઓએ પ્રથમ ને રિવાજ સુજા તેની
આંખા કોડી નાખી. દુઃખમાં બાન જુડી તે રીકું
દળ તરફ જ ચામું, જતાં ને પટકાર પેડી મેનને અપાયે
દારાનું વાતનામાં કાઢવામાં માંડ્યું. પિત્તેભાતી એક
જાણીથી તેને વાતનામુક્ત કરી સાહનિન્દ્રને ઘડીચાળ
કાઢી. એક એકેક પણ ગુમાવવાની નહોતી, છતાં ને એ

સામરનોં મેદાર સેના નવંદનવર વંદી રહી. માત્ર જ જ
મિનિટમાં ધણ પતી ગયું. પછી રજુ માત્ર ચકચકાર કરતું
દારપિંદર! 'સીમારેતની માત્ર ગળુ ફેંકમાં પાતાના
પણ એ જ દાર... નેને આત્મીયન અમમદારના
મદો વાર. આગર.

કેશમાવ વિચાર કર્યા વગર નેને નરન થોડાંને એકે
મારી. મર્ક કામે મેળા પિઠપથી નેને એક મેળાની
અડસ ચરો દતો. તે અડસ આજ આસરી ગયા, અને
તેને જરૂર મનોના શાંત અને દદ બાવ પેડા થયા. કાળ
ખરો બધ આવી સાચો દતો અને ને દર થાવ કેમ!
દુકમનગળ વધ્યું હતું. દલે થોનાં સૌને મેડવા વારો
આગ્યા દતો, સુદિમાનની પડકાર અડમાખા વિચાર
કીડીઓ કોઈ રીતે દલે દલે એમ નેડાનું.

સાહનિન્દ્રના માંત મનથી આંખકીઓની ઘરા-
વાળી જગ્યાએ ગયા. ત્યાં કીડીઓની પ્રવૃત્તિ પડે
તેમમાં સાસતી હતી: કીડીઓનાં જમખાંવાળાં અનેક
પાંદડાં પડતા તેમથી અશાક અશાક, એકાં
મળી એક વિરગત સેવ જનાએ જતાં દતાં. પેડાસ
અને મારીના સતત મારા છતાં અસંખ્ય પાંદડાં એકાં
થવે જતાં દતાં અને થોડી વારમાં સાણે કીડીઓ
સામે પાર ધરી જઈ શકે એકાં આશ્ચર્ય કાળે પડ
ફા જન્ય એવાં ચિદી જાણતાં દતાં. મારને થોડે
સાહનિન્દ્રને અંધવાળી જગ્યાએ આખ્યા. નદીમાંથી
અંધ દારા આર્થમાં તેમના પ્રનાભુમાં પાણી નિકાસ
કરવા મારે એક યાંત્રિક મકર કિનારે ઉપર સાખ-
વામાં આવ્યું હતું. મકર પાંચના આદમીને દુકમ
આવવામાં આવ્યા કે પડેલાં પુલક પાંચી આદમી
વડેલા દેડું પછી તરત જ પાકું ને અંધ કરી પાણીની
સપાટી સાથ નીચી કરી દેવી; પછી પાંદા પાણીનો
ધાધ છાંવે: ને પછી પાછી સપાટી નીચી કરી દેવી.
બીજે દુકમ મળતાં સુધી આ ક્રિયા ચાલુ રાખવાની
હતી. આ યુક્તિથી પડેલાં નાં કીડીઓનાં ફિક થાણ
નીકળ્યાં. સપાટી તળે એસનાં જ પાંદડાંને વિચાર
કીડીઓ સહિત નીચે મેસના, અને પછી પાણી ખાડી
વંદી કિનારા ઉપરનાં જૂથનાં જૂથ આર્થમાં ધરી જતાં.
પણ પાછળથી થોપમેંધ પાણી ધમી આપતું અને
કીડીઓ, પાંદડાં પડેને કાંઈપણ કાંઈ નદીમાં ધરી
જતું. આથી કીડીઓ પાર ને ન ફાટી ગયા. પણ

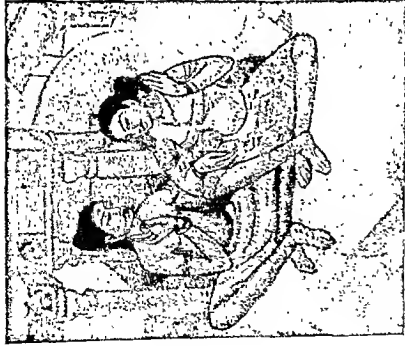
દ્રવિડમાત્ર

એક નામ દેવભાષાનાં દ્રવિડાન નકેળી વિગિરામનાના નામપાત્ર વિદ્યવાતી થયાં છે. એમાંની અભ્યાસપૂર્ણતા ને વલ્લુનું સંશોધન વિદ્યા વિદ્યાર્થીનાં દેશાંતરે રૂપ બને કાયાં છે. તેમજ કરાવદાર દેશીનું સુરવલ આદિબાન એ કોમનું પ્રધાન વસ્તુ છે.

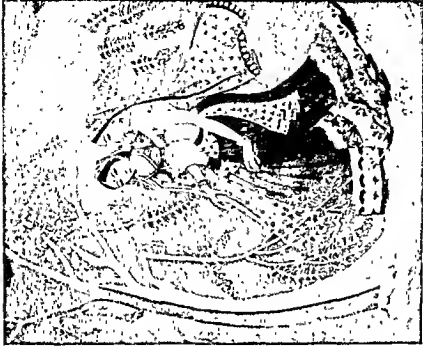
દારની

પી. એચ. ગુરુદેવ
આ વીડિયો તમને કહાનર દર પરદાં કોલકાર પોલીસી પાનાસિયાન
રખીકરે છે. આ વિષય તમનેની દોળી આગળથી જ અપરેશન લેત તો ?

રૂપતી

આધુનિકતામાં પ્રાચીનતાનો સુયોગ કરનાર મુળાંબના નરીન હાથપોથી પૈકી એકનો આ ચિત્ર છે. પતિના અને સ્ત્રીનાં રૂપને દર્શન મુજબ છે.

સપ્તીઓ

સાચાપણ સ્ત્રીઓનું આનું રેખાંશન અને સ્ત્રી સ્વરૂપના અવાન એક એક બન્યા છે વિદુ શ્રી

(Blocks by Courtesy of The Bombay Art Society)

એક પીડા ઊભા થઈ. પાણી એટલેય આત્મીયતા અને અશત્રુ એટલે તેનાં શિક્ષણનાં મોળાં ઉપરથી પ્રીટીઓનાં કૃમખાં વસાવતી કિનારે ફેંકતાં કિનારા પર પડતાં એ તે મનુષ્યનાં શરીર પર ચડીને સ્થિત થઈ શકાયના પ્રાણાં. સ્ત્રીઓ પાસે રહેવાનો એ પહેલું પાટનું કોઈની કાદવાં અને પ્રીટીઓને પણ તથા છંદવા મોડી. સહવાસે પ્રીટીઓ એટલી હતી. પણ એટલામાં પાણી એટલુંવળું પહેવડાવવાની કિયા દરમિયાન એક મલક ઉપાધિ થઈ. એકવાર પાણી સાથે ઉમેર્યું, અને પાણી પહેવડાવા પ્રયત્ન કર્યો. પણ પાણી થયું એક કૈંક ગંધનું પાંચિત કામ ગમડયું હોવાનો સંભવ હતો. થયું. સર્વનારા જરૂરું કાઢી કિનારે લઈ ગયાં. એક સોફીસ્ટ કાંઈકો કાંઈકો આવી મોટી કિડીઓ: 'પ્રીટીઓ પાર થયું ખબર છે.'

વાત એમ જાણી કે ચક્કર ફેરવનાર મનુષ્ય પાણીનાં નિકાસ કરવામાં કૈંક વાર લગાડી કે. કામગીરી જ પ્રીટીઓનું એક મોડું રૂળ આરપાર સામે કિનારે થઈ ગયું. ત્યાં રહેવા મનુષ્યને ચક્ર કામગીરી બુધ્ધિગમ થઈ રહી. ચક્કર પાસેના મનુષ્ય પાણી છોડે એ પહેલાં નો સૂચકો પ્રીટીઓએ આપી તને ધેરી લીધા. ચક્કર છોડી એ છુપ થઈ નહીં. આ જાનથી સાંભળી કાશ્ચિનિનરને પસાદતને ગયાવવાની આજ્ઞા છોડી. વિશાળ કુશળ્ય એવરને નાટના મોંમાં વળતું જોવા જતાં ને સ્તેષ્યમુદ ન થયો. દવામાં રિવાજરના ત્રણ જાતનાં નિશાની આપીને. માંજની કોઈયે આજ્ઞા પડાવીને ગયાવની બીજી દરોજમાં જવા નેજે સોને સૂચના કરી અને જોને સ્તેષ્યમુદ તરફ કોઈયે ગયા. પ્રીટીઓએ આજ્ઞા આપી આ જવા મેએક માર્ગ દર દોપણી ગયાવની બીજી દરોજ તૈયાર કરવા પડે એ સમય હતો. પેટ્રોસની ત્રણ મોટી ટાંકીઓમાંની એક આજ્ઞા સૂચીમાં અરથી આપી હતી. ગાજાની અરથી જમીનમાં નાંખવા નજ પાટે કોઈયે આજ્ઞા પહેવડાવી દેવામાં આવી. આ આજ્ઞા દેહરી ઉપરનાં સ્તેષ્યમુદને ધેરીને આપી દેહરી હતી. મનુષ્યો સો દોડના કાશ્ચિનિનરનાં પાંચે આજ્ઞા. દેગના અરેશ નિશાણથી પડેલા દવા નેખને ઉકેલી પસાવતી મોંઘા: 'આજ્ઞા. દરૂં નિશાણ નથી થયો. દરૂં થે આજ્ઞા આ બુધ્ધિગમી ગયાઓને નેરે કરી શકીયું. જેને જાદા ન હોય ને જોનાનાં જગારે રહે નહીં પાર કરી જાય. દરૂં ખબર છે.' એક પણ

આજ્ઞા ચક્રિત થયો નહિ. કાશ્ચિનિનરનાં જગારે બુધ્ધિ સ્તેષ્યમુદ: 'આજ્ઞા આજ્ઞા. આનું નામ પડાવું. સવાર થતાં મેકટ દર થશે. પછી મેંને તમારો અરેશ. આજ્ઞા તો પેટ ભરીને ખાઈ મો.' સવારથી કાશ્ચિનિનર થે જાણું નહોતું. સો ધરાવે જમ્યા.

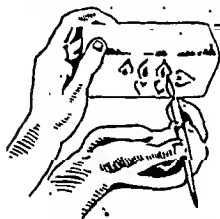
આજ્ઞા ઉપરથી પેટો ઉતારી દેવામાં આજ્ઞા. થોડો છૂટકાઈ પ્રીટીઓ આવી, પણ પેટ્રોસની મંધથી તારી, પાણી આત્મીયતા. પ્રીટીઓને આજ્ઞા જવાની. જરૂર પણ થી હતી! અને આજ્ઞા વચ્ચે માંજની ને માંજનાનાં ધેરાવામાં આવેલાં પાકથી ત્રણી પડતાં ખેતર ઉપર અમુચ પ્રીટીઓનું બુધ્ધિ કટક પડ્યું હતું. જાંદે જાંદે કોઈયે. કોઈયે પ્રીટીઓથી છપાઈ ગયાં હતો. વંજની મહેનતનો પરિણામ સવારનાં આજ્ઞા થયો હતો. સોજ પડવા આવી. પણ પેટ્રોસનાં આજ્ઞા પાસે પ્રીટીઓ કરી નહિ. જતાં આજ્ઞા કિનારે છેરે કટકે રોષ સાથે પ્રીટીઓને જાંદેવામાં આજ્ઞા. ઘટનો જોઈને કટકે કાશ્ચિનિનરને ધરમાં જઈ થઈ જાંદે તુક-આનનો આજ્ઞા કાંઈયે. પણ પાસેની મડી કરતાં તુકમાન સાવ એટલું નીકળ્યું. પછી જુડી જ મડી અચ્ચાથી કરી પાણી સ્તેષ્ય નિશાણવાની નોંધવા વિચારે તે નહિકરો જાં આજ્ઞા મન કીંધ્યા.

સવારનો તડેસ પડતાં જ ને ઉકેલો અને પસાવને કાપરે અરેશ. આજ્ઞાજાનું જાંદે કરી નો શું જમ્યાયું! દરૂં પડેલે ત્યાં જની માંજનાનાં ધેરાવામાં પ્રદેશ અરજાની પ્રીટીઓથી કોઈયે વડી થયો હતો. દરૂં કાંઈયે અરેશ. જાંદે આજ્ઞા. પણ નહીં. જાણુ આજ્ઞા હતી. પણ ત્યાં પ્રીટીઓથી અચાનક આજ્ઞા એવ નહોતું. પણ રેસનું પાણી આજ્ઞા કિનારના પાણીમાં ઊભા કરેલા સળંગ દરૂંયે પડેલે પ્રીટીઓથી છપાઈ ગયાં હતા. આજ્ઞા એટલે જ અર્થ કે આજ્ઞા ખેતર આજ્ઞા પણ ને ધરાવનાં અરેશ કાંઈયે અને આજ્ઞા આજ્ઞાને પણ પ્રીટીઓ દરૂં સાદ કરી નાખવા જમ્યા હતી!

દંધ પેટ્રોસની આજ્ઞા પાર કરવા પ્રીટીઓ મથી. પેટ્રોસ એમને મારે છાંયેલું હતું. પ્રીટીઓ જટ સમય આજ્ઞા. પાણી દરૂં અને જુડે જ નુકસાન અચ્ચાવા તૈયાર થઈ. પ્રીટીઓ આજ્ઞા કાંઈયે હતું એટલે જાં પાંચમાંજમાં પડેલે પ્રીટી નેજે આજ્ઞામાં તરતાં મડ્યાં.

એક વાંદડેથી બીજે ડાંબજે, અને ત્યાંથી બીજે વાંદડે એમ 'ટ્રેમિ દુખ' પેટાની કેટલીક ફાડીઓ આગળ પધી. બીજીઓએ ફરતી પાળીની આઠમાંથી અંગ-લીનાં વાંદડાં ખાંચીને નાખવા માંડ્યાં! એથી કેટલીક પધારે પેટાકામાં ઊતરી શક્યા. કેટલીએક કિનારે આવી

મજૂરોએ આનંદની કિકિયારીઓ પાડી જોડ્યા. થોડી પધે જવાળાઓ શખતાં જત્યાંયું કે કિનારાના પિરના-રખાં પાણુ થળી ફાડીઓ આગળી ગળી મરી હતી. કલક દર દરજી હતું, પાણુ પાણુ ધમી આપ્યું. પાણું પેટાક નંખાયું. આ ફેરે રાખની આઠો તર બાઈમાં

સર્જક આંગળાં.. જણે જણુ કળાકાર

આર્થવ્ય અનુભવ્યું ન હોય. પરંતુ એ આનંદ સુદ-વાની પ્રતિભાં મોટાઓનું ઉત્તેજન કે સદાય કેટલાકને ન મળ્યાં; અને તે ગદ્યા એ રીતે આનંદના સાક્ષાત્કારથી યંચિન રહી ગયા. રંગોની માદકતા, મેંધાનાં દિવ્ય આકાશો, પ્રખાનતાં પંખીમાન અને રસતા પરની વાટો-નાં ફોરોથી મળતું અરેખકું વૈભવી જીવન માત્ર આપણી અનગ્યા માન્યતાઓએ જુદવી લીધું છે.

વધોનાં પંખીથી કળા વિષે એક એવી ખાંડી માન્યતા દૃઢ થઈ ગઈ છે કે કળાકારો તો જન્મે જ છે, જનાખ્યા જનતા નથી. પણુ ગદ્યા જુલો જાય છે કે પ્રત્યેક આગળક બીજ કંઈ કળાકાર જ હોય છે; માત્ર આપણું ખાંડું કળાશિક્ષણ મેળો ખુરદો કરી નાંખે છે. જનતાનો પ્રત્યેક જણુ સારા અર્થમાં કળાકાર ન કેમ જતી શકે તેને મારે કોઈ જ સગળ કારણ નથી. ગમે તે ધંધામાં માનવી જીવ આગી કળા પામે તો સારો વેપારી, સારો ટાકટર કે વક્રીસ યાય જ. પોતાની પગિચિન અને સૃષ્ટિમાંથી કળાબ્યાસ પડે કરેશો સંહર્ષનો પરિવ્યય તેની મુક્તિનેન્દ્રિયાને વિકાસ આપે છે, અને તે પોતાના ધંધામાં વધુ દીપી વધુ સંદેશકારી જીવનની કળા સાધી શકે છે તથા સારો નગરજન જતી શકે છે.

બાળે જ કોઈ આગળક એવું જન્મેલું દશે કે એના પર તેની આસપાસની મનાદમ સૃષ્ટિની અસર જતી ન હોય; જેણે આકાશના તારાઓનું કે દસનાં ફોરોનું

જેમજેમ આપણે મોટા થતા જઈએ છીએ તેમતેમ આપણા જીવનમાર્ગમાં ફેરેન જે સાદા અનકાર ભરી રહી છે તેનો નગમનાદ એક-વચ્ચની કળા મુખાવીએ છીએ, અને આપણા રોજના વ્યવહારમાં મેધધનુષના રંગો પરીને મોરંજકતા મેળ-વજાને ગદસે વેનડું અને ચિંતાભર્યાં કંઠાત દરજો જીર્ણ કરીએ છીએ, કારણકે આપણી આગળેગવણીમાં જ આ કુદરતી માદો કળાપ્રતિભાં વિષય થઈ જાય છે.

જેરેક જણુ કંઈ કળાકાર થઈ શકતો નથી; મારે કળાશિક્ષણમાં જે બેદ પાડવા જ જોઈએ' એવું કંચન પારંપાર રજી કરવામાં આવે છે. આ કોમ ન સમજાય એવું બેહકું આશ્ચર્ય છે. એક પક્ષ કિયાતક અભ્યાસનો છે. બીજો અનુભવપાત્રક અભ્યાસનો છે.

કે માણસોમાં પ્રામ કેપામે. જરૂરકે દરજડના વખર સાર્થનિજનો જૂન' મારી: 'ખામથી દર દરો.' સૌ ખરયા પછી તેણે એક દીધાસળી ચેલાની પેટાકમાં નાખી. નાખતાંની સાથે જ 'દરદર કરતી જસાળાઓ નીકળી. ખામમાંની દરજડો સામે ફાડીઓ ફેંકા' મલ.

ખામ્મી હોવાથી પણ સરેસાંથી જન્મે. પાછી દીધા: સળી ચંપામ: પાછી અગિજાળ દરજડો ફાડીઓ ભકી મળે. વળી એ જ રીતે પાંડા થયા મીતે સંદા: આમ હોવાપાથી ફાડીઓનો શો અર્થ સરવાનો હતો! અંકમત, પેટાકાનો જથ્થો અખર હોય તો તો કંઈ જ

અર્થ નહોતો સરવાનો. પંખુ નેટલું પેટ્રોલ દત્તું બે
ક્યાં? લાઈનિન્ગનને હવે પંડેલી બે વાર લાગ્યું કે હીડીઓ
બરડે ખાઈ પાર કરી જશે! અને તેમ થાય તો તો સૌનું
આવી જ્યનું, પ્રભુ! પ્રભુ! હવતા અપાઈ જવાના અપાક
કેવો ભયંકર હતો!

પ્રથમ પક્ષ કહે છે કે થો-
ડાક સાચા કળાકારને નિ-
ભાવે, તેમને આશ્રય આપે.
એવી ખરીદી કરનારો જીલ્લો
શાળી વર્ષે તૈયાર કરે. આ
હીડીઓ પાંચે આ છે!
તેમાંથી તો માત્ર રવાઈ.
રૂપધોલુકા, વિચારવિવાની

રિશતિ જીવી ચૂંકે, આપકેનો આપાર થશે. —તેનાથી
દેશ બરપૂર છે; પણ કંઈ આત્મીય બાન વ્યથત કરે
અથવા એ પ્રકાર નહિ બને. પરંતુ આ સિદ્ધાંત આપણા
હવનનાં એટલે બરાબર ગયા છે કે તેથી નરનારીઓ
કુદરતનાં સાદાં મરણ મનોરંજનોથી આકાત રહે છે,
હવનનાર તેની નજરમાં કરનાં આપુ વિતાવે છે અને
માત્ર સુવર્ણ અને કાનિનાં કાચી વસ્ત્રમાં મોખો કરે છે.

ખૂંટી વાત તો એ બે છે

કે પ્રત્યેક વ્યક્તિને ક્રિયા અને અનુભવવાથી કળાથી
શિક્ષણ મળવું જોઈએ. માત્ર દેખાવનું નહિ, પણ
હવનવિકાસના આમંત્ર્યમાં અમલનું આંગ જલી
રહે. આવતી કાલના નાગરિકના નિત્યજીવનમાં ને
પ્રધાન બની એ એવી રીતે તે મળવું જોઈએ. જેમકે
રંગનો આ નિચર આવે છે તેઓ તેનાં સકળ પરિ-

(‘રક્ટ આર્ટ્સ કૅમ્પીન’માં Creative Hands નામના પેટ્રો. જે. ડી. સિસતા લેખ ઉપરથી)

નિન્ગને જૂનું આગ જુઠાવવાનું એન્જિન કાઢી તેની
મંદ દાંડીને જોડી પંપ ચાલુ કર્યો. પેટ્રોલના આદારથી
હીડીઓ પાછી હાડી ખાઈમાં ગઈ. ખાઈ ફરી એકવાર
બરાબર. અચાનક થયો, પણ શોડી પણ મળતા બ. પાછી
કરમીલ મોત આવવાનું બે દત્ત. કેટલાક મજૂરો

જાઓ દરિયાકાંઠે ફરી શકશે બ.

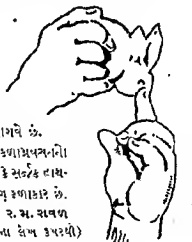
ચોપડીઓમાંથી. અગર રમકડાં કે સ્ત્રીઓને
અપકારે, દેહીશક્તિના હારા, અગર તો આપકીના કંડા
આકારથી બે કળાકાર આપા છે તેની આ વાત નથી.
પણ દરેક વ્યક્તિ દિશાએ, શેજના કમમાં બ. પરંતુ
ખરેખર કંઈક કળાત્મક ક્રિયા કરીને પ્રત્યેક વસ્તુ
કળાના આંગનથી પ્રત્યક્ષ થતાં સ્વચ્છ કુદરતનાં સૌંદર્ય
અને સમૃદ્ધિ ભોગવતો થાય અને પ્રત્યેક દિવસને
સુવર્ણ દિવસ બનાવી શકે, તેની હું પાન કહું છું.

ક્રિયા વડે સર્જન કરવા મથતા હાથમાં કંઈ પણ
વસ્તુ આવે, તાર જાણે પાટિયું, માટીનો ભૂકો. પરંતુ,
ટાંક, કામળ, માટી કે મીણનો સોંદા. સાકરું કે શેલ, —
માર્ગ પણ ચીજ તે જીવાંડે, અને પછી તેમાંથી સંગીત,
રંગ, રૂપ કે કવિતા પ્રકટાવીને જાનપ્રાણને સન્મુખ
સૌંદર્ય અને

સંવાનું સર્જન
કરી જતાવેતા
ને ખરે કળા-
કાર છે; તે બે
સર્જનદાર સા-
થે તન્મયતા ભોગવે છે.

આ સાદા કળાપ્રયત્નનો
ઉપદેશ એ બે છે કે સર્જક હાથ-
વાળું પ્રત્યેક વસ્તુ કળાકાર છે.

ર. મ. રાવળ

હીડીઓ આવા વાર ફરી આવી. આ વખત ખાઈમાં
પેટ્રોલ પડી ન શક્યું. એટલે પ્રાઈનિન્ગનને હીડી
કુનમરી છૂટી. પેટ્રોલની કંડાની દાંડીના પંડેતા નજીબી
આંદ કંઈક બરાબર દેાય એમ લાગ્યું. હીડીઓ અટક્યા
વગર આગ્યે બે માર, પછી એક જીવાન મૂક્યો. આ-

પ્રાર્થના મારે છૂટાં પડ્યા. કેટલાક જાનવા જલી
ચીસા નાખતા હીડીઓ તરફ વિરોધકોડના માંડ્યા.
આખરે એ મજૂરોએ મગલનું સમનોપચારું નાંચું.
કપડાં કાઢી મોંઘાની માકક કાઢી ખરી ઉતરે રિશા
તરફ નેચા અને નાખા. પણ નહીં તરવા મુશ્કે

પરોંએ તે પરોંએ તો નેનનું આખું શરીર કાઠીઓથી
આપાત્ર મધું. મારજી વધારામાં નેઓએ નદીમાં પડતું
મરણું. આંસાનાંથી ચૂસામાં ગયા. નદીમાં મજરો અને
નજવારો જેવા દાંતવાળા પીરામાં મનના વળગર
નેઓ-ઉપર તરી પડયા. નદીમાંથી નેનની છાની-
કાદ ઝાંસો ધબળાયા છતાં, બીજા વધુઆંએ એ
માત્રોને વડાણુ માળી નદીમાં જ પડતું મરણાંમાં આંસો.

કાઈ નિવરન પાનાની બુદ્ધિને સંતર કદના મગરને
એટલા કોરડા કદનાં કે ને આપડું બધી મધુ. આખરે
એના મનના કિમ્મતા આપણનાંથી એક પ્રેરણા પ્રેરતી
આવી. હા! એક જ આશા હતી. એક જ ઉપાય હતો.
નદીમાં જઈએ એ પાણી નાખી, પ્રત્યક્ષ દેશમાં. કાઠી-
ઓથી બરેલી આખી વડાદન દુશ્મની જેવી. જરૂર વગર
કદરી ઉપર દોઢ કોમ રહેવાનાં. કેવો નરસ ઉપાય!
પણ એક વાતે કતવ્ય કોણુ ? ગિણાડીને એકે ઘંટ કંપા
ઉઠેરે આંધે ! એક એ માર્ગજ દૂર હતો. તેના પાંચમા
આગનું અંતર કાપુ એટલામાં તો પંચો નાંકેશ મજૂર
કાઠીઓથી બગાડ મંગા દત્તો. કાઈ મજૂરની ના એક
વાતે જવાની નાકાન નોકાની. આખરે કાઈનિવરને
પોને જ જવાનાં નિશ્ચય કર્યો. ગેરેગેરે મરણ કરતાં,
અથવા માટે પ્રયત્ન કરતાં મરણું શું ખાડું ! કદાચ પ્રયત્ન
સફળ પણ થાય. કદાચ કાઠીઓના સંમુદયના મરણથી
હોવા જેવુંએ ને કદાંત વિશેષ બધ મનમાં વધારી જતો
હશે. આજ પાતાના કિશકરને બધી કિશકરે તેમજ કદાચ
આ કાઠીઓના બધ આપણા મનને ગિધિય કરતો
ગાંદ દોષ ! કાઠીઓને સર્વશક્તિમાન માની લેવાના
થી જરૂર છે !

છેવટ જાતે મનન કાર્યમાં મરણ રહેવાની આસિ-
વનવાળા કાઈ નિવરના મગરનાં ઉપસા વિચાર તરારથી
રૂપ્યા. તેજી મરણથી નિશ્ચય કરી નાખ્યો. મજૂરો-
ને તેજી કહ્યું : 'આપણે, આપણે. આ જવાના નાકો
માત્ર એક ઉપાય હતો છે. જરૂર એક આજ્ઞા અને
અણુ જાગમય કરી રેવું. પણ નહોતો તો હું નહિ જ જવા
હઉં. જવા હઉં તો મારામાં અને આ કાંઈ કાઠીઓમાં
ફેર પછી કો ! આ જવાયુદ્ધ મેં જ કાણું કર્યું હતું,
અને હું જ છંપરનું પ્રતી લઈશ. હું અર્ધગિયા આપ પચાર
કદું કે નરન જ પેટાણ સળગ વરને. એટલે જવાવની
સમય લેવાય. હું પાછો આજું ત્યાં સુધી માનિયતી મારી

ગદ જનને. હું એકમા પાછો આવીશ જ. મોંજરોના
મરણી ઓડી થશે એટલું જ.' તે જવાક હતો. પણ
માં ઉપર પગ નિશ્ચય અંકિત હતો. તેજી મજૂર સુધી
આવના આગલા બૂટ પરોંએ. દાંધે પોતે પરોંએ
કંડા અને બૂટ-પાટણન વચ્ચેના શરીરના બાગ ઉપર
પેટીઓ સળગ કરેશ મીંધરો પીટયાં, આંખ મર-
જન જાગરસ પરેરી કીધો. છંપરે કદાં પૂનમાં નાક,
કાનામાં આંધ્યાં. પછી પરેરેમાં અધાં લૂગાં પેટાણમાં
નરજોગ કરાયાં. તે કાપવાની નેપારીમાં દત્તો ત્યાં
એક મજૂરે આવી બૂટ અને મરેશ ઉપર એક મનની
છાતનાંથી તેવા કદેસ અદ્ભુત કંપ એકાદી કીધો.
તેની અંધ કાંડોએ અરેલી સક્તી નથી એમ કહેવાતું.
પંચ મજૂરને પાંચો દત્તો તેવો વનદપનિના રસ પણ
થોડા પોતો, જેથી કંપના વિપત્તિ અરેર ન થાય. આટલું
થયા પછી ને વજૂરનાં ને આકર્ષી મધ્યમાં ધર્યો. અને
મળની કાંચો બરેલી કાઠીઓ ઉપર ઘણેકોડા માંક્યો.

કિનારા ઉપરના મજૂરોનું ચિત્ત ત્યાં નોકાતું. તેમજ
ને પાછું આંધ્યાવાર પેટાણ સળગાવ્યું. મોટા ભડકો
કાંચો. કોના વિચલિતસવ મરે આ દુનશની ધર્મ !
આ સર્વનાથક કટકદળ માટે કે કાંચોમાં મારનાં માનવી
માટે ? એકએ દેવ.

કાઈ નિવરના કોરડે જ મરે. કાંચી કાંચો બરેનો
નાંકેશ મરણ જતો હતો. તેને એક જ મગની હતી. મગે એક
કદી અંધ પાસે પરોંએવું જ. તેના વીંટળી જેવા વેગ છતાં
મે કદલીક કોડીઓ, તેના મરીડે ઉપર મરણ વગર રહી
નહિ. લેપ સળગવા દોષાથી વધારે કોડીઓ ન મરી
ગઈ. અરેશ મરે પરોંએ એટલે કપમાં તજી શરીર
ઉપર થોડી ફરતી જાણું. થોડી મરેશ ઉપર ફરી વળી.
ઉપરવળમાં ને નેનના ઉપર ઘણેશ મારનાં મરે. અરેશ
જાગાનું તો બાવ પણ ન રમું. અંધ પાસે આજ્ઞા જતો
દત્તો. અંતર ઓડું ને ઓડું ધંપ જતું હતું. પાંચમે
વાર, ગમે નાક, મે પાર રહ્યું. અંધ આવી પરોંએ
આખરે કોડીઓથી છાતીએ મગર કાઈ નિવરને માંક્યું.
જાતનાં વેન વિરેલી કોડીઓ તેના દાંધ, મોં ને બધા
ઉપર ફરી વળી. તેજી મગરે જવાના માંક્યું. એક ઓરો
કદાં તો તેનો આંખો મરેશ કોડીઓથી ઉભરાઈ
મરે. પામલની માંક મગર તેજી ફેરવ્યે રાખ્યું. કોઈ
સખત બીડી દીધા. મોંમાં કોડીઓ પેસે તો ! અંધ નીચ

ગંડોતો ગયો અને નદીની સપાટી કોચી આવતી મઠ. પાણી ધીમેધીમે રેલાવા લાગ્યું. વસાહત વળગ્યા-કાર થવા લાગી. ચક્કર લાગ્યાંથી મઠી દેતાં જ લાઈ-નિન્નનને જાણ્યું કે તેના પગથી માથા સુધી અનેક કીરીઓ ફરી વળી છે. પેટ્રોસવાળાં કપડાં છતાં કીરીઓ શરીર સુધી પેસીમાંસે ખોતરવા લાગી. કામ પૂરું કરવાની ધૂનનો નશો કોતરતાં જ ચટકાની દારણ પીડા થવા લાગી. અસહ્ય દુઃખમાં તે નદીમાં ગડવા ગયો, પણ પેલા મગરો અને પિંડાયાં ત્યાં તૈયાર દતાં એટલે પાછાં જ્યરયાન તરફ દોડ્યો. કોલીસુદાણુ ચંદેરા ઉપરથી કીરીઓ ઝાટકેને અને કપડાંમાં પેડેલીને મચળી નાખતો તે આગળ તે આગળ નાંકે જ ગયો. એક કીરીએ જાગલ ત્યાં ચટકો માર્યો. તેને ઉનેડી તેણે ફેંકી દીધી, પણ એ ચટકાથી આંખ મઠી ગઈ. આંખ સામે જાયે વળાળાઓ નાચતી જણાઈ. પછી તો તેણે આંખ બંધ કરી દોડવા માંડ્યું. વચ્ચે કોકર ખાધી અને પડી જવાયું તો! પેલા રસનો પણ ઝાંઝો થયું ન જણાયો. ઝેરની પીડા વધવા માંડી. કાને તમજાં મોલવા લાગ્યાં. હૈયું ખંડવા લાગ્યું. ફક્કાં ઉપર વજ્ર મુઠ્ઠો વાગ્યો હોય એમ જણાયું. ફરી આંખ ફેંકે દેખાયું. ફરથી પેટ્રોસની ખાઈમાં સૂળમતો વર્તુલાકાર પટ્ટી જણાયો. એનાથી અધુરું અંતર થયું દોડવાની હવે એનામાં ક્યાં શક્તિ હતી! જીવનના જ્વાલોએક પછી એક તેનો મનમાં ચિતવત જગદવા લાગ્યા. આ મૃત્યુ પહેલાંનાં ચિહ્નો છે એમ તેના અંતરમાં જીકેજીકે હજી સુધી દાંબર રહેલી અસહ્ય શાંત દર પ્રકૃતિને જણાઈ ગયું.

દોડતાં દોડતાં રસ્તામાં પથરો આપ્યો. ઓળંગવા ફેટકી લામ નહોતી. લાઈનિન્નને કોકર ખાઈ અને તે જમીન સરસો પટકાંચો. પણ કાંઈ મોટો ખડક શરીર પર મુકાયો હોય એમ તેનાથી ફર્ક જ લક્ષ્યાચ્ચન ન થઈ શક્યું. પછી એકાએક પેલા કીરીઓથી ખવાતા સાચરનું ચિત તેની આંખ આગળ આપ્યું. આ મોન મારે તે તૈયાર નહોતો જ. કેંક ચાનાગુપી શક્તિથી ખંચાયો હોય એમ તે પાછા હથડેને કોંબા ચંચો અને આગળ ધકેલેયો.

પેટ્રોસની સૂળમતી ખાઈ પાસે મળૂંદો કોચા દતા ત્યાં એક પ્રેત જેની આકૃતિ દોડતી આવી. જ્વાળાઓ ફરી તે માંજની આગુ આવી, ધમ્મ પ્રસમે જમીન ઉપર સપાટ પડી. મળૂંદોએ પોતાનો શેક તરત જ એળખ્યો. જ્વાળાઓમાંથી ફેદનાં જ જીવનમાં પડેલી વાર ચાહ-

નિન્નને મુદ્દિ ખાઈ. તેની આંખ કાંચેલી હતી અને ચંદેરા ઉતરકાએકો કોલીઓ. જાણું કપરમાંથી જ કોલીને આપ્યો હોય નહિ! જટજટ મળૂંદોએ તેનાં કપડાં કાઢી નાખ્યાં અને કીરીઓ કોતરતીને ફેંકી દીધી. એક સળંગ ધા પડ્યો હોય એમ તેનું આખું શરીર છુદાઈ ગયું હતું. તેને કોચીને મળૂંદો ક્ષેત્રચંદમાં સર્પ ગયા.

ખાઈમાંથી પેટ્રોસનું પગનું અસાસ ઘસું ત્યારે કીરી-ઓને જલ્દે વાળીનો વિશાળ પટ આખી વસાહતને પરિભ્રમિત કરતો કોચરનો હતો. સાઈનિન્નનની બધી જલ્દેમત સફળ થઈ હતી. નદીનું પાણી ગળના કરતું ચારે આગુ ફરી પગનું દળું. કીરીઓ ટેકરી ઉપર નાણુસો પાસે પહોંચવા પ્રયત્ન કરતી હતી. જ્વાળાઓથી ને પછી દહતી ત્યાં પાછળ, પાણીનું પ્રત્યક્ષ ધૂપવનું હતું. આખું પાણી અને આગ વચ્ચે કીરીઓનું વિશાળ કટકદળ સપડાયું. જે નાજના દેખી જીવનપર્યંત તેમણે ઉભાસના કરી હતી તેણે જ તેઓનું અસિદાન લીધું. પ્રચંડ કીરીઓના હળને તેનાથી થે અનેકમણા પ્રચંડ પ્રત્યક્ષે રમતમાત્રમાં ધસડીને નદીના પાંચમળ પાણીમાં ફોંપી દીધું. પાણીની ઊંચાઈ ખાઈ સુધી જીજળા આવી જ્વાળાઓ છુટાવી દીધી.

સાઈનિન્નન પથારીમાં પડ્યો હતો. તેને પગથી ને માથા સુધી પીડા પીડાળી દીધા દતા. શેક અને કોચી મળૂંદો તેનું પહેતું કોંકી બંધ કરી શક્યા હતા. બધા ધા પણ સરસ સાદ ફરી નાખ્યા દતા.

દરેક અકિતાના ચંદેરા ઉપરથી એક જ મૂક પ્રથ કોડતો હતો: ‘શું આ પ્રથળ પુરુષાર્થનું જીવન લંબાશે ખરું?’ પડેલા ખાંધનાર જલ્દ આદમો મોટી કીકયો. ‘ને જલ્દ જીવશે. જીવવાનો તેનો નિશ્ચય નળો નથી.’ શોડી વારે વસાહતી આંખો મોટી મોટી: ‘ગયું કીક કીક છે ને?’ જ્વાળા મળ્યો: ‘ગયું અગાધ છે, સરકાર. કીરીઓએ નરકપાસ કર્યો છે.’

કેવે કાચે એવા વનરપતિના રસનું કમંડળ સાઈ-નિન્નને મેંચે પળાગાડમાં આપ્યું. ચસક ચસક તે પી ગયો અને ધીમેધી મોંચો: ‘ખંકલું હતું ને કે હું પાછા જલ્દ આવીશ. જોકે શરીર ઉપર થોડા ઘીફરી ગયો!’ પર્જનિશ્ચયે વસાહતીનું મોં લાગ્યું શેરણું, ધીમે-થી તેની આંખ મિશાઈ અને દમેજ મુજળાની રમડયતા-થી પાછા તે ગાદ નિશમાં પડ્યો. દેવેન્દ્ર મજમુદાર

ખીજની નજરે જોવાની ટેવ

શ્રી અર્જુન કાણેકર-ની.

નિબંધિત

ચળમાનને પેશી પાછા ફરતાં સુવર્ણમખ્યાલોએ
પાતાના મનનુ સંચાલન કર્યું.

એક ઘણી જ મુંઢર દામ હતી. એની એક ગાથુ
આખી મોનાની અને બીજી આખી રૂપાની
અનાવેલી હતી. એ દામની એ ગાથુ પર અબા રહેતી
એ માણસો જોરજોરથી લડતા હતા. રૂપાવાળી ગાથુ
તરફનો માણસ મોટા ઘોરે એમ કરી રહ્યો હતો કે
દામ રૂપાની છે, અને સોનાવાળી ગાથુનો માણસ,
'નુમ્મોડા છે' દામ મોનાની છે" એમ બીજાને સુભાવી
રહ્યો હતો. આમ કાળો વર્ષા અને મારામારી થાય
એવો વખત આપ્યો, એટલામાં એ રસ્તે યજ્ઞને જનારા
એક ગાદિતની નજર આ જગડા તરફ ગઈ. એણે
દામની બંને ગાથુ તપાસી જોઈ અને પેલા લડતા
બાકીએને કહ્યું, 'જડા માફ આટલું કહ્યું મારો તો!
તમારી જગ્યા જાણો અને પછી જુઓ, જગડાં પછી
માથ છે કે નાદી!' બંનેએ પાતાની જગ્યા જાણી.
અને પછી શું! 'રૂપાની છે, રૂપાની છે' એવી જૂઠા
જો પાડતો હતો તે હવે કહે કે 'દામ ખરેખર મોનાની
જ છે!' એવી જ દશા મોનાની છે એવું કહેવાની
પણ થઈ; અને બંનેની ખાત્રી થઈ કે લડાઈ કરવામાં
કંઈ સાર ન હતો.

આ જૂની વાત સંબંધવાનું કારણ એટલું જ કે
થોડાક જ દિવસ પહેલાં મારે મારા એક મિત્ર સાથે
આવો જ વાર થયો. એક વિખ્યાત નવસિકાકારો

અમદ એમે વાંચવા લીધા હતા અને અમે એ વાળ
તે વિષે જ બોલતા હતા.

'તદન ખરાય છે. સંમદ.' મારા મિત્રે કહ્યું.

'શું ખરાય છે? આવી મુંઢર નવસિકાઓ મારામાં
આજ સુધી કોઈએ લખી નથી. એમ હું માનું છું.' મેં કહ્યું.

'દહ. કરી, બાઈ, તે તો! મોટી રસિક ખરો ને!'

તુચ્છતાદર્શક રેવરમાં તે બોલ્યો. ગસ. થઈ સરખાત!
થોડીક વાર આવી શબ્દાશ્રાવની ચાલી રહ્યા પછી હું
બોલ્યો, 'કઈ વાર્તા ખરાય છે એમ તું માને છે?'

તેણે કહ્યું, 'પેલી...'

એ વાર્તા મેં વાંચી નહતી. તેમજ જે નવસિકાનું
નામ મેં એને આપ્યું હતું એ એણે નોંધી વાંચી.
એણે કહેલી વાત આખરે મેં વાંચી કાઢી તો મને
તે ખરેખર ખરાય લાગી. લેખકનો એ શરમાલનો
અપલ દોષ એમ લાગતું હતું અને મેં મનપેસી વાર્તા
વાંચ્યા પછી મારા મિત્રને લાગ્યું કે તે ખરેખર સરસ હતો.

આપણા દેશના જે જગડા આવી જ વળતા દોષ
છે. ખીજની જુમિકા સમજ્યા વગર આપણે આવી
નાખીએ છીએ અને ફેરલીક વાર એના પરિણામકર
એકબીજાના અંતઃકરણમાં નિષ્કારણ કરવાના કામ
થાય છે. મને લાગે છે કે ખીજની નજરે જોવાની ટેવ
દરેક કેળવવી જોઈએ.

અને ઘણી વાર તો એવી મજા થાય છે કે વિગર
જુમિકા પરથી આપણે વિચાર કરતા નાંખીએ ત્યારે
જગડા જોએ જ થતો નથી, પણ આશ્ચર્યકર એક-
મત થાય છે. એક વાર એક ડામીમાનો અને મારો
અભિપ્રાય એક જ થયો.

'આજકાલનાં ગાયો સાથે ગાડાનાં!' ડામીમાને
મુસ્કામાં કહ્યું.

'હારતો બધા...!' હું બોલ્યો.

ડામીમા આ સાંભળી મારા પર હુમ નો થયાં
વળ્યું; પણ જો કોઈએ અમને એવો અભિપ્રાય દર્શાવવા-
નાં કારણો પૂછ્યાં હોત તો અજબ જોડાણી રાત!
આજકાલનાં ગાયોને ડામીમા ખરાય કહેતાં હતાં એટલા
ખરે કે, ડામીમાને જોઈતી હતી તેટલી પછાત આજ-
કાલની ગાયો.

કાવળી જીવ્યા નથી ! અને મારે જોઈની હતી એટલી તેઓ સુધરેલી નથી તેથી હું એમને ખરાબ કહીને ખોવાવતો હતો ' કોઈકોઈવાર ઉતાર અને દલિલો મુકવો બેસી થાય છે તે આમ !

ઉપરના વિવેચન પરથી રૂબ રૂબ એમ માની કે હું સુવર્ણમધ્યવાદી સંસ્થાત્મા છું. એવું કોઈ માને ના મારે તરત જ એનો ધનકાર કરવો પડશે. હું ના એટલું જ કહું છું કે દેમોસા સામાજીકની જુમિકા સમજવા આપણે પ્રયત્ન કરવા વંદજી. એનો અર્થ એમ નહિ કે થેલું થેલું સત્ય જોને બાળુ પર લેવા છે અને તેથી આપણે દરદેમોસ વચક્ષે રહેતા ગતાત્યા કરવો ! વાધ અને ગકરીની લડાઈમાં ગકરીની 'મને બચાવો !'ની ખૂંમ સાંબળાની લોપ ત્યારે પણ આપણા એ સુવર્ણમધ્યવાદી તો કહેશે કે 'જીબા રહે ! ગકરીની

દક્ષી આપણે સાંબળી; દવે વાધની દક્ષી સાંતિથી સાંબળી કાઢીએ અને કેમ વર્તવું તે પછી નક્કી કરીએ !

આવા જ એક સુવર્ણમધ્યવાદી વાચકનો સુદર શ્રુતિવાદ મને સાંભરે છે, તે કલા વગર રહેવાનું નથી.

એ બાદ પોતાના વજરમાનને ત્યાં કંઈક માગવા મળે હતા ત્યાંથી એમને હાથ લગાવતાં પાછા ફરવું પડ્યું ત્યારે એમણે પોતાનું સમાધાન નીચે પ્રમાણે કયું : 'કંઈક અળકે એવી આશા હતી તે સફળ ન થઈ તેનું દુઃખ થયું. પણ મનમાં એવી ખીંકે ખરી કે વજરમાન સાત મારીને કાઢી મૂકશે; એવું બન્યું નહિ તેનો આનંદ પણ ખરો !'

મને લાગે છે કે સુવર્ણમધ્યવાદીનો આ પરમોત્કર્ષ-ગિદ્દા હોવો જોઈએ !

(શ્રી અનંત કલ્પેકરના મરાઠી ઉપરથી અનુવાદ) વસંત જોષી

છવ્વી જાણનારા] ૯ [જે માનવજીવનનું સાચું મૂલ્ય શીખવી ગયા

ચિરછવી ચીનો ગોહોંગ.

૬૧

જોસિઆના એટ ઉપર ગોહોંગનું પતણું છે. એની નીચે ચીનાઓએ નીચક્ષે લેખ કાતરેલો છે : 'હજાર વર્ષ વીર્યે થે તમે તો છવતા હશે' !

આશરે પોણા ગણે વર્ષ પૂર્વે જોસિઆના રૂમરામાં માનવશિકારી જંગલી શેકોડા મહેતા હતા. તે સપાટ પ્રદેશ વસી ચીના ઉપર વારંવાર ચડી આવતા.

આ ચીનાઓમાં એક ગોહોંગ કંઈને હતો. તે જદુ શોકપ્રિય હતો, એટલે એને બીન ચીનાઓએ ચીનમાં કે તમે આમાં પ્રતિનિધિ મૂકીને વર્તન ઉપર જાઓ, અર્થ શાન્તિની રચાવના કરો :

શાન્તિદૂત થઈને બીન થે ગયેલ હતા, પણ એમાંથી કોઈ છવતો પાછો નહોતો વળ્યો. છતાં ગોહોંગ બિન-ચાત્રા કરવા સંજ્ઞા કર્યા.

અજ્ઞાતિત્વ એક અદ્ભુત પદ્ધતિ છે. માણસને દીકા બેળા મારનારા અને એવું માથું સંધનારા જંગલી શેકોડા ગોહોંગના બેલેલો એક અસર પણ સમજતા નહોતા, તો પણ તેમણે એનો વાળે થ પોકો ન કર્યો, એટલું જ નહિ પણ ઉલટી એના ઉપર નેમને મળતા થઈ.

ગોહોંગ તો જે શેકોડાની લાપા ઝીંખ્યો, અને ન બાળામાં એને વાત કરતાં આપડું કે તરત માણસનો

આમ મારવામાં વાપ છે એવો જોધ એ કરવા મંડ્યો. ગોહોંગની વાત જંગલી શેકોડોને તરત તે ગળે ફાટી, અને ચીના ઉપર અગ્રાઈ કરવાનું તેમણે બંધ કર્યું. પણ પોતાના દેવને વાર્ષિક બોગ ધરવાનો અવસર આવ્યો ત્યારે તેમણે ગોહોંગનો અનાદર કર્યો. આડ રીતે તો ગંભીર કીક, 'પણ માર માસનું પરચ આપે ત્યારે તો દેવને માનવમરતક અગ્રાવ્યા પિતા કેમ આવે ?

ગોહોંગે એને ઘણુંધણું સમજાવ્યા, પણ એ એકના જે ન થયા. 'છવતે ગોહોંગ કહે, 'જાદુ સાદુ'. કાલ પ્રજાતના પ્રદરમાં જૂબરા ગમતા તથા દાતી ટોપીવાળો એક પુરુષ મારા ઘર આગળ સર્પને નીકળશે, એવું માથું તમે દેવ આગળ વધારવો.'

'માનવશિકારી ગોહોંગના ઘર આગળ સંતાઈ રહ્યા, ને જૂબરા ગમતા તથા દાતી ટોપીવાળો માણસ નિકળ્યો એને ખારી માંખ્યો. પણ પછી એ શેકોડાએ જાણ્યું, કે આ તો આપણું આપણા મિત્ર ગોહોંગની જ હત્યા કરી.

આ પાપનું પ્રાપ્તિત કેમ કરીને કરવું ? અડતા-જાણ માગના માનવશિકારી બેળા થયા, અને સંસાર દાખલ મોટી શિક્ષા દારીને પ્રતિજ્ઞા કરી કે દવે આપણું ફરીને કદાપિ માણસનો બોગ ધરવો નહિ.

(બીના અંશેષ ઉપરથી) ૬. વા.

સંસારનાં શહેરો

૧૬-નેપલ્સ

છપતા નવાળા મુળી ધરાવતા પુરો-
ગતા એકતા એક દેશ દેશીમાં ૪૦૦૦
કેદ જાયા વિસ્તુપિયસને પરબે આપેલું
આ શહેર, છબોઆ પછી એ દેશનું
બીજા નંબરનું બંદર અને એના નામના
નેપલ્સ પ્રાન્તનું મુખ્ય શહેર છે.

૩૫ માઈલના ધરાવામાં એક ૩૫-
આગરને કાંઈ કાનરગ આકારે નેપલ્સ
પડેલું છે એ કાનરગને દક્ષિણ છેડે
સોરેન્નો નજીક કોઈપણ આકાશ નીચે
ધેધા વિસ્તુપિયસ જેમનો તેમ મળવળ
જોઈતા છે, — કેમ બધે એના અગત્ય
જોઈતી નાશ પામી નજીકનાં પોરપાઈ
અને ઢકડુંકેવિયમ પર ઢલું થે શાસન
ન ચલાવેના હોય : શહેરના મંચ
બાનમાં આવેલા 'વેમિરો'માંના કોઈક
કાકેના છાપસા પરથી જોતા જ એ
ધેધાથીય પચાદબિ તરત નજરભરી
હે છે, એ શાંતહોય ત્યાંદે એના આસિ-
મુજમાં પણ તમે કોઈકું કરી શકો.

નેપલ્સનો પાતાનાં દત્તિદાસ ધણે
પુરાણો છે, બમંચ દ્વારનાં બીજાં નંબરો
જંગ એ પણ શ્રીક્રિસ્ત જ વસાવેલું અને
એ વેળા એને પાંચેનોય અગવા પેલી-
આપોલિસ નામ આપેલું. ત્યાર બાદ
એને પડખે જ આથેન્સ પાસે એના
સહાયથી શ્રીક્રિસ્તે નહું શહેર વસાવ્યું.
જંગ શ્રીક્રિસ્ત 'નીઓપોલિસ' નામ આ-
પ્યું, અને એ જ આજનું નેપલ્સ છે,
૫. ૩૨૮માં તે રોમનોના હાથમાં મળું
અને રોમના પતન પછી ઐથિક સુધ્ધી-
માં એને ધણું જમકું પડ્યું. ત્યાર
બાદ જીલીબુલી સત્તાઓના પારાકેસ
પછી આકાશી સદીમાં એણે દેવતંત્ર
મદ પાતળા પ્રભસત્તાક બહાર કઢ્યું.

પરંતુ એ પછી પણ નેપોલેન બિરોમાંનું
બાજબનેલું દરજી સુધુજ મથા પહેલાં
જખાણુ દરજી અને સિસિલી મળી
'દ. સિસિલી'ના નામથી આજબાના
રાજ્યનું નેપલ્સ પાટનગર રહ્યું. હાલ
એનું ઇટાલિયન નામ 'નેપોલી' છે.

આ નેપલ્સની જ એક નાટકશાળાના
દેખાચ પર રોમનાં બલિમ છતાં વિ-
હાન શહેરનાં નીંદાએ પહેલો દેખાવ
આપેલો. રોમન વક્ત્ર સિરેંટોની
મર્મશ્રાંતિ પણ નેપલ્સની કાળી દલી
અને રોમન મહાકવિ વર્ગિલે પાતાનું
'અર્ગોન્ટિકસ' ગદી જ લખેલું, કોટલું
જ નહિ પણ ગદીની ભૂમિમાં જ દસ-
વાની જવાદિસ નેપે બહાર કરી હતી.

૧૫૫ માઈલ પર આવેલા દરજીના
પાટનગર રોમ સાથે નેપલ્સ સીધી
વીંત દેલવેથી જોડાયેલું છે કેકડ દેવળો
અને ૫૩ મેપલો તે ધરાવે છે. એનો
મંત્ર બેકમાનો દુર્ગ રોમનું જ વાદળે
છ. ૧૩૨૯માં બંધાવેલો; જે તોલ
કરકરી કેદખાના તરીકે વપરાય છે.

૩૫૨૪૫૨ને કાંઈ કાનરગને આકારે ૩૫ માઈલના ધરાવામાં નેપલ્સ પડેલું છે.

એના શાલી મહેલમાંથી એકમાં શા-
પ્રીય પુરતકશાળા રાખવામાં આવેલી
છે અને બીજામાં કાનાનું 'સેક્રેડેશન
પહેલાં 'Museo Borbonico' તરીકે
જાણખાતા અને હવે 'શાપ્રીય સંગ્રહ-
રથાન' બનેલા એના સેક્રેડેશનમાં
વિસ્તુપિયસે નાશ કેદના પોરપાઈ નજ-
રના તથા બીજા અનેક અવશેષો સંધર-
વામાં આવ્યા છે. ઇ. ૧૮૨૪માં ફેરરિક
બીજાએ દેશાધિપતી એની સુનિવર્તિમાં
દરજીમાં પ્રથમ દેશીની મળાવ છે અને
એના હાથ નીચે વિશાકશાની અનેક
સંદેશાઓ આવેલી છે.

તરંધા પર તેજરિસિયો નચાવતાં
બમંચનાં અતિમરં પાળીને આવ-
કારનું નેપલ્સ દેલવેના ગામના, સુતર,
હીન, શણે ને રોમનાં કાંઈમનું પ્રમુખ
મથક હોઈ, દરજીનું સૌથી આબાદ
મહેર છે. એને પડખે મેનાના ટાપુઓ
પણ આવેલા છે: એક તેા દેલ્લો કિ-
નારો ને વનશાંતિ ધરાવતો દરિયા.
અને બીજો, એક કાળે અંધેરેના આધિ-
પત્ય તળે રહેલો રંગરશી ટાપુ કેમ્પી.
એ ટાપુનું રંગરશીન આટલું તા અદ્ભુત
છે કે એને માટે કહેવાય છે કે, પખવા-
દિયું આંખવાની દેખાથી તમે ત્યાં
બઘો ને મહિનાના મહિના નીકળી
બચે તો થે તેની તમને ખબર ન પડે:

કેટલાક માણસો મોટા મણાવ છે, કારણ એમના દોરનો નાના હોય છે.
દોઝનથી નેટલી મરજ મરે છે એથી વધુ મરજ કાળી થાય છે.
અનુભવથી શાણવણ અને કસરતથી જળ વધે છે.

કો ધીને કશીએ તોપણ
આશ્ચર્ય લાગે કે
આને હિંદુસ્તાનભરમાં પો-
નાનાં ગિરિકટોથી પ્રખ્યાત
પ્રા સાહે એકુઓના ગિ-
રિકટના કારખાનાની શરૂ-
આત કરવામાં પણ ન
આપે એવા નાના પ્રખ્યાત
ઉપર ચમોલી હતી. ત્ય
પથરા, એ ખુમચાની તફન
મામૂલી સામગ્રી પર ઈ.
૧૯૨૦માં શરૂ થએલા એ
કારખાનાનાં આને ૧૯૪૨
માં અંદરગદાર મળી લાગે.
રૂપિયાની સામગ્રી શેકાએ-
લી છે, ખુદ એના માસિકને
જ્યાં પેટ ભરવાની ચિંતા
હતી ત્યાં આને સંકડો
માથુસો પોપાઈ રહ્યો છે.

શરૂઆતમાં રોજ માંડ એક રતલ માત્ર નીકળતો હતો
અને તેને ક્યાં ખપાવતો તેની પણ ચંચાલ ઊભી થતી
હતી ત્યાં આને રોજના એ દાનર રતલ માત્ર ઉત્પાદન
કરના છતાં પ્રાઈડોની માગણી પૂરી થતો નથી
સકારની, મૂડી, પીડાળા કે કિલ્લાનું પિના સર્વજન પ્રતિ-
ફળનાના નર અનુભવ પારંગત એ તરંગે ધીસ વર્ષમાં નર
ને આશ્ચર્યકારક પ્રગતિ કરી ગતાવી છે તે કોઈને પણ
સૂચ્ય ગનાવ્યા પિના રહે તેમ નથી.

એ કારખાનાનાં માસિક થી ગણવતરના સાહેના
હાલનો અને કારખાનાનો દનિદાસ એકબીજાની
મિત્ર નથી. સાધારણ કુટુંબમાં એમનો જન્મ થએલો.
એમનું નાનુંપણું નામ ગાણુ છે. નાની પંચે નર પિતાનું
અવસાન થતાં પોપાળની બંધી બંધાવદારી માતા પર
આવી પડી. બીજા કાળનો આધાર નહોતો એટલે વિદ્યા-
બ્યાસ અર્થે રૂપાવર્તણી બન્યા સિવાય છૂટકો નહોતો.

નૂતન મરાઠી વિદ્યાર્થીમાં અભ્યાસ કરનાં કરતાં
એને એકાદની પેટાનો અને પુરતકા બંધી આપ-
વાનો અવસાય શરૂ કર્યો. પૂનાના હોમિયોપેથિકલ
રાક્તર પગલુસેના કારખાનામાં ગ્રાટલીઓ બરવાનું
નથા એક માત્ર પુરતકાવખમાં પુરતકો આપવાસેવાનું

હીપોચોગ
કાર્થનિષ્ઠા
અને પ્રયત્ન
પુરુષાર્થ વડે
પ્રતિકૂળતાઓને
પરાજિત કરનાર

ગિરિકટોના
કારખાનદાર

ગણપતરાવ સાહે

કામ કરીને પણ એ થોડા પૈસા મેળવતા. એનું પરિ-
ભ્રામ એ આવકું કે આકાશમાં બીજાઓને ને છપના
વડે મોડું લેવા-મજ છે ને તેમને કિશોરવયથી નર
બંધા મળ્યું—નહિ, તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો.

આમાં બીજાઓને કમિને લઈ ગાણુ નિશાળમાં
ગઈ દોસિયાર વિદ્યાર્થી ન ગણાતો, છતાં ૨૨ વર્ષ પાસ
થવામાં પડેલા આઠ દસ નેજરોના કામ ને ચૂકતો નહિ.
અને એ કમિને લઈ પડેલેથી નર પોતાની નાણુક
તમિવતને સુદ્ધ ગતાવવાનો મોકો પણ તેને ન મળ્યા.

૧૯૨૮માં મેટ્રિક પસાર કર્યા પછી બાવિનો પ્રથ
તેની સામે આવી શોભે. ગયા મહાપુરુષી એ અંત પેળા
દેશની પ્રમાણે ગિરિકટોને લઈ એ વખતે કશો નવો
ઉત્તરધંધો કરવાની શક્યતા ન હતી, એટલે એને થોડ
ઔદિસમાં મોકલી સ્વીકારી. પણ એ સાથે પોતાના
સ્વતંત્ર ધંધાનું ધ્યેય પણ એણે કામ સમયે અને મોસ-
રીની સાથેસાથ થેર ગિરિકટ બનાવવાનું શરૂ કર્યું.

પણ થેર ગનાવેલાં એ ગિરિકટ કે પાણુ? એ
કાળે ઉચ્ચ કુટુંબમાં તો એ આમાં પણ નિષિદ્ધ ગણાતાં.
પણ એક દુકાનદારે રોજનાં એક રતલ ગિરિકટ વેચનાં
લેવાની તૈયારી બતાવી એટલે ગણપતરાવે પોતાનો

શ્રી ગણપતરાવનાં માતૃશ્રી સ્ત્રીતાબાઈ નેરગની પ્રેરણા અને પ્રીત્યાદેવને બા આ આખી પ્રશંસા બુદ્ધિ વર છે.

નોકરીને ચાર વર્ષ થયાં તદે ત્યાં ગદસીના પ્રશ્ન આવ્યો અને ગણપતરાવને પેશાવર જવાની સૂચના મળી. ભાષિંગો નિર્ણય કરવા મારે એ જ સોંઠરી તક હતી. ગણપતરાવે નિર્ણય કરી લીધો ને નોકરીમાંથી છટા થઈ ગયા. એ વખતે મળાથી પેદા સંજ્ઞામદ ખગ્ય નેરમમાં આશુ ભો તેમાં જોડાઈ એ સાદા મળુ મદિના નેરમમાં પણ જઈ આવ્યા.

હવે તેમણે ધંધા તરફ જ સંપૂર્ણ લગ્ન આપ્યું. સવારમાં ભડી પાસે જોડી માલ તૈયાર કરવાંતા. ગણેરે તેની યગૈવારી, પેકિંગ વગેરે કરવાંનાં સાંજે ને જગદમાં મુકવાનો કાર્યક્રમ એમણે શરૂ કર્યો. એ ગણી કડાકટ ઓઢી કરવા યાંત્રિક રીતે માત્ર ઉત્પન્ન કરવાંના રિવાજ પણ એમણે કરી લેયો. પણ સુચિવચ્ચા નેતાં નાનામાં નાના યંત્રની કામત પણ છે દગરે રૂપિયા જેટલી થતી હતી. પોતાની પાસે પાંચપચાસ રૂપિયાની પણ સગવડ નહોતી ત્યાં આટલા ગણી રૂપિયા લાવવા ક્યાંથી?

પરંતુ કામ પણ રીતે યંત્ર મંગાવવાનાં એમણે નિરૂપાર કર્યો હતો. એવામાં કિશોરકર જેમણેની ‘અમે સર્વ પ્રકારનાં યંત્રા મંગાવી આપીએ છીએ’ એ જાહેર ખબર એમણે પાંચી. પોતાનો પ્રિદાદા એમણે કિશોરકરને જણાવ્યો અને એક યંત્ર એમની મદદથી અને એક યંત્ર પોતાની જવાબદારી પર મંગાવ્યું. યંત્રા આવી પહોંચ્યા પહેલાં જ આંમનેમથી એમણે નેરમના પેશા બેગા કરી લીધા.

યંત્રા આવી પહોંચ્યાં, પણ એ નંદાજી કામ નેતાં

પ્રવાસ વધુ અવરિશ્ત કરવા માંડ્યા. કહેવું પડ્યું એ મિટિકેટની પ્રશંસા કેલાની મન. નંકે દરજુ એના પા-જગ ખચાતી અમૂરી કરતાં વિશેષ આમદાની યનીનનેદાની.

આપતાં. પૂનામાં પહેલાં નેરમદેશ કંપનીનું મિટિકેટનું એક કારખાનું ચાલતું. પણ પાછળથી કોમ કારખાનું તે બંધ પડેલું. મણપતરાવને એમાંથી યંત્રાનાં કેટલાક છૂટા ભાગો લેવાનો વિચાર થયો. પણ જવાબ મળ્યો: ‘જેનું હોય તો ગણું કા; છુટું છુટું નહિ મળે.’

અને એ આખા કારખાનાની કામત હતી પચાસ દગરે રૂપિયા. બીજારે મણપતરાવ પાસે ગણી વં બેરેશ એકકો ચાર માંડ જેવળુ દગરે રૂપિયા હતા. પરંતુ એમના સહભાગ્યે કારખાનાનો બોલે કોઈ ધેરાક ન મળ્યો ને બંને પહેલે પડેપડે સમાધાન કરી ચાલીમ દગરની કામત હવારી ને કારખાનું શ્રી સાંકે પાંચે આવ્યું.

હવે એમનું મામનું ઉત્પાદન જેટલું વિપુલ એટલું જ મુણવત્તર ગયું ને સર્વત્ર તેની પ્રશંસા થવા લાગી. ૧૯૨૪માં દિગ્ધક મદાવિદ્યાલયમાં ભરાએલા પ્રદર્શનમાં એમને રૂપ્ય મુવર્ણપદક ભેટ મળ્યા. પરંતુ ધંધાની દષ્ટિએ તો ૧૯૩૦માં એમને મેડીક માન મળ્યું મણી યકાવ. એ વર્ષે સંડનમાં ‘કન્કેશનર્સ’, ‘એક્સ ચેન્ડેચર્સ’ ટ્રેડર્સ ઇન્ટરનેશનલ એકિંગિશિયન એન્ડ નાઉટ’માં એમણે મેકકાવેલા માત્ર ગદસ એમને રૂપ્ય પદક આપવામાં આવ્યો. આ વચાથી જ મદાગબદની આમવાન અકિગ્યોનું ધ્યાન એ કારખાના તરફ દોડાયું. નવી નવી રીતની ઉત્તમ પ્રકારની નેરમખગરોએ પણ એમનો યશ સ્થાપવામાં આંછા કાળો નથી આવ્યો.

આજે એ કારખાનાનું ફેકાલુ ને લાખ મુખી પહેર્યું છે. હવે એમની આકાશ દિફુરનાનમાં ઉત્તમ પ્રકારની ચોકસેટ ઉત્પન્ન કરવાની છે, પોતાની એ દિશા તરફની સવળી પ્રમતિ મારે પોતાનાં માતૃશ્રી ચીતાગાઈનો ઉપકાર એ ફેલજતાપરક રીકારે છે. એ કહે છે, ‘આડપરપડ જાનો પણ પહેરણે ઉપયોગ કરવાથી જ યશનાં માર્ગે મુખકર બને છે.’ ઉપરનાં ધંધામાં શખનું મદદર ગણું છે અને બંધાએથી ગાખાનું પ્રાણીન જતન કર્યું જોડે. તે ખાસ કરીંગ રીપોલોગને જ આભારી છે. હાથમાં લીધેલું કામ પોતાનું ફોપ કે બીજનું હોપ. છતાં તે નિશાપરક પાર પાડી ગતાવનું જોડાએ. એક વાર મને કોઈ પાંચ રૂપિયા આપનું નેતાં નેતાંથી એ દસ દસ રૂપિયા જામે કરવા માંડ્યા. નેથી જ આજે એ મુણ પડે ને લાખ રૂપિયા બેગા કરી સકના મું.

કરોળિયો

વળી પાછા આ કોઈ મૂકો વિજ્ઞાનલેખ આવ્યો—એમ ગણીને
જો અહાંથી આંખ દેરવી જશો તો એક રસમય વાર્તા શુભાવશે.
અને જો વાંચી જશો તો—કરોળિયા વિષેની નહિ બાણી હોય એવી વાતોનો આનંદ પામશો.

લેખક

ડૉ. યશવંત શુ. નાયક
એમ એસસી. પિએચડી.

એક વખત તો એ મોટી વાડ હતી; પણ આજે
સગવળ અદશ્ય થઈ ગઈ હતી. મેતરની
સાકસીમાં એ. વાડનું થેડું જુદું કપાઈ ગયું હતું અને
આજે તેની જગ્યાએ માત્ર બીડીના થોડાક છોડયા
અને ક્યાંક મેંદી કીચેડી દેખાતી હતી. છતાં એ છોડયા
પાનેવનજે કાંઈ મોટી મળનાં પૂરેલા લોપનેમ અરમાન-
થી કીમેશાં દેખાતાં હતાં. કંઈક એના ઉપર બાળ્યે જ
કોઈ પંખી આવીને એસતું અથવા માજો ગાંધું.

આમ છતાં એ છોડોના ગર્વનો કંઈ પાર નહોતો.
ફરના મેતરની લીલીછમ થરાદાર વાડનાં જાડયાંની
એ હાથો પળુ કરે છે. મનમાં એમ થતું કે પંખાએ,
છવચ્છતુએ, પગેરે આવીને પોતાની વાડને પળુ એમ
અગતી મૂકાને. આકર્ષક બતાવે તો કેવું! એવામાં
એક કોદરે આવીને ત્યાં ઘર કરવાનો વિચાર કર્યો.
પરંતુ જેવી તેની નજર ફરતી પેલી લીલીછમ થરાદાર
વાડ ઉપર પડી એવો જ ને ત્યાં બાળી મણે.

એક દિવસ બીડીએ મેંદીને કહ્યું: ‘આપણી વાડમાં
કાંઈ પંખી આવીને માજો ગાંધે તો આપણે એની એવી
તો ઘરદારત ફરીએ કે તેને ફરી જવાનું મન જ ન થાય.’

‘આપણાં એવાં તરણીય ક્યાંથી? મેંદીએ જવાબ
આપ્યો. ‘પંખાને તો લીલાંછમ જાડ ગમે. અને આપણું
તો દગાળું આ પાનખર ખટતુ આવી એટલે જોડાં જટ
કઈ જવાનાં. પછી આપણે ત્યાં પંખી ક્યાંથી આવે?’

‘એટલામાં એક અવાજ એમળાવો: ‘હું તમારે ત્યાં
આવું!’ અને આમ કહેનાંકહેનાં એક વિચિત્ર છવે
વાડમાં પ્રવેશ કર્યો.

મેંદીએ પૂછ્યું, ‘તું કોણ છે? નર કે મદદા?’
‘હું માદા કરોળિયો—અથવા કરોળિયણું છું.’
બીડીએ પ્રશ્ન કર્યો, ‘તું શી રીતે રહે છે?’
‘હું દરેક વ્યવહાર થોડાથોડા ફરી આવું છું.’
બીડીએ ફરીથી પૂછ્યું, ‘તું માખી અને નાનાં

કરોળિયણુ જોતી: ‘મારે આક પંખા અને આક
આંખો છે, અને એ વટ હું આરે દિશાએ ખસી
શકું છું તથા આમળવાછળ અને અંધારામાં પળુ
વેદ રહે છું. માટે બધા સંસ્મર મારા નેકમાં છે.

હવેનું આઈ શકે છે?’
‘કરોળિયણુ જોતી, ‘જોરાક, એ તો મારો મંથા જ છે.’
બીડીએ પૂછ્યું, ‘પંખી છડાં. મેંદી છે. તું છડાં મેંદી
છે કે ગચ્ચાને જન્મ આપે છે?’
‘હું સેંકેડા છડાં મૂકી શકું છું.’

આ સંબંધીને મેંદી જોતી કાઠી, ‘ત્યારે તો તું
ખરેખર પંખી જ છે. નને જોકે પાંખા જાણુતી નથી,
પરંતુ કદાચ બમરીની પેઠે છુપામેલી પળુ હોય.
તારે અહીં રહેડું હોય તો સુમેથી રહે. તારૂં શરીર પળુ
દલકું જ જાણાય છે, એટલે અમારી નાનુક ઝંખણી
સરખી જે બોગવાનો મેળવ નથી. નને પાંખા પાંખા
નાની ઝંખણીઓ કે પાંદડાં એકએ તો સુમેથી થેને.’

‘નારે, એવી મારે કરી જ ને જરૂર નથી. મારો
સંસ્મર હું સાથે જઈને જ રહે છું.’ કરોળિયણુ જોતી.
‘આરે વાટ! નારી તારાં તો કંઈ જાણતું નથી.
કદાચ તારા પતિ આવતો દશે.’ બીડી જોતી.
કરોળિયણુ જોતીને કહ્યું: ‘પંખુ મારે તો પતિ જ

કિદરડીએ તપીને કહ્યું: જો હુલસ, ખતી બાહ, તને બાન નથી લાગતું કે મારા મુખ્ય મોસાઝ નો અથ છે. હું બાંચે જ કોઈ ઇચ્છતુંનો પ્રાણ જડું છું.

નથી ને ?

આ વાતચિત દરમિયાન ગાણુમાં એક કિદરડી આવતીને પેડી હતી તે આ સાંભળીને ખોસી જીડી. 'કેવી કમનસીબ સ્ત્રી! નો નો તારૂં ઇચ્છન ખરેખર જડું જ દુઃખી હોતું વંતરએ.'

કરોળિયણુ ખોસી: 'અરે રામ! અહીં પાણુ પહાડી એની એ જ પાન ! આથી જ સ્ત્રીમનિતી અવનનિ થઈ છે. પનિચિનાની સ્ત્રી હોઈ જ ન શકે એ માન્યતાથી જ સ્ત્રી એક નિરંકરકારવાન અને તુચ્છ પ્રાણી ગણાય છે. પનિ એ કોણ માન ! મારી સાથે કોઈ પ્રેમ કરવા આવશે તો તેની ચનિ શી થશે તે તું જ જોઈ લેજે.'

કિદરડી: 'હું તો મારા પતિથી ઘડીબર પાણુ ફર રહી રાકતી નથી. મારા પતિ ન હોય તો મારા જન્મનો મંબાળ કોણ માન ?

કરોળિયણુ: 'જન્મમાં કે એની વળી મંબાળ કેવી ! હું તો એની નવવાએ પડાં મૂકું છું કે ત્યાંથી જન્મમાં નીકળે એવાં પાનપોનાનાં માર્ગ જ શોધી શકું.'

મોડીએ ભીંડીને કાનમાં કહ્યું. 'આ દંપ્તિ પંખા જેવી વાત કરતું લાગતું નથી. જોયું ? એને પાંખ તો દેખાતી જ નથી. પંખાને ચાંચ હોય છે; ત્યારે આને તો જડાં છે. પંખાને જે પગ હોય છે; આને આઈ છે. પંખાને કેવી મજાની પંજડી હોય છે ! ને આને તો એક જાણ પેટ જેવા શરીર વિના જીવતું કોઈ જ ન મળે. ઉપર પીછાં પણ નથી. એને રહેવા દેવામાં કંઈ બચ લાગતી નથી.'

ભીંડી: 'મને તો આ કંઈક પીછા જેવું લાગે છે. પંખી તો એ નથી જડ, છતાં બહેને રહે; આપણને થોડા ચંચલશ તો મળશે.'

કિદરડીએ કરોળિયણુને પૂછ્યું, 'પણ જો તને જલ્દમાં ફિકર જ ન હોય તો પછી મારા પાંખવાનું તારે શું કામ ?

કરોળિયણુ: 'હું તજન સ્વાશ્વથી સ્ત્રી છું. મારી પોતાની મંબાળ હું જન જ રાખું છું. મારા બહુ આપણે મારા મારામાં આવી પડે છે. એ તું થોડા જ વખતમાં જોઈશ. ખરેખર, સ્વાશ્વથી થવામાં મુખ્ય મજા છે. અમારી વડતામાં પુરોસા એટલા નિર્ધાર્ય અને કંમળ હોય છે કે તેઓમાં મારા કરતાં મોટા કરવા પણ કોઈ બાંચે જ જાણ મળશે. એવાં કંમળાની સાથે એક મારામાં રહેવું કેમ પાસવે ?

કિદરડી: 'તને દર પ્રેમ થયા જાણતો નથી. એટલે જ તું પતિની આદલી ઉપેક્ષા કરે છે. ગાણુ એક વાર તું પ્રેમમાં પડી તારી આ કુર્મન જની રહેવાની.'

કરોળિયણુ: 'પ્રેમ એ વળી ખીટ એક પેલછા છે. આવવા દે એવા કોઈ પ્રેમને; આં પછી જોઈ તેની પક્ષ કરે તે આજ, હવે અંધારું થવા આવ્યું. મારે હવે મારા પાંખવે જોઈએ.'

ભીંડી ખોસી જીડી: 'હવે કાલે સવારે અત્યણું થવું જાંખ જેને અને આત્યારે તારી પાસે સારાન પાણુ શું છે ?

કરોળિયણુ: 'જો મારે આઈ આંખા છે અને આજ પગ છે. હું આમળપાછળ તેમજ અંધારામાં જોઈ શકું છું, અને આમળપાછળ એમ તારે દિગમ્ય ખસી શકું છું. અને મારા મનનમ તો મારા આ પેટમાં જ બંધો છે. મારી મનન થાય. તો ને !

અહુ છું, જો.' અને આદહું ખોસી ભીંડીની એક રાજી ઉપરથી કરોળિયણુ નીચે પડતું મૂક્યું. એ વંતર અને

છાંડ સદાના યોતી ગદ્યા: 'અરે! એ! એ! મનન બાંધીને મરી જવાની!'

'પણ મારે મનન છે જ ક્યાં?' એમ કહેતી કરોળિયણ દવામાં મળે એકર જ યુદ્ધા ખાયા જાગી! અને છાંડ આ બેઠને દિગ્મુદ યદા મવા. કોરડીએ જુગ ઝીંબી નવરે જેવું ત્યારે જાણ્યું કે તેના પેટમાંથી તીક-એકા એક પારીક તારને આધારે તે લટકી રહી હતી.

કોરડીએ પૂછ્યું. 'આ તાર તે ક્યાંથી કાઢે?' કરોળિયણ: 'મારા પેટમાં એક વતલી અંધ છે. એમાંથી એક ચીકણા રસને શરીરમાં પારીક છિદ્ર વાંટ દું ખસાડે કાઢું છું. એ રસનો નાર ખસાડે તીકગતિવેત જ સુકામને ધરે જાતી જાય છે. એ એટલો તો પારીક પાય છે, કે તું માંડમાંડ તે વંદી શરે. તે આટલો પારીક દેવાથી ધણા અઝાગશાસ્ત્રીઓ તે ફરજીયામાં બંધ લેવા માટે પણ તેનો ઉપયોગ કરે છે.'

વાત પૂરી કરીને કરોળિયણ કરી પોતાની ક્રિયા શરૂ કરી. તે એક ઘણીથી બીજી ઉપર અને બીજીથી તીજી ઉપર એમ ફરકા માંડવા જાગી. એ દરેક ફરકે એના શરીરમાંથી તાર તીકગતે અને તે ઉપર એ મોજથી સુદસાદ દંતીકરતી ઝૂંપતી. થોડી વારમાં પવન નીકળ્યો. એટલે કરોળિયણ તો એ પવનમાં જ રહે એકિણ્ડી પોતાના તાર ફેંકવા માંડ્યા. પવનની મદદથી એ જાણ તાર છોડતી ફરફરતી ડાળી સાથે પગથી મવા. એ તાર ઉપર પછી કરોળિયણ ઝડપથી આગતેમ દોડીને તેને બેવડા દેવડા કરી દેવા જાગી.

આમ આખી રાત ચારે યાત્રુએ ધૂમીને સ્વાદે થતાં તે કરોળિયણ એક સુંદર જળ તૈયાર કરી. એ પૂરી થઈ ત્યારે જ બોંડી અને મેદીના છાંડને એની કળામક રસના પ્યાનમાં આંચી. સવારે તેમજે જેવું તે કરોળિયણ આંદે પગ લેવા કરી અને છાંડનો વચ્ચે જળ ઉપર ડોળતી હતી.

સૂરજ ડાઘે એટલે બોંડી અને મેદીએ કરોળિયણ તરફ નવરમાંડી. કોરડી પણ કુદલદથી ત્યાં જોવા આવી હતી. સેરજનો પ્રકાશ જળ ઉપર પડ્યાવેત કરોળિયણ ત્યાંથી ખસી એક પાંદડા નીચે જઈ બેઠા.

'હમ, તું માણે છાંડીને ત્યાં જઈને મેદી કે કોરડીએ પૂછ્યું.

કરોળિયણ બેઠાથી: 'અરે બંદન, આ માંધા નયો:

બોંડે દિવસે કોરડી એક જ કરોળિયણે આજ્ઞાથી લાવી. એ બોંડાખીતો કરોળિયણ પાસે જઈને ડેખતી માગતી કરવા લાગ્યા.

આ તો જળ છે. અને એ ફંદા મારે રહેવા માટે નથી. એમાં તો હું માખી ને મચ્છર પકડું છું. આ તો સૂરનો પ્રકાશ મને ખડું કાપતો નથી એટલે અહીં આવી બેઠી છું.'

એટલામાં એક મેના આવી મેદીના છાંડ ઉપર બેઠી અને જળડો: 'આટલામાં ક્યાં કરોળિયણો બેસે અને એમ સામે છે ખડું?' ત્યાં તો કરોળિયણ એ દબને જળ ઉપરથી પડતું મૂકી જાગીને ઉપર યુગયુગ સુરી ગઈ. મેનાને કોઈએ જણાવ ન આપ્યા એટલે તે ક્રોડી ગઈ, અને કરોળિયણ પોતાના શરીરમાંથી તીકગેકા તાર વડે પાછી જળ ઉપર મડીને બેઠી.

એટલામાં એક માખી કિડતીકિડતી આવી અને જળમાં ઝૂંચવાઈ. તરત જ કરોળિયણ તેના પર તરાવ પારી પોતાની મુઠ બેંકીને તેના શરીરમાં ઝેર મૂક્યું. આથી માખી જેલાત ધર્મ ગઈ. પછી થોડી જ વારમાં કરોળિયણ તેને રવાદા કરી મઠી. આ પછી થોડીથોડી વારે નાનગિણાં વંતુ અને ક્યવડાં આવી જળમાં

સપડાંના સાગ્યો. તેનાંનાં કેટલાંક જળવાન હોવા ને છટકા વતાં, અને કેટલાંક નિર્મળા ચૂંચવાઈ વર્તી કરોળિયણી બસ જાનાં. કરોળિયણી ધરાય સ્ત્રી એટલે ત્યાર પછી પકડાએલી ખોખા પગેરોને તે સ્ત્રી ડંખ પડે મારી નાખીને તેમના કરતી નામે ગળા પીટાળોને પટકારી મૂકવા લાગી.

કેદરડીએ આ વ્તર તેને કહ્યું, ‘આમ ખોરાક સાચવી રાખવાનાં તારી રીત અને મને છે. હું પણ એમ જ ખોરાક નો સંચય કરી રાખું છું. પરંતુ મને તારી જોઈ રીતભરત જાણ ન પડે નથી. છપરેતુને એ દહ મારી નાખવો એ સાચ જેવાં કુટ પ્રાણીનું કામ છે.’

કરોળિયણી દસીને જવાબ આપ્યો, ‘અરે વાટ કે. ધરમની પંછડી’ તું તો તારા ભતતી પુત્ર કરીને પંછી ખાતી હોયછ, કેમ?’

કેદરડી તપીને બોલી: ‘જા શુદ્ધ ખૂની જાણ! તને ખાત નથી કામતું કે હું આખે જ કોઈ છપરેતુનો પ્રાણ મરું છું. મારો મુખ્ય ખોરાક તો આન છે.’

કરોળિયણી: ‘દય એ જાણી ઘડીઘડીવાનો જવાદે. તે તારી પંક આજ આવાના આશ્રદ રાખીને હું એમું તો બીજું દિવસ મારે આજના દમકામાં પણ ખુબ જ મરતું પડે. એ તો હજારે સોસોના ખોરાક નિર્માણ કરેલા છે. તારે માંદ આન ને મારે માટે માખી ને મરડો.’

બીડી અને મેડીના ઊંડ દયે બોલી શિક્ષા: ‘જે કેદરડી, તારે આમારા પંખોને છેડવું નહિ. એ બહે એને પસંદ આવે તે ખોરાક ખાય. તારે તેની શી પંચાન? આંખ એને ગુમાવવા ઈચ્છતાં નથી.’

કેદરડી રીસાને આતી નીકળી. થોડી વાર રહીને મેડીએ બીડીને કાનમાં કહ્યું: ‘આપણું આ નવું પંખો માનું જળાતું નથી. ગાય તો કેવું સુંદર! બીડીએ જવાબ આપ્યો: ‘કદાચ એને જાણ્યો થશે ત્યારે મારો.’

‘માણ એ માર્ધ ગદ છે કે કેમ તેની જ અને તો શંકા છે.’ બીડી બોલી.

‘થોડા જ દિવસમાં સમજાશે. એને કોઈ પન મળી જાય તો-સારું.’

કરોળિયણી પચ્ચે બોલી કોંઈ, ‘કેમ! શા વિચાર મોંડ્યા! મારા વિવાદની વાતો સામે છે કે શું?’

‘બીડી બોલી: ‘હા. કોઈ તારી જનનો નદ આખે તો કેવું સાકું!’

કરોળિયણી: ‘ખાણું જ સાકું; નરનું માંસ તો મને ખુબ બાધે છે.’

મેડી (દગદગા વ્તરોને): ‘શું? તું નર કરોળિયાને ખાઈ જાય છે?’

‘હા: અને એ ગિયારા એ જ જામતા છે. હું પણ કોઈ આવે તેની જ રાંધ જોડ છું.’

‘અરે, તું તે રાંધેલી છે, કે છે કાણુ? પનિને ખાઈ જનાર તું ને કઈ જનનું પ્રાણી છે? ના ના; એમ તો ન જાતે. તને પ્રેમ પેદા થાય તો ને નરને તું ખાઈ જાય એ સંભવિત નથી.’

કેદરડી પળી ફરતીકરતી આવીને આ પાત સંબળતી હતી. ને બોલી, ‘અરેઅર, મારે કામ નરને શોધીને એની પાસે જાયવો પડશે. એ પ્રેમમાં પડે તો જ કંઈ એના સ્વભાવ મુકરે તેમ જાણે છે.’

પણ ને દિવસે તો સાંજ પડી મધ હતી એટલે એ કામ મુજતબી રહ્યું.

બીડી દિવસે કેદરડી એક નર કરોળિયાને બોધાવા લાગી. એ બીનોબીનો પાસે જઈને કરોળિયણીના પ્રેમની માગણી કરવા લાગ્યો. થોડી વાર તો કરોળિયણી કંઈ બોલી નહિ, પણ પછી ઝડપથી એક તરફ મારી નરને સપાટામાં લેવાનો પ્રયાસ કર્યો. પરંતુ નર પણ તેટલા જ અંચળ દત્તે, એટલે એક લગ્નમાં ને છટકીને ફર બાળી મર્યો અને ફરી દેખાંપા જ નહિ.

પણ કેદરડી, આથી નિરાશ થઈ ગઈ. તેણે વારા કરતી જોઈ અગિયાર નરોને બોધાવી લાગીને મોઢા કરોળિયાની સાથે લગ્ન કરવાની મોઢપણી કરી; પરંતુ એમાંથી પાંચ તો માદાના સપાટામાં આવીને બસ જ ના અને ખાણીના માંદમાં બાળી છૂટ્યા! કેદરે કેદરડી દતાશ થઈ ગઈ અને તેને પ્રાણું કે આમ આ રીસાને પરાજીવાર લાગીને તેમનાં જન કદાચે જવામાં કંઈ આદર નથી કરોળિયણી બંધેકર ફરતાં ઉપર ફિટફર વખતો ને જવાની તૈયારી કરતી હતી એટલામાં બીડી બોલી, ‘અરે, આ તું કઈ જનની ખાવડી છે! એ પેતાનો પરિવાર મુકા વિના પાંચમી જ મરી જશે એમ જાણે છે. એ જાણ! તને આ જનનમાં તારા જેવાં બીજાં પ્રાણી મુકી જવાની દેશ જ નથી! આમ તો તારી આખી જન સંસ્કર નાશ પામશે.’

કરોળિયણ: 'તમારી પાન તો ખરી છે. મારી ત્વનિ નાશ તો ન જ પામશે જોઈએ. મળે. તો હું કસ કરીશ.'

કેદરડી, મેંડી અને બીંડી એ ત્રણે આ સાંભળ્યાંને હર્ષ પામ્યાં. કેદરડી નવા મુરતિયાની શોધમાં નીકળી. તંત્રાંત્રિતાં તેને એક ગદાદુર પુરુષ મળી આવ્યો. પણ કરોળિયણે તેને ઠંડા જ આવકાર આપ્યો. પછી તેના દેખતાં જ જળમાં પેતે યાંથી રાંખણી ગઈ માખં. એને કરોળિયણ આશીર્વાદ મળ્યો. નરને તણે ખાખનું પથ્થુ ન આપ્યું. આમ છતાં નર તો હર્ષથી કૂસાનો દંભ કે બીજા કરોળિયા દાર્યો ત્યાં ન હતો દંભો. એને ખાખની પાળ પડી ન હતી. કેદરડી, મેંડી અને બીંડીના દંભો પણ પાર નહોતો. બીંડીને માખું કે દર્શ મેંમનું પંખી મળ્યું.

બીજો દિવસ સવારે મૂરજ ગાતાં કેદરડી વાંચતી આવી. મેંડી અને બીંડી પણ ઉસાદમાં આવી ધ્રુવનાં દંભો. કરોળિયણને સુખી ધરસંસાર મેલવાં એ જ્યાં આનુર હતાં. કેદરડીએ આપનાં પંચ કરોળિયણને પ્રશ્ન. 'કેમ? હવે તને પતિની સગની પ્રાગી ને?'

કરોળિયણ બોલી: 'હા એ ગિયારાનું માંદ મંદ થોડાક તો પ્રેમ થયે દંભ.'

કેદરડી મેલસામ બોલી: 'થયે દંભ!—કેમ? કેમ ગયાં એ તારો પતિ?'

કરોળિયણ એપરવાકથી બોલી: 'સવારે મારી પાસે જ ગિયારા હતા. પરંતુ એનું કંઠાળ શરીર ને મળાંજળરેશ દેખાવથી મને એટલો તો કંટાળો આવ્યો કે તેને કુપાસ મળી.'

કેદરડી, મેંડી અને બીંડી એ પાછી કાંઠાં: 'અરેરે દુવારી!'

કેદરડી હતાક થમ આસી મંદ. મેંડી અને બીંડીએ શરમતા આવી તીયું ઘાલી દીધું અને આવા કુદ છાંન આશ્રય આપવા માંદ પરતાયા પ્રાગી.

થોડી વારે બીંડી બોલી: 'કદાચ એનું જગ્યાં થશે ત્યાર પછી એનું દેહું કંઈક પ્રેમાળ જનશે, અને કદાચ માંદ પણ ખરી.'

મેંડી કંટાળીને બોલી: 'હવે એ પાનમાં કોઈ માંદ દેખાના નથી. એનું દિશ્વરનાં પગને એમ નથી; અને એ ગાય એને પણ સામનું નથી. અરે, ઈડાં પણ મંદ તેના સંભવ નથી.'

થોડા દિવસ પીયાં ગાદ કરોળિયણે એક કોથળામાં દસ ઇડાંને એક દેગ મૂક્યા.

બીંડીએ એ બેઠું કહ્યું, 'ઓ યાદ! હવે તું આ ઈડાંની તો સંભાળ લે. એને માંદ માંદો યાં; એમાંથી જગ્યાં નીકળે તેને માંદ ખાનાર બેગો કરી રાખ. જગ્યાં નીકળશે ત્યારે ખાશે શું તેનો તો વિચાર કર.'

પણ કરોળિયણનું ચિત્ત આ ઈડી સુઝાદ સંભાળવામાં ન હતું. એ દરમિયાન તો કરોળિયણે ઇડાંના બીજા એવડા આર દેગ કોથળામાં મૂક્યા. પછી એ કોથળાને જમીન ઉપર એક ખાડામાં ધળમણી આવી. આમ નવરી સદ આવીને પછી બીંડી અને મેંડીને ઉદ્દેશીને તે બોલી, 'આશિ, હવે મને પંચમંત થમ. અધી જંગળ ફર થમ.'

બીંડી બોલી: 'એ જગ્યાંની સંભાળ શાલુ શેશે?' કરોળિયણ બોલી: 'એની વળી સંભાળ શી? એ મરવાનાં થશે તો જ મારી પાસે આવશે.'

આ સાંભળી ખિન્નચાઈને બીંડી કુંકારી બોલી: 'ઓ મેશરમ નાર! તને જરા પણ જાગણી નથી? તને ને ક્યાંથી અને અહીં બોલાવી? અરેબર, તું પંખી નથી પરંતુ કેમ શક્તી જ છે.'

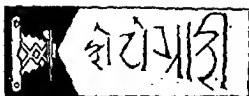
આમ વાત ચાલતી હતી એટલામાં એક મંદા ઈડાંની ઈડાંની ત્યાં આવ્યાંને આંખના પડકારમાં કરોળિયણને ઝડપી કદ ખાદ મળ્યો. મેંડી અને બીંડી બોલી કહ્યાં: 'કાશ... કેતી જા! એ જ સાચી હતી.'

આ પછી મેંડી અને બીંડીની વાડ પાસે બીજું 'કેશ' પંખી આવ્યું નહિ, અને પાનખરે જાણુ આપતાં તો તેમનાં જ્યાં પાન ખરી પડ્યાં ને એ વાડ મૂકા નિર્વન થઈ ગઈ. હરની લીસી વાડનાં પ્રેમા આ જાણુ તમાસાની દર્શ ખાદ દંભો દંભો. એક કેદરડી ગિયારી કદિક અહીં જતી આપતી અને નિર્વન વાડ વેતરે નિસાસા મૂકતી.

(સહ દેવાદ નામના ઉનિશ મેળકના 'દેવજ્ય મિરસ'—આર બહેને—નામના પુરેતરમાંથી સુચિત)

ન્યાયાધીશ (કેદરડી): એવા વખતે ન્યાયે તને મારી પાસે સાવચામો આવ્યા ત્યારે મેં તને નહોતું કહ્યું કે હું દરેકી નાકે મેં લેવા ચાલતો નથી?

કેદી—હા સાહેબ, મેં પાંચીસને પણ એ જ કહ્યું. પણ એ તો મને અહીં વચરી જ સાચા.

હરિદાસનું ચરિત્રામ

પહેલુંઈનામ: 'રખડુ'—શ્રી. શી. બાઈદાસ (પરોહર); બીજું
ઈનામ: 'નાલે કળ'—કેસવલાલ પાનડય (અમદાવાદ); ત્રીજું
ઈનામ: 'લોકેશ સદીનર'—જીયન મેલાડા (કચ્છ).

ઈનામ અલનારાં પ્રતિ શિષ્યાનાં પાત્રો પાત્રતાના
વર્તનાં પ્રતિનિધિ છે અને પ્રતિમે નેમનાં ફાળાં વેરતાં
અતાબા છે. રખડા વિખાતીઆનો લિદમાં તેઓ નથી.
મદેની મલીંગ મલીંગેને માધ્યાની આગેએ બાઈએ આપ
રખડુઆની અમાત અમાત અમાતી પોરી છે. તેમના સદીરના
અંકેએ અવચથી માંડીને નેમની હમેશની વપરાશની
નાનામા નાની બીજ નેમના કાણુ અવનની કળા રહી
રહી હોય છે. બાઈ બાઈદાસ 'રખડુ' પોતાની કંથાવ
કળા માટે સંગરણ સામાજને ભણે પક દરિયા તિદાળેતા
દેસ નેમર હોય છે. પહેલી નરદે નીરસ ને રસાવર
નિનાડું કામનું આ પાત્ર એવાવિદ્યાથી રમ્મ થતાં ફેરું
આકર્ષક અને છે! બિહડન માદા વાતારાજ્યમાં રીધિયા
આ ચિત્રનો પ્રદેશ હરિય ઉપર સમાઈ હાથ પાડે છે.

હરિય બાઈ બાઈદાસ તમા બાઈ મેલાડાનાં ચિત્રો ગર-
આપો. બાઈ બાઈદાસ 'રખડુ' તેની પાછળ બસ આપણનાં
તરની વાદળાંઓની બેઠાકાંડને રીધિ ઉપર પકડે છે,
અર્થે બાઈ મેલાડાનું પાત્ર બેઠાકાંડમાં બગી ભય છે.
કાળી તરફ અગ્નિને આકાશની વચ્ચે ફેંકાડીને દેવાઈ
હોત તે સાતે કાંડું.

બાઈ બાઈદાસની નેમરિયનું વિદ્યારાત્ર તમા 'કંઠસા-
મેનર પ્રમાણુપર અભાસ છે. વળી તેમણે મેલેરની આર-
લોના (decanly) વિચારીને યોગ્ય કંઠના કામન ઉપર
પ્રિન્ટ કરાવ્યાં છે. દોઝાકાંડિક કેન્દ્રીક કાળુ બહુ રાહી
કેવળ. આમ મેલાડાનો પ્રિન્ટ મેલરના મેલના કામન ઉપર
કેવળની નરદ છે. નેના કાવાઆગની વિમલો દેખા નથી
મનું કામનુ બેગ છે. ચિત્રને ઉપરથી અને અગાળી તરફથી
અરેકા અરેકા દબ કાળીને મેલરિયને બંધબેસતા કંઠના
કામન ઉપર મેલરનાં રવાથી માટે જિવનુ જનરો.

બાઈ પાનડેવના ચિત્રની સફળતા તેની સાદાઈને અ-
નારી છે. તેની બેઠાકાંડ ગિરકાળો મદાનનો બાજ
બની રહે છે. દેખે રંગન ઉપરના ફેરિયાતા ચિત્ર માટે
આપણની કરનાં બહુ મરણ બીજ બેઠાકાંડ દોઝ કહે
નહિ. માયા પ્રકાશી કેવળાગા અલ ચિત્રમાં કંધિયાનું
પાત્ર પ્રકાશની રેખા કાંઈ બેઠાકાંડની છેડે પડે છે.

મદેશ કાળ દરિયાથી ચિત્ર લેવાનું હોત તે ફેરિયા
અને મદેશનાં લાગની કિયા બરાબર રમ્મ થઈ રાહ.
આરેપાપ્રતી ચાંપ મુખોચ પળે કાળેલી કોઝાથી વિત-
માંના બેકેશ પાત્રની નાનર કોસા તરફ નથી વળી ને
વિતના મોટો બુલ છે. આમા પ્રકાશમાં ચિત્ર લેવાં આપ-
નથીતે અપાના આરેપાકામાં થોડા વધારા રહી તે-
વપમેનના સમયમાં થોડાક વધારા કરેલા. આથી તે-
કિવની પાનડેલીના પ્રમાણુપર અવરો ને સાચેસાચ પાત્રના
કાવાપ્રકાશના આગેની વિગલ બરાબર હોડી આપશે. બાઈ
પાનડેવનાં ચિત્રપ્રકાશ અને કેરેકાપમેન્ટ ગિરકાળને અનુ-
કૂળ કોઝાથી સફળ ચિત્ર કામનું છે.

સુખાલેલી તરી

(૧) 'અમને મોંદે' અને (૨) 'વિતરમાની આકાશમાં'
- મહાદેવ ગામર (પાલમુપુર); (૩) 'લીનની બનાવટ'
- કીશન સરકાર (કુરુવ).

પ્રથમે કોઈને આગમાં કાળુપ પળા આપણના, સામા
પ્રકાશમાં કાવાઅલા 'મામે મોંદે'માં વિતરમાનું નેચવનુ
અરેકું છે. પાનડાસની હજા કાળા મેલના કોણે પ્રકાશમાં
આમણની આગળને રમ્મ કરાગી હોય એમ ચિત્રના
લામ ઉપરથી રહી કાળે ને ને પ્રકાશ બિમ્બ કો-
રમાં છે. કોઈ તમા આપણ લેખનાં હાથી, તેમજ ચિત્ર-
વિસ્તારમાં અપાઅલા મેલના રવાથી ચિત્રનું કામનું
કે, હતાં ને જુના પ્રમાણમાં મોડાં નથી. વળી પામોને
કાંઈ રેલી કાળી કાળીએ ચિત્રમાં 'વિકેપ નાંક છે.
બાઈ મહાદેવના બીજ ચિત્રમાં ને ચિત્રમેરેશ રામબેનો
નથી. બુખવ વરેનું અને તેની આપણાઅનું બંધા તર-
વાન આપણની નરદ છે. ચિત્રની દેનુ સમાવ્ય નેવી
વિતરમાનું મરી રોડબ.

બાઈ સરકારનાં ચિત્રોની રંગનીક શારી છે. પળે ચિત્ર-
અંકાઅનારી રિધિ સર્વે અનુમાના કાવાબી આપેને
એકેશ દરિયાની રમ્મ બરાબર નથી. 'વરીકાની લેગ-
રી'માં પાત્રકેલી કોડવનુ કીડ છે. ફરત પાત્ર ઉપર વધારે
પ્રકાશ પાડવાથી ને રંગનારી આંખને પકડી છે. પાંડે-
ખુએ બુખમ પાત્ર બીજુ બને છે. ચિત્ર-વિસ્તારનો બહુ
થોડા જ જાત રસમય લાગે છે.

'લીનની બનાવટ'માં અગાળી તરફનું કામ બરાબનું
કામનુ કાળી લેવાની નરદ રહી. રીધેસને કોડી કાળી
તરફ અંકેકાળી મુખાઅમાં મુખારો લાત ને ચિત્ર માટે
અનન.

અલગબત અંકે

'આ કોલેસ ગરબા છે કે?' પાંડે મવાલ કાળી.

'અંકેઅર નું કોને પાંચ વાર તેની પૂરેલા છે અને
પ્રાંતકે જનને જો મારી પાંડે જ પાંડા રોડ છે.' નેમનાં
અવાજ આપેલા.

ભૂતકાળની શોધમાં

નીકળેલા શ્રી અમૃતલાલ વ. પંડ્યા ઉત્તર ગુજરાતનાં પ્રાચીન સ્થળો ખૂદતાંખૂદતાં આલેખમાંથી એ પુરાણાં ઇતિહાસકેન્દ્રોના પરિચય કરાવવાની સાથે પુરાતત્ત્વસંશોધનના પહેલા પાઠ શીખવે છે.

રાંધી બાલુઃ સાબર-કોડાના આદિ માનવની પાયાણુ યુગની મળી આવેલી અપી-કની હથોડી.

જગણી બાલુઃ એ વાપરવાની તેની પદ્ધતિ

ગા

મં ગાદાર નીકળતાં ફરી પેલાં પાળીઆને પડખેથી હું પસાર થયો, એમાંના એ જગાનમાં એટલા ઊંડાદટાર્ક ગયા હતા કે એમની ઉપરનાં લખાંચા અદાર દેખાતાં જ નહોતાં. એક બાંએસા દત્તા અને આકાનાં એ ઉપર બરવાડોએ કુદાડીએ કપોથપીને તેમનાં લખાંચા સાફ કરી નાખ્યાં હતાં અને આ રીતે કેરમાંણુ ગામનાં નિવાસીઓના પૂર્વજો, તેમની આવતી પેઢીઓ ખાર પોનાનો જે કંઈ ઇતિહાસ કેતરી ગયા હતા તેનો, અજાનપરાં મારાગ્રોહોએ સંદેષ માર નાશ કરી નાખ્યો હતો. પોતાની અણખોટી રામુદિંગા પોનાનાં દાંધે જ તેઓ આમ નાશ કરી રહ્યા છે એટલી જ દકાર ને ગામલોકોને કરવામાં આવે અને આ પરનુ-ઓનું તેમના હિતમાં શું મદત્ત છે એ સમજાવવામાં આવે તો આને ગુજરાતને ગામડે ગામડે ઐતિહાસિક સાધનો જે સતત વિનાશને ભેરી દલાં છે તેમને સંદેશ ગયાની પ્રછ શકાય.

પહેલી તકે આ સંબંધીય વિનાશને અટકાવે

ગામડાંઓમાં વસેલા કે જતાંઆવતા કેળવણીના કોડાં ને આટલું કરે તો તેમનું આ કાર્ય એક મદન રાષ્ટ્રીય સેવા મળાશે. કમનસીબે, ગુજરાતની એકે જ પુરાતત્ત્વસંશોધનકે મંરથા એમ નથી સમજે કે પુરાતત્ત્વસંશોધનમાં ઐતિહાસિક સાધનોનું રક્ષણ કરવું કે કરાવવું એ કાર્ય તેમનાં સંશોધન કરતાં વધુ ફીમળી અને

પહેલી અમલ તથા જરૂરિયાતનું છે. આ કાર્ય મોટા ભાગે રાજ્યના અધિકારીઓ તરફથી થાય છે. પણ હાલ આપણે તો ગુજરાતનાં રાજ્યો તરફથી આ કાર્ય થતું નથી તો મજબૂર સંસ્થાઓએ આ ગામન તરફ રાગમાંનું લક્ષ્ય ખેંચી તે લાઇ કરવા તેમને પ્રેરણાં વંદાઈએ. અને પ્રવનના સંદકાર વગેરે એ શક્ય નથી એટલે આ ગામને કોમતાં સમજતા કરનારી નાનીનાની પેઢીઓ છપાવી ગુજરાતને ગામેગામ સુખીઓ, તજારીઓ, શિક્ષકો વગેરે રૂંપાએતો કોડોને મોડલી આપીવેતેઈએ. આ કાર્યમાં ટીલ કરવી તેમજી નંદનિ થોડાંક વધુ વખત આ રાષ્ટ્રીય વિનાશને સાથથા દેવાના ઇરાદા સમાના છે.

દરે, હું શેરિયરો પેથ કાપવા લાગ્યા. જમીન રાપાટ હતી ને તેમાં પ્યાન ખેંચે તેમું કાંઈ હતું નહિ, એટલે પુરાતત્ત્વસંશોધનનો પહેલા પાઠ આપનાંઆપતાં જ દરે હું મારા પેથ કાપીશ.

પુરાતત્ત્વ એટલે શું ?

પુરાતત્ત્વસંશોધનની નમતો સેવનારાંએએ સૌ પહેલાં એક વસ્તુ ખાસ લક્ષમાં રાખવાની છે, અને તે આ કે પુરાતત્ત્વ એ કોઈ મજારાવના વંશનું મૂળ કે કોઈ શિક્ષકાવની સિદ્ધિઓ રાંધવાનું સાધન નથી, કોઈ જગણીપરી કે વનરાવની ઐતિહાસિકતા કે અને નિદાસિકતા. અથવા તેમનાં જન્મ, મરણ અને ગાદમા તેમનાની તારીખો વગેરે તપાસવાં એ જ પુરાતત્ત્વનું ખેય નથી. કમનસીબે, આપણા પ્રાંતનું પુરાતત્ત્વ અત્યાર સધી આપા જ પ્રજાની આસપાસ ઘુમરીએ ખાતું આપ્યું છે, ને તેને પરિણામે પુરાતત્ત્વના જે ખરો અર્થ છે તેના કરતાં આપણે કંઈકે છુટો જ સમજા બેઠા છીએ. પુરાતત્ત્વ એ માનવસમાજના ઝાંઝ માત્ર એક જ રાષ્ટ્રીય પાસાને પ્રકાશનાં સાધન સાંજ નથી.

ખેલોર કહેલી પુરાતત્ત્વના કરતાં જમીનમાં દશક જની અપી વસ્તુઓ પળી - સારીરીતે સચવાય છે. દશક જમળી તે નવવાપાળીની અસર કે લોખાદાસ ગવી બોવેલાદાંથી રાજ્ય પામે છે, અને સદીય પખને, જે રિતિઓ દસજીરી લોખાને જ રિતિઓ અપીશુજ નકજે છે. આ વિષય દત્તાનાં પ્રકરણમાં પૂરી સમજૂતી સાથે કરાઈશે.

પુરાતત્વ એટલે માનવસમાજના પ્રારંભથી માંડી તેની છેલ્લી પેઢી સુધીના જૂતકાળનું સ્વયં દર્શત કરવાનાં કાર્ય છે. ભવિષ્યની દરેક યોજના માટે જેમ જૂતકાળના અનુભવનો પ્રકાશ જોવાનો હોય છે, તેવી જ રીતે માનવસમાજની આપત્તી કાઢી મોઢતાઓ ઘટા માટે તેના જૂતકાળની પ્રગતિ અને અનુભવનાં પ્રકાશની જરૂર પડે છે. એ પ્રકાશ માનવસમાજને 'પુરાતત્વ' આપે છે. કનનારીએ આપણે ત્યાં દિંદમાં દહુ આ શાસ્ત્રની એટલી જાણી પ્રગતિ થઈ નથી કે આપણા ભવિષ્યના ઘડતર માટે તેમાંથી આપણે પ્રકાશ મેળવી શકીએ. દાખ આપણે ત્યાં એ શાસ્ત્ર બાળપણ બાગી ફરતું છે અને યુવરાતમાં તો ખરા પુરાતત્વનાં દહુ જન્મ પછી થયા નથી એમ કહીએ તો સાથે. દાખ નળકે આ શાસ્ત્રના પિકાસ માટે જેટલો અવકાશ યુવરાતમાં છે તેટલો બીજા કોઈ પ્રાંતમાં નથી.

પુરાતત્વના પ્રકાર

પુરાતત્વ (Archaeology) * ઇતિહાસ ક્રમશઃ માટેનાં સાધનોનું શાસ્ત્ર છે. ઇતિહાસની મુખ્ય Arts (સાહિત્ય)માં અને પુરાતત્વની વિજ્ઞાત (Science)માં થાય છે. એની મુખ્ય ચાર શાખાઓ છે. પ્રાક-ઇતિહાસ-કાલીન અથવા પ્રાગૈતિહાસિક પુરાતત્વ (Prehistoric Archaeology); (૨) ઇતિહાસકાલીન અથવા ઐતિહાસિક પુરાતત્વ (Historic Archaeology); માનવવંશશાસ્ત્ર (Anthropology) તથા ભાષાશાસ્ત્ર અને (૩) Philology.

જે દાખ દેશના વર્તમાન કાળની પાછળ તેના જૂન-કાળનો ઓંકાડાગંધ ઇતિહાસ જે ઐતિહાસિક સાધનોના આધારે કર્મી શકાય તે સાધનોનાં સંશોધનનું વિજ્ઞાન તે તે દેશનું ઐતિહાસિક પુરાતત્વ કહેવાય છે. દાખ આ તરીકે દિંદના ઓંકાડાગંધ ઇતિહાસ દાખના સમયથી માંડી તે શિશુભાગ, પંચના રાજા ગિરુસારના રાજા-રાદભ (ખ.સ. પૂર્વ ૫૪૪)ના સમય સુધીના મળી આવે છે એટલે આ સમયના ઇતિહાસને કવનાં જે કંઈ સાધના આગળથી પામે છે તેં અધાનું સંશોધન, તે આપણા દેશનું ઐતિહાસિક કે ઇતિહાસકાળનું પુરાતત્વ કહેવાય છે.

ઇતિહાસકાળની પદ્ધતિથી માંડી માનવ માનિની

ઉત્પત્તિ સુધીના કાળ સાથે જો સંબંધ છે તે પ્રાગૈતિહાસિક પુરાતત્વ કહેવાય છે. આ સમયનો ઇતિહાસ યુટકયુટક, મળી આવે છે, ઓંકાડાગંધ મળી આવે નથી; અને ઓંકાડાગંધ મળી આવે તો તે પછી તે ઐતિહાસિક પુરાતત્વ જે તે કહેવાય.

આ જો પ્રકારનો પુરાતત્વો પડેવર સંજ્ઞાએમાં છે અને તેમાં પ્રાગૈતિહાસિક પુરાતત્વની જેમજેમ વધુ અભ્યાસ થતા જાય છે તેમતેમ ઐતિહાસિક પુરાતત્વ માટે વધુ ઓંકાડા મળતા જાય છે, તે તેને પરિણામ ઐતિહાસિક પુરાતત્વની સમયમર્યાદા પધતી જાય છે અને પ્રાગૈતિહાસિકની ઘટતી જાય છે. દાખ આ તરીકે દિંદા ઇતિહાસના આદિ નિર્માતા રિમથ, રેખન વગેરે. એ દિંદા ઇતિહાસના ઐતિહાસિક કાળનો પ્રારંભ ઇ.સ. પૂર્વ ૫૪૪થી થયેલ હોવાનું નક્કી કર્યું હતું. તાજેતરમાં દેમચંદરાય ઓધરી આ સંબંધ પૂર્વના પછી થોડાક ઓંકાડા મળ્યાની તેને પરીક્ષિતના રાજ્યકાળ સુધી લઈ જઈ શક્યા છે, અને તેથી હવે દિંદા ઇતિહાસનો ઐતિહાસિક કાળ ઇ.સ. પૂર્વે નવમા સદીથી શરૂ થયેલો મનાવા કારણ છે. આમ, રિમથના સમયમાં મનાએલા દિંદના પ્રાગૈતિહાસિક કાળનાં ૩૦૦ વર્ષ હવે તેના ઐતિહાસિક કાળનો મળી ગયાં છે. અને જેમજેમ પ્રાગૈતિહાસિક કાળની વધુ ને વધુ શોધબાજ થતી જશે તેમતેમ ઐતિહાસિક કાળની મર્યાદા પણ પધતી જશે, અને ધ્રુમેથીમે મંદા-ભારત, રામાપણ અને વૈદિક સંસ્કૃતિના યુગો પણ એ મર્યાદામાં આવી જશે.

જ્યાં દેશોનો ઇતિહાસનો ઐતિહાસિક કાળ સમ-કાલીન હોતો નથી. દાખ આ તરીકે ગ્રીસનો ઇતિહાસ-કાળ દિંદના ઇતિહાસકાળ કરતાં પ્રાચીન છે અને ગ્રિસનો તેના કરતાં મે વધુ પ્રાચીન છે.

યુવરાતના ઇતિહાસના ઐતિહાસિક અને પ્રાગૈતિહાસિક કાળો

દિંદ અને યુવરાતના ઇતિહાસના ઐતિહાસિક કાળ પણ સમકાલીન નથી. ઉત્તર દિંદમાં તો છેલ્લે મોતમ જુદના સમય સુધીની પુરાતત્વનો પ્રાપ્ત થઈ છે, જ્યારે આપણે ત્યાં તેના ૨૦૦ વર્ષ પછી થયેલા ચંદ્રમુખ ચોરના રાજાની જ સાક્ષીઓ મળી શકી છે; એટલે આપણા ઇતિહાસના ઐતિહાસિક કાળનો માર્ગ મોર વેશતા પ્રારંભથી થાય છે.

* આ અંગ્રેજી શબ્દ મૂળ ગ્રીક ભાષાનો છે. તેની ઉત્પત્તિ આમ છે. Archaeos પ્રાચીન logos અભ્યાસ

છે. આ અભાગાર જેવા યુરોપ અને અમેરિકા પડોંચ્યા કે ત્યાંની પુરાતત્ત્વ મંદિરાઓ અને અગ્નિચમો નર-કર્મી 'ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા' ઉપર તાર પર નાર હટયા જાયા. એ દિવસનો તો સંકટ તારો આવી ગયા. કેટલીક મંદિરાઓએ તો મુરચનમાં વધુ મંદિરા-ખન કરવા માટે અમેરિકાથી ખાણેલા મોટાકાનાની નૈયાતી પતાવી; અને કેટલાંક અગ્નિચમો નરકથી આ લાડવિરોધોમાંનું તે અંકાર નેમને મળી શકે તો તેના માટે દગ્ગરો રૂપિયાની કીમત આપવા પણ ત્યાગ્યું. આ ગધાને જ્યાંનો આપવા અને આ કાપતી સંપૂર્ણ નિમતો મેળવવા ટાઇમ્સના પ્રતિનિધિઓ મદેસાએ રાંડના આપ્યા. પણ અંકસાસ! મદેસામાંમાં તપાસ કરતાં નેમને જાણ્યું કે આ તો એક કામીએ દુરંદા કરવા ઉઠાવેલા મપમાંના દગ્ગર ગિગારા ટાઇમ્સવાળા યજ્ઞ સંપ્રવાળા પડતા અને યુરોપ તથા અમેરિકાની કેટલીયે મંદિરાઓને ગિરાગ થતું પડ્યું. આ મપું 'Baroda Hoax' ના નામથી પ્રખ્યાત થયું છે.

સાબરમતીમાં કાએક વર્ષ પૂર્વે વસતે

આદિ માનવ

આ મપા ઉપરથી આગ ચાની જેનું તદિ કે આપણે ત્યાં આદિ માનવનો કે તેની સંસ્કૃતિનાં આંધ મલત્ત-પૂર્ણ અવશેષોની કાંઈ ને આકાશપુખ દર્શાવ છે. આ પ્રસંગ જ નિરાસ ઉપજાવે છે તેને જુઝારી નાખે તેવી એક મદાન કાંઈ આત્મીય પચાસ વર્ષ પૂર્વે આપણે ત્યાં થઈ ચૂકી છે.

આગળીસમા કાંડાની આખરે માવકાટ સંકટારે વંદાદશ કાંડામાં જરનર અને ખનિજતાએ સંનંધી કાંધમાંના કરાવવા કર્નક જુસ કુર નામના એક નામાંકિત જરતરસાખનિ રોડમા દગ્ગર. કુટને જરતરના મંદિરાદરી સંકાપનની સાથેસાથે પુરાતત્ત્વસંશોધન કરવા-નો અંગત શોખ પણ દગ્ગર. એક દવાંકા વીળપુર તાલુકામાં કુટ પોતાનું કાર્ય કરતોકદને સાગરમતી-ના પટમાં ચાંચી જતા દગ્ગર, એવામાં પેદાંચકી આમ પાસે આવતાં તેની રૂળવાએકી નરર દરખીનમાં થઈ અચાનક એક બેઅડ ઉપર ફટી. કુટ કાંકા તરફ પડ્યો અને તે સ્થળે જાડો થયું છે તો પુરાવાપાણ યુગના આદિ માનવનાં એ દશિયારો ત્યાં પડ્યાં છે. તેની પ્રસમતાએ પાટ ન રચી, કાંબુકે યુગો યુધી તેનાં નામ અને કીર્તિને ગિરદયાથી કાએ એકી મદાન

એક આતે નેતા દાધે સ્થા દની. આપણી તો વીળપુર અને સંકાપિયામાંથી ગળે તેને આદિ માનવનાં દશિ-યારો પ્રાપ્ત થયાં અને આ મદાન કાંધથી, જરંગના રંડ કાંકા નરખાવતાં આગે કે ત્યાં આવી વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થઈ છે, નેમાં મુરત્તાની પણ મળતી થવા જોગી.

નર્મદાની ખીણનાં અવશેષો

દગ્ગર એક તાક વાત કફ. ૧૯૩૫માં અમેરિકા-ના કાંડનેથી ર્ન-ટટ્ટુટ તથા બોરડન યુનિયર્મિદિ ગ્રીટ અગ્નિચમ તરફથી ર્ન ડી'ટેરા નામના એક નામાંકિત પુરાવિદ દિદ આપ્યા દગ્ગર, અંખનું ઉતર દિદના શિવામિક, પોઠવાદ દત્ત્યાદિ પરંપરોમાં કડી-કડીને કેટલાયે આદિ માનવનાં અવશેષો પ્રાપ્ત કર્યાં. લાક દિદમાં ર્નટલી નરખો છે તે 'ગલીમાં નર્મલ સોળી વધુ પ્રાગીન છે. ઉતર દિદ ઉપર જ્યારે મધુ-કુવરનો દગ્ગર અને તેની અંદર નમાધિરાજ દિવા-કવની કાવા ધગની દતી ને યુગમાં નર્મદાની ઉપ-નિધમાં આદિ માનવનાં વસવાટો મેંડાએલા દગ્ગર. એનાં ચોરાંક પ્રમાણે પણ મળી આવ્યાં દગ્ગર, એદંદ ડી'ટેરા નર્મલ તરફ પડ્યા અને તેની ઉપલિકામાંથી માલવપિકાસના ઓરોડ મેળવવામાં સરાવખન થાય એવી અગત્યની વસ્તુઓ કાંધીને અમેરિકા સંધ મલા. આ કાંધેનું પરિણામ દર્ખમાં જ જલાર પડ્યું છે.

આ ગધા જતાયેલી ર્નપાંચે ત્યાં કાંકને ખજાર મદખી નથી, આપણી નરર આગળ આવેલી અખુમેલ ખખનું કુટાગ છે અને આપણે તેનું રતણ કરવાને જાસે કાંધી ર્નડીએ હાંએ. આ આપણા દાસ છે! (ચાહ)

અખુલસાક જ. પંડયા

એક બ્રિટિશ જરનરે સરકારને ચાકીસ આઠવની રૂપ દાગી. એ પરી થતાં તે બોંધ્યા, 'એ તમને જુદી જ દિશમાં રૂપ દાગી. દગ્ગર તે જ્યાંથી નીકળ્યા ત્યાં જ પાંચ જરનર તપાસમાંથી નેન ચાકીસ કાંકે ને પણ કનકો આગળ આવો

તરત આખી કુટી આગળ વધી. માત એક છેડે એકેલા માખુસ ત્યાંથી ન ચાર્યા એ જોઈ તપાસમાં આવી જર જરનર બોંધ્યા, 'શાખારા રોડન, બ્રિટિશ સરકારનું નું નામ સચે એવો છે. આખી કુટીમાંથી નું જ ચાકીસ આઠવ પાડે માકવા રેવાર થયો.

આ સાંખથી પેકા વીર પુરુષ કુટમાંથી બોંધી બેઠ્યા, 'જુર ચાકીસ આઠવ પાડા જ્યાં? કાંકન, વધુ રૂપમાં પણ આગળ નું વધી કાસવાથી જુ દગ્ગર, તો જ્યાંનો ત્યાં બેઠો થયો જુ.

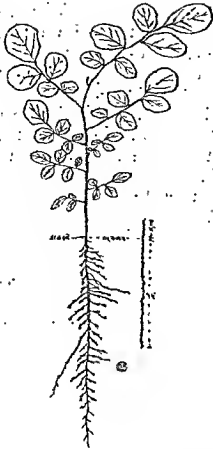
[illegible]

२-विधि

વૃક્ષારોપણના મહત્ત્વ વિષે ગયા ચાંકમાં આપણે
 જાણી ગયા. હવે એ કેમ કરવું તેના વિધિનો
 આપણે વિચાર કરીએ. એ વિધિના તત્ત્વકાર
 માગીએ અને ક્યાંક તેા અનુભવી નિષ્ણાનો પણ ધાણ-
 ખડું મામેઆમ મળી રહે છે અને એવા ગયાનિક
 ગણકારે તથા અનુભવીઓનું એ વિષયનું જ્ઞાન કોઈ
 પણ પુસ્તકિયાં મચ્છનો કરતાં વધુ કીમતી નીવડે છે.
 એવા અનુભવીઓનાં સલાહમુશ્વતો અનુસાર કે તેમના
 હરતક એક વખત કામ આરંભાયું, પછી ગમે તેને,
 એક વખત હાય નીચેથી ન જળા જતાં, એ ક્રિયા એટલી
 નો સિદ્ધહરત ધર્મ રહે છે તે તા એની મૂલ્યાના ઉકેલ પણ
 એમાંથી જ આપમેળે એવા મળતા રહે છે કે પછી
 નો એ કોઈ જગમગ હાય હમાખા નેટલું જ સહેલું
 લામે છે. છતાં તેની પદ્ધતિના મદદરતના મુદ્દાઓ વિષે
 એનું વિચારી જવું અવશ્યો નથી.

સાધારણરીતે જે સ્થળે જુદા રાણવાનું હોય ત્યાં જ મીઠાં ખી વાનીને કે વડીપણા જેવા જુદાની ડાગ રાણીને જુદા ઉછેરી શકાય છે. પણ ઉત્તમ જસો ના ફાંડાંમાં કે જમીન ઉપર નર્મરીમાં રાણને ઉછેરી પછાં નેને ચાખીને રાણવાથી મેળવાય છે. નાના રાણની મંત્રાજા જેવી નર્મરીના ક્યારામાં કે ફાંડાંમાં મુજબ થઈ પડે છે અને જે રીત મુતની પણ પડે છે.

જક્ષનું સૌંદર્ય અને શ્રેષ્ઠતા બી ઉપર નિર્ભર છે. એટલે શેષા મરિનું બી ઉત્તમ પ્રકારનું, મીઠી મહેકવાળું, પ્રમાણમાં કઠણ અને ચીપટ, બાકે તથા તાલું હોવું જોઈએ. કોઈંથી તેને વળીના પર પડતું મૂકવાથી તે કુદરતીરૂતિ ને સ્થિતિમાં પડે છે ને રીતે ગાળી નેને વાવવાથી બીમાંથી અંદર ફૂટી નેને કોઈં વધવામાં અને મુજમાં નીચે કિનરવામાં અનુકૂળતા પડે છે. બીને સાવ ઉપર પાખ નદિ અને જલ કોઈં પછ નદિ નેમ વાવવાં જોઈએ. ફેટસાક અપસાદ સિવાય બાબાં ખરાં બીને નો તેની નાનામાં નાની સરેરાશ ઉદરરેખા (diameter) જેટલું કોટિ વાવવું જોઈએ. જલુ ગાદીકે ને ઝીબી લેલી સાથે બેજાબીને ને વાવનાં. બીને વાવનાં પડેલાં ચાલુંખેડે ૪૮ કલાક પાણીમાં પલાળીને વાવવાથી તે વજરફી ફેરે છે. તેમ કરવું સાબનાથી પણ નીચે

જાતની. કસમ જાનાવવા માટે રોપાને જમીનમાંથી નુકસાન થવા વગર અદાર કાઢવો સહેલ થઈ પડે છે. પછી રોપાના કાંદવા (root-collar) થી ૧૦ થી ૧૨ ઇંચ મુજિયાંનો ભાગ અને ઉપર એકથી બે ઇંચ દાંડીનો ભાગ અનુક્રમે પ્રમાણમાં સખી ગાફીનો બામ તીકમ્ દસિયાથી કાપી કાઢવો. ખીલા-મૂળ (સુખ્ય મૂળ)માંથી નીકળતી જીજી જામ્બુની મૂળાઓ ફેંચીને મેનને પળ્લુ જણુ તો એકાદ ઈંચ નેટલી રહેવા દઈ પછીનો ભાગ ગારીકાઈથી કાપી નાખવો. કસમની સફળતાનો પક્ષે આધાર તેના તિરકસ એકાબા કાપ ઉપર અને દાંડી કે મૂળની ઝાલ જરા પળ્લુ વધારે જીખડે કે કપાલ નહિ તે પર રહે છે. કસમને જો જાણુ દર ત્રીજી દોષ તો તેમને જાગર જાંથી. ગુણુપાટમાં લપેરી, ખાતરના પાણીમાં તરફેણ યોગી પછી લઈ જવી. કસમ રોપવા માટેનો ખાંડો બે ફૂટ ઊંડો, બહાર ઉપર દોઢેક ફૂટ ખાંડનો તથા તળિયે એકાદ ફૂટનાં પાસાંનાં દોષ તો

કુમાર - એક ૨૦૭મો (માર્ચ ૧૯૪૧)

પળ્લુ ચાલી શકે. કસમના કાંદવાને પળ્લુ રોપાની રીતે જ ગખી પછી કસમ રોપવી જોઈએ. મુજિયાંના બામમાં કે જીજી નુકસાન પામેલી કસમને રહી ગખી રોપવી નહિ. કસમ ગખી જઈ તેમાંથી જે મરુત ફૂટે તેમાંથી એક ઉત્તમ જોઈને ગખી તેને વૃક્ષ તરીકે વધવા દેવો.

વૃક્ષારોપણ માટેનો દિવસ જમતાં સુધી વાદળિયા કે વરસાદનો પક્ષે કરવો. કસમને તો ખીની પેઠે નવેસરથી જ વધવાનું હોય છે, પળ્લુ રોપાને સાવધાન રોપ્યાં હોવાથી નુકસાન થવાની દરેક સંભાવના દૂર નેની જરાગર સંભાળ રાખવી જોઈએ. સાકર દરો તેને રોપી ખીજીને કાઢી નાખીશું એ માન્યતાથી ધણી વખત આપણે એક ખાડામાં એક કરતાં વધારે રોપા રોપી દઈએ છીએ; પળ્લુ તેથી ધણું નુકસાન થાય છે. મારે એક ખાડામાં એક જ રોપા રોપવો. જોકે રોપા આંદકસમ વાંતીને ઉછેરાતાં ઝાક એક નીવડે છે, પળ્લુ વૃક્ષ તાલકાસિકે ગખી જઈ જલદી ઉપયોગી અને તે માટે વડની જાતનાં કેટલાંક વૃક્ષોની સાંગી કાળો કે વડ-વાલ જેવાં મુજિયાંની કસમમાંથી પળ્લુ એ જાતનાં ઝાકા ઉછેરી શકાય. કેટલાંક વૃક્ષોને જમીન સમમાં કાપતાં પછી તેમનાં જૂનાં થડમાંથી મરુત નીકળે છે; કેટલાંકને કાપી તેમનાં મૂળમાં કાપ જેવું કરતાં ત્યાંથી ધણુગા ફૂટે છે. એ ધણુગા કે મરુતમાંથી એકાદ મરુત ચૂરી તેને પળ્લુ વધવા દઈ વૃક્ષ તરીકે ઉછેરી શકાય. પળ્લુ ઉત્તમ વૃક્ષો તો કસમ રોપાને જ મેળવાય છે.

કહેવત કથન અને કવિતા

કોરડી બળે પળ્લુ વળ ન મૂકે.

પરી કેવ તે તો રજો કેમ રાખી ?

ફતવાની પોંછી માંચમાં દાદો તોય વાંસો ને વાંસો

સ્વખાવનું આસાદ નહિ.

જવનાની ખેડ મૂકે બધ.

સાદ નથ કવે.

ને દેખ બધ મુવે.

આદન આકલે જનન કે રાધે.

નરેમી જનારો કે રાધે.

આરે મારે ખોડી બદલે, તકવર બદલે સુખ્યા;

બન દહરે કેરો બદલે, પળ્લુ જામ્બુ ન બદલે સાખ્યા.

અવની કોમ અનેક, મનાં કીયાં ને, જાતનાં

દણ્ડ તલિયનનું, એકે આસાદ ન કર્યું રાતની.

ત્યાં શુદ્ધકર્ણે ગમે ત્રાસ, પછાટના શાક વિશ્વપાત્રને લોચનાં પહેલાંથી અનુકરણ કરે.

પંચતંત્રની વાર્તાઓ

કથા ૪

ચં પદ્મપુરીથી થોડે દુર પરિવ્રજાતાં એક મનુષ્ય છે, ત્યાં શુદ્ધકર્ણ નામે સાધુ રહેતો હતો. મનુષ્ય-માંથી એ બિહારી માગી આવતો, અને બિહારીમાંથી પોતાને ખાતાં વધે તે પાપમાં ચડતો એ પાત્રને તે ગોચે સારંગ-હોતો, ટીંગાડતો. પણ રાત પડે ને એ નિદ્રાપીન થાય એટલે પરિવ્રજ સદિત હું ત્યાં પહોંચી જવો, પોતે ખાતો ને મારા સેવકોને અવરોધતો. ભાજનનાં માંસથી ગુલાબનાં સાંધું એને આજ એટલું, કાજ જીંજે ને પરમ સિયસે નીકળે પેશાજે પધારે લેવું શખતો. પણ તો નહું આપાસે એને હાથ કરતો.

એક વારે એના પ્રિય ગિરજ મહેદાર નામે સાધુ તીર્થ-યાત્રાપ્રસંગમાં અનિયત થઈ ને આવી ગયો. રાત્રે મેલ આપાસાથડા ઉપર બેઠો છે, અને મહેદાર પુકડે, એમાદાર, અવાજ, બારાખરી આદર તીર્થનું પૂજન કરે છે. ત્યાં, શુદ્ધકર્ણ ગમે ત્રાસ પછાટના શાક વિશ્વપાત્રને લોચનાં પહેલાંથી અનુકરણ કરે, આથી મહેદારને સાધુ લાગ્યું, પણ શુદ્ધકર્ણે શમામણીને માથે દલિલાસ

કવો. મહેદાર રહે, 'મહેદારી આરવી રાકિત, ન રોવા; આમાં કોઈક કારણ હોયું નેહાએ. અને કયું છે:

'સાંઘીલીમાના અમથી અમથી તમ, સાર નમ, નરિ દેવી લેવા એમાં કોઈક કારણ દરો.'

શુદ્ધકર્ણે કયું, 'એ કેમ?' ને આમાં :

કથા ૫

વપાં માંચે આવી હતી એટલે હું એવાદ એક આત્મભૂતે ચેર રહ્યો. દત્તો, એક દિવસ વર્ષેથી મિત્રો ના આત્મભૂતઆત્મીનો સેવાદ મારે કામે પડ્યો. આત્મભૂત કહે, 'આત્મભૂત, કાજ પરમ છે એટલે વચામિત્ર આત્મભૂત વચામિત્રે' આત્મભૂત મોટી, આત્મભૂત સાવ દરિદ્ર કિએ તો આત્મભૂતજન કયાંથી કિએ? તમારે પનારે પડીને મેં મુખ કેવી આત્મભૂત છે નથી કોઈ દી બિહારના આત્મભૂત, કે નથી લોચે પડે કે કો જુવાનું પડેલાં. આ સોખળીને આત્મભૂતે કાજ એ પોતાને કયાં, માળમે લેવા એવું થયું, એટલે એ થોડી વાર તો કાંઈ ને મારેલા પડી ફરીને કયું, 'આત્મભૂત, એમ કહેવું મારા નથી. નિર્ધન પણ કોડામાંથી ને અંતે થોડું પણ જાન કયું નેહાએ.

અને કહ્યું છે: 'સાગિયામાંથી પણ અધો કાળિયો અર્ધનિ
કેમ આવતા નથી? છતાંનુકૂળ વૈભવ કેને કયારે યાવશે?'
'સાદુકાર ગણ દાન કરીને જે કળ મેળવે તે એક
કોડી આપવાથી દરિદ્રને મળે એવી અમારી શ્રુતિ છે.'
'દાતા નાના દોષ નો પણ સેવક છે. પણ કૃપણ
મોટા સમૃદ્ધિશાળી હોય તોય કામ એવો ભાષ પછડું
પાડે. કૃપામાં મીઠું પાણી દોષ એટલે એને ભેદને શ્રેયોને
પ્રીત આવે છે, પણ સમૃદ્ધને ભેદને નથી આવતી.'
વળી કહ્યું છે:

અંધ્ય કરવો કીક ન કરો અતિસંચય
અતિસંચયકારી આ શિશ્યાન ધનુષે મુકીશ

કથા ૬

એક દિવસ એક શિકારી જનમાં શિકાર કરવા ગયો.
ત્યાં એક મુગન મારીને તેનું માંસ કાઢીને એ પકાડી
આપના દંતા ત્યાં એક સુવરને એણે વેચ્યા. એને ભેદને

મુગમાંસ લેઈ મુઠ્ઠું ને સુવર ઉપર ગાણ ફેંક્યો. ગાણ
મળ્યાને વાગવાથી સુવર મરું મરું ધમ્ ધમ્ ગયો, પણ
મરતાં મરતાં ધનુષોર મળતાં કરી એણે દોટ મૂકી
તથા પાદાધિનું પેટ ફાડી ગાખ્યું, અને શિકારી તથા
સુવર એ વ પેચાવ પામ્યા. થોડી વારે દીર્ઘરાવ નામે
એક વૃષ્યો શિશ્યાન આદાર માનતા ત્યાં આવી મુઠ્ઠો.
એણે દરજી, સુવર તથા શિકારીને જોયાં, અને વિચાર્યું:
'આજ ભાગ્યદેવી પાંચરી પ્રોત્તે છે, એટલે આશ્ચર્યમયું
જોવાનું આવી પડ્યું. પણ એને એવી રીતે ખાક નેથી
જદુ દિવસ ત્રણ મારી પ્રાણવાયા યાવ. એટલે આજ નો
મુગમુગનવાધનો આજકુટ કરીને ધનુષને રનાયુની ફોડી
છે એ જ આજને મધારી પ્રક.' એમ કરતા મળ છે
ત્યાં બંધ તટતાં ધનુષથી એનું તાળાનું તૂટી ગયું ને એ
મરી ગયો. એટલે તે કહું છું: 'અંધ્ય કરવો કીક' ને પાંચદિ.
(માત્ર) દેસાઈ વાલજી મોવિંદજી

Our Friends Abroad

(વિનાયક પાલક કપર આવેલા પત્ર)

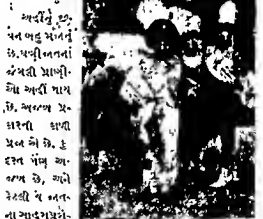
બહુદીન મ. જનરલી

પા. જો. ૧૬ નંદરી (કન્યા-૬૮૨ આદિશ)

પ્રિય બાઈ પાલક,

મળમાં હશે. 'કુમાર'ને બંને એક પત્રવ્યવહારક
ચેલ જાદવાની તમારી ચાલના મને ગમી છે. દિલમાં
આપો વિચાર આ પદેસવલેથી જ હશે. 'કુમાર'માં આપણા
પરદેશી મિત્રોનું પાનું શરૂ થયું ત્યારથી હું જોડાણ વાંચતો
રહ્યો છું. દિલ અને હિંદ જાદવાના તરંગો નેમજ કન્યાઓ
પત્રવ્યવહાર છે તે આજની દરેક જાતની પ્રેરણાને હું
પ્રધાની કરું છું. જોડાણ તો જાણુ છોડો. પત્રવ્યવહાર
છે છે; પણ કોઈ દિલ 'જોડાણ' નામ આપણ આવેલું
મને યાદ નથી. થયો જાહેરો એમજ ત્રણ જાણી હશે.
અંધને તમે જાણા વિમર્શિ હો. દંત નો આ જાણનામાં
આપણી નારીજાને કુનિયામાં આદેશક પત્રવ્યવહાર ફરી
વિચારોના વિનિમય કરવા એટલે, નેમનાં છપવની રહેણી
જાણી જોઈએ અને પાતાનું કલિજાદુ વિમર્શ કરવું એટલે.

દરે હું માટે જાણા આપું. હું, ૧૬ વર્ષનો છું. ૭ ફૂટ
ઉંચા છું. પાંચ વર્ષના દંતા ત્યાંમાં અકલિમાં આજે
આજે જ કોટિપુરુષ (સંલગ્ન પરીણ) પત્રાર ફરી છે.
આજે દરે જાણાજી દુસામાં એકાએક (પરકે એક-
જનાર) જાણા છું. કામ જાણુ છે. પેનું ગમે એવું છે; અને
કુનિયામાં કમાણી પણ આવી છે.

આવીને છું.
પત્ર જાણુ મળવું
છે. પાણી જાણનાં
જાણી પ્રાણી-
જો આવી ગાય
છે, અજાણ પ્ર-
કારની કાળી
પ્રલ એ છે. હું
દરજ પાંચ જા-
જાણ છે, અને
રેડલી જે જાણ-
ના આદરમયો-

જો મળે એમ છે. હું આ સાથે જે પાંચકાટ મોડનું પુ-
નેમાં આ દેશના અપરજીમાં જાણના રાજશાહી કાક
ફરી જોણ છે એ કપરથી જ તમે ગામજોશ કે એ જોશ
કેવ હશે. નેમનાં કાકાં જાણ નો દલાવર. જાણનામાં મોડ
જાણો ફજાળો નો મળે જ નહિ; જાણ જ જાણ થીજા.

તમે કૃપા કરી દને પાણીના ખરડામાં પરદેશી મિત્રોની
જાણવિમાં સાથે નામ જાણના નો જાણ આનંદ પામીશ.
મને ફેરોશાહી, કોમિટી, બ્રોજાળ, કોમિટી, પત્રમાનવજો.
આનંદશાહ, વિનાયક, મિત્રોનો પત્રવ્યવહાર, કાળો, ફજા-
વજી અને દિલ રાજશાહમાં રજ પાંડ છે. મારી પાંડી

નિન્યા, યુઆન્ડા અને રાંગાનીકાની ફેટલી જે વાયરેલી રિક્ટો છે. અને તેના બદલામાં કાનાની જરૂર નથી; સિવાય કે કોઈ ખુશીથી કંઈ આપે. અને- અને- રિક્ટોમાં- બહુ રસ પછી નથી. તેમજ તેના સંપર્કમાંથી કંઈક નથી. અને જરૂર છે પરંતુ વધારે કરનારા બાઈબેલો અને બહેનોની.

કે જેથી બાળ લખવામાં ચોક્કસ હોય. આખો કોઈ ફોટોગ્રાફની આપશે કરવા તૈયાર હોય.

એવર, ફરીવાર તમારી કમિયોરી માટે અભિનંદન આપું છું અને કોઈક છત્તું છું. પણ લખો. નેવ- તમારી બહુ રસની

બાળકોની ફોટોગ્રાફી

બાળકોની ફોટોગ્રાફી જેટલી સહેલી જાણ છે તેટલી જ મુશ્કેલ છે. બાળકને ગમે તેવા જેવા પર ગમે નવા બાનો સાથે લેવું સહેલ છે, પરંતુ ધ્યાને પ્રકાર, ધ્યાને જેવા અને બાવણી મુખમુદ્રા સાથે લેવા માટે ધ્યાને ધીરજની જરૂર છે. પ્રથમ તે આ પ્રકારની ફોટોગ્રાફી માટે એક, પછે પ્રતિબિંબ જેવાય વિચાર 'રિફ્લેક્સ' રેન્ડોની આરા જરૂર છે. કારણકે બાળક કદી આપણા લાગણી પરંતુ નથી. એને પાતાને માત્ર તેને પાસરાઈ જેટલી સગા બતાવે છે. પરંતુ પંડ ત્યાં દેશે આપણા રત:

બાળકની ફોટોગ્રાફી માટે અર્થાત્ આપણા સાંબંધો કંઈક તરફ જરૂરી છે. પાછળનો જેવાય પંડ પછીત નદન આડી લાંબી જોઈએ. તે પછી બાળકને પંડોર કરેલી જગ્યા પર એસાડીને તેને રાકડાં વગેરેથી આંશરિત બતાવવું. આપણે પાતાનું અથવા આપણા કુટુંબી કે રેન્ડોનું વાળું બાળક સાથે તે વધારે આનંદ આપે. આપણે તે કંઈકમાં બાળક પોંડેલું જ રાખવું અને આગળવાળીની વસ્તુના લગા બાળકને એક આકાર અને બદલાતો બાવ જોવા જેવું. આપણી બાલુમાં કોઈ એકાદ જામુ તેને દસાવવું જોઈએ. જે તો તે ફરિયાદમાં આમુક પ્રદર્શન આપણને બહુ જ સારી તકો મળી જાય છે. આ ફોટોગ્રાફીના અગ્રી જ બેરા નામત પડે સાથે દાખવામાં છે. આવાં બે રાસ એકરેયા-

અર કરનાથી એકાદ તો જરૂર સારી નીંજવાનો. પછી ચિત્રની નેમેરિયમથી ખાસ બાળને જરૂરે બેનસારી કરી નેવો. આવાં વિચારો ધણી વખત પ્રદર્શન આપવા હરી- માટે સાચક ચિત્ર બની આવે છે. કંઈ નહિનાં છે પરંતુ આપણા જ આનંદનું સાધન તો બને છે.

આ હકીકતના નમૂનાં દેવે, મારા હીકરા 'બરકત'નું ચિત્ર (જુઓ આ એકના પૃષ્ઠા, ૩૫૨) વળે છે છે. આ બહુ જ આનંદી બાળક છે. એક દિવસે સવારે તે માંજથી રમતા હતા, ત્યારે 'સાઈફેટ' કેમિસ બાંધે છે તેની પાસે પહોંચી ગયા. તેના બેન્સ ઉપર વધારાનો પ્રાક્ટિસ (આફ્ટન માફી આપનાર) સેન્સ અને ગોણું કિકર મટાવી, તે નજર ટાલાકામ રાખી, ફોફ રાંકડની પ્રદર્શન રંપ લીધા. એકરની ફિલ્મ બુપર ટાપક મિક્સ હતો. તેનું બાળ કેમે- રાથી બહાર રાખવા અને તેને વધુ આનંદિત બતાવવાનું કામ બીજા બાળને કોપ્યું. કેમેરાની એકર માઉન્ટ સાસ પરના આકારની મત લેના રહ્યા અને રસ પડતા ગયા તેમ એક પછી એક થોડે જથ્થાને રહ્યા. અનેક સંતોષ- કારક ચિત્રો દાખ્યાં તેમાંનું આ એક પરિણામ છે. તેનું ૧૯૫૧ના માપનું ચિત્ર આ વખતે ને ફોટોની અખિત વિદ ફોટો પ્રદર્શનમાં એકલી આપ્યું છે.

આબીદમિયાં સૈયદ

નવાં પુસ્તકો

જવનિકર (ગેલેકી તોટકો)-જેબક પ્રકાશક: જવનતી દસાવ, 'ગતિ અને દેખા', પીપકમ-જેક ગિલિટર અમ- રાવાદ ૦-૧-૨૦. પ્રકાશકોનો અવાજ-જેબક: દત્તાત્રેય બા. સંલેક્ષક: ૦-૦-૦. વાદસીકોનો જવ-ગદ્યકોપાલેચાય હરપ્રકારે સાંભળી મળ બંધાળી પુસ્તકના માર્ગે અનુવાદ ૩૫૨થી ૦-૬-૦; અર્થોદય-[રેન્ડોના 'અનુદિષ્ટિત સાર' ને આધારે] જેબક: મોહનદાસ કરમચંદ ખોંધી ૦-૧-૬; ગ્રેના પ્રકાશક: નવકર્મન પ્રકાશન એડિટ બગાવાદ. જમ- તના સિતારા (આમ બોલે)-જેબક: કૃષ્ણબાદ, મધુભાઈ પંડિત તથા નેકરવાલ માધવલાલ રાવળ, પ્રકાશક: સ્ત્રી પાટલ વિશ્વમિત્ર, ડૉ. પંડ્યા અનુસંધાન, રાજનીતી

પાટલ, ૦-૭-૦. ભારતના મહાન વૈજ્ઞાનિકો (પ્રાચીન અને અર્ધપ્રાચીન)-જેબક-પ્રકાશક: રંગાશંકર આ. મેસમણ રાહોર (મદિયાવાદ) ૨-૮-૦. મારી બ્યાપક ફેબલો બકરેલી. યોસિયનના 'માઈ સાર્વે એડ્યુકેશન' એ પુસ્તક ઉપરથી અનુવાદક એડ્વર્ડ રાવજબાદ ખંડ, ૧-૪-૦; પંચમી-એપ્રિલી (વિદ્યાપીઠ વાચનગાથા)-જવનતી રાજાવા પાંચગાથા અંગ્રેજી રાજાના રાજા ધીરજ માટે ૦-૦-૦. એકસાથે વીરની કથા અથવા મેકેલિસનો અથવા: ક. મોહનદાસ કરમચંદ ખોંધી, ૦-૧-૦; ઉપરનાં ગ્રંથો પુસ્તકોનો પ્રમુખક સ્ત્રી હવભુલ ટાલાખાદ દેવાદ, નવજીવન કાચાલિ અમદાવાદ.

માધુકરી

સમસાહિ બાળપ્રેય

જે જે બાળક વિગતિ સારી છે તેમ માનીને જે માનુષ કુટિયામાં રહે છે તેની કુલનિની આદર્શ બાળકી જ એમ કહાય. અમેરિકામાં એક સ્ત્રી ધના સરખાવામાં સીકે કેમિકલ તરીકે કામ કરતા શ્રી સમસાહિ બાળપ્રેય તે પ્રાપ્ત પરિવિનિતિમાં જ સંતાપ માન્યા હોત તે સમસાહિ આદર્શ પનાર મેળવી આવ્યા છે. પેન્સિલ દેશના ન્યૂટન બ્રિડ્જ દેશના કોલેજિયલ ટાઇમ માસ્ટર તરીકે સારા પગાર મેળવતા હોત; પણ અમેરિકા જેવા દેશનું ને આજના પડતા દેશમાં એ દોહડા માનુષ પાતાના હાથ નીચે રહેવાનું આવ્યું એમને ન મળ્યું હોત.

શ્રી સમસાહિ મુજ કનર મિદ્વેતનાની અલગબુ. મોના પડિસો નામપુરના રાત્ત લેનેજીરાય બોસસેના આશિન હતા. બોસસે કુટુંબની પરાક્રમકર્તાના નાનપણમાં સાંખીના માંખણ આ મેળનું પારતેજ્ય એમને ખરદવા મળ્યું. દાખ નક્કરમાંથી એમને રસાયનશાસ્ત્રનો શોધ લાગ્યા ને એ વિષયનું જ્ઞાન જ્યાંથી મળી ગયું ત્યાંથી મેળવવા માટેનું.

પણ એના વિશેષ અભ્યાસ પરદેશ જવા સિવાય રહે ન જાયતી ને નાંજપુરથી મુંબઈ આવ્યા. મુંબઈમાં એ દિનમાં દોહડું મુંબઈ જઈ સહેલું ન હતું એમણે કહેતા જવાનકરને અમેરિકા જવાનું નક્કી કર્યું ને એ મુજબ રિપાર ખેડીની હાંપરવા. રેવામાં સિંચાણ, દોમિયો, રાજીઆ વગેરે રેવોની શિક્ષણસંસ્થાઓ, ત્યાંની પાંક્તીમ તથા દીનર સંપ્રદાય સંગમ્યાનું નિરીક્ષણ કર્યું.

ત્યાંનાથી સાતસાતનિર્મલ પદોજનાં એમના રેવાવડોની અને ખરતંજ કવનની શરૂઆત થઈ. જે ત્યાંના આદર્શ

બાળની સાથે કર્યો છે વાચકો, આદર્શ દોહડું નહિ ત્યાં કાંઈકે, સમસાહિ છે તે શયદા આજ રહે, બાળની વાતો ક્યે. શો કાવદો?

આજવાનું છે, બહે દરે દરે આજ, પણ જરૂર એક પ્રજાના લાભ, આજ, આજ તારી જોડેને થોડે બાળ, એટલું સમજાને શયદા આજ આજ. —શયદા

પર કામ કરવા બધા પાળુ ત્યાંના કનાઓ કોઈકો સખત દુનો કે એ કામ છોડી દેવું પડતું. ત્યાંથી એક આદર્શનીમ ફેરડીમાં જોડાયો. ત્યાં જન્મ્યાની કપાટકનું ખૂબ પ્રાપ્ત રાવક, સમ એમને કરતું પડતું. પણ એ બધું કરતા રહીને વનરપતિનો વેદકાંચ કપથોગ ને સંસ્થાધનકાર શ્રીની એમણે કપાથિ મેળવી અને એ કપાથિના જોડે જ આજના વધવા-વધતા આજ એ પ્રાપ્તિના કામ્યાંકુલિકલ વર્તમાન સીકે કેમિકલની મળ્યા પર આવ્યા છે.

અમેરિકાના એકદર નિરીક્ષણ પછી એમણે જે દર્શીને બહાર પાડી છે તેમાં બ્યાપારવિષયક આજ નબળાંજી છે: ત્યાં કોઈ પણ કારખાનું કોણે કરવાનું હોય તે પદેવાં તે ત્યાંના જુદા જુદા પ્રાપ્તિમાં ફેરવી લોકસંખ્યા છે, તેમાંથી આપણા માત્રના પરાક્રમ આજ ફેરવા છે, આપણા સિવાયના કાંઈ જ બીજા માત્રનો પ્રચાર ફેરવો છે, એમાંથી આપણું માટે ફેરવો અવકાશ રહે એમ છે, માત્રની શ્રી ક્રીમન રાખરી, વધેરે નાની મોટી અનેક માદિતીનો પહેલેથી જ એક તકનો તવાર કરવામાં આવે છે અને પછી તત્કાલીન મદદ વડે નાના પ્રમાણમાં જ પ્રથમ નો માત્ર કલ્પને કરવામાં આવે છે. આ પદ્ધતિથી માત્ર પ્રમાણસર જ કલ્પન થાય છે ને મોટી બંધાઈ રહેતી નથી.

જાણ બ્યાંપારી શાખ પર પણ એ કોઈકે મોટી કીટ છે. તેમણે એક પ્રકારના માલ પડે પાડવાનું કલ્પ કર્યું હોય તે પછી તેમાં કંઈકે ફેર નહિ પડે, તેમાં તોડો આવે નો તે એમ પર સારી લેશે પણ સાતાનું પડતું પાછો. અમારી જ પેટીના અંધારકની વાત છે ને એમણે અમુક

માઝ બીજી કંપનીને દગ કમિયાલતા હો આપવાનું નથી કરું ને બાબ પાછળથી વચીને બાર કમિયા એટલે મઠ નંબા. છતાં એવાને કોન્ટ્રેક્ટ થયો ત્યાં મુશી સદેજ પળુ આનામાંની મિલતા માઝ પડી પાડ્યા છે. સરવાળે રા. ૧૫૦૦૦ જેટલી ખોટ માઝ. પરંતુ એ પાલિસે કોન્ટ્રેક્ટ કરવી વખતે ત્યાંની કંપનીને એવાનું એ એટલી ખોટ પ્રત્યે સદાનુભવિત્વક લેઈ રહે કસાવવાનું હતું. આથી કંપની પળુ પરિવિશિત બધી લખતી દોઈ, મનગાનવા દર ફની આપ્યાં. આમ ઘોડી નુકસાનીતા એમ આગાઈ રંગાવકે આવી વળવી કંપનીને આપાદી કામગીરી પસાડવાની થીથી

“દિંદી સોને પરકેશ પાડેથી કહ મિયાવા એનું દોલ તે આવી જ બાબતો છે.”

ન્યુકાઉન્ટેન્સ

વિરતારમાં આપકરથી જે મોટા છતાં માઝ ૫૦,૦૦૦ ની વચનિ ધરાવતા ‘ન્યુકાઉન્ટેન્સ’ ટાપુ ૧૯૧૧ અઠવા મેની થયુને બજાર નથી દોતી. ફેરવાકે તે એને ક્રીન-ફેટની નજીક કે ઉત્તર મુખતા વતેસા ત્યાંક આવેલો ગાની છે છે. જમુ બરી ફીતે ના કોડાના સાથાંદાર કોગાકવના અધાપાઈ આવેલા આ ટાપુની વાજ્યાની ઝંક જેલ, પારીકા જેટલા જ અઠાંશ પર આવેલી છે.

છતાં ટાપુના અપગ્રાધે અને આપુ કામગીરી નહેજરથી એમિશ-મુશી દિગામકાલિત રહે છે. ત્યારે વ્યવહાર માઝ કુપવાની રહે યાદીથી જ કામ બને છે. એના પંચકે મુપપ્રવાદ તમા ‘મસ્કેડીમ’ બેસા તમા દોઈ, ખૂબ ધમગજ લહેઈ રહે છે, પણ ખુદ ટાપુ પર એ નથી રહેઈ. મુપ-પ્રવાદ સાથે ક્રીનફેટથી મોટા દિગામકેસા પણ ધસી આવતા હોઈ, જે તમા વનમાં તે મેસિસનથી ન્યુકાઉન્ટ-વેન્ટો માથે ખૂબ જામમમમાં ગળાય છે.

ચિલબરે આ ટાપુ પર કન્ટેનર વાવટો કાપ્યા ને રા. ૧૬૧૦માં કુરમ પહેલાંકે બિરિડા પ્રતને ત્યાં વચવાને પકવના આપ્યા ત્યારથી આવક મુશી એ ચિરતને તાલે છે. એની બમિએ નવા વસાદનીઆનાં દિશામાં ખજ જ અઠાંશ મરી દરો એમ ત્યાંની વસાદનેને આપેલાં ‘Heart’s Content’, ‘Heart’s Delight’ વધેર નામે, ત્યાંના વચતને આપેલું ‘Blow-me-Down’ નામ. ત્યાંના ઉપગ્રાજેને આપેલાં ‘Fortune Bay’, ‘Bay Despair’ વધેર જેવાં ફેરદારી નામે પરથી માઝમ પડે છે. આમાં છેલ્લું નામ નિરેશાસક નથી, પણ ‘Bait’ Espoir’ (આશાને ઉપ-શાસક)નું અપક્રેશ છે.

આના ટાપુ પર મોટામાં મોટું શહેર ૫૦,૦૦૦ની વસતિવાળું સુવખાનાનું શહેર સેર જેન જ માઝ છે. બાકીની વસતિ તેના દિશાશના ૬૦૦૦ માઝ પર ૧૯૦૦ વસાકેસામાં પડેલાઈ ગઈ છે. આ કિનારવર્તી વસવાટનું

કાલુજી એ છે કે વસતિને મુખ્ય વ્યવસાય જ માછીમારને છે. કોટ માછીઆના કિશર માઝ જ આવક વસાકેસાએ આવી વશેલા ને એમના વસતિએ પળુ એ જ પંદરમઝ માઝ સખી છે. ન્યુકાઉન્ટેન્સની મદતનાકાંશા જ સુનેશ મછીમાર બનવાની દોષ છે. માર્ચ મદિનામાં સીસાની વિવાવાની માગમમાં એ શોધ એને કિશર પળુ કાપે છે.

ટાપુ પર જેમકા પળુ કીકીક છે ને કામગીરી એ મિથોવાશે છે. બુદિય કામગીરી ત્યાંના એક ટાપુની વાવાની ખાલુ દુનિયાના કોમ્પેટના સમુદ્ર વાજ્યામાંની એક કાવાય છે. પળુ એ બધા કુદોલ માઝમ માંડ ઘોડાક દત્તર મળુસો રામબેલા દરો.

મર્સર)એશન-કાપડકાળી એક શકવર્તી શોધ

કાપડકાળીમાં મદતવનું દેખાતે લેતી આ શોધ બેરકી બધી ઉપયોગી અને વ્યવહાર થઈ ગઈ છે કે ત્રીખા સુતરની માઝ બનાવતી આપવા દેશની કામગીરી બધી મીસી મર્સ-સાઈક કાપડ બનાવતી થઈ ગઈ છે.

કોલિક મોટા અથવા કોલિક ધોડાશના કટક દ્રાવણ (Solution)ની સુતર અથવા તે મોટાઈએનેકા કાપડ ઉપર જે અસર નિષપતતી સમય છે તેને મર્સર)એશન કહે છે.

કાપડને એક કકરો કાપાં અને તેને ધોડીક મિનિટા મુશી ૫૦થી ૬૦ (Twaddle) એટલે કે વિશિષ્ટ ગુરુત્વ (specific gravity) ૧.૨૫ થી ૧.૩૦ના દ્રાવણમાં કુણાકી ગમીએ તે તેને કાવાય બદલાઈ તલ છે અને તેની સપાટી ઉપર એક જલતો અગાઈ પચઈ રહે છે. તે કકરાને પછી બદાર કડીને ધોઈ નાખતાં લેઈએ તે તેની સપાટી મદોજાઈમાં ધોડી મોજી થઈ મચેસી જાનુસો અને કાપડ વળાટમાં પળુ બઝું હેખારો. આવા પ્રકારના કાપડમાંથી સુતરના એક તોતબુને હુદો પાડી સુકેમદારકે રંગ વડે જલગું તે તે તોતબુને અગસ મુલુ નાશ પામેસો જાનુસો અને તેમાં ધણી ફેરફાર થયેસો જાનુસો. મુજ તોતવો જે વજ વચાવેસો અને આરોગ્યવતો કાવાય તેને બદલે ને એકદમ બેરકી, સીધા અને પ્રતિબંબિત પ્રકારથી અગસેના એકમાં આવસો. જે તોતબુ પહેલાં વધડી નળીના કોડે હેખાંસો તે લગે વડા નળના આકાર જેના કોળ હેખારો. આ પ્રમાણે કોડે તોતબુમાં ફેરફાર થવાથી ઉપર જાનુસા પ્રમાણે આપબુને કાપડમાં ફેરફાર હેખાય છે. આનું કાપડ મજબબીમાં થલુ જ વધે છે અને ફેરોથી મિશિત હોય તે તેનું અઘરું પળુ વધે છે.

આ સુદર શોધ કોડેશપરત જલેન રસેર નામના એક કીટ છાપનાદે આજથી સીનેર વર્ષ પહેલાં કરી હતી. એ માલુસ સુતરના કાપડમાંથી કોલિક મોટાનું કટક દ્રાવણ આવેતા હશે તે વખતે કાપડની આ વિશિષ્ટતા તેના જો-વામાં આવી હતી; અને ત્યાર પછી તેને પ્રયોગ કરીને

આ મહિનો (માર્ચ) ઇતિહાસમાં

તા. ૭ મેકેરડોવાકિયાના જન્મ અને પ્રમુખ મસારિકનો જન્મ-ઈ. ૧૮૫૦.
તા. ૧૨ મેકેરિયાના રાષ્ટ્રપાદીઓનો તપાન સામે બળવો-ઈ. ૧૯૧૨.
તા. ૧૩ મેક્સિકોના પ્રમુખ વનરેસ સાચેરા કાર્ડોસો પરદેશી કંપનીઓ 'પાસેમી બાયા હાલો કાર્દોસો'ના દિવસમાં 'નેસાલમ' બોલ્સ બેંકિંગિનિટ્રેશન' બનાવ્યું-ઈ. ૧૯૩૮.
તા. ૧૪ બધા મહાયુદ્ધમાં ઇંગ્લીશ જર્મની પિકેટિંગિયરનાં પોલીસેરેક્યુમાં બળ્યું-ઈ. ૧૯૧૬.
તા. ૧૫ આત્મ મહાયુદ્ધમાં વિરમ્પે રાજસ્થાન ફરીને મેકેરડોવાકિયા બેંક બ્રાંકે કબજે કર્યું-ઈ. ૧૯૩૮.
તા. ૨૦ ગેપોલિયન એમ્પાગામી ઇંગ્લીશ આર્મી પાટીસમાં હાબલ થઈ-ઈ. ૧૮૧૫.
તા. ૨૪ વિબ્બાલ અમેરિકાના ફ્રિ કોન્ટ્રેસોનું આપજાન-ઈ. ૧૮૮૨.
તા. ૨૬ યુરોપના મહાન યુદ્ધોત્ક્રમ બ્રિટિશનનું આપજાન-ઈ. ૧૮૨૩. ઇંગ્લેન્ડ ને તરફ બદલેશ થઈ-અથા હલો.
તા. ૨૮ ઇંગ્લેન્ડમાં વસીને સાથિ-નરની આગની ચામમાં ચેલનાર દિલી કેમ્બલ અને મગાજવાલી શાયુરેક મરજાનવાઓને જન્મ-ઈ. ૧૮૭૪.
તા. ૩૦ ફીલિપન યુદ્ધનો પાર્સિયા નહતાગામી અંત-ઈ. ૧૮૫૧. એ યુદ્ધ ફિલિપાને ૧૮૫૧માં તુર્કી જીતી લેવા માટે ફેસો વસાઈની થયું હતું.

આ માસની વિશ્રુતિ

મર રાજ્યબાઈ મ. નીકોલે

યુરોપના આખર મગાજકુપારકે, નાજ મુરેલના વડનમથ નામર મની પત્ર-રાગ ૩ વરસો નીકલેને પર ૧૮૧૮ની ૧૩મી માર્ચે અમદાવાદમાં નેમન જન્મ થયો. માત્ર ૫૧ની કમી વયે બબ્બારા રાક ફરી પેદશિ થયે ૧૮૮૩માં નેમને કોલે નાંજે, ઝેડિંગે પસાર કરી ૧૮૮૩માં બ્રુલઈની નેસિકેન્ન નાંજે-ગાંધી બી.એ. ૧૮૮૬માં નેરો પસાર.

ઓ. મયા. અંતે આમદાવાદની નિલ્લા આઠ-જતમાં હેડેકા-ઈથી રાક ફરી મુનસફ બન્યા બાદ તેમને સ-કમરી નોકરી આપી ફરી સ્વતંત્ર મગાજાત આદરી.

એમની લેખકપ્રવૃત્તિઓ આરંભ ૧૯૧૮માં ૧૬ વર્ષની વયથી થયો અને 'કવિતાની કાથાને અને મરકપ' વિષે નેમણે લેખિકા પ્રથમ લખ્યું ૧૯૪૦ મે મનનીય છે. એજ સા. કથા બી.એ. પછી એમણે પ્રાણના નમાવના 'સાનમુખા' માસિકનું તૈયારીપરથીપુ. જરુઆને ૧૯૧૮ માં એ પત્ર બેઠા મનરંધુપી રહી તે દરમિયાનની સાલિત્યની ને પી રીવા નેમણે કરી. એમા પ્રકર મેમણે પ્રાણના સમાજને એંગીના પાર્સિક પ્રવચનો કાપ-સાદિત્યનાં વિવિધ અંગે વિષેના નેમણા નિબંધો તાન આલેખનારોના પત્રુ એવાં વિમિષ્ટ અને તત્વપરથી છે કે મુજરાતી સાલિત્યમાં અમુકી વિવેક નરીકે એમની ચમુલના કરાવી. 'કવિતા અને સાદિત્ય' નામના નેમણા આદ ખામગાં એ સેમા સંપ્રસાર છે. 'માન-મુખા' ઉપરાંત 'વનનાં' નું તેનીપર વળ એમણે બાર વર્ષે મુખા સંપાદેકું. પત્ર મુજરાતી સાદિત્યમાં નેમણે ચિરસ્થ-સ્થાયી તે રહેશે એમના મર્મન 'અટ-અટ'થી. ઉલિખ્યનો પર તીર નર્મ કરતા એ જરૂરે સુજેકું એ હમાગમ પાત્ર ડિકેમના 'પિકેટિંગ'ની માટેકે તાપપુ અમાજમાં ઉપત થયું છે. એ સિવાયના એમણા તથા એમણાં પત્ની લેડી વિલાબ્દેનના લેખિકા હા-ત્વરતના પ્રેમીઓ એમદ 'દારેવ બદિર' તથા 'સાનમુખા'નાંક એમની બીજી કૃતિઓ છે. અમદાવાદની પદેલી સાદિત્ય પરિષદના મત્સરપ્રમુખ અને મુંબઈની દબી સાદિત્ય પરિષદના પ્રમુખ તેમજ નીગમના હયા.

પિતાનું સમાજસુધારાનું ને પ્રાણના-મગાજનું રાજ્ય એમણે આમજ વધાર્યું અને જવનમાં પત્રુ કુતારું. એમનો મુ-સારો બહુ બ્યાપક તથા ક્ષત્રુબોધ ને વ્યક્તિત્વવાંતરનાં ત્રિકાંકન પર રચા-એસા હતો. ૧૮૮૬માં નેમણીના મુદ્દા-સરદારબોળાનાથમસારાખાદોદિયી વિશ્વામીરી સાથે એમણાં (બીજાવારનો) વગ થયાં. એમના અભ્યાસને વગ પાર પાળ એમણે કોલન આપ્યું અને વિશ્વા-બ્દેન મુજરાતનાં પદેલાં એી કોલુમેકર મુખાં એમણાં પાંચપુર્ણિયા પત્રુ મરુતુ-મેર છે. એમણાં એ તે એમ.એ. છે.

આમદાવાદની મરકરોવા તે એમણાં જવનમર ફરી છે. ૧૮૯૮માં નેમણે તેની મુનિસિપાલિટીના સભ્ય થયા ત્યાર-થી જવનમર જવનના અંત સુધી એ દરમિયાન શહેરોવા ફરી; અને વર્ષો સુધી ને તેના પ્રમુખ પાળ રહેલા.

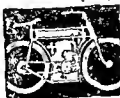
એમણાં આ બધાં સેવાકર્મોની કદર નરીકે સરકારે ૧૯૧૧માં તેમને રાજ્યપદાદુરના અને ૧૯૨૭માં સરના દરકાબ એનાયત થયો. સાલ્વિક પ્રતિ-ના, પાર્સિક હદથના અને એક મિત્રે મથા મુજબ 'અતવરસપુ'રિયા, એ રી-કુપાળા શુદ્ધ મ અને મુજરાતી સાદિત્ય તથા સમાજના સેવકનું, ૧૯૨૮ના માર્ચની ૬મી તારીખે અમદાવાદમાં અવસાન થયું.

ભારતીય સંવતો

૧૬-ચાતુરધ્ય ચિકમ સંવત

૧૬ચાતુરધ્ય (નિલમ રાજ્યના કે-કનામી)ના આદિત્ય રાજ ચિકમદિત્ય (૧૬)એ પોતાના રાજ્યમાં રાક સંવ-નર્મ અરકે પોતાના નામનો આ સંવત સાથે પેકો. મગજવાના ચિકમદિત્યના મેરકની મેની સિમતા બનાવવા માટે પેનાં નામ 'આદિત્ય ચિકમદિત્ય' અ-થવા 'આદિત્ય ચિકમદિત્ય' એ રીતનાં મળે છે. એ રાજ્યના રાજ્યાધિપત્રી એ આપ મથા મનાય છે. એમાં ૧૭૩૫-૩૬ કેમરનો ફેસી અને આદિત્ય એ. મ-મરે ૧૭૩૬ વર્ષે આ સંવત આરંભ દર્શો.

લરહારમાં પંડાઓને કાઠે પારે
ઝાગણે મોંદે પિતૃઓને પાણીની
અવરતિ આપાવતા હોઈ મુકે નાનકે
આગમણી દિશાએ છેલ્લે આપવા
માંડે, તેથી મુકુંડે ચઢી પેડાએ આ
મુખાઈનું કારણ પછતાં મુકે નાનકેમણું
‘હું મારા અગમણાં એવરતને પાણી પાડું
છું.’ કેવે બરાઈ પેડાએ કહ્યું: ‘કો તે
પડોંગતાં લરે?’ નાનકે અવાજ કીધો:
‘તમે છેક પિતૃઓને પડોંગવાર છે
નેના કરતાં તો મારાં જિત નછક છે!’
અને સારી સાંજ: છઠ્ઠાઠાવનો વળ,
જન કે વચસન; અમુક તલતલી મૂંઠીએ.

કંદેવેતોના અર્થ: ‘બુદ્ધી ભિગડી
હોઈએ નહિ મુખરતી.’ એક વખત એક
કામ ભગડી ગયા પછી ગમે તેરજા
પ્રયત્ને પણ તે મુખરતી ન ગમે જોતી
પરિક્ષિતતાના નિર્દેશ કરવા વપરાતી
આ કહેવત મોંદે બેસી પાછ છે એક
બાદશાહને લાંબે કાલે વાર અસરની
ચોશી ખરીદતાં કીધું નીચે પડ્યું તે
લગી ક્રમને તેમણે મૂકી પર ચોપડતાં તે
વછરે લેયું. પાતાની આ લામરુનિ
કયાડી પડવા મઠે તેને અવ્યંત કામ
ચલા અને તેની છાપ બં સવા અસરના
બારણા હોઈમાં કલતી તે લગભગ,
ત્યારે વછરે શિખામણુએ કહ્યું કે
‘બાંધાપનાહ, બુદ્ધી ભિગડી હોઈએ
નહિ મુખરતી.’ એને મળતી વીછ કહે-
વનો: ‘યથું ન-યથું મવાનું નહિ’;
‘કમ્બુમાં પાણી પડયું’ તે ‘પડયું’;
‘જય તજ હોમયા તે ખરા’.

અનિવર્યમત

$$\begin{aligned} (1^2 - 0^2) + (1+2) &= 2 \times 1 \\ (2^2 - 1^2) + (2+3) &= 2 \times 2 \\ (3^2 - 2^2) + (3+4) &= 2 \times 3 \\ (4^2 - 3^2) + (4+5) &= 2 \times 4 \\ (5^2 - 4^2) + (5+6) &= 2 \times 5 \\ (6^2 - 5^2) + (6+7) &= 2 \times 6 \\ (7^2 - 6^2) + (7+8) &= 2 \times 7 \\ (8^2 - 7^2) + (8+9) &= 2 \times 8 \\ (9^2 - 8^2) + (9+10) &= 2 \times 9 \\ (10^2 - 9^2) + (10+11) &= 2 \times 10 \end{aligned}$$

અને એ પ્રમાણે આગળ. (મ.મ.તેથી)

એક સમસ્યા

(ચિત્ર ૯૦)

હું ફૂલ જેવા મૃદુ મુખ્ય બંધા.
પરંતુ મારા પ્રજાસરે કિરે
રહેલું બિંદુ જરી લેત અમેર
મજા બીજા અસરને કિરે નો
યાની રહેલું દોષી હું કારમાતી.
તો મણુ હું હોઈએને કીરીસી?

(પ્રવાણ આપતા બેઠાં)

‘પય ખાન સિફિ’

કિરના નવમસરે, પિચાડી ડોલ
કિરનેને ૧૭ વર્ષની ઉમરે પડેલી કીરી
કરી લીધી અને ૧૭ વર્ષની ઉમરે મો
અંજી ૭૫૦ મિટ્ર ઝાંઝાં કયાની હોઈ
કીયામાં રહેલો.

જેકીસીએ ૧૮ વર્ષની વયે પંડો
સમને સિલ્કાન શોધી કીરીસી.

માનવજાતને મળી દરેકની લગણ
૨૦૨૪ની છવા ભવ્ય છે.

બિહારમાંથી નીકળતા દિલી મોઝિક
‘બાલકે’ મોંદે કાસાદાલ સિલ્કા
અંજી પ્રાંતો આ રસમય નકોશીઓ
મોંદેસી. તેની સમગળ આપતાં

જેમણે અભિવેશ કે બિહારનો આંદો
એક કમળ પડે પાણી પીવાને દરેક
મરજા કોષ તેને લાવે છે. (દરબાંધ
કીરી કીયાથી આનો નામ આપવા)
કેમણે આંખી બનાવેમાં પડેલી
નીચેથી કીરી, એ કેરવ નાદાકાર છે.

ચલાનુ જનસભાના દુરશય પ્રદેશો-
માં સફર કરવા મારેની સાહકોમાં
મુક્યા મઠે એક નવી કસામત જે
ચિત્રમાં બતાવી છે. ‘સાહેબ દીજ
જાનરી દોય ત્યારે નેના વેચને એક
મારી અસલાવની પડ છે. તેને બદલે
એ કામજ પડતી રાતિ ને બજ સંધરી
મેનાંકે કાંઈકેસિકે કામજ નામનું ચેપ
માનવજાતે કેમમાં, એ સંધરેલું બજ
કયાને ચલતાં પાણું વાપરી સકાય
એવી કુશિ છે. કિતાં મિતો છે કે કે
ધકીએ પાછલા ચકને પેડય ચલાવે છે
તે ન મુકીએ એક વગર પણ ચાલે છે
અને તે એક પ્રવાહીને દરેકે અગમ-
માં મકેલે છે. તેને લીધે કેરવીકે કિરેપ
દલાય છે અને કીરી કામ પડે છે ત્યારે
ચકને વેચ આપવા તે કામ લોન છે.

ચરખના સોપી કાવા આકામનું
સિજર માકન્ટ બેક(મોંઘા) સિંધનું
અરવેન્દમાં આવેલું કહેવાય છે. પરંતુ
અરખર તો તે કાંઈમાં આવેલું છે.

અમિરિકાના પ્રજાના શોષક એક-
સને પોતાની વિવિધ શોધો મારે એક
દેવ એક મોર જેટલ મેળવેલાં.

આકાશની આંખે જામણ ન દોઢ.
તે કયાડી આંખે ન દોષ છે. વળી તે
આકાશ આંખો ને આંખો અબીભવ છે.

રંગ અને રેખામાં ભાવનું પ્રાપ્ત્ય તેમજ
આલેખનની વેગભરી યોજના દાખવનાર

કનુ દેસાઈની

કલા

ચિત્રોની ભેટ

ચિત્રોની ભેટ એ જિંદગીની એક અગત્યની પૂર્તિ છે, કાશ્વ જે ચોભાનું,
ઉપયોગનું તેમજ આનંદનું સાધન છે; એટલું જ નહિ, પણ ભેટ
આપનાર તથા ભેટ લેનાર બંનેને ભેટો એ એક ચિરંતન સંદેશ છે.
અને શુભસાતની હોમે રમતાં, ઠેક તેના દેયા મુખી પહોંચી જાયેલાં
કનુ દેસાઈનાં ચિત્રોની પ્રદક્ષા કરવી એ તો તમારી રસવૃત્તિમાં

લક્ષ્મીનાથ

તુલન મોડા મેમ્બર
ફિ. સ્વા ૩૫૫
રશિ. પો. ૦-૭-૦

મંગલાપ્રક

પાંચમી આવૃત્તિ
ફિ. સ્વા ૩૫૫
રશિ. પો. ૦-૭-૦

શ્યમભંગલ

ચીઠ્ઠી આવૃત્તિ
ફિ. સ્વા ૩૫૫
રશિ. પો. ૦-૭-૦

દેગલદરી

આઠ દેગલિયો
ફિ. સ્વા ૩૫૫
રશિ. પો. ૦-૭-૦

મનચિત્રાવલિ

ચીઠ્ઠી આવૃત્તિ
ફિ. સ્વા ૩૫૫
રશિ. પો. ૦-૭-૦

તેર દેગલિયો

(આઠ-૮ કહેલાં)
ફિ. સ્વા ૩૫૫
રશિ. પો. ૦-૮-૦

સત્તર છાયાચિત્રો

મટી સકાય તેવી
હીને માવન્ટ કહેલાં
ફિ. સ્વા ૩૫૫
રશિ. પો. ૦-૮-૦

મહાત્મા ગાંધી

ફિ. પ્રમ ૩૫૫
રશિ. પો. ૦-૮-૦

ભારત પુણ્યધારા

ફિ. સ્વા ૩૫૫
રશિ. પો. ૦-૮-૦

માયમી

ફિ. સ્વા ૩૫૫
રશિ. પો. ૦-૮-૦

દન પાટી

નૃત્યરૂપા

૫ કેટાચૂન	નરીમાન સો. ગોળવાળા	૧૧ દેશદિવાનો	સુવાનસિંહ દ. ચાવડા
૬ ચીટણીસ	ડો. પી. જે. ભટ્ટ	૧૨ મામાનો બાણો	'રામ'
૭ કૃતિ એકજ, પાલુ		૧૩ પાવાણી	જીવનલાલ જાની
પરિણામ ?	અંદેરાવ. પવાર	૧૪ બાએગવંતા ભેડાં	અદલ
૮ પ્રાણદંડ	'જ્યોતિ'	૧૫ કુનિયાની રીત	જનાદેન પ્રભાસ્કર
૯ બ્રહ્મચર્ય ઘડીવાળો	કસનજી દેસાઈ	૧૬ ગંગાતું હાથ	ધીરજી. મહેતા
૧૦ પુંજીઆની મા !	ભાનુપ્રસાદ વ્યાસ	૧૭ બોલતા વાળ	ગોપાળ

પુસ્તક - ત્રીજી : કથાકલગી

૧ ગોહિની	અંદેરાવ માનાજી પવાર	૬ સુધીર વ્યાસ	
૨ જીવતરવાસો	ભાનુશંકર જોષી	૭ બી. એ. (નપાસ)	કસનજી મ. દેસાઈ
૩ અભિશાપ	નરીમાન સો. ગોળવાળા	૧૦ ધર્મનિષ્ઠા	ગોપાળ
૪ નારીની વાંછના	ડો. પી. જે. ભટ્ટ	૧૧ ધુમ્રયોગ	જનાદેન પ્રભાસ્કર
૫ અપરાધી	ધીરજી કાકોરભાઈ મહેતા	૧૨ ત્રિશૂળ	જીવનલાલ મે. પ્રદ્યુમ્ન
૬ મહોબતનિપેથ	રતન રૂ. માર્શલ	૧૩ કોરા કાગળનો ભેદ	સુરારિ
૭ જસા	બાલકૃષ્ણ ચ. જોષી	૧૪ 'સ્વામી'નું	
૮ જાદુજી	ભાનુપ્રસાદ વ્યાસ	સદ્ગ્રામ્ય	શામરાવ વિ. આગરકર

પુસ્તક ચોથું : કથાકલાપ

૧ સોહાગશ્યા	કસનજી મ. દેસાઈ	૬ સપનાની સુંદરી	વિકટર જીગો
૨ ચોર !	ગોપાળ	૧૦ ભેડાંએ છે !	ધંધરલાલ વીમાવાળા
૩ તિલોત્તમા	જનાદેન પ્રભાસ્કર	૧૧ ભણેવો મૂર્તિયો !	શામરાવ આમરકર
૪ કાશી પદલજી	'રામ'	૧૨ વૈરાગ્ય !	'જ્યોતિ'
૫ પ્રમાણિકપણાનોબદલો	'નૃસિંહ'	૧૩ આંધળાની ગાય	અંદેરાવ મા. પવાર
૬ સંસાર સોફલ્ય	'દોઢ કાઠો'	૧૪ ઝાંઝવા	અંદ્રકાન્ત સો. દેસાઈ
૭ છેલ્લી ધરજી	નરવર વીમાવાળા	૧૫ મા	રતન રૂ. માર્શલ
૮ સિંદૂનો શિકાર	'વિનોદી'	૧૬ માછલુનું હૈયું	'મુરલિધર'

કથાપરી • કથામણિ • કથાકલગી • કથાકલાપ

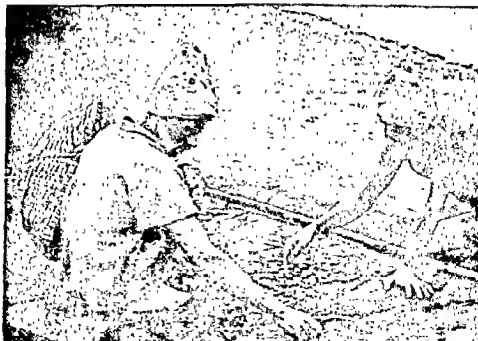
દરેકની કિંમત રૂપિયા અઢી. ટ. ખા. જીલ્લો.

હવે પછી છપાશે : કથામધુ, કથાહાસ્ય, કથાજ્યોત

જાંધા ચોપરીવાળાઓ વિશે છે : ન મળે તો લખો :

કથાપરી કાર્યાલય, આમલીરાન, સુરત

CHIT

કનુ દેસાઈનાં

બે અભિનવ આલબ્ધો

રંગભરી

આઠ રંગચિત્રોના મંપુટ

૧-૪-૦

નૂતન ભવ

‘અમ્મન અને ઉદેકભર્તા’
વિવિધ જીવનભાવોને
રંગભરી રેખાચિત્રોમાં મૂર્ત
કરતાં આઠ ચિત્રોના મંપુટ

૧-૮-૦

પોસ્ટેજ દરેકના સાત આના

કુમાર કાર્યાલય
અને બીજા ભણીતા
વિક્રેતા પાસેથી

શિવ આલબ્ધો

કનુ દેસાઈનાં પ્રણીત
બે પદ્યકાવ્ય

મળીતા કલાકાર

શ્રી રસિકલાલ પરીખની કલાને
અર્વાંગી પરિચય આપતું અને એમની
લગભગ જલ્દી જ ઉત્તમ કૃતિઓ મૂળ
રૂપમાં રજૂ કરતું પુસ્તક • ૨૧ પૃષ્ઠોથી
અને ૩૫ ચિત્રો સાથે તૈયાર થાય છે.

કુમાર કાર્યાલય • રાયપુર • અમદાવાદ

બાળકો અને વિદ્યાર્થીઓનું માનીતું

ગુજરાતી ભાષાનું સૌથી પહેલું
સર્વોગ્રામ્ય મુદ્રિત સચિત્ર લોકપ્રિય માસિક

બાલ જીવન

તેજી રમણલાલ નાનાલાલ શાહ

છેલ્લાં ૨૦ વર્ષથી નિયમિત પ્રકટ થાય છે. ગુજ-
રાતી ભાષાનાં સર્વ બાળકોનાં પત્રોમાં એનો
ફેલાવો વધારે છે. બાળકોનાં પત્રોમાં દર વર્ષે
૧૬૦થી વધુ પૃષ્ઠની સચિત્ર લેટ આપનાર
એકલું ‘બાલજીવન’ છે.

દર વર્ષે ૨ એકાદ વિશિષ્ટ એકાદ તરીકે દેવદાસ ચિત્રચુકા નીકળે છે
લગભગ તદ્દન સરતું—માત્ર રૂ. ૩)

જાગી મારે રૂ. ૩૫. દિવસદાર રૂ. ૪૫

બાલજીવન કાર્યાલય, બાળવાડા, વડોદરા
(અંબાલામાં આર. આર. શેઠને ત્યાં લગભગ બરી સમગ્ર છે)

ગુજરાતના પત્રકારત્વમાં
અનોખા પ્રકાશન

કુમારના

૧૦૦ તથા ૨૦૦

આ અંકે

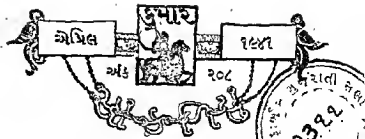
લઘુપ્રતિષ્ઠિત ચિત્રકારો
કવિઓ અને લેખકોની
ચૂંટેલી કૃતિઓથી ભરચક

અંકો

બીનહરીશ્વ કલાતમક રૂપરંગે
મટેલાં ૧૬૦-૧૨૫ પાનાં.
પૂર્ણરંગી તથા વિવિધરંગી
૨૦-૨૨ ચિત્રો, ફોટોગ્રાફો,
નકશા, આલેખો, વાર્તાઓ,
નાટકો, લેખો, કાવ્યો, દુયકા
વગેરે શિષ્ટ, સુંદર અને
વિપુલ જ્ઞાનસામગ્રીથી મંડિત

અદ્વિતીય અંકો

ફિંગર દરેકના બે રૂપિયા
બંને સાથે લેતાં રૂ. ૩૫
પોસ્ટેજ દરેકનું ૦-૧-૦
રિપ્રિન્ટર હસ્તવૃત્ત હોય તો અર્થ છૂટું
કુમાર કાર્યાલય • અમદાવાદ

ચિત્રો	ગાંધીજીવન (ફોટો)	આબીદમિયાં ગ્રંથક (પૃષ્ઠો)
	ફોટોગ્રાફી દરીશ્વરનું પરિણામ	મુખચિત્રો
	વનની સુરાવટ	રસિકલાલ પરીખ (ફોટો) મુખચિત્ર
	દરબંદની ખેતી	શ્રીમતી કે નિકેસન-બ્રન્ડેલ ૧૨૮
	છપો	
	સીમે કાપડી	બી. કે. ઝારિયાંવડ ૧૪૬
	માર્ગ નારીઓ	બી. આર. દેવ ૧૧
કાવ્ય	ઈરદર-૧૯૪૧	હરિશ્વર બક્ષ ૧૨૧
ચરિત્ર	શ્રીમતી કે નિકેસન	નરેન્દ્ર રાવળ ૧૨૬
વાર્તા	બાગેડ	શરીફ હર્ષ ૧૨૮
લેખો	આ સામગ્રી એક જાંબી	કાકાસાહેબ કાલેલકર ૧૩૦
	દુનિયા સાથે સંબંધ	(અનંત કાલેલકર) વસંત જોષી ૧૩૪
	પાટણના જૈન ગ્રંથબંધારો	ભોગીલાલ જ. સારંગરા ૧૩૬
	બતકબની શોધમાં	અમૃતલાલ વ. પંડ્યા ૧૪૦
	ગંગાતટનાં વૃક્ષારોપણ	રામચંદ્રભાઈ શાંકર ૧૪૫
વિભાગો	મારી નજરે	ર. મ. શ. ૧૪૨
	સંચારનાં યંત્રો (૨૦-સંગ્રહ)	૧૪૪
	નવાં પ્રવેશો	૧૪૫
	હરિયાણામાં હરબાઈ યાદો ... (બાલ વાર્તા)	૧૪૬
	Our Friends Abroad	૧૪૭
	ચિનમયાંદની ખૂબી (ફોટોગ્રાફી)	આબીદમિયાં ગ્રંથક ૧૪૮
	ફોટોગ્રાફી દરીશ્વરનું પરિણામ	અલ્પવંત બક્ષ ૧૪૯
	જીની નજીબાસ (૧૦) મેરી ડેવીસ	દેસાઈ વા. જો. ૧૪૯
	માપુકરી	૧૫૦
	આ મહિનો (એપ્રિલ) મુનિદાસમાં	૧૫૧
	છેલ્લું પાનું	૧૫૬

કુમાર પ્રત્યેક અંકે છ મહિનાની પહેરમી તારીખે બહાર પડે છે
મુદ્રક-ગુણશંકર રાવળ, તેની અગ્રેમકાશક રવિશંકર રાવળ, કુમાર પ્રિન્ટરી, કુમાર કાર્યાલય
૧૪૫૪ સમયપુર અમદાવાદ. પોસ્ટ ક્ર. ૧, બલકેશન ૩, ૬૫, પરીશિલ ૧૨ સિ., છુટક હસ
આવા: સંપાદક: કુમાર એપ્રિલ, ૧૩૬-૧૪૨ મેગેઝિન ૧૬૬ સંપાદક-૧; તથા બીજા
એડિટર: આર. આર. શંકર ૬, શિલ્પ સાહિત્ય બંકાર અને રાજ્ય જાહેસ પ્રિન્ટિંગ રીટી.
કુમારમાંનાં સર્વ લખાણો ચિત્રો અને ફોટો કૌંખીવાદથી રક્ષિત છે

મેલેરિયા તાવને હાંકી કાઢો

મેલેરિયા, ઈન્ફ્યુએન્ઝા વગેરે તાવોથી દિલ્હસ્તાનમાં દર વર્ષે લગભગ દસ લાખ માણસો મરણ પામે છે એ હકીકત સરકારી હેવાલોમાં

પણ સ્વીકારવામાં આવી છે પરંતુ એ વેળાસર હતાગા અકસીર દવા લેવામાં આવે તો કોઈપણ પ્રકારનો બચ રહેતો નથી એવા ડૉક્ટરી અનુભવ છે. ક્રાન્સના નામાંકિત ડૉક્ટરોએ ધણો જ પરિશ્રમ કર્યો તેમજ વૈદકિય પ્રયોગો કરીને દિલ્હસ્તાનની કોઈ પણ હવામાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવી આસ દવા 'સોનામીલ' નામની ટેબલેટ તૈયાર કરી છે આ ટીકડીઓ (ટેબલેટ) મેલેરિયા (હાંકીઓ તાવ), એકાંતરે તાવ, ઈન્ફ્યુએન્ઝા, ડેન્ગ્યુ (સાંધાના દુઃખાવા) આદિ આવેલા તાવ, નાવના ઉપદ્રવ વખતે તો તાવ તેમજ તાવને લીધે પેશીયા (લિવર) વધી જતું, તાવ પછીની નબળાઈ વગેરે ઉપર થતી જ ફાયદાકારક પુરવાર થઈ છે.

આ ટીકડીથી પાચનશક્તિ વધે છે, શક્તિ આવે છે અને શરીરપ્રકૃતિ સારી રહે છે. માટે એથી તાવના ઉપદ્રવ જેવા પ્રસંગે સાવધાની તરીકે, (Preventive) ધાખી જ ઉપયોગી છે. શરીરની શક્તિને જરા પણ હાનિકારક નથી. તાવના મૂળ કારણને જાહેર થઈ દૂર કરનારો અખુદ્ધ અને કમન દ્રવ્યો આ ટીકડીઓમાં નાખેલાં છે.

અને નામાંકિત ડૉક્ટરોએ આ ટીકડીઓના ઉપયોગ કર્યા છે અને તેનું અણેની મુક્તિક પ્રસંગે કરી છે.

૨૫ ટીકડીની બોટલીની કિંમત રૂ. ૧ ૪-૦

પાંચ " ૩-૨-૪ "

દવાગા તથા ડૉક્ટરોવાળાં પાસે છૂટક મળશે. શહેરમાં દરેક નબળીતા રેમિટ્ટેને ત્યાંથી મળશે.

દિલ્હસ્તાન, બરમા અને સીસીનના સોલ એજન્ટસ

કોપાલદ્રા અને ક. લિ.

૮૬, ન્યુ બટવાડી સ્ટ્રીટ. મુંબઈ-૨

હાંકી તાવ

'સોનામીલ' થી હકે છે

કુમારો માટે પ્રાણવાન નવાં પુસ્તકો પોતાના બાલ્યજીવે હતું મેળવી જેણે જગત ઉપર શાસન રચાવ્યું, જેના નામ માત્રથી ત્રાસ, ભય, દુઃખ અને કારમા આક્રમણની ત્રાસદાયક વાતો આપણને અત્યાર સુધીના ઇતિહાસોએ શીખવી છે તે મહાન પુરુષ નથી જ દરિએ નવા જ રવરૂપમાં સત્ય હકીકતથી ભરપૂર

જંગીસખાન

સચિત્ર ૪૫૪ ૨૨૫ કિંમત રૂ. ૩. ૦૦

ગરીબ માતાનો રખડેલ અને હાંકીઓ ગણાતો ઉદ્ધત પુત્ર

કમાલ

રેશનો સેવક: સ્વાતંત્ર્યપ્રેમી: રાષ્ટ્રોદારક નીતિઓ તે મુરતશ કમાલનું જીવન

શ્રી શરદાબાબુકૃત નવલકથા

સુવાસચંદ્ર

૫. ૩૨૦: પાકું પૂંકું: કિંમત રૂ. ૨. ૦૦

રાજવી કવિ કલાપીના બે કાવ્યસંગ્રહો

ગ્રામમાંતા અને બીજાં કાવ્યો

સચિત્ર : ૦-૧૩-૦

હૃદયત્રિપુટી ન બીજાં કાવ્યો

[પ્રીત્વર તથા સાદાં ચિત્રો, પ્રીત્વર નેકર સાથે]

કિ ૧-૧૨-૦

જીવનલાલ અમરશી મહેતા-અમદાવાદ

જીવનલાલ અમર સન્સ મુંબાઈ-૨

નવચેતન

દર માસે

૧૦૦ પાનાનું

અનેક ચિત્રો સાથે

વિવિધ રસમય વાચન આપતું સર્વોગસુંદર અને

અનોખું માસિક પત્ર

લખ્યા: નવચેતન આફ્રિક ૨૫ થોલોક સ્ટ્રીટ, કલકત્તા

વાર્ષિક રૂ. ૬૬/- અલ્પદેશમાં રૂ. ૭ દિવનવાર છૂટકે નકલના ૦-૧૨-૦

ટે.નં.૩૧૯૭૫

નવોઢકાણે

ટે.એ.લોજ

નસિંહ લોજ

Gujrat. રહેવા તથા જમવાનું સુંદર સ્થાન

૧૬૭/૭૬ હાનબી રોડ, હાટ, મુંબઈ

તફન લેટેસ્ટ

ફેશનની

નોર્જેટની

તથા

ખનારસી

સાડીઓ

અને

કિનારીઓ

ના સ્પેશ્યાલિસ્ટ

ધી હિન્દ સ્ટોર્સ

૨૬૧-કાલજાદેવી રોડ,

મુંબાઈ-૨

ટે. નં. ૨૬૧૧૮

હાસ્ય અને કિલકિલાટ

કરતાં બાળકો

માનાનું હૃદય સદાય અજવાળે છે

આકર્ષણીય: નાનાં બાળકોને અપચો, કાલકી, પેટ મોડું થવું, પેટ સાફ ન આવવું, પીળા લીલા જાડા ચવા વગેરે કદોષ ઉપર અકસીર કાર્પ અલ્પ છે. આકર્ષણીય તુરતમાં જન્મેલાં બાળકોને પણ સંપૂર્ણ સલામતી સાથે આપી શકાય છે, કારણ કે તે માના માવજ્ય જેવું નિર્દોષ છે. બાળકોને રોજન આપવાથી તેઓ ખીંચતા ચુકાચ જેવા સુંદર અને તંદુરસ્ત રહે છે.

ખાલસી એકતી પ્રા. રૂ. ૧) વી.પી. અર્થ જુડું

ન્યુમો કેમિકલ વર્કસ

નવેશ્વર ચાકી, ૩૮૭, કાલજાદેવી રોડ,

ખાદી બેડાવ સાથે, મુંબાઈ

ફોન-૨૬૧૨૧

શ્રી-જીવનમાં ચલકદમીના સંસ્કાર પૂરતું શ્રીઓ મરિ નવું માસિક

શ્રી-જીવન

સંપાદક - મનુભાઈ જોધાણી

ગુજરાતના જાણીતા શ્રેષ્ઠ બાઈ-ગરેબોના રામ, મર્યા, વાતી, જીવનચરિત્રો, નિર્મળ, માતૃ વાતી ઉપરાંત શ્રીઓને ધરમથુ ઉપયોગી થઈ પડે તેવા શ્રીઓના રાગોના ચિત્રિત્તા ને ધરમથુ ઉપાય, રસોઈપર, ડાહ્યામાનું વૈદ્ય, મોસમનાં શાકભાઈ, અરત-ગુંથણ વગેરે વિષયો આવે છે. આશો માસનો ખાસ મર્યા એક આપ્યો છે.

નોંધ અને ગર્યામાં શ્રીજીવનની ગંપર્બ માહિતિ આપવામાં આવે છે.

ખાજકોને મારે ખાસ માસિક માથે જોડવામાં આવેલ છે.

નવું વર્ષ કારતકથી શરૂ થયું છે

વાર્ષિક લવાજમ - દેશમાં ૪-૦-૦ પ્રદેશ ૪-૦-૦ પરદેશ ૫-૦-૦ (આઠ શીર્ષો) મોસલ સાથે

ગર્યા એકનો લાભ લેવા ઈચ્છનાર મારે જાણ ૧૯૬૧થી

આશો ૧૯૬૧ સુધીના મર્યા ગર્યાં લવાજમના પાંચ રૂપીયા મોકલવા.

ગુજરાતના જાણીતા શ્રેષ્ઠકની નવલકથા વાર્ષિક માહકોને જોડ તરીકે આપવામાં આવશે.

આદક થવા લખો—મનુભાઈ જોધાણી - જવેરીવાડ-અમદાવાદ

ખાજકોને નંદુરસત તાકાતવાન, રૂપપુષ્ટ અને

સોન્દર્યવાન બનાવવા **ખાખુલીન** હમેશા વાપરો.

તે જાદુઈ તેમજ દેવતાદાર દોષી બાળકો પ્રેમથી માગે છે.

ખાંસી, શરદી, અછળું ચુંક, ઉલટી વગેરે મરાટી શક્તિ આપે છે.

દેકે દવાવાળા વેચે છે.

ખાઓકોડીયલ

જેવાં નીચ વર્ગીય દિલ્લમરમાં પપરાઈ રહ્યું છે.

શ્રીઓના અભિષેકના તમા દેકે પ્રકારનાં દર્દો પર એ દવા

અમરકારક કામગીરી જાળવે છે.

શ્રીઓની શક્તિ, સંવેતિ, અને સોન્દર્ય માટે અનુપમ દવા છે.

જોડે જોડ

ખી.એ. એન્ડ પ્રધર્સ (દવાવાળા) લ્હા-સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ-૨-૩, કલાઈવ રો, કેલકેટા

મધુમેહ
મટાડયો હવે
તમારા જ હાથમાં છે

મધુમેહ (મીઠી પેશાબ) મટાડવાનો ઉપાય,
જેમને કરી આ રોગ થતો નથી તેમના
જીવનમાંથી જડી આવે છે. અમેરિકાની ફેડ-
લીક લંગલી કોમેર્સિયલ આ હસ્તનું નામ પણ
નથી. અને શોધ કરતાં એમ જણાય છે કે
આ શોધ ઉત્સવો વખતે જે આશ્ચર્ય વન-
સ્પતિનો ઉકાઢો પીએ છે તેમાં મધુમેહ મટાડ-
વાનો દિવ્ય શુભ છે. કોપાલદ્રા નામની આ
વનસ્પતિને યુરોપમાં અનેકરીતે તપાસી બેઠ
કાન્સન્ટી નેશનલ લેબોરેટરીઝ પેરીસમાં
૧૬ ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૨નાથી રજિસ્ટર થયા પછી જ
તેને હિંદુસ્તાનમાં લાવવામાં આવી છે. ઇન્ડુલીન
જેવા ગ્રીષ્મી ઇલાજથી પણ સાજ ન થએલા
દરદીઓ કોપાલદ્રાથી કાયમના રોગમુક્ત થઈ
સુખી થયા છે. એક માસના સંપૂર્ણ ઔષધની
કીમત રૂ. ૧૦) પોરબેજ એકરટ્ટા, દરેક શહેરના
ગ્રામીણો કેમિસ્ટો અને દવાવાણાને ત્યાં મળે
છે. “મધુમેહ-તેનાં કારણો અને તેના ઉપાયો”
એ નામની ઔષધી મક્ત ગોકલાનીશું.

કોપાલદ્રા અને કંપની લિ.

૯૬, ન્યુ બરવાડી રોડ

મુંબઈ ૪

કોપાલદ્રા

ડાંગરેનું બાલામૃત
છોકરાઓને માટે ઘણું પોષ્ટિક ચોક્કસ છે.
જે નળણાં અને તંત્રાએલાં
બાળકોને સાજાં કરે છે

ગોખા હીરા તથા
ઝવેરાતના દાંખાના

ગોખા હીરા તથા
ઝવેરાતના દાંખાના

ઝવેરી

લેમિગ્ન રોડ - મુંબઈ નં. ૪

Phon. 42433 Grams. DASNAROTAM

મહાગુજરાતનું માનીતું માસિક

શારદા

તંત્રી: ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા

ગુજરાતી માસિકોમાં 'શારદા' કદમ્બીતે વાત પાડે છે!

'શારદા' એ એકલું ગુજરાતી માસિક છે જે દર મહિને બે ત્રિંગી ચિત્રો અર્પે છે.

'શારદા' એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે જે સોરઠી લોકસાહિત્યની રસદહાણુ માટે સુપ્રસિદ્ધ છે.

'શારદા' એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે જેના તંત્રી અંક, નવલિકા અંક, લોકસાહિત્ય અંક, પ્રોફેસર અંક અને દીપોત્સવી અંક માટે હજારો લોકો દર વખતે રાહ જુઓ છે.

'શારદા' એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે જે શિષ્ટવર્ગ અને આમવર્ગના સાહિત્યનો સુગેળ સાધે છે.

'શારદા' એ એકલું ગુજરાતી માસિક છે જે દર વર્ષે સોરઠી ઇતિહાસની રા. રાયચુરાકૃત નવલકથા આલોકેને લેટ તરીકે આપે છે.

'શારદા' એ એકલું ગુજરાતી માસિક છે કે જે દેશના એક પેશામાં સાહિત્ય અને કલાનો રસધાળ દર માસે તમારે ત્યાં પહોંચાડે છે.

'શારદા' સત્તર વર્ષથી પ્રગટ થાય છે. તમે એના ગ્રાહક થયા હોયો જ ન થયા હો તો નીચેના કોઈ પણ સ્થળે આજ ને આજ ખગર આપો એટલે 'શારદા' શરૂ થશે.

૧૯૪૦-૪૧નું લેટ પુસ્તક રા. રાયચુરાકૃત 'નવલખ સોરઠ' બહાર પડી ચૂક્યું છે.

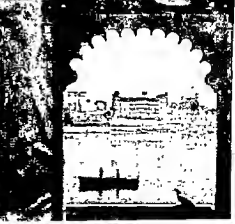
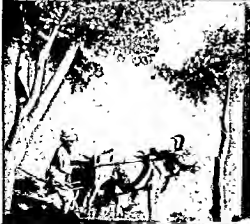
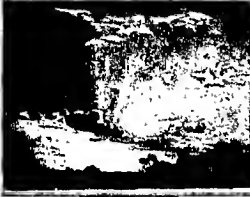
વાર્ષિક લવાજમ:
દિલ્હમાં રૂ. ૬-૮-૦
પ્રદેશ સિવાય ચોદ

'શારદા' કાર્યાલય,

લીમણપોળ, રાયચુરા-વડોદરા

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લી., વડોદરા.
આર. આર. શેઠની કંપની બુકસેલર્સ, પ્રિન્સેસ રોડ,

સુંખાઇ નં. ૨.

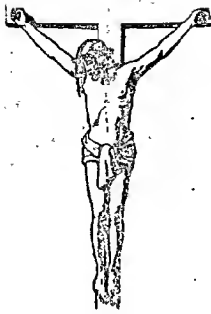

१३ : फोटोग्राफ दौलतबाग दरवाजा का बिजो. (बिजो बाटो लुडो आ बागु १४८)
 १४ : फोटोग्राफ बिजोबागो दौलतबाग दरवाजा का बिजो. (बिजो बाटो लुडो आ बागु १४८)

आर बिजो. लुडो बागु १४८.

वननी सुरावट
गिरधर • रमिनाल परी न

ઈસ્ટર • ૧૯૪૧

• સ્પષ્ટતા •

૧ ક્રૂસ ઉપર ઈશુ

શોભતો સુકુટ કંટકો તણો,
નિર્ઝરે રુધિરગિદુઓ; બિડી
તમ ધૂળ તુજ અંગ ગાળતી.
સૈનિકો જુગદું ખેલતા નીચે
ને મૂકે છ તુજ વસ છોડમાં.

પાંચ જે મણુ હતા પટેલ ત્યાં,
અધિક એક મણુ પીડતો તને,
ત્યાં અમણ તુજ માત, ને વળી
ત્યાં હતી રમડુ જે ઉગારી તે.
ખેયથી જીવન ધન્ય જે થયું
તેમનાં રુદતદુઃખાની વ્યથા
આજ ના જરી ય ટાળી તું શકે.

નેનથી સર્વ વિદાય એમની
નેન નિમ્ન તુજ એ જતાં ઢળી.

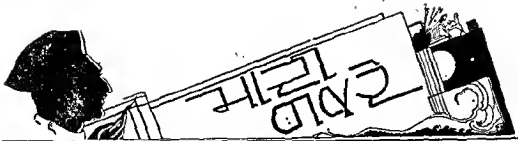
૨ આજે

તારી એક અવિરામ કામના
સ્વર્ગ પૃથ્વી પર લાવવાની જે
જે હજાર વરસે ય આજ તે
વેદના જ રહી માત્ર કોઈની.

કાળરાત્રિ પ્રતિશબ્દ પાડતી:
'સુદ્ધઅગ્નિ મહીં ભરમ થે બધી
સિદ્ધિ માનવકુલોની' ને હવે
કલાન્ત સૂર્ય જિગતાં ય થાકતો.
જાવટે જગત જીતવું અને
ચાસને જીવન કંધવાની જે
ભણ આજ અવશેષ એપણા
છે પરાજયની માત્ર એ કથા.

તે વ્યથા જગતના કઈકની
લૈ ધર્યો સુકુટ કંટકો તણો.

હરિશ્ચંદ્ર ભ. ભટ્ટ

રાષ્ટ્રવિધાનમાં એ કાદી છૂટ બની શકે

● જે દેશના વતની હોવાને તમે કાલો ધરાવો છો, જે દેશના હક્કો અને સ્વાતંત્ર્ય પ્રમાણે તમારે જીવન યટાડવું છે એવવા તમારું રહ્યું છે, તેમાં પ્રાણ પૂરવા, તેની આવના પ્રતીક્ષા રાખવા કદાચ એ નરપીડો મોઠાંમોઠાં બહિષ્કારો અને સ્વાયંભૂ કરી રહ્યા છે. એમની કાઠીમાં પહોંચવાની તાગકાત કે શક્તિ કદાચ તમારામાં ન હોય, પણ તમારાશા માનુષ્યમિત્રા ઉત્પત્તિ અને કર્યાનની સારી તમજા હોય તો તમે રાષ્ટ્રની સમૃદ્ધિ અને શક્તિના સેવકમાં જે દારા કંઈક ફાળો આપી શકો એવી હબરો તમે ન બંધવહારે બળેપણ તમારી સામે પડ્યા હોય છે. તમે બંધે પોતાં દાંતો કરી ન શકો, વખતના ભાગ આપી ન શકો. કોઈને આવશ્યક આપી ન શકો, તમારી નોકરી કે પકડી તમને બહાર વળા કે લેખક કથામાં બાધક થોડાં દોષ અને રાષ્ટ્રસેવા થઈ શકે કદવું તેની કાચારી તમે અનુભવતા દો, તો એટલું જ હતું કે કંઈ ન કરો તોગળ રાષ્ટ્રની યત્નિચિત સંપત્તિનાં બચે બચે તો તમે આકાશી શકો છો. તમે જાતે તેમજ તમારે કુટુંબ અને વસતુ અને આચારમાં સેવક બતાવી બચાવ અને કલકલરમાં ધારણુથી દેશને સારી ચિંતની અને સ્વાચ્ચના પાડ પર કાળી તફરેદ રાખી શકો છો. તમે પરદેશી અંતરીની નહિરિયાતો કમી કરી શકો છો. આગવા અંતરીથી વહેતું ખૂબીથી તાપડી તેનો બગાડો કે તણુલણો લાભ કઠાવી શકો છો. જે રીતે તમે વધારે અચાતું દ્રવ્ય બચાવો છો અને રાષ્ટ્રીય સમૃદ્ધિમાં ફાળો આપો છો. હબરો એવી નહીં બાળતો હોય છે કે જેના આવરણુથી પ્રભુ પાતાના બળ, સંપત્તિ અને શક્તિનો સંચય બનવા શકે છે અને વધારી શકે છે.

● પહેલા પ્રયોગ તમે તમારી ખાત્યાનની રીતિમાં કરી શકો છો. ન બેઠબે બેઠવા પદાર્થો પાતાના બાળમાં લેવા એ તો એકએક હિંદીની બંધે જન્મની કુટિય છે. બારીય સંસ્કૃતિનો ધલવકો લઈ કરતી બાળબંધુ કામ એની પ્રથમ જવાબદાર છે. પછી કહ્યું જ નહિ મળે એવી પુણ્યસાચે પતરાવલી ભરવક અચવી કોડવાડના ઉકરડા પડતા મુનનાશઓ પોતે દેશનું કંઈક આજ પુવાર મેળવે છે એની એમજ પાચ્યા પહેલાં જ તેના મન્યાનમાં પ્રવચનો કરે છે અને

બપોરેલાં બપોરનાં રોજોમાં કદાચ બંધે મરનાંએ કદાચ બના દેમથી પીરશે છે ત્યાંદે ધર્મચિત્તનું મો શરમથી કંઈક થઈ બચ છે. પોંડા જમાવવારો અને ખાઈ પહોંચીને દેવમલેય કરવી એ આપણા સમાજનું મહાન અવલમ્બ અને નાંદાર્થ છે. આ રાજવાની કુરજ એકએક રાષ્ટ્રપ્રકાશી છે. આપણે પટેલીઆઓ ને ક્રાંતિઓને બંધે નેહ્યા આ બાળતમાં વીતવીએ-શરમાવીએ, પીરમનાશમાં આવેલ કુટુંબ અને જન્મનાશમાંને આક્રમક રીતે રાખી જવા પ્રયોગીએ, છતાં કદાચ પરિણામ કંઈ નહિ દેખાવ; પણ એક એક માણસ એ પોતા પૂરતો બંધેબંધે દેશવારશે તો આ સર્વ સરજ થશે. બાળમાં પડ્યું મુક્યું વંદે મુક્યું પીરસવા જ ન રહેતું એના આશ્રદ સંબંધે એકએક એક એક રાજો નો એ પ્રયોગ આજ નહિ જ બન્ય. પીરમનાશ આપણું બરી બચ તોપણ જતેપાટીની કુરજ રહે કે તેણે જવા રાના પદાર્થો કાઢીને બાળ રાખવા અને બહાર પડે તો જ તેમાંથી જવાદે લેવું, નહિ તો તે કાઢ્યું સમજું. આ પ્રયોગથી આપણે આપણા ધરમાં ઘાય બચાવની રીત રાખત કરી રાખીશું, એટલું જ નહિ પણ થીયોને બપોરનાં કરવાની-વિશેષ રાખી મેળવીશું. બપોરનાં અઠવાનાં એકદ બચતુ કેદના પણ ઉપયોગમાં કાળી રાખશે કોના થઈ નહિ તો નેમાસા બરને તે કેદીય બનશે. બાળે કપર, વૃદ્ધો કપર, મિત્રો કપર આ વિચાર કમાશે તેના અવહારમાં પ્રચાર કરે. રાજાઓ અને મેળેજોનાં રેડાડમાં તેનાં મોખરપરો ખૂંચે તેની વાદ આપો.

● એ જન્મ સંસ્કૃતિ તુ બરી કે છે

● ખૂબીયાનમાં સેવક અને બચવરના એ માત્ર કલકલર જ નથી જમ્ય પ્રત્યેક પ્રાણી સંસ્કૃતિનું માપ પણ તેમાંથી નીકળે છે. સંસ્કાર સંસ્કારની વાતો કરતા નાવરિકો ત્યારે જન્મવા બેસે ત્યારે જે હરમ્મે સીજન્ય ને સાતિ નબળી શકે તેમાં જ તેમની કેળવણી ને શાલુપમુને આંકે કે બાઈ આવરે. બની નાતોની અરબડ અને પોંચાઈ તેમજ એકવાડ અને બપોરની નિંદા કરવામાં સી સામેલ થશે. પણ નિંદાની પાટીઓમાં અને આસ દિનરોમાં કેટલા બપોડ અને પોંચાડ થાય છે તેના સાક્ષીએ સોધવા નહિ પડે. જે પ્રથમ અચિ-પચી દુર્લભોને જીવિકાર લેવા માટે છે તેણે ખાત્યાનમાં સાદગી, નિમિત્તપરપણ અને સીધી બરડાં મીના કેળવ્યું

અંતરાવદાન ચિત્રાવસિતું ત્રીજું ચિત્ર - 'કાની એવા વધે ?'

કોય ના તેઓ મદત્તવના પ્રસંગ મનની તુલા કેપા ટીન નથી શકે? બોલનમાં વ્યવસ્થા અને શાંતિ લાવવાના હ ખરેખર બહુ અધરા છે, પણ પ્રલના સામુદાયિક વ્યવસ્થા તરીકે આપણે તે સિદ્ધ કર્યું જ હુટકો છે. એટલા માટે વ્યક્તિગત દરેક બંને ચોક્કસ નિયમો અને પ્રતો રાખી કરવા જોઈએ. દાખલા તરીકે દરેક બંને સ્ત્રીકારે કે

(૧) હું કરી જરૂરિયાતના પદાર્થો માતા લાલુભા કઈશ નહિ. (૨) વધારે પીરસાએતા પદાર્થો પ્રથમથી આવજ દરી દઈશ. (૩) જાણમાં 'ઝેલું' ન જ પડયું રહે તેની કાપાઈ સંખ્યાશ. (૪) કોઈને નેની કચિ કેવ-શાન ખાવાનો આગ્રહ દરીશ નહિ. (૫) બોલન વેળાં અને તેટલી સ્વચ્છતા, વ્યવસ્થા અને ચીન જળવૃત્તિશ.

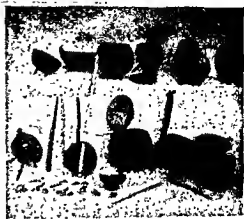
અમુદબોલનમાં તેા આપણે દર્શાવી અંધુઆનું દર્શાવ થા જેવું છે. અનેક માનુસો વ્યવસ્થિતપણે પીરવે છે, મરવું જ પીરસાય છે અને જ્યનેકવાર પીરસવા આપસથી કહને જોઈ પાટની નથી, જગનારાં બહુ પીરસાય ત્યાં પછી શરૂ કરતા નથી અને પછી પાંચ શાંતિ રાખે છે અને મરવું પહેલાં પહેલાં એક એક દરી દઈને મરવું પાર પાડવું નથી. મરવું પાંચનો દિદીએતાની જગવાની રીતો થર

કાઠો દરે છે, આપણા જગવાને જગલીપણું કહે છે અને નેથી આપણને કોતરની પ્રલ માનુસાનું એક કાશનું બનાવે છે. બીજે પ્રયોગ

● ને આપણાં વસ્ત્રોમાં કરવાનો છે. દાખલકલ અને કાંચેલ-મા માત્ર 'અમારું' (આગ્રાક) દેખાવા ખાતર જ અર્થાત્ 'પાશાક પદરવાની કદિથી આપણા દેશના એકેએક કુટુંબમાં કપડાંની અર્થાત્ દેશો પેલી છે અને અહીં કપાઈમાં મા-બાપા અને કમને તેઓ જોઈ પેલી રજા છે. ધારિયામાં ખળી કરકસર છે એ વાત સમજાવતી પડે જોય નથી, કારણકે તેનું છેલ્લું વર્ષિકે કે પાંચ છેલ્લું ને કઈ કપાઈમાં આવે છે. પણ આજના જગનામાં સાદકલ, મોરેર, દેશકે વગેરેથી પ્રવાસ કરનારા, અને યંત્રો આપણ કામ કરનારા માટે તે સજાચનીભર્યું નથી. મરિ જ સીવેલી મુરવાત કે લેવા આવકમક છે, પણ અકસોસ એટલો જ છે કે નેમાં થવા મરવોતર પ્રકરિને લીધે એટલી જળી નકસો થાય છે કે હેતુ બાળકને રલી જળને પછી દેશન પર જ ખર્ચ થાય છે. થળા જે સમુદાયેતકો સાદી મુરવાલ પદરણ કે અંતી લાધે ધોઈ સ્વચ્છ સખી પહેલે છે ત્યારે સમસ્તિત્વા અને સુસજ્જતાના મુદ્દેજ નમુના દેખાય છે. તેની આગળ અપદુંડર ચિત્રાવ-

વાળો કોલેજિયન દંડપ્રાપ્તિમાંથી વધારે સારી માપ પાડી શકતા નથી. વસ્ત્રની બાબતમાં સ્વાસ્થ્ય પ્રસંગે સિવાય આપણી વિદ્યાર્થીઆલમ એકસરખું સાદાદનું ધારણું થાય છે. તે કંટાળી સાપ્ટસંપત્તિ બધી રહે અને નેમના જ ઉત્કર્ષ તેમજ વિદ્યાસંવર્ધન માટે તેમની તાકાત વધે.

આ નો ચાલુ પક્ષાબ્ધિની ફરકસરનો વિચાર મંથા; પણ એ વસ્ત્ર પહેરાઈને નકામાં થયા બાદ તેમાં થએલા અર્થ પૂરો વસુલ કરી લેવાની ચામત્યા આ એક મિત્ર બતાવી છે તે પણ જાણવા જેવી છે. તેમજ મુરવાસી અને સ્થા-ગાથી કોમળાઓ અને શેલીઓ બતાવી; કામના વાંદાનું કાંટના કુકાડાના રંગના પર સારી લઈ આવેલો, આકળા વર્મદેનાં પાકળનાં અતિતર બનાવ્યાં અને એવા બહુ કાપટનો સારસમાં સરસ ઉપવાસ તેથી થઈ નહા; ખમીરો અને પહેરણીમાંથી તેમજ કમલો કાઢ્યા, સ્ત્રીલોક કપડાંમાંથી બાંધે જ એકે અધિક તેમજ નકામું જળા રીધું હતું. બહુ છેલ્લે વધેલા કુકાડા ધરની આકાશી મદત સંપત્તિ સાચા દત્તા. ત્રીજે પ્રયાગ

એમાં ટોપરાંની કાચલીઓમાંથી ઉપચોગી પદાર્થો

ચેતુકોહટની આંગ્રી સાલુની પડી, દાંતિયા અને કામ-જસના હાથમાંથી આવતી સીને બનાવનાર બાવનરના કુશળ કાદીગર શ્રી માનદીકર બદે પદાર્થોની ફરકસર અને ઉપયોગના અનેક પ્રયાગો કર્યા છે; પણ ખાસ કરીને તેમણે બનાવેલી કાચલીની રબબીઓ, એકાદ વગેરેને ઘસી ચકાચિત કરેલી તમે જુઓ તો તમને નવી કુકાન ખાસવાનું મન થાય. આજવા ખરીદીને મિત્રોને બેઠ મોકલવાની ઈચ્છા થાય. બમિલા દાંતિયામાંથી ફરસાં સીવજીનું લમિયાદ, પેપરનાકક, બટનો વગેરે પણ નવસ હાથોને સ્વપ્રકાશ પડે પાડે છે. તેમનાં આનંદમાં કાનમ, ફરતી કે જરી ન છે. આ બાદને લેઈને તમને અધિકારના મૂળ કાઢી-શોષકોનો ખ્યાલ આવે. તે પોતાના કુરસરની ઓએક મિનિટ સુદોષમાં વાપરે છે. ગદેરના એક કાંડે ખારમાં બંદરી મન્દરી કરનારા જુવાનોને સમિત્યાબાહાર અભરસાન, અખાડાકાર નીતિ અને આદર્ય નેગલ સગાજસંગતના પાકો બહાની રચ્યા છે.

બધેલા વિદ્વાનો કે શ્રદ્ધા અને નિવમન ન બતાવી શકે તે આ સદા શિક્ષણવાળા યુવાને જમાવ્યાં છે

આમ, પ્રભને ફરકસર દ્વારા ક્રિયા, શિક્ષણ અને તાલીમ આપી પરતુઓને એવો કે નેવડા કામ લેતાં શીખવું હોય છે. આપણને ન જાણે કેટલી મેં પરદેશી ચીને લેવી પડે છે, પણ તેને વાપરવાની તાલીમની કોઈ કાઠખ નહિ હોવાથી બીજાનાં સંચો, વાંચિત્રો નિર્મિતો વગેરે જસક અટકે તો બમડે એટલે એટ ખમી એકી રહીએ છીએ. પરંતુ તેમાંથી બચાવ કે ગેવજ શોધી બાદનો ધન આકાંક્ષી કરી શકતા નથી.

● સમારકામ (રીપેરે), બંધબેરતા પણ (જેટલોઈમંદર) અથવા લાગુ કરી જેવું તે; તથા રસાયણી વિનિયમ કરી લેવો ને. હુનિયાના બધા વિકાસમાન દેશોમાં આ બાબતો સારી રીતે ખીસવવામાં આવી છે અને નેનો પ્રચાર ફરયામાં આવે છે. પાલી ઓખાં, પત્તીના કાચો, સોખંડના તાર અને ખીસા, રણર, કુચા, દેશમ અને ખીલ પદાર્થો ધરધરમાં વધારે પડી જાય છે કે નકામા થઈ જાય છે ત્યારે કાંઈ દેવામાં આવે છે અથવા કચરાના બાને જેની નાખવામાં આવે છે. આ વિષયમાં સુધરેલા દેશોએ નિખ્યાતો પાસે બારીક તપસીલ ફસાવી તેનું શું કરવું તે ઉપર નાની પુસ્તિકાઓ બહાર પાડી છે અને આ કાર્ય સાપ્તીય ફર-ફસરખાણું (નેશનલ હાઉસી બ્યુરો) કરી રહ્યું હોય છે. આપણે ત્યાં એવું કેમ કરે? જુઓ થોડા કાખલા:

પાસેલનાં આવેલા ઓખા પર બેઠ પુસ્તક પ્રકર મણું હોય છે. તેમાં ફરક સાઈઝનાં ઓખાં જુદાં પાડી નેને તોટયા વિના તેમાંથી શું શું શક રહે અને તોટયા પછી સાઈઝવાર પાટિયાં જુદાં કરી તેમાંથી કેટલાં કામચલાઉ નિર્મિત બની શકે તે ચિત્રો સાથે બતાવ્યું હોય છે.

લાકડાનો વેર ખૂબ ભેગો થાય છે તેમાં સરસ વગેરે રસાયણો ભળી રમકડાં, ફેમા હયાદિ કેમ બનાવી શકાય તેનું સાચું સચિત્તર શિક્ષણ હોય છે.

એક ચાપડી વળી છમીના રળીઆ કાપજ હોય છે. જેમાં તે સાચું યીલ હોવાથી તેમાંથી કેટલી જલતા શકાય. એતલેર વગેરે કેમ બની શકે તે બતાવ્યું હોય છે.

ન્યુસંપરના કામગીરી કેટલા કામમાં આવી શકે તેની જ એક નોંધ બહાર કરી હોય છે.

સરદાર પૃથ્વીસિંહની વ્યાયામની યોજના
વિશાળ પ્રમાણમાં આગળ વધે છે

૧૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓ માટે શ્રીષ્ઠ વ્યાયામ વર્ગ

- આ વર્ષે આ યોજના માટે મુંબઈનું પદ્મ મહારાજ પસંદ કરવામાં આવ્યું છે. ત્યાંના આદર્શ હુસ્તુલકથના વિશાળ આંખાવાટિયામાં જાણનાં કાર્યો કરવામાં આવશે.
- વ્યાયામવર્ગ તા. ૧લીથી ૩૧મી મે સુધી ચાલશે.
- કુમાર અથવા કુમારી કે યુવક અથવા યુવતી પ્રથમ ને દ્વિતીય સ્થાને રહેશે. પ્રત્યેક વર્ષે માટે નિયમ, ભોજન અને વ્યાયામનાં રમણે અલગ અલગ શાળાવાળાં આવ્યાં છે. માત્ર પ્રવચનો જ એકસાથે આપવામાં આવશે.
- વર્ષમાં એકવારની ફી રૂ. ૩૦ છે, જેમાં રહેવા તથા જમવાના ખર્ચનો સમાવેશ થઈ જાય છે. પ્રવેશપત્ર સાથે રૂ. ૫) અનામત મોકલવાના રહેશે. તા. ૧૧મા માર્ચે સુધી આવેલી અરજીઓ પર જ જાન આપવામાં આવશે.

સરદારપૃથ્વીસિંહની વ્યાયામનાં અને હવનજાતીયો દર્શક દિવસ યુવાનો સુપરિચિત થઈ ગયા છે. કમળા નેટલ નીચે બ્રાહ્મણ, કોચ અને શાસ્ત્રિયાના પાંદડેલાની અનેરી તક મળી છે તેનો લાભ લેવા ફેશના યુવાનો પુરી તૃપ્તતા ખતાવશે એવી આશા સાથે અમે આ વ્યાયામને સંપૂર્ણ ફેરફાર હેઠળે જીએ. સંપૂર્ણ તે વિષે સંપૂર્ણ વિગતો ક સારાહતી મેળવવા હોય તેમણે જાણ માટે ડિરેક્ટો સાથે સરદાર પૃથ્વીસિંહજી, મ. બો. ૬૬૦, ૭. પી. બો. મુંબઈ, એ સરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો.

આપણે શું કરી શકીએ

- આપણને કોઈ સંસ્થા આવી મદદ દે તેની આશા રાખતાં પહેલાં આપણે સંઘબળ અને માનવધર્મથી જે સંસ્કૃતી કરીએ તેમાં જ આપણી હતાઈની બાબત કદીપત જવાની. 'કુમાર'ના વાચકોને અનેકવાર સૂચન કરવામાં આવ્યું છે કે તમે જોતો જે જ્ઞાન ધરાવતા હો તેનો પ્રસાર અને લાભ બીજાને આપવા પ્રયત્ન કરો; તેમ ન લાભવા હો તે વિષયનાં પર પ્રત્યેક બોલો. પણ તેમાં આજે પાંચથી

વધારે પ્રતિબંધન મળ્યો નથી. રાષ્ટ્રીય સંવર્ધન અને સંગ-કન્યા અતિ મહત્વનો ફરકરનો આ વિષય મેં છેલ્લાં છે તે જોઈતા જ આનંદ કે તે વિષયમાં નિષ્ણૂત જ્ઞાન ધરાવનાર શોડામાં થોડી પણ સેવા 'કુમાર'ના વાચકોને આપવા તત્પર બને. નીચે જણાવેલા વિષયો પર નાનાંમોટાં લેક્ચર સુચનો અને અનુભવેલ પ્રયોગો અને મોક્ષવામાં આવશે તેનું યથોચિત પડાવન 'કુમાર'માં કરવામાં આવશે.

વનસ્પતિઓ, વનસો, કાગળો, ધાતુઓ, ખોરાક, રસાયણો, દવાઓ, ઘડિયાળ, સાઈકલ, માઈક્રો, પીચબીક સામાન, પુસ્તકો, ન્યુસ્પેપરો, ફોટો, શાકો વગેરે જેકો સહજ મળી આવતા, જાણી જતા, નજીમાં પડતા પદાર્થો પર પ્રયોગો કરી તેનો વિશેષ જ્ઞાન કેમ લેવા તે પર ફંકી મોંધ, પ્રયોગ અથવા અનુભવ જાણી મોકલનારનાં નામ સાથે ને રસ્તે, કરવામાં આવશે. તેમણે પહેલા પ્રશ્નો પણ વાચકો અગળ રસ્તે, કરવામાં આવશે. કોઈ ને કોઈ તેના અનુભવ કરનાર અથવા આપશે તેા પૂછનાર અને કહેનાર તેમજ વાંચનાર વચ્ચે તેનો જ્ઞાન મળી શકશે. ફેરફારોના અર્થો નાકો સોફો વાંચી આપણે નહિ થતાવી શકીએ?

ર. મ. રા.

શ્રીમતી કે નિકેસન (અનુચીધાન આમળના પૂ. ૧૨૩થી)

નાળી અને પુ. પી.નાં વર્ગમાંમાં ફેરફાર પડીએ મારી. દરમિયાન ડી. ન્યુસેમ પારોસના પ્રખ્યાત સંસ્થામાં એક ચિત્ર મુક્યું હતું તથા સંસ્થાના પ્રદર્શનમાં ચાર ચિત્રો મુક્યાં હતાં. આને તેઓ કલ્પતામાં છે.

આજકાલ શ્રીમતી નિકેસન દિલ્હીનામાં ફંકા અને પડીઓની એક ચિત્રમળા કરી રહ્યાં છે. તેની સંખ્યા ૨૦ થી ૩૦ જેટલી થશે. તેમાંનાં છબીકે દાર્દ્રમ્મ બોલકે દિગ્ધાનાં વાપિકોમાં છપાઈ ગયાં છે. જાણી સંખ્યા પૂર્ણ થઈએટલે તેઓ એક શ્રેષ્ઠ ગદ્યકાર પાડશે. રહુડિયામાં કામ કરે છે ત્યારે તેમનાં જે નાનકડાં ફર્નરો ગામડાંથી અગળાં થતાં જ નથી અને પડ્યાંવાપર્યાં ત્યાં જ રહે છે.

આત્મકે તેમને હાથે પી.બી. એન્ડ સી. આઈ. દેશવે માટે મે સુદર પોટરો અને રહ્યાં છે જે થોડા વખતમાં જ્યાં રહેશે પર નોંધશે.

તેમની કામની સગી અગત્ય છે અને તેમાં તેઓ હવનનો ખરો આનંદ ભોગવે છે. શ્રી નિકેસન—અનુભવેલ ધર્મો જ આપણુ અને પ્રેમી ગાઈ છે. વિદી સમાજમાં જાણી જતા ને જાણી જતા છે ને નિષ્ણાસ અવતાર રાજ છે. કમળા દગલો મારે તેની સલાહનું આદરણીય છે.

નરેન્દ્ર રાવણ

૬

મખાં કેટલાંક વૈજ્ઞાની, કે. નિક્સન (K. Nixon)

ની સહાયથી ચીનનાં એવાં, મુંગાઈના ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયાના 'ઇસ્ટ ટ્રેડર' વીકલી નામના પત્રનાં મુદ્રિત ચિત્રો અને રેસેલે રેસેલેનાં 'પરનાં પોસ્ટરો' યજ્ઞાએ બેંચાં દેશે. ને સિવાય તેમનાં અસલ મોડાં કેનવાસચિત્રો મુંગાઈના ટાઈમ્સનાં બરનાં પ્રદર્શનામાં પ્રતિ ચૌ પ્રેક્ષકાનું અચૂક આકર્ષણ બનતાં રહ્યાં છે. કલાનાં ક્ષેત્રમાં નારી-સમૃદ્ધિ જે પ્રતિનિધિત્વ કાબુનું છે તેનાં અગ્રિમ અસરકારક આગળ પડના કાચો આવી રહ્યાં છે. દિલ્હીના આંધે નેળે જીવ્યાં વૈજ્ઞાની જે માદ સંગ્રહ સાધે છે તેને લીધે તેનો પરિચય અનિવાર્ય બને છે, એટલું જ નહિ પશુ હિંદના નારી-સંગતને તેઓ એક આદર્શ પૂરો પાડે છે. 'કુમાર' નરસી સેવાએસી ખાસ મુકાશનને પરિણામે અંધે ને રંગુ થાય છે.

તેમનાં પ્રતિ ગિ. 'અસરકારક' રીતે તેઓ કલાગા ઉપર આસન ડાકે રીડ પર વર્યાં છે. તેમના મુદ્રિત પ્રકાશમાન ચિત્રકર્મમાં કાળજી થતાં જ ચારે તરફ પશુઓ ને પક્ષીઓ, જાડાઓ પર કે જંગમની કરોડો પર બેઠેલાં આંખો પડવાપડતાં દેખાય છે. હું ગંધા ત્યારે તેઓ કળા કરી રહેલા એક મોરનું કાકુ પોસ્ટર ચીતરી રહ્યાં હતાં. નેમજુ કથુ: 'આ જાણી રહિંનાં કાકુ થાત કરે એવું હું કદી પ્રવચ્છતી નથી. નીનપણ્યથી જ હું તેમને આદતો હતી અને તેને લીધે મેં જાણપણ્યથી જ નેમની ચિત્રકાર જાણી જવન મળવાનું નિશ્ચય કર્યો હતો.' અને ખરખર, તેમનાં આ વચ્છનાની સચ્ચાઈ, દમણાં શ્રીક વખત પર તેમજુ એકલાં પોતાનાં જ ચિત્રોનું એક પ્રદર્શન મુંગાઈમાં ગતાવલું ત્યાર જાણી આજની હતી. પોતાના જાણપણ્યની નીચની વાત એમજુ જ કહી છે.

કેડનના ઉત્તર ભાગમાં નેમજો જન્મ થયો હતો. તેમના વડિલા અને કુટુંબીઓનાં પણ કુતરો અને ઘોડાં પાળવાનાં શોખ હતો. એ જ્યાં કુમારી કેને આકર્ષક ક્ષામનાં અને પેન્ડિસ પકરતાં આવડી કે તુરન નેમજુ તેમનાં કૌશલ કરવા માંડ્યાં હતાં.

તેમનાં વડે સાળાનો અવધાર પડે થતાં, કેપડન રહેકમાં તેમજુ કળાનાં અવધાર મહે-કર્યો. એ જો

શ્રીમતી કે નિક્સન

ચિત્રની શિક્ષક તરીકે કાવકાત મેળવી અને એ જ સાળામાં ચિત્રચરિત્ર ત્રા એક વર્ષ મીખામું. પણ પડી તેમનું 'કુટુંબ' સંતન કોડી અર્થિગદામ અંધું એટલે એ જગ્યા છોડી દેવી પડી. કેપડન રહેકમાં ગળુ વર્ષ રહ્યાં ને દરમિયાન દર અપનાડીએ એક દિવસ પ્રાણીગાળમાં ને આજતાં અને એક વાર પ્રાણીઓના અજાગમાં જતાં. જંગમી પ્રાણીઓ અને પક્ષીઓનો અવધાર ત્યાં જ રાખ સંકળે, ઘોડાં, કુતરો ને રોડ ઉપરથી ને ને રોડ આવેખોનો કર્યાં જ રહેતાં. અદારમે જો નેમજુ રોડેનાં ત્રણ કુતરોનાં કોર્કો કંડનમાં પ્રકટ થયાં હતાં. એ જ સમયમાં કેડનના મન્ટેશનન પ્રદર્શનમાં ચિત્રો, ગોકર્યાં અને ને પર રૂપાના તેમજુ જોનાના ચાંદ તથા કેટલાંક રોકડ કાનાઓ મેળાવ્યાં.

અર્થિગદામ જલમે તેમજુ ત્યાંની સંદેશ કુટુંબમાં આદર્શમાં અવધાર સ્થાપ્યો. આ જ સાળામાં ઘોડાં વડે પર પ્રખ્યાત કલાકાર બને તેન્સ પ્રિન્સિપાલ હતા. અરી તેમને મિસ ડી. ન્યુસમ (D. Newsome) જે દામ મિસિસ ગ્લેન (Mrs. Glenn) તરીકે આગાખાઈ તેનો મેળાપ થયો. તેઓ પણ એક વિદ્યાર્થી હતાં અને બંને વચ્ચે ઘણી માદ નેમી જતી. ઘોડાં વખત મ્હો બંને જાણુ અર્થિગદામમાં એક શોટા ધંધાર્થી કળાકર્મમાં જતાં અને છાપકામ આદે કરેલી મુકાશ શોખ્યાં.

મિસિસ ન્યુસમ-અનનાં માતા પણ પ્રસિદ્ધ કલાકાર હતાં અને કોરેડનાં અનના મુકાશના કાવક સમારી હતાં. ધંધાર્થી કળાકર્મમાં ઘોડાં 'વખત' કામ કરી એ બંને જલમે પોતાનાં રુડિગો સંકલવાનાં પ્રદારો કર્યાં અને રોડિગાવર કોવે-દીમાં મુકામ કર્યો. ત્યાં મ્હો તેમજુ માંધે જાણી કેડનના પ્રકાશોને ધણી ગોપડીઓ નેમજુ વાતીઓ મરે કામ કરી આપ્યું. ડી. ન્યુસમ માનવીઓ અને મકાનો ચીતરતાં અને કે નિક્સન પ્રાણી-ઓ તથા પક્ષીઓ આંધાર્યાં. એમ બંને મળ્યાં કહડ કામ કરતાં અને કોર્ક દિવસ નેમને વાંધા પડ્યો નહોતો.

નેમજો કેડનની પ્રસિદ્ધ 'મો આર્ટિસ્ટ' કળાકર્મમાં કામ કર્યાં અને તેના આશ્રય વચ્ચેનાં અંકમે વાર-પ્રદર્શનો કરતાં. કે નિક્સનની ત્રણ અર્થિગદામ વિગત અવધાર તથા

જ્ઞાનમેળવવાં હતાં એટલે તે શ્રેષ્ઠી વ્હાઈટ બ્લેક એક મોટી અશ્વશાળા ધરાવતાં. હતાં તેને ત્યાં જ્યાં ત્રણ માસ રહ્યાં. ત્યાં ને પોરેસવારી અને થોડાની માવજત પણ શીખ્યાં. તે વખતે ઘણાં મોઢાઓનાં પોર્ટ્રેટ તેમણે દોર્યાં.

ખાસ રુબરો મુલાકાત તેઓ પારી, ડેમ. ફ્રેન્સ વગેરે ફ્રાન્સ તેમજ ઇટાલીના ઘણા બાગોમાં જતાં અને ત્યાંના સુખસિદ્ધ કલાકારોનાં કામ જોતાં.

૧૯૨૯માં તેમને હિંદુસ્તાનમાં આવવાની તક મળી ગઈ. એક 'શિક્ષણસાહિત્ય પ્રકાશક મંદિર' તરફથી એ મહિનાનું કામ મળ્યું અને તે મારે તે કલકત્તા આવ્યાં. ત્યાં તેમને ફિટ ઇન્ડિયા રેલવેના પ્રકાશનખાતાના મુખ્ય અધિકારી મળ્યા. તેને તેમનું કામ ખુબ જ મની મળ્યું અને પોતાની રેલવે માટે કેટલાંક પોસ્ટરની સામગ્રી મેળવવા રેલવે તરફથી તેમને પ્રવાસ કરવા મોકલ્યાં. તેમાં હિંદનાં પ્રાચીન રથોના તેમજ જોડે પાળ્યાં. મયા. ૫૮૫૫. અલ્લાહાબાદ, બનારસ, કાનપુર, આગ્રા, દિલ્લી અને મુંબઈ જોઈ તે પાછાં ઇંગ્લેન્ડ જતાં થઈ ગયાં.

ત્યાં રહી પછી તેમણે ઇસ પોસ્ટરો તૈયાર કરી કલકત્તા મોકલ્યાં. ને સાથેસાથે 'ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા' માટે કેટલુંક કામ કરી મોકલ્યું. એ જાને વિગલખાઓમાં વિગલો આજે હિંદુસ્તાનનાં રેલવેનામાં ચારેકોર નવરે પડે છે.

આ પછી ત્રણ વર્ષ સુધી તેઓ કાગડ દિલ્લી મુલાકાત લેતાં અને જુદીજુદી રેલવેઓને પોસ્ટરો કરી આવતાં, સાથેસાથે હિંદનાં નવાનવાં રથોના નીરખતાં, ઉદયપુર, વલ્લપુર, ત્રાવણકોર વગેરે રથો રાવતી મહા-માનગીરી માણતાં અને નિર્દાત મળતી ત્યારે લેકનના પ્રકાશકો મારે પણ કામ ખેંચી કાઢતાં.

૧૯૩૦માં તેઓ અલ્લાહાબાદ પ્રવાસ ગયાં ને મોડે સુધી જ્યાં મરાવતી નદીને માર્ગે રંગૂત આવ્યાં. એકઠે માસ એ ચિંતમય પ્રદેશ જોયો ને પાછાં ઇંગ્લેન્ડ જઈ ગયાં.

તે પછી કે નિક્સન અમેરિકા ગયાં અને કેનેડા પહોં જોયું ત્યાં ખુબ કામ, પણ કાઢ્યું. આઠ માસ તે ત્યાં હતાં તે દરમિયાન મિસડી. ન્યૂસ ૧૯૩૨માં કલકત્તા શિખાળે ગાળી રહેલો મારે કામ ખેંચી લાવ્યાં. ૧૯૩૪માં નિક્સન મુંબઈમાં તેમના પતિની સાથે રહેવા આવ્યાં, પણ ૧૯૩૫માં પાંચ ન્યૂસ સાથે રહેલો કામ કરવા લંડન પહોંચી ગયાં.

૧૯૩૬માં એકલ પ્રાંતની સરકારી ખતીયાડી-

Kay Nixon-Blundell (Mrs. V. R. Blundell).

ખાતાનાં ચારેક પોસ્ટરો કરવા તે અલ્લાહાબાદ ગયાં અને ખેતરોમાં જ્યાં દોરનાં અસર આણેલા કર્યા. ફારડી અને ઘડના મોઢાવચ્ચે જોડાણે અસર હિંદુસ્તાન જોતાં તેમને ખુબ મોજ મળી. હિંદનું કામુ છપન તેમને ખુબ મોજ છે. એ જ વર્ષમાં તેમને ઓન-સપાન 'ટાઈમ્સ' જમાની તક મળી અને એ દેશની કલા તથા આશયો નિદાળ્યાં. જમાની પેલી અને કુલખાની ચિત્રકળા તેમને ખુબ જ મળી. ચીનના હાથકસમો, દાથીદાંતનું કામ, કોતરણીમાં રહેલી સકાર તથા તેનો સાદાઈ અને ઉદ્ગુહતાએ તેમને ખુબ આનંદ આપ્યો.

૧૯૩૪માં જ્યોર્જ ન્યૂસ (George Newnes) નામની લંડનની સુપ્રસિદ્ધ પ્રકાશક પેટીએ તેમને તક આપી અને ચાર માસનું કામ મોકલ્યું. એમાં ખુબ પ્રાણી અને પક્ષીઓનું લગતું જ ચિત્રકામ હતું. ૧૯૩૮માં તેમણે પોતાના પતિ સાથે કરી પ્રવાસ કર્યો, તેમાં કેટલાંક દોરણાં અને જમીનીના કેટલાક બાગો જોયાં.

ત્યાર પછી તે પાછાં હિંદુસ્તાનમાં આવી રહ્યાં. વચ્ચે વલ્લપુરની એક મેકેન ખેંચી (અનુ. પાછળ પૃ. ૧૨૫મ)

ભાગેડુ

સંગીતના સૂર રેલાવનાર આંગળીઓને ત્યારે વાયોલિન-
નો ગળ અને બંદૂકનો કુંદો એ બેની
વચ્ચે પસંદગી કરવાની આવી પડી...

કાલે જ આખી ટ્રેકડી ઈંગ્લેન્ડ છાટી પશ્ચિમ
ગોરગા પર પહોંચી જવાની હતી, એટલે
આંગળીમાંથી ઇટલી જવાની એક નક મળી મળી તેના
પ્રાથવિટ ડિગ્મને વેળાસર જ લાખ લઈ લીધા.

ચરમાધારી તરુણ ડિગ્મન યુદ્ધ સળગ્યા પહેલાં
એક મેન્ડેલા કસારી હતો. બેનેવરના એના પર ચારે
દાસ હતા. એના આગળ પધવા મારે પૂરતો અવકાશ
હતો. પરંતુ ત્યાં આસિતા કાઢી નીકળેલા યુદ્ધને લીધે
મેન્ડેલ નેનું આસાન જીવન, દર સાંજે મળતી વાંચનની
લિબ્રેરી તથા સંગીતના શોખથી અવારનવાર લેવાની
સંડાનની મુલાકાતો, યાદુ એની પાસેથી ઝૂંટવાઈ મળ્યું
હતું. મેન્ડેલોએ તેને સઘળી મુંવાળપથી રહિત ઇન્સાન
ધ્રુવે મુકી દીધો હતો, અને જમીન બાદમાં તેને બંદૂક
ચલાવવાનું અભ્યાસનું કામ તેની પાસેથી લેવા માંડ્યું
હતું. કોઈ નાનુક વાંચાસિને રમાડ્યા નિર્મોએલા
એના દાસ જગમગ લાકડા રંગે કાઢી જતી મથા
હતા. કોઈક દિવસ ફિલમર જેવો નામો ઉત્તરે જતો
રહેવાનાં એનાં બચ ને સોનેરી રૂપાંગો એના યુદ્ધ-
દિવસોને બાગ આવી દેવો પડ્યા હતા.

આ ગદ્યાં કારણે ડિગ્મને ઉત્કેષી મુક્યા અને
માકા લેઈ તે સૈન્યમાંથી બાગી છૂટ્યો.

ધોધમાર વરસાદનાં ફરી પળતાં વાણી એળંગતો
ને અંધારમાં ભેલેલો ખૂંદતો, વાંડાથી પોતાનું શરીર
ઝૂંસાવતો ને પ્રયત્ન એ આગળ ને આગળ ધસ-
મરે જતો હતો. કોઈ કદી નેત્રમાંથી નારી છૂટતાં
પહેલાં શું કરતો દશે ને એ વિચારવા લાગ્યો.

સૌ પહેલું તો, અજાણત, એણે પોતાનો કચકડી
પાંચાક ગરમી નાખવો લેઈ એ. રત્ને જતાં કાંઈ ઝૂંપડી
મળી જાય તો! પણ અત્યારે તો ગદ્યાં ઊંધતાં જ દેવ.
બહેને ઊંધતાં રહે. એકાદ જાડી માંડત લેઈતાં કપડાં
તો મળવી લેવાય.

અને એક સંદર સાંકડા રસ્તાની ગાંઠમાં એ
જે સોધતો હતો એ મળી પળ મળ્યું. એક નાનીસરખી
ગંમરીની નીચેની એક ગારીમાં રીવો સળગતો હતો.
ધીમેથી એ ગારી નજીક પહોંચ્યા. બંદૂક આઉટના
આદેશ મુજબ ગારી ઉપર પડેલા તો નાંખેલા હતા,
પણ એ પેરા ટંકાએના નદોંતા અને થોડા પ્રકાશ ગદાર
રેસાંના હતા.

પ્રાથવિટ ડિગ્મને ખપાસ આવ્યો અને ગળીયાના
ટુંકારને પ્રવેશદાર પર પહોંચી એણે ગારીનું ખખડાવ્યું.

‘અંદર આવો.’ અંદરથી શ્રાંત આવાજ આવ્યો.
‘ધક્કો મારશો એટલે ગારીનું શીઘ્રી જશે.’

પ્રાથવિટ ડિગ્મને અંદર આવી લેંધું તો પ્રાંદ વળો
એક પુરૂષ આરામપુરથીમાં પડ્યો હતો. સુતાં પહેલાં
ને કંઈક વાંચી રહ્યો હતો એ એની પડખેનાં નાના
ટેબલ પર પડેલા પુસ્તક પરથી દેખાઈ આવતું હતું.

‘અહીં સુનો જતાંજતાં, માઈ ધ્યાન આપના બંદે
આઉટ તરફ આકર્ષાયું.’ ડિગ્મને કહેવા માંડ્યું: ‘પડે
ગારી પર ગદાગર ટંકાયો નથી. એ ફીક નહિ કરે તો
વખને લેશનગનિ અનુભવી પડે.’

‘સાઈ થયું. માઈ ધ્યાન એ તરફ ખેંચ્યું ને.’
પેલા માણસ આભારભાવે બોલ્યો, ‘તમે જ એ જગા
ફીક કરીને એટલી મહેરબાની નહિ કરે? મારો મોકર
મર્યાબો દેશે.’

પ્રાથવિટ ડિગ્મને પડેલા ગદાગર કપાં અને પડી
મળે આસિતો ‘કંઈ બાસ આવ્યો લેવા તેમ પેલા
માણસ સામે ફર્યો.

‘નનારી પાસે કપડાંનો એકાદ જૂનો સટ હોય તો
મને લેવોતો આવી શકો કે નહિ?’ તેણે પ્રશ્ન કર્યો.
‘મારો બાઈ અને મળવા અહીં સુધી આવેલો ને
રસ્તામાં લોકાનમાં સપડાતાં આંગા પતળા મળ્યા છે.
એને હું બીજો કપડો ગદાવવા નહિ આવું તો એ જેર

સુહ સમયનો કર્મચોગ બોધતી એક ટૂંકી વાર્તા

ઉત્તરની ઝેલી

ચિત્રલેખા • શ્રીમતી કે નિહસન-ખત્રનદેશ

ઢાપે

ચિત્રલેખા • શ્રીમતી કે નિહસન-ખત્રનદેશ

ચીત્ર કાચડી (ચિત્રમાર • બી. કે. ઓરેખાંબક) શ્રી ઓરેખાંબકે કવચમાં આગળ અન્યાય કરી આવી મુશ્કેલી દ્વારાજામાં અન્યાયનું પદ ચેતવ્યું છે. દર વખતના મુશ્કેલી આદે ગોચરોદીના પ્રદર્શનમાં તે એકાદ સાદા પાત્રને ચોવાના ચર્ટનને વિવેચ બનાવી તેની સામર્થ્ય દર્શાવે છે. ચોવાના માત્રની યોગ્યતા, દેવતાચિત્રને એકાદ જ સ્થાનમાં રાખી શ્રી ઓરેખાંબકે આ ચીત્રો શ્રી ઓરેખાંબકે પ્રગટ કરેલા અને તેમના પ્રગટ કરેલા ચીત્રો આ ચીત્રો નિર્ધેન અને દીનતા એવાં બની જાય છે, જેનું તેનું સુંદર પીઠાવાદ બોલાવે એવું લેાય છે.

કવચ: માર્ચી નારીશ્રી (ચિત્રમાર • બી. આર. દોશ)

પહેંચશે શી રીતે? મને તેમાં જરૂરીપણમાં પણ આત્મકે, અને દા. મેં તમને ક્યાંક જોયા દોષ એમ નથી લાગતું.'

'તમે કદાચ મારા એકાદ વચસામાં અને જોયા દોષ, હું ક્યારેક વાંચેલિય જાનતું છું. માટે નાન દોડીનોંચ. પરંતુ આત્મારે તે હું કોણ અને શું છું એ જાણત પણ મદરખની નથી. ઘરકરમાંથી બામી છટેલા સૈનિકને (આમારા દેશમાં તે એ ગુનેા કરનાર મોતના જ સમજવાને માણાય છે; અહીં કદાચ તમારે અહીં પણ એમ જ દશે.) આવી સામાજિક પાતચીતમાં આનંદ નહિ આવે.'

પ્રાકૃષ્ટેટ ડિગ્ગન નો આ સાંભળીને ખુરશીમાં કસડાઈ જ પડ્યો. આ જ પોતે દોડીનોંચ! અચચત! મદરખોમાં પણ મદાન એ વાંચેલિયનરતને આંકવાને એણે સોંકે! સાંભળ્યો દત્તો, અને એ મદાન સંત્રીત-કાર એની આખી વાન પામી ગયો દત્તો! કિમ સમી નિરાશ એને ચકરાવી ગઈ, પણ થોડી વાર પછી આશાની થોડી ઉખાળો સંચાર થયો.

'આપ જ ખુદ દોડીનોંચ! અનેકવાર મેં આર-પૂર્વકે આપનું વાંચેલિય સાંભળ્યું છે.'

'તમને પણ એનો જોખ છે?'

'હા, થોડાંધળો.'

દોડીનોંચ ખુદ વાંચેલિયનર દત્તો, એટલે પોતાની વાત એ સમજશે, પોતાની કૂટતી પ્રતિજ્ઞાનાં સૂચ આભવા મળે તે પહેલાં જ કીચડમાં, જમીન ખોદ-પામાં, લડવામાં અને કદાચ મારવામાં રીતતા પોતાના આ દોહલા કિપસો તરફ પોતા જોવા સાચા કલાકારને ગદરત થાય એ સ્વાભાવિક મળીને તેમાં કદાચ મદાનજાતિ પ્રકટશે, એ ખ્યાલે તેણે દિમ્ભત કરી:

'હું કંબુજ કહે છું કે સેનાને મેં છેલ્લે દીધો છે.' અરથી વડીલાત અને અરથી આજીજી સાથે તે બોલ્યો: 'પણ એનું કારણ મારો એ જોખ જ છે એમ તમે જાણશો તો મને લાગે છે કે તમે જરૂર મને માફ કરશો.—અને મદદ પણ કરશો.'

પેલા પ્રાદ પુરુષ આ સાંભળી રહ્યો. પાત પૂરી સાંભળીને એ બોલ્યો, 'પણ તું સાચું જ બોલે છે એની મને શી રીતે પ્રતીતિ થાય? પણ ખુણામાં પોંચી વાંચેલિય ઉપાડીને અને આવડી કરાવી આપ.'

પ્રાકૃષ્ટેટ ડિગ્ગને તેમ કહ્યું. પ્રાદ પુરુષ આંખો

નોંચી પૂર્ણ આરામથી સાંભળી રહ્યા. પ્રાકૃષ્ટેટ ડિગ્ગન પહેલાં સહેજ અચકાનાં અને પછી સંપૂર્ણ ક્ષતિવાર-કર્તક પોતાની કંસા વહેવડાવવા માગ્યો. એણે વાંચેલિય, હા મજી ત્યારે પેલા પુરુષે આંખો ઉપાડી.

'તમે, અરથી મારા રાખખંડમાં મને,' એક જારણા તરફ આંગળી ચીંધતો ને બોલ્યો, 'અને ત્યાં તારે જે કંઈ બેઠ્યો છે એ જાણુ બરેલું એક પોટલું પડ્યું હતું. અને ઘણીવાર ઉતાવળો તેમાં આવે છે, તેને મારે હું એક સ્વત એ રીતે તૈયાર જ રાખું છું. ખુરશીથી લઈ જા. હું પણ નથી હમણે કે બિલિશ સૈન્યમાં કોઈ કાયદે સૈનિક રહે. ઘરકરમાં એક કાયદે દસ દુરમનોની ખરાબ છે. પરંતુ એટલું વાદ રાખજે કે આમ નાસી જઈને મદાન વાંચેલિયનર જાનવાની તારી સંપળા મુરકે તું ખરબાદ કરે છે. તું બોલે છેને, કે સંગીત એ એક આધ્યાત્મિક વસ્તુ છે, અને હરબંધી મોં ફેરવી સેનારની સંપળા આધ્યાત્મિકતા નાશ પામે છે.' જુવાન તરીકે વાંચેલિય પડે તારો દાષ ગાળુ મારો જમીન મોં કહે-પાવ; પરંતુ બંધ અને આપત્તિ, દિમ્ભત અને કિંદાદિ-લીનાં આ બુદ્ધવગો (અને દિમ્ભતમાત્ર એસરી જન ત્યારે જે મદત્તમ દિમ્ભત પ્રગટી નીકળે છે તેવી આ અખુસોલી તક) નો કદાચ ખીંતે મદાન કિસમર જ ખનામી દત.

પ્રાથમે દિગ્ગન ખુરશીમાં વધુ અરવચ્ચના અનુ-
ભવનો બોલ્યો: 'તમે ઘરડા થયા છે. તરફર માટેની
ઉમર પડારી ચૂકયા છે. એટલે આનું બોલો છે.
બીજાઓ માટે આમ ગવાડી ગાતી જાડુ સરેલી છે.'

કદાચ અરબીએક મિનિટ સુધી ડોડીનાં આ
સાંબળોને ન બોલ્યો, ન ચાલ્યો. પ્રત્યુત્તરની સાલ વેલતા
પ્રાથમે દિગ્ગનને જાણ લાગ્યું કે એ જુદો પોતાની
દસ્તી જ પક્ષવાર માટે વીસરી ગયા દતો અને એ
ચાર દિવાસનું બંધન બાંધીને એ મલાન સંમીતકાર
બનકાળના કોઈ દરના પ્રસંગમાં છતી રહી દતો.

આખરે જાણે કે એનર મુદ્દી પડેંચી જતી દોળ
એવી નાનદ દિગ્ગન પર દેરતી ડોડીનોંચે ધોળેધોળે
પોતાનો દાથ લાંબો કર્યો. અને એ લંબાએલા દાથને
એજ પડના દીવાના પ્રકાશમાં ગારીડાળી લેઈ રહેતાં
પ્રાથમે દિગ્ગને લેયું કે એ દાથ નિર્જીવ દતો!

એ લેતોલેતો અદશ્ય લાગણીમાં પૂર ને અનુ-
ભવી રહી દતો, ત્યાં જ ડોડીનોંચે પાછું બોલવાનું
ગડે કર્યું. 'હું પોતાંડનો યતની છું: અને પોતે જોડો
કરી નાસી નથી જતા. વોરસો મુકામે મેં મારો આ દાથ
બુઝાવ્યો: અને છવનમાં હું કરી કરી વાળેલિન જાવવી
ગકીય નહિ. ... પણ તું વધુ રાંદ ન જો. જા, જાગુના
આરડામાંથી પોટલું કાઢે એ અને ગમીયામાં જ રાંડમાં
પંડેલી જામસિક્ક કાઢે નાસી છૂટ. સવાર સુધીમાં તો
અદીથી સારેક માખજ પર પડેંચી જમ્યા.'

પ્રાથમે દિગ્ગન ઊભો થયો. તેની આંખો એક
મલાન વિજ્ઞાતિની બરબાદ થયેલી વિજ્ઞાતિમતાની બગ
સમા પેલા બનવરી દાથ પર ચાંદી રહી દતી.

અને એ પાડી, એક પણ શબ્દ બોલ્યા વિના
એ ચાલતો થયો ને સંધ્યા કાવળીના રસ્તો લીધો.
(‘એન્સલ્સ’માંની ડી. બાબરની વર્ણન યરથી) અસેક ઉર્ષ

મુંબાઈ આર્ટ સોસાયેટીની પ્રદર્શન ચિત્રાવલિ
અથા એ એકની માકક આ એકમાં પણ મુંબાઈ આર્ટ
સોસાયેટીના વાર્ષિક પ્રદર્શનમાં રબ્દ થએલી કૃતિઓમાંની
એ ચૂરીને આર્ટ સેલેટ તરીકે આપી છે. એ પ્રકારનાં લખખ
૧૦ ચિત્રોની, ‘કુમાર’ના કદની ચિત્રાવલિ ‘દર વર્ષે પ્રદર્શન
સમયે મુંબાઈ આર્ટ સોસાયેટી બહાર પાડે છે. જેમને
તે મેળવવા ઇચ્છા હોય તેમને દોઢ રૂપિયાની ફિઝને નીચેને
રચેયેથી મળી શકશે: V. V. Oak Esqr., Bar-at-Law,
Secretary Bombay Art Society, Ground Floor
Secretariat, Bombay 1.

કી રમીર, કંદેશ અને કાનરૂપ, — એ ત્રણ દિગ્-
રતાના તામિક પ્રિકોળનાં ત્રણ શિર છે.
પ્રકૃતિમાતાએ એ ત્રણેને અપ્રતિમ સૌંદર્ય
અર્પણ કર્યું છે. આજ લે મને કોઈ પૂછે કે એ ત્રણ-
માં અધિક સૌંદર્ય કોનું તો એનો જવાબ દેવો મને
નુરકેશ થઈ પડે. કાનરૂપનું આનિ પ્રાચીન નામ હતું
‘પ્રાગભોતિપુ’. આજ એ પ્રાન્તને ‘અસમ’ કહે છે.
મંગા અને ‘અલપુત્રના અનેકમુખી પંખા (ડેટા)થી
જે મુદરવનની શોખા વધી છે એ પ્રદેશનું પ્રાચીન
નામ છે ‘સમતત’. સમતત એટલે સમતત જુમિનો
વિસ્તાર. એનાં વિરહ એવા ‘અસમ’ પ્રાન્તમાં ઉત્તરમાં
લિમાલવથી માંડીને કક્ષાની પલાડીઓ સુધી, ને દક્ષિણ-
માં ચેરાપુંછથી માંડી મારોની પલાડીઓ સુધી નર્થ
લેખએ ત્યાં ગસ પલાડ ને પલાડ જ છે. એથી જ
કદાચ આ પ્રદેશને ‘અસમ’ કહેતાં હશે.

અર્થ અલપુત્ર વડે છે તેની અને જાગુ મેની કંડા
લાયક જે બેડકે જમાન છે એનાં જ અસલ પ્રાન્તની
આગારી છે. અલપુત્ર નર જ અસમિયા લોકોનાં માતાપિતા
છે. મંદિરાન દિશાએ સહિવાથી માંડી પશ્ચિમમાં બુલો સુધી
૧૫ કિમીના વિસ્તારમાં ‘અસમ’ પ્રાન્ત ફેલાયેલ છે.

એક દિશિએ લેકએ તો આ પ્રાન્ત પર કુદરતની
અસપાધારણ કૃપા છે. સૌથી મોટી ને સૌથી પડોળી
નદી આ જ પ્રાન્તમાં થઈ વહે છે. નદીના કાંપનો ને
પલાડી રજોનાં પાંદડાંના ખાતરનો લે દિસાગ કરવામાં
આવે તો અદાની જુમિ નેથી ઉપજતી જુમિ ખીર
ક્યાં જ નથી. શાસતેલ અને કોકસા પણ લે ક્યાં જ

આસામની એક દ્વાંચી

લેખક

શ્રી કાકાસાહેવ કાલેલકર

પાસવાસે જ ભોડી કાંઠેવામાં આવતા હોય નો નં પણ અર્ધી જ છે. વંગપ્રતી સમૃદ્ધિ અને ખનિજ સ્ત્રોતોની સંપત્તિમાં તો આ પ્રદેશ અસાધારણપણે સંપત્તિ છે. અનાજ, કપાસ, પાટારા, શાક, ચા, ગળી, જે કેમ મીઠા, આપણે ભાગ્યે જ આવેલા અર્ધીની ભૂમિ તૈયાર છે. અને અર્ધીનાં નારિયેળ તથા સોપારીનાં ઝાડ વેંછેને તો દિંદુરતાનના પશ્ચિમ કિનારાનું સ્થાન થાય છે. મલયાલારી કોકોને માટે તો આ નેદનવન જ છે અને કળાદારી કોકો પણ આકે તો પોતાની આખી જિંદગી અર્ધી પિતાવી શકે છે.

જેમ કાચા માત્રમાં આ પ્રાંત સમૃદ્ધ છે તેમ જ 'કાચી' કોંકવસ્તીમાં પણ તે કમ સમૃદ્ધ નથી. નાગા, ખસી, મિટારી, ગારો, મિટડી, આસોર, મિસ-મિસ આદિ અનેક પર્વતીય અને વન્ય કોકોની આગાધી જ આ પ્રાંતનો મહત્વનો ભાગ છે. કાચા માત્રની કીમત તો એ જ કરી શકે, જે એમાંથી પાકો માત્ર પાતાવી શકે છે. એમ, આ પહાડી વનવાસીઓની કીમત પણ તેઓ જ કરી શકે, જે સંસ્કૃતિધુરીયો છે. કલિ-દાસ પૂર્વેના કાળની મનુષ્યજાતિનું અધ્યયન કરનારા ઇવંશશાસ્ત્રીઓ માટે આસમ પ્રાંત અધ્યયનનું સૌથી શ્રેષ્ઠ સ્ત્રોત છે. સમાજશાસ્ત્રીઓ માટે તે આત્મિક પ્રયોગ-ભૂમિ છે. ગોવા, કોંકણ અને કેરળના થોડા દિનમવાન કોકો બે અર્ધી આવી વસે અને આમની સાથે એકરૂપ થઈ જાય તો આ પ્રાંતમાં એક નવા યુગનો પ્રારંભ થાય. કારણકે આ મુલક પણ ડાંગર, સોપારી, નારિયેળ, માછલી, કળાં વગેરેનો જ છે અને પશ્ચિમ ભારતમાં જે કંઈ કારીગરી છે, જીન-કપડા છે, એનોં લાભ અર્ધીનાં કોકોને મળતાં એમને એમની પોતાની શક્તિનો સાક્ષા-ત્કાર થઈ જાય. અર્ધીના પર્વતીય કોકોને અપનાવવાથી આસમ પ્રાંતના કોકોની શક્તિ આજમાં એટલી દસ ગળી તો અવશ્ય પડશે. અત્યંત પ્રતિકુળ પરિસ્થિતિમાં કહેરત સાથે સડીને કંઈ રીતે જીવન ટકાવી રાખવું તેની કળા જેની આ આરંભકા પામે છે તેની કદાચ

થોડા જ શહેરી અને મામીયુ કોકો પામે દર્શ. પાદ-રીઓએ આ કોકોને પોતાનો ધર્મ અને પોતાની સંસ્કૃતિ આપવાની ખુબ કોશિશ કરી છે. આ પ્રયત્ન પાછળ ક્યા ક્યા હેતુ અને આદર્શ છે એ કહેવું મુશ્કેલ છે. ધર્મને નામે આ કોકો પ્રચાર કરશે અને સંસ્કૃતિ આપશે પ્રચારનો તરકરી દિશ્વે લાભ પણ ઉઠાવશે. એમના મુખમાં અને હૃદયમાં ધર્મશાસ્ત્રો દર્શ; પરંતુ એમના દિમાગમાં અને એના આચરણમાં સાધારણતાની મહાગ્રાસ દર્શ. દિંદુરતાનના સામાજિક, આર્થિક અને ભાષાવિષયક સંગઠનને તોડી નાખવામાં આ પાદ-રીઓએ કંઈ એટલી સફળતા નથી મેળવી. આસમની અંગેજ સરકાર આજ સુધી આ વન્યરોનું શિક્ષણ આ પાદરીઓના હાથમાં જ રાખ્યું છે. ક્યાંકક્યાંક તો આ પર્વતીયના પ્રદેશમાં મિશનરીઓ શિવાય બીજા કોકોને ન જવા દેવાની જ નીતિ એણે હાંડ્યાક-અભિત્યાર કરી દતી. આજ પણ એ નીતિનો અંત નથી આવ્યો.

આ પહાડીપર જ વચ્ચે રહી એમની સેવા મારફત પોતાનું ચુલ્લન કરનારા મારવાડીઓની આપણે જેટલી કદર કરીએ છીએ એથી અધિક કદરના એ અધિકારી છે. અંગેજ કોકો અર્ધી આપીને જેટલો નફો કરે છે એટલા નફાનું આ મારવાડીઓ કદાચ રવખું પણ નહિ જોતા હોય. છતાં મારવાડીઓને ધનસોબી અને મુદારા કહેવાનો શિવાજ પડી ગયો છે. સર્વ પ્રકારનાં કષ્ટ અત્યંત સહાધાનથી સહન કરનારા આ મારવાડીઓ બે આ પર્વતીયોની વચ્ચે ન વસન તો કુદરતનાં એ ગાળકોનું જીવન અશક્યવત થઈ જત.

જવારથી અર્ધી પેટ્રોલિયમ અને કોપરના પાંદા નીકળી અને ચાના 'આગાન'(ગળીયા) પનાવાવા ત્યારથી બીજા પ્રાંતોના મજૂરોને અંગેજે અર્ધી સહ આપ્યા. એ કોકો અર્ધી આપીને મુખ્ય મદને પોતાનું ચુલ્લન નો સારી રીતે ચલાવી શકે છે, પણ અર્ધીના કોકો સાથે દબ્બુ દળામળી નથી ગયા; તોંકે એ જરા પણ કદાચ ન હતું. અશભિવા કોકો પરંપરાથી બેની કરનારા

આસામની એક દ્વાંચી

લેખક

શ્રી કાકાસાહેબ કાલંકર

પાસેપાસે ૪૪ ખેડી કાલવામાં આવતા હોય તે ને પળું અર્ધી ૪૪ છે. વંગમતી સમૃદ્ધિ અને ખનિજ વધાર્થની સંપત્તિમાં તે આ પ્રદેશ આસાધારણપણે મંચક છે. અનાજ, કપાસ, ખટારા, શાક, ચા, ગળી, જે જે ચીજ આપણે માગીએ તે આવતા અર્ધીની ખુશિ નેપાદ છે. અને અર્ધીનાં નારિયેળ તથા સોપાનીનાં ગાંઠ લેંછને તેા દિંદુરતાનના પશ્ચિમ કિનારાનું રમણ્ય થાય છે. મત્સ્યાદારી કોઈકને માટે તે આ નંદનવન ૪૪ છે અને ફળાદારી કોઈક પણ ચાકે તેા ગોનાની આખી જિંદગી અર્ધી પિતાથી શકે છે.

જેમ કાચા માસમાં આ પ્રાન્ત સમૃદ્ધ છે તેમ ૪૪ 'કાચી' શોકવસ્તીમાં પણ તે કમ સમૃદ્ધ નથી. ગામ, ખરી, મિટીરી, મારો, મિટરી, આંગોર, મિસ મિસ આદિ અનેક પર્યતીય અને વન્ય શોકાતી આપારી ૪૪ આ પ્રાન્તનો મહત્વનો ભાગ છે. કાચા માસી કામત તેા એ ૪૪ કરી શકે, જે એમાંથી પકો માત્ર જનાવી શકે છે. એમ, આ પહાડી વનવસ્તીઓની કીમત પણ તેઓ ૪૪ કરી શકે, જે સંસ્કૃતિપુરીએ છે. મતિ-લસ પૂરેના કાળની મનુષ્યમતિનું અધ્યયન કરનારા વૃંચશાસ્ત્રીઓ માટે અસમ પ્રાન્ત અધ્યયનનું સ્રોત શ્રેષ્ઠ છે. સમાજશાસ્ત્રીઓ માટે તે અપ્રતિમ પ્રવાન-ખુશિ છે. ગોના, કોકણ અને કેરળના શોકા દિગમવાન શોકા જે અર્ધી આપી વસે અને આગની સાથે એકકપ ધર્મ જાય તેા આ પ્રાન્તમાં એક નવા કુળનો પ્રારંભ થાય. કાંરણુકે આ મુલક પણ ડાંગર, સોપારી, નારિયેળ, માછલી, કેળાં વગેરેનો ૪૪ છે અને પશ્ચિમ બારતમાં જે કઈ કારીગરી છે, જવનકલા છે, એનો કાલ અર્ધીના શોકાને મળતાં એમને એમની પોતાની શક્તિનો સમ્પા-લક ધર્મ જાય. અર્ધીના પર્યતીય શોકાને અપનાવવાથી અસમ પ્રાન્તના શોકાતી શક્તિ એાછામાં એાછી હમ મળી તેા અવસ્ય વધશે. અત્યંત પ્રતિક્ષણ પરિસ્થિતિમાં કેરલ સાથે મરીને કઈ રીતે જવન દકાતી ગમ્મનું નેની કળા જેવી આ આરવપકો પામે છે તેવી દ્વાચ

શોકા ૪૪ શરેરી અને મામાણુ શોકા પાસે દશે. પાન-રીઓએ આ શોકાને પોતાનો ધર્મ અને પોતાની મંદકૃતિ આપવાની ખુબ ડાગિશ કરી છે. આ પ્રવન પાછળ કયા કયા લેતુ અને આદર્શ છે એ કહેવું મુશ્કેલ છે. ધર્મને નામે આ શોકા પ્રચાર કરેને અને સમય આવ્યે એ પ્રચારનો તરફરી દૃષ્ટિએ કાલ પળ ઊાપશે. એમના મુખમાં અને હૃદયમાં ધર્મશાસ્ત્રો દશે; પરંતુ એમના દિઆમમાં અને એના આચરણમાં સામાજિકવાદી મજાજલાલ દશે. દિંદુરતાનના સામાજિક, આર્થિક અને ભાષાવિવક ક્ષેત્રનું તોડી નાખવામાં આ પાન-રીઓએ 'કંઈ એાછી ગુફાતા નથી મેળવી. અસમની અંગેલ સરકારે આજ તુધી આ વનચરાનું શિક્ષણ આ પહરીઓના હાથમાં ૪૪ રાખ્યું છે. ક્યાંકયાંક તેા આ પર્યતીયોના પ્રદેશમાં મિશનરીઓ સિવાય ખીજ કોઈને ન જવા દેવાની ૪૪ નીતિ એણે જીંડેલાક આપનાર કરી હતી. આજ પણ એ નીતિનો અંત નથી આવ્યો.

આ પહાડીપર વસે રહી એમની સેવા મારકન પોતાનું ગુરુત્વ કરનારા મારવાડીઓની આપણે જેટલી કદર કરીએ છીએ એથી અધિક કદરના એ અધિકારી છે. અંગેલ શોકા અર્ધી આવીને જેટલા નાંકો કરે છે એટલા નકાનું આ મારવાડીઓ કદાચ રવખનું પણ નાંક દેતા હોય. છતાં મારવાડીઓને પતંસાખી અને જુટાન કહેવાનો વિચાર પડી ગયો છે. સર્વ પ્રકારનાં કષ્ટ અત્યંત સમાધાનથી સહન કરનારા આ મારવાડીઓ જે આ પર્યતીયોની વચ્ચે ન વસત તેા કદરનાં એ જાગકેનું જવન અસમવત્ત ચમ માન.

ત્યારથી અર્ધી પરોસિયન અને કોપમાની ખાનેા નીકળી અને ચાતા 'આમાન' (ગળીયા) જનાવાયા ત્યારથી ખીજ પ્રાન્તોના મનુરોને અંગેલે અર્ધી તર આપ્યા. એ શોકા અર્ધી આવીને સખત મદેનતે પોતાનું ગુરુત્વ નેા સારી રીતે ચકાવી શે છે, પણ અર્ધીના કોંકો સાથે હમુ દળામળા નથી ગયા; રોકે એ જડા પણ કદાચ ન દડું. અસમિયા શોકા પરંપરાથી ખેતી કરનારા

છે. પરંતુ પૂર્વ ગંગાગંગા પ્રેમનંદિનિ ગિરજાથી જે લાખો મુનુષ્યમાન અસમ પ્રાંતમાં આવી પત્તના લાખો છે એમની જીવનશક્તિ સાથે અદીના રજાથી સોરો કિલ્લા પડી જાય છે. આ નવા સોરો માત્ર રાખે છે. જલદા રાખે છે, શાક-નરસારી જેમ છે અને અદીના ઉપવન ઉપવનને અનુસૂય મહેનતમજૂરી કરી લાખો રૂપિયા કમાય છે.

નોગાંવ ગિરજામાં આ પ્રવાસીઓને આવે ત્યાં પત્તનાની રૂબરૂથી, રૂબરૂ અસમિયા સોરો કોરે જેમનાં મગરો થતા પામે, એ કારણે આ ગિરજામાં રરકારે એક ૮૦ (સાત્તેસારી) મુજર કરી છે. જેને પહે પાર માત્ર અસમિયા સોરો જ ભેળી કરી ચાકે. પ્રેમનંદિનિના મુસલમાનોને ત્યાં ભેળી કરવા દેવામાં નથી આવતા. અને નમારોની શક્તિનું પારખું આ દરજ્જા પરથી મળી જાય છે એ દરની આ ગાળુ જમીનની કીમત દર એકરે ૫૦ રૂપિયા છે, ત્યારે એ જ પ્રકારની એટલી જ જમીનની કીમત પેલી ગાળુ ૫૦૦ રૂપિયાથી પે વધુ અંકાય છે.

હિંદુસ્તાનની ઉત્તર પાંચ સીમા જ્યાં આવેલી છે ત્યાં આજે આપણને એક નાનુસરખું દિલ્લતાન વસેલું નજે છે. કિંગ્ડમ અને નિનસુખિયાની આસપાસ નેત્ર અને કોપલાની ખાંડો દિનરાત પોતાનું કામ કરે છે અને દિલ્લતા વિવિધ પ્રાંતના મળી ૧૦-૨૦ દાનરે સોરો અદી પોતાની મહેનત વડે અંધાર કંપનીના ખિન્સામાં દરરોજ દાનરે રૂપિયાનો નંદો વરોંચાં છે.

પ્રાચીન કાળમાં મનુષ્યનતિએ માવ, બેસ, પોડા, મંપા, ગિટ અને દાથી પાસેથી કામ લેવાની અને એની મહેનતથી લાખ ઉદાવવાની વિદ્યા મંવાદન કરી. આ વૃથામાં પાશ્ચાત્ય પંથપતિઓએ એ જ વૃથા એશિયા અને આફ્રિકાના સોરોની મહેનતમજૂરીથી ઉદાવવાની તરજાય શોધી કાઢી છે. પરુ પાસે જમ કાવવાની આદત પડતાં જ મનુષ્યરવનાવમાં અને મનુષ્યજીવનમાં જમીની કાન્તિ આવી ગઈ. એ જ રીતે યુગમાં પ્રથા. મિરમિટિયા પ્રથા, 'કુચળા' અંદોળની પ્રથા (જે કાસ મુર્ધી મુરસાતના મુરત ગિરજામાં હતી) અને કાર-ખાનામાં મજૂરો પાસે કામ લેવાની પ્રથાથી પણ મનુષ્ય-જીવનમાં જે માનવના સામાજિક આદર્શોમાં જનુજમીની કાન્તિ આવી ગઈ છે, એ કામજે જ પરમિસદ અને રમાજસતાપાદની કિલમુર્ધીના અવનાર થયા છે.

માખમે ત્યારે પરુઓ પાસેથી કામ લેવાની શરૂઆત કરી દશે ત્યારે ગિલ્ડ, રીજ, દરખ, મંપથી મુરત આદિ જનવરો પાસેથી પણ કામ લેવાની કોશિશ તો કરી જ દશે. પણ એ જનવરોએ કામ કરવાનો એવી મજા નાથી કરી દશે કે મનુષ્યનતિએ એનું નામ લેવું જ છેડી દીધું. 'અમે મરી જતા' પણ નમારે નાર મહેનત નાદિ કરીએ' એ એમનો આશ્રદ હતો. એને જ એ પગથી દેવા. પરુઓ અને મનુષ્યોનો આ મગરો આજે જીવન અનેક મોરચા પર પણ ચાલી રહ્યો છે.

અસમ પ્રાંતમાં માવો છે, બેસો છે, દાથી દરખાંડે જ-૫ પરુઓ પણ જેને વિરોધ તો એ કે અદી અદ્યવિષાય મેડા પણ છે, મેડાથી કામ લેવાની કસ 'કામ ને કોર' મમંમે મનુષ્ય કાથ કરશે જ, જેમ દિલ્લતાનનું પ્રતીક દાથી છે. અદ્યદેમોના મોર ને દરિયા આફ્રિકાના માલમુજ છે તેન અનુમનું પ્રતીક આ મંબીરેવેરી મેડા છે.

આપણે જે નવી 'દક્ષિણ લેનક્રમ' નો માંગની સાથેમાથે એક જીવન પ્રાપ્તિની વિચાર પણ કરશે લેનક્રમે. માવ જે પવિત્ર છે નો આ પ્રાણી પણ પવિત્ર છે. માવ જે મનુષ્યોને કીમતી આવારે આપે છે નો આ પ્રાણી પણ એટલા જ કીમતી આવારે ત્યારે કરી આપે છે. માવ જે મનુષ્યના સદવાસથી હંવાઈ થઈને સોમ્ય જતી નો આ પ્રાણી પણ તેનું જ સોમ્ય જતી મેકે છે. એ પ્રાણી છે ગયમાખી. માવો પ્રેમપૂર્વક રાખવાથી, કુદરતના કોપથી જાવાવવાથી અને ઉપવન ગેરાક અવડાવવાથી જેમ એ વધુ દુષ આપે છે ને જ રીતે મધમાખીઓ પણ મનુષ્યની મદર મેળવી મધ જનાવવાની પોતાની શક્તિ અનેકમળી વધારી દે છે. અસમ પ્રાંતમાં જ્યાં લેનક્રમે ત્યાં પાણીનાં સરોવરો છે. એમાં જે સારાંનરસાં કસ લેશે છે એમનું અમન ચુગીચુગીને મધ જનાવવાની માખીઓ અસમ પ્રાંતમાં અમંખ્ય છે. અમમનું મધ દર દર મુર્ધી જાય છે.

મુસમના કનિદાસ છેક મદાખાનકાળથી શરૂ થાય છે. મદાખાનકામાં અદીના રાખ બગદરનો અને એના દાથીઓનો ઉત્તેજ આપે છે. અનેક રાખઓની કન્સાઓનું દરખ કરી પોતાનું અંતઃપૂર ભરી દેનારો નરકામુરે પણ અદીના જ રાખ હતો. શીદુઓ ત્યારે અનમ પર ચડાઈ કરી ત્યારે સેતાનાયકપદ સત્યભામતિ લીધું હતું. એનું રૂદન્ય શું છે ? શું શીદુખાના વખતથી

જિંઝીઝીયા પદાડીએ ગાદ કરતાં આ પ્રાંતનાં
ગાંને આમેાદવા નેટલી સ્વાસ્થ્યકર દેખી વંતેમએ
એટલી નથી; આથી અહીંના સોરેલાં ઇચનશક્તિ
ઓછી હોય છે. અહીંના સપળા ડાકડેરા અને સ્વાસ્થ્ય
વિભાગના વજરો મળીને વ્યક્તિગત સ્વાસ્થ્યનું તદિ
પણ સામાજિક સ્વાસ્થ્યનું અધ્યયન કરે, અને સોંકાની
રેડેશીકરણીમાં, એમના આદારવિદારમાં નેમજ શુદ્ધ-
નિર્માણમાં શાં શાં પરિવર્તન, આપસ્યક છે એનો વિચાર
કરે તો આખા પ્રાંતની શક્તિ ગદશી જાય. પદાડી સોંકા
અને કિસાનોનેઓછામાં ઓછા ખર્ચમાં જે શુદ્ધ પાણી
પીવા મળે તો નેટલાથી જે અસમતા કેવળ સ્વાસ્થ્ય પર
જ નહિ પણ એના પુરુષાર્થ પર પણ ઊંડી અસર પડશે.

બાગ્ય આગળ આપણે માનવી કાણુમાત્ર, એવી જે
દિશસૂત્રી આને સોંકાનાં મનમાં ધર કરી બેઠી છે તેને
ગદશે એવી ધારણા ધર્મ જતી નેટલેએ કે 'આપણે
મનુષ્ય છીએ જે માનવગણ્યો આતમગણે સર્વ કંઈ
કરી શકે એમ છે.' પ્રતિ પર વિવિધ મંજવવા એ
મનુષ્યનું મોટામાં મોટું મિશન છે. મનુષ્યે વિજ્ઞાન અને
સ્નાયુશક્તિમાં શોધા કરી નાનાંમોટાં થંચા ગનાખ્યાં,
કુસાફરીનાં સાધનો તૈયાર કર્યાં, આદાર વધારવાની
કોશિશ કરી, પરંતુ દશસૂત્રી નદીએને કાણુમાં રાખવાનું,
મોટાંમોટાં જંગલોમાં પરિવર્તન કરવાનું, આમેાદવા અને
વસ્ત્રાદમાં ધાગી નવીનતા આણવાનું, સુરોગના પ્રવારોના
કામ ઉકામવાનું, યુરની શક્તિથી સીધી રીતે પ્રાણશક્તિ
વધારવાનું, વગેરે વ્યાપક કામેમાં એણે દાઢ નથીનાખ્યા.
એ કામ મનુષ્યની શક્તિની બહાર નથી. અસમ પ્રાંત-
ની નૈસર્ગિક સમૃદ્ધિ એટલી બધી છે કે ત્યાં સપળા
વિપત્તિઓનો ધસાજ કરવાનો મસાસોમળવોજ નેટલેએ.

અસમની મુરઘરે માનવવિજ્ઞાનનું એક મોટું
ખાતું ખોલી એમાં દેશી સોંકાની નિમણુક કરી નવી
ખાંને કરાવતી નેટલેએ. દક્ષિણમાં આર્ય અને પ્રવિદ
સોંકાનાં સામ્રિધ્ય, સંપર્કને પ્રેમિશ્રણની વાન આવેછે;
સિંધ, પંજાબ અને સીમાન્ત પ્રદેશમાં આર્ય, સીંચિ-
યન, પશ્તુન આદિ જાતિઓના મૂળ મતિદાસની આપણે
શોધ કરી મળીએ છીએ; પ્રાચીન ઇતિહાસની નજરેએ
શાંપનું મદસ્ત્ર ગદુ મોટું છે. પરંતુ ભવિષ્યની દૃષ્ટિએ
અસમ પ્રાંતમાં, જલદેશ ચીન તિબેટ આદિ દેશોમાં
જે અનેકવિધ જાતિઓ છે એમના ઇયમસસ્તવનું ખૂબ
કાંડ અધ્યયન થવું જરૂરી છે. દિલ્હરનામાં આપણે જેને

હુનિયા

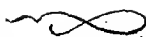
મન ચોટ પાડવા એ મળે મણુકાકાનો આગ-
કામ થંચો ધર્મ પડ્યો છે. હું બની ગઈ અને
મારો અરેરા સફેદ ધર્મ જાય' એટલે મણુકાકાને અપાર
આનંદ! કાંતે એમ જ બન્યું. 'મણુકાકા જેને વાનો
કરેનાકરેના હું જોતવાનાં નાનમાં આવી ગયો: 'માનવ-
જાતના રિત માટે આજકાલની મુમાજવ્યવસ્થા ધર-
મળથી ગદશી જ નેટલેએ'. કોઈ નેતાની
જંમ-કે દાકડિયાની માકક-હું જોતી રહી હતો.

'પણ બાર્ડ, નારી આ માનવજાત ક્યો રહે છે
એ તો કહે.' ધાતિયાના છેડાથી અસ્માના કામ સાંતિથી
લૂછતાં કાકાએ અને કહ્યું: 'જે તો કયાંય નથી જોઈ!
જાલણ, વાલિયા, ઘોંચી, મોચી, એવીબુદ્ધિગુડીજાતિ-
ઓ દેંધ છે એની તો મને ખબર છે; પણ આ તો
કોઈ નથી જ જાત દેખાય છે!'

ખસ, ધર્મ રહ્યું. હું ચાટ પડી ગયો; કાકા ખુશ થયા.
કાકાએ ઉપરના શખેડો કલા ત્યારે મને ગતાવવાનો
તો એમનેા ફેટુ હતો જ; પણ તે મરકરીમાં એ શખેડો
ગાદ્યા એની પાછળ એક વિશેષ મનોદૃષ્ટિ પણ હતી
એમાં જરા જે અંશય નથી. એ મનોદૃષ્ટિ એ જ કે.
હુનિયા સાથે આપણને લેવારેવા શી! આપણે અને
આપણું ઘર, એમાં ગણુ આવી ગયું. જગતની અને
અખિત માનવજાતની પંચાત આપણે શા મારે કરવી!
કાકાના કહેવામાં કંઈ જ સાર નથી એમ તો મને
જામતું નથી. ફરેક માણસ જાહતાંએસતોકે કોઈપણ નાનું-
સરણું કામ કરતાં એ કામની અસર જગત ઉપર અથવા
અખિત માનવજાત ઉપર કેવી થશે એનો વિચાર કરવા
જેસે તો એનાથી કંઈ કામ જ થઈ શકે નહિ. વ્યાપક
દૃષ્ટિએ એ અધ્યયનકે અનિરેક જ મણુકાકા.

હુનિયાની અને માનવજાતની મોટીમોટી વાતો કોઈ
મારી પાસે જવારે કરતું ત્યારે હું, પછી કોકાની માકક

‘અર્ષોરિજિની’ (આરિમ નિવાસી) કહેવા લાગ્યા છીએ
એ સદુ જાતિઓના વિચાર શ્રીકૃષ્ણના જમનામાં
વૈષ્ણવ ધર્મના પ્રચારકાગમાં પુરતો થયો હતો. જોઈ-
કાળમાં જે એમની વચ્ચે સેવાકાર્ય અવસર થયું હશે, પરંતુ
આજે તો આપણે સોંકાએ અધ્યયન અને સેવા

જા એને યાનાવતો. પણ તેમ કહેવા જતાં હું પોતે જ એકવાર આગાધ જાની ગયો. અધ્યાત્મના એક પ્રેરકને સાથે હું આ પોતે દત્તો. વાતોમાં પ્રેરકને સાદેજ એવા તો ખીલ્યા કે હું કાકાને જેમ આખી દુનિયાની વાતો મુલાવતો તેમ, એ પ્રેરકને સાદેજ પણ આખી માનવજાત આજે કેટલી પરસ્પરાવરોગી થઈ છે, દરેક માનવજાત પ્રત્યે વિશેષ વિચાર કરતાં સર્વ માનવજાતના દિતરંગે આપણે કેમ જુલવા ન લેઈએ, કૃત્યાદિ કર્યાદિ વાતો પર મને આપણું સંબંધાવવાની દૃઢ ઉગર આવી ગયા. એમને આટલાં પાડવા માટે માત્ર દાષણના આગે કપ આગળ ધરી મેં કટાક્ષથી એમને કહ્યું: 'કેટલું ત્યારે, આ આ હું પીછું છું ને પણને મારે જ્યાં માનવજાતના દિતરંગે કોઈરીતે આંગળ આગળ કાપવા.'

માત્ર સ્વાકર્ષી પ્રેરકને જાના તો નહિ જાતિથી મને એમણે જવાગ આપ્યા: 'આ પો દેવો એટલે કપ જતા ઉધા કરીને જોઈએ કે એ ક્યાં જાનો છે.'

મેં કપ કીધો કરી દેશે! ને તેની એક પદ કોનરેશન અશ્રેય વાંચા સંભળાવ્યા: 'એક દન એકરેશનકાથિયા.'

'કેટલું' પ્રેરકને આગળ ચલાવ્યું: 'કપ આપણે એકાએકવાકિયાથી, ખાંડ આવી જતવા કે મોરિશસ દાખથી, હું કાઈલિમની આ વાપકે હું એટલે એની બુદ્ધિ કાઈલિમની, પેશો દુધનો 'જગ' છે ને એક દન આપના.' —એટલે આતો એક કપ પીનાં દુનિયાના કેટલા બાગ સાથે તારો સંબંધ થયો.'

હું હંકા જ પડી ગયો. પ્રેરકને સાદેજનો જાપવા ગયો અને હું જ જાની ગયો.

તે દિવસની વાતચીત હું કરી પણ નહિ જહું. જ્યારે મોટા માણસ બંધે સંકેતિત દર્શિ રાગે. તોપણ દુનિયા સાથેતો એનો સંબંધ કેટલો નિકટ છે એ એણે ખૂબ ને જોઈએ. મનને એમણે આપણે દુનિયા

સાથે સંબંધ રાખીએ છીએ; મનને અથવા અમનને આપણને જાન નોઈએ જ છે.

કુટાએ તે દિવસે મને યાનાવ્યા એનો હું મ મારા મનમાં રહી ગયો દત્તો. કાકાને આજે યાનાવવા જ એવો નિશ્ચય કરી એટલું દસા પાછી હું એમને ઘેર ગયો. આગળથી 'કેટલું' સ્વભાવ ક્યાં વગર રાત્રી પર દુમશે કરેવો એવું મેં દસાવ્યું હતું. આ મારે આપણો દત્તો એનો કાકાને આપણ સરખો પે ન દત્તો. એ વિચાર જાવી વાત બુદ્ધી ગયા દત્તો. જોડવામાં કાકાને વડવા હું મથવા સાગ્યો.

'કાકા, દસર જાતના અને દસર પ્રકૃતિના કોંકો આ આકીમાં રહે છે. આ જગ્યા ખાતી કરી મારી મ નરક એકંત જગ્યામાં આટલા જ બાકામાં વાનું મ મળી શકે તેમ છે ત્યાં કેમ નથી જતા.'

કાકા ખુશીમાં આવી મને કહેવા મંડ્યા. 'ના રે બાહ, એકાંતમાં આપણને ન કાવે. આપણને તો મારેતરફ માણસોની અવગતર નોઈએ. એકલા રહેવું મને નથી મમતું.'

'એમ!?' વિચારોત્સાદથી મેં કહ્યું: 'જગત માથે અને માનવજાત સાથે તમારે કંઈ શેવાદેવા નથી એમ તમે જ તે દિવસે મને કહેતા દત્તો, નહિ? અને તેમ છતાં આ સાસ નરસા. તમારી સાથે દળીમગી રહેના અને જાંતો ગમડતા.' બધા જ શોકો તમારે પોતાઓ નોઈએ! અને હું પણ એમ જ નરંતો કહેતો કે જ્યાં માનવજાત—'

મેં વાત ત્યાં જ અટકાવી. કાકા આટ પડ્યા દત્તો. પણ હું જ વધારે જોડત તો એમ કાકા કંઈ બોલો નિતરે એવા ન દત્તો. એ મને કરી આટ પાડત. (પૂર્વ મંદાકી કપરથી) જસંત બોધી

જાના ઈશ્વરો પરદેશીઓને આપી દર્શાવે.

દશે આ સાસ યોના શોધાનું વિશ્વવિદ્યાલય સમન્કિનારો કાકાને અસમની સરદશથી શો જસો મારક પડે આવી પહોંચ્યું છે. મદાકી રસના. મોટરો અને દવાજા જાદાજતની મદદથી યોના સાથે આપણે સંવડે

ગદ વધવાનો છે. દર્વે ક્યાંક એવું ન થાય કે આપણા જગ્યાન ગીમાન્તની પદાકી મનિઓનું વર્ણન અને એ વિનિ સદમ દલકનો આપણે યોના પ્રેરકને સાથેથી જતી ને ગીજતી પડે!

(હિંદી 'સંવર્ણ'માંથી)

પાટણનો જૈન ગ્રંથભંડારો

ગુ

જરાતના એક સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાને થોડાંક વર્ષ
પર જળાયું હતું કે, 'ગુજરાતની લક્ષ્મીની ઉપાસના તો આજે પણ સુપ્રસિદ્ધ છે; પણ ગુજરાતનીઓના પ્રુર્વજોએ કરેલી લક્ષ્મીની નેમજ સરસ્વતી
ગંગાની ઉપાસના જેવી કોય તો જનઓ પાટણ; જુઓ
ત્યાંના જ્ઞાનભંડારો.'

જ્યારે આ વાક્ય લખાયું ત્યારે એ પ્રત્યં જનજુ-
કારો સિવાય બીજાઓનું નદિ જેવું જ ધ્યાન ખેંચાયું
હશે, પરંતુ જો વરસ પર પાટણ સુકામે શ્રી કૈનાયાસ
જુનશીના પ્રમુખપદ નીચે 'દેશસારસ્વત સત્ર' ઉજ-
વાયું ત્યારણાક ત્યાંના જ્ઞાનભંડારોમાં રહેલા સાદિત્યપન
પ્રત્યે ગુજરાતની સામાન્ય સાદિત્યપરસિદ્ધ જનતાનું પણ
ધ્યાન ગયું છતાં, એ જ્ઞાનભંડારોના કલિતલાસ થો છે.
તેમનું મદન્ય શું છે અને તેમાં કયા પ્રકારના ગ્રંથો
રહેલા છે એના સ્પષ્ટ ખ્યાલ થાયો જાયો નહોતો. એવા
કંઈક ખ્યાલ આ લેખ દ્વારા આપવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.

જ્ઞાનભંડારો એટલે પ્રાચીન પુસ્તકાલયો; તારપત્ર,
કાપડ અને કાગળ ઉપર લખાએલા વિવિધ વિષયોને
લગના હસ્તલિખિત ગ્રંથોના સંગ્રહો. જાહેર માસિકાનાં
આવાં પુસ્તકાલયો રાખવાની પ્રથા જૈન સમાજમાં
વિશેષ ગંધે હતી. ગુજરાતમાં જે જે માથેમાં જંગોની
વસતિ સારા પ્રમાણમાં છે, ત્યાં એજામાં એજાં આજે
એક જ્ઞાનભંડાર નો હોવાનો જ. પરંતુ પાટણના ભંડારોનું
રચાન આ સર્વમાં વિશિષ્ટ છે. પાટણ એ મધ્ય-
કાશીન ગુજરાતનું જૈન રાજકીય તેમ વિદ્યાવિષયક
પણ પાટનગર હતું અને અનેક રાજાઓ મંત્રીઓ તથા
ધનાદ્યોની દાનધરતા અને વિદ્યાપ્રિયતાના કારણે ત્યાંના
જ્ઞાનભંડારને સજ્યો દત્તો. પરિણામે, પુસ્તકોની સંખ્યા,
પ્રાચીનતા તેમજ મરતાની ગામતમાં પાટણના ભંડારો
દિંદના સર્વ જ્ઞાનભંડારોમાં ઊંચું રચાન જી શકે. ડૉ.
પિટર્સન એ ગામતમાં લખે છે કે, 'પાટણ જેવું દિંદ-
નરમાં એક પણ બીજું સહેર મેં જોયું નથી; તેમજ
તેના જેવાં આખા જગતમાં માત્ર જૂર યાદેશ છે કે
જે આટલી ગંધે લખ્ય પ્રાચીનતાવાળી હસ્તલિખિત

પ્રતોના સંગ્રહની માસિકાનું અભિમાન ધરાવી શકે.
આ પ્રતો તો યુરોપની કોઈ પણ વિદ્યાવીરના પુસ્તકા-
લયના મગરૂરી હોવા કાયક અને અંદરખાઈ આવે એવી-
રીને સાચવી રાખેલા જાતનો સ્મૃ શકે નેમ છે. વિક-
મના અગ્નીઆરમ્ય સૈકાથી, માંડી તીસમા સૈકાના
આરંભકાળ સુધીના; ૧૪,૦૦૦ કરતાં વધારે, સંસ્કૃત.
પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને પ્રાચીન ગુજરાતી હસ્તલિખિત
ગ્રંથો તેમાં છે, એ જનમવા પછી આ ઉદ્યારોમાં અતિ-
શયોક્તિ જેવું નથી લાગતું.

ગુજરાતમાં જ્ઞાનભંડારોની રચાવના પહેલ પ્રથમ
કયારે થઈ હશે એ ચાકસ કહી શકાય એવું નથી.
વિક્રમ સંવત ૫૧૦માં વલ્મીપુરમાં દેવધિગણિ કામા-
અનભુવા પ્રમુખપદ નીચે જૈન શ્રુત સેનાદેવ થયું તેને
રાજ જ્ઞાનભંડારમાં મુકવામાં આવ્યું હશે; અને વલ્મ-
બીકાળમાં ગુજરાતમાં ગોંદો જૈનો તેમજ આજેની
સાદિત્યપ્રવૃત્તિ સારા પ્રમાણમાં ચાલતી હતી, એટલે
કોઈ પ્રકારનાં પુસ્તકાલયોનું અસ્તિત્વ તો ત્યાં હોતું જ
જનરુએ; પરંતુ સિદ્ધરાજ અને કુમારપાળના કાળ પહે-
લાના ગુજરાતના જ્ઞાનભંડારો સંગ્રહમાં કોઈ વિશ્વસ્યવાન
માલિની મળી આવતી નથી.

ગુજરાત અને માળવા વચ્ચેની રાજકીય સ્પર્ધા-
માંથી સાંકારિક સ્પર્ધા જનમા. સિદ્ધરાજની વિનંતીથી
દેશચંદ્રે ગુજરાતનું પ્રધાન વ્યાકરણ રચ્યું અને ગુજ-
રાતની સાદિત્યપ્રવૃત્તિના મેધાદ્રકાળ શરૂ થયા, વિજેતા
સિદ્ધરાજે માળવાનાં સરસ્વતીબંધનો જોયા, સાથે ગુજ-
રાતનું જ્ઞાનદાસિદ્ધિ પણ જનચું. ત્રણમા લલિયાઓ પાસે
સતત ત્રણ વર્ષ સુધી લેખનકાર્ય કરાવે તેવું રાજકીય
પુસ્તકાલયો રચાવ્યાં અને હેમચંદ્રના વ્યાકરણની સૈકા
પ્રતો લખાવી પરદેશના પુસ્તકાલયોમાં ભેટ મોકલી
આપી. સિદ્ધરાજ પછી કુમારપાળે પણ એકવીસ
જ્ઞાનભંડારો રચાવ્યા હતા અને રાજકીય પુસ્તકાલય
માટે જૈનઆગમ ગ્રંથો લખાવ્યા હતા. શ્રાવકોના
રામ તીરંજવળના સુપ્રસિદ્ધ જૈન મંત્રી વસ્તુપાસે કરોડો
રૂપવાના ખર્ચે ત્રણ જ્ઞાનભંડારો રચાવાની હકીકત

પ્રાચીન ગ્રંથોમાંથી મળી રહે છે. પરંતુ આદ્યમાની વાત છે કે આ પ્રાચીનતમ પુસ્તકગ્રંથોમાંની એક જ પોથી આજ સુધીમાં મળી છે.^૧

આપા મોટા પ્રયત્નો ગાદ કરીએ તોપણ અનેક ધનિંદા તેમજ સામાન્ય માણસોએ આનંદિક ઉચ્ચાચ્ચી કે કોઈ પરોક્ષવાસી અનુભવના શ્રેય અર્થે, પ્રતિબા ઉદાપન નિમિત્તે કે કેવળ સાદિયરચિત્તી, એકકોથી માંડી માત્ર એક-બે સંખ્યામાં ગ્રંથો લખાવવાના અને અધ્યયન માટે જાન આપવાના ઉદ્દેશો મળે છે. જ્ઞાન બંદારોની સાદિયસમૃદ્ધિ વધારવામાં આવી અલ્પ સંખ્યા અસ્તિત્વેઓના પણ કેટલેકોને તેને દિશ્માં નાદિ દેવા.

પારણના ગ્રંથબંદારો પણ આવી ધર્મપ્રેરણા વ્યક્તિ-ઓના-દાનને પરિણામે વિકાસ પામ્યા હશે, એમ માનવું શક્ય છે. પરંતુ બંદારો જે રાજક દૈવકમાંથી પસાર થયા છે તે પ્લાનમાં જતાં એ સ્થાપનાઓ સ્ત્રોતો પે તેનું રક્ષણ કરનારાઓના આપણે વધારે આભાર માનવા લેઈએ. શ્રદ્ધાથી કે અંધશ્રદ્ધાથી કરેલા પુસ્તકોને જાન-દેવતા માની તેમનું એ સોંકાએ અપરિચિત સંશોધન કર્યું, રાજકીય અંધધૃતીના કાળમાં પણ બીજી બંધી બાકમિશરતને પડતી મુશ્કેલી બંદારોમાંના ગ્રંથોને જનસમર કે ખંભાત જેવાં સુરક્ષિત સ્થાનોએ ખસડવામાં રોકાયા, અને જ્ઞાનિના કાળમાં પણ, લોકે મંત્રવન છતાં સાક્ષ્ય સંભાળ ગામને વિદ્વાન ઓરોના દરને થતી હટ થયા અંશે અટકાવી એ મારે આઠની પ્રજા તેમની અંદર અડવી રહેશે.

અને આ બંદારોમાં માત્ર જૈન ગ્રંથો જ રહેતા એમ માંડવું, જૈનોનું પ્રારંભિક સાહિત્ય તો ગળું પ્રાકૃતમાં હતું. જૈનોના સંસ્કૃત સાહિત્યની ખીજવળી તો મુકામને મોટી સદ્ ગણાય. જે કાળે જૈનોએ સંસ્કૃતમાં લખાવવાના અર્થે કર્યો તે વખતે ભારતીય વિદ્યાની અનેક શાખાઓમાં સાક્ષ્યો તેમજ ગૌદોએ ખૂબ પ્રગતિ સાધી લીધી હતી. જૈનોને પણ તેમની સાથે સાહિત્યવિષય સંબંધોમાં

૧ આ પોથી તે રૂઢવંધવમુદિત ‘ધર્માબ્યુદય’ સંજની ભાષ્યરૂપ કપર લખાવેલી પ્રત. એને એને ધો. વસ્તુપાલે અનિર્ણિત એવા રૂઢવે ‘વસ્તુપાલે લખી’ અથવા ‘વસ્તુ-પાલે લખાવી’ એવા તેના બે અર્થ થઈ શકે, તેમ તેમ, વસ્તુ તેને વસ્તુપાલના જ્ઞાનબંદારની માનવામાં વર્ણવેલી. પ. મુનિશી પુસ્તકવિષયક દાક્ષ એ કાવ્યનું નેપાદન કરી રચ્યા છે.

જીતરવાનું હતું તથા તેમનાં દર્શનોનું ખંડન કરી જૈન દર્શનનું મંડન કરવાનું હતું. અને એ માટે અનેકદેશીય વિદ્વાતા તેમજ સંપાદન કરવાની હતી. એટલે જૈન બંદારોમાં જૈન ગ્રંથો ઉપરાંત બીજા ધર્મેતોના પણ ગ્રંથો વિષયના ગ્રંથો રાખવામાં આવ્યા. પરિણામે આજે જૈન બંદારોમાંથી જૈનેતરોના પણ વિદ્વાન અને મહત્વની ગ્રંથો પ્રાપ્ત થાય છે. એમાં જે પારણ તો જૈનોની સંસ્કૃત સાહિત્યપ્રવૃત્તિનું સૌથી મોટું સંસ્થાન હતું, એટલે ત્યાં એવા ગ્રંથો વિશેષ પ્રમાણમાં મળે તેમાં કંઈ નવાઈ જેવું નથી.

પણ એ બંદારોમાં જે જૈન સાહિત્ય છે તેની કિંમત એથી કોઈ રીતે એટલી આંકવાની નથી. ગુજરાતના મધ્યકાલીન હિતિદાસ દિલ્હીના બીજા પ્રતિભે મુકા-ગણ વધુ વ્યવસ્થિત. સિદ્ધિસિદ્ધાંત અને મુસંકસિત રચકમાં મળે છે, તે એ સાદિયની એક શાખા-અનિ-લાસિક પ્રગંથો-ને આભારી છે. એ પ્રગંથો કેવળ મગ-કીય હિતિદાસ જ નહિ. પરંતુ લખાઈ અને સંસ્કૃતિના અભ્યાસ માટે પણ ઘણા ઉપયોગી છે. એ સાદિય એટલું વિશાળ છે કે અહીં નેની નામાવસિ પણ આપવાના અવકાશ નથી. ગિરનારુએ ‘ગુજરાતના મધ્યકાલીન જ્ઞાનદાસની સાધનસામગ્રી’ એ નામનું મુનિશી ગિર-વિરગપત્રનું ત્યાજવાન અથવા શ્રી મોદનશાસ દેસાઈ દ્વારા ‘જૈન સાદિયનો સંક્ષિપ્ત હિતિદાસ’ એ પુસ્તકનાં મધ્યકાલીન સાદિયને સગતાં પ્રકરણો જોવાં.

વળી જૈન ધાર્મિક ગ્રંથો ઉપરાંત જૈનોએ સર્વજ્ઞ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સાદિય, સંસ્કૃતે ચરિત્ર, કથા, કાવ્ય, અનંકાર, નાટક, કાવ્ય, વ્યાકરણ, તર્ક, શિલ્પ વેદક, જ્યોતિષ, એ સર્વમાં પણ પારણના બંદારોની મુદ્ધિ સૌથી વધારે છે.

અને એ બંદારોમાંથી અવગ્રંથ સાદિય આટલા મોટા પ્રમાણમાં ન મળ્યું હોત તો આ ખગર પણ કોને પડત કે આજની ગુજરાતી, મરાઠી, રાજસ્થાની, હિંદી અને ગુજરાતી બાપાઓ એ અવગ્રંથની પુરીઓ છે! સાધારણુરિતે એમ માનવામાં આવે છે કે પ્રાચીન ગુજરાતી સાદિયમાં મહાસંખ્યા વિદ્ય રહ્યું. પરંતુ બંદારોમાં પહેલું સૌદામર્થી આગવીકામાં વૈદ્યા મુળીનું વિષુદ્ધ મહાસાદિય જે એક જ કદમાં આવે તો જુદા કાવ્યોદન જેટલા પડીસ ગ્રંથો તો સર્વજ્ઞ ગાદ

ભૂતકાળની શોધમાં

હિન્દુઆચરના વિકાસને રસ પડે એવો પ્રાગૈતિહાસિક સામગ્રીનો લે ફાળો । યુગરોએ આપ્યો છે—અને આપે તેનું મહત્ત્વ સમજાવતો હપતો

પુરાણપાણ્યુગની સંસ્કૃતિને પછી નૂતન પાપાણ્યુગની સંસ્કૃતિના રૂપમાં વિકાસ પામી. આ સંસ્કૃતિની ઓગળ આપનાં તે કાળના માનવીનાં દારૂપિતરો, તેનાં દરિયારો, મારીનાં વામજો. રહેઠાણના અવશેષો વગેરે આપે મળી આવે છે. ખ. સ. પૂર્વે ૨૦,૦૦૦થી માંડી ૧,૦૦૦ વર્ષ પહેલાં સુધી એનો યુગ ચાલ્યો હતો.

મોદે જે રેરા અને દરગાખાની પ્રાગૈતિહાસિક સંસ્કૃતિનો નો 'કુમાર'ના વાચકો પરિચિત દર્શાવે છે. એ સંસ્કૃતિ તામ્રયુગની હતી અને તેનું અભ્યુદય આ નૂતનપાપાણ્યુગની સંસ્કૃતિ ઉપર જ થયું હતું. આપો ત્યારે આ સંસ્કૃતિના નગરોમાં હતા. તે સમયના સમાજનું ચિત્ર ઓગળમાં કેટલેક કેટલેક મળી આવે છે. નૂતનપાપાણ્યુગની વસ્તુઓ મુખ્યત્વે દરિયા કિનારે, મધ્યસ્થાને અને ઓદારસામાંથી મળી આવે છે. મયા હપતોમાં જાણીય ને દુરને દરિયા કિનારે અને કાશિયાપાડમાંથી આ વસ્તુઓ પુષ્કળ પ્રમાણમાં મળી હતી. પુરાણપાણ્યુગની વસ્તુઓ નો જુદા જુદા સામે છે, પણ આ યુગની વસ્તુઓ નો સંપર્ક ઉપર જ અને જોડાના પ્રમાણમાં આપે ત્યાં મળી આવે છે. રસ્તે ચાલતાં આપણા પાન નીચેથી પણ કેટલીક વાર એ પસાર થઈ જાય છે. માત્ર વારંવારની આવડત જાણીએ.

તામ્રયુગ અને લોહયુગ

માનવજાતિની સંસ્કૃતિના વિકાસમાં પાપાણ્યુગ (પત્થર) પછી ધાતુઓના વપરાશનો યુગ પોતા એના

• જુઓ 'કુમાર' ને ૬૪ તથા ૬૫.

જે પાપાણ્યુગની વસ્તુઓ મળી રહેતી પારખવી અને જાણનામાં જ ક્યાં ક્યાં પ્રાપ્ત થાય તેમ છે તથા માનવજાતિની દરજ્જાનામાં આવેલ સુધીમાં દિલે 'શો' મળે આપે છે, જે અર્થ પ્રવેશ લેખમાં ન સમાવનાં નિક રચન લેખ નીચે શોધક માનમાં 'કુમાર'માં જલ, ક્ષય વિચાર છે.

તે વિભાગ છે. તામ્રયુગ અને લોહયુગ. પત્થર પછી માનવે માંખામાં સાધનો વાપરવાની શોધ કરી અને ત્યાર પછી લોહનાં. આપણે દાસ એવના કંઈકા યુગમાં જીવે જીવે. તામ્રયુગ ૧૦૦૦ વર્ષ પૂર્વેથી માંડી ૪૦૦૦ વર્ષ પૂર્વે સુધી ચાલ્યો હતો અને ત્યારથી આજ સુધી લોહયુગ ચાલ્યો આવે છે. જેની રીત પાપાણ્યુગના પુરાણપાણ્યુગ અને નૂતનપાપાણ્યુગ એમ બે વિભાગો છે તેની જ રીતે તામ્રયુગ પણ બે વિભાગોમાં વહેંચાયેલો છે: પહેલાં શુદ્ધ તામ્રયુગ અને પછી કોમળા વપરાશનો યુગ. વૈદિક સાદિયથી માંડી રામાયણનાં વર્ણનો સુધીનાં આપણા જનિતરના જાણીતા નામ યુગમાં જાણીતા હતા અને મહાભારતના યુદ્ધની શોધાત વખત પહેલાંથી લોહયુગ ચાલ્યો આવે છે. પહેલાંમાં યજ્ઞેલી જનિતરનાં, સુમેરીયન, નેપાલોનિયન, હોલાઈ, ક્રીટન વગેરે આપે જાણીતી અધી પ્રાચીન પ્રજાઓ આ તામ્રયુગમાં થઈ હતી. પશ્ચિમના દેશોમાં કોમળા જનિતરથી લોહયુગ શરૂ થયો હતો.

સિંધમાં મોદે જે રેરા અને દરગાખામાં આપણી પ્રાચીનતમ સંસ્કૃતિના જે અવશેષો મળી આવ્યા છે તેના તામ્રયુગના કાંસા વિભાગનો છે, આ સંસ્કૃતિ આપણી હતી કે હિન્દીનો ને વિષે વિદ્વાનોમાં મતભેદ પ્રવર્તે છે. ખાસ અંગત અન પ્રમાણે હું તેને આપે સંસ્કૃતિ માનું છું. આ સંસ્કૃતિને જનિતર અને જોડાસાધનાની સંસ્કૃતિ તરીકે પહેલાં થોડા સમયે હતા. કેટલાક પુરાવિદોનો મત છે કે આ સિંધુ સંસ્કૃતિ (Indus Culture)ના અવશેષો. બોગોલિક દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં, કાશિયામાં પણ મળી આવે એવી મહત્ત્વ જાણી છે.

જૂનામહલ' કારણ

૧૯૨૫માં એક દિવસ દાહમ એક જનિતરમાં મનાયાર જાણા કે જૂનામહલ રાજનામાં દરિયા કાંઠે એ જાણનાં રહેલો કાંઈકાં આદમક મિત્રો અપનાવે દરિયાની

ચિત્રવિધિમાં લખેલો એક શિક્ષાલેખ મળી આવ્યો છે. ખજાણા પુરાવિદોને ચમકારી દે એવા આ સમગ્રવાર હતો, કારણ કે પેસેરટાઈનના પૂર્વ તરફના દેશોમાં આવે સુધી ક્યાં જે ઇજિપ્તની ચિત્રવિધિમાં લખેલા લેખો કે તેની સંસ્કૃતિના અવશેષો સાંપડ્યા નથી. ટાઇમ્સે તો આ સમાચાર વિષે એક તંત્રીશ્રેષ્ઠ પણ લખી નાખ્યો જેમાં કાઠિયાવાડ તથા પ્રાચીન ઇજિપ્તના સંબંધો વિષે કેટલીયે રોમાંચક કલ્પનાઓ પણ સ્પષ્ટ કરી હતી. પછી તો, કહેવાય છે કે, આ શિક્ષાલેખના શોધક ઉપર તેમજ ટાઇમ્સે આજે ઇન્ડિયા ઉપર દેવચિદેશની વજ્ર-પરબના તારો અને પંખા આવવા શરૂ થયા. આ બધા પછી એક દિવસે ફરી ટાઇમ્સમાં આવ્યું કે દિલ્હીના મુસ્લિમ મુસ્લિમ નેતા ખયાત હસનનિઝામીને આ શિક્ષાલેખ પાંચવા બેસાવવામાં આવ્યા છે. જસ આ પછી આ શિક્ષાલેખનું શું થયું તેનો પત્તો લાગ્યો નહિ. રાજકોટ વોલ્ડસન મ્યુઝિયમના તત્કાલીન ક્યુરેટરે તેમના રીપોર્ટમાં જણાવેલું કે તેમણે આ શિક્ષાલેખની બાજ કાઢવા ખૂબ મહેનત અને પૈસાપડા કરેલી અને અંતે એ વાત ખોટી માલૂમ પડેલી. આમ આ મદાન શોધ એક કારસના રૂપમાં પથરાઈ ગઈ અને તેથી કેટલીયે વ્યક્તિઓ અને સંસ્થાઓને હેરાન થયું પડ્યું.

કાઠિયાવાડમાં ફાટેલો પ્રાગૈતિહાસિક શોધાનો રાફડો

આ પછી કાઠિયાવાડમાં પ્રાગૈતિહાસિક સંશોધનનું વાતાવરણ ખૂબ ગરમ બન્યું. ટાઇમ્સે આજે ઇન્ડિયામાં ફેરફાર જે નવા સમાચારો આવ્યા અને કેટલાંયે ગયા-પંખા ખપાયાં. પણ 'મહેસાણુના ગણગોળા' 'જૂનાગઢના કારસે' પુરાતત્ત્વલેખમાં શોધખોળોની આગતમાં શુદ્ધતાને લક્ષ્ય પાડી દીધું હતું, એટલે આ સમાચારો અને ચર્ચાઓને પણ નાખાવાદાર માની વિદ્વાન પુરાવિદોએ એ તરફ લક્ષ આપ્યું નહિ. આમાંની મુખ્ય શોધો આ હતી; બોડળ ગ્રામમાં ત્યાંના વિશ્વાધિકારીને તેમની જાહેરાત પ્રમાણે મદાન્યારતના સમયના એક મંદિરનું મળી આવ્યું; અમરેલીમાં પ્રાપ્ત થયેલી એક મર્તિ જે મોઢે જે ઉરોની સંસ્કૃતિના સમયની માણીતી હતી; કાંધર હેરાન પ્રાગૈતિહાસિક અવશેષો શોધવા જૂનાગઢ રાજ્યમાં એક ફેંકાએ કરાવેલું બદકામ; પ્રખ્યાત ભૂતકાળના પ્રદેશમાં અનેક પ્રાગૈતિહાસિક કાળના ટેકરા

અવેલા છે અને ત્યાં વખતોવખત પુરાતન અવશેષો મળી આવે છે તે સંબંધી ચર્ચાઓ; પ્રખ્યાત પાટણમાં એક મોરને ઘેર મળી આવેલ ૨૬૦૦ વર્ષ પૂર્વનું બેળિ-ભોનિયાનાં અશ્વત્થ નેણુદળનંદનગ્રંથનું લાક્ષણિક અને ઠાઠ પ્રાચીન ધારા તેનો ઉલ્લેખ વગેરે વગેરે.

અંતે રંગપુરે રંગ રાખ્યો

આ પ્રમાણે મુજરાતના પ્રાગૈતિહાસિક સંશોધનના આકાંક્ષામાં અનેક તારાઓ અંતઃક્રીયમકીને આધાર મળ્યા. પણ એના પછી રંગપુરનો ચંદ આકાંક્ષે ચડ્યો. એના શુભ પ્રકાશે 'મહેસાણુના ગણગોળા', 'જૂનાગઢનું કારસ' વગેરેને ઘોષ નાખ્યાં અને ફરીવાર પુરાવિદોને કાઠિયાવાડના પ્રાગૈતિહાસિક જૂનાપાણીપણામાં દંડ ગ્રહા બેસાડી રંગપુરે શુદ્ધતાનો રંગ રાખ્યો.

રાણપુરની પશ્ચિમે મગબગ આદમાઈલ દૂર શુક્ર-ભાદરમે કાઢે શ્રીંગડી રાજ્યમાં મુજરાતના મોઢે જે ઉરો સમું આ રંગપુર આવેલું છે. ત્યાં ધંધુકા નરકોના સમારતાં ૧૬૩૪માં કેટલીક અગ્નિ પુરાતન જાણની વસ્તુઓ મળી આવી અને તે શ્રીંગડી કાંઠેર સાંધે એ સરકારી પુરાતત્ત્વ સંશોધન ખાતાના પશ્ચિમ વિભાગના અમલદાર ઉપર જૂના મોકલી આપી. આ વસ્તુઓ મોઢે જે ઉરોની સિંધુ સંસ્કૃતિની જાણતાં રંગપુરમાં તરત જ ખોદકામ શરૂ કરી દેવામાં આવ્યું અને તેમાંથી જે પુરાસ્થાનગી પ્રાપ્ત થઈ તેથી સંપૂર્ણરિતે પુરવાર થયું કે રંગપુર એ સિંધુ સંસ્કૃતિ (ઇ. સ. પૂર્વે ૩૨૦૦ થી ૨૭૦૦)ના સમયનું રથણ છે અને તેની પ્રાગૈતિહાસિક સંસ્કૃતિ ઉપર લગભગ અસર ધોવાથી તેને સુરોપની પ્રાગૈતિહાસિક સંસ્કૃતિ કહી શકાય. રંગપુરની આ શોધ પુરાતત્ત્વલેખમાં ઘણા મહત્વની લેખાઈ છે અને સિંધુ નયા પંજગની ગદાર દિશામાં એક માત્ર ત્યાં જ સિંધુ સંસ્કૃતિના અવશેષો પ્રાપ્ત થયા છે જતાં નવાઈની વાત એ છે કે તેને વિશે આજ સુધી આપણે ત્યાં એક શબ્દ સુરોપો લખાયો નથી.

શુદ્ધતા અને પ્રાગૈતિહાસિક સંશોધન

અત્યેક દેશ કે પ્રાંતના પુરાતત્ત્વના બે વિભાગ હોય છે. પ્રાગૈતિહાસિક અને ઐતિહાસિક. આ બેમાં

• ઘણું વિસ્તાર મારે લખ્યો 'પ્રવાસી' તા. ૨૮-૭-૪૦ અને ૪૨માં 'આપણી પુરાતન નયરીઓ'ની ખાસી લેખગણનો લેખ: 'વાસ્તવ્યની સંસ્કૃતિના અવશેષો યશવંતર રંગપુર.'

કેળાગ પ્રાગૈતિદાસિક વિભાગ ૧૨ એવા છે કે જેને કા
યુજ્જાત પુરાતત્ત્વ દેશમાં ખાસ રથાન અને માન
મેળવી શકે. દુર્ગભરાજનાં તામ્રપત્રા કે કાંચે વાપેલાના
સિદ્ધાંતોને લઈ યુજ્જાત આ દેશમાં આગળ આવી
મંક તેમ નથી, કારણ કે એ તો આપણી પ્રાંતિક વાતો
છે તે તેમાં ગદારના વિકાસોને રસ લેઈ શકે નહિ.
આપણે પ્રાચીન કામો છતિદાસ ગુપ્તો, કાવચો અને
મોરો જેવું મંકળાએલાં લેવાથી તેનું સંશોધન થાય
તા પરમોત્તમા પુરાવિદો આપણાં કામોની મોંઘ લા
નમાં રસ લે અને જે એની પણ પડેલાંના પ્રાગૈતિ-
દાસિક કાળનું સંશોધન કરવામાં આવે તો આપણી
દુનિયાના પુરાવિદો તેમાં રસ લે; કારણ એ જ્ઞાનામાં
પ્રગ્નપ્રજ્ઞો વચ્ચે એટલા બધા ફેરફારો પડ્યા ન હતા.
દિંદીયા ખાંડી છેક યુરોપ સુધીની સંસ્કૃતિલગભગ સરખા
જ હતી. સિંધુનો જ કાવચો લો. તેના મધ્યકાળના
છતિદાસમાં ગદારના વિકાસોને જગા પણ રસ નથી;
પણ મોરો જે ઉદેશમાં શાયાએલી નેની પ્રાગૈતિદાસિક
સંસ્કૃતિ આજે દુનિયાના બધા દેશોના પુરાવિદોના મં-
શોધનોનો વિષય થઈ પડી છે. આની પાછળ એક જ
કારણ રહેલું છે; પ્રાગૈતિદાસિક કાળમાં માનવ સંસ્કૃતિનું
દશ એક કલાકો જ હતું; તેમાંથી જુદીજુદી પ્રજાઓના
અનુકૂળની ડાળીઓ ફેલાઈ ન હતી. એ સમયની જમી
પ્રજાઓના છતિદાસ પરંપર મંકળાએલા હતા. એ જ
કારણે પ્રાગૈતિદાસિક સંશોધનના મોતજ ઉપર દિંદી,
ચીન, અમેરિકા, આફ્રિકા અને યુરોપની બધી પ્રજાઓ
એકત્ર ચઢે આવી એસ છે. પ્રાગૈતિદાસિક સંશોધન પ્રજા
પ્રજાઓ વચ્ચે એકથ રથાપે છે. આજે પરંપર લડી
મરનારા આપણે એક દિવસે માડીનયા બાઈઓ હતા
એ અસરકારક વાદ પ્રાગૈતિદાસિક સંશોધન પ્રજાઓને
આપે છે; અને તે જ આ સંશોધનની (દાહને તળકે
જેની જેની જગર છે તે) મહાન નૈતિક જાગૃતિ છે.

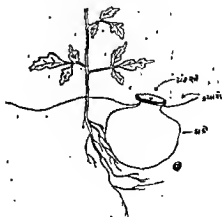
(વાક્ય) અમૃતલાલ વ. પંડ્યા

હુમાન વ્યાયામ પ્રસારક મંડળ (અમરાવતી)ના
શ્રીમ વ્યાયામ વર્ગો

દર વર્ષની માર્ચ આ વર્ષે પણ ઉપરાંત મંડળના શ્રીમ
વ્યાયામ વર્ગો તા. ૧લીથી ૩૧મી મે સુધી અમરાવતીમાં
મહાવવામાં આવશે. કાળજ થવા માટે રખતો એકિલ
સુધીમાં અરજ કરવી જોઈએ. વિશેષ વિગત ૦-૦-૬ની
રિફિરા મોકલી નીચેનું સરનામુંથી મંગાવી લેવા મંજો
૧-વા આદેશમંદિર, ૬, વ્યા. પ્ર. મં. અમરાવતી.

વૃક્ષારોપણ થવા પછી મોરો બાગે જે ખર્ચ
આપે છે તે પ્રકારે કરાના જમીનમનનું. મુકે કે કેમ-
નામ પ્રદેશ લોપ અથવા તંગીને કીધે પાણી જાડુ ફરતી
આવતું પડતું હોય તો પાણીનો બચ કરકસરથી થવો
જોઈએ. દરતાની જાને જાગૃતિ વધારતાં, ધર્મશાળામાં
ને વિશ્વામત્રેદોમાં વધારતાં અથવા મુકા પ્રદેશમાં ઉછેરતાં
જમીનોની ખાતી જગ્યાઓ પૂરવા એકાદ કે બેઠામાં
ઉમારવામાં આવતાં ખાંડોને અપાતું પાણી સીધુંમીનું
ક્યારામાં ન અપાતાં એવી કાંઠ રીતથી અપાતું જોઈએ
કે જેમાં પાણીમાં દુર્ગંધ ન થતાં તેનું રીપેરીયું પાણી
ઝાડને દિતાવદ બને.

મારી ને સુગમ રીતે તો છે ઝાડોના ક્યારામાં
દરેક પાણી બરેકા ધડામાંથી થતા સેવણ વડે જ-
સિંચન કરવાની. ઉત્તર યુજ્જાત, કંચ ને કાઠિયાવાડ
જેવા મુકા પ્રદેશોમાં એ પ્રથમના ફેલાવો લાખરાથી
નીવડ તેમ છે. એ કામ માટે વાપરવાનો ધંડા પકાવેલો
પણ મરે નેવા જોઈએ. લગભગ એ મેલન (ગ્યાસતંત્રોત
અરધા કે પાંચા ડગો) પાણી સમાય તેટલો મેલ
ધંડા ઉપયોગમાં લેવો. પાણીને જાદુ થઈ ગઈ જતું
અટકવવા અને ધડામાં કચરો ન પડે તે માટે ધડાના
મોંના માપની માડીની પાછા ઢાંકણી અવશ્ય જોઈએ.
ધડામાંથી પ્રસરતી બીનાશને ઝાડનું પૂરતો લાભ લા
શકે એ રીતે ક્યારામાં તેની જાગૃતિ ધડાને જેટલા
જાતી શકે તેટલા ગિડા દાવેલો. ધડાનું મોં જે જુરતરથી
નીચું રાખવું પડે તો તેમાં માડી કે બીજી કચરો

ગુજરાતમાં વૃક્ષો પૃષ્ઠ

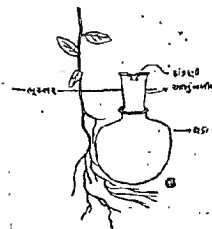
પડતા અટકાયલા તેના પર નાળી તરીકે એક નાળિયુ (છાપરાં પર છાપાં માટે જેનાં બે અડધિયાં ન કર્યા હોય તેવું આખું) મૂકી શકાય. જો ઝાડવાને કરતી રક્ષણ માટે કાંટાની વાડ કે ટાંટું હોય તો વાડ ગદામ્થી ધડામાં પાણી ફાવવા આર પાંચ ફૂટ લાંબી વાંસની એક નળી ઉપયોગમાં લઈ શકાય.

ઘડામાંથી પાણીના સ્તરણનું પ્રમાણ ઘડાની તાલ, ખસુ અને ઘડા અંદરથી ગદાગર સ્વચ્છ રહે છે કે નહિ તે પર આધાર રાખે છે. ઘડાની સ્વચ્છશક્તિ અને ઘડા ત્યાં મૂકાયા હોય તે જમીનના પ્રકાર ઉપર પણ ઘડામાંનું પાણી કેટલા દિવસ ચાલશે તે અવગણે છે. શરૂઆતમાં માત્ર એકાદ વખત પાન રાખવાથી એ પ્રમાણ નિર્ધારિત શકાય. ઘડામાં ક્યાં જે તાડ કે કાણું ન હોય તો ઘડામાંનું પાણી આઠ, દસ કે તેથી પણ વધુ દિવસ પછી ખૂટે. પાણીના સુચ્ચ સાથે પ્રમાણમાં વધારે પાણી આપવું હોય તો ઘડા વધારે સહિષ્ણુ થાય તેવી રીતે તૈયાર કરાવવો. ઘડા માનસારા છે અથવા અંદરથી તેને માટીનું અંતર આગી ગમેલ છે કે નહિ તેની અવારનવાર તપાસ કરતા રહેવું. ઘડામાં કંઈ ખોટા દેખાય તો તેને સમયસર ગદાથી નાખવો. ઉનાળાની શરૂઆતમાં તેમ કરવું વધુ ફળપ્રદ નીવડે.

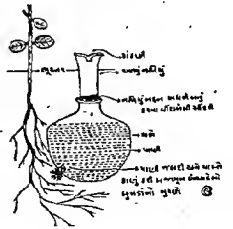
ઝાડને પાણી આપવાની આ પ્રણાલી તેને દાનિ કરે એટલું ઘણું પાણી મળવાની બીનિ તો હમેશાં ખાટે રહે છે. જલદી જતાં જે પાણી નકામું નથી જતું, ઘડા ધરતીના સંબંધમાં સ્કી ધીરધીરે બેઠનું દ્રવણ કરતો

સ્કી ઝાડવાને કે રોપેલી કકતમની છવનશક્તિને ટકાવી રાખે છે, -પછી ધણધખતો ઉનાળા હોય કે શિયાળાની ફેડી હોય. માળી કે પાણીવાળો ગદાગર કામ કરે છે કે નહિ તે ગમે ત્યારે ધડામાં સ્વચ્છ નવર કરતાં પાણી દેખાઈ આવે. માત્ર આ પ્રણામાં એક ખામી છે. જે ગાળુએ ઘડા હોય તેને ફરતા ઘડાના આકાર પ્રમાણે અને તેથી જલદી દિશામાં મળિયાં જોર કરી ઝાડના વિકાસને વિરૂદ્ધ બનાવે ખરાં. જ્યાં શકે તો ધીમેધીમે અમુક સમયને માળે ઘડાનું ઝાડને ફરતું રચનાંતર કરતા રહેવું. વડ, પીપળ જેવાં રહેા જોની ઝાળીને રોપવામાં આવે છે તેને માટે તો આ પ્રણાથી પાણી આપવું અસરકારક નથી. એ ડાળી તો ગદાગર તમી વાપ ત્યાં મુકી તેના ક્યારાને ગદાગર બીનો નાખવો જોઈએ.

પાછલે પાને આપેલા મિત્રમાંની બીજી એક રીતે ક્યારે કરવાથી પણ પાણી અમુક બંધો નકામું જતું અટકાવી શકાય. સારી ધરતીનું ખોદાણુ. સહેલાં પાંદડાંનાં બૂના ખાતરનું મિશ્રણ કે કાંપ વગેરે ક્યારાના ખાડાને તળિયે બરવાં. પછી તેના પર, વચ્ચે હોદ ફૂટના વ્યાસનો બે ફૂટ ઊંડા રહે તેવો ગોળ ખોદા રાખી, તેને ફરતા એક કે સવા ફૂટના પિસ્તારમાં કોરા સાદ કોકરા બરવા. ફરી તેને ફરતું ચોતરફ સારી જમીનનું ખોદાણુ બગ્ગું. એ ગંધાને મથાળે થોડી સ્વચ્છ રેતી પાથરવી. આ રીતે ક્યારે અનાવી ઝાડવાને પાણી સંચિવામાં આવે છે ત્યારે તે સાદ કોકરાઓના થર દારા ગંધી ગાળુએથી સરખું તળિયે જોતરે છે. કાંરેઓનું પર,

જમીનમાં પાણી લા-
વેલા આડીના સ્તરે તેના
પડે લાડી રાખી તેથી
ઝાડવાને અત્યંતિય
કરવાની રીત દર્શાવતાં
ચાલુ ચિત્રે (૧) કચા-
રામાં લાડેલા પડે (૨)
(૨) ઘડાને જમીનમાં
જરાબીચાડવાની તાળી
તરીકે આખાં તળિયાં-
ને ઉપયોગ કરી લાડે-
લા પડે (૩) ઉપરની-
ચોતે જ જમીનમાં ફા-
ટેલા પડે, આર તેમાં
ચોરસો લૂખડાનો સુ-
ચોટાળાવવાવરણો.

અમુક અંશે, પાણીને વડાજ યેઠાં કીડી જતું અટકાવે ખડં. મુળિયાં પણ નીચે અને નીચે વધવા પ્રેરાય છે અને તેમતેમ તેમનું સર્વના તાપથી પણ રહાય થાય છે. આ પ્રકારના ક્યારાની જગાવટનું અર્થ સાદા ખાડાના અર્થ કરતાં થોડું વધારે આવે પણ તેથી પાણીનો જે ગતિવાય થાય છે તેનું વળતર પ્રમાણમાં યથું વધી જાય છે અને વધારામાં રેપા કે કલમને જમીનમાં અમતાવેન જે સાનુકુળતા મળે છે તે જુદી.

આપણું દેશ તરફ ઊભરાઈ જતો પ્રેમ જતાવવા ઘણી વખત જાડો પ્રુકળ પાણી આપીએ છીએ, જે પરિણામે નુકસાનકારક જ નીવડે. અને ત્યાં યુધા દાંડીની ચોનરૂ પાણી ન જ રહેવું જોઈએ. પાણી તો મુળિયાંને જોઈએ છે, અને મદિ કે દાંડીને પાણી લાગતાં તેનું ઉષ્ણમાન જલકાનાં ક્યારેક તેની છાદ કાઢી જાય છે અને દાંડીના અવકાશ કાઢ (Sapwood) ને પણ રહેતા લાગે છે.

સંસારનાં શહેરો

૨૦-૫૦૫૪૪

દેશીના છવતા નવાજામુખી વિ-સુવિવસની તથેશીમાં એક માર્દલ પર નેપકસના કપસાગરને કદિ આ મનો-દર રોમન નગર આવેલું દર. ખિરની મંવતતા આરમ્ભાએ એ વિશાસનું મદાધામ નખાત અને રાત્રીમાં તમા કમરાશે તેમાં પડપાપાચર્ચા રહેતા.

ઈ. સ. ૬૩માં વિસુવિવસમાં પ-લેશી નમુવિ આવી તે કૈના ધગ-ધમાટથી જાપરેલા ધરતીકેપાએ પો-ખાઈના મોરા આશાને નાશ કર્યો. ક્રોધાંએ એ વિશાસધામની મરામત શરૂ કરી, પણ તે સંગર્ભ થાય ને પદેશાં તેા H. ઉદમાં પાતાના સુધળા પ્રકોપ-થી વિસુવિવસ ફરીકાઠી નીકળ્યો. એક કિવસમાં નદિ, પણ એક કલાકમાં જ લાવારસ ને ધમધમતી રાખે એ સહેરને ૧૫-૨૦ ફૂટના પેરાથી દાંધા રીધું. એ પ્રમાણે કોરેશો તેા ઝટપી ને આકર્ષિક દતો કે આજથી ૨૦૦૦ વર્ષ પહેલાં બધાનીત મનુષ્યોએ નત બચાવવા માટે અરધાં જમીણાં મૂકી રીધેલાં બાબુને ને દરવાજામાં એમ ને એમ મૂકી રીધેલી ચાવીએ જેમની નેમ નવરે પડે છે.

ત્યાર બાદ તેા તેના ધરતા પદેએ વધુ ને વધુ બડાં બની એ આજું દાંધી રીધું, તેના પર ઝાડો બની નીકળ્યાં અને પોપાઈ જેવા નગરની રમુગિ પાનું

એ માનવબતને ન રહી. પરંતુ સગર ઝડોઆ વહી ચલા બાદ ઇ. ૧૭૪૮માં જેમની આકર્ષિક બાજ લામી.

પછી ૧૮૬૦થી પોપાઈનું મદનિશર મોશાલ શરૂ થયું. —એની બંદારાએશી સમુદ્રિ દાઘ કરવા નદિ, પણ એ અવર નાશને દબાવે વિતાર મેળવવા. મર્યાદાતનાં વધેમાં ફેટલાક પદાર્થો નેપકસના સેધદરેપાનમાં લઈ જવામાં આવેલા, પણ ત્યાર પછી બધા જેમના નેમ પડપા રહેવા દેવામાં આવ્યા છે. કોઈ પણ પ્રેક્ષક નજીવી દાખલકી આપી એ આખો વિતાર

નવરે જોઈ શકે છે. વિવર જ્યેશા એકે એકે પદાર્થ ને છવ પર લાવારસ પ્રાન્ટર ઝાવ પાસીસની જેમ કીપાઈ મેલા છે. એ વખતની આખરી પલો-ની મહેકરવા આજે જે એ ક્યોને જોતાં તાજ થાય છે.

રોપા કે કમ્રમ રોપની વખતે ક્યારાને તદ્દન મધાએ તેની નજી-માં આતરફ રેતી મિશ્રિન જમીનનું આદામ્ય પાકરી થોડું દોળાવ જેનું રાખનું. એ નાના રોપાને કૈતા આડમાંથી જવળ દાડા ઝાડાને પાણી મળતું જોઈએ. રોપ થોડું થોડું પાણી આપવા કરતાં આર પાંચ દિવસે પણ પડનું પાણી આપવાથી જાડનું પોતાના મુળિયાં કીંદ ને કીંદ ઉતારે છે અને જોરથી તે જામનું જાય છે. જમીનમાં કીંદ જ કુદરતી બેજનું પ્રમાણ વધારે રહે છે. પાણીની અછન દોષ તો અને ત્યાં જગી સાંને જ જાડાં પાણી મીંચ્યું.

મુળિયાંને પ્રાણવાયુ મળી રહે ને મારે જાડવાંની આતરફની જ-મીનનું અતર ઉપર ઉપરથી જ થોડું થોડું ઉખેડતા રહેવું. તેમ કરવાથી નીચેની જમીન પણ જાગી નથી જતી અને જાડવાંના પિકાસ-માર્ગે ફેલાતો નથી. જ્યાં જાડાંને દોષ ત્યાં દરેક પાણી પછી ક્યારે ઉપરથી સુકાઈ જાય એટલે જુર-પોથી તેમ કરવું. જે ઘડાનો ઉપોગ કરવામાં આવ્યો હોય તો બરે જણીને જમીન જાગી ગમેલી જાગે ત્યારે તેમ કરવું.

હડિયાણામાં હરખાઈ ડાહ્યા વાલ મોટો કે ગઢિયાણો ?

ડાહિયાણામાં ગઢિયાણું કરીને એક ગામ છે. તે ગામમાં એક ઘરમાં ડાહી દત્તા. ભાવવા-આશવામાં, સાચાંખોટાં ગણ્યાં માદવામાં ડાહીના અડુ જણાતાં. તેનું નામ દરગાઈ દત્ત.

‘મામની સ્ત્રીઓ આડાશીઓ પાડાશીઓને કંઈ યંત્રનામાં ખરીદ કરવા જતું હોય તો દરગાઈ ડાહીને સાથે લઈ જાય. દરગાઈ ડાહીને અડુ ભાવવાં સાંભળી ગામના ગણા દુકાનવાળા ઓએ અને કોઈને છેતરે નહિ. કારણ કે કોઈને છેતરે તો દરગાઈ ડાહી પકડી પાડે ને !

જે માલ લેવાય તેની કિંમત વેપારી ગણનાર જ સે. દિસાળ ગણનાર કરે. દરગાઈ ડાહી ત્યાં માનવર હોય એટલે વેપારીઓ કામનું છેતરવાનો વિચાર જ માંડી વાળે.

કોઈ દિવસ જુઓ તો દરગાઈ ડાહી સ્ત્રીઓના ટાળા સાથે કાપડવાળાની દુકાને બેઠાં હોય. કોઈ દિવસ જુઓ તો સોનીને ત્યાં દરગાઈ ડાહી સ્ત્રીઓની વચ્ચે લાંબા પગ કરીને ગણ્યાં માદતાં હોય અને માલ લેવાનો હોય. કોઈવાર ધાંચીને ત્યાં, કોઈવાર ગાંધીને ત્યાં એમ કેકાણે કેકાણે દરગાઈ ડાહી અને સ્ત્રીઓ માલ ખરીદતાં જ હોય. દરગાઈ ડાહી માંડાં હોય, પરમામ ગયાં હોય કે ગાડુ કામમાં હોય તો ગામમાં સ્ત્રીઓ ખરીદી કરવા નીકળે જ નહિ.

આમ, ડાહી ગામમાં ગાડુ ડાહ્યાં ગણાતાં. વેપારી નેનાથી ગાડુ જ ધીતા. એમનો વેપાર ગણનાર આવડતો નહિ અને તેઓ સારી રીતે કમાઈ શકતા નહિ. તેથી તેઓ દરગાઈ ડાહી ઉપર ગાડુ જ જણા કરવા પણ શું થાય ?

છંદરે ગણા વેપારીઓએ મળીને વિચાર કર્યો કે આપણે આ ગામ છોડીને જીંદગી ગામ વેપાર કરવા આવ્યા જઈયું. અહીં આપણો કસો દલાડો વળવાનો નથી. અને આ દરગાઈ ડાહી આજકાલમાં મરવાનાં પણ નથી.

છંદરે ગાડુ નક્કી થયું. વેપારીઓ જીંદગી ગામ આવ્યા જાય છે, એવી આખા ગામમાં વાતો થવા લાગી. દરગાઈ ડાહીને કાને પણ વાત ગઈ. ડાહી તો ઉનાચનાં ઉનાચનાં પહેલાં ગયાં સોનીની દુકાને; ને બોલ્યાં : ‘મં. બાઈ ! ગામ કેમ છોડી જાય છે ?’

સોની કહે : ‘જુઓને મા, અહીં તમારો પ્રતાપ કહી પડ્યા છે. કમાણી કંઈ થતી નથી એટલે ન ત્યાં જો શું કરીએ ?’

દરગાઈ ડાહી કહે, ‘એ તો ગાડુ દીક. નાં જલા દો તો મુળેથી જાય. પણ મને પણા પખનથી એક પાતળી ‘અડુ જ શંકા રહ્યા કરે છે, તેમાં જવાણ ફેલા જાય. કંઈવાર ! તમારા પત્નનાં વાલ મોટાં કે ગઢિયાણું !’

‘ડાહીનો આ સવાલ સાંભળી સોનીની તો આંખો કાંટી ગઈ. ને બોલ્યાં : ‘દે ! અરે, મા. ગઢિયાણું મોટાં ગઢિયાણું. દલે આપ ઘેર પધારો.’

સોની વારે ગામમાં વેપારીઓનો બંધાતો સામાન છૂટવા લાગ્યો. ફરીથી ગાંધી દુકાનો આવવા લાગી અને દુકાને દુકાને સોની કહેવા લાગ્યો : ‘દરગાઈ ડાહીની લેલિયારી મેં એક લીધી છે. આપણને શું ખગર પડે ! પણ આજ દરગાઈ ડાહીની અક્કલ ઉપાડી પડી ગઈ. ડાહીએ જણ્યું. ‘વાલ મોટો કે ગઢિયાણું ?’

આ વાત સાંભળી દુકાને દુકાને વેપારીઓ દરસવા લાગ્યા અને દુકાને દુકાને, ચોર ચોર, ધોર ને મરીએ. અંધ ને પાણીસરે અને ઘેરેઘર સો ભાવવા લાગ્યા :

‘ગઢિયાણામાં’ દરગાઈ ડાહ્યાં,

‘વાલ મોટો કે ગઢિયાણું !’

ગુલાબસિંહ મારોડ

Our Friends Abroad

(૧) પત્ર મેળવનાર : વિનોદચંદ્ર મુનીલાલ દેસાઈ દેસાઈગૃહીઆ ઓફિસર

૮૨ પીટર રોડ, ચૌદહન, ત્રિવરપલ્લ, ૩૧-૨-૮૭.

પ્રિય વિનોદચંદ્ર,

તમારા પત્રથી અદ્યેષર કપકૃત થયું છે. મને તે આનંદ જ મળ્યો. તમે પૂર્વ આદેશમાં હશે. સંતેજાનુસાર અમે બધા હીક છીએ; કારણકે હજારો અમે બરફ નીચે છીએ. આજ સુધીમાં આશરો ત્રાસદાયક બરફ પડ્યો નથી. આ આગવુંસાથે વર્ષના માળામાં આરમી હંડી પણ કોઈએ જોઈ નહોતી. ધંધાદોળ્યાર તો અકદમ ધંધ છે અને દરેક વસ્તુ અમલદ બોલતી હજી છે. દેરજાક પ્રવાસીઓ દિવસોથી ન્યાના ન્યાં ફોફાઈ પડ્યા છે. કારણકે દેવે લાઇનો પર બરફની આડ થઈ ગઈ છે. રોડીઓ વડાવધી સુરક્ષે ગઈ છે. આ અતિ નીચે હંડીનું કારણ તો રફાન્ડોનેપિયાના દ્વીપકલ્પ તરફમાં હંડા વાયરોએનો અસાધારણ પ્રસારો જ છે.

તમે તાલુકાની રત્ન ચારીરીતે બોમ્બે તે નજી આનંદ પામું છું. મારા આપને મોકરીમાંથી સાત દિવસની રત્ન મળી હતી. એ બધી વખત અમે ધણુ મટીંગીઓની મળ માણી છે. એક દિવસે અમે ડેલિવરિંગ કુઓનું મુંડું નાકક મળ્યા મયાં હતાં. અદ્યેષર, ધણુ સરસ હતું.

મેં પહેલાં વિશ્વસુહતી ફિલ્મ જોઈ મળુ (All quiet on the Western Front—પશ્ચિમ અખરાંમણે ચિર શાંતિ) જોઈ છે અને તેમાં ક્યાલ મઈ છે. તેનો મૂળ લેખક જર્મન છે.

હજારો હું સંધારી રાતે બહાર જવામાં મળ લેતી નથી. ચાંદની હોય ત્યારે જુદી પાત. અંધારામાં જડું પડે ત્યારે ડાચ અથવા ગ્રાંબી રાશનીવાળાં ફાનસ લાગે નીકળીએ, એથી આકાશ દુરમને જોઈ સહે નહિ. હજી સુધી તો પ્રબુક્રપાથી કાઈ દેખાયો નથી. હું બહુને ખુશ થઈ છું કે બાકી સત્તાધીશોની બંધકરતાનાં સામનો કરવામાં દિંદ ગિતરાન્યોને રોકા આગે છે. અમને તો આત્રી છે કે અમે ન્યાય અને ન્યાતંત્રતા આતર જીએ છીએ. હમેશને માટે અને પ્રત્યેક જણને માટે (For all time and for every one) અમે અગાધી સંવરની તાકાત સુધી જતી જઈએ.

આમાં ફોરેસ્ટર પ્રાંત હજીકડતા ફના સિપનિય (ફના-મણુ) કલોચનું કેન્દ્ર છે. ફુનિયાના દરેક વ્યાગમાંથી અમને ક મળે છે અને તેમાંથી ફનો બધી નવનો માલ અહીંની બેનવર પિલોમાં તૈયાર થાય છે. કાળો માણસો (શીંગો અને પુરુષો) તે ધંધામાં રોજ મેળવે છે અને તૈયાર કાપડ ફુનિયાના દરેક બાગમાં મોકલી આવે છે

આ ફેરગી દવા ફનો તાર કાટવામાં અતિમય અનુકૂળ

છે. કીનાશવાળી હંડી લંબાને લીધે તાર મળતી રહાય છે અને વુડી જતા નથી. પૂર્વે બાલુએ ફોફેશાયરમાં દવા અહીં ફરતાં રહી છે અને ત્યાં તાર ગંદ વુડી બધ છે.

ફોરેસ્ટરની દક્ષિણમાં અંધારે મદાંત કલ્યાંત્રેન્ડ માંચે-ન્ટર છે. ત્યાં વેગલુ અને અરીલી ખૂબ થાય છે. ત્યાં મોમાં નંગી પ્રાદારો છે, જેમાં ચારે તરફના ઝની પ્રાંતિર્મિયા અને તૈયાર મચેલા કાપડના નરથાના નરથા પડયા હોય છે. ફોરેસ્ટરની દક્ષિણમાં જ હજીકડતા આ ફનો ફોરેસ્ટર કેન્દ્રિય મયો તેમજ બહુ એક કારણ ત્યાં કાલરો પુરુષ છે તે છે.

મરીં નંદીની એક સાખા ખોદીને કપ માઈસની નહેર માઈસર સુધી આપીને તેને બેદર બનાવવામાં આગું છે આથી માલની નંદીમરો સાંધી માઈસરમાં કાનર થાય છે. પરિપ્તમે દેવેલોની પુઆફરી તેમજ માલ ક્યાંવગાડતાવાળી મલ્લરી બધ છે. એ નહેરને માંચેન્ડર પનાસ કઈ છે.

મેં પત્રની સાથે મોકલેલાં કાપાં તમને નથી મળ્યાં ને નહીંને ફિલ્મગીર થાકું છું. તે કદાચ ગેરવસ્તે મયા દશે. હને હું બીન મોકલું છું અને જુદી દયાલથી ન્યુ ટેન્ડરમેંટ (નવો કસાર-ખાઈબલ) મોકલું છું મારા અને મારા દતરાનાં કેટલાંક નોંધયિત્રી પણ મોકલ્યાં છે.

તમે અજીએલો કિકેડ-સેમ્મા બહુ રસમય છે. મારા આપને તેમાં બહુ રસ પડ્યો. ને પોતે મેદાની રમતાના રત્નખીન છે. ચેમ્પીઆનશિપ મેળવનારને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ. થોડાં વરસ પહેલાં અમે પશ્ચિમ હિંદ અને આગાધી અર્ધાંત્રી કીમ વચ્ચેનો મેચ જોઈ હતી. ત્રેર, મળુ M.C.C. આ વખતે દિંદમાં નથી આવવાની તે બિરામ કતારે છે. હિંદસ્તાના જ પ્રનાયે પ્રબળો વચ્ચેની ધમ્મી રમતા અટકી પડી છે.

મારો પત્ર હિંદના વર્તમાનપત્રમાં હખોના નાળી આનંદ પામું છું અને તે હું અદ્યેષર માન સગનું છું. જલ્દી બીન નર જખતે. કુટુંબના સર્વે જણને મારા પ્રેમપૂર્વક વિનય.

હું છું તમારી Jean P. Hayes

(૨) પત્ર મેળવનાર : રામકૃષ્ણ પ્રમોદકર લેખી— જાવનપર બેલી સિદ્ધી (યુ. એસ. એ.), નવેમ્બર ૧૭, ૧૯૩૯.

બધામા રામકૃષ્ણ,

હું મળુ તમારી માફક ફેરોમાફ વંદેર વિષયમાં રસ થયતું છું હું હજારોમાંના જ એકજમાં કાખલ થયો છું. મારી હમર સત્તર વર્ષની છે. તમને છેક હિંદમાં પત્ર લખ્યાં હું થયો શરૂ થઈ છું. મને તમારા દેશ વિષે કાંઈક જણાવશે

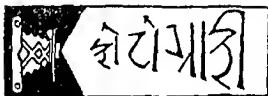
તો હું પછો ખુશી મળે. યુનાઇટેડ રજીસ્ટ્રાર્સ ૪૮ ટેકેડા છે. ફરેક રજીસ્ટ્રાર તો તેનું પે તાનું સામ્યનંત્ર હોય છે. અને તેની મર્યાદા સામ્યધાનો પોર્સિયનનમાં છે.

હું આ સાથે મારા અભ્યાસના ફેરિઆફે મોકલું છું. હું વાંચ ફેર અને સાદા ફરસ હોય છે. મારે આજે બસ રંગના વાળ છે. આજો આસમાની છે. મારે મે બાઈ અને વણ પહેનો છે. મારા પિતાશી અંગ મદાલુદમાં મવાનેલાં છે. તમારા દેશ વિષે અને તમારી ભત્રિણી દર્શાવત બહાવને.

મેં કોલેજમાં સાઈકોલોજી, ફેર, હિસ્ટરી અને હિતિ-હાસ લીધેલાં છે. અમારી જાણની રીત તમારે ત્યાંની રીતથી ભુલો છે. મોટરો તે વિષે હું શું બહાવું કે અમે વરસમાં ૧૫ મહિના (સપ્ટેમ્બરથી જૂન) શાળામાં બંધાયેલીએ. પહેલાં ૭ વરસ જાણવામાં જવામાં, અખિત શીખવામાં પછેરમાં જાય છે પછી હાઈસ્કૂલમાં ૭ વર્ષ હોય છે, અને તે પછી બે, આર અમર તેથી વધારે વર્ષ માટે કોલેજનો અભ્યાસ કરવાનો હોય છે.

તમને નવા વર્ષનાં અખિતફન આપું છું તમારે ત્યાં નાતાલની ખાસ રજાએ તથા ખાસ કાર્યક્રમ હોય છે ખરો ?

Sincerely Raymond Bechtle

ચિત્રમર્યાદાની ખૂબી

(Beauty of Framing)

કોઈ પણ ધરણદારનું ચિત્ર લેતાં પહેલાં જરા આનુ-આનુ નજર કરીને ખાતરી કરી લેવી કે આપણા ચિત્રના ફેમિંગ (ફર) માટે કોઈ દરવાજો, કમાન કે અટ જેવી કંઈ વસ્તુ કાગમાં આવે તેમ છે કે નહિ. બે કોઈ સંજો-કામાં ચિત્રને આમ મદી લેવાની સુખવડ મળતી હોય તો જરૂર તેનો ઉપયોગ કરવો; કારણ કે સાધારણ દરજ કરતાં આમ ચિત્રની મર્યાદા બાંધતી કોઈ ફેમિંગમાંથી લીધેલા ફેમિંગ વધુ આકર્ષક અને છે તેમજ ચિત્રમાં તે સ્થળનું અંતર પણ સાદે બતાવે છે. રાજા તરીકે મેં એકવાર એક ખેડૂતને ઝોસ લાંકતો જોઈને તેનો ફોટોગ્રાફ ખાટવાનો વિચાર કર્યો અને તે માટે થોડા ફોટોગ્રાફો વિચાર કરતો હતો. એવામાં આનુઆનુનાં મેં આટલું નજર પડી જોયું તો ચિત્ર તેમાં સરસ રીતે મદાઈ જવું લાગ્યું. ફેમિંગ વસ્તુ તે ખેડૂતને સમજાવી, કેમિસ-સામે ન જોતાં પોતાનું કામ ચાલુ રાખવાની સૂચના આપી, અને બંને ખાંડને ફોટોગ્રાફ

ફરે થોડા ફેરો આપીતો આવાનાં એકસપોર્ટ કર્યાં. જેનું સંતાપકારક પરિણામ આ બંધના મુખચિત્ર પાછળ કાપેલા મથાળાનાં ચિત્રમાં જોશો. તેમાં પાછલી સુરિની પણ ફોટોગ્રાફ થઈ છે. આકાશ સાવ સ્વચ્છ છે. ચિત્ર જરા નીચા ફોટોગ્રાફથી લીધું છે. આવા પ્રકારવાળા ચિત્રમાં ફોટો (ફેમિંગનું ગણું) જરા વધારે ભારીક સામનું કે જેથી વજન-ફરમા આકાશ એકસરખા ફોટોમાં બેતરી આવે. બીજા ચિત્રમાં ફોટોગ્રાફ જુમા મરિનદ પણ બનીગાવી અનુરીયા વચ્ચેથી વધુ શોભામખાન દેખાય છે. એ જ રીતે 'જાવાળ' અને 'કંઠેપુરનો સામ્યમહેજ' પણ તેમને મદી લેવી મર્યાદાઓમાંથી ખાસ સાર્થક પ્રાપ્તી રહે છે. આમ, આ બધાં ચિત્રોમાં આટલું, અનુરીયા, મહેતની કમાન વગેરે ચિત્રની ફર બાંધવાનાં સાધનો બન્યાં છે.

થોડા થોડા પહેલાં આનુઆનુનાં વાતાવરણમાં જરા અવરોધન કરવાની રીત રાખવાથી આવ્યાં ફેરને ફેર વચ્ચે તત્ત્વ જરૂર. આખીદમિયાં સૈયદ

ફોટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ

જુમાવેલી તરે:

(૧) 'રોચિવાર'—હીરાલાલ બદ્દ (અમદાવાદ); (૨) 'સર્વોદય'—જલ્જાલભાઈ મિત્રી (નરિયાદ); (૩) 'જુની'—દાસમ સુવાર (પાટણ); (૪) 'જોતી માંબીયે સાને?'—અર્જન મોક્ષી (નરિયાદ); (૫) 'દીગલીની સારવાર'—આમર દેમોન્ડ. (કોસુમ-નેનિયા); (૬) 'પવિત્ર પમનિયા'—હીરા-લાલ બદ્દ (અમદાવાદ).

આ ખાસતી 'હરીફાઈમાં એકેય ચિત્ર ફોટોગ્રાફ નાવ કદે જોવું આશ્ચર્ય નથી, બે હારણે દીનાર મોક્ષક સમ્યાં મે

પ્રત્યેક ફોટોગ્રાફિક હરીફાઈ માટે આમુક નિયમો લેવા છે. નેનો કાળજીપૂર્વક અભ્યાસ કરીને હરીફે ચિત્રો રવાના કરવાં જોઈએ. 'કુમાર'ની હરીફાઈના નિયમો અમે અજાક ધણીવાર પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. છતાં ભરપૂર અભવે તે નિયમોનું કલંદેશન થતું અનેકવાર જેવામાં આવે છે. 'કુમાર'ના હરીફાઈ ચિત્રનું નામ પાટનારનો પૂરો નામ કામ અને બીજા જરૂરી ચિત્રત ગુજરાતીમાં ન મોકલતાં અમેકામાં લખે છે તે નિયમ ચિત્રક છે. બાઈ હીરાલાલે પાતાનું ચિત્ર 'Sundar' નામ સાથે રબ્દ કર્યું છે. સામાન્ય રીતે રિવાજ પુરસકને દિવસ બહાવ છે. અમુક માણસો બે જ દિવસે ઢબમત ફાવતા હોય તે પણ બનવાજોગ છે; પણ એટલા ખાતર ઢબમત કરનાર અને ફાવનારના ચિત્રને 'રોચિવાર' નામ આપવું ઉચિત છે ? નામ ચિત્ર નિર્દેશનું કામ પણ કદે છે. સર્લક તથા નિર્દાશનારના માનસને જોડનાર જરૂર તાર સમાન છે છે. એટલે નામ ની પસંદગીમાં ખૂબ સાજાક રાખવી જોઈએ.

બાઈ હીરાલાલે પાત્રોને અનુકૂળ પણે ઝડપીને ચિત્રમાં દર્શાવી પાતાપરણ કપલબંધું છે. પણ જે વસ્તુનું આકર્ષણ ચિત્ર-વિરતાવમાં સરખું હોવાથી ચિત્રમાં એકતા અણતી નથી. મેતાલની ફરિ ફાનસ અને માખણો વચ્ચે અમ્યા હો છે.

બાઈ હીરાલાલના બીજા ચિત્રને 'પવિત્ર પદચિત્ર' - Holy Steps ખું નામ મેળ્યું નથી. મંદિરનાં પદચિત્ર ચિત્રવિરતાવને આકર્ષક બાવ પણ મેળવતાં નથી. વજી વસ્તુના પાતાના કોઈ આકર્ષણથી જે પ્રધાન પદ (interest) પણ પ્રાપ્ત કરતાં નથી. ફરતાવે સુંદર તર ઝુમાતી છે. મંદિરની મુખ્ય કમાનની વચ્ચે આકાશ ફાવવાર પાત્રને ઝડપું હોત તો ફેરફાર સારસ ચિત્ર બનતું ? ચિત્રને બારીકાઈથી નિહાળો. કાળી તરતના સાંબેકો જમણી તરફ નમતો નથી અણતો ? મંદિરની આખીયે કમાન ચિત્રમાં સમાવવાના કડેરથી કેમકેને દબતો રાખેલો હોતો જોઈએ. સરતા કેમકેઆમાં ક્રેન્ડને નેતા મધ્યસ્થ મ્થાનેથી ક્રિયાનીશો કરવાની રચના—જેને એકછમાં પંચોદ્ધ નિખાર ફો છે તે—હોતી નથી એ કારણે ચિત્રમાં કાળી સાંબેકોના, કાળી કીવાલો, પિનારા વગેરે ત્રાંસા હો વચ્ચે ત્રણે એકબીજાને ક્રિયા એકે મળવા જતા હોય એવો ભાસ થાય છે. આ રોપ પ્રિન્ટને સરખો કાપવાથી કાંઈક અંશે ફર ફરી શકાય છે.

'સુંદરિય' રાણીય આકાશનું ચિત્ર છે. મંદિરિય તથા પ્રિન્ટ કપલવંચામાં ક્રોડાકારિક ટેકનિક ખામીયાળો સાથે

છે. ક્રિયા સુર્યની આબુઆબુનાં વાદળોના આકારો સારા નથી. તેરતા વિરતાવમાં કળવા વળેએ પૂરતા જળવાયા નથી. અનુકૂળ મેડના સોફ્ટ રામળ કપર પ્રિન્ટ કાઢવાની તરફ હતી. આવાં રસેયા પાટતી વેળા ચિત્રમાં કોઈ એકલોકલ ઝાટનો સમાવેશ કરવાથી ચિત્રનું આકર્ષણ વધે છે અને કુદરતમાં વિશાળતાને ખ્યાલ આવે છે.

બાઈ હીરાલમ મુતારનો વિષય (કુરોરી) સરસ છે. જે બાળકો એકબીજાને રેરથી પકડી નીચે ખાટવાની સરસાઈ કહે છે. પણ પાત્રનાં અવયવો સુરુચિર રિતિમાં ઝડપાયા નથી. એકે માટે કેમકેરનો ક્રિયા દરિફેલો જવાબદાર છે. આથી પણ જોયાર એકેરોઅર જુદાજુદા દારિફેલોથી રોપા રેરેઈન. એમનાં એકાદ સાદાં આવયવો જ.

બાઈ ચોકડાનું પાત્ર તથા તેનાં ચર્ચેરના ભાવ કીક અણાય. ફાઈસિય તીવ નથી, એ કારણે ચિત્ર માણું નહોતું છે. કાયાપ્રકાસ વિષયના આવને પતિરૂપ છે. બાઈ કેમકેરના ચિત્રમાં વિષયની સાઈમિલિટા નેટરી વડે પૂતળીમાં છે એટલી તેની છપ્પી નાનકડી તાકીમાં નથી દેખાતી. દર્શનની મોં કીકે ક્રિયા રહુ છે, પણ કપરની કાળી બાંગાથી કપી રહેલું મોં કેમકેરનાની રાજના (સવામગી) પ્રમાણે જ આખ કાળી સામું જોવાની કોઈ જુલો છે. સરખ મુદે દેખાતું પાત્ર આ રીતે નકામું મળુ છે.

અલવંત બદ

છુપી બાણનારા] ૧૦ [જે માનવજીવનનું કાણું મૂક્ય શીખવી ગયા

મેરી ડેવીસ

મે

રી ડેવીસ (Davies) ૧૮૧૪-૧૮૮૦ વિશ્વ-વિખરવામાં પરિચિત્કા (નર્સ)નું કામ કરતી હતી.

અમેરિકન દોસ્તિપદકમાં ડા. ડેવિસ આગળ પાપત્ર ક્રમેત્રા સૈનિક આવતા તેમણે પાણીને ધનુર્યા ચર્મ મતો અને તેથી એનું મરણ નીવડતું. ડાક્ટરને શંકા પડી કે ધનુર્યોનું કારણ અસુક મુકમજનું છે. આ વંતુ જાદી બનય, તો એનો ઉપાય સહ શકે.

ડાક્ટરે વંતુના અનેક પ્રયોગ કરી જોયા, પણ ખરેખરો વંતુ હાથ સામો છે એનો નિર્ણય કરવાનું કામ હમેશાં કઠણ હોય છે. કાલ સામન માણુરનાં કોઈમાં વંતુનો પ્રવેશ કરામો હોય તો યોગ નિર્ણય થઈ ગય, પણ એમાં તો નેપમ જુદુ.

આ નેપમ મેરીએ મંડુએ એક વંતુરની પાતાના

કોઈમાં મૂકી, ખાટકો કાળોને મૂતી અને ડાક્ટરને ચિડી માંકવી.

ડાક્ટર તરત આજ્યા અને જેતાથી વંતુનો નાશ થાય તેવાં રસાયણનું મેરીને ઘરેલન આપ્યું. એક દિવસ ને એક રાત મેરીની રિયતિ દાવકેકાસક રહી, પણ પછી ડાક્ટરે કહ્યું કે ને બચમુક છે. ધનુર્યાનાં ઉપાયની આમ કેસોરી થઈ ગઈ, ને તેથી ડેવીસે હમરો સૈનિકોના પ્રાણ ગંધ્યા.

મેરીએ કોઈ મતનું માન રચીકારવાની ના પાડી, અને તરુણ વયમાં જ મેરી ગઈ. 'દેવને, જે પ્રિય છે તે જીવાનીમાં મરે છે.'

* મીના મંદેજી ૩૧૧થી.

માધુકરી

વસંત

વસંત જયંતીદલે વિવિધ પુષ્પમાળા બધે,
મર્દા, અનિદ્ર સુંગનો સુરભિચાર દેતો રહે;
વસંત નખમાલ પે કશિત બાનુનો માંદલો,
વસંત મનુબાલના મુખ પરે દળે, શાન્તિમા.
મગન વિદ્યો હોડે પૃથિવી બોમ વેરાઈને,
અને કિશકિશથી મધુર રાર છેડી જતાં;
સુવાસ સુરસોડ રાત, અમલ હન્દની અંખનો
રિમે, સકલ દોહની કોષડની જતી આંખમાં. —મુશ્મી-દાસ

આંતરરાષ્ટ્રીય હિંદી વિકેતા

‘એકિનેનાં જોર વેચાય’ એ માચીવાત છે, ન જોતનારનાં માતી પણ વચર વેચાયાં પડી રહે. હિંદુસ્તાનની કલા-સાદીગરીની વસ્તુઓ આજ ને આજ પડી રહી હતી, પણ એક મહારાષ્ટ્રીય તરુણને જોતનારો મળી ગયા અને પર-દેશીઓને આજળાં કરે એવી આ દેશની વસ્તુઓ હજારોના વચળાં પડેલોમાં, અમેરિકાના ક્લિસ્ટરિકિયા નથા પ્રેસ્ટેર પ્રદેશોમાં ડાહ્યી એકો આ અફાસિન મળ્યાતા તેમના નિરાશવાનું જગતને આન કરાવ્યું.

આ આંતરરાષ્ટ્રીય વિકેતા શ્રી ડ. બા. અર્વેઈ. ૧૯૧૬માં હપ્તુસન સેથેજગાંથી તત્ત્વજ્ઞાનનો વિષય કરી બી.એ. મંજૂરા, ત્યારબાદ માંદગીમાં ન પડતા મુંબાઈ ૧૮૮૪ વર્ષીજાતને અ-બ્યાસ કરવા માંડયાં. પણ વળી વિચાર આવ્યા, ‘વર્ષીજ મળને શું? પેટ ભરતું એટલું જ ને.’ એમનું મન કલ્પિત રહેવા લાગ્યું એવામા કોઈમા-ચનું મુંબઈ આવતું મનાં એમણે બીન ફેરલાક માથે નેમની મુંજાવ કીધી અને હપ્ત-નિર્વાહમાં નિષ્કળ નીવડતા કૌશલ્યના મિશળની વાત કરી.

કોઈમાથે જવાબ આપ્યા, ‘મંડલા વર્ષીજ મવાથી દેશનું નસીબ કોષડવાનું નથી. આપણા રાત્ત્વ-કર્તાઓ વેપા-દીઓ છે. એમને રક્ષર મારવી હોય, હિંદુસ્તાનનો કલ્ક સાધવો હોય તે આપણા તરુણો જ વપારમાં પડતું એકલું.’

અને એ મહાકાલ મળે કોતરી અથ અને ન કલાકારીગરી-ની વસ્તુઓના એક વિકેતા ‘માલુમત્રઅધસે નેમ’માં એકઅમેન નદીકે રહી ગયા. ૭૫ કપિયાથી શરૂઆત કરી, પાંચ વર્ષમાં ૧૭૫૫ રૂપિયા સુધી પહોંચ્યા. એ આખું દેશને એમણે આયાતનિકારના પ્રબંધ, શરાડી, હરિયામન, શરણજનેસ વગેરેની અને સંપત્તિ માલિની મેળવી.

એમને હથે પોતાના મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતમાં પાલુ એ સિંધી કોડ કરી વેપારી નજરતે આપણો વિચાર થયા અને ૧૯૨૨માં શ્રીમંત સરકાર બાજાસાહેબ પત્રપ્રતિનિધિના અન્વયપણુ નીચે એમણે મહારાષ્ટ્રની પહેલી જ વેપારી પરિપદનું અધિવેશન કોડવ્યું. એ જ આરસામાં કોનાપતિ બાપટે મુજશી સત્યામજી કપાડયાં, શ્રી બર્વે જોમાં મેટેદરી બન્યા અને ત્રણ મહિનામાં બાવીસ હબર રૂપિયા એકા કર્યા. સત્યામજીમાં અનેકોને મિલ્કા થઈ, એમાં એમને પણ એક મહિનાની એકલો લાભ મળ્યો.

૧૯૨૪માં વેચાણે મુશ્મી પોટું પ્રદેશ ભરવાનું હતું. તેમાં હિંદુસ્તાનના વિમાનમાં મુકવાના માલનો એક જોખ રૂપિયાનો કોન્ટ્રેક્ટ પાટુમજી અધસેને મળ્યો. એના જ વડવાપણે આથે તે પલુ ગ્રીલ વચેમાં મોકલે તરીકે ત્યાં બચા. ત્યાં જળને થોડા જ વખતમાં એ રેતરતે મળ ગયા અને તીસબાવીસ યુરોપિયન વિકેતાઓ ત્યાં ત્યાં ૧૮ હપ્ત-રોસે’ નામે દુકાન’ જાબી કરી. બાજીસ હબર રૂપિયાનો માલ વેચી કીકીક ફાયદો મેળવી તે હિંદુસ્તાન આમા.

૧૯૨૫માં સાઠ હબર રૂપિયાની રકમ કાઢે, પહેલા વર્ષમાં એ વિશાલત થયા. માથે ‘કલ્યાણ અમિતી’ એ ફિદમ તથા ફેરલાક થત્તરુઓ આદોથી કાઢ મંજૂરા. જે પહેલાં અંધીછ કેવા છે એ ત્યાંના કોઈએ સાકાર નેતરો જ નહિ, એટલે હજારોનાં જ વખતના તથા દાલનો રાતમે, એમના કુટુંબીઓએ તથા બીન અફસરોએ ખુબ કેપડાં પૂર્વક એમના આપરેશનની ફિદમ કોઈ. મુંબઈના એક વખતના પોલિસ કમિશનર કો. વિ. મેન્ટ હરિયા આફસના નેટ વેકેટરી કોટે અંકનકેટ. સાથે શ્રી અર્વેનો પાંચથ કરાની અથા. અને કોટે અર્વેનકેટ હિંદી કલાકારીગરીની

વસ્તુઓના મોટા નેપાળી તરીકે કલ્પવૃક્ષના રાજા સાથે ભેગની આજ્ઞાઓ કરાવી આપી. એ બધું ક્યાં? કો બધેએ બંધાવેલા ઈલિયન સીમેના પીએટરમાં!

ઈંગ્લેંડમાં સપ્તર્ષી ગાયકમ 'ચરદની' રીને પતાવી ને અમેરિકામાં બરફનાર કિરોરિસ્ટિયા પ્રદર્શન અર્થે ત્યાં ગયા. ૬ મહિના રહી ત્યાં પુરુષ માલ નેચે, કન્યા માલની આગળી એટલી જ નેચરાર રહી, એટલે એ ત્યાંના એ વખતના ફોર્સર્સ મેગ્ગર મિ. ઉવરને મળ્યા. એમણે પ્રેસિડેન્ટ ફ્રિલિય સાથે શ્રી બર્નેસ એટા કરાવી આપ્યા. ફ્રિલિય નેમને અમેરિકામાં વધુ વખત રોકાવાની પરવાનગી આપી. એ મુલાકાતનો એક કેરોટા કેમ્પે લઈ અહીં મોકલવાની આજ્ઞા અને મુંબાઈના દાહમ્સના 'ઈંગ્લેંડ પીસ્ટી'માં ને પ્રસિદ્ધ મેયા ત્યાંદે અમેરિકાના પ્રમુખની મુલાકાત લેનારો એ વિદી કોણ છે તે બળવા સરકારી અધિકારીઓમાં બળ ખાજખાજ થયો.

ત્યાર બાદ ટોરોન્ટો મુકામે બસરોક્ષા પ્રદર્શનમાં બાન વર્ડ, મિસર વર્ગે હેરોની મુલાકાત લેતા લેતા તે વાગા વિદુરતાન આવી પહોંચ્યા. આનીને શેઠ વાઘવંદ તીજવંદની અધ્યક્ષતા નીચે પતા મુકામે બીજા મહાસાઈ નેપારી પરિચદ બરી, એમાંથી વાજળથી મહાસાઈ કેમ્પર ઓવ કોમસેના બચા થયા.

પરદેશોમાં રહી એમને જે જે મુશ્કેલીઓ નડેલી ને ફર યવા માટે ફરે ફરે હેરામાં વિદુરતાન વર્ગી અંદેક ટૂંક કમિરનર લેના નેહએ એમ એમને લાગું, અને એ માટે રેટ કાઉન્સિલ તથા કોસોબીમાં નેમણે હીજગાજ કરી એને યંથ મેળવ્યા.

પેલાની મુલાકાત, રચિયાન આગળી તરબોને માન-કર્મ નીચે એવા ને રેટગાજ મુદા રિગામે રથા ને આ નીચે આપ્યા છે.

'પરદેશોમાં વચગી બનીકી વસ્તુઓની સાથે દરીગાજ કરવાની ચાત કોટી હેવી નેહએ એને બદલે વિદી કલાના વખતની ત્યાં આદરપદક માગળી થતી રહે છે. વિદી એનીતને પ્રચાર પળ ત્યાં કાયદાકારક નીચે એમ છે અને નુત્યકક્ષા પ્રત્યે પળ ત્યાં ખૂબ આનુરાગ છે. અહીંની નાટક-કંપનીઓ ત્યાં નાટક રેખાઈ તેો સારાં ગાયે. આખા મુદાપમાં લગજ એક જ પ્રકારના પોસાક છે, બ્યારે અપખા હેરામાં અનેક પ્રકારનો એ પોસાકોના બચના પળ ત્યાં મજામાં આવે તેો એ કોનોને બળ ખમે.

આનીઆવી અનેક રીતે આખું પરદેશોમાંથી પેસા હેરામાં લાવી રાખી. પરંતુ આપણે એવા પ્રકારે વરે આંખમીઆમળાં કરીએ છીએ. ત્યારે પરદેશોમાં એ જ વસ્તુ લાગ કરવા મેં એ. હાખડા તરીકે ચિત્રીપુરમાં ગુનમ પાલીયા મોટા પ્રમાણમાં બને છે, ત્યાં યુનિવિયનેરે

પાતાની 'ચિટિકેટ' લેખા કરી રીધી ને અને એ નેપાર પોતાના જ હાખમાં રહે તેવો પ્રવલન કરે છે.

અને હવે તેો બી. એ. થવા પાછળ આદરાર બના સમયનો દુર્બય કરવા માટે 'પમીતાપ થાય છે, મને આખિઆન તેો જીવન છે 'કાદ બી મોર કલા' કે હે આનો.' આહતા ફરવા ફેરીવાળા પર. આપણા હેરામાં વરેવરણ કલ્પન કરેવી હોય તેો મુરિકાત તરબોને બચા એ રહેમ અનુભવના પિના ફેરીના ધંધા હાથ લેના નેહએ એથી એક કામ ને થાય છે કે ધંધાના પરા માન વરે મોટી રકમ રોકા પાછળથી એ હાનિ મુદન કરેવી પર નેના અરકમ થાય છે. ફેરીવાળાના ધંધામાં ખડ મોટી રકમની બજાર નથી રહેતી. આને મોટી મુદીને લઈ અગાવન કમ ક્યાં ચિયાય કરી મુદરો નથી રહેતો, 'ફે ને મરે' એ રહેમ અનુભવ મેના મુદરોની એને ચિયા નથી રહેતી, અનેક વરોના સંબંધમાં આવવાથી તેનાં માન, અનુભવ ને ચાર્લ્સ પળ વધે છે. બાજકમાંથી કાજાને જેમ માળમ લુલાન થાય તેમ દેવાબિલ્ક રીને જ ફેરીવાળામાંથી માળમ મેરિયા ધંધાદારી મજ કરે છે, અને મેરિયા જ 'ફેરીવાળા' પર મને આદરાર બંધ જીવન છે.

('કેરોરિસ્ટિયાસિકમાંના કી.વિ.ના ફેરીકરના લેખનો સંક્રષ્ઠ)
ગાંધીજીનું દૈનિક જીવન

માંધીજી જે સતત કામ કરે તે એક ચમત્કારક વસ્તુ જ છે. તરેસાં વાર તેો ત્યારે અધા નિદ્રાવશ માઈ બચા હોય જે ત્યારે રાત્રે બેપજુ ચમ્યા સુધી લગીને નેના કામગયો લખે છે કે લખાને છે. લગમન કાનના ર-કના શુભારે આખા વિવરણા પરિશ્રમ વાધ નેના દબડા રિયા મઈ બચા છે અને એ વખતે તેમનું કોટીનું દાખા ખૂબ થઈ પડે છે. એને સમયે રોકરર જળમુદરોથી તેમનું કામ બંધ કરાને છે.

એક દિવસ રાત્રે ૬ ગાયે એ બંધાથી સમજાવી નેમની સાથે બંધાજીવી પરિનિમણે લેપે કેરોરિસ્ટિયાનની પાયાવાર કરવા આગા, માંધીજી તેમનો શ્રી અર્ચપિદગાજના આજ્ઞાક રક વિચારે છે તે આખતમાં પ્રશ્નો પૂછી રથા હવા. આ વાગચીવમાં તેમનો મોંવનો કરવા બનાનો સમય પાની થયો અને પ્રાર્થનાનો થેર વાગ્યો. એને મળવા આવેલા સમજાએ પિદાય રીધી ને પાળે તે વખતે 'દને આજ તેો આજ ફરવા નદિ મઈ મેં, હવે નો પ્રાંતનાં સમય થયો છે.' માંધીજીએ બનાખમાં કહ્યું: 'ના. ફરવા નો વરે બદલે. હું બીજું એમ તે કામ કોટી કરું પળ ફરવા બનાના વિચય તેો કોટી નદિ રાજે. વિદાવનમાં લેખમેજ પરિવદ વખતે મેં બીજે કામ વખત મળેના નડેના. નેનો ત્યાં રાત્રે બરી વામ ફરવા બના હવા. મેરેસે આજ પળ પ્રાંતના પ થા હું બદલે.'

એક દિવસે કોઈ ફરવા નીચેવા. આજે ફરેને પાળે-

સકાય છે. એ સકાય મરી ત્યારે પેટ્રોલની અગ્નિની કમી પડવા નહિ રહે.

યુદ્ધ મહેલાં જર્મનને બ્રિટિશ વિજ્ઞાનીઓ માનવજીવનનાં ફરજો નિર્ભૂજ કરવાના કામમાં સતતવિષય વહેંચાએલા હતા. પરંતુ આને એ સમય નથી રહેલો.

સાંસ્કૃતીક વૃદ્ધિ

વડનું ઝાટ આપણા દેશમાં એની વિશાળ કાચાથી પ્રસિદ્ધ છે. એની વડવાળા વધીને જર્મનીમાં મૂળ ધાલે છે અને એનો વેસાવો વધતો જાય છે. નર્મદાતટનો કચીર વડ એના તાદૃશ પુરાવો છે.

યુરોપમાં આવું વિશાળસય વૃક્ષ 'આક'નું છે. એનું લાકડું ખૂબ મજબૂત હોઈ ને વહાણો બાંધવાના કામમાં આવે છે. એની બે'વાઈ ક્યારેક ક્યારેક ૧૮૦ ફૂટ જેટલી અને ધરાવે ૮૦ ફૂટ જેટલો હોય છે. એની છાલ ખૂબ કટ્ટી હોઈ આમરણ કમાવવાના કામમાં આવે છે. તેનાં ફળ 'એકર્ન' કહેવાય છે અને તે કુકરોને ખવડાવવામાં આવે છે. ખાસીન કાળમાં બ્રિટનના લોકો એ ફળ ખાતા હતા. એનાં પાંદડાંમાંથી શાદી બનાવવામાં આવે છે. વિંટસરના જંગલમાં એક ઝાટ આવેલું છે તે 'સાન્ટના આક' કહેવાય છે. બીજું એક મોટું ઝાટ 'પાર્લામેન્ટ આક' કહેવાય છે અને તેની કમર ૧૫૦૦ વર્ષની ગણાય છે. પહેલો એટલું જ ઝાટ નીચે પાતાની પાકાઈને બરતો જીવી હતકા છે. આફ્રિકામાં થતું 'આઓબાબ' વૃક્ષ તેા એવું જીવી હોય છે કે ફરથી એક જ જંગલ જેવું જ લાગે. એના વેસાવો ક્યારેક તેા ૬૦ ફૂટ જેવડા હોય છે અને લંબાઈથી એવાં ફળ આવે છે અને વાંદરાને તે ખૂબ આવે છે.

સિકોયા વૃક્ષને તેા સારસી (Gambusia) વડનું જ બીજું નામ આપવામાં આવેલું છે. અમેરિકાના ક્વિટ્સાનિયા પ્રાંતમાં સમુદ્રકિનારે ૪૦૦૦થી ૭૦૦૦ ફૂટની બે'વાઈએ જાય છે. એમાંનાં કેટલાંક તેા બળ્યે ઝાંજુઝાંજુ હાલ જ વૃંદાં છે. એમની ક્યાઈ ક્યાઈવાર ચારસોથી વધારે ફૂટની હોય છે. એના લાકડાનો રંગ કાલ હોય છે, અને તે બહુ ટકાડ નથી હોતું.

એફ્રેસિયામાં થળા 'યુલિપ્સ'નાં ઝાટ સિકોયા વૃક્ષથી પણ મોટાં થાય છે. એમાંથી ક્યારે એવી વાસ નીકળે છે અને તે રોગનાશક હોય છે. સરકીસીએખમ પર વપરાતું યુલિપ્સ તેલ એમાંથી જ સ્થરવવામાં આવે છે. એનાં ધણું ઝાડનાં વડમાંથી તેા આખી ચાકી જઈ શકે એવી બખાલો કરી કાઢવામાં આવી છે.

ફાઉન્ટેન ડ્રાઇ-ડેશન

જગતની એક માનવહિતકારી મહાન સંસ્થા.

ફાઉન્ટેન ડ્રાઇ-ડેશનના મેજ પર એક જ દિવસે બે મામળાંમાં આવી પડી હતી: એક હતી જાપાનમાં બંદરે

સુખાકરીની સંસ્થાને રંધ તાખ ડાહરની સહાયતા આપેલ વચનમાં ૭૪,૦૦૦ ડોલરના હપ્તાની માગણી, અને બીજી હતી જાપાનીઝ યોધરોએ તોડાં પાંચેની નાનકાડ યુનિવર્સિટીની બે લાખ ડોલરની માગણી.

આવી તો કેટલી જ સંસ્થાઓને આ મહાન સંસ્થા સહાય કરી આવે છે. અમેરિકન યુનિયને ૧૯૦૦ ડી મેન્ફેસ્ટે છે. ૧૯૧૩માં એની રચાયતા કરી ત્યારથી આજ સુધીમાં જુદાજુદા ૮૮ દેશોમાં જુદાજુદાં વિધાન સંસદો અને આ-સંસ્થાએ ૩૨ કોર્ટ ડાહરની સહાય પહેંચાડી છે. ફુનિયાના એકેએક ભાગમાં એના પ્રતિનિધિઓ છે. કોઈ કોઈઓમાં એ દેશી ક્ષાધને વેડું શીખાડે છે, તેા આનના મઈ રહેલા ધંસમાં એ યુનિયનનાં કામ આરંભે છે; પશ્ચિમ-આફ્રિકાના જંગલમાંની પ્રધાનશાળામાં તેના વિજ્ઞાનીઓ મચ્છરને ધોરી મેલેરિયાનો અભ્યાસ કરે છે, તેા કનર મુવપ્રદેશમાં રહી બેઠેલી પિટાઈસી મચ્છીના અભ્યાસ કરે છે; આફ્રિકામાં એ પીળા તાવ સાથે લડે છે. આસ્ટ્રેલિયામાં મેલેરિયા સાથે, જર્મનીમાં ફૂલ સાથે, પેર્સી રિયામાં એનિમિયા સાથે, તેા ન્યૂ યૉર્કમાં કન્ટ્રીએન્સ સાથે.

આંતરરાષ્ટ્રીય તંત્રસંસ્થાની નિષેધબાની કરવા ઉપરાંત આ સંસ્થા વૈદ્યકનો, વિજ્ઞાનનો, સમાજશાસ્ત્રનો વધારેનો અભ્યાસ ધંખુ પાષે છે. જમતના અનેક જુદાજુદા દેશોના આશાપ્રદ યુવાન સંશોધકોને એણે ૧૦૦૦ જેટલી ફેલોશિપ્સ આપેલી છે, અને અનેક સંસ્થાઓને ધંખુ તે માન્ય-ઈન-એન્ટ આપે છે. માનવજીવનની બહેતરી માટે મળતી આવી ઉપચારો સંસ્થા આજેજ બીજી કોઈ નથી.

દીધાંયુધ

માનુસની વધુમાં વધુ આજુબધાં કોઈ ? આ સવાલના જવાબ છેલ્લામાં છેલ્લાં વૈજ્ઞાનિક સાધનોની મદદથી ધંખુ આપવો મુશ્કેલ છે. દીધાંયુધી મનુષ્યાના અવારનવાર થતા રહેતા કાવા ધંખુ બાગે જ વધુ વિચલનીય લેવ છે. માત્ર પ્રમાણુબલ જ કાજણોએ પાસથી નાશવું કાઢીએ, તેા ન્યૂયૉર્કની એક લીમા કંપનીના એક એકમયુગની ગિ. યોહરર જ. આયરમેનના કહેવા પ્રમાણે માનવ-જીવનની અવાર સુધીમાં કાંબામાં લાંબી-ઝણાં ૧૧૩ વરસની અપૂર્ણી એકાદમી ૧૦૮ વરસની કમર પસાર કરીને રાતે આજ સુધીમાં દુનિયામાં થાય ૮ શબ્દો જ આગિત કરી શક્યા છે. એના કહેવા પ્રમાણે ૧૯૬ વરસના આજુબધાં સંજય બાગે જ લેખને છે.

શિક્ષક-વિદ્યુ, ઉંધાંબા આજુસુ મહા ગયા છે, અજગ એ વિચાર્યોએના રાતુ છે.

વિદ્યુ-સાહેબ, તમે અમને ગદ્ય કાષે જ કશું વડું ને કે અપણુ આપણુ શત્રુઓને સાલવા રહેડો ?

પ્રખ્યાત દેશના શહેરનાથ દેવેશ-
સ્થન, પોતે દિવસમાં શું શું સત્કાર્ય કર્યું
તેની રોજ રાતે મોંઘ કરતો. જે દિવસે
સત્કાર્ય ન હોય ત્યારે લખતો Dama
perdidi' યાને 'એક દિવસ ગુમાવ્યો.'

અનેકાર્થી સંખ્ધ: અદ્ભુતશરી,
અરેળો; અનાદર, તિરસ્કાર; અણ:
કમ્યપણું; કિલ્લા કપરની દેવડી કે
બુરજ; પ્રહાર; બહુ જ પારીક સાધનું
કપડું; ગહેલ; રેશમી કપડું; પણું બિલું;
મોઘ અપાવવાનું; રૂંદ, સુંદર; ચાંદ

કહેવતોના અર્થ: 'સાસરા સુખ-
વાસરા, દો દિનકા આસરા.' પારકે
ધર વધારે શાસવામાં બુધ્ધ નથી
એવા મોઘ આપની આ કહેવતની
ગીથેની વાર્તા જાણીએ છે કે જગાઈને
પણ સાસરે જાત્રા દિવસ સપરગ નથી.
બુધ્ધ મરેલો જગાઈ સાસરે જતાં તેને
સારાં જબલ મળવાથી તેમજ વધુ વખત
ત્યાં વસવાની ઈચ્છાએ બીજા કપર
જખું: 'સાસરા સુખવાસરા.' થાથોને
સાળાએ એ ટીડી નીચે જખું: 'દો
દિનકા આસરા.' જગાઈએ પાછી વધુ
એક ટીડી ઉમેરી: 'કાંઈ વધુ કીજીએ.'
ત્યારે સાળાએ પાછું જખું: 'એકા
હોય તો રીજીએ.'

અમિતમમત

ફાઈવન રકમ ધારો. પછી તેના
આકાંક્ષાઓ એક એક આવે ત્યાં
સુધી સરવાળો કરી કે એક અંક છે
તે વડે ધારેલી રકમને ગુણા. હવે કે
આવે તેમાંથી ધારેલી રકમનો એક-
અંકી સરવાળો બાદ કરો. પછી કે
રકમ આવે તેમાં ધારેલી રકમ ઉમેરો.
કે રકમ આવે તેમાં ધારેલી રકમનો
એકઅંકી સરવાળો મેળવે. પછી
ધારેલી રકમના એકઅંકી સરવાળા-
માં એકઉમેરી આવેલી રકમને બાંધે.
કે આવે તેંતમારી ધારેલી રકમ.

—કાન્તિપ્રાણ મ. જોષી

કસોટી

નીચે આપેલા પ્રશ્નો વાંચી જાઓ અને
કપરના ચાર પદાર્થો પર જવાન આપો.
એ ચારે વસ્તુઓ નાખીની છે, છતાં તે
વિષેના ખચ જવાબો આપવામાં ત-
મારી બુદ્ધિની જ્યાં કસોટી થશે.

(૧) કયા પદાર્થમાં તિરસ્કારની જરૂર
છે? (૨) સોથી વધારે જોર કયા
પદાર્થના વપરાશમાં જોઈએ? (૩)
કયા પદાર્થ ખાસ એક જ વસ્તુમાંથી
બનાવી શકાય? (૪) કયા પદાર્થમાં
સંવેદનશીલ જોડાએથી છે? (૫) ખોડી
રીંગ કપરના કરતાં જલ્દી બનકી બધ
એવી આમાં કઈ ચીજ છે? (૬) જરૂર
પ્રમાણે લાંબુ કરી શકાય એવું શું છે?
(૭) પોતાના આકારથી જ અને ત્યાં
મેસર થઈ બધ એવું શું છે? (૮) યમ
જોડું જોખરે બની જવા છતાં છેવટ
સુધી કંઈને કંઈ કામ આપે એવું શું છે?

જમતમાં સીધી વધુ વરેલીવાળા શ-
હેર નરીકે લંડનનો નંબર પહેલો પંતો;
પણ હમણાં ઘણી વરેલી આંકી કરી
મઠ દોવાથી ન્ય મોંઘને પહેલો નંબર
મળ્યા છે અને લંડનનો આંક ઝીલ
નંબર પર ગયા છે.

૧ ટન બનિજ મેલસામાંથી આ
બધું મેળે છે:
૧૦ બંબર લાફ્ટ દીવાળતીનો એક.
૨૫ પાઉંટ એમિનિયમ સલ્ફેટ.
૩ એલન એન્ડલ.
૬ પાઉંટ એમિનિયમ.
૫ એલન ડામર.
૧૫૦૦ પાઉંટ ફેક, જે મફોફેકમાં
ખાખચ કામ ગમે છે.

સરકુન: સાહેબ, મેં આમાં કાંઈક
દસ વાર સરવાળો કરી જોયા છે,
ફોટા નો તો બહુ સારો.
કારકુન: અને તેના આ દસ નુસ-
તુદા જવાબ આપ્યા છે:

સાહેબજી સિદ્ધાંત જેની જ વર્તણૂક
કરી શકે છે અને તે એટલી ઘૂબલુ દોષ
છે કે તે ટૂંકથી સાંમજનાર ને કોની
છે તે કળી શકે નહિ.

બાદમાં નજીક આકાંક્ષિક મધા-
સનાર થીસ જ ફૂટ ઝડા છે અને
તેનું પાળી જોડું રવજા છે કે તરિયું
દેખાઈ આવે છે!

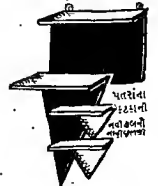
પોલીસશિયામાં એના સાવધાઈ
કે વરસાદ પડવાનો હોય ત્યારે બાર, બાર
પાળીના વાસણ નેમ મૂકી પાળી
જોડી બધ છે, અને એ જગ્યામાં પાળી
પીસા આપતાં પક્ષીનો મજા કરે છે.

કાંસનો કોનાના શિકાં કાંત
પહેલવહેલા દોરકરવામાં બસાવડ્યાં.

મોઠાં મોઠાં રોંગ્યા સાથે દિંમખન
હારનાર એમનકસ સીરજ માજીજનું
તેજાન થતાં મેંધિશમાં મેંધાઈ જતાં

મારે ઝીલ પાછી નથી કરતી જો-
લેલો બોલ, કે કેટલું તીર, ચીતેલો વખર
અને ગુમાવેલી તર.

સૌ પહેલી નદીવખન દો. પ્રીરકથી
માટે મિ. કેંગરુબજ હૈરિન બનાવેલી.

ખાવીસ વાર્તાઓ

હસ મનોજા હાસ્યની અને
ખાર મત્ત પ્રણયની

...
ગુજરાતના શરૂઆતના
નવલિકાલેખકોમાં
જે મોખરામાં પ્રકાશ્યા તે
'મલયાનિલ'ની જો કૃતિઓ

...
શી રસિકકર રાવળ, કનુ દેસાઈ,
રસિકભાઈ ખરીખ અને
સ્વ વિશુવન પટેલનાં ચિત્રો સાથે
સુંદર સ્પર્શમાં કી. શ. ર)પો.લુઈ

ગોવાલણી

અને બીજી વાતો

પાંચ અનોખાં પ્રકારનો

અજવાળી રાત

પરનાં નાનાં મોટાં મીઠાં, — સ્ત્રીઓને
અને આમજોને સુખાનંદમાં ખેંચી
રાખે જોવી, વિનંદ અને વિચાર
આપતી, આવાળી અને રસ અજવાળી
રાતની સમૃદ્ધિ સમી પંદર રસભરી
વાર્તાઓનો સંગ્રહ. દોઢમો પાનાં,
જેઠી ૫૬ સુંદર ચિત્રો, એ રૂપિયા

અજંતાના કલામંડપો

દુનિયામાં અનંય અખાતાં જો મુદ્રા-
આખાનાં ચિત્રોનો સ્પર્શકર રાવળે
કરાવેલા પદ્ધતિય : ૬ ચિત્રો તથા ૧૬
પાનાં ભરીને આદાં ચિત્રો તથા ફોટો,
અને પાનેપાને રેખાંકનોથી ભરપૂર,
આટલું પ્રચુર મર્તા આટલું સરલ પ્રકા-
શન દિદગમરમાં બીજું નથી. દોઢરૂપિયા
એવં દબની દિલી આપનાં એવં મિતે.

કુમાર ૧૦૦ મો અંક

સરકારની ખરીદમાંથી દબે મુદ્રામલ્યા
૧૬૦ પાનાં ભરીને, સિદ્ધદેવે દેખ-
તાના સુનેદા અને ચિત્રમરશપૂરે દેખાં,
વાર્તાઓ, નાટકો, દુષકાઓ, તેજ મિત્ર-
ની અને અનેક સાદાં ચિત્રોથી સમર
સામગ્રી મળે મોટા હજાર પુસ્તકો
એક. પચાસી કીમતે, એ રૂપિયા.

ગુજરાતી લઘુલિપિ

ગુજરાતી કોર્ટ દેવનાં વિષેનું સોપા
અલંકાર, સંપૂર્ણ શાસ્ત્રીય દળનું, ગરજ
અને શીખતર મારે સીખામાં સીખી
મુશ્કલાતથી ભરપૂર નવું જ પુસ્તક.
દીપાદેશ, પોલીસો, એકેદરીઓ, પ્ર-
તી પત્રવ્યવહાર કરનારીઓ, સોને
આમર એવા થરા હિંચા લેવતા પુ-
વાનેને તે ખાસ ઉપયોગી. રૂ. ૭

ગુજરાત કલાકલાપ

ગુજરાતના નામાંકિત ચિત્રકારોની
કલામળાં. કાવ્ય સંસ્કારી કલાની વા-
નથી રૂપ. ૭ ચુનંદાં રેખીન ચિત્રોનો
સંપુટ. ૧૧૨૧૨નાં માપનાં આદર્મર્
પરમાપેતાં રેખા મારે લેવાર, માત્ર
એક રૂપિયામાં આપાં કેશીન ચિત્રો
આટલાં સરલો કલાએ આપાં નથી.

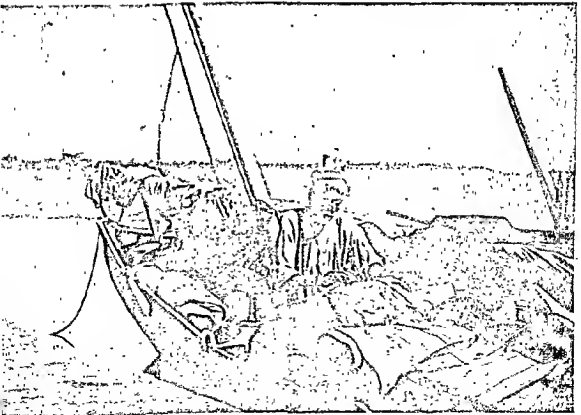

નવાં પુસ્તકોમાં પોસ્ટેજ લુઈ ગણવાનું છે.

જાનકી

આવળી કાલ્યાણી

હોડી (મનુષ્યના મનમાં)

નગારિકો ઘડતું સામાયિક

વિદ્યાર્થીઓ, વેપારીઓ, વકીલો અને બીજા મનજનનું કામ કરવાનાંને એના સેવનથી અત્યુચ્ચ ફેરું પાપલું મળે
તાનાં-મોટાં, માંદાં-સાજાં નખખાં-રાખખાં સ્ત્રી-પુરુષ, સૌ કોઈ એનું સેવન કરી શકે છે

તમે વાપરી જોયું છે?

કેસરી જીવન ઝંડુ

મહારસાયન

રસસિંદુર, અલક, કેમ્બર, કસ્તુરી અને બીજાં દીપન, પાચન,
તથા પોષ્ટિક ઔષધ મેળવી લીલાં રસદાર આગળાંમાંથી બનાવેલું
સુશોભિત સુવાસિત સ્વાદિષ્ટ અને પૌષ્ટિક ચાટણું

તેનું નિયમિત સેવન
લાંઝું આયુષ્ય તથા સારી
રસરજીશક્તિ આપી શરીરમાં
બલ, તેજ ને ચેતન પૂરે છે.

કીમત
૫૦ રતલના પોટનો રૂા. ૧૧
અરધારતલના પોટનો રૂા. ૬.૧૧
એક રતલના પોટનો રૂા. ૫)

કારખાનું:
સવાતીરોડ
મુંગાઈ-૨૩

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિ.
અમદાવાદના એજન્ટ બોગીલાલ અધર્મી. ગાંધીરોડ

ફોન:
બી.બી. મહાજનવાડી
મુંગાઈ-૨

આરંભ આપતી વખતે, બહેરબહેર 'કેસરી' આ વાંચી લઈને એટલું જણાવતે.

ગુજરાતના પત્રકારત્વમાં
આનોખા પ્રકાશન

કુમારના

૧૦૦ તથા ૨૦૦

મા અંકો

લઘુપ્રતિષ્ઠિત ચિત્રકારો
કવિઓ અને લેખકોની
ચૂંટેલી કૃતિઓથી ભરચક
એવાં

બીનહડીક કલાત્મક રૂપરંગે
મટેલાં ૧૬૦-૧૨૫ પાનાં,
પૂર્ણરંગી તથા વિવિધરંગી
૨૦-૨૨ ચિત્રો, ફોટોગ્રાફો,
નકશા, આલેખો, વાર્તાઓ,
નાટકો, લેખો, કાવ્યો, દુશ્કા
વગેરે શિષ્ટ; સુંદર અને
વિપુલ જ્ઞાનસામગ્રીથી મંડિત

અદ્વિતીય અંકો

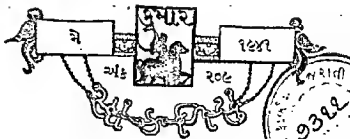
ક્રિયાત દરેકના જે રૂપિયા

અને સાથે લેતાં રૂ. ૩૦

પોસ્ટેજ દરેકનું ૦-૧-૦

રજિસ્ટર કરાવવું હોય તો ખર્ચ જાહેર

કુમાર કાર્યાલય - અમદાવાદ

ચિત્રો

કોટી (ફોટો)	ચતુર્થેશ્વર વલ્લભદાસ મરે	૧૫૬
ટપાલની કેટલીક નવલકથાઓ (કવિતાઓ)	મુખ્યચિત્રની પાસે	
ફોટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ		
ભરત (દિવંગી)	કનુ દેસાઈ	મુખ્યચિત્ર
ચિત્રપોથીયાનાં પાનાં	સ્વ. દર્શિવદન વાદ	૧૭૨
હરમીરમાં (ફોટો)	અખતર કે. સેયદ	૧૭૩
ફેરિયા કેમ આવે છે? (ચિત્રજ્ઞાન)		૧૭૬

કાવ્ય

આતિથે	દરિદ્ર બ. બદ	૧૫૭
મધ્યાર્ધ	(રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર) જર્જરીતાત આત્યાર્ધ	૧૬૬

અનિત

કલાકે મળવ	મહાદેવપ્રસાદ દ. દેસાઈ	૧૬૦
પ્રો. જયસંકર પી. નિવેદી	ર. મ. રા.	૧૬૩

વાર્તા

ગંગાજી	'પરિચય'	૧૬૮
--------	---------	-----

લેખો

ફોટોગ્રાફ: તેને ઇતિહાસ અને વિદ્યાસ	રાજેન્દ્ર મોનીશ્વર ચવેરી	૧૬૪
જયજીવનપી દાવાનગ	દેવેન્દ્ર મજુમદાર	૧૭૧
ગુજરાતમાં વૃક્ષરોપણ	રામસિદ્ધ રાઠોડ	૧૭૩
છવનનું પરીક	પ્રમુદાસ હમનલાલ ગાંધી	૧૭૫
કુમાર પ્રવાસમેળ	છવરામ ત્રેપી	૧૮૪

વિભાજો

મારી નજર	ર. મ. રા.	૧૫૮
હમને પેર દમ (આજવાર્તા)	સુભાષસિદ્ધ બારોટ	૧૮૦
પંચતંત્રની વાર્તાઓ	દેસાઈ વાલજી ગોવિંદજી	૧૮૧
હવી જનનનારા (૧૧) એનું નામ તે સાધુ	દે. પા.	૧૮૩
Our Friends Abroad		૧૮૪
સંસારનાં સદેસ (૨૧-એડન)		૧૮૫
આધુનિક		૧૮૬
આ મહિનો (બે) ઉત્પિદાસમાં		૧૮૭
લેક્ટર પાનું		૧૮૮

કુમાર પ્રાયેક અંગ્રેજી મહિનાની પેઢરમી તારીખે બહાર પડે છે
સુદૃઢ-અનુભવશાલ્ય; વિશેષ અને પ્રકાશક રવિશંકર રાવળ, કુમાર મિન્ટી, કુમાર કાર્યાલય
૧૪૫૪ સમુદ્ર અમદાવાદ. વાર્ષિક ૧૧, ૧, પ્રકાશના ૧૧, ૧૧, પ્રકાશના ૧૨ શિ., છુટક ૨૨
આના. મુદ્રણમાં: કુમાર ઓફિસ, ૧૩૧-૧૪૨ મેડેલ રટીટ મુબાઈ-૧, તથા બીજા
એન્ડે: આર. આર. કે. સી. સિદ્ધિ સાહિત્ય બંધાર અને સમગ્ર ભવન પ્રિન્સિપલ રટીટ,
કુમારમંદાનાં સર્વ લખાણો ચિત્રો અને ફોટો કાપીવાળાં રહ્યા રહ્યા છે

“સ્ફર્વોશીઝ, સીરપ્સ વિ.
ઉપરાંત, અમે બાલી, એ.
રોફ્ટ, કોર્નફ્લોર, ચંટણી.
ઓ, અથાણાં, સોસીઝ
અને બીજા ગરમ મસાલા-
ઓ બનાવીએ છીએ.

સીરપ, સ્ફર્વોશ - અથવા
મસાલાઓ હવે પછીથી
ફ્લેવર્ડના જ ખરીદવાનો
આગ્રહ રાખશો.

એ. કેલ્વર્ટની કંપની. મુંબઈ ૮

બીજાને સંકુચિત, તાકાતવાન, રૂઢપુટ અને
સોન્દર્યવાન બનાવવા બાબુલીન હોરોનાં વાપરો.
તે સ્વાસ્થિ તેમજ રોગત્વરે હોઈ બાળકો પ્રેમથી માને છે.
ખાંસી, શરદી, અટર્જી ચૂક, ઉત્તરી વગેરે મટાડી
શક્તિ આપે છે.

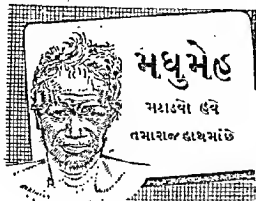
દરેક દવાવાળા
વેચે છે.

બાબુલીન ટેબ્લેટ.

એવાં ત્રીસ વર્ષથી વિદ્યાર્થી વપરાય રહ્યું છે.
શ્રીઓના ગર્ભાવસ્થા તથા દરેક પ્રકારનાં દરો પર આ દવા
અસરકારક કામગીરી બનાવે છે.
શ્રીઓની શક્તિ, સ્વચ્છતા, અને સોન્દર્ય માટે અનુપમ દવા છે.
સોલ્ડ એવરેન્ડ

બી.એ. એન્ડ ડ્રગ્સ (દવાવાળા) લ્ટ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨-૨-૩, કલાઈવ રોડ, કેલકટા

મધુમેહ

મરાઠો હવે
તમારા જ હાથમાં છે

મધુમેહ (મીઠી પેશાબ) મરાઠાવાનો ઉપાય,
જેમને કરી આ રોગ થતો નથી તેમના
છવનમાંથી જાડી આવે છે. અમેરિકાની કેટ-
લીક જંગલી કાચોમાં આ દરદનું નામ પશુ
નથી; અને શોધ કરતાં એજ જાણાય છે કે
આ શોધો ઉત્પત્તિ વખતે જે અસભ્ય વન-
સ્પતિનો ઉકાળો પીએ છે તેમાં મધુમેહ મરાઠા-
વાનો દિવ્ય યુગ્મ છે. કોપાદ્રા નામની આ
વનસ્પતિને મુરોપમાં અનેકરીતે તપાસી જોઈ
ક્રાન્સની નેશનલ લેબોરેટરીઝ પરીક્ષામાં
૧૬૬૨-૧ ના પરીવાનાથી રજિસ્ટર થયા પછીજ
તેને દિલ્હી સ્થાનમાં સાંવવામાં આવી છે. ઇન્ડુલીન
જેવા મોંઘાં છંદાજથી પણ સાગ ન થએલા
દરદીઓ કોપાદ્રાથી હાથમના રોગયુક્ત થઈ
સુખી થયા છે. એક માસના સંપૂર્ણ ઔષધની
કોગતરૂ. ૧૦) પોસ્ટેલ એકરૂટા. દરેક સ્ટોરના
બાણીતા કેમિસ્ટો અને દવાવાળાને ત્યાં મળે
છે. "મધુમેહ-તેનાં કારણો અને તેના ઉપાયો"
એ નામની મોપડી મફત મોકલાવીશું.

કોપાદ્રા અને કંપની લિ.

૮૬, ન્યુ બટવાડી રોડ

મુંબઈ ૪

કોપાદ્રા

ડાંગરેનું બાલામૃત

છોકરાંઓને માટે ઘણું પોષ્ટિક જોડાણ છે.
એ નળાળાં અને તંતાઓનાં
બાળકોને સાબું કરે છે

જિંદગીના વિમા માટે

નેપથ્યુન

અસ્યુરન્સ કંપની લી.

નાની રકમની પોલીસીઓ
માટે 'નેપથ્યુન'ની દબદબ
નીચે કામકાજ કરતી કંપની

યુનિયન

પ્રોવિડન્ટ સોસાયટી લિમિટેડ

વિગત માટે લખો—

નેપથ્યુન જિલ્લિંગ, દર્જીની રોડ, મુંબઈ

પાંચકુના - અમદાવાદ

"HIS MASTER'S VOICE"

High Q RADIO

દુનિયામાં કયા સ્થળે શું ચાલી રહ્યું છે એ ઘેર બેઠાં સાંભળવાનું ઉત્તમ સાધન એટલે—

‘હિઝ માસ્ટર્સ વૉઈસ’ ‘હાઈ ક્યુ’ રેડિઓ.

દુનિયાનાં બધાં રેડિઓ સ્ટેશનોનો પ્રોગ્રામ તમે ‘હાઈ ક્યુ’ રેડિઓ પર સ્પષ્ટ રીતે સાંભળી શકશો. દૂરનાં સ્ટેશનોનો પ્રોગ્રામ પણ આ રેડિઓ પર બહુ જ સ્પષ્ટ રીતે મેળવી શકાય છે. ચારે બાજુ લોકપ્રિય નીવડેલા આ રેડિઓમાંથી તમારે ત્યાં એક ન હોય એ કેમ બને?

૭ વાલ્વ મોડેલ ૧૦૨૧ AC
ફિ. રૂ. ૪૨૫
... મોડેલ ૧૦૨૪ AC DC
ફિ. રૂ. ૪૫૦
૫,, મોડેલ ૧૦૨૨ AC
ફિ. રૂ. ૨૮૫
૮,, બેટરી મોડેલ ૬૬૫
ફિ. રૂ. ૪૧૫
(બેટરી ૫૫૨)

વધુ વિગત માટે અમારા વ્યાપારીઓની
દુકાને પધારો या અમને લખો—

હિઝ માસ્ટર્સ વૉઈસ સલોન

સર ફીરોજશા મહેતા રોડ, કોટ, અંબાઈ

અગ્નિને

હોના છું, પાવકાગ્નિ !

લાલ્યો મારાં કિલિંગો, બાળજે તું
જેવો તારી સાત જિહ્વા થકી તું
હોમાઓવું વ્યથ છે સર્વ ભક્ષી.

પૃથ્વીને તું બાળતો સૂર્યરૂપે;
બાળે, ઝોની બૂજ વર્ષાની લગે;
મારામાં શે ઝેમ, ઝો અગ્નિ ! લગે
વર્ષાની એ બૂજ, જેના થકી હું
અમૃતોની ધાર ઝીવું સહજ.

અતિવજ છું, વરઢાગ્નિ !

તારી શક્તિ, તેજ તારાં તું આપ,
માથું તારી ચેતનાના કણો હું.
અગ્નિપ્રેર્યા અંતરીક્ષે ય વિશ્વો;
સ્વયંભૂ તું, અગ્નિ, ઝો ! પ્રેમીઝોના
ચિત્તામાં તું આપ, પ્રાણે તું આપ.
તારા પ્રેર્યા અર્થ ને કામ માટે
સંસારે આ છે જ વહેવાર સર્વ.
હોમાવાની છે જ કાયા તને આ,
વ્યાપે મારી ચેતના સંહારે તું,
ઝોને આજે સુકૃતાર્થો જનાવ.

૩

પ્રહ્લા છું, મંગલાગ્નિ !

હંમે હંમે હેતના હોજમાં તું,
શપ્તે શપ્તે તું જ માનવ્ય સાચું;
શેલે આજે શોષિતોની નદીએ
પૃથ્વીને તું ભીંજવે અગ્નિ, પૂછું ?
શબ્દોમાં તું વ્યંજના, પ્રેરણા તું,
ઝોન્દયોમાં લંગતું સત્ય તુંધી,
ચેતનવંતું સૃષ્ટિમાં જે બધું ત્યાં
તારી ઉપમા, તેજ તું, તું જ અગ્નિ.
તું છે પેલો પૂર્વદિ, શિવ તું છે
જેલે રોજ્યાં ચોદ પ્રહ્લાંડ, અન્તે
ચોતાના જે વરધી સૃષ્ટિ સર્જે.
તારાં સાતે હ્રાદમાં બાળુ હોને
તું રોજીને ચોદ પ્રહ્લાંડ અન્તે
તેવા થજે પ્રેર તું માનવોને.

હરિશ્ચન્દ્ર ભ. ભટ્ટ

બાવના, રૂપવના અને શબ્દાવલિમાં વેદમંત્રોએ ખ્યાલ કપલવના આ કાવ્યને, તેના શાસિનીવનનો
પાકવનિ પદ્ય કપલુકનપદ્યો પુષ્ક કરે છે અને આપખુને એક સાક આપાદનકાવ્ય મળે છે.

SHAR

આવતી કાલનાં નાગચિહ્નોનું માસિક • વર્ષ ૧૮ • અંક ૫ • મે • ૧૯૮૧

હિંદુસ્તાનની કમન સેવી બી

● હુનિયાના એકેએક ભાગમાં પ્રબળો પર આગે યુદ્ધની આકેગણી થઈ રહ્યાં છે. શાંત અને વ્યવસ્થિતરીતે પ્રગતિ કરી રહેલા નવા મુલકો અને પ્રબળોનું અવિષ્ય ખેલાવખેલાન થઈ રહ્યું છે. પણ એ બધા ઉપર બહારની શક્તિઓ ને સત્તા-આનો ડોળો પરચાં છે; ન્યારે હિંદુસ્તાન તો અનેક સેક્ટોરો યાદ એક મહાપ્રબળો મુલક બનવાની બળ યોગના વિચારી રહ્યું હતું તે વખતે તે અંદરઅંદરના બીનહયાતીવાળા મુદાઓ પર વિરોધો ઉઠાવી એક બીજી કામને બરબાદ કરવાના હિચકારો, ખૂની અને સશક્તાની પ્રયોજાને વંધે ગઈ રહ્યું છે. હિંદની અવિષ્યની રચનામાં કોઈ કામો સંપડન નહિ હોય, કોઈ સ્વાર્થો ને એકપક્ષી આબારી અને સત્તાની રચના નહિ હોય, એવી મહાસાક્ષી પ્રામાણિક વાણિજ્યો છતાં, આગે મહિના થે હાથમાં કશું નથી આવ્યું તે પહેલાં 'બેસ આગે' અને ઘેર ધમાધમ' ની મનોરૂચિ દેશમાં ફેલાઈ ગઈ છે અને તેણે હાદિહાર નિર્દોષ આસહાય જનતાને એકાગ્રીમાં આન, ખૂન અને લૂંટના તાંડવમાં ફેંકી દીધી છે.

ગુજરાતમાં

● અમદાવાદમાં ૧૮-૧૯-૨૦ એપ્રિલ (શુક્ર રાત્રિ રવિ)ના ત્રિવરોમાં એ શહેરની એકામ પ્રત્ન ઉપર ને મળબતા બનાવો વીંટ્યા છે તે હિંદીકાસમાં મોંઘાઈ રહેશે. અને એટલી કેળવાળી, સુધારા અને જમાનાનો પ્રકાશ મળ્યા છતાં અણુસમજ અને હેવાનિયત હાલ એટલી હદ સુધી વધાવી રહ્યાં છે કે સૈકાઓના માદ સંબંધથી એટાએવા પોતાના જ બાઈઓને પીઠ પાછળથી કાલિય ધા થઈ શક્યા છે. આટલા પ્રગતિમાન અને જ્ઞાનવાન મુખમાં કોઈપણ કામ ને આરીતે જ પોતાનું બહેતર કરવા ઈચ્છતી હોય તો જાતના ઉલ્લાસો અને જ્ઞાનીઓ તેમને બાહ્યથી આપી નહિ શકે. પ્રામાણિક વિરોધો કે ગેરઈ-સાફના નિકાલ કરવાને સમજદાર મુલકો પણ બને ત્યાં સુધી પોતાની મર્યાદાની લાંચકી સાબિત કરવા ન્યાર-વંચની દરખાસ્તો કરી રહ્યા છે. હિંદુ મુસલમાનોએ તો સૈકાઓથી એવા સમ્યકદાર, વહીવટ અને વેપાર કર્યાં છે અને હવે તો એવા પાણુ યુગ આવી લાગ્યાં હોને કે જિજ્ઞાસા પ્રકારનો સામાજિક સહચાર અને વ્યવહાર પણ સરળ અને શુભ બનવા લાગ્યો હોને અને હિંદુસ્તાન એક તથા અંદર બને એવું દિવ્ય અવિષ્ય એમનું હતું. તેવે વખતે મનુષ્યમનુષ્યની

પાયમણી કરનારે એર દેશ આખામાં ફેલાવનારો અગિય વિનંદોએ દેશના દુરમનેને હરખાવ્યા છે.

પ્રગતિ માન કોમ

● હરેક કામના દાના મનુષ્યો તો નરેર આ પ્રસંગથી દિલ્લોર અને ઉદાસ બન્યા હશે. કોઈપણ અકસ્મંદ માનવી આ યુગમાં ઉત્કર્ષ અને આબારી માટે ખૂન અને ખરાબીને રસ્તો બાજબી સાધનો તરીકે રચીકારી ન જ શકે. એવી રીતે મેળવેલી સંપત્તિ અને સત્તાના પાયા દોષજમાં બેતરવા દોષ છે. ખુદાઈ કે ફિરસતાઈ કાનુનોને તેની સાથે લાખવંબળવું હોતું નથી. હમાન અને મજાહબના નામને તે કલેક આપનાર છે. પારસી કોમે ને સોજન્યથી અને સહુકઈથી આ દેશમાં પોતાનો વસવાટ કર્યો અને હાલ પાનુ દિનપ્રતિદિન પોતાની સત્તા ને આબારીમાં વધારો કરતી રહી છે તેનું કષાંત લેવું મોહ્યો. મુકીબર વત્તીવાળા પારસી બાઈઓ બીજી મોડી કોમે વચ્ચે પોતાની મદત, કીર્તિ, માતબરી અને સરસાઈ પ્રાપ્ત કરી શક્યા છે. તેમને કોઈ દેષ કરવું નથી; તેમની દિશાવરી સૌ કોમે પામી ને; તેમનાં જ્ઞાન, સાહસ અને વેપારથી દેશ સમૃદ્ધ થયો છે; તેમના હક્કો કે સલામતીને કોઈ પ્રશ્ન નથી.

સીધી સમજણ

● કોઈપણ સમાજ પોતાની કોમ કે મજાહબને મૂંઝામીરી અને ખૂનરેજના આશયથી ઉપર લાવવાની ધારણા રાખેને હોય તો એ કુદરતી કાનુનથી ખિલાફ છે. કુદરતે અગિય, ખૂની કે બવંદર પ્રાણીઓને પૃથ્વી પરથી નાશ પામ્યા હીંધાં છે અને માણુઓએ કીમેધીમે વ્યવસ્થા, સંપડન, ન્યાય ને કેળવણીના નેર પર જવુંની, વહેમી અને અજ્ઞાન પ્રત્યોને શિક્ષત આપી છે. આજનું વિજ્ઞાન, આજની સાંસ્કૃતિક પ્રગતિ અને આજની બીજી શોધઓએ આગળ હિંદુ કે મુસ્લિમોની મજાહબી તકરારોને અર્થ શો છે ? આગે રશિયા હુનિયા આગળ એવા એક નવા સમાજનો અખતરો રબૂ કરી રહ્યું છે કે જેમાં, બધા ધર્મો ને વહેમો જ્ઞાનની નવાળાઓમાં વિવચ પામી મનનીમાવને એકસરખાં સુખસંપત્તિ અને આબારી ગણી રહે એવી રચના દેખાય છે. ગરીબ હિંદુસ્તાનને હજોત્રધંધામાં પરદેરોએ પાછું પાટ્યું છે, તેની કાચી સંપત્તિ રૂઝગરો ઉઠાવી નય છે અને શહેરના મુકીબર માનવીઓને બાદ કરતાં લાખો ગામવાસી (હિંદુ કે મુસલ-

गिन्डार • गिन्डार सलियान

(Bibby's Annual 1932)

आ रीतें उपर नहीं लेंके ?
 जेवाजेवाजी के जिह्वाजीनो सलियान सलियान ?

પુરુષો અવાય આમુકનું ન અવાય, આમુકને પરભાષ અમુ-
કને નહિ, આમુક દેવરથાન કે તીર્થ તેનું અને આમુક
બિભત્તું; અને પછી મરુકો, આચાર્ય, પટેલો અને વહી-
વોનાં ખાનાં અને ગલીઓમાંથી તે સદ્ગુણનાં નીકળી શકે
જેની તાકાત ખોલે છે. આટલાટલાં નિયતોને લલ
પાળવા છતાં તે કંઈ વિશેષ આધ્યાત્મિક બળ કે સમૃદ્ધિ
મેળવી શક્યો હોય એવું દેખાતું નથી. વર્ણશ્રમનો ભાગ
બનેતો તે બિચારો કાઢ ક્ષત્રિય આવી પોતાનું રક્ષણ કરશે
જેની શબ્દ હતુએ છે ! આઢણુ હોય તો આઢણુ પ્રતિ-
પાલોને શોધે છે ! અને ખીતાને પાઠ તો તેણે નંખ્યોના જ
મર્મ જનારી દીધા છે. અનુભવ બીતા કયે રમ્યે કયા સંસ્કૃત-
માં જાણે છે એ વાત તો આજો હિંદુ સમાજ પાસરી જ
મંચો જણાય છે, અને જાણનાં જણનાં પાછળ મૂક જાનો, ક્રિયા-
શૂન્ય પલાંડીઓ મારી, કુનિયાના મહેનતુ ને પરિશ્રમગ્રાહી
સમાજને ભ્રષ્ટ અને અંધારત કહી પોતાને અતિ આધ્યાત્મિક
અને ધાર્મિક મનાવવાનો દંભ તે સેવી રહ્યો છે.

પોતાની જરૂરી કયો

● એવો આ હિંદુ સમાજ પોતાનું રક્ષણ પાસમાં બળો
ઉપર છોડી દઈ પોતે તો આજે નાતબતના વડેવાર, લાડા-
લાડીનાં ભક્ષાં, મંદિરના એકબે, આચાર્યનાં વેવલાં પૂજ્યો
અને અંધભક્તિ શાહો તથા પર્વો પાછળ ઘેલણ કેળવીને
કર્તવ્ય, કલ્પોત, વ્યાયામ કે આમસંકરના કાર્યો બહી
માત્ર પામરતા જ ચિરતારી રહ્યાં છે. એવો ભવકક,
વહેમી અને પરસ્પરદ્રોષી માનવસમાજ કેઈ વખતે એક
સંયુક્ત યોજનાબદ્ધ દુમકાનો ભાગ બને ત્યારે શું પરિ-
ણામ આવે ? કઠણ મૃત્યુ, નાસબામ અને સંચિત દરેલી
સંધે સંપત્તિનો નાશ. યેસારવા દલિદાસમાં આથી બીજો
કેઈ અંબલમ આવ્યો નથી. જ્યારે કોઈ પણ પ્રબલ કે સમાજ
પિલાસ ને વૈભવમાં કે હજીની મોલેલી સંતિમાં આક્રિષ્ણ
બની છે ત્યારે તેનો ત્રાસ કરનારાં બળો ઉત્પત્ત થયાં જ છે.
પોતાનાં શરીરની અને મનની રક્તિઓને જે સંતેજ અને
તત્પર રાખી શકે છે તેને જ આ પૃથ્વીનું વાતાવરણ દેવતા
અને હવવાની તક આપે છે; બાકીના પ્રત્યેક પક્ષે આધિ
ક્રોધ અને દારિદ્ર્યના દર્દવરમાં મૃત્યુતિથિ નોંધાની મૃત્યુ
છે. હવન અને મૃત્યુનો સ્વપ્ન વિચાર કરનાર અને આત્માનું
અમરત્વ પ્રત્યોધનાર હિંદુ આજે કેના પ્રવાચે મૂક, અ-
ક્રિય અને નવેશિયો જાની ગયા છે ? તેના આચાર્યો અને
ધર્મશાસ્ત્રકોનાં તપ અને શક્તિનો પ્રભાવ શો રહ્યો છે ?
હિંદુએ બીજાના હોય શોધવા પહેલાં પોતાની જ જરૂરી
લેવી ધટે છે. જેની જાવનામાં જગલો કોઈ પણ માનવી
બંધુનો નાતો ભોગવી શકે એવી રાક્ષિ અને પ્રતાપ એ જ
ખરા હિંદુનો વારસો છે.

ર. મ. રા.

૬. તમીને મેહલાતા લેખો કે ચિત્રો પાછાં મેળવવાં હોય અ-
પર તે માટે જરૂર મેળવવો હોય તો પોસ્ટાલ બીટનું જરૂરી છે.

એક મોરપચિત્ર

કલાર્ક

જનતાનાં દિલ જીતનારો

જગત આખાનો માનીતો, કિંગમેનના સર્વપ્રેમ
અભિનેતાઓમાંનો એક મણ્ડાતો અને પોતાના શૈર
બધો વ્યક્તિત્વથી પુવાન જનતાને તો મુખ્ય જાતી
દેનાર અમેરિકાના એ નામચીન નરને સીનેમાસ્ક્રીન પર
ન જોયો હોય એવું કોઈક જ દશે; પરંતુ આજનાં
પુવાગોમો દિલજીત એ મર્દમાનવ (be-man) પોતાનાં
કાંડાગાવડાના ગળ ઉપર જમૂખીને કીર્તિશિખરે પરંપરો
થમજીવી છે એ વાત એના પ્રસંગકોમાં જલુ એટલી
માખીતી છે. એનું એ પૂર્વજીવન પુરવાનના યોવનને
ઉત્સાદિત કરે એવું છે. માનવર શ્રી કારેકરે આપણા
મધ્યમ વર્ગના પુવકો માટે 'ભગિની કંડાયા' એવા જે
મેતાશબ્દ ઉચ્ચાર્યો છે તેને લાપકના, અંધશ્રમથી અળગા
રહેનાર આપણુ સોને કલાર્ક ગેળાની આ રવાનશ્વર
અનુકરણીય દર્શન આપે એવી છે.

અમેરિકનગણકે અગ્રિય બોલતી કુનિયા છેલ્લાં રસીક
વરસથી એના પર આકર્ષીત થઈ એનું સૌથી મોટું
કારણ એનું પુરુષત્વ છે. માણસો એના પ્રસંગો જાને
છે કારણકે એનામાં પૌરુષનો સારો વિકસિત થયેલો
દેખાય છે. અને એની ખાસિયતોને અનુસરવાનો પ્રયત્ન
પણ એ વખાણનારા કરે એ સ્વાભાવિક છે.

કપાકે દેખાવે સારો પણ ખુમારીબાનું, ગાવાળ
અને હાસ્યરસિક હવડો છે. એને ગમે છે મારું હવન.
સારી રમનગમત અને કરીક ચિંતન માટે એકાંત.
એને જેતાં તમને થાય કે એ કોઈને હવન કરવા પોતાના
હાથ ઉપરો એવો નથી; પરંતુ જે કોઈ મંત્રેગમાં
ધારે તો ગમે તેવા માણસને પૂજા શકતો પણ કરી જ રે.

સામાન્ય જનસમૂહ ગેળાને સુંદર ગણે છે. દા.
એ સુંદર તો છે જ. પણ તમે એને જરા વધારે નજરથી
અવલોકો તો જાણ્યો કે એની સુંદરતા વાસ્તવિક પ્રાપ્ત
થઈ હોય એવી નથી; પરંતુ એના આખા દેહમાં ફરી
વળતા અંગમળના પરિણામે એ રૂપ એણે મેળવ્યું છે.

ગેબ્બલ

અહીં રત્ન ધાતુ છે ને

જગનામી અમેરિકન અભિનેતા નહિ, પણ

પ્રયત્નશીલ પુરુષાર્થી

ગેબ્બલનું જાળપણ કોઇ પણ ચરત્રારી ગામડિયા જાળકથી જુદું ન હતું. આને શક્તિશાળી, દસમુંગા તેમજ દહનિશ્ચયી જણાતો એ યુવક ખડુ સાધારણ મેનેજમેન્ટોમાં ઊછર્યો હતો. ઊવનના એ દમકા એણે પારા-પાર દાઝમારીઓમાં કાઢ્યા છે. ફેટલી જે વખત એણે જીવતરસ વેડી માત્ર આકાશનો જ આશ્રય મેળવે છે. આની મુરકેલીઓ છતાં એ કદી નિરાશ થતો નહિ. કારણ કે એને પોતાના અકિત્તવમાં વિશ્વાસ હતો. પોતાની કિંમત કયે સમયે ફેટલી છે તે એ પરેષા સમજતો હતો. આથી, જ્યારે એને સફળતા લાધી ત્યારે એને ખદ કે ભસ્મર થયો નથી. આને એની રીતભાત પહેલાંના જેવી જ—જ્યારે એને બીજા દંકના બાજનાની પણ ચિંતા રહેતી ત્યારના જેવી જ—રહી છે.

અમેરિકાનાં દાઝ ધડનારે ત્યાંના અજાણીતા આરોગ્ય-શિક્ષક જર્નાર ડૉક્ટર* ક્યારેક ગેબ્બલને સાવિસાસે જાણવાન મનુષ્ય એણે છે. સાવિસાસે જાણીને એટલે તનથી અને મનથી એમ બંને રીતે. એના ખબા કોઈ દરેક એ મટેલી ગાદીઓના જોસા નથી. જ્યારેજ્યારે એ પૂરુષનો અભિનય કરે છે ત્યારેત્યારે અરેખાત એને પોતાનાં શક્તિસામર્થ્ય અને જલનું પ્રદર્શન કરવાનાં અવસર મળે છે. ગમે તે પાત્રની જામિકા એને બજાવવાની હોય, પણ એ દરેકમાં એનું પુરુષત્વ જાણી શકે છે. એની આજવાની સવળતા જુઓ. જાણે એ કમાતા પર બિછળતો જ ન હોય ! એના દરેક અંગની ગતિ સાથે જાલ અને ધીરતાનો આલિષ્કાર થાય છે. જે જે કોઈ એ કરે છે તે જાણે ગાર્ડવિગ્રાફીને તમને મેળવાયે છે કે એવાં શક્તિ માગતાં કાર્યો તો એ કર્યા જ કરી શકે એમ છે, એ કદી થાકે એમ જ ન હોય એમ લાગે છે. પછી બહેને એને ફેટલું મે કોડવાનું હોય કે ક્યારેક સુધી બાંને આવામ મેંવવાનાં હોય.

આટલું સામર્થ્યવાર્ધુ કેવારૂપ જળવાઈ મહેવાનાં કારણમાં એની ખડુ વિચારધૂરંધ ગોઠવાએલી દિનચર્યાને અજુકી લેઈએ. તમે માત્ર આદામાસનવાળું જીવન છતાંને આની શક્તિ ગેળવો અથવા કાંણા સમય સુધી શંકાથી શંકો એ બંને એમ નથી. ફોફા મજા પાને બીજા દરેક મહેવા ખારે જેગે રોજ અંગે કમને જ રહે, તેમ આવું લેખ પ્રાપ્ત કરનારને પણ કદતા મહેવાની કાળજી રાખવી પડે છે.

ક્યારેકને થયો પ્રિય એવો આ વ્યાયામવિધિ એ દરરોજ પ્રાતઃકાળમાં આદરે છે. જાળીન સાથે પગ જડાએલા રહે એમ એક મૂઠપર ગેરોની પાંચી પીક પર પછી માર્થુ જાળીનો અઠકાડવાની કસરત દોરવા એક સો વખત એ કરે છે. આરંભમાં તો કસરત વખત કદતાં પણ થાકી જવાનું એમ એનું જ કહેવું છે. પણ દવે તો રોજ સો વખત કરી જમરે ચાલે જ નહિ ! બીજા દવેસ કરવાની કસરત દીંચણુ વાળવાની છે. એ કસરત પણ દવે એને એવી ખાદક આપેલી છે કે એક જ પગ પર આખા શરીરનો (કમમાં કમ સવા પાંચ અંબ) બારે લાઈ દીંચણુ વાળવાની (deep knee-bending) કસરત તે કરી શકે છે.

વ્યાયામ પછી એ ચરત્ર પાળીએ નહાય છે. પરંતુ એ જનાનની તૃષ્ણાનિ નો શીતળ વળાયેલી જ થાય છે.

ખોરાકમાં એને ખાસ નવાયે એનું કયું નથી. પણ એક મેઈડા આતરવક નિવળ એ પાંગે છે તે એ છે કે કદાં ખોજરના વચસા સમયમાં કોઈ પણ ખાણું નહિ.

* જે લેખિકા જનારને જ આપારે આ લેખ લેવાર કર્યો છે.

પરેલાં બપોરે જોગસમાં જાડ પાડવાનું કે તેજના ક્ષેત્રમાં ખોદવાનું કામ કરવું પડતું ત્યારે જેટલું ખર્ચ શકાતું તેટલું લેવે એ ખર્ચ શકતો નથી એમ એ પોતે સ્વીકારે છે.

સંવાદના નારનામાં એ માત્ર એક પ્યાસા કોંપી અને એક નારંગી અથવા થોડી દાસ જ છે. જાણે તેનું જોનું બોલન સાચ દસકું, પણ રાતનું બોલન ખૂબ મજનું અને દાઝાદાવાનું હોય છે. જોગસને અને જોગ-દારમાં લીલી દાસ જેવાં જ કથ લેવાની એની ટેવ છે.

બીજા રમતોમાં થોડેસવારી ઉપરાંત રેનિસ અને ગોલ્ફ એને પણ ગમે છે. જેને એની માન્યતા નો એવી છે કે ચાલવા જેવી બીજા એકે કસરત નથી. બપોરેબપોરે બની શકે ત્યારેત્યારે એ ચાલવાનું ચૂકતો જ નથી. કેટલીક વખત દરમિયાન ઉતારતાં હોય અને સમજતી થઈ તાણ હોય ત્યારે થાક ઉતારવા માટે એ દરમિયાન વચગાળે મળતી પંદર વીસ મિનિટમાં પણ ચાલવાનો આનંદ એ મેળવી શકે છે અને સરવાળે અભિનય માટે તાજગી પ્રાપ્ત કરે છે. આ ઉપરાંત રાષ્ટ્રિક તેમજ શંકુ એ ગાડુ આસાનીથી વાપરી શકે છે અને જગસે નિશાનગાર છે.

આને એને ૩૮ વરસ થયાં છે, પણ દર વીસ વરસના યુવક જેવું વ્યવસ્થ અને લેમ ધરાવે છે તેનું સૌથી અગત્યનું કારણ એ છે કે એ સોળ સત્તર વરસનો યુવક હતો ત્યારથી એનું ચિત્ત વ્યવસાય ને રમતગમત તરફ વળેલું. ત્યારે એની ઉંચાઈ છ ફૂટ અને એક ઇંચ હતી અને વજન ૧૫૭ રતલ હતું. આ પાયા પર તેણે ચાલવાની કસરત તેમજ 'એથ્લેટિક્સ' અને 'ગાર્ડેટ-ગોલ્ફ'ની રમતોમાં અંપણાવીને શરીરવિકાસ સાધ્યો. (સત્તર વરસની વયે લગભગ ચાર મણુ વજન અને છ ફૂટ ઊંચાઈ હોવી એ અમેરિકામાં સામાન્ય મણુપથ છે એ પર વાંચનારનું ખ્યાલ એવુંજ જરૂરી છે.) આવી સ્થિતિ એ પદોચવાને આપણે કેટલું તપ કરવું જોઈશે?

ક્રાઈકેનો જન્મ એક ગામડામાં થયેલો. નિશાળ સિવાયનો બાકીનો વખત એને ખુદ્દી અફાટ ધરતી ઉપર જ મળવાનો મળતો. ઉતાવાળા મરમ દિવસોમાં તરવાનું મળતું અને શિયાળામાં તળાવમાં પાણી ફરી જતાં ત્યારે તેના જરૂર પડે તપસવાનું (skating) મળતું. એ બપોરે દારૂકેલાં બજોનો કથો ત્યારે એ વ્યાયામ તો કરેતો જ, પરંતુ તે ઉપરાંત એને કંઈનીનો શોખ હતો. એણે શાળાના ખેંડમાં 'બ્યુટર'નું પદ મોગાચું હતું.

આ ઉપરાંત એના પતનથી સોળ માઈસ દૂર આવેલા શહેરના થીએટરના પડદા અને પ્રકાશનું એને આકર્ષણ રહ્યું હતું. અવારનવાર ત્યાં જઈ, તે રંગમુખિ પર કાંઈ ને કાંઈ કામ મેળવીને આનંદ માણી લેતો હતો. અને તે પછી જે એ આકર્ષણ કરી જે એણે થયું ન હતું.

એ વરસ પછી એના પિતાએ રક્ષણોત્તર કરવાથી ક્રાઈકેનું માધ્યમિક શિક્ષણ અટકી ગયું. લેવે એ પોતાના પિતા સાથે એક વરસ ખેતર ઉપર રહ્યો. તે ગાદ પોતાની જ કામિયાદી એ શહેરમાં આવ્યો અને દારૂની કારકુની એક નોકરીમાં લેવાયો. પેટની ચિંતા આપ દૂર થતાં તેણે બાપિ જીવનની યોજના કરવા માંડી અને દારૂના ધવાનું પસંદ કર્યું. રોજગાર અને નાનું તર એ બંને સાથે થઈ શકે તે માટે તેને એવી રાત્રિ-શાળાનો કાળ મળ્યો ગયો અને એણે શહેરની વિદ્યા ખીડની રાત્રિશાળામાં તબીબી કીખવા અગાઉનું જરૂરી શિક્ષણ શરૂ કર્યું. આ બાબત પર માટે દર અઠવારિયા પાંચ રાત નિશાળ બંદરી પડતી અને એ રાતની રત પડતી. આને ક્રાઈકે એજા દારૂનાર નથી એનું કારણ આ એ છુટીની રાતો છે ! આવી એક રમવાળી રાત્રિ વીસીમાં જન્મતાંજન્મતાં, ગદારગામથી આવેલી નાટક-મંડળીના એ નટના સમાગમમાં એ આવ્યો. એ નોટોએ એને નાટક લેવા આમંત્રણ આપ્યું. અને પછી નોટોના એટલી તરારથી વધી ગઈ કે કસાઈ વગર વેતને કંપની માટે છાકરા (કોમર્સિયલ)નું કામ કરવાનું માથે લીધું. આમ દુનિયાએ એક બાપિ દારૂનાર મુખ્યત્વે, પરંતુ ને દિવસથી કસાઈનું અભિનયકાર તરીકેનું પદાર શરૂ થયું.

આ અસ્તામાં થોડે દિવસે એની પિતાનાનું મૃત્યુ થયું. નાનો હતો ત્યારથી એણે એ જ માતા નેઈ દત્તી ને એનું જ વાસ્તવ્ય અનુભવ્યું હતું. એને એ ધણું ગાદતો અને પોતાના ધરનારમાં એ માતાના ઉપકાર આને પણ એ સર્ગ અને કૃતન હૃદયે સ્વીકારે છે.

માતાના મરણ પછી એનો પિતા ખેતી છોડીને તેજના પ્રદેશમાં ગયો. પોતાની અનિચ્છા છતાં પિતાની આગમનુસાર કસાઈ સાથે ગયો. ને જને છે તે સારા મારે જ, એ ન્યાયે આ નવી દિશામાં પણ કસાઈના શરીરગળેને ગાડુ ઉપકારક નીવડે એનું કાર્ય—એનાર સજ્જાનું કામ—એને મોંપાયું. આ કામગીરી પર એ લેકાયા ત્યારે એનું વજન ૧૬૫ રતલ હતું.

પરંતુ આ કામમાં થતી અંગમદેનતાને પરિણામે એનાં હાઠમાં એટલી ઝડપથી વિકરણ કે એક વરસમાં તો એ વધીને ૨૧૨ રતનનો ખર્ચો.

આ તૈલપ્રદેશ પર એ પૂનાં એ વરસ રહ્યો, પરંતુ એને લાગ્યું કે એ કાંઈ એનું જીવનધ્યેય ન હતું. તેણે આ એ વરસમાં અંધાએકા દેહ એને જાડું ઉપયોગી નીવડ્યો. ૧૯૨૧માં પિતાની રજા લઈને કલાર્ક કાન્સાસ શહેરમાં આવ્યો અને પોતાને પ્રિય એવા ધંધાનાં એક પ્રવાસી નાટક કંપની સાથે જોડાતાં એના નટજીવનનો આરંભ થયો.

કોઈ એમ ન માને કે નટજીવન સહે કરતાંની સાથે જ એને ફતેહ મળી ગઈ. ના. એને તો વરસો મુશ્કેલી હાડમારીઓ અને દારિદ્ર્ય અનુભવનાં પડ્યાં.

એને આકાશ પરસેવો નિતારવો પડતો, કઠકડતી ટાલ વેકવી પડતી, બૂખ્યા રહેવું પડતું અને ઘણી થે વખત કોઈ નિર્જન રહેશનના કઠણ યાંકાની શાયા કરવી પડતી. પણ આ ગંધા થે લાંબો સમય એણે આશા કરી ન છોડી, કારણકે નાટ્ય-શ્રમિમાં જ એનો જીવનરસ સમા-એસો હતો. એ વરસ આઠ એની નાટકકૃષ્ણા તૂટી ગઈ અને ગેબલ બેકાર થતી ગયો. એ વરસોમાં નાટકકૃષ્ણાઓનું કામ આવી શકતું જ નહિ, આથી ઉદરનિર્વાહએ એને બીજા કામ શોધવું પડ્યું. બંગલોમાં મોલ્ટીફીક્શનની છાવણીમાં એને મ-મૂરનું કામ મળ્યું. ત્યાં એને કાંટાળાં આંખરાંબ્યાં ગીચ રૂંઠાંમાંથી માર્ગ કહેવો પડતો. કારણકે એને સાંઠળ પકડનારનું કામ આપવામાં આવ્યું હતું! એ કામમાં એક બાજુથી કાંટા અને આંખરાંના ક્રિતરકા ખ-મના પડતા અને બીજી બાજુથી મચ્છર અને બીજી મોટી માખી-એના અંખમદેવા પડતા. પરંતુ એની દષ્ટિ તો દટ્ટ રંગભૂમિ ઉપર જ

હતી. અભિનયકળાનો નાદ એની નસોનસમાં વ્યાપી ગયો હતો. એ ધ્યેય માટે એ પોતાની કમાણી જાડું સાવ-ચેતીથી વાપરતો. એને ખાતી હતી કે કોઈક દિવસ પણ એણે લોસ એન્જેલેસ, શિકાગો અથવા ન્યૂયૉર્ક જવું જ. તે સિવાય ખર્ચામિદિ શક્ય થતાર નથી.

અને એ બીજી વિદેયણા, એ શ્રમ, અને એ કંટોડ તપને આંતે એની ગંધા થે આશાઓ ફળી. આજે ગેબલ એ સુનીગતોનું બ્યાન ઘણા ગર્વથી કરે છે. એ મુશ્કે-લીઓએ જ એને જીવનમાં વિજય પ્રાપ્ત કરવાના પાઠ શીખવ્યા છે. એ કુખ્યાના દિવસોએ જ એને મરીય અને શ્રમજીવી થવું એ શું છે તે જાતાવ્યું છે. આથી જ ગેબલ ધનહીન અને શ્રમજીવી પરત્વે દમ્પેશાં મમત્વ દર્શાવે છે.

મહાદેવપ્રસાદ હરિલાલ દેશાઈ

૨૨. પ્રો. જી. પી. વિવેદી

વિદ્યાર્થીજમતમાં તેમજ જનતામાં એકસરખી લોકપ્રિયતા નેચાહનપ્રાપ્ત કરનાર પ્રોફેસરો વિરલ હોય છે. પ્રો. જયશંકરભાઈ વિવેદીનું નામ તેમાં હંમેશાં અગ્ર સ્થેરો; અને દેશને એવા શોભન્યસ્થીત ને સેવાપરાયણ જનો-ની બહુ જ વચ્ચે છે તેવા આજના વખતે ધર્મકુંડ તેમનું અવસાન વધારે દુઃખદ લાગશે. તેઓ ચરકારી નોકર હતા છતાં સાચા રાજપાદી હતા અને નોકરી દરમિયાન તેમના ખાદ્યાના પા-શાક અને રાષ્ટ્રીય વિચારો ઉપર કંઈક કંઈક અધિકારીઓની તરફી નજર છતાં તેમની પ્રામાણિકતા અને રાજ્ય-નિષ્ઠાએ તેમના અંધેશ પ્રિન્સિપાલનું મન જીતી લીધું હતું અને તેમના સાચા હામી બનાવ્યા હતા.

તેમની આખી કારકિર્દી પુણા ઓરિ-ક્ટર પ્રેસિડેન્સ એક પ્રોફેસર તરીકે પીળીછાં મુજરાતના એકેએક મંદિરની નજ મુશ્કેલી તેમની મુવાસ પહોંચી હતી. જાહનામાં જાહનો મુજરાતી તેમને ધરકુળવનું આનિશ્ચ પામનો; કહો કે એમનું પર મદેમાનેને જ લખાવેલું રહેતું આમ છતાં એ સંકલિત પ્રાંતીય

દમિયાળા નહોતા. મહારાષ્ટ્રના ફસ હંબર કાકડેટોના તે સોકેટરી હતા. તેમાંથી તકેબોને અવસ્થિત સમાજ-જીવન અને સમાજસેવાના બંને સક્રિય પાંદો આપ્યા હતા. વચ્ચે થોડો વખત સરકારે બાવનગર રાજ્યને તેમની નોકરી ફક્તની આપી ત્યારે અધિકારી તરીકે ત્યાં પણ વિવેદી સહેલે પ્રવ્ર અને અમલદારોને એક નવો નમૂનો પૂરો પાડ્યો અને ત્યાં પબ્લિકહરિટ-માં સશક્ત નવો ફસ પેદા કર્યો હતો. જે જ પર્વે તેઓ ત્યાં રહ્યા હશે, પણ બાવનગર તેમને નહિ બતી શકે. સત્યાગ્રહ વખતે ચરકારી જેઠામાં

અમિસા કોઈ પણ મુજરાતીના ટોટોરજીયર ત્રિવેદી સાહેબ જ હતા. કોઇને આજુ, કોઇને દુશ્મન, કોઇને સાપડી કે કોઇને દયા લેઇએ તેા ચિહ્ન ત્યાં જ મોકલતા. અને જલમાંથી છુટ્યા બાદ વિદ્યાભાસ્વાન પણ એમનું ઘર જ હતું. ત્રિવેદી સાહેબે સાચા મંસારી મેન્યાસી નરી કે પેસો બચાવવા તરફ ધ્યાન આપ્યું નથી. આજે મુજરાતને કહેવાને દરહત નથી કે પોતાને મોટા પનાર મળેતા છતાં પોતાના એકના એક પુત્ર મનુભાઈને કેળવણી લેવા મોકલવા સારું નમન લેતાની મદદ લેવી પડી હતી. મુજરાતને મોટા બાન દેવાયેલા પદબળમાં સામાની મુસીબતો વિચારી શકતો નથી અને આવા સંતોનો તપબાર ધણીવાર એળે જતો જાય છે; પણ ત્રિવેદી સાહેબે એ બાબતેના વિચાર કદી કર્યાં જ નહોતા નથી. હંમેશાં કંટાળી, સુપ્રસન્ન રિમત વરસાવના એ દેરેક સમાજના ધૂમતા અને કામ કરવા લાગી જતા એમના ક્ષેત્ર નિશ્ચય કે ચાક અંતર્યામી જ નહીં શક્યા હશે. વ્યાપક સમાજસેવામાં ફરવાપર્યા રહેલા છતાં એમનું કુટુંબચારકલ્પ અને માર્દવ અનેક હતું. બાળકે અંત યુવકેના ને તે કલ્પવૃક્ષ અને ફિરંગી દતા.

કોઇને જોઈથી બીજા પાતાની પાસે હોય તેા આપી હતાં કે બળની કરતા તે વાર ન કરતા. તેમનું મનુષ્ય પુત્રસાક્ષય સીમે બંધાળ બન્યું હતું. કલાની સિન્યત વિદ્યાનોમાથી નેરની જેમ કદાંક જ માન્યતા હશે. ચિત્રો સંધરવાના તેા નમન બાજબ નાઈ હતી. ચારે તરફથી મેળવેલા તુંદર ચિત્રો, કોડો, આધાનિયામાથી કાપેલા ચિત્રો વગેરેને તેમણે સરસ ધરા કાળોનાં આકળમાંમાં ચોડી આપી અજરાઈ બરી હતી. નમે તે પ્રકારના માનુસોમાં તે રસગ્રહ શક્તા, તેમને આશ્વાસનરૂપ બનતા કે કામમાં સલાહ અને સત્તાદ આપી શકતા. પોતાની પ્રસંસા કે પુકરકારના પ્રસંગમાં તે ફર ખસી જતા, પણ પોતાના કામ નીચેના માનુસોને આનંદ લાવતા.

ધરના નોકર કે રોડોયો પણ દેવમાન પૂર્વક ને સંતોષપૂર્વક રહી શકે એવી સગવડ આપતા અને તેને કુટુંબીયરૂપે લેવા માનતા. તેમને ધર મહેમાન ઘણાસાં સીંચે બેસું દરો કે ફાજ સવારની પ્રાર્થનામાં ચીની માથે નોકરેને પણ એસારી પ્રજ્ઞના બાળકો તરીકે તેમને સમાન દરજ્જો તે દેવીકારતા. એમની નિખાલસ અને પ્રામાણિક સેવાપરચળ્ય ધાંતની પરીક્ષા કરીને જ આજુદમાં બિદરેલી નવી બેતી-વાડી કોલેજના પ્રિન્સિપાલ તરીકે તેમની જુદાની ફરજોહી.

એમના એકના એક પુત્ર મનુભાઈ હુડોપની દાકરી દિગ્રીએ લઈ સાત વર્ષે આવ્યા ત્યાં મુઠી તેમનું ઘર એક બહેર કોઠારો જ હતું પણ ઇત્વને બાર અને મૂની ચિંતાઓથી તેમનું શરીર કીમત બન્યું અને ગઈતા. હાલ એ વર્ષમાં તેમના દેહોત્ખર્ચ થયા. તેમના કોલેજિક મિત્ર અને રોડોની નવા બોર નથી, પણ સગમ મુજરાતે એક વિરલ વિમુક્તિ મુલાવી છે. એ તો ઇત્વનમુલ લેવા દતા. ર.મ.ર.

રેડીઓ

આજે અતિ સામાન્ય થઈ પડેલા રેડીઓનો પણ સ્વતંત્ર ઈતિહાસ છે. જેની સલાથી દુનિયા વિદગ્રીએ બચાવવામાં આવી છે તથા જે આજે મોદરજન માટે સસ્તામાં સસ્તું સાધન ગણાય છે તે રેડીઓ કાંઈ એક જ માણસની શોધ નથી. તે નો કેટલાય વૈજ્ઞાનિકોએ કરેલા અધ્યાય પરિશ્રમના ફળરૂપ છે. તેમ છતાં રેડીઓ હવે તેના બાળપણમાં જ છે.

વાયરલેસની શોધ સાથે અનેક વિમુક્તિઓનાં નામે મંકળાઓમાં છે. સૌથી પ્રથમ આ દિશા પ્રત્યે ધ્યા દેવાનાર છે વિખ્યાત વૈજ્ઞાનિક માઈકલ ફેરાડે. ઈ. મ. ૧૮૩૦માં તેણે જનતા સમક્ષ 'વિદ્યુત-ચુંબકીય ઉપ-પાદન' (electro magnetic induction)નો નિયમ રજૂ કર્યો અને તેને અનુસરીને તેણે સફળતાથી પ્રયોગો કર્યા. રેડીઓની ક્રિયારત મુજબ આ સિદ્ધાંત ઉપર ગણાઈ છે.

ત્યાર બાદ આંગ્રેસ વર્ષે ઈ. સ. ૧૮૬૪માં જેમ્સ ક્લાર્ક મેક્સવેલે 'વિદ્યુત-ચુંબકીય આક્રમણો'નો સિદ્ધાંત પ્રતિપદિત કર્યો અને ફેરાડેના પ્રયોગોમાંથી ઉદ્ભવતી કંદાઓનું બીજગણિતની મદદથી નિવારણ કર્યું. તે પછી હાઈન્રિક હર્ટ્ઝ (Heinrich Hertz) નામના જર્મન વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીએ મેક્સવેલ તથા ફેરાડેના સિદ્ધાંતોને અનુસરીને પ્રયોગો કર્યા અને એ બોલતી પડેલી જ વાર એક રશ્મિથી બીજે રશ્મિ તણખા (sparks)ની મદદથી અતારવાડી (બીનતારી) અંદાશ મોકલવામાં સફળ થયો. વળી તેણે વિદ્યુત-ચુંબકીય ગોલંદની કંપાઈ ને મતિનું માપ કાઢ્યું. વાયરલેસના સેવમાં તેણે એટલો મદાન કાળો આપ્યો છે કે તેનું નામ અમર કરવા માટે વાયરલેસના તર્જોને હર્ટ્ઝના તર્જો (Hertzian waves) પણ કહેવામાં આવે છે. પણ તેમ છતાં માર્કોનીએ જે કર્યું તે એ ન કરી શકે. હર્ટ્ઝની શોધ માત્ર પ્રાયોગિક દશામાં હતી; માર્કોનીએ તેને વ્યવહારુ બનાવી.

માર્કોનીને પોતાના પ્રયોગોમાં એક પછી એક સફળતાઓ મળવા લાગી. તે વખતે કેટલાક વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓનું એક માનવું હતું કે પૃથ્વી ગોળ હોવાથી શક

બીજી રેડીયોને મારે આવાની મકે છે. આમ રેડીઓએ અનેક કિદા-ગીઓ ગાવાની છે. દરમિયાનના સંદેશ પણ રેડીયોને ગોચરૂપે પહોંચી આવે છે. મને તે જડને જળની રેડીયોની તરંગ દરિયા ફેરફારે જોડા છે તે પણ રેડીઓયુક્ત સ્વયંચાલિત (automatic) વ્યવસ્થાથી ગતાયે છે.

રેડીઓનાં દરેક ફેરવાયેલી આ-પવા મારે પણ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. દિલમાં કો રક્ષા જડની વાંસી લખી મકની નથી, પણ પ્રાંતિક બાળામાં રેડીઓ હાથ અવા-અંકથી ફેરવાયેલી માંબળી અને અ-ગણ શકે છે; એટલે રેડીઓ હાથ શિશુના અમરકાંક નીપડે જ.

રેડીઓની અવાજથી નિયંત્રે કો-રોમમાં મોકલવાની મોખ મક ચૂકા છે, અને તેને પણ પાકી પાં: નેથી મોખ રેડીયોચિત્રનની છે. તે હાથ ફેરવે પણ કાંપકમળા દારૂનામણનો કોરોમમાં ફુલિયાને છેડે મોકલી મ-કાં. આ મોખ દર પ્રયોગિક દશામાં જ છે અને તેનું કોષ રેડી-ચિત્રન મચકથી ફરતા ૧૦૦૦ મારુત્ર જડેલુ જ છે. પણ તેના જડની પિંકામ યદુ રંગો છે અને ટૂંક મુદતમાં આપણે રેડીયોચિત્રનની મંપર્મ તાન જદ શકીયું.

‘અદર્શીઅન-નાહ’ટૂસ’માં આ-વની અનેક અદ્યુત પાના, રેડીઓ-ની મરદથી કિયાગાન થતા ‘ફોટો-ઇલેક્ટ્રિક સેલ (photo-electric cell)’ વડે સકપ યદુ રંગી છે. મંધ હાટ આગોઆપ કિયકી જાય, અ-મુક નિયત કદેલા સમયે રેડીઓ સ્વયં આમ યદુ જાય, અમુક દદ એવંજગતાં બચસુચક ઘંટડી યાત્રે વગેરે અનેક સ્વયંચાલિત કિયાઓ આ ફોટો-ઇલેક્ટ્રિક સેલ દારૂ કરી શકાય છે.

ટૂંકમાં રેડીઓ આધુનિક જગતના ઉત્તમમાં સર્વ

મધ્યાહન

નિમ્ન

ગમેલ વેગા
રોચાગથી વર્લ્ડ રોતલીબી
નરી કુમંગી; અધરૂનો નોકા-
પરે રંગાં ફૂંમીન માલકાં; તારે
અરે પછે ધાન-વિલીન એનરે
અચાર માંવા; જળમાં ફૂંમીલી
કિમ્તુ કરી મોં અનિ શાંત નેમ
પડી રૂલી બેચ; નરીકિનારે
જાંમિત્ર નોકા જળલીન; અના
ધાટ તપેલા મુંપમાંડી કામંડા
કરી રંગો રંગાન અકર્મી પાંખા;
લીલાનરીમાં પૂછડી દલાવતું
ફૂલી રંગું અંજન આમનેમ;
પનંમિયાં ફૂંમનરેચ પાંખ
કિરી જુમ રંગામનં, પિંકામે
રોચાગમાં; આમ તણક ઘરે
કક્ષવર્તિ એકમ રામદેસ
કરંત. મંજુ જળમાં પજાગી
કાગી ધુંવે પાંખ; તર્ક સુમંધ
અકાં વૃજોલી, ફૂંબોં સમીરણ
વાંતા અંધ ફૂંસફર રંગેચિતો;
બને પડી ને પડી ગામફતરં
ટાંકે મળીને કક્ષરે રંગાંપચાં.

(૦૨૫-૬૫૫ ડાકરના ‘વેતાલિ’માંથી)

દુઃસદ શ્રીમતા ધન્યજન્ય બેતારમાં તપા અંચાળના ગામડાનું. સંદર્ભકરને
આવામાં તારકા ગિત્ર અડું રરૂં આ કાંચ, કિવરે રવીન્દ્રનાથની કલમની
લાક્ષ્મિક પ્રચારી છે. પ્રત્યેક રરવની કાપ કિવરે કમુજા વિને કીધે છે અને એ
બધાંની સાથે એટલી માટ તમજવા સધાય છે કે કિવરે રેખિતકામાં, પોતે
આદિ જગમી માંડીને આજ કુધીની પાનાની ઉત્કાષ્ઠિમાં જળ, રચન, વન-
રવતિ. પચ, પંખી વગેરે રૂપે બોમવેલી છવનધારનાં રમરેલા તારં શાય છે.
પ્રકૃતિ સાધેના આ પ્રકારના પામમાં એક બાનુથી વ્યક્તિત્વ આવે શોક છે.
જ્યારે સમજાવે અનંદ છે. તેથી જ કિવરે પ્રવાસવિરદનું દુઃખ બચીને સમજ-
માં પાતાની બતને અનુમતે છે અને અર્થ આનંદ બોમવે છે. —જ. મ. અ.

ક્યારેક માંવા ખૂંચ શાંત બાંબરે,
ક્યારેક મેના કલકાક પાલે,
ક્યારેક મર્મરૂવ છૂંચ પીપલા,
ક્યારેક ધનને સુમીલી તીવ્રા રૂવે.
ક્યારેક આનંદરૂ વાયુથી બંભો,
જાંમિત્ર નોકાવર વાય;—આમ શ્રી
ગપાદાનું શાંત કદળ તાન.
અદ્યુતની રિનમ્ધ મળીને છાયા,
મામે છામેજ સુપ્રમ શાંતિ;
ને મપમાં એકમ રૂં પ્રવાળી.

પ્રવાસનું પિંદદુઃખ નાદિ,
બગી મળે છું સદુ પ્રાણમાંડી.
તરંગે કરીને નિજ આદિ જગમ-
રક્ષે જડુકાગ પછી પડેમો!—
વક્ષરક્ષે આ ધરમીતળા શ્રી
પંખા, પડું. જંગુ મમમ માંધે
બગી મળે કોઈ નવા પ્રમાને
આદિમ જગમે,—છતનાદિ કળે
ઉત્કાષ્ઠી વાન કરંત ધારા
અર્પવે આનંદરૂમે બંદેલી,—
તરંગે ઉડે પોરસના શુભા—
મદામરે આપક તે ઉત્કાળાં

જયંતીલાલ આચાર્ય

રીતે યોગપ્રાપ્ત થતા મળે છે. અને દરેક તે એ એના
આગ્રહપણમાં છે. બનિય તો આપણું રેડીઓની અનેક-
મળી ઉપયોગિતાઓ તરફ રૂંધે જશે.

રાજેન્દ્ર યોતીચંદ્ર જવેરી

હા! હા! હા! હા!

હા! હા! હા! હા!

વર્ગમાં દસાદસ થઇ પડી.

મારતરે દરબારને પૂછ્યું: 'દરબાર, પૃથ્વીનો આકાર કેવો છે?' અને દરબારે તેમની પોતીકી બોલીમાં જવાબ આપ્યો: 'સકરડા (ચકરડા) જેવો!'

કેટલાક ટીખળીઓએ તો 'સકરડું', 'ચકરડું' કરીને દરબારની મજકરી કરવાની મજા પણ માણી લીધી. દરબાર, પોતાને બોલે ખીમળોને દસાવે એવા પર-માર્થીઓમાંના એક હતા.

પરમ દિવસે મારતરે જુઓળ શીખવતી શરૂ કરી ત્યારે પૃથ્વી કંઈ જાતનું પ્રાણી હશે એ જ દરબારને સમજાતું નહોતું. પછી મારતરે લાડવાનો ને દડાનો દાખલો આપીને અને પાટિયા પર જોળ ચક્કર દોરીને સમજાવ્યું કે પૃથ્વી જોળ છે, ત્યારે મહા મુરકેલીએ દરબારના મગજમાં એટલું જ પ્રવેશી શકેલું કે 'પ્રથવી જોળ સકરડા જેવી સે!'

'દરબાર, પાટિયા ઉપર ચકરડું તો મેં સમજાવવા મારે હોયું હતું. ખરી રીતે તો પૃથ્વી લાડવા જેવી છે. હવે વિચારધિકારી સાહેબ પૂછે ત્યારે જ્વેજ્વે વળી આનું જોત્તી બેસતા!' મારતરે તેમની ઉપર અહોનિસ ઝૂમતો બધા યાદ કર્યો.

અને પછી તેમણે જુઓળ સમજાવતી શરૂ કરી. પણ આજ કોઇ વર્ગમાં યોરાળર ધ્યાન આપતું જણાયું નહિ. જાહર રસ્તાપર ઝડપી અવરજવર ચાત્રી રહી હતી અને આખો વર્ગ એ હોડધામ જોવામાં રોકાયો હતો. મારતરે હજી કોઈને કોઈ પુછકારવે તે પહેલાં તો વર્ગનો મહા ભાડાડી છોકરો નવજો શાસ્ત્રભેર ટોડતો આવીને બોલ્યો:

• 'સા'ળ, સા'ળ ગંગાજી નીકળ્યાં છે?'

'હૈ... એ... એ... ? ક્યાં? ક્યાં?' મારતરના હાથમાંથી જુઓળ પટ કરતીક ને નીચે પડી ગઇ.

'ધોરી વાવમાં જવા પટેલને ખેતરે. હું તો નવાઈ આપ્યો. મુખ્યાજી કહે, તારા મારતરને જટ વેડી આવ્ય.' મથુરાદાસજી મારતર એટલે દોડ વૈજલ્ય. મામડાની એ ગિંજાળમાં ચાર કલાક બજાવવાનું કામ તો તે એક પ્રવૃત્તિ ખાતર કરતા એટલું જ. જાકી તો શ્રીમદામ્રજીના એ પરમ ભક્ત સવારમાં મંગળાનાં દર્શનથી માંડીને તે સાંજે શયન સુધી દોડોસેવામાં જ

ગંગાજી

રચાવચ્ચા રહેતા. છેડાં ત્રીસ વરસથી તેમણે મનઃકલ્પને દોડાવજી પધરાવેલા ત્યારથી દર વર્ષે ગંગાજીના પવિત્રોદ્ઘાટના ખાસ શેડીઓ મંગાવતા અને સવારમાં તુલસીપત્ર સાથે તેનું પાન કર્યા વગર ખીજું કોઈ મોંમાં ન મૂકતા. તેમના જેવા સ્નાનપ્રિયને ધેરખેડાં ગંગાજી મળે એથી ખીજું કંઈ પરમ બાગ્ય હોવા શકે!

'નવજા, જા, મેંદીની વાડચમાંથી એક સારી જેથી સોડી કાપી આવ્ય; અને જે કોઇ જા કે ચૂં કરે એને કાનજૂટ પકડાવજે.' નવજાને વર્ગનો 'ચાળ' શોખી, મારતર લાંજાધાંજળા, પગમાં ઉપાન પણ પહેર્યા વગર જવા પટેલના ખેતર તરફ ધસ્યે જતાં ટોળાંમાં ભગ્યા. ધોરીવાવગામથી ચારેકે ખેતરવાદશે. એ આખો પે ગાડામાર્ગ અત્યારે ગંગામૈથાના યાત્રાજીઓથી કીખરતો હતો. સ્ત્રીઓ અને જાળકો, જીવાન અને રૂઢ, સહુ ધોરીવાવમાં પ્રગટ ધસેલાં ગંગાજીમાં સ્નાન કરી પાવન થવા જઈ રહ્યાં હતાં. એંશી એંશી વસરતાં ધરડાંઓ, જેઓ આમ-તો ધરની જાહર પગ પણ ન મૂકતાં એ પણ, ગાડાંમાં બેસીને ચાત્રી નીકળ્યાં હતાં. નવાઈ નવાઈને જેઓ પાછાં વળતાં હતાં તેમને જાનારોં સૌ પૂછી શકાય તેટલું પૂછતાં હતાં: 'ઓ, હવે કેટલું આગું રહ્યું?' 'પાણી સાવ ધોળું છે, અરધા?' 'એક, દીવા ચાપ છે કે નહિ?' તો વળી કોઇ અખીડું પૂછતું. 'અરે વહાં તો નથી ગ્યાં ને?'

મારતર જવા પટેલને ખેતરે પહોંચ્યા ત્યારે ખેતરમાં યાત્રાજીઓનું કીડિયાં કીખરાતું હતું. ધોરીવાવ અને જવા પટેલનું ખેતર અત્યારે ચાત્રાતોં ધમ જેવો ચર્ખ પડ્યો હતો. ખેતરને શેડેથી માંડીને તે છેક વાવના પગથાળ સુધી પાછપેસા અને ચપટી ચોખા માગતાં-ગંગાજી પાથરણાં પાથરીને, નવાયા આવનારાંઓનું સ્વાગત કરતા હોય તેમ બંને જાણુ કતારે બનાવી દીધી હતી. તે ઉપરાંત જવા પટેલે પોતાના ખેતરમાં ગંગાજી નીકળ્યાં તે મારે લાગા તરીકે સવાપાંચ આના લેવા નક્કી કર્યા હતા. એ તો સવા પાંચ આના જ 'શી' હતી, પણ સવા રૂપિયો હોત તો પણ 'પતિત-વાવની ગંગા'માં સ્નાન કરવાથી મળતા પુણ્ય જદક

જ્યારે ઘેરબેઠાં નીકળે છે ત્યારે—

આજે એની કાંઈ વિસાત કોઈ ન ગણત. માતર આ જાધા કાગા ચૂકવતા ચૂકવતા માંડ પાંચ પાસે પહોંચી શક્યા પણ ત્યાં તો ઊભવાની જગ્યા પણ ઝૂંકેમીની મળી શકે તેમ હતું. ઓ જે સાધન હાથ આવે તે વતી પાણી ખેંચીખેંચીને નહાતું હતું. અરે કેટલાંકે તો પાવડી કાંચો કરી તેનો પાણી ખેંચવાના સીંચણના તરીકે ઉપયોગ કર્યો હતો. નાહાયા માટે પડાપડી થતી ત. ડેટલાંક મરનદીઓ તો જાની શકે તેરલા ઘણા પાર્શ્વિક શબ્દોના ઉચ્ચાર સાથે દોળ્યે જ જતાં હતાં. જોઈએ ગાગરો ભરીભરીને પાણી પેરે લઈ જતી હતાં. જની પાસે કાંઈ સાધન નહોતું તે એકાદ નાનો કોશ કે કંપર પતરાનું ભોંજીતૂટેલ કાગળ કે એવું કંઈક પાણી ખરીને ગંગાછને ઘેર લઈ જતાં હતાં.

કોઈ જુવાનિયાં ગંગાજીના પ્રગટપની સત્યાનંતના વિષે જીતાંજીતાં શંકા ઉઠાવતાં ને વર્કા પુરત ખચર લઈ નાખતા: 'અરે બેતા નથી, ધાણું કંઈ મેનું પાણી થઈ શું છે એ ?'

'જસ, ગંગાજી જ પ્રગટયાં છે. ગંગાજી પામેંગા પ્રવાહ આવા જ રંગનો છે.' માતરે પોતાના જુઓગના જ્ઞાનનો ભબકભેળો ઉપયોગ કર્યો.

'અરે, આ કળજગમાં ગંગાજી નીકળ્યાં જ માગનાં પુન્ય સમયેને, ભક્ત માણદ.'

'હા; છપ્પનિયા મોરે એક વાર દાહિયે પામે નીકળ્યાં'તાં. મારો તો તંઈ જલસે ય ને. મારો કાકો મારાજીવડા, તી ઈ પાણું કરતા, કેસરવાણીમાંથી ધાણું ધાણું પાણી દાહ્યું જ આવે, જસ, દાહ્યું છે... જ આવે ! ફેર ક્યાં ક્યાંનું માણદ ના'વા આપ્યું 'તું.' કોઈ જૂતકાળપ્રેમીએ જૂતકાળ ઉમેળ્યો.

'જીવા પટેલનાં ય કિયડયાં તી ઈની જ પાડીમાં માતાજી પ્રગટયાં.' સો જીવા પરેડને આબિનંદન આપતાં હતાં.

'અરે હું તો મેષકા તવારની કોલજમાં કોંતોને પાણી ચડાવવા બેસા'તો. કોરો બીમકો કોરાં લઈને ખેતરે ગયા'તો. ઈ કોરો બેદવા એ ને તરત પાછો આવીને કે', આતા આતા, વાચખાં પાણી સાવ ધાંડે હાથે મેનું કાં? મેં કું, હાથ એઈ, મેરગાપાને જાતાવી

છે. હું તો નાથા ગાપાને પૂજમાંથી ઉઠાડીને ખેતરે ગયો, તો વાચખાં લેઈને ક્યે કે આ તો ગંગાજી નીકળ્યાં છે !' જીવા પટેલ દરખાતા દરખાતા સોને આ હરીશ્વરના જુદાજુદા ઉત્તર આપતા હતા.

માતરે શરીર સદન કરી શક્યું ત્યાં સુધી તો નવાત કર્યું અને પેટમાં સમાઈ શક્યું તેરશું પાણી પી લીધું. પછી કોમળા જ ક્યે રાખ્યા. શરીર આખું ઘૂંટતું હતું, પણ એ ધૂનરિને તેમજ, ધર્મપાડના ઉચ્ચાર વડે જડયાંની ડાકડી જાનવીને જણાયા દીધી નહોતી. વર્ગમાં ઝીખવતા તે જાધી યે પવિત્ર નદીઓનાં નામ તેઓ અત્યારે લઈ રહ્યા હતા. છેવટે આ ધૂનમાંથી પડવાથી ત્યારે સોને કોઈ ને કોઈ વાચખાં ગંગાજી પેરે લઈ જતાં બેવા. એ બેઠને તેઓ મૂંઝાયા; કેમકે વર્ગમાં જુઓગ ઝીખવતા ઝીખવતા જ ને નહાયા ચાકી નીકળ્યા હતા, નેયાં કોઈ સાધન તો પાસે હતું નરિ અને તેમણે શુકિત અજમાવી. કોઈનું વધારાનું અખોટિયું માગી લઈને તેને ખૂબ બાનું કર્યું, અંદર ફરી શક્યું તેરશું પાણી લઈ લીધું, અને હળવેદળવે, કોઈ અદમ્યથનો એંગળો ન પડી જાય તેવી રીતે, પડે તરફ જતા નીકળ્યા.

રસ્તે જીનને જે કોઈ પાણી લઈ જતાં હતાં તેમને માતરે વજ્રમાગી સજાદ આપતા હતા. 'જઈને તરત

ગોખત્રામાં મૂકી દેવો. ગોખત્રા ગોઝાજીથી કાંપી લેવો. લે, કોઈ મહેલર આંડું ન લીતરી જાય...'

હંક મધરાત પછી પાણીમાંથી ધોળો ફંગ ઓઝા થવા નાંડવો ત્યાં સુધી અનેક બાલિકાઓ નહાવા કર્યું.

બીજે દિવસે મારતરે શરદી સ્થગાઈ હોવાથી, ધૂળતા ધૂળતા વર્ગમાં આવ્યા અને જુઓળ લેવી શરૂ કરી: 'હિંદુસ્તાનની મુંબય નદીઓ બોલ કંઈક બોલે, જાણુસાત્ર?'

'સિ... ઇ... ઇ... ધુ, ગં... અં... અં... ગા, અહાપુ... ઊ... ઊ... ના... આ... આ... આ...'

'જાણુસાત્રે મનનો રાગમાં જવાળ આવ્યો.

'સિંધુ નદી ક્યાંથી નીકળે છે? ચંપકસાત્ર!'

'સા'જ, દિમાત્રપમાંથી.'

'હૈ, અરેખર. ગંગાજી ક્યાંથી નીકળે છે, દરગાર?'

દરગારે કાંકાં ખાતા દતા તેમને મારતરે જન્યત ક્યાં.

'જીવા પટેલને કંઈકેથી, સસ'જ.' દરગારે જવાળ આવ્યો.

અને વર્ગમાં દસાદસ થઈ પડી.

માનર આમે ય ધૂળતા દતા તે આ એકાએક દસાદસ થઈ પડવાથી વધુ ધૂજી કીક્યા. કટાકડાની મેર કોડી હોય તેમ હા... હા... હા... હા...

ની તકાડી બોલી રહી. થોડી પારે સૌ દસીદસીને માફી થીંમેથી શાંત પડ્યા ત્યારે મારતરે શરૂ કર્યું:

'દરગાર, જીવા પટેલને ખતરેથી કાંઈ નીકળ્યાં દતાં એ ગંગાજી...'

'સા'જ, સા'જ, તમને પોલીસ પટેલ બોલાવે છે.'

નવસો જવારથી દોડતો આવીને બેઠો.

'શું છે? શું કામ છે?' મારતરની મુઠરી વળી મનિશેષ વધી.

'કાણુ જાણે. જીવા પટેલને ખેતરે બેઠા છે અને પંચાતનામું કરવા ખડિયોકસમ ને કેળા કાગળ વધને આવવાનું કાંઈ છે; જટ કરો.' નવસો બોલે જતો દતો.

મારતરે મેજના ખાનામાંથી ખડિયોકસમ ને કાગળ કાઢીને પગમાં ઉપાળ પલ્લુ પહેલો વગર દાંકળાકાંકળા આસી નીકળ્યા, -ગંગાજીમાં નહાવા જતી વખતે નીકળ્યા દતા તેમજ.

કમગડીને મારતરે ગામમાં પાંચીસખી જાણુ એવા

માણસ રૂઢા એટલે તેમના ખડિયોકસમને અનેક સારામાત્ર પ્રસંગોએ કામ કર્યું પડતું. પરીક કાઢી બોસતા નો પરીક ગંગાનાં બોરિયાં ખીડતા તેઓ નવસાની પાછળ પાછળ જીવા પટેલને ખેતરે પહોંચ્યા. ધોરીવાવની ગાણુમાં પોલીસ પટેલ તથા જે પસાવતા ખાટલો દાણોને બેઠા દતા. અને થોડીથોડી વારે જીવા પટેલને જાણે દેતા દતા. ખાટલા પામે નીકમ, કોલાળી, માટી બરવાનો રોપલો, જે કીકરાતા થડા પગે જેમતેમ પડ્યાં દતાં.

'આવો મહેતાજી, બેઠો બેઠો. પંચનામું કરો આ દરામખોરનું.'

પોલીસ પટેલ મારતરને બેસાડ્યા.

'શાનું પંચનામું?' મારતરે કંપી કીડીને પૂછ્યું.

'અરે આ જવાનાં મટલાં વાવમાં નાખીને ગંગાજી કાઢવાં છે તે...'

પોલીસ પટેલે કંઈ આને જીવા પટેલ તરફ ફરીને બોલ્યા: 'ગામ આખાને અબગાવતાં શરમ ન કરો?'

મારતરે પંચનામું લખ્યું શરૂ કર્યું. પોલીસ પટેલનો એક એક શબ્દ તેમના દાઢ અને કલમને ધુળવતો દતો.

પળો થોડી વાર સ્થગેટલે પોલીસ પટેલ તેમની ગ્રિપ જાળો-દેરી શરૂ કરી, 'પાંડરું લપસીને વાવમાં ફળી મૂકી. ની પાણી મીંધાઈ જ જાય તે? અરે એવું દતું તો ગામમાં કાળો ફરીને પાણી ઉભેલાપલું?'

'પલ્લુ આ... કમજલ, આ ધંધા કરાય?' અને પછી છિ છિ કરીને થંક્યા: 'ગામ આખાને અબગામી માર્યું.'

મારતરે પડ્યાળની કાર ઉપર બેસીને વિગળવાર કાગળિયાં તૈયાર કર્યા, -જે જગ્યાએ બેસીને આગલે દિવસે ગંગાનાં કંઈ દતું ત્યાં જ.

'વિરંચિ'

કહેવત કથન અને કવિતા

'ગુરત દાન મહા પુણ્ય'

એક ધા ને બે દરદા.

ધર્મના કમમાં દીલ નહિ.

અરબાચો કપાંસ નહિ.

હેવું ત્યારે વાપરો શો?

તાલે ધાએ મજમપટા.

દાગર શો દમિયાર.

ધા બદ્યા તે બવ બદ્યા.

નર તે અતર મુબાજી, સર અવસર ચૂકે નહિ:

અવસરનાં મીંધાણુ, રહે ધણા દિ રાજ્યા.

પ્રુદ ઇતિહાસ પણ જેને પોતાના ચોપડામાં નોંધતાં આશ્ચર્યચકિત થઈ જાય એવો દુનિયા સમસ્તને યુદ્ધમાં ઝળેળતો જે

ઈ.સ. ૧૯૧૪નો યુદ્ધમાર્ગ જગત્વ્યાપી દાવાનળ

માસ. સમસ્ત યુરોપ એટલે તે સમયનો દારૂગાળાનો એક ભંડાર. જાનમરી ચંપાવાની જ પાટ. ઑસ્ટ્રિયાના પાટવીનું ખૂન થોડા સર્વિયનોએ કર્યું કે બગાડો થયો. ઑસ્ટ્રિયાએ ખૂનીઓ સોંપવાની માગણી કરી. સ-

ર્વિયાએ તેનો અસ્વીકાર કરવાથી ઑસ્ટ્રિયા નેની આગે યુદ્ધ ચડ્યું. રશિયા મિત્ર ફ્રાન્સ સાથે સર્વિયાની વારંધાયું: જર્મની પણ ચડ્યું: ઑસ્ટ્રિયાની અને પહેલી ઑગસ્ટે યુદ્ધ સળગ્યું. બેડ્ડઅગમાંથી જર્મનીએ જળપૂર્વક રસ્તો લેતાં હિટન વિશાળ સામ્રાજ્ય સંદિન તેની કુએક ચડ્યું અને પોતાના મૂળ શત્રુ જર્મની સામે યુદ્ધ પોકાર્યું. પછીથી હટકી, શીસ, રૂમાનિયા, પોર્ટુગાલ, બલ્ગારી અને હેલ્ડ અમેરિકા એક જાણુ થયાં. બીજા જાણુ જર્મની ને ઑસ્ટ્રિયા સાથે ટર્કી ને જર્મોરિયા બેકાયાં. ખંડે ખંડ ને સમુદ્રે સમુદ્ર આવરી લેના વિશ્વયુદ્ધનો પ્રયંડ દાવાનળ બજીટી શિક્કો. પરંપર દાવની રોનકિયા ખાદતા અને પહેાએ મદા સંદારનાંક ચાર વસ્ત્ર સુધી ખેડ્યું. હેલ્ડે જર્મનીએ યાદીને છ.સ. ૧૯૧૮ના વરે જ્યારમાં સંધિ કરી. આ યુદ્ધની દુનિયાવદનાં તમામ શેષોમાં ક્રાન્તિકારી અમરો થઈ. હેમરે ખાદાવાગ ક્રો. જાદ માયો ગયો ને રશિયામાં સામ્યવાદી ક્રાન્તિ ચડ્યું: અને તેના પ્રત્યાઘાત દરદરના દેશોમાં પડ્યા. હિંદમાં રાષ્ટ્રીય ચળવળે વેરે પકડ્યું. કમાલ પાશાએ ટર્કીનું નવસંઘર્જન કર્યું. પરાજિત જર્મનીએ સંદવાનો જોયાં, રુદેશના પણ થોડા બાગ ખાયા. તે બારે દેને પાન-ખનું. ઑસ્ટ્રિયાનું સામ્રાજ્ય તૂટ્યું: હંગેરી યુદ્ધ રાષ્ટ્ર જન્યું. ચેકોસ્લોવાકિયા ને યુગોસ્લાવિયાનાં નવન રાષ્ટ્રોં સરગયાં. જર્મની અને રશિયાના મજેલા વધારાના મુદ્ધક સાથે પોલાંડ રપતંત્ર રાષ્ટ્ર થયું. ક્રાન્તિકારી રશિયા હવે મિત્રરાષ્ટ્રોનું મિત્ર રહ્યું નહોતું. આકકનનાં નવાં અને જૂનાં ગધો જ રાજ્યોમાં ઘણી જતનની મિત્રમિત્રિત-લઘુમતિઓ સળાવવામાં આવી. રશિયા, હંગેરી અને જર્મોરિયાનો કેરશેક ત્રિતાર બેળગી કમા-

ચામિર વ્યાપી વળવાની કપરી ઘડી આજે આખા સંસાર પર તોળાઈ રહી છે તેનો સિલસિલાઅંધ ખ્યાલ આપતો આ લેખ આપણે કેવા કટોકટીને આરે અત્યારે ઊભા છીએ તે સમજાવે છે

નિયાને તપ્પુગણું મોટું જનાવવામાં આવ્યું. આ સળ અવરથા વસાંધની સંધિથી ચડ અને એમાંથી બાવી તકરાર તથા અપવરવામાં ખીજ નંખાયાં.

મિત્રરાજ્યોને અમેરિકાનું ઝંબવર લુદ્ધપ્રાણ થયું હતું. પણ જર્મની તેમને પૂરતો દંડ બરી ન મક્યું. એટલે અમેરિકાનું દેવું પણ ન વળી શક્યું. જર્મની રોજ ને રોજ દયામણી રિયલિમાં આવવું હતું અને ફ્રાન્સ તેને કચામણું રાખવા તત્પર રહેતું હતું. હિટનને તેના તરફ કંઈક સદાનુજાતિ રહેતી, એટલે તેણે ધાતી પગેરે સંધિ કરાવી જર્મનીને રક્ષણ આપ્યું અને રાષ્ટ્રસંધનાં કાખક કર્યું. પણ જર્મનીની આર્થિક હાલત જાખરી હતી અને રાષ્ટ્ર તરીકેનો તેનો મોભો રહી નયોતો. અમેરિકન પ્રેસિડેન્ટ વિલ્સનના ૧૪ મુદ્દાઓ પ્રમાણે સો રાષ્ટ્રોએ સત્તરવાગ કરવાનો તનો, પણ મિજબી રાજ્યો અધુરા મનથી શરો ધરાવતાં. છતાંયે સત્તર-ધરિગ્હ ભરવામાં આવી, પણ તે નિમ્બળ નીવડી. દર-મિવાન લગાવ ન થાય એ માટે રાષ્ટ્રસંધ, કેજોગ પેકકના કરારો વગેરે સાધનો ચોમળ્યાં હતાં. પણ તેની પાછળ જાડું નૈતિકજળ ન હતું: અને સત્તરજળ તો સમૂળ્યું નહોતું. પરિણામે બલ્ગારી દાંડાઈ કરી ચીનનું મેચુ-રિયા લઈ લીધું. રાષ્ટ્રસંધે તેને કંઈ ન કર્યું અને ત્યારથી તેણે આખરે ખોવા માંડી, અને પતનને પંથે પરચ્યું.

આ ગયો વખત જર્મનીમાં એક અતિ ઉચ રાષ્ટ્રવાદી શક્તિનું ઉત્થાન થતું ગયું. જર્મનીનું તત્કાલીન નિર્મળ શોકસાસનનું રાજ્ય તે શક્તિને ડારી શક્યું નહિ. આ પ્રયંડ શક્તિ હેર રિટલરમાં મર્તિમેલ થઈ. તે અમંતુદ જર્મન પ્રવતો નેતા ખનૈ. આગ. ફ્રાન્સની બૂલ અને વસાંધના કરારો, જર્મનીમાં ઉદ્ભવેલી રાષ્ટ્રમી

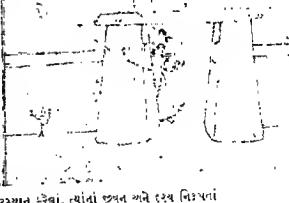
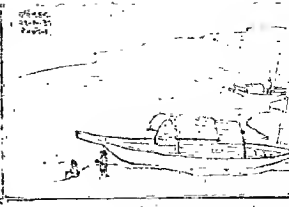
શક્તિનાં નિમિત્ત જન્યાં. વખત જતાં રવરક્ષણના દેવમાં નદિ સમાતાં આ શક્તિ પરદ્રોહ કરવા તત્પર થઈ અને અત્યંતે તે તેના ખરા રક્ષકની રક્ષણમાં બદલ પડી છે. કૃષ્ણને કંઈ જોર ન હતું જાણે છે.

છ. ૧૯૭૪માં સત્તા ઉપર આવતાં જ દિલ્લે જર્મનીના કબેલાતા અન્યાયો દૂર કરવા માંડ્યા. ફરિયાદો લોકરૂં નોકરી દાખલ કરી, દોષનિર્દેશમાં કિલ્લે-બંધી કરી, ઔદિયા ઓદિયાં કર્યું; એકલોચાકિયા જે રહે કર્યું અને પછી પોલાંડમાં બંધેલા પોતાના મુલક તરફ આંખ ફેરવી. આ બધામાં તેને તેના જેવો જ સાથી મળી ગયા અને તે મુસોલિની—ઈટલીનો રાષ્ટ્ર-વિધાયક. નેદિત્તરની માફક એકલચુ સાસન દરનાર હોતો અને ઇટલી માટે રોમન સામ્રાજ્યનાં સ્વપ્નાં મેળવતો. તેણે ઔદિયાનીયા છતી બ્રહ્મ રાષ્ટ્રસંધને હેવરનો ફટકો માર્યો. ખિટન, ક્રાન્સ વગેરેએ તેને આર્થિક ઘેરો પાત્રવાનો પ્રયત્ન કર્યો, એટલે ઇટલી હંછેડાયું. પરિણામે મુસોલિની દિલ્લરના પડોળા બાકમાં પડી તેનો મિત્ર જન્યો અને તેની સાથે દોરનીના કોલકરાર કર્યો. અનેના મોર્યાને ધરીસત્તાએ નામે ઓળખવામાં આવે છે.

જર્મનીએ હવે પોતાના ઉદ્યોગપ્રધાન વૈજ્ઞાનિક દેશની સમગ્ર સંપત્તિ, સુદ્ધિ અને શક્તિને આગામી મહાયુદ્ધની તૌતીય યોજનામાં કામે લગાડ્યાં. ખિટન અને ક્રાન્સ પણ હવે આગામી ભવને ઓળખી તૈયારીઓ આરંભી, પણ તે પૂરતી રકમ રહે ત્યાં મુધી નેમણે વચ્ચેવચ્ચે જર્મનીના કુશાને છાવરી લીધા કર્યો. હેવરે જર્મનીએ જ્યારે પોલાન્ડ ઉપર નજર નાખી ત્યારે ખિટન અને ક્રાન્સ તેને છાવરવાની દબેજની નીતિથી કંટાળી જઈ તેને પડકારવા તૈયાર જીભાં. તે બંનેએ રશિયા સાથે સંધિ કરવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ જર્મનીએ તેમ જ કર્યું, અને રશિયાને તેનો પોલાન્ડનો મૂળ આગ લેવા કલ્પવાની પોતાનું દોરત જનાથી દબે તેને તટરથ રાખ્યું. આટલું કરી દિલ્લર છ. સ. ૧૯૭૮ના સપ્ટે-મ્બરની પહેલી તારીખે પોલાન્ડ ઉપર તાટકથે. તેની સાથે જ ખિટન અને ક્રાન્સે પણ જર્મની સામે યુદ્ધ પોકાર્યું. આમ માત્ર ૨૧ વરસના ગાળામાં બીજું દારણુ યુદ્ધ ફાડી નીકળ્યું તેનું સને ૧૯૧૮માં ફોણે ધાર્યું દશે ? થોડાંક અલ્પાડિયાંના વીળળાકે યુદ્ધથી દિલ્લરે પોલાન્ડ ખસાસ કર્યું. દરમિયાન ખિટન અને ક્રાન્સનું લોકરૂં

ફાડો-જર્મન સુરદંડ ઉપર બંધાએથી, ફેન્ચ મેં લાઇનમાં ખુંડું રહ્યું. તેના જેવી જર્મન સિગફ્રીડ ના બંધાએથી હોવાથી જર્મની ઉપર દુખરો થઈ શક્યો. પોલાંડના પરાજય પછી રશિયાએ અરધું પોલાંડ લીધું અને ફિન્લેન્ડ જે રહે કર્યું. આમ આ-તરફ અંધાધૂંધી શરૂ થઈ. ૧૯૭૮ના શિયાળા દરમિયાન ૬ વાર્ષ અને વિમાની ગાગાળી ચાલુ રહી. પણ ૧૯૪૦ માર્ચની ૮મીએ દિલ્લરે કે-માર્ક ફાઇમાં લઈ નોવે લોકરૂં ઉતાળું અને તે દેશ કબજે કર્યો. ત્યારબાદ હોર્ત બેચ્છઅમ ઉપર પડી તેને જે રહે કરી, ક્રાન્સના લોકરૂં મુલ નદીની લાઇન બેદી, તેના ઉત્તર કિનારાનાં ખાડી જેટલે લાઇ, પારીસની પ્રચંડ લાઇ અમાનુષી તરફ છતી લાઇ, સમગ્રત ક્રાન્સને સંધિ કરવાનો ફરજ પા ક્રાન્સના પરાજયની તૈયારી વખતે મુસોલિનીએ જ નીની તરફેણમાં યુદ્ધ ચડી ક્રાન્સને છેલ દીધા. ૭ મહાન ક્રાન્સ પડ્યું. આનાં ઘણાં કારણો છે, પર્તમાન યુદ્ધપદ્ધતિમાં ચચેકો ફેરફાર મુખ્ય કારણ. અત્યારે પદેકાંની જેમ એડવાન્સ ગાર્ડ્સ તોપમાર રક્ષણ તથા આક્રમણારક રૂચ કરતાં નથી. આ નિક જર્મન પદ્ધતિ એવી છે કે આગળ કાંઈવ જોગ્ય જઈ દુરમનોના ધાણુ કલાકે; પછી ટેન્કો ગત્તરગાડીએ મોટર-સાઇકલોની ફોર કલાકે ૪૦ કે તેથી વધારે મા ડના ઝડપથી ધસે અને પછી પાયદળ આવે. ૩ રૂચમાં, રડતામાં રડુદળ સાથે ધમસાણુ મચે. સાં મલિના અને ધોનિક સર્વજનના આ નૂતન પ્રચંડ યુદ્ધ ફેન્ચો, સાધનો, કુલેલ વગેરેના અભાવે ન કાન્યા.

ક્રાન્સના પતન પછી જર્મનીએ બાકન પ્રદેશો પર્યેવ જમાવ્યું. રશિયાને રમાનિયામાં બંધેલું તેનું બેન્-રિશિયા ખાવા દીધું. રમાનિયામાંથી વળી ફ્રાન્સિસ્વા-નિયા અને ડોણુની તેના મૂળ માલિકો અનુક્રમે હંગેરી અને બલ્ગેરિયાને અપાવી તે બંનેને પોતાનાં કાધી જનાન્યાં. આટલું કરીને પણ પાછું રમાનિયાને રક્ષણ આપી તેનો તેમ વગેરે કીમતી કાચો માલ લેવાનો કરાર કર્યો અને ઝા-યુગ નરી પર અધિકાર જમાવ્યો. અત્યારે જર્મની પાસે ઉત્તરમાં નાર્વિકથી માંડી રક્ષિણમાં ફેન્ચ બંદર બોર્ડો સુધીનો વિશાળ દરિયા-કિનારો છે. ત્યાંથી તે ખિટન ઉપર ચડાઇ લઇ જનાતા મનોરથ મેવે છે, પણ દિમન (અ. આગળ પ. ૧૭૬)ને

બંગાળ (શાંતિનિકેતન)માંના ચોળાના નિવાસ દરમિયાન કરેલાં, ત્યાંનાં જીવન અને દૈન્ય નિરૂપનાં
સ્વ. કાલાકાર હરિવદનગી
ચિત્રચેત્રીમાંનાં પાનાં

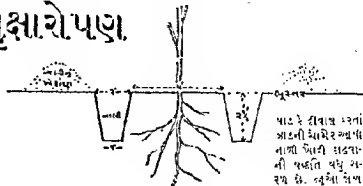

ગુજરાતમાં વૃક્ષારોપણ

੪ ਪ੍ਰਸ਼ਨੋਤ્ਤਰ

૧૬ શ્રાવણપણ પડતી પ્રકાશમાં
જાય ત્યાં, જમીન પર પ્રકાશ
પડતી સંભાળ કોણની રીત
કે. તે પડતી નો પ્રકાશ જાણ
આસિયતનો આનુષંગિક કુદરતીરૂપ
પ્રકાશ પોતાનો જે પિત્તલ કંઈ છે
તેમાં સદાપ્રકાશ જાણ નેતાનર આજ
કૃતિમ ઉપાંગો મોહવણ નંદકે. જે
જે ઉદ્દેશો આદિ પ્રકાશ મોહવણમાં
આજુબી હોય તે તેનું સરકે છે કે નહીં
તે નંદકેમાં કૃતિમ ને રીત પ્રકાશ
ઉદ્દેશી કેળવણ નંદકે.

વિશ્રાવશ્યદો અને વિગાદપદો.
કાળાઓ અને કપાળાઓ, ખાતાં
ઓ અને ઘડતાં આંગણોમાં પ્રસાંન
આપાઆપ દુઝામુ મળી રહે છે.
હતાં કે દોરો અને અદકગાળા
હોકરોથી પ્રજાને નુકસાન ન થાય
તેની તકિદારી ખાતર, માંડ કામું
પછી થડ મગજન અને ત્વા કમી
કામું ગોઠવીને કે પીછા રીતે તેને
અચ્ચા આપવો એ આગતમું છે.
ખાસ કરીને તલેરુ દેતાઓ ઉપર-
નાં અને મનાં રચાઓ ઉડેલાં
પ્રસાની પછી રીતે કાપણ દેખાવી
તલેરુએ, ચામુ પંડના મર્મી અને
પરતીપાળી ગળાઓએ તો ભેદા-
ના પાંચડાં કે પાંચ અને સાકડના
દાડાં ગોઠવવાં ભેદીએ; અથવા
કોટગા તાર (barbed wire)
ની સાડ પનાપવી તલેરુએ, ગામ-
ડંઓમાં દુર ચાવી પડતો ધસારી

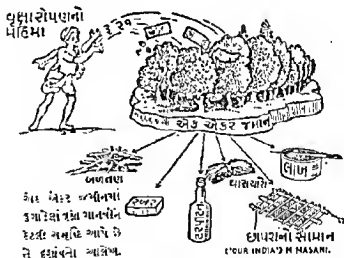

પાટકે દીવાજી કરતાં
જાણી ચામેર અજાણી
નાજી પોતી સદવા-
ની વખતિ વધુ મ-
રણ છે. કનુભા સેખ

वृक्षानेपाने आदर्श

[illegible]

બાપાની સરખાને નિશાની પ-
વિષયમાં નેપથ્યોદયના પ્રવેશ-
માંની બંને બાજુએ જુદા ર-
હેલા, અગ્રેમાં વર્ષ પહેલાની
આપાત છે. વિશાળતા કનુજ
કોલેજોદિવાના જુદાની ત્રીજા
માદદથી એ વધુ લાગી એ બા-
કેક જુદામાં આગે માનનીય
સરખાણા, (લાગુમાંસ વિ-
વાળી એ મુદ્દા અને એક
હતિ) નિરમરમીય અભાય છે.
અથ અને આપાતકે આ
જુદામાં જુદામાં એક આ-
કર્ષક અને આપાત નિશાની છે.

ॐ नमः शिवाय नमः
 उमादेवाय नमः
 देवदेव नमः
 नमो भगवते वासुदेवाय

નંતે કાંડા મળી શકે નો, કાંડાની પાક કરાવી દેતી.
હતાં જે તેમની પક્ષે અપારાધનાદ મંથાળ તો શ્રેયાથી
જોઈએ. પક્ષ એવે રથજે દોડાથી ગચવાનો સ્વાધ્યાસ

સારો ઉપાય તે છે જલનો મુશિયાનો નુકસાન ન થાય એ રીતે જલથી તેટલે દૂર નેને ફરતી ઘેરાવામાં (સાથેના ચિત્રમાં ગતાન્ધા મુજબ) એક નાળી જનનીને તેમાંથી નીકળતા પૂરણને પાસે જ ગદારની જાણને દાખ પડતું નાળી ગોઠવવાનો. એમાંસે જુદારોપણ ધઈ ગયા પછી આપી નાળીઓ તૈયાર કરાવવી. વર્ષાનુષ્ઠામાં તે આ નાળીમાં પાણી ભરાઈ રહી જાડને તે જલજુકાર મળતું રહે છે અને વરસાદ ને થોડી ખેંચ કરી જળ તે જાડને તે દિતાવડ પણ અને અડ. જલ જરાગર જમી ગયા પછી આ નાળીઓ સંભાળથી પુરાઈ દહ જમીન સરખી કરાવવાનું પણ વિચારાવું ન જોઈએ.

જલની માતરફની થોડી ધરની નોંદામણ વગેરેથી સાદ રાખવાથી અને નિયમસરના જલસિંચાથી જલ વિદ્યમતું જરાગર જમી જળ છે અને પડેસે જ આમાંસે તે પોતાનાં મુશિયાં પૂરાં કોંક ઉતારી દહને જલન વિદ્યમમાં કોઈપણ મુશ્કેલીઓ સંજોગો સામે ટકવાને તૈયાર રહે છે. જે પાણી પડતું મળે થકે તે માથે મહિનાથી વર્ષોરંધ્ર સુધી પાણી આપવાથી જલનો વાસ્તેનિક વિકાસ જાડ નેશીસે થાય છે. જાડને જરૂર કરતાં વધુ જલસિંચન કરતાં તે નવાં પાનથી સમી પડે છે અને તેમતેમ તેની પાણીની જરૂર પણ વધતી જ રહે છે. એવા જલોને નિયમિત જલસિંચન ન થઈ શકે તે ઊંચતું નુકસાન થાય છે; એટલે વ્યર્થ જલસિંચન કરવા કરતાં સમય અને સંજોગોના વિચાર કરી એકત્રોક્ષ જલોને તેમની પોતાની શક્તિ ઉપર વગબડ થાય તેમ રહેવા દેવાં જોઈએ. એ રીતે તેમને તેમની પોતાની સાધનશક્તિ ઉપર ઊંડી દેવાં તેમને જ્યારે વરસાદનું પાણી મળે છે ત્યારે આપમેળે તેમની વિકાસની ક્રિયા ગતિમાન જોઈ છે. આથી માત્ર નુકસાન એ થાય છે કે ઉનાળાનાં ચાર મહિના જલનો વિકાસ અટકે છે; પણ આમે જલસિંચનનો વધારેપડતો ખર્ચો જ્યાં થતો હોય ત્યાં ને જ્યે છે.

સીધું સોઢા જેવું ઘડ મેળવવા માટે જાડની વધારાની નીચેની ડાળાઓની એકાદ દાર અને આડી આવતી કે ખરાય કાગતી એકાદ ડાળખીઓ, દયિયાર કે કરવત વતી સોરી કાઢવી. તેમ કરતાં જાડ નમાણું કે નાદુરસ્ત ન જો તેમજ જાડની સુખ ડાળ સરસી હાથ કે દાંડીને નુકસાન ન થાય તે જોવું. તીક્ષ્ણ પછી એ કેકાણું સડો

પેદા ન થાય તે માટે ત્યાં ડામર લગાવી દેવો. જલમાં કોઈ સડો લાગે કે તે નાદુરસ્ત જો તે ધણું કરી તે તેનાથી આણું ઘેરાઈ ગયા પછી જ વર્તી શકાય છે. પણ પછી એટલી સંભાળ તે રહેવી જ જોઈએ કે ત્યાંથી બીજાં જલોમાં એ સડો ન પ્રસરે. એ રીતે જલ મરતું કે મુકાતું લાગે તે જાડની તેને ત્યાંથી દૂર કરીને તેમાંથી જે કોઈ ઉપયોગમાં આવી શકે તે કાઢી લેવું. કેટલાંક જલો મોટાં જલોની છાયામાં વધ નથી કરતાં, તેમને વિકાસમાર્ગ કરી આપવો જોઈએ. બીજા ગાજી, મોટાં જલોની એકાદ જ અને દિમ સામે નાનાં જુવાન જોડાને રક્ષણ પણ આપે છે. એ દષ્ટિએ નકામું થતું જલ, નવું વાવેલું જલ જમી જળ પછી જ દૂર કરવું.

આપણે ત્યાં જલોને ખરેખર નુકસાન જકમાંવાળાઓ કે ઊંટવાળાઓ કરે છે. જલની સંભાળ ક્ષેવડાવવામાં એ ખાસ કસમાં રહેવું જોઈએ કે વગર સમયે કોઈ તેના ઉપરથી ટાડી ઉતારી તેને નુકસાન ન પહોંચાડે. દરતાઓ ઉપર અને બીજે કોઈના તેમજ કોઈ માટે ઉગાડેલાં જલોનો ડાળપાંદડાં કે હાથ વગેરે ક્ષેવા માટે ઉપયોગ ન જ થવા દેવો જોઈએ. જાડનાં મુશિયાં કોઈ સંજોગમાં ખુટતાં ધઈ જળ તે તે પુરાવવાં અને તેને કોઈ રીતે નુકસાન કે સડો ન લાગે તેની સંભાળ રખાવવી. જાડની નજીક ખોદાણ ન કરવા દેવું. બની થકે તે આજમાં એણું દર બે વર્ષે તે જાડના થયે બે ફૂટની ઊંચાઈ સુધી મોસટાર કે એક લગાવી દેવાપરશે. એ રીતે જલની પૂરતી સંભાળ રહે તેની જિંદગી અવશ્ય સંભાળ છે. બાકી તે કુદરતનું કામ કુદરત કે જે જળ છે.

જુદારોપણને ઉતેજન મળી જલજલ્દિ ધઈ યુજ રાતનું ઉપવન ફૂલીકાણી વધું લીધું જની વિસ્તરે એમાં સુજ્વાતની મદદ છે. છતાં જ ઉત્તર યુજરાત, કચ્છ અને કાશિયાવાડમાં અત્યારે જે સંજોગો હું જોઈ છું તેમાં યુજરાતના જે આંગા-આંગણી, વડ-સીમડા અને જાવળ-જલ્લ જોવાં છે તેમને માત્ર જરૂરી મંદકાણ મળે તે જ જલ છે. એ જલો પાસે જે છે તે આપી તેઓ ફૂટફૂલ થાય છે; આપણે તેમને મંદકાણ આપી ફૂટાર્ય ધઈએ. અર્થથી વહેતો મુશ્કેલો આ વિચાર યુજરાતને આંગણેઆંગણે ફરી પરિપુષ્ટ થતો વેગવાન જનશે તોપણ આ સંખની સાધકતા ગણાશે.

રામસિંહજી રહોડ

જીવનનું પરોઢ

ભાગ ત્રીજો

પ્રકરણ - સોળમું

પાયખાનાં-સફાઈ

૩

પાઈડના કરની લડતે દક્ષિણ આફ્રિકામાં જે વિરાટ સ્વરૂપ પકડ્યું તેની વાતોના વડેનમાં નણાયા પડેલાં આ એક પ્રકરણ લખવું અગત્યનું છે. પાયખાનાંસફાઈનો પરોઢો અનુભવ દરેક સ્વયંસેવકને સારૂ ઐતિહાસિક અનુભવ પતી રહે છે. પ્રથમથી જ કહી દઉં કે આમાં આવતી બુદ્ધિમાનરી સાગતી દરીકન કાળને કદાચ નહિ રૂએ. પણ સામાજિક દૃષ્ટિએ એ વિષય ઘણો અગત્યનો અને એનું વિજ્ઞાન મોંઘામૂઝનું છે.

શ્રીનિકેસમાં ડેટલી રીતે પાયખાનાંના વિવિધ પ્રયોગો થયા પછી આને જે 'સુલ્યામદાયમનાં મજરૂ' અથવા 'ક્રિસ્ટાન-દટ્ટી'ને નામે પ્રસિદ્ધ છે એ પાયખાનું અસ્તિત્વમાં આવ્યું છે એની કહવાના સફેદો ન આવી શકે. આ પ્રયોગોમાં મગનકાકા જલુ સીવટ રાખતા. પિ. વેશ્ટ અને બીના મોટાઓની મંડળીમાં જે અનેક કુદાઓ પર વાત ચાલ્યા કરતી તેમાં પાયખાનાંના પ્રજા ઉપર પણ અનેકવાર ચર્ચા ચાલતી રહેતી.

આપણે ત્યાં છૂટમાં જાડે જંગલ જવાનો બારે શોખ છે. સુંદર નદીને કિનારે ફરવીસ દળદ કે કાખ જે લાખ માણસોનો મેળો લાગ્યો હોય, નદીને કાંઈ મકાનોની ને ગામડાંની હાર હોય, તો જે જાડેજંગલ છૂટમાં જ જવાનું મોટું માતમ નાના સફેદ કે કડવાની અડોઅડ તળાવ આવ્યું હોય તો જે સોફાને પાને કરતા સાંભળો: "અહીં પાયખાનાંની ફી જરૂર છે? તળાવ કેવું મજાનું છે?" ભોગજોજે ગામને પાદરે વાડી કે અમરાઈ હોય ને ત્યાંથી વહેલે પરાંદિયે કરવા તીકળાએ તો પાંચ પાંચ ને દસ દસ ડગલે કાઢ ને કાઢ બાઈસાડેય પોતાને છુપાવતા અને નજર ચૂકવવાની મહેનત કરતા બેઠા હોય. સિદ્ધાંતનાના મમે તે પ્રાંતમાં, મમે તે ખૂણે અઓ, આ પ્રકારે એકસરખા નજરે પડ્યા વિના નથી રહેતા. અને એ જ સોફા પાસે જો વપવિયત ચોકળું પાયખાનું વાપરવાની વાત કરો તો પ્રાચીન જમાનાથી આસતી આવેલી, આ-છૂટમાં જાડેજંગલ

મહાત્મામાંથી છનાલોતાર વ્યક્તિ જીવનના ઘટતરમાં સ્વિશેષ ફાળો આપનાર દક્ષિણ આફ્રિકા. ત્યાંના શ્રીનિકેસ આશ્રમની સ્થાપના તે જે ઘટતરનો મંગળ પ્રારંભ. માંથી છના જ કુટુંબના એક અંતેવાસી બાળકને હાથે જન્મી તો આ લેખમાળાનો કહેશે એ માળતા વાતા. વરણનો ઘરમધુ પરિમય આપવાનો છે. અનિવાર્ય એવી શોફીકદહીકતો એવત ન છૂટે આ-વવા કદને, જે અનિશ રંગોમાં પોતાના જીવનનું પરોઢ નીત્યુ તેની, લેખકે એ કાળની બાળપણની નજરે આવેલી આ પરિચયમાળામાં, માંથી છના ખડનલ તપરની જીવન, પુણ્ય-શ્લોક શ્રાવિષ્ય ને સરવાલમહત્તા કનમ કાળની સ્થાનું આલેખન મુખ્ય ભાગ લખવે છે.

જવાની-પ્રથા પર અચૂક મોટું ભાખ સાંભળવાનું મળે.

બીજી તરફ ત્યાં પાયખાનાંનો ઉપયાગ શોકો કરતા જોવામાં આવે છે ત્યાં પણ પાયખાનાં ખરેખર 'શૌચ કૃપ' નહિ પણ 'અશૌચ કૃપ' જનમાં નજરે પડે છે. ઉધાડા મેઝ, પેશાજાણીના મરથી લખસણી યમેલી ભોંપ, ખરે ખરે પણ અંધાક, પાયખાનાંની ઝોરડીમાં કવાની અવગતનો મોટામાં મોટા માર્ગ તે માત્ર શેઠ પડવનું જાડું, અને એને તથા છાપરે જળાનાં તોડણ, એ આપણાં પાયખાનાંનું સામાન્ય કક્ષણ છે. ગંદકીની એથી વધુ જુદી કલગના ન સર્ધ શકે. આમાં પાયખાનાંની સરખાણણીમાં સોફોનો 'છૂટમાં જાડે જંગલ' જવાનો શોખ સમગ્ર સકાષ એવો છે.

આપણી નાડીમાં કોઈપણ ખટપટમાં પડવાનો મોટો અણમસો ભયો છે. જમીને થાળીવાટકા મોંજવાની ખટપટમાં કિતરવા કરતાં ચૂતાં પતરાળાં-પડિયામાં દાળકડી આડી એ કેટલી દેવાં આપણને વધારે પસંદ છે. એવાં દગરો ગામડાં નજરે પડશે ત્યાં ફવા પર ગરેડી મોડવવાની ખટપટમાં કિતરવું સોફોને નથી મગતું. પાણીની માગશે એવતાં કમરથી બેવડી વળી જતી ગરેડોનું

૧૯૫૧ સંવત્માં અંગતે યાત્રા નથી હજીના. પબ્લિક ધેડીનું કાર્ય શિક્ષણની અને ખીસેટી દળવેશ્વરે કંચાની ખરબર પબ્લિક યાયાનારે રૂપ પડે છે. તેમને મન જીવન પર કપડું જિવાની ને પર પડે માફી દળવાનો ફોટો અમ મંગળાનર્તનો બામે છે. એક નરક ખરબરથી બાગવાની આવડી આ કાવરના ને બીજી નરક મંદિર અને સાથ-વિવાધવાની બાકી રમતર આવડી નહીં પાવખાનાં અને મંડની બાગોનાં મારા જીવનવાર છે.

બીનકમનાં માફીના માફી મુખી માયાપર પાસનું બીડ દનું ને મુંદર જંગમ પબ્લુ દનું. અમારી જીવનની બી નરક માદામનું નાગાં દનું. જનાં જીવે છટમાં જંગમ માં જનું મનું નરિ. માફીઓની રીત પ્રમાણે અનાદી નામવિક દના કયા પર ને નાગા પર નરખા માસનું. પબ્લુ શ્રીય મરિ જંગમમાં પે પાવખાનાં અવિસાધે દનાં.

અંબી ત્યાં દના નરિ અને દોષ ના પે ગાયુજ બંનીના પદમાં જંગમ જીવાને કાન્કે જ કોઈ ગાયુજ કિવર મેમું નાક કંચાનાં જ્યાં બાર નાખવે પડેદ કરે એમ ન દનું. કળાગના જાગીયાં દોષ અમને દના અને મેં નાક બાવડની જરૂર દના; એટલે મરખી જ મેમું માફીમાં દળાકી નેનું માદામાં મારે બાવર જનાવવાના પ્રમાણે શા રમિસા. એક કળા જાવખાના આમજ મેંશાનુ બાવર કંચું કાવે નેમ ન દનું. મેમું જાવખાનાની આગુજાગુ નુશું ને આપ દના; આઅવરંબ બની ગાસતી ન દના; અને જીવનમાં મરીનાંમાં મુખી બંજર નરેના. વળી મેમું-માફી ત્યાંથી કોષ્ટા રકરીઓની દોષે જ્યાં જગીયા દના ત્યાં મર જીવે એ બાકી મંદનન રકરી પરે એન દનું. એટલે માય જાવખાનાનું પાવખાનું 'દંભ-ટકી' રીતું દનું.

તેમાં આમરે દળગાર ૧૮ કોડી ને મારેક ૧૮ કળિા-પરોળા આડા બાકી ને પર કાવખી પાવખાનું કોષ્ટવેલું દનું. પાવખાનાની દળવામાં સામાન્ય કિસ્તાન-ટકીની જેમ એક સાકા પર એ પારિણાં કોષ્ટી નેની માતરે પાનમાં પારિયાંની પડી કરી કીધેલી. એક તરફ આરંભ. શ્રીય જીવ આઅવા પડી દરેક જાગુ જવાર પડેલી જાંગા દાયાવાળી રેડીથી મેંશાને કોષ્ટાખમાં ધકેલી દેનાનું રહેનું. વંસાર દોષ, કીચક દોષ, મેંશા પર રાંકવા કાવક ધૂળ ન દોષ તો પે આ પાવખાનું સાક રહેનું. અને અંદેના રહેવાની મંદનન ન પડની.

પાવખાનાનાં ગારંખાં તરેથી દળનો જંગા આડા કોષ્ટાખમાં ક્યાં પારેક છે એ દેખાનું નરિ. દાગ ઉપરથી મેમું મંદેન કોષ્ટા પામનાં કોષ્ટા મંદનમાં પડેલી જનું. આરંભ દું કળી મેમું પું છે એ કોષ્ટાએ કલમ પાળી દંભ અને પાળીમાં ને પાળીમાં મેમું મરી પાળી ૨૫ રકરી જનું દરે. આસવાસ દૂર મુખી પીવા પાવરનાગ પાળીમાં ક્યાં. ફડે કે એનું કંઈ ન દનું એટલે આરી રીત જીવનના રેડાખમાં મરી જંગા મજ અવાજકી દોવાના અનું કાદળ ન દનું. પાળીમાં મજ પડે-અવાની મારી કળવા કલમ બાકી પે દોષ, કાદળે એ દળતા મંદનને તરિયે રેલી રમના છે એ દું રંધા પાંગા ન દના. મારી બાગ આંબાને એ અવરકા આમરંમુખ કરી દેની. રંધે એ દંભ-ટકીનો આડા પાળીની અપાકી મુખી ન દોષ અને મુકા ને મુકા અંધારામાં મજ એકોડી દળા દોષ તો એની જાગે આપવી નેનાં. એવી જાગેનાં અનુબવએમાં દેના નરિ.

બીજા પ્રકારનું મારક ને પાકી કોષ્ટાકીની અંદર બોસા, કાવર પ્રમાણેના, પાસનકિયા આડા જ્યાની અવરકા. કોષ્ટાજાગે એ રજાઓને આંકદોષ બંધ-વીને કાકી મુકાવ એવી કોષ્ટાવજુ દની. મગનકા કોષ્ટા ન દનાં પડેનાં એ અજાનો મજ, જગીયાનાં કળાગેનાં વચ્ચે નેવાર કરી રાજેલી મેંશાં કળી દેના અને ને પર ધૂળ વાગી દેના.

આ પ્રમાણે આડ જગીયામાં આડા કરીને ત્યાં ને જતાવડાનું પાવખાનું શિક્ષણનો અને જે શ્રીય જવ એ પોતાને દાથે મારી નાખી આવે એ પ્રમાણ આગુ દંભા. આવાં પાવખાનામાં ને અગ્રજા આવતી એક ના વારેકાગ આવે કે પાવખાનું કોડી જવ. અમુક માસમનાં પ્રમખમ રોજ આડા ઉપરથી કોડીને પાવખાનું કોષ્ટા ને માર આનું પડનું દોષ તરી જવ એ જુ દું. બીજું એ કે વંસાર આવે એટલે આડા પાળીથી બગર જવ અને મજ રાંકવાને મુકી ધૂળ ન મેં.

પડેલી અગ્રજા દૂર કંચાને મગનકાકાએ જવ-અનનાં પાટવાળાં પાવખાનાં જનાનાં, અને જેવે જાનાપર કોષ્ટું. જાવરંકાવાનાં પાવખાનું નમનેકા કોષ્ટાખું. એની પડેલી દેવદાનાં પારિયાંની જનાની દની આરંખને ગરંધે મુખિયાના પડેલી કામ ગણાનું દનું. અંદર, અવાર તથા પડેનાં મુખી શોષકી એને

જોખીતું કર્યું હતું. ધરનાં છાપરાં ઉઠાડી મૂકનારે વાયા-
ઝોડામાં જે આ પાવખાનું રચાવ્યત ન થયું ત્યારે
મગનકાકાને ગળુ જા આનંદ થયો. અમારે ઘેર જે
કોઈ મહેમાન આવે તેને મગનકાકા કેળામોડેથીસંત-
રાંથી તદાઓલાં-ફળાડો અતાપતાં પહેલાં જે આ પાવ-
ખાનાંની વાત કહે અને એ વાતાપયા હઈ જાય.

પણ બીજી સુરહીનો તોડ ન તો શીનિસમાં
આણી શકાયો કે નથી સાજરમતીમાં દણુ સુધી આખી
શકાયો. આ કારણે, પાકી બોંવપાળાં રથાથી જાન-
રની ગોદપણ જ પચીકાવી પડી છે. એ સંબંધી મને
વાદ આપનારા પ્રયોગો અહીં આપી જઈ.

મળ દાંડપા માટે માટીના સંગ્રહ કરવો અને
મળમાટીની બરેલી ભારી ગાંઠડી કીચકવી એ સખત
મજૂરી માગી છે. આ મજૂરી એકાદી કરવાને
મગનકાકાએ જે છોટા વચ્ચે ગોદથી રકાયએવું ટીનાનું
છીછડું નાનકડું વાસણ બનાવેલું અને પાવખાનાંની
ઝોડાની ખૂણામાં જ એક સજ્જત દાંડણપાણી
મોટી ડોસ ગોદવેલી. જે કોઈ શીચ જાય એ પેસા
નાના વાસણમાં જાય. અને કોડે ત્યારે નાનું પાટણ
ખૂણામાં પહેલી મોટી ગાંઠડીમાં કપી ગાંઠડીનું દાંડણું
સજ્જત બંધ કરી દે. જેથી માણી કે કુળેવનો ખાસ
ન રહે. એવીસ કલાકમાં એક વાર આ ગાંઠડી ગળીયા-
માં જ્યાં ખાતર નેકડું હોય ત્યાં સાફ કરી અવાય.
માટીનો ભાર ન હોવાથી એ સરળતાથી કીચકવો
હઈ જઈ શકાય. ધરનું નાનુંમોટું દરેક જણ જે પેસા-
તાનું મળપાત્ર મોટી ડોસમાં કસવવાનો ઠંડાળો ન
સેવે તો આથી વધુ શુદ્ધ અને સ્વચ્છ ગામડી પાવ-
ખાનું કોઈ ન ગણાય. વાપાણીની એના પર કબી
અસર ન થાય. સાજરમતીમાં પરસોનાં વરસ મુઠી
મગનકાકાએ આનું પાવખાનું ચણાવેલું. ચોકાખાંડના
પૂરા આગ્રહી હોવા છતાં પેસાને જે મોટી સૂત પર
મગનકાકાએ પૂરા કાજ મેળવેલો.

જેમ પાવખાનું સાફ રાખવાની દૃષ્ટિએ જુદીજુદી
ગોદવણા થતી તેમ જામાનમાં ખાતર પહેલાંમાં પહેલું
તૈયાર કરી ક્રેવાની દૃષ્ટિએ પણ પ્રયોગો આગતા. મગન-
કાકાની ગોંધા કાગળ પર ઓછી રહેતી; મગજમાં
વણી રહેતી. પ્રયોગો કરીકરીને તેમજે પોતાના મગજ-
માં નોંધી રાખેલું કે જુદીજુદી સીએ કેટલા સમયમાં

ખાતર રૂપ બની જાય છે. કેળાંનાં પાંદડાં, દોતરાંથી
કરવ કરેલાં કેળાંના ચડ, નીંદા કોડેલું ઘાસ, આળી
રકાય એવાં લાકડાં, વેડી તીધા પછીનાં બીજુ સેતરાંનાં
કાખળાં, કપડાંનાં ચીથરાં અને કાગળના ફૂલા, દરેક
સીજ કેટલાં અઠવાડિયાં કે કેટલા મહિનામાં માટી
બની જાય છે તેનો વિશાળ તો મેડા કે તરત મગન-
કાકા જાતારી દે. એ જ પ્રમાણે પાવખાનું જે લાકડી
વધુ ઊંડું ડાટયું હોય તો વણુ આર મલિને, છીછડું
ડાટયું હોય તો મલિને માસે; પાણી ભેળવ્યા વિના
ડાટયું હોય તો લાંબે ગાળે અને પાણી તથા માટીનું
મિશ્રણ કર્યું હોય તો ગળુ જ જાતર અને છે
એવા અનુભવો તેમજે મેળવેલા.

ગામજી અને શીનિસનાં સંખળાં બાજબીને જોડ
જતાં ઘણાંધર કામ અમ ગાળકોને બાજે આવેલું.
પણ પાવખાનાં-સજ્જતની ઈચ્છા મગનકાકાએ પોતે
જ રાખેલો. એટલા પુરતો પખત તેઓ મને ત્યાંથી
મેળવી લેતા. પરંતુ જતે દરેક કામનો ભાર અતિશય
પડી ગયો અને ગાળે દિવસ સુધી એમને પાવખાનું
સાફ કરવાનો અપકાશ ન ગળ્યો ત્યારે દેવદાસકાકાએ
અને મારે મળાને એ કામ કરવું એમ હતું. એ દિવ-
સમાં પાવખાનું દાટવાની જે પદ્ધતિ આમ હતી એ
અકરનાં આકરી હતી. મૂળે પૂરેપૂરી તિજાજલી આખી-
જ એ રીતે પાવખાનું સાફ થઈ શકતું. જેટલી એ
આકરી રીત હતી એટલી જ ખાતરની દૃષ્ટિએ ફાયદા-
કારક પણ હતી, કેમકે દરેક દિવસમાં એ ખાતર
માટી રૂપ બની જતું. મારે મારે પાવખાનાં-સજ્જતની
સૌ પહેલો અનુભવ નીચે મુજબ વીલ્યો. ઘાસતેવના
જે ડગળા સવાય એવડો મોટી ડોસ સમયગ આખી
મેંડ અને માટીથી બરેલી હતી. પાવખાનાંમાંથી ઉપાડી
સારી પેડે દૂર આવેલા કેળાના ખેતરમાં તે સ્થળ જતાં
અમારો દમ નીકળી ગયો. દેવદાસકાકા તો જોડાવર,
પણ માગથી એ ભાર ઉપાડ્યો ન કેપડે. અને દાંધે
ગધું જોર એકઠું કરી ગ્રમકું મે દમ ડગમાં જઈ ત્યાં
ડોલને પાડી જતોન ઉપર મૂકી દઈ. આમ મહા
મહેનતે સજ્જતની ક્યારી સુધી પહોંચ્યાં. ડોસ ગામજીએ
મૂકી અમે કાળી અને કાલુ જતોનમાં ચર જોડી
તૈયાર કરી. સામાન્ય રીતે ચરમાં એમ ને એમ ડોસ
હવેલી દેવાય છે, પણ અમારે વિશેષ કરવાનું હતું. શીનિ-

કસમાં ઘણાં જાણુ પાપખાને જતાં ત્યારે પાણી ન વાપરતાં કાગળ જ વાપરતાં. જોરાઓ તો એ જ વાપરે. એ કાગળના જે મોટમોટા કુકડા હતા તે એ મેલમાં જુદા વીણી લઈ અગ્રગ ખાડામાં તેને દાટી દીધા. કારણ કાગળને ગળી ખાતર થતાં લગભગ આખું વરસ લીધે છે. પછી જાણી જે મેલ-માટી હતાં તેમાં પાણી નાખી 'રોડ' (વિસાવતી પાવડી) પતી તેને વસોવવા માંડ્યું. પા અર્ધો કલાકે એમાંના કાગળની ઝીણીઝીણી કટકોઓ અને ખીત્તું ગાંધું મળી એકસર થઈ ગયું ત્યારે લગભગ એ મળ-રસાયણમાં ફરી ગાંઠો પડી ન ગયે એ રીતે યંત્રેએ મળી એ ભારી ડોલ ચરમાં ફલતી અને એકસરખો થઈ પાપરી આર આંગળ માટી વાળી દીધી. ધૂળ વાળ્યા પછી આપારા દમમાં દમ આપ્યો. એ અગાઉ ત્યારથી 'રોડ' પડે થોળ કરવા માંડ્યો ત્યારથી અકળાવી મૂકનારી દુર્ગંધ આવવા લાગી હતી. 'કોળી કે મૂળાનું એક રાતનું વારસી શાક સડવા લાગતાં જેની ગંધ ફેલાય એવી ગંધ એમાં થી નીકળતી હતી. આ ગંધથી માથું ફરી જતું હતું. એટલું જ નહિ પણ ગળે ભીંસ પડી કીકડા આવતા હતા. સાંક હતું કે મળ ભેગી માટી મોઢી હોઈ જરખો મોળી પડતી હતી. માટી વિના તો એ ગંધ અસલ થઈ પડે.

ધૂળ વાળી લીધા પછી ખોતવાની ને વાનો કરવાની હિંમત આવી. દુર્ગંધનો આવો કડવો અનુભવ ગાપુછ કેમ વેડી શકતા હશે એ સવાલ અને થયો ને જે વેદાસકાકાને પૂછ્યું. જવાબ આપ્યો તેમણે કે 'ગાપુછનું નાક સ્વાવ નગળું છે; એમને આ ગંધ આવતી હશે તોપણ ગાડુ જ આછી.'

મળ દાટ્યા પછી દાય ખરડાવાનો ભય આપ્યો, કારણ એ ડોલને ધાંધને સાફ કરવાની હતી. કપડે ઊંટા ન હોડે એવી સાવધાનીથી અમે એ ધોઈ અને પાછા આવી યથારથને પાપખાનાંમાં બાટી ઝોડવી દઈ નહાવાની તૈયારી મંડી.

નહાવા સાફ કેપડાં લઈને કેશુ કૃષ્ણ વગેરેમાંથી કોઈ અમારી સાથે આવે એ દરમિયાન મેં દેવદાસ કાકાને બાડુ જ ઉદાસ થઈ ગયેલા જોયા. એમને શો ખેદ ક્ષિપ્યો એ સમજાયું નહિ. આમ પાપખાનું સાફ કરવાના દુઃખે તેઓ દુઃખી છે કે શું એ

મને મંદિત થયો. એવા દુઃખે એ કસવાવ એવા તો હતા નહિ. ધાણીવાર હું એમની સામે તાકી રહી ત્યારે એમણે એક નિસાસો નાખ્યો: 'આનું કહેવું ચમનું નહિ. પણ હવે અનુભવ થાય છે કે માતે મા. એના સમાણું કોઈ નહિ.'

પાપખાનાં સ્પર્શની એ માર્ગે શાક ખાતું મને અકાંકે થઈ પડ્યું. એ પહેલા દિવસની દુર્ગંધના કડવા અનુભવે જે તાસ છૂટ્યો તેને આજ વરસોનાં વરસ વીત્યાં તો થે વીમરી નથી શક્યો. અને હવે મેં કોળી. ફાવર કે મૂળાનું સંચિત્તું શાક ખાતું મને અકાંકે થઈ પડે છે. એની રેકે આવતાંની સાથે પહેલા દિવસની પાપખાનાં-સ્પર્શનું દમરણ તાત્તું થઈ આવે છે. એ પછી તો પાપખાનાં-સ્પર્શના સંકટો અનુભવો મેળાયા. અને હવે એ કામમાં એક જાતનો રસ પણ પડે છે.

વાચકને કહાય આ પ્રકરણ કાંણું જુગીસાબુનું ને અળખામણું લાગશે, પણ આ વિષય ઉપર વૈજ્ઞાનિક, આરોગ્યતથા પેનીવિષયક અને સામાજિક દષ્ટિએ કોંડા અધ્યયનવાળાં પુસ્તકો લખાવાની જરૂર હું માનું છું. ભવિષ્યમાં આ વિષયનું સાહિત્ય પેદા થશે જ. એ પ્રયોગોના ગાપુછ અને મગનકાકાને હાથે થયેલા ઉદ-મની મોંઘ મેં આપી. હવે ત્રણ પાઉંડ સાંભોનાના ઐતિ-હાસિક સત્યાપ્રદની કથા પર પાછો આવું.

(આશ્ર) પ્રભુદાસ હમનલાલ માંધી

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીનાં નવાં પુસ્તકો

સાહિત્યવિચારલેખક: આનંદશંકર ગાપુર્કાદ્રુવ, સંપાદક: રામનારાયણ વિશ્વનાથ પાંડક અને કમાશંકર જોષી ૧-૦-૦; સાહિત્ય અને વિવેચન (ભાગ ૨) ડી. બ. કેશવલાલ. મુવ બી. એ. ૧-૦-૦; કવિચરિત (ભાગ ૨) લેખક: કેશવલાલ કારીરામ શાંભી, પેટિટ સંશોધનવિભાગ ૧-૦-૦; છુદ્ધિપ્રકાશ: લેખક: શંકર (ભાગ ૧ લો ૬. ૧૯૫૪ થી ૧૯૦૮) સોપાદક: નવલરામ જી. ત્રિવેદી, એમ. દીપ અનંતરાય ધ. રાવળ, એમ. એ. ૧-૦-૦; આનંદચંદ્રવનો ઉપ: કાળ લેખક: અરોહ ઉર્ધ્વ, ૦-૭-૦; કૃષ્ણ લેખક: ડી. નરસિંહ મુલચંદ્રભાઈ શાહ, એમ. એસ. સી. પી. એચ. ડી. ૦-૧-૦; ગામડાંનું આરોગ્ય કેમ સુધરે? લેખક: કેશવલાલ ચતુરદાસ પટેલ, રબોડા ૦-૧-૬; સહસ્રાણ લેખક: રત્નવિજયભાઈ એમ. પટેલ ૦-૧-૬; ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીનાં સને ૧૯૩૬નો અહેવાલ

ત્રણ જાણુની આશા દુનિયામાં ફાણી ન પડી શકાય: ધનવાનની, રોમીની અને પ્રવાસીની.

(અનુ. પાછળ પૃ. ૧૬૨ થી) થતી નથી. બ્રિટિશ પ્રબ સામન્ય મારે કૃતનિશ્ચય બીબી છે. અમેરિકા તેની પીક ધાળે છે. ત્યાંથી સરંજામ પણ આવતો જાય છે. બ્રિટનનું જાળ વધવા માંડ્યું છે. વિટલરનાં વિમાનો સંકળ ઉપર મુરો કરે છે, તો બ્રિટીશ વિમાનો જર્મનીને પંખાળતાં નથી.

બ્રિટન ઉપરના આક્રમણમાં ન કાવવાથી વિટલરે હવે નવો દાય ખેલ્યો. દૂર પૂર્વના પોતાના જ જેવા આક્રમણકારી ભેદજોષ જાપાનને ભેળે જર્મની-છટલીની ધરી સાથે સંધિથી જોડી લીધું. આમ કરી વિટલરે અમેરિકાને શેઠ આપવા ધાર્યું, પણ પરિણામ જોતું જ આશ્ચર્ય. અમેરિકાએ આ આગ્રહન કચડી લાઠ, અમેરિકન પ્રજાસત્તાકી વિરુદ્ધ જાહેરે પણ બ્રિટનપક્ષી રૂએવેદને પ્રમુખ તરીકે મીઠા વાર ચૂંટ્યો, અને લોક-શાહી શંકેલાનું રક્ષણ કરવા કમર કરી. બ્રિટનને તમામ શક્ય મદદ આપવા ઉપરાંત તેણે સ્વચ્છાણને જરૂરી એવો યુદ્ધનો ગંગાવર સરંજામ તૈયાર કરવાનું શરૂ કરી દીધું છે. બ્રિટનનું જાળ પણ તેથી વધે જાય છે.

ગદ સાથ કરતાં યુરોપનો આ વખતનો ચિંતાજો જરા જુદો રીતે પસાર થયો. યુરોપનું યુદ્ધ તો મોટે ભાગે મંદ પડ્યું હતું, પણ જનરલ વેવરના બ્રિટિશ સરકારે લીગિયાના કિનારા ઉપર ઇંગ્લિશિયોને પસરન કર્યા. ઇંગ્લિશે પણ ઇટલીના સરકારને મારી હાથપીટક આરોગિયામાં જંગ શરૂ કર્યો હતો. પરંતુ આક્રમક દેશોમાં જર્મન પ્રવૃત્તિ ખતરનાક યાત્રી હતી. જર્મનો ઉપાડે હોમ ત્રિપક્ષી કરારોમાં બજેકાં રૂમાનિયા, બલ્ગેરિયાને યુદ્ધના મોરચામાં ફેરવી નાખતા હતા. ઉત્તર આફ્રિકામાં પણ જર્મન ફાતેએ લાટી એગિતું આક્રમણ કરી એગ્રાઝી લાઠલીગિયા એગ્રાંબી છટખ તરફ ધસારો શરૂ કર્યો. પણ વિટલરે આક્રમકમાંના પોતાના વિગ્રહ સરકારને તણ આપતી યુગેસલાવિયા-ઉપર તાટકવાનો હુકમ આપી રીસ તરફ પણ એક ફોજ રવાના કરી. યુગુસ જડપી યુદ્ધ-માઉન્ટન બ્લીડર્મ-ને અને યુગેસલાવિયા અને ગ્રીસને જર્મન જનરલ ફોન પ્રિટના સરકારે મદાત કર્યા અને લોડી સામગ્રી સાથે આવેલા બ્રિટિશ સરકારને ગ્રીસમાંથી નિવૃત્ત થયું પડ્યું.

વિટલરનો હવે પછીનો દાવ પણ એક કાપડો છે. આટલાંટિકમાં પ્રચંડ દરિયાઈ યુદ્ધ આરંભી, અમેરિકાથી ઇંગ્લાંડ જતો લાખો ટનનો સરકારી અસ્ત્રાજ

તે દરિયાને તળિયે પડેલાંડી રહ્યો છે. 'બીગ' સર્વ મોરચાએ કરતાં ઉપયોગી અને બ્રિટનના વિજયની ચાવી રૂપ આટલાંટિકના યુદ્ધના મોરચાના આ હાથ દેખી અમેરિકા ચોંટા હાથે છે. લોકશાહીને વિજય-વેત જનાવવાનો મહત્તમ નિશ્ચય દર્શાવતું ઐતિહાસિક કથન પ્રે. રૂઝવેલ્ટે થોડા દિવસ ઉપર જ વહેતું મૂક્યું છે કે 'અમેરિકા લડાઈમાં કીતરશે.' દૂર પૂર્વમાં જાપાન રશિયા સાથે બીનઆકાળના કરાર તાજેતરમાં કરી, પ્રચંડ સરકારે જમા કરી પા મારવા તૈયાર ભેદું છે. સિંગાપોર વગેરેમાં બ્રિટિશ સરકાર પણ તૈયાર જ છે. અમેરિકા લડાઈમાં કીતરે તો જાપાન પણ પાસિફિકમાં અમેરિકાને ધા મારશે! ફ્રાન્સની 'વીગી' સરકાર પરદેશમાં દાર્તાની ખટપટથી જર્મની સાથે જોડાઈ મોરચા, પશ્ચિમ આફ્રિકા વગેરેમાં જર્મનોને પેસવા હાથ ફેલ્યે કાઢશે વગેરે આપશે! રેપન જર્મનોને જિજ્ઞાસુ ઉપર તૂટી પડવા દેશે! એકલું પડતું ટકી જર્મનોની શેઠનાં દયાશે! ઇરાકમાં જર્મનપક્ષી રીજન્ટ દશોદ અહીં ગિજ્ઞાનીએ બ્રિટીશ વિરુદ્ધ જમાડેલા જાળવાથી યુદ્ધની આગ કમાંકમાં પ્રસરશે! વગેરે સવાલો અત્યારે જગતના મોંમાંથી તીકળ્યા કરે છે. જવાબ તો અભિપ્રય જ આપશે. પણ એટલી તો અટકળ ધધ શકે કે જગતવ્યાપી દાવાનળ ફાટવાની ઘડીએ ગણાય છે.

દિલ્લી રિશ્તિ અત્યારે સૌથી કમનસીબ છે. ગાંધી-જીએ પોતાની દિલ્લી કારકીર્દિનું ત્રીજા વખતનું અવિરલ યુદ્ધ પોકાર્યું છે. પણ તે પ્રેમથી ભરપૂર છે. 'યુદ્ધ' શબ્દને કાપક નથી. પણ બ્રિટિશ સરકાર દિલ્લીને સત્તા આપવાના અખાડા કરે છે. દિલીપજી અંબરીને હેલ્થો જવાબ નિરાશાજનક છે. મિ. ગ્રીલુનો તાજેતરનો પારીરતાનનો પોકાર તથા દિલ્લાં શહેરોમાં મોટા પાયા ઉપરનાં કામી રમખાણો વગેરે જોતાં આપણા રાજકીય અભિપ્રયમાં તો અંધારપટ દેખાય છે. આખું જૂના મધ્યયુગના અંધકારમાં ધૂંધેલાઈ જઈશું કે શું એવી ભીતિ કોઈ કલ્પનાપ્રધાન ચિંતામાં પેદા થાય તો નવાઈ નહિ. જે છવનનાં મૂંઝો સપાટાગંધ જલ-જાવાનાં જ હોય તો અત્યાર સુધીની આપણી છવન છવવાની કળ જાડી મુગધર્મ પ્રમાણે ખડતલ યાત્રી છવનસંચામ મારે તૈયાર યાત્રનું જોઈએ. દિલ્લી આધુનિક પ્રસારસ્થિતિમાંથી તો આ જ ગોધપાક લેવાનો છે.

એનું કાંઈક કારણ હતું. એની આગળ ગણુ ધન હતું. તમારી આગળ કેટલાં છ કે ? 'આ સ્ત્રી,' એમ કરીને ચૂકાકણું કેટલાં આણી, એટલે મહેલરે મારો મંચરણુમાં જાણી લઈને મારું બોણુ ખોદી નાખ્યું, અને મારું ચિત્તંચિત સોનું બેપારી જઈને એ જણે અર્ધું અર્ધું વહેંચી લીધું. પછી મહેલરે બોલ્યો, 'ચૂકા-કણું, હવે તું નીચેને ચૂકી રહેજે. આ ધનને પ્રતાપે ઉદર તને જગરણુ કરાવેલો હતો.' ધનનારા થયો, એટલે કેમે કરીને મારા મનને શાન્તિ ન થાય. મૂળથી જ માણસ નિર્ધન હોય તો તેને, ધન પામીને એને ખોનાર સુખાચિત માણસ નેટકું કુઝ ન થાય. કહ્યું છે, કે

સુતું અપુત્રધર છે સુતું દૈવ જ મિત્ર નહિ જેને ।
દિશ્વ મૂખેની સૂની સધયું સુતું દરિદ્રોને ॥૫૦ ૨-૮૦॥
સુતું અધોઽચિત્રાદ સુખો નિર્ધન પૂરુષ ।

નિ. સા. ૨-૧૦૫॥

મારી સેવાથી હવે જામ નથી પણ વિપતિ જ છે એમ જાણીને પુષ્પરદિત તરુવરને બમરા છાંડે અને નિર્મલ સરોવરને દંસ વળે તેમ મારા સેવકોએ મને ત્યજ્યો. મને થયું કે મારા મંત્રા વિત્તચિત્રીને હવે વનવાસ જ કરવો ધટે. કારણ કહ્યું છે, કે
લાલે આપ્યો તેનાથી સંખ-પ પણ મીપવે ।
મિત્રો અમિતતાચારી જેને નહિ કપડક ॥

નિ. સા. ૨-૧૦૫॥

વસો માનાધિદો વાસ લક્ષ્મણ ન સેવતા ।

માનહીન મુશ સાથે વિમાન પણ વળેલે ॥

૫-૨-૮૨ ॥

માગ્યું અને મર્યું સમાન છે; કેમ કે
વૃણથી હળયું રૂ છે રૂથી લણુ ચાચક ।
વાયુએ ન ઉપાડ્યો કાં મારી આગળ માગરો ॥
કંઠે મદ્યકતા સ્વેદ સુખે વૈવર્યં વેપયુ ।
મરનારતણું ચિહ્ન જે છે તે માગનારનાં ॥

તન્ત્રાખ્યાયિક ૨-૧૫ ॥

પણ મારું ધન પાછું સેવાનો પ્રયત્ન કરી જોઉં. એમ કરતાં મરું તો ય હીક છે:

માયઅર્થે પ્રાણજ્યારે સ્ત્રીવિનહરણે તથા ।
ત્યજે છે પ્રાણ જે યુદ્ધે એના લોક સનાતન ॥૧૨૧॥
એમ કરીને મહેલરના કીર્તીમાં આગળ ધનપેટી દતી તેમાં મેં હિર કહ્યું, ત્યાં કૃતપટ્ટી જાણે ને મને માથા ઉપર એવો વાંસડો માર્યો કે મારું આયુષ્ય દશ કૌપ

રજું હતું એટલે જ હું મરી ન ગયો, પણ મારો કામોદ છૂટી ગયો. કહ્યું છે, કે

વનમાં શાક લેખાં છે નદીઓ વિમલોદયી ।
અન્ન સામાન્ય દીવો આ ધનતું શું પ્રયોજન ॥
તન્ત્રાખ્યાયિક ૨-૮૨ ॥

સર્વ સ્વપતિઓ તેની જેનું સંતુષ્ટ માનસ ।
ઉપાનદ્યુષ્ટપાદોને પૃથિવી આમડે મદી ॥૫૨-૬૫॥
જ્ઞાન જ ચક્ષુ ન નયનો

શીલ જ સુકલીનતા ન કુલજન્મ ।

સંતોષ એ સમૃદ્ધિ

પાંડિત્ય જ અકાર્યવિનિવૃત્તિ ॥૫૩-૬૧ ॥

સસદીપાધિપતિને ભોતૃષ્ણા વળેલ છે ।

દરિદ્ર જાણ્યો એને સંતુષ્ટ પરમેશ્વર ॥૫૦-૧૩૦॥

અને પછી સ્વપુત્રતનક બેજો તમારે શરણે આપ્યો.

વિરુદ્ધકની વીતકકથા સાંભળીને મન્યરો એને

આશ્વાસન આપ્યું, કે 'અર, સ્વદેશપરિત્યાગ તમે કર્યો

છે, એટલે મંતાપ ન કરતા. તમે મુગ છાં, એટલે

મૃંગાનું નાદિ.

શાસ્ત્રી ભણે તો પણ હોય મૂર્ખ

જે છે કિયાવાન નર તે જ વિદ્વાન ।

સુચિત્તો આંખ અગુરુને

ન નામમાત્રે જ કરે અરોગ ॥તન્ત્રાખ્યાયિક ૨-૮૦॥

ફલો કતકૃદ્ધાનાં ભે કે અંબુમ્સાદક ।

નામ લીધાપછી તેનું નહિ વાવિમ્સતતા ॥૮૬ ॥

દેશ છોડી ફરે છે ભે સિંહ સત્યુરુષો જાજ ।

મરી જાય જ ત્યાં ને ત્યાં કાગ કાપુરુષો મુજ ॥

દક્ષિણી ૨-૫૩ ॥

અને ધન મયું તો શું રઈ મયું? તમારામાં પ્રતા ને

ઉત્સાદ છે ત્યાં લગી ચિન્તા કેવી? ઉલોમીને મેરુ

અતિહિચ્ચ નથી, રસાતમ અતિનીચું નથી અને

મહેલપિ અપાર નથી. અર્થે આ તમારું ધર જ છે

એટલે આંખો, પીંચો ને મોજ કરો.

દેસાઈ વાલજી ગોવિન્દજી

સિસકઃ—નવારે હું વર્ષમાં ફાખલ થયો ત્યારે તમે

પ્રવીણને શું કહેતા હતા ?

રમણઃ—કંઈ નહિ, સાહેબ.

સિસકઃ—પણ મેં મારી સગી આંખોએ તમને વાત

કરતા જોયા છે.

રમણઃ—ખરૂં છે સાહેબ; તેણે મને પાતાની પેન માટે

શું આપરો એમ પાછું હતું. અને મેં એને કશું હર્ષ—

'કંઈ નહિ.'

મુ

એનું નામ તે સાધુ

૫

કદનની મેડિકલ કૉલેજનો એક ભાગ ચીના લોકોએ પોતે આપ્યો. જેકસન નામે અંગ્રેજ મિશનરી ઇન્ટરના સમારક દાખલ થયાઓ છે.

જેકસન જેટલો વર્ષનો એટલો જ કુટુંબીજના પદ ઉપર પ્રખ્યાત હતો, અને નાનાથી જ એણે ભગવતસેવાનાં મન લીધાં હતાં.

અબ્યાસ પૂરા કરીને જેકસન ચીન ગયો. ચીનની માઠી એના યત્રીશત્રસણ સરીરને પોતામાં ભેળવીને પવિત્ર જનવા પોકાર કરતી હતી, એટલે એ ચીન ગયો તે ગયો જ; ફરીને એણે ચિત્રનમાં પગ ન મૂક્યો.

પચીસ વર્ષનો જેકસન ૧૯૧૦ના અન્તભાગમાં ચીન પહોંચ્યો અને ૧૯૧૧માં મુકદ્દન નગરમાં મરફી ફાટી નિકળી. મુકદ્દન રેલ્વેનું મોટું મથક છે, ત્યાં જ મરફીને રોજી રાખવાની હતી; નહિ તો તે ગેંકિંગમાં તથા જીન્ગે ફેસાય એમ હતું.

મરફી સામે ઝૂમવાનું શુભ્ય શ્વેત રેલ્વે સ્ટેશન હતું, અને સ્ટેશન ઉપર જ સેવા કરવાનું જેકસને પોતાને માથે લીધું. ખીક થું હોય તે એ તપ્તુનો જ નહિ, કારણ ત્યાં પ્રીતિની આબુ વતે છે ત્યાંથી બીતિ બાગી જાય છે.

મરફીથી મરણ પામેલા માણસો જેટલે રહેલા ૪૭૫ મજૂરોને જેકસને સંભાળવાના હતા. મધ્યસ્થીઆઓ દનો; કસ્ટોરી ટાંક પડતી હતી, જેકસને ચીનાઈ થીસી-ઓનો કપલ્લે લીધો અને આ હાંકોને ત્યાં રાખ્યા. પહેલી જ રાત્રે તેમાંથી એ જણનાં મરણ થયાં. એક રેલના ડગામાં જેકસને દયાખાનું કર્યું હતું, અને સુવાનું સ્ટેશન ઉપર જ રાખ્યું હતું. પહેલું આકાલિયું પુરું થયું ત્યાં તો ૭૦ મરણો થઈ ગયાં. દર્દીઓ સારું જેકસન અને તે દરી છૂટો; તેમની વેદના કેમ એટલી કરવી એના જ એને વિચાર આવતા. એના પ્રેમપ્રસન્ન મુખને જેતાં જેતાં કંઈક મરીય ચીનાએ દેહ ઓઢ્યો. જેકસનના મનમાં ઉદ્ધાસ માનો નહોતો, એના સમા-ગમમાં આપનારામાં એ આશાનો સંચાર કરતો, અને આવો અપૂર્વ અવસર ચિરલાને જ મળે છે એમ એ કહેતો.

જેકસનની મોળનાથી થીસીઓ કરતાં વધારે સારી તથા વિરાળ જગ્યા દર્દીઓ રાખવા સારુ મળી, પણ મરફી સામેના બુદ્ધમાં થયું ભાગ એ ન લઈ શક્યો;

કારણ એ સાવધાન તો બહુ રહેતો, તો પણ એક દિવસે સવારે એને મરફી થઈ, અને અધ્યાત્મિક સૂર્યાસ્ત બેસી એના જીવનનો પણ અંત થયો. ચીનોને એણે દહા પૂરા પણ ખાસ પણ નહોતા આપ્યા; પણ જુગ ને જુગ મૃંધવાના કરતાં એક ક્ષણ જ જનનકલમ્બાન તથા પ્રતાપી જનનું એ વધારે સારું.

જેકસન જેવા તરછોના રેવેન્જામરણના અનુસંધાન-માં ૧૯૧૪-૧૯ના વિશ્વવિધ્વંસમાં કામ આવેલા જુવાન ડાન્નર ડિયર્ડ ડેનીસ(Dennys)ની ખીએ ઉવારેલી એક કવિતા મનનીય છે:

Better far to pass away
While the limbs are strong and young,
Ere the ending of the day,
Ere Youth's lusty song be sung.
Hot blood pulsing through the veins,
Youth's high hope a burning fire,
Young men needs must break the chains
That hold them from their heart's desire.

Come when it may, the stern decree
For me to leave the cheery throng,
And quit the sturdy company
Of brothers that I work among.
No need for me to look askance,
Since no regret my prospect maims.
My day was happy—and perchance
The coming night is full of stars.

‘દેહજતા જયજાન તથા જુવાન હોય ત્યાં જ, દિવસ ન રહ્યો ન હોય ત્યાં જ, જુવાનોતું મરોનમત માયન મંવાઈ ન રહ્યો હોય ત્યાં જ શુભકારમાં ખપી જતું ક્ષેત્રરંકર છે. નાકીમાં વહેતું ભોટી ધણકતું હોય, ને જુવાનીની આસા જનનકલમ્બાન હોય ત્યાં જ, જુવાનોએ પોતાના મનોરથની સિદ્ધિમાં આડી આવતી શુભકારને તોડવી એમજો.

‘પ્રસન્નવદનવાળા બાહ્યેધોના હૃદયપ્રક સમાગમમાંથી હાકવાની કંઠાર આજ્ઞા ન્યાદે આવતી હોય ત્યારે આવે, પણ તે વેળાએ મારે વિદુષ જનવાનું પ્રયોજન નથી, રોગ કે મારા મોટા આજ્ઞ પચરાયેલા દરથમાં સ્વાયં શોક્તે રવાન નથી. મારો દિવસ શુભગમ હતો—અને રાત આવશે તે પણ તારામતી જ હશે.’

(આપેર ખોના એમિથ કપરથી)

દે. ૧૯.

માધુકરી

કાવિશાં નવપદવને કરી વધે વૃક્ષો નુભો વેગથી,
નિર્મળે ફીળુ થતો સુધાંશુ વધતો સંપૂર્ણ બિંબે પુનઃ,
કાળો વાદળ દાર અંદિત બન્યાં આ હેમદેવો વડે,
સાને શાવ નિરાસ ? ઇશ્વરકૃપા સરકમળી સાંપડે.

ડૉ. હોમી જે. ભાભા

વધુમાં વધુ શ્રમે ઓછામાં ઓછી કીર્તિ એ કેહ શ્રેયમાં
મળતી હોય તો તે વિજ્ઞાનના. અનેક વિજ્ઞાનીઓ લુપ્તગતિ
આદે પહોંચ્યા છતાં પણ કીર્તિની યશસ્વતીથી વંચિત રહ્યા
હોય છે, ભયારે કેટલાકનું તો મરણોત્તર જ કીર્તિશાલિ થાય છે.
એવી એ કીર્તિવંચિત જમાવમાં બત્રીસ જ વર્ષની

વય હંડનની સૈયલ સોસાયેટીના ફેશો ચૂંટાવાની દર્પા-
પાત કીર્તિ સંપાદન કરી હોનાર આપણા તકશુ પારસી
વિજ્ઞાની શ્રી હોમી જે. ભાભા રાષ્ટ્રાત્મિક જ આપણી નિજાસા
અને પ્રેરણાના પાત બની રહે છે. કલકત્તા યુનિવર્સિટીના
આગેવળથી ઇ. ૧૯૪૦ના ડીસેમ્બરમાં એમણે ટ્રસ્ટી શૈક્ષિક
આયોગના આગ્રીને વિજ્ઞાનજન્યમાં સમાનિત સ્થાન પ્રાપ્ત
કરેલું. એ ઓળખાણમાં ઉપરેન્દ્રીય ભૌતિકશાસ્ત્ર (nuclear
physics), પૃથ્વીના અંબુકક્ષિત્રમાં વિદ્યુત્તણુઓની ગતિનો
રસમરનો સિદ્ધાંત, વૈશ્વપ્રસારણુ યોદ્ધે અનેક વિષે બાળતાનો
ઉદાપાદ કરી, હંડનની સૈયલ સોસાયેટીને એમણે મેસ-
લાવેલા મેસનના સિદ્ધાંતની (theory of meson-મે
મેસન્સ અભ્યાર પહેતાં બારે વિદ્યુત્તણુના ખોટા નામે
જાણખાતા એની) ખણુ રસપ્રદ અર્થાં કરેલી, અને એ સિદ્ધાંત
પર તાત્કાલિકમાં હંડનની સૈયલ સોસાયેટીએ પોતાની ફેશો-
સિય શ્રી બાબાને એનાયત કરી એમની ધરતરી કારકીર્તિ-
માં આર ઉમેરે કર્યાં છે.

વૈશ્વકિરણ તથા તાત્ત્વિક આણુકોની પ્રકૃતિ પર પ્રકાશ
પાડનાર આ યુવાન ડૉ. હોમી જે. ભાભાને જન્મ મુળાદર્શમાં
ઇ. ૧૯૦૯ના ઓક્ટોબરની ૩૦મી તારીખે થયેલો. એમના
પિતામહ ત્રીસ વર્ષે સુધી રહેસુર રાજ્યના ડિરેક્ટર ઓફ
પબ્લિક હન્ડેફેક્શન રહેલા અને એમના પિતા શ્રી જે.
એચ. ભાભા બ્રિટીશરની ડિફેન્સ વિજ્ઞાનસંસ્થામાં આજ પણ
તાતા પ્રતિનિધિ તરીકે વિરાજે છે.

મુળદર્શમાં વિદ્યાર્થીજીવનની ઉત્તમવલ કારકીર્તિ પછી
સત્તર વર્ષની વયે કેરિબ્રજ જઈ પહેલા વર્ષમાં મેથેમેટિક્સ
ટ્રાઈપોસ ખેડે ૧, તથા ૧૯૩૦માં મિલિટલ ટ્રાઈપોસ ખેડે ૨
લઈ તે પહેલા વર્ષમાં આળ્યા. ઇ. ૧૯૨૬ના વર્ષેમમાં ૨૫

મુકામે પ્રિન્સિપલ હાઈસકૂલ વડોદરામાં એનિજીનીયરિંગ એપ્રેન્ડિસસ તરીકે એમણે કામ કરેલું.

ઈ. ૧૯૩૦માં રંગાલ જ્યાં પછી આશાએ વિદ્યાધો-
ત્તવનની શરૂઆતથી જ પોતાને જેનો સહનો વાદ રહેલો
એ શાખિનિક બોલિંગસાથના ગંભીર અભ્યાસ અદરવાસો
નિર્ણય કર્યો અને પી. એ. એમ. ડિગ્રી તથા એન. એડ.
ગ્રેડ એ એ પ્રોફેસર પાસે રહી એનો અભ્યાસ કર્યો.
દરમિયાનમાં એને સિમ્લરજિલ્લા એમને મળી રહેલી એ
ફેરવાની ભાગ્યે જ જરૂર છે. ૧૯૩૨માં રાકડ ઝાંઝ પ્રવાસી
અભ્યાસી તરીકે તેમની પસંદગી કરવામાં આવી અને એ
વર્ષે ત્રિશ્ચ મુકામે પ્રખ્યાત પ્રોફેસર ઇલેક્ટ્રીક પાઠશીના હાથ
નીચે અને ઈ. ૧૯૩૩-૩૪માં રોમમાં પ્રોફેસર ઈ. ઈર્મીના
હાથ નીચે, સુરેન્દ્રમાં પ્રોફેસર એચ. એ. કેમર્સના સહાયક
તરીકે અને ૧૯૩૬-૩૭માં કોપનહાગનમાં પ્રોફેસર નીકોલ
કોરના હાથ નીચે એમણે કામ કર્યું.

આચાર પહેલાં ઈ. ૧૯૩૫માં આઈરેલેન્ડનું અભ્યાસ-
જીવન તે એમણે મેળવી જ હતી, પરંતુ ઈ. ૧૯૩૩માં
'મેટ્રિકિયન ઝાંઝ થી એન્જીનીયરિંગ ઝાંઝ ૧૯૪૧'ની પસંદગી
નીચે રહેવાનું એમણે પ્રાપ્ત કરી છે, જે પ્રાપ્તિ
માટે આગળથી નીચેના એ પહેલા જ હિસ્ટી છે.

ઈ. ૧૯૩૫થી ૧૯૩૬ સુધી તુરિ જુરી વિદ્યાપીઠમાં એ
જ્યાંખ્યાનો આપતા રહેલા ઈ. ૧૯૩૬માં સેલ્લ કોલેજમાં
પણ પ્રો. બ્રેકેટની માર્ગદર્શનમાંની સંભાળમાં રેસિડેન્સ
એમેના સંસ્થાપન માટે માન્ડ ફરમાંથી નાણાં આપી તેમને
દેખ્યા હતા પરંતુ ૧૯૩૬માં અહીં રહ્યા આવવા એ
આવ્યા ત્યાં પાસવથી મુલ્ક બગલાં એ પાછા ઇંગ્લેન્ડ ન કરી
શક્યા અને અત્યારે ડેનમાર્કની હિંદી વિદ્યાસંસ્થામાં
પોતાનું સંસ્થાપનકાર્ય આગળ ચલાવી રહ્યા છે.

આ દેશ અદેવાન પરથી પણ ફેરવું તે જાણીઆવશે
કે શ્રીજાના આજના વિદ્વાન જીવનમાં પ્રથમ કરના પ્રકાર-
માન તમામ તારીખના નિઠરના પરિવર્તમાં આવે મુકા છે
અને સર્વેન એમનો પુરસ્કાર થયો છે; એટલું જ નહિ પણ
ક્રીતિગોદિરમાં પે એમનો આકર્ષક પ્રયેશ વધી જશે પણ
એકેકે ઉદ્ભૂત એ મારિરનું એમણે ભતે જ નિર્માણ કર્યું છે.

વિદ્વાન સિવાય એમનો અન્યત્ર કોઈ ચિત્રકામો છે,
અને એવો અલોકનવા ઉપરનું રચનમિનાં નેચરવિદ્યાન
અને મુશોખનો પણ એમણે બહુ કર્યો છે. —જ્યોત્સક લખે

વસ્તીગણતરીનો ઇતિહાસ

વસ્તીગણતરી પ્રથમ માનવ સંસ્કૃતિ જેટલી જ પ્રાચીન
છે. એશિયામાં ઈ.સ. પૂર્વે ૨,૦૦૦માં નિર્ધારિત વસ્તી-
ગણતરી કરવામાં આવી હતી. એ ગણતરી માત્ર વસ્તીની જ
નહિ, પરંતુ એનીવાસીના કુલપતની તથા જનાવસ્તીની પણ
કરવામાં આવી.

પ્રાચીન ઇરાનમાં દરેક પ્રાંતમાંથી ફરશી ખેડવી લેવી
ને નક્કી કરવા વસ્તીગણતરી થતી. ચીનમાં પણ પ્રાચીન
કાળમાં દર માટે વસ્તીગણતરી કરવામાં આવી. અને પુરા-
તન ઇન્જિનમાં તો દરેક બ્યક્તિનો ધંધો શોધી કાઢવા માટે
ગણતરી કરવામાં આવી; કે જેથી 'બીતીની દખરેખને મદદ
મળે તથા જીવનનિર્વાહમાં હલકાં સાધનોને પ્રોત્સાહન મળે.'

પણ વસ્તીગણતરી નિર્ધારિત રૂપમાં તો સૌપહેલી ઈ.સ.
પૂર્વે ૫૮૫માં રોમમાં કરવામાં આવી હતી. તેણે એવો
સાધારે પસાર કર્યો કે દર પાંચ વર્ષે એક વખત ઇટલીની
વસ્તીગણતરી દરેક બ્યક્તિની માનવિલક્ષણ સાથે થવી જોઈએ.

પ્રાચીન દિંદમાં ઈ.સ. પૂર્વે લગભગ ૩૦૦માં ચંદ્રગુપ્તના
સમયમાં વસ્તીગણતરી નિર્ધારિત પ્રથા હતી. મૌર્ય સામ્રા-
જ્યમાં દરેક પુરુષ તથા સ્ત્રીનાં 'જાતિ, યોગ, તામ, ધંધો,
આવક તથા ખર્ચની નોંધ થતી.

ઇંગ્લેન્ડના વિરેતા વિલિયમની 'ફર્સ્ટ બુક' વસ્તી
ગણતરીના સીધા પરિણામરૂપ જ હતી. તેના અધિકારીએએ
૧૦૮૫માં તે તૈયાર કરી તેમાં સોસા, તેમની માનવિલક્ષણ
તથા પોતે અનેના ઇંગ્લેન્ડના ભાગમાં તેમના ભાગવદાની
જગીરની નોંધ કરવામાં આવી હતી.

અર્વાચીન વસ્તીગણતરી સૌપ્રથમ ફ્રેન્ચ સંસ્થાન 'ન્યુ
કાન્ન' (આચારના કનેડા)માં ૧૬૬૫માં કરવામાં આવેલી.
મેટ્રિકિયનની વાર્ષિક વસ્તીગણતરી માટે ત્યારે ૧૭૫૬માં
કાયદાનું બિલ હાથપ કરવામાં આવ્યું ત્યારે આખા દેશમાં
વિરોધ ભૂરો. કેટલાકેએ તે એવી આપાદી કરી કે તેથી
આવી પ્રજામાં કોઈ કપટપ કારી નીકળશે? તેને આમ
સમામાંથી તે બિલ પસાર થયું, પણ અમીર સખામાં તે
ગ્રીક યુધ્ધ: પણ છેક ઈ.સ. ૧૮૦૦માં વસ્તીગણતરી માટે
પાલકિન્દમાં બિલ કાયદામાં આવતાં તે કાયદાતરીકે પસાર
થયું. તે પછીના વર્ષના માગે મહિનામાં ઇંગ્લેન્ડમાં પહેલી
વસ્તીગણતરી કરવામાં આવી. તેમાં બ્યક્તિએ, કુટુંબ તથા
ધરોની નોંધ કરવામાં આવી હતી. ૧૮૭૧માં વસ્તીગણતરીનો
વિસ્થાર આખા બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં કરવામાં આવ્યો. તે પછી
દર દસકે આખા સામાજ્યમાં વસ્તીગણતરી કરવામાં આવે છે.

દિંદમાં પહેલી વસ્તીગણતરી ૧૮૮૧માં કરવામાં આવી
હતી. જોપાલ તથા કશ્મીર સિવાય તેમાં આખા દિંદમાં
સમાવેશ કર્યો હતો. ૧૮૮૧ પહેલાં ૧૮૫૬માં પણ દિંદમાં
સમાવેશ કર્યો હતો. ૧૮૮૧ પહેલાં ૧૮૫૬માં પણ દિંદમાં
એકત્રારાએએએ વસ્તીગણતરી કરી, પરંતુ તે માત્ર પ્રાંતિક
સરકારેએ જ કરેલી.

અમેરિકામાં યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની ફેરસ સરકાર ૧૭૯૦
થી શરૂ કરીને દર દસ વર્ષે વસ્તીગણતરી કરે છે. છેલ્લે
૧૯૪૦ના એપ્રિલમાં ૧,૨૦,૦૦૦ ગણતરીકારેએ વસ્તીગણતરી
કરીને ત્યાંની વિગતવાર નોંધ તૈયાર કરી છે. એ દેશમાં
વસ્તીગણતરીનું કામ બહુ વ્યાપક તથા ચોક્કસીતર છે. પહેલે

પાના પ્રાંતોમાં તદન અંગત બાળતોનો જણ સમાવેશ થાય છે, વૌશિંગટની સીએએ તો એવા પ્રાંતોના જવાબ આપવા કરતાં બેઠમાં જવું વધારે પ્રસંદ કર્યું હતું તેમજે વચ્ચે લીધેલા એક પ્રશ્ન એવા હતા કે 'તમને કેટલાં બાળકો જન્મ્યાં છે?' પુરૂષ તથા સ્ત્રીઓ-બંને-ને અપૂરવતો બીજો પ્રશ્ન એ હતો કે 'જ્યાં વર્ષમાં તમે કેટલા પેસા કમાયા છે?'

સાહેબીએને અદાર મુખ્ય પ્રાંતો પૃથ્વીમાં આવતા હતા. તેના જવાબ તેઓએ પંદર મિનિટમાં આપવા તેથી આશા રાખવામાં આવી હતી. એક પ્રશ્ન 'અંજન વર્ષન'નો હતો, અને તેમાં પાતાની ભત્રિ અથવા રંગ જણાવવો પડતો હતો. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં ધણી ભત્રિયાનું ચિત્રણ દોવાથી આ પ્રશ્નના બીજા સંજિભાગ પાડવામાં આવ્યા હતા.

ધર સંબંધી પ્રશ્ન વધારે ચર્ચવાલાબદેથી હતો. આ સંબંધના એવાંસ પ્રાંતોમાં નજીવીદાર પૂછતા કે 'ફરનિયર તમને માસિકીનું છે કે બાંહે છે?' 'ધર શેનું બનાવ્યું છે? તેમાં સમાવેશભરી જરૂર છે કે કેમ?' 'તેમાં કેટલાં ફોટ છે કે કેમ?' વગેરે. એ વસ્તીચત્રીને અંગે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સને એક કરોડ ને ત્રીસ લાખ વીડનું ખર્ચ થયું છે.

—હારાસાક માનસિક ક્ષમદાર

વાંસ—ભવાનનું સર્વતોષુપી છવનસાધન

ભવાનમાં વાસ (બાસ્કુ)નું સ્થાન એટલું જ્યાપક છે કે તેના વિનાનું ભવાનીજ છવન જ કંપર્વ મુશ્કેલ છે. આ ખડતલ વનરપતિના એટલા નાનાવિધ કુપયોગ ત્યાંના છવનમાં, ધરવખરીમાં અને ખોશકમાં થાય છે કે કુદરતની એ માનવભવને આશુભોક્ષી બક્ષિસ બની રહી છે.

જરીજ લોકોનાં ધર તો ભલે આખાં ને આખાં જ વાંસનાં બનેલાં હોય છે. અને ત્યાંના વાંસ પશુ કેટલી વિવિધ ભત તથા કદનાં ધરના યાંત્રણ બને તેટલા પહેલાં વાંસ પશુ ત્યાં થાય છે. ચીરદા વાંસના અંજાકા જમીનમાં ફોલતબિને બિહાવવામાં તથા કાપરામાં પીટકી અને વજાઓની જગ્યાએ વપરાય છે. નાની સીરીઓ અને છાંદેઓને મૂંથીને ચીરદાની રીવાજો બનાવાય છે.

પશુ ધરની જ વાત ક્યોં કરીએ? નીસરદીઓ બાંધવામાં, ખેતીવાડીનાં સાધનો બનાવવામાં, વાડો બનાવવામાં, વડાબુના કુલાવુંગ માટે અને નાનામોટા પૂત મુહાં બાંધવામાં પશુ વાંસ જ વપરાય છે. વાંસની નાની પાતળી ભતમાંથી બંન્જીઓ, છત્રીના હાથો ને સળિયા, પીઠીઓ અને કંઠેમાં, તેમજ દાળડીઓ, સાદકીઓ, પંદરા, આદિ અનેક ધરવખરીની નાનાવિધ સીજો બનાવાય છે.

વાંસની છવની પાતળી છાંદેઓમાંથી ફર્નિચર, ટાપ-લીઓ વગેરે બને છે. તેના અંદરના જર્મને પડાજી, ચંદીને તેના માવામાંથી કાચી ભતના કાજળ બનાવાય છે, અને આ દહ અપૂરે હોય તેમ વાંસનો કુપયોગ ખાવામાં પણ કરાય છે. તેની કૂળી કૂં પછે ફૂટી હોય ત્યારે કાપી કાઢ તેનું અગાલું કે કચુંબર કરવામાં આવે છે અને વાંસનાં બી યોખાને જાહેલે ખોશક તરીકે પ્રુષ્ટી વપરાય છે, ભવાનમાં તે એક માનવજ છે કે જ્યારે યોખાનો પાક પૂરો નથી ભતરતો ત્યારે કુદરતીરિતે જ વાંસનો પાક મળકાળાયે ભતરે છે અને આને ત્યાંની પ્રજા ઉધરી ફૂવા એળે છે.

હીલિયમ

આ વાયુનું કદબધકાન અને શોષ રસાયણશાસ્ત્રના દિગ્દાસમાં સીધી વાયુ રસાયણ પ્રકરણોના કંઠેરી કરે છે.

આ વાયુ પહેલાં 'હેબીયો' નવ ક્રોડ માર્લ ક્રો-ચુર્ચની કિનારી પર ૧૮૬૮ના ચુર્ચમદમુ વખતે વિદ્યામાંથી વેજાનિકાએ પહેલી જ વાર ચુર્ચના Chromosphere પર રેપરેક્ટરોપ માંડ્યું, અને આ વાયુની નવી પીળી કીટી દેખાઈ. રોડિયમ ખાતુ પશુ અથવા જ પીળી કીટીએ આવે છે, એટલે થોડા વખત તો એ રોડિયમ તરીકે રહ્યો. પશુ રોડિયમ અને ક્રોડકરે તેને નવી ધાતુ તરીકે સાબિત કરી હીલિયમનાં આપ્યું (Helios એટલે સૂર્ય). ત્યાર પછી; પૂરેથી પર વાયુ છે એમ સોધ્યું સર રામ્સેએ. ૧૮૯૪માં સર રામ્સે અને ક્રોડે રેલેએ વાતાવરણમાંથી આર્ગોન વાયુની શોધ કરી. અમેરિકાના બ્રાન્ડરન. સીલિયે-બ્રાન્ડે કેટલાક પોષ્ટોને ગ્રમ કરવાથી એક વાયુ મેળવ્યા હતા. તેને તે નવવાયુ ધારતા હતા. રામ્સેને થયું કે આ વાયુ કદાચ આર્ગોન ચલુ હોય. તે વાયુ મેળાવી ન્યૂટ્રોન-કોપની નજીમાં ખૂટતો કરી પેટી પીળી કીટી દેખાઈ. આ થઈ પૂરેથી પરના હીલિયમની શોધ.

ત્યાર બાદ આ વાયુનું કદબદલાન, ડેરિવેશિયલ્સ પદાર્થોની શોધમાં ગાદાગ ક્યારે જેટલું જ વામ કદનાર સોડીએ શોધું. ૧૮૦૩માં તેણે શોધી કાઢ્યું કે ડેરિવેશનનું ન્યારે સીસામાં ક્ષાંતર શ્વ કણ દોષ છે ત્યારે આ વાયુને હદ્યવ થાય છે.

બાલું મૂળતત્ત્વમાં આ લીક્ષિયમ, આર્ગન અને એથા બીજા ત્રણ વાયુઓના ગુણરોપ સીધી વધારે વિચિત્ર છે. આ પાંચ વાયુઓને બાકીના બધાં મૂળતત્ત્વો પ્રત્યે રેર છે. અંદરઅંદર પણ એ 'હોલ' એકબીજા સાથે અગ્નિ નથી. ન્યારે બીજાં મૂળતત્ત્વો એકબીજાના સંયોગથી અસંખ્ય પદાર્થોના રૂપમાં ગાનવલતને ઉપયોગી નીવડેલાં છે ત્યારે આ પાંચ વાયુઓ અત્યારે સુધી આપણા હોલ કુષયોગમાં નહિ આવેલા. રસાયણશાસ્ત્ર તેઓને બીજા તત્ત્વો સાથે સંબંધ બાંધવા ખૂબ લક્ષણાવી, જેવડે લાગાર થઈ તેમને Inert Gases એવું નામ આપી પડતાં મૂક્યાં; પણ આ Inert હોવાનાં મુખ્યને લીધે જ તેઓ આધુક આસ વપરાશમાં આવવા લાગ્યા છે. લીક્ષિયમનો એક ઉપયોગ મઠ લાઈટમાં શરૂ થયા. દલાઈ યાનેમાં લાઈટોજનને બદલી લીક્ષિયમ બરાવાનું શરૂ થયું. આ વાયુ સળગી શકતો ન હોવાથી આ ઉપયોગે દલાઈ યાનના કેન્દ્રમાં રતા આક્રમકોને પણ ઓછા કરી નાખ્યા છે. વાયુબદેલી કોમળીમાંના સૂક્ષ્મ કણાણોમાંથી લાઈટોજન કે અડધી ગીલગી વ્યય છે તે કરતાં લીક્ષિયમ અડધી જ અડધે નીડળી શરૂ છે.

ફરક વાયુને ઠંડો કરવાથી અને સાથે કણાણ આવવાથી તે પ્રવાહી થઈ જાય છે. આ પ્રવાહીને વધારે ઠંડું કરવાથી તે ધન પદાર્થ થઈ જાય છે. લીક્ષિયમ શોધાયા પછી વર્ષો સુધી તે પ્રવાહી થઈ કાંઈક નહિ ૧૯૦૮માં કિયર-લીમ જોન્સે તેને પ્રવાહી બનાવ્યો. મયા જ દાયકામાં તે ધન પદાર્થ બની શક્યો.

શીટોપ્લુતાના વિજ્ઞાનમાં તે લીક્ષિયમે ધબ્બી કાવિ કરી છે. બરફની ઉષ્ણતા કરતાં પણ ૨૭૩° (નીચે) absolute Zero) ઘન્ય ગુણનામાં આવે છે. આ ઘન્ય ઉષ્ણતાએ ફરક પદાર્થના વિશિષ્ટ ગુણરોપો વાશ પામે છે. આ ઘન્ય પર જઈ શકવાના પ્રયત્નોમાં લીક્ષિયમે અવરથનો બાજ બજાવ્યો છે. બધા પદાર્થોમાં લીક્ષિયમનું Melting point (ધનમાંથી પ્રવાહી બની જવાની ઉષ્ણતા) સીધી એણું છે.

—જયન્ત અમીઆ

અમેરિકાનું સાર્વભૌમ કલાકેન્દ્ર

ઈ. ૧૬૩૧ના ઉનાળાના એક દિવસે અમેરિકામાં વોશિંગ્ટનના મેટેટરી એક ટ્રેડરી એન્ટ્રુયુ. મેલનના મુનીમનો 'ડેસીક્રેન રમકડાં' સાથેજ આફ્રિકાનો ફોલ છે. એનમાં એ વખતે રહેલા એક અમેરિકન મિત્રે તે કંઈક દેવો કે શાવ આફ્રિકાનો દયા ના પરદર મવાથી એક અમીર કુટુંબ

ગોમાનું પ્રખ્યાત ચિત્ર તેજા ગાયે છે. મુલક બદાર મોકલવાની રત્ન દેખાતા સરકાર પાસેથી મગી રાકો; પણ મુલકથી એક જ દની કે એ તે દેશ બદાર કાઢતું હોય તો તે જ દિવસે તેને રહીમ પર ગદાની હેવું જોઈએ.

મિ. મેલને તે ચિત્ર જોયું હતું. તેને ખબર હતી કે ચિત્રકાર ગોમાની તે એક મદાન હતી દની. પરા અદભૂત કદમાં આફ્રિકા ચોતેતું ને એક અદ્ભુત પેટું દડુ. એક કલાકમાં મિ. મેલને આફ્રિકાને દેશીક્રેન આપ્યા અને ખરીદી મંદુર કરી. તેની કિમત લગભગ ૪ આંકડાની થી દની.

આખો આઠકોટિક મદાસામર પાર કરીને દેશન અને અમેરિકા વચ્ચે રમકડાં રહેલી એ ટેલિફોન સંવિધ એક મોંઘાવાત બીના બની. ગોમાની ખબર કલાકેન અમેરિકાની માલિકીમાં ગઈ.

ત્યાર પછી ૧૬૩૭ના માર્ચની ૧૬મીએ મિ. મેલને પોતાનો ખાનગી ચિત્રમણક વોશિંગ્ટનની મેડનલ એકેડમીને અર્પણ કર્યો ત્યારે ટેલિફોન કંપનિએ તેને વધાવી દેતાં કહ્યું કે આવો સર્વોચ્ચ સંમદ બેઠા આપીને મિ. મેલને પ્રભુને સંમૂલિના પ્રથમ પદે મુકાવી છે. એ ચિત્રે લોકાવવાનું એક ખાસ મદાન વોશિંગ્ટનમાં હોલ ફોર્ડ ડેલરનું યો.

૧૮૨૪માં મિ. મેલન ૪૭ વર્ષના અને નેના બની ચિત્ર દેવો કહે ૩૭ વર્ષના હતા ત્યારે તેઓ પિતૃસળવંતમાં કહામના પગલિને આગળ પધી રતા દત્ત. એ વેળા એક લાંબી સદેશ-આદ બોલવાના અને સાથે મુદ્રેણ લેપડયા અને બધા દેશોની કનમ કલાકૃતિઓ ધરાઈપરખતે લોક નાખી. તે વખતે તેમને વિચાર આવેલો કે આપણા દેશમાં આવી મુંદરનાનું દગ્ગ કરવનાર કઈક હોવું જોઈએ. એની ધમગમાં એકગિમ ખરીદવામાં તેમણે દલાર ડોલર ખરીદી પણ નાખ્યા, પણ પેર પહોંચ્યા ત્યારે વલ્લુદારોએ કહ્યું કે તેમાં ખાટપ નથી. 'કે નહિ' કરી બંને તુરત ધામ પર ચડી ગયા, પણ પાતાનું નવન સિદ્ધ કરવા ધીમેધીમે સરસ ચિત્રો ખરીદવા લા. ૧૮૨૬માં મિ. દેવો કહે મુમ્મરી ગયા. તેમણે પોતાનો કલાકેન દન્યુ હોર્ક નવરને બેઠા કર્યા. તેમાં તે પછી ખૂબ વધારો કરી આને સરસ ચિત્રાલય હવું કરવામાં આવ્યું છે.

મિ. મેલને ૬૨ વર્ષે પાતાની સમૂહિ વધારવા માંડી. તેમણે ખરીદવામાં બહુ પાછા નવર રાખી દની. મેરા નામ પર કંઈ જ ખરીદતું નહિ. પણ ત્રણ સિદ્ધાંતો પરા પાર બની વીર થી: (૧) ચિત્રમાં અલપાકાણુ ઓઈરફોઈન હોવું જોઈએ; (૨) તેના કતાંની તે સર્વોચ્ચ હિત હોવી જોઈએ, ખીજા બેરની ન થાં; (૩) અને તે કાયદો મસાદા ખમી રહે બની મારી લાલતમાં હોવી જોઈએ. આ મારનું તેમણે ચિત્રોની ખરીદી વખતે જરાય મોલું પડવાનીધનદોનું.

તેણે ખરીદિલુ રાઈલનું આદળા મેરાના ગમનું વેર જ ચિત્ર દત્ત લાખ રાઈલની જે વધારે રિપાઈ છે. તેનું બેઠ

ફરેશાં ૫૨ ચિત્રો બધાં મળી ૬૦થી૭૦ લાખ ટોલરનાં થાય છે. આ ચિત્રો આઠમાં ત્યારે રટીમરેમાં તેની આસપાસ ચોખીદારો બરી બંદુકે પહેરે બરતા.

આ ચિત્રાલયના મકાનની જગ્યા મિ. મેક્લને પોતે જ પસંદ કરી અને સંરનના એલથી તરીકેની કામગીરીમાંથી ફારફ થયા બાદ યુરોપ આખો ફરીને મકાનના સ્વરૂપનો ખ્યાલ તૈયાર કર્યો. કેટલાય પ્રસિદ્ધ રમપતિઓ પાસે નકશા કરાગ્યા અને છેવટે વર્ષોભૂતા મિત્ર લૉન રસેલ પોપને તે કામ સોંપ્યું. ચિત્રો પ્રલને આપતાં સરકાર પાસે મિ. મેક્લને શરત મૂકી છે કે ચિત્રાલય પર પોતાનું નામ નોંધાય, પણ તેને 'નૅશનલ પ્રૅસીડી ઓફ આર્ટ્સ' કહેવું. ખમે તે પ્રબલજનને તે જીવાનો હક કોનો નોંધે, -અસખન જરૂરી નિયમો સાથે.

પરંતુ મિ. મેક્લને એ સમયે તેમા કોઇપણે એવા પાત્રના નહિ. પોતાની બાવનાનુસાર થએલું એ મકાન પૂરું થાય તે પહેલાં ૧૯૩૭માં તે ગુજરી ગયા. ગાત્ર એટલે સંતોષ કે તેમના છવનનું મકાન સ્વચ્છ સ્વચ્છ પાત્રનું હતું. મકાનના સર્જક મિ. લૉન રસેલ પોપ પણ બીજે જ દિવસે ગુજરી ગયા. અમેરિકાનું પાટવનર આ ચિત્રસંગ્રહથી સાર્વ-ભોમ કલાકેન્દ્રનું ચાન પાત્રનું છે. તેના દ્યોતજમાં મેટ્ટુ પ્રેક્ષક-ગ્રહ છે. ત્યાં ચિત્રકલાના ઇતિહાસ પર સચિત્ર આખ્યાન-માળાઓ બપાય છે. બીજામા મેટ્ટુ કલાપ્રેક્ષક છે અને અસંખ્ય કલાકૃતિઓના અસર ફોટોગ્રાફોનો મોટો સંગ્રહ છે. એક માણસે નિર્નર્વ યથ પોતાના નામોદ્યેષ વનર આવેા સંગ્રહ પ્રલને ભેટ આપ્યો તેની અસરથી પ્રસાદ બાળ પણ સમૃદ્ધ સંગ્રહકોએ તેમાં ફાળો આપવા કહારતા દાખવી છે. ન્યૂ યાર્કના સૈમ્યુઅલ કેસ નામના ગૃહસ્થે ૭૫ અસર છદાવિધન કલાકૃતિઓ ભેટ ધરી હીધી છે. તે પ્રથમ એક ગાળાશિક્ષક હતા, પણ પછી રંગરનીની કુદાન કરી તેમાંથી વધારી ૨૪૦ મંદારની આખી દાર એક કાઢેથી બીજા દાંકા સુધી નાખી. પોતાની એ સમૃદ્ધિનો ઉત્તમ ફાળો આ રીતે પ્રલને આપી છવન ધન્ય ચાનું.

(નૅશનલ જર્નલ - મૅચીન કચરશી)

વૃદ્ધારોપણનો મહિમા

આ અંકને ૧૭૩મે પાને અપેક્ષું 'વૃદ્ધારોપણનો મહિમા' વાળું ચિત્ર એ વિષયનો દ્વંકામાં પણ સૌંસરો ઊતરી નવ્ય એવા ખ્યાલ આપે છે. જંગલોના દેશને કેટલા અચ્છિત ફાયદા છે તે ફરીફરીને પ્રલની સમજમાં કાવવાની જરૂર છે. જંગલો પરાસાને ખંધી લાવે છે; જંગલો પ્રલને બજાતણ પૂરું પાડે છે અને જમીનને કાસરો બનાવે છે, જે રસાયણો અને ઝેસ બનાવવા કામ લાગે છે; જંગલો વર્ષાનાં પૂરને પી નધ્ય છે અને તેને ખાળે છે. જંગલો ટોરને માટે ચરાણ અને ધાત્રચાંદો તથા હમારતો અને દર્નિયરો માટે શાકું પૂરું પાડે છે એ તો સર્વવિદિત વાત છે યુલ્લિપ્સ્ટ.

રબર અને વાંસનાં જંગલો દેશમાં હોય તો તેમાંથી ચોલર, વીજળી, રસાયણો અને કામગીરી બનાવટનું ઉત્પન્ન થયે. કોઈપણ મામની જમીનના ૩૦મે ભાગ જંગલ માટે જો ફાજલ પાડવામાં આવે તો ત્રણ વર્ષમાં એ મામને બજાતણની ખાટ ન ખો એવું જંગલ બને અને આ બધું છતાં જંગલનો એક એકરનો અર્થ માત્ર ૩૧. ૨૭ આવે.

તમે બહો છો ?

૧૧ -ટોમોઆફ એ શું છે ? . . ફેવરે ટૂંકની અતિ માધવાનું યંત્ર.

૧૨ માણસના લોહીનું વળન કેટલું ? . . જુદાજુદા માણસોનાં બંધારણ. અનુસાર થોડાપણો ફેર પડે છે, ૫૫ સરેરાશ ફરેક માણસના લોહીનું વળન તેના કુલ વળનનું ૬૬ હેઠલ છે.

૧૩ કલાકના ૧૦૦ ગાઈરની ગતિનાં મેટ્રોનિયા પર હવાનું દબાણ કેટલું હોય છે ? . . ફર મારસ કૂટ પથાસ પીંડનું.

૧૪ દુનિયામાં સોથી કોયે કયું સરોવર આવેલું છે ? . . તિબેટનું આન્કલ્કચીન સરોવર ૧૬,૬૦૦ ફૂટ પર આવેલું છે. ત્યાર પછીના રથાને ૧૨,૫૦૦ ફૂટ પર આવેલું ફિલિપ્ અમેરિકાનું સોથી મેટ્ટુ સરોવર ટીટીકાકા આવે.

૧૫ થોરો વધુમાં વધુ ફેરથી ઠંડપે ઠોડી રહે ? . . એપ્સમના ૧ માર્ડન, ૪ ફ્લોગ, મંરક વારનો ઠળી ફાસ્ટ એક શરતી થીકાએ ર મિનીટ, ૩૬ સેકન્ડમાં પૂરો ફેરો નોંધાયા છે.

બ્યારજના શિક્ષક : જે વસ્તુનો તમે વિચાર કરી શકો પણ તમે તેને અટકી શકો નહિ તે વસ્તુને બાવવાયક નામ તરીકે જોળખવાય. સમજ્યા ? હવે એવા એક નામનો દાખલો આપો નેહ.

બરકએલો છાકરો બંબીરતા પૂર્વક બોલી શકેયો : શાલોળ વપાવેલો લોહાનો સળીઓ, સાહેબ ! (નિ. હે)

એક હોરત : (મોટરથી જમગાએલો મિત્રને) -હલ્લુ આ પાટો દ્યાં સુધી બાંધવો પડશે ?

બીજો હોરત : એ બાવતમાં બહુ ચતમેહ છે. પહેલો હોરત : તે કેમ ?

બીજો હોરત : ગારો કાકાર કહે છે એ આઠવાડિયાં બાંધવો પડશે, અને ગારો વગીર કહે છે એ મહિના !

સૅલીસીટર : 'તમે કહો છો તમે બજેલા નથી, ને બપા બપાળ તો કોઈ બજેલા માણસ જેવા ચબરાક આપો છો.' 'કોઈ પણ મૂર્ખ માણસને એવું જ લાગવાનું.'

શિક્ષક : તમારા કરતાં નાના છાકરોને મારતાં તમને શરમ આવતી એહછે. ત્યારે તમે મોટા મરો ત્યાં તમે શું થવાની આરાસ રાઓ છો ?

• મોહન : 'શિક્ષક, સંતોષ.

આ મહિનો (મે) ઇતિહાસમાં

તા. ૧ એપ્રિલ નિબંધકાર જોશીદે ઐતિ-
હાસનો જન્મ-ઈ. ૧૯૭૨.

તા. ૨ મોના સિસાના ચિત્રક અને
ધુરોપની આસાધારણ વિવૃતિ લીએ-
નાદો દા વિન્નીઓ જન્મ-ઈ. ૧૮૫૨.

તા. ૩ કોસેળરો જમાણકાણુ શોધી
કાઢ્યા-ઈ. ૧૪૬૪. એનું મૂળ નામ લલુઃ
Xaymaca (કઝાધમાકા), જેનો અર્થ
શાય પાણી અને કાકડાંની ભૂમિ.

તા. ૬ સરઘટ સાતમા એકપરનું
સાતના મોળા બારેઅપસાન-ઈ. ૧૯૧૦.

તા. ૧૦ બાળરે ક્રમ્મલીમ કોદીને
પાણીપતમાં છારાવ્યા-ઈ. ૧૫૨૬.

તા. ૧૪ રાણેશ્વરના નવતરે સિંહા-
વના જન્મક વિશ્વગિણ્યાત વિજ્ઞાની
આઇન્સ્ટાઇનનો જન્મ-ઈ. ૧૮૭૯.

તા. ૧૭ હુલ્લિશોધી મહાન દેવ્ય
લેખક હાંસીબાઈએનો જન્મ-ઈ. ૧૮૭૨.
એની સર્વોત્તમ હિત Under Fire છે.
૧૯૩૭માં એ અવસાન પામ્યો.

તા. ૨૪ કોપરનીકસનું અવસાન
-ઈ. ૧૫૪૩.

તા. ૨૫ અમેરિકન ફિલ્મકર્તા સાહિત્ય-
કાર ને કવિ એમર્સનનો જન્મ-ઈ. ૧૮૦૩.

આ માસની વિભૂતિ

કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

૧૮૬૧ના મેની ૬ઠ્ઠીએ કલકત્તામાં
જન્મ. હાલ દ્વારકાનાથ ટાગોરે રાજ્ય
રાજ્યોદ્ધારનારને સામાજિક સુધારણા
વગર બ્રહ્મોસમાજની રચનામાં સાથ
આપ્યો હતો તે મિત્ર હેન્રીનાથ તે
મદદપિત્ર કહેવાતા. માતા નાના મુખીને
મરી ગયેલાં. નિરાજોમાં એમને મોહનું
નહિ; છવતગાંથી જ એ બધું શીખ્યા.
પિતા સાથે જોડાયુર, અમુતયર ને દિ-
માલયની સરેરાશી એ વખતે માત્ર
પંદરની વયે કવિતાનો કલ્પ મળ્યો. મોઘ
'બાઈ' ન્યોતિરીન્દ્ર 'આરતી' સાહિત્ય
કાલતા તેમાં એ છપાવી. ૧૮૭૭માં
૮૦૨૯ ગયા ને ત્યાંથી પાગા આવી
૧૮ની વયે એક નાટક લખ્યું જે ખૂબ
કામિય મળ્યું. કાજ અરગમાં 'સાંતિ' ન

સંચીત 'અર્પિ' ના નાન' વચે લખાયાં.
એની મનીવચે એમના નામની (ન્યો-
તિરીન્દ્રના પત્ની) મુજરી જતાં એમના
કુમારછવતના ને પ્રસાસ કર મયે.
મિત્ર વિષાદમાં કુળી મળું. એમના
મુદ્દિદેમવગે પદેકો સુત ત્યારે મોડો ને
એમને ખાનસી' બદલે વાટકું, જેમાં
બીક કોઇબાપાઓ પળ કાચ દરીકાઈ
નાકરી શકે તેમાં કમળોનામ કાચો છે.
ત્યાર વગે નાટ્ય શ્રી શી શકે.

એની સાથેસાથ 'સાધના' સાહિત્ય
જન્મ્યું જેનો બેઠા બાપ પોતે લખતા.
૧૮૬૫માં એ બધ કરી રાજકીય ને
શિક્ષામૂની પ્રવૃત્તિમાં પ્રવચાન્યું ને
શાંતિનિકેતનની રચાવના કરી.

ત્રીસમી સદીના આરંભકાળે એમણે
નવલક્ષણ લખવા માંડી, જેમાં 'ગ્રોસ'
ને 'તીકા કળી' એ પદેકો પ્રસાદ છે.
૧૯૦૬માં એમણેમ ચળવતમાં એમણે
આપલે ને દેશદાત્રી સળવતાં કાચો
લખ્યાં, પણ જેના અગ્રાનક પ્રવેરયા
એવા જ હજ મળ ગયા. તે પછી જે
સાદિય લખતા તથા તેમાં બીતાં
જલિ પણ લખું. આ ચીત્તાંજલિએ જ
એમની કવિશક્તિને કળા મટાવ્યો.

૧૯૧૪માં નેએ કલંક ગયા ત્યારે
ત્યાંના વિજયલ કલકાર રૂપિન્દ્રછવતન-
ને મળ્યા. એમણે કવિશક્તિને કલકાર
ને જાહેના પત્રિકામાં અલ્યા. ચીતાં

જલિ અમેરિકામાં ગતરી. ૧૯૧૭ના નવે-
બદમાં તે માટે જાનનામી ને એક પુર-
સ્કાર મળ્યા ને સમીરનો કવિઆત્મા
ભારતીય મઠી વિશ્વાત્મા બન્યા. સર્વેત્ર
માનસાનત મળ્યાં કલકારા હુનિ-
વર્તિરીએ દોહરની ને નવકારે નાઈટની
કવાધિ આપી. પણ ૧૯૧૬માં જલિયાં-
વાલાના બનાવથી એમને એકલો મેળાવ
છેવળ્યો કે વાઇસરોયને કામળ લખી
નાઈટહૃદ વાળું મેળું.

૧૯૨૦માં એ પાંચમી વિદેશયાત્રા-
એ લેખકયા. એ તેના પુરોષ અને
અમેરિકામાં મળેલા પ્રાસાદને એમને
શાંતિનિકેતનમાં વિશ્વભારતીની રચા-
વના કવિની પ્રેરણા આ રી ને આમે-
વાનવિકેનેનાં બાંધાં બાંધાં બાંધાં
તરીકે વચન મેળવી ૧૯૨૧ના ડિસે-
મ્બરની ૨૩મીએ દો પ્રવેશના
શીલના વાધે તેનું કલકારન કસનું.
ત્યારથી એના વિકાસમાત્ર સાહિત્ય-
સર્જનમાં જ એ રચાવળ્યા રહે છે.
દસબાજ એમની ૮૦મી જન્મજયંતી
જનવાઈ ત્યારે નાંધીછળે મોકલકા
આશીર્વાદમાં આપલે પણ સરે મુશ-
લીએ કે દિદની એ વિરલ વિવૃતિ
૧૦૦ વર્ષે પૂર્ણ છેવે.

ભારતીય સંવતો

૧૮ લક્ષ્મણસેન સંવત

આ સંવત બેળાજના રોનવંશી ચાન
બદામજોરના પુત્ર લક્ષ્મણસેનના રા-
જ્યાભિકે (જન્મ)થી ચાલેલો મનાય
છે. દો. રાજેન્દ્રકાવ મિત્રને મળેલા
'રમુતિતત્ત્વામૃત' નામક દર્શનગ્રંથિત
પુસ્તકના એકાદશી શ્લોકે ૧૫૭૬, ચ. દો.
૪૬૪' લખેલું છે, જે ૫૨થી બંને નવરનું
અંકાર ૧૦૪૪ વર્ષ માની સાધ્ય, અનુલ-
ક્રમ 'આબરનામ'માં પણ કોટનું જ
અંતર જતાં છે ને દો. કાકડેને પત્ર
એ જ રીકાણું છે. આ સંવતનો પ્રચાર
પદેલાં બેળાજ, બિદાર ને મિથિલામાં
દેનો, પણ દવે માત્ર મિથિલામાં પોરે-
પરિણ રૂપ છે, ન્યાં માપ મુદિ ૧થી
તેના પ્રારંભ અનુવામાં આવે છે.

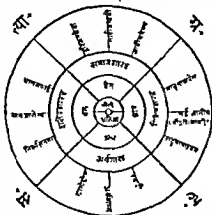
મિસરના શહેનશાહ સેથોઝનું અ-
ભિમાન વિજયને લીધે એટલી વધે
પડે છે કે પોતાનો રથ ધારાઓને બદલે
પોતાના મોંઠલિક રાત્રી પાસે ખેંચા-
વવા લાગ્યા. એક દિવસ એક રાત્રી વારં-
વાર રથના પેડા તરફ નીચા વળી જોવા
લાગ્યા. સેથોઝે કહ્યું: 'એ પેડાઓ શું
બરાશું છે તે ધારીધારીને જોવા કરે છે?'
જવાબ મળ્યો: 'હું મારા મનને દિશાઓ
આપું છું કે સૌથી નીચેનો આસ પળ
કરે. ફરતો સૌથી જલ્દી વટે છે.' સે-
થોઝે મર્મ સમજી એ કાગ ઝેડી દીધું.

અનેકાર્થી શબ્દ: કકેનાડછાંની
કોળી-સાંધી; કારો, બકારો; આંત-
રિક પીડા, આંતરખ; કકણી; એક
અધિ; એક કુપનિષદ.

કહેવતોના અર્થ: 'કાંઈકેઈ કરી ભલે
ને વેંક કહેવાયા' - માફ કરવા બળામાં
આસને કહ્યા બરાબરો ભગી લઈને તે
એક અતુર માણસે જાન ગાદી બદલ
કાઠી નાંખ્યા નેના અનુકરણમાં એક
મૂળ વેરે માફી ડોશીના બળામાં કકે
બરાબર ડોશીને જાત માફી રામકરણ
પડેવાડી રીધી, એવા કાળજી સાથે
કપડી કહેવત બાહ્ય મઠ છે. અધકરણ
જાન સાથે જગતોમાં માણું મારનારા-
ઓ માટે વ્યવસ્થા આ કહેવતને મળતી
બીજી: 'અધજાન ને અધિ લાભ',
'માવાળાને શેરડા ન ભલે ને માફ
વાળા પાની' વગેરે.

જનના સર્વ હેશાની એકસામકી
પાટોનો શુભાર માડા આર કરેડ
માય. એકદે અંદરશ જડ માણસ માટે
એક મોટર મઠ. આ સાડા આર કરેડ-
માંથી જળ કરેડ માડીઓ તો એકમા
અનેકિદા પાસે છે. ત્યાં દર પાંચ
માણસે એક મોટર વટે છે.

આપ ને હેડાં પડેલાં પોતાનો
શિકાર છપ્પો છે કે નહિ તેની તપાસ
કરે છે ને છવનો દોષ નો જખાય છે.

'તું ક્યાં જાઓ?'
'જરૂરીતાઓ.'
'હું? કેમ, તને કાંઈ મળ્યું
લગ્યું?'

અભિવ્યક્તિ

(૦+૧) + ૨ = ૨-૨
(૧+૨) + ૩ = ૩-૩
(૨+૩) + ૪ = ૪-૪
(૩+૪) + ૫ = ૫-૫
(૪+૫) + ૬ = ૬-૬
(૫+૬) + ૭ = ૭-૭
(૬+૭) + ૮ = ૮-૮
(૭+૮) + ૯ = ૯-૯
(૮+૯) + ૧૦ = ૧૦-૧૦
(૯+૧૦) + ૧૧ = ૧૧-૧૧

- કા. ધ. ઝોળી

સાંસમાં કરોજ સંદેશ સોખ
આપમાત માય છે.

જેવંદાં પડેલપડેલો સોનાનો
શિકો આકાશ તેની જે પડાવો લેતો.

(ફોટો: પ્રાણજ્ઞાન પટેલ)

ધરનાં જૂથાન મટિ સરખીરમાં દોડીવાળાઓ જરૂરનાં જૂથો દોડીમાં લઈને
ડીકો છે ને ધરધર તમા દોડીઓદોડીને ફરીને આપણાં જૂથાન બરી આપે છે.

નવચેતન

દર માસે

૧૦૦ પાનાનું

અનેક ચિત્રો સાથે

વિવિધ રસમય વાચન આપતું સર્વાંગસુંદર અને

અનોખું માસિક પત્ર

લખા: નવચેતન ઓફિસ ૨૫ પોલોક રોડ, કલકત્તા

પ્રાથમિક રૂ. ૬૪ અઠવાડિયામાં રૂ. ૭ દિવસવાર છૂટક નકલના ૦-૧૨-૦

દે. નં. ૩૧૯૭૫ નવું ઠેકાણું દે. અં. લોખ

નૃસિંહ લોજ

પ્રજ્ઞા રહેવા તથા જીવવાનું સુંદર સ્થાન.

૫૫૭૩/૭૬ હાલ બા. રોડ, હાટ, મુંબઈ

તદન લેટેસ્ટ

ફેશનની

જોર્જેટની

તથા

બનારસી

સાડીઓ

અને

કિનારીઓ

ના રૂપેક્ષ્યાલિસ્ટ

ધી હિન્દ સ્ટોર્સ

૨૧૧-સાવળારેલી રોડ,

મુંબઈ-૨

ટ. નં. ૨૭૧૧૮

હાસ્ય અને કિલકિલાટ

કરતાં બાળકો

માતાનું હૃદય મહાય અજવાળે છે
આજોડીસઃ નામાં ગાળકોને અપ્પા, પીકી,
પેટ મોડું મડું, પેટ માદા ન આવતું, પીખા
ગીચા માદા થતા પચેરે દરેકે ઉપર અકબીર
કાર્ય જાળવે છે. માલગોડીલ તુલનામાં વચગાં
ગાળકોને પણ મેંપૂર્ણ સમાવલી સાથે આપી
મહાય છે, કારણ કે તે ગાના પ્રાવણ જેવું નિર્દોષ
છે. ગાળકોને રાગ આવવાથી તેઓ ખીમતા
મુત્રાગ જેવા મુંદર અને તંદુરસ્ત રહે છે.

બાદલી એકની ધી. રૂ. ૧) બી. પી. અર્થ છુટું

ન્યુમો કેમિકલ વર્કસ

નરોત્તમ ચાટી, ૩૮૭, મહાબાલેલી રોડ,

ખાલી બેઠાર સાથે, મુંબઈ

ફોન- ૨૩૧૨૧

ચિત્ર સાધના

સાચી રીતે ચિત્ર કરવાની
શીખવતી પદ્ધતિ

અમીની દયાસર

શ્રી રસિકલાલ પરીખની કલાને
મૂલ્યાંતરી પરિચય આપતું અને એમની
સગમગ બધી જ ઉત્તમ કૃતિઓ મળ
ફોમાં મળુ કરતું પુસ્તક - ૨૧ પૃષ્ઠોથી
અને ૩૫ સાદાં ચિત્રો સાથે તૈયાર થાય છે.

કુમાર કાર્યાલય - રાયપુર - અમદાવાદ

બાળકો અને વિદ્યાર્થીઓનું માનીતું

ગુજરાતી ભાષાનું સૌથી પહેલું
સર્વોગ્ર સુંદર સચિત્ર લોકપ્રિય માસિક

બાલ જીવન

તેઓ: રમણલાલ નાનાલાલ શાહ

છેલ્લાં ૨૦ વર્ષથી નિયમિત પ્રકટ થાય છે. ગુજ-
રાતી ભાષાનાં સર્વ બાળકોનાં પત્રોમાં એનો
ફેલાવો વધારે છે. બાળકોનાં પત્રોમાં દર વર્ષે
૧૬૦થી વધુ પૃષ્ઠની સચિત્ર ભેટ આપનાર
એકલું 'બાલજીવન' છે.

દર વર્ષે ૪ અંકો વિશિષ્ટ યોગેશ્વરી દલદાર ચિત્રકુમારીનાં છે

સવાળા નવન સરનું - માત્ર રૂ. ૩)

બધાં માટે રૂ. ૩૦. દિલ્લિવાદ રૂ. ૪૦

'બાલજીવન' કાર્યાલય, ગાજવાડા, વડોદરા
(પુંજીયા આર.આર. રોડને ત્યાં સવાળા મરી શાંત છે.)

અવશેષ 'કુમાર'

પાછળનાં વર્ષની રહીસણી ફાઇલો અને છૂટકે અંકો અત્યંત મરતી કીમતે

ફાઇલો-૧૪૧ ૬ તથા ૧૧ની: દરેકના રૂ. ૨-૦; ૧૪૧ ૧૦ અને ૧૨ની.

દરેકના રૂ. ૨-૦; ૧૪૧ ૧૧ની રૂ. ૮-૦ પોસ્ટેજ ૦-૪-૦

નીચે મુજબના છૂટકે અંકો-દરેકની કીમત એ આના

નામે જેના મલકે આંક આપ્યા છે તે એકાની રહીસણી. અનિયમિત સંખ્યા એકામાં છે. તમારી ફાઇલમાં
જુરતો ફાઈ એક એમાં છે? તે શોધીને કોળી લો. અલગ તમને મનમનના ફાઈ પળુ એકો મળ્યાવી તેની.
ફાઇલો બંધાવી લેશો તે: ૧૨૫૪ અને ૧૨૫૫ સાદિત્યનો અમેલો એમદ તમને સરતામાં મળી રહેશે:
૩૭, ૪૩, ૪૪, ૪૫, ૪૬, ૪૭, ૪૮, ૬૦, ૬૩, ૬૪, ૬૬, ૬૭, ૬૮, ૭૧, ૭૨, ૮૦, ૮૬, ૧૦૦, ૧૧૬, ૧૨૦, ૧૨૬,

૧૩૨, ૧૩૩, ૧૩૪, ૧૩૫, ૧૩૬, ૧૩૭, ૧૩૮, ૧૩૯, ૧૪૫, ૧૪૬, ૧૪૭, ૧૪૮, ૧૪૯, ૧૫૦, ૧૫૧.

જેની નામે લાંબી હોવી છે તે સર્વોગ્ર અંકો છે, એટલે, એ બરીદનારને તલવી

કીમતે ચાર, ૪ કે વધુ માસનું સર્વોગ્ર વાચન મળી રાકે છે. જેઓ આખી

ફાઇલો ન વચાવી રાકે તેમ હોય તેમણે આ લાભ જતાં કડવા લેવો નથી.

• A. ફાઇલો ૧૪૧૧ ગાંધીજીનાની સમજવાની છે. B. કીમત તદ્દન સારી (પોસ્ટેજવગરની) છે. ત્યાસ
અર્થ અંક દીઠ એક પૈસા પ્રમાણે વધુ મળીને સાથે જ નાણાં મોકલવાં. અલદેરાના ડ્રાઉકેએ અંક દીઠ
અરબો આગો અને પરદેશના ડ્રાઉકેએ અંક દીઠ દોઢ આનાં લેવે મોકલવું. C. વી. પી. કડવામાં
આવશે નહિ; પોસ્ટની ટિકિટ અગર મનીઓર્ડર કે પોસ્ટ ઓર્ડર દ્વારા નાણાં અમાઉથી જ મોકલવાં.

K. V. H.

કચ્છના કાશીમાં
(પ્રાચીન ૫૦૯)

२१०

ବୃତ୍ତ, ୧୯୫୩

સાંગી - સ્વિમિંગ્સ મેજન મંપાલક - ગાયકવાડ સાગર

આવતી કાલનાં નાગરિકો ઘડતું માસિક

2024. 1. 1.

વિદ્યાર્થીઓ, વેપારીઓ, વસીલો અને બીજા મગજનું કામ કરનારાઓને એના સેવનથી અત્યંત બેઝુ પાપલુ મને નાનાં-મોટાં, માંદાં-સાજાં નબળાં-સખળાં સ્ત્રી-પુરુષ, સૌ કોઈ એનું સેવન કરી શકે છે.

તમે વાપરી બેયું છે?

કેસરી જીવન ઝંડુ

મહારસાયન

સ્મસિદુર, અક્ષર, કેમર, કરતુરી અને બીજાં રીપન, પાચન, તથા પોષ્ટિક ઔષધ મેળવી લીલાં રસદાર આમળાંમાંથી બનાવેલું સુશોભિત સુવાસિત સ્વાદિષ્ટ અને પોષ્ટિક ચાટણુ.

તેનું નિયમિત સેવન લાંબું આયુષ્ય તથા સારી સ્મરણશક્તિ આપીશરીરમાં ખલ, તેજ ને ચેતન પૂરે છે.

કીમત
૫૦ રતલના પોટનો રૂ. ૧૫
અરધા રતલના પોટનો રૂ. ૧૫
એક રતલના પોટનો રૂ. ૫

કારખાનું
અયાનીરા
મુંગાઈ-૨૩

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિ.
અમદાવાદના એજન્ટ બોમ્બેલાલ પ્રધર્મ - ગાંધીરાઈ

કુકાન
શ્રીમતી મહાજનવાસી
મુંગાઈ-૨

આરેર આપતી વખતે, બહારબહાર 'કેસરી'માં વાંચી લેતી એટલું જાણીવળે.

ગુજરાતના પત્રકારત્વમાં
અનોખા પ્રકાશન

કુમારના
૧૦૦ તથા ૨૦૦

મા. અંકો

લખપ્રતિષ્ઠિત ચિત્રકારો
કવિઓ અને લેખકોની
ચૂંટેલી કૃતિઓથી ભરચક્ર
ઓમાં

બીનહરીક કલાત્મક રૂપરંગો
મટેલાં ૧૬૦-૧૨૫ પાનાં,
પૂર્ણરંગી તથા વિવિધરંગી
૨૦-૨૨ ચિત્રો; ફોટોગ્રાફી,
નકશા, ઓલોગો, વાર્તાઓ,
નાટકો, લેખો, કાવ્યો, દુયક
વગેરે શિષ્ટ, સુંદર અને
વિપુલ જ્ઞાનસામગ્રીથી મંડિત

અદ્વિતીય અંકો

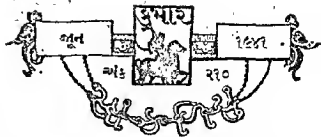
ફિગત દરેકના બે રૂપિયા

બંને સાથે લેતાં રૂ. ૩૫

પોસ્ટેજ દરેકનું ૦-૧-૦

રશિયન કાચબું દોષ તેા ખર્ચ જાહેર

કુમાર કાર્યાલય - અમદાવાદ

ચિત્રો

કમનીવ દાસમીર (ફોટો) પ્રાણલાસ પટેલ (૫૫)
ફોટોગ્રાફી દરીશાનું પરિણામ, મુખચિત્રની પાછળ
અંખો (નિરંખી) ચિત્રકોષ : ૩. શરૂતલા દીવાન (મુખચિત્ર)
બીજાગિતામહ (દિવંઓ) કુમારશ્રી મંચળસિંહજી ૨૦૦
ટપાલની ટિકિટો પર નામાંકિત અમેરિકનો દરિયાઈ જૈકર ૨૦૧

કાવ્ય

પૂરવીને દરિયંદ્ર બ. બાદ ૧૬૩
લાકે તેા થે— *Khata* દેવજી ચ. ગોદા ૧૬૪

અલિત્ર

'૨૮૨' દેવેન્દ્ર મજાસુદાર ૧૬૧

વાર્તા

કાળપ્રવાસ (એચ. જી. વેલ્સ) ચંદ્રમણિસંકર નેહાલાલ પંડિત ૨૦૦

લેખો

મહાદેવો ગ્રીષ્મ વ્યાયામવર્ગ, જનાર્દન રાવજી ૧૬૫
બીજાગિતામહ (વિ. સ. ખાંડેકર) નેહલાલ વલ્લભદાસ મહેતા ૨૦૧
પ્રાચીન ગ્રીસનું ગૌરવ વિદ્યમણિસંકર નેહલાલ પંડિત ૨૦૬
જીવનનું પરીક પ્રજ્ઞાલાલ જીવનલાલ ગાંધી ૨૧૩

વિજાઓ

સામયિક ચિત્રન ૧૬૪
Our Friends Abroad ૨૦૫
સંસારનાં સદેરો (૨૨-એથેન્સ) ૨૧૨
જીની નાણાના (૧૨) આગર કુમારી આર્યદેવ દે. વા. ૨૧૧
પંચલેત્રની વાર્તાઓ દેસાઈ વાલજી ગોવિંદજી ૨૧૬
ફોટોગ્રાફી દરીશાનું પરિણામ બલવંત ભટ્ટ ૨૨૦
ટપાલની ટિકિટો પર નામાંકિત અમેરિકનો " ૨૨૧
એકના આદ (બોપદયા) 'અર્જુન' ૨૨૨
અપાણી ૨૨૩
માધુકરી ૨૨૪
આ મહિના (નવ) ઇતિહાસમાં ૨૨૭
છેલ્લું પાનું ૨૨૮

કુમાર અત્યેક અંકીય મહિનાની પંદરમી તારીખે બહાર પડે છે
મુદ્રક-બાબુસા રાવજી, લેખી અને પ્રકાશક-નવલોક રાવજી, કુમાર પ્રિન્સી, કુમાર કાર્યાલય
૧૪૫૪ રાજપુર અમદાવાદ. વાર્ષિક ૧૨૫ રૂ. ૧, જાહેરના ૧૨૫ રૂ. ૧૨૫, પંદરેના ૧૨૫ રૂ. ૧૨૫, છૂટક ૬૫
આના. મુખાલ્યો : કુમાર અર્ચક, ૧૩૧-૧૪૨ મેટ્રોલ રોડ મુબાઈ-૧; તથા બીજા
એથેન્સ; આર. આર. દેશી કં., પ્રિન્સી રોડ નેરાજી જયંતિ પ્રિન્સી રોડ મુબાઈ-૨
કુમારમાંનાં સર્વ કામઓ ચિત્રો અને ફોટો કૌંખીરાઈથી વસિત છે

“સ્ફર્ષાશીઝ, સ્તીરપ્તિ વિ.
ઉપરાંત, અમે બોલી, એ-
રોડટ, ફોર્નફોલર, ચટણી-
ઓ, અથાણાં, સોસીઝ
અને બીજા ગરમ મસાલા-
ઓ બનાવીએ છીએ.

સીરપ, સ્ફર્ષાશ અથવા
મસાલાઓ હવે પછીથી
કેવેવેનૌ ના બરીદવાનો
આગ્રહ રાખશો.

એ. કેવેવેનૌની કંપની મુંબઈ ૮

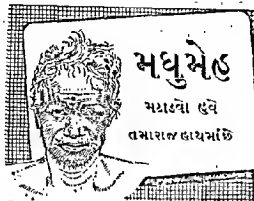

ગાંધીના કલાકાર
શ્રી રસિકલાલ પરીખની કલાનો
મયોગી પરિચય આપતું અને એમની
લગભગ ૫૦થી જ ઉત્તમ કૃતિઓ મૂળ
ફોર્મા રમૂ કરતું પુસ્તક - ૨૨ પૃષ્ઠોની
અને ૩૫ સાદા ચિત્રો સાથે લેસર થાય છે.
કુમાર કાર્યાલય - રાયપુર - અમદાવાદ

બાળકો અને વિદ્યાર્થીઓનું માનીતું
ગુજરાતી ભાષાનું સૌથી પહેલું
સર્વાંગમુદર સચિત્ર લોકપ્રિય માસિક
બાલ જીવન

તેથી: રમણલાલ નાનાલાલ શાહ

ઉદ્દેશ ૨૦ વર્ષથી નિયમિત પ્રકટ થાય છે. ગુજ-
રાતી ભાષાનો સર્વે આજકાનો પત્રોમાં એનો
ફેલાવો વધારે છે. બાળકોનાં પત્રોમાં ૬૨ વર્ષે
૧૬૦)થી વધુ પૃષ્ઠની સચિત્ર લેટ આપનાર
એકલું 'બાલજીવન' છે.
દર વર્ષે ૨ અંકો પિસિફ બોમ્બ તરીકે દળદાર વિતરણ નીચે છે.
લગભગ તદ્દન સંસ્કૃત - માત્ર રૂ. ૩)
ખર્ચો પારે રૂ. ૩૫. દિનદ્વાર રૂ. ૨૫.
બાલજીવન કાર્યાલય, બાળવાડા, વંદોદરા
(ચુંબકમાં આરંભાર. રોકેટ ત્યાં લગભગ ભરી રાખાય છે)

મધુભૈ

મરાઠી હવે
તમારા હાથમાં છે

મધુભૈ (મીડી પેશાબ) મરાઠીનો ઉગ્રાચ, જ્યેને ડી આ રોગ થે નથી તેમના હાથમાંથી જડી આવે છે. અમેરિકાની ડે-લીક લંગલી કોમોમાં આ દરદનું નામ પચુ નથી. આ રોગ કરતાં એક જણાય છે કે આ સોફા ઉત્સવો વખતે જે આજીવન રૂપિનો ઉકાળો પીએ છે તેમાં મધુભૈ મરાઠી થતો દિવ્ય થાય છે. કોપાલ્ટ્રા નામની આ વનસ્પતિને યુરોપમાં અમેરિકાની તપાસી જોઈ કાન્સની નેશનલ લેબોરેટરીઝ પરીક્ષામાં ૧૯૬૨-૧૯૬૩ના વર્ષના પરીક્ષણમાં તેને વિદ્યુતના તરંગોમાં આવડી છે. હાલુકી નેવો મેંસો ઇલાજથી પચુ સાજ ન થયેલા દરદીઓ કોપાલ્ટ્રાથી કાલમના રોગચાળા થઈ મૃત્યુ થયા છે. એક માસના સંપર્કથી ઓપનની કોમટ ૩.૧૦) ચોરસ એકરડા. દરેક કોમટના જાળુના કેમિસ્ટ અને દવાખાનામાં ત્યાં મળે છે. "મધુભૈ-તેનાં કારણો અને તેના ઉપાયો" એ નામની ઓપડી મફત મોકલાય છે.

કોપાલ્ટ્રા અને કંપની લિ.

૮૬, ન્યુ બેરબોરી રીડ.

મુંબઈ ૪

કોપાલ્ટ્રા

ડાંગરેનું બાલામૃત

એકરંજીને માટે ધર્મ પૌષ્ટિક મોસડ છે.
એ નળાં અને તંતાઓનાં
બાળકોને સાજાં કરે છે.

ડા. ડી. કિમતનું વિવિધ દુસ્તરોથી ભરપૂર પુસ્તક મફત ભેટ મેળવો!

"નરકારક દુસ્તરો" બાળ ત્રીજામાં
છાપવા માટે લેખોને અધોગો લખી મોકલો.
● વેપાર, સેનાર, કારીગરી અને સ્વાસ્થ્યના પેશા
કમાવાની તરફે બંધાયેલ લેખો.
● દુલર, ઉલોચ, વેપાર, નેદક અને બીજા પરચાધુ
કપોચાની વસ્તુઓ બનાવવાની સામી માદિતી-
ના પ્રમાણનર પ્રયોગો.
● કિમતી, કપોચાની અને ચુખકારી વનસ્પતિઓનાં
તેલ, અનર, આંકે, ચારપ, સરકા, ચક્રપાળી,
સરખત, મુરબ્બા, ચટામી, અથાવાં વગેરે કપોચાની
વસ્તુઓ બનાવવાની સામી માદિતીના પ્રમાણ-
નર લેખો.
● શોરી કિમતનાં નાનાં દામરોથી વ્યાસતા કરી-
ગોની બાળપણને સંપર્ક માદિતી.
તમે એ લખી મોકલેલ એક પણ લેખ કે પ્રયોગ આ
પુસ્તકમાં છપાશે તો તેની એક નકલ તમને પરમેડાં
મફત ભેટ મળશે.
તે કપરંત તે લેખકને આ "પુસ્તકમાં ફંડી જનર-
ખબર છપાવવી દરેકે તે મફત છપાશે!
આ પુસ્તકમાં જોડેલ અખર છપાવી વેપાર વધારે!
મંગાલક - શ્રી લક્ષ્મી પુસ્તકમાળા
પોસ્ટ સીનુબરા (ગાંધી-૨-૬૨)

‘જન્મભૂમિ’ સંપ્તરચના હરીશ્ચ એટલે.

१	व		२	पा		३	स्ता		४	प			
५	न्म						६	क					
१०	ता		७	लु			११	ज	वा	१२			
	१३	जा		मी		१४	४	५		१५	२		
१६	शं	का		१७	ठ	१८							
१९	वा		२०	ल		२१	श	री		२२			
	२३	स					२४	श	२५	क	२६	श	
२७	ला				२८	अं		२९	२	सं			
३०	ने			३१	ना							३२	ध

આવશ્યકતા હોય તો આ પાનાની નકલો આપવામાં આવશે.

i. _____

सही

উৎস।

51174

૬. સંધના સમ્ય હો તો,
 સમ્ય નં. _____

પ્ર. શ્રી. રે. પા.
 મ. ઑ. થી મોડલી છે.
 પો. ઑ.

ગુજરાતી ભાષાની

सर्वश्रेष्ठ

★ଓରିଡ଼ାଏ★

ଆରମ୍ଭ

94-8-2436

આજ સુધીમાં વહેંચેલાં
ધનામેની કુલ રકમ
રૂ. ૧,૨૦,૦૦૦ એકલાખ
વીસ હજાર

ધનામો અતનાર હરીદા.
ની સંખ્યા ૨૦,૧૦૫.

માત્ર નવ આનાનું એક પ્ર
પત્ર ભરવાથી બુદ્ધિની ક-
સોટી થવા સાથે આપને
હજારોનું ઇનામ મળી
શકે છે

‘नयराशे नयरेभू’

ચુરદાની ભાષાની સામાન્ય સમજ
ધરાવતા કુટુંબના સર્વ સભ્યો સાથે
મેડીને નવદારાનો સમય જ્ઞાન સાથે
ગમ્મત રેખાવવામાં પસાર કરી શકે
છે. છેલ્લા પાંચ કરતાં વધુ વર્ષોથી
‘જન-મજૂમ’ દરરોજ શિશુ ચુરદાની
કુટુંબોનાં સન્માન પાળી ચૂકી છે. વધુ
વિગતો માટે ‘પ્રવાસી’ અહીં અપડાવકોને
અંક જુઓ. અથવા મેં આનાની
ટિકિટો ખરીદી પ્રવેશપત્રે મંગાવે.

પ્ર.પ્રતિ મોકલવાનું તેમજ
અન્ય પત્રવ્યવહાર માટેનું
સરનામું:—
વ્યવસ્થાપક : શાહરૂચના
હરીશર્મ, ૧૮૮, મેડન રોડ
મુંબઈ-૧

જ્ઞાન, ગમ્મત અને અર્થલાભનો ત્રિવેણીસંગમ

તમે

બહાદુર ખરા ?

કારને પણ આ સવાલ પૂછા; અને જવાબ શો મજરી તે કહેવું મુશ્કેલ નથી. દરેક જાણુ વિનયપૂર્વકે કહેશે : 'ના બાઈ; આપણે કોઈ બહાદુર કે શાયરી ન કહેવાઈએ. એવા વીર તો કોઈ વિરતા જ. હું તો ગિરદગી આબીમાં કોઈનો વન બચાવી શક્યો નથી.'

પણ આ વાત બહુ માનવાને હું તૈયાર નથી. કેમકે દુનિયામાં બહાદુરી કોઈ એક જ પ્રકારની ઓછી જ હોય છે ? નાનાં નાનાં વીરવૈભો એવાં અનેક કામો લોકો કરતા જ હોય છે, જેનાં વર્ણન છાપામાં દરિ ચમત્તાં નથી.

તમે ભણે કાંઈ તોફાને ચંદ્રશ બાગવા પોતાને આડે પડી કાઢી કીધો ન હોય, કે ત્યાજ-શ્વમાં પડેલી કોઈ અનાદી બળાશ પાછળ જુસો મારી તેને બચાવી ન હોય. ત્રિશર નહિ. અને, એકાદ બીમારને ગળવા, કોઈ આપત્તિ-મરતને આશ્વાસન આપવા કે દુનિયાના દુખીને કોઈને માર્ગદર્શક થવા માટે તમે સારું સિનેગામાં જવાનું માંડી વાળો અથવા તમારી ઓફિસ કે દુકાન વહેલી બંધ કરી નીકળી પડો નો તેની પે હું તો કિંમત માણું છું.

તમે પૂછશો : એ બે પ્રકાર કઈ રીતે સરખા કહેવાય ? નો હું કહું કે એ બંને માટે દિમત, નિઃશયબળ અને નિઃસ્વાર્થપણુ સરખા જ બેઠકાં છે. આ મુલુ એ જ ખરી બહાદુરીના ચાળા. અને એક પ્રાથમિક વાત એ પણ સમજી લઈએ કે આ 'બહાદુરી' એ કાંઈ પુરુષ-તો જ હોય નથી. બહાદુરીના પાયાના અંતરે સ્ત્રીઓમાં પણ બહાદુરી હોય છે.

બહાદુરી એ એક ઇવનકસ છે, અને તે સીને પોતાની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે પ્રાપ્ત કરવી પડે છે. આપણી વય,

કુટુંબમાં આપણું સ્થાન, સમાજમાં આપણું મરતબો, કે બહાદુર કારણે આપણું ધનુના અઢારમાત્ર કે આધારપ દોહાંએ છીએ. વળી, આપણું અમુક પ્રકારની ધીરતા ધસતીએ છીએ એવી બનતો વિશ્વાસ રાખી આપણને પ્રેમ કરનારા પણ ધનુ દોય છે અને આ કારણે પણ આપણે બને સંસ્કર તપાસીએ તો કામશે કે એ અઢાર અને વિશ્વાસનો નાશ થાય તે કરતાં તો બહેતર છે કે બંધન મોટીને બીજીની નજરમાં આપણી ને જાણ છે તે દસવી રાખવી.

પ્રત્યેક માણસ પોતાના પુત્રની નજરમાં આદર્શ નર હોય છે. ક્રમતો જુવાન મોટે ભાગે પોતાના બાપની નકલ કરતો હોય છે. એના જેવા જાણ, કપડાં, રમતો વહેંચી તેને ઈચ્છા થાય છે. ને પિતાની જ પાંદ બજવનાં હોય છે, અને તેની જ જગ્યા લેવા હતેબર રહે છે આ વાત જાણમાં રાખવા જેવી છે. કે સીને આપણે આદર્શોને પાછળું તેના પ્રમાણમાં જ નવી પ્રવનની ઇવનદહિ વિકાસ પાવવાની છે.

માણસમાત્રમાં એક પ્રકારની માનવપ્રતિભા કે ચારિત્ર્ય બળનો તણુઓ જરૂર હોય જ છે. એ પ્રતિભા કે તણુબાને મમકાવવાની તક, કોઈ ચમત્કારિક કે અજબ કામ કરી બતાવવાનો પ્રયત્ન પેટાકના ઇવનમાં એકાદ વાર મળી ભય છે, તો કેટલાકને મુદ્દલ તક જ મળતી નથી. પણ તેથી પોને બહાદુર જ નથી એમ માની બેસવાની બૂદ કોઈએ ન કરવી.

આપણું પ્રત્યેક જાણમાં બહાદુરીનાં રત્નકણુ તો હોય જ છે. માત્ર આપણે તેનો આપણા અમાર્માં કેટલા મુશ્કેલ કરી શકીએ છીએ તેના પ્રમાણમાં, વખત આપે, કે સંકલ્પ અને શક્તિ કિયાનું કપ લેવાનાં.

પણ એટલું ચાદ રાખતો કે બહાદુરી કોઈ, કાળની-માંથી સસલું કે સાપ કાઢનાર મહારીની જેમ, જરૂર પડે એકાએક બહાર લાવી રાકાય. તેવી નથી હોતી. અને માટે રહેશે ને રોકિતનાં રત્નકણુ દોહાં-જોત જ તમારા ચારિત્ર્યમાં પૂંડનાં રહેવાં જોઈએ. અને તો જ ખરે વખતે તે પ્રકારી નીકળે. પણ તો, પોતાના ઘેષામાં કે ઘરમાં, નાના નાના પ્રસંગોએ જેમ સામાન્ય ત્યાગબુદ્ધિ કે ધસત કોઠામાંથી નીકળી આવે છે તેની જ પેઠે આપણામાં રહેલી એ સુખ બહાદુરી પણ નીકળી આવવાની. એ મુલુ પર જ આબી કેમનું ઇવન નિર્ભર રહે છે, કેમનું સુખ અપરંપ છે.

આમે જે કાંઈ પ્રસંગ આવી પડે તે તરતે મોંએ આચકારોએ એ બહાદુરીનું પહેલું લક્ષણ ભણે પણ ક્યારેનો દ્રાપલો કઢાવવાનો હોય કે ગિરદગીના દ.વ બેઠવાનો દોય. ક્ષમ કઢાવવું કે દાવ બેઠવો બેમાંથી એકેય કામ ચહેલું નથી જ. વરપૂર્વકે કરવાથી જ એ બહાદુરીનું કામ બને છે.

(અનસરોનો તંત્રીકેળ)

હાઈ તો ચે-

• સુખધારા •

કોઈ અવતરે નહિ અવનિમાં અન્ય કાળે,
મેં ય માટે કાળે તેમ કીધો છે અવતાર;
બીજું પર બાંધી ન મદાર માટે બેસી રહેવું,
મારા બાહુબળે કંઈ બવાબિધને પાર:
હાઈ તો ય બંદાવી મને લાગશે એ હાર!

દેવજી રા. મોદા

સરદાર પુરુષોસિદ્ધે મલાડમાં પ્રીય આવાસની કાવળી નાખવાનું નક્કી કર્યું તેમાં તેમનો કુદરત મુજબના આરામક્રિય વિદ્યાર્થીઓને કોરોડીનું ઇવન માળના શીખવવાનો હતો. તેઓ એક માંદિનામાં એવા ઇવનની તાકાત નો મેળવી શક્યા નહિ હોય, પણ ખ્યાલ નો આપ્યો દરો કે ખરી સામવતા ને ખરી આગાહી માટે દરેક સેલેમને રક્ષક માટે શકે એવા જ મલેષી આ ગ્રંથપાત્રના યુગમાં લખા રહી શકે.

મલાડ મુંબઈની નજીક અને સમુદ્રની પાસે આવેલું હોવાથી ત્યાંનું હવામાન ખીન પ્રાપ્તો જેટલું મરમ નદેશુ પળ ખરી મુરકેલી કાવળીને કાયદેસરનાની હતી. તે આદ્ય તુલ્યાતયના સંચાલકોએ પાતાની જગ્યામાં કાવળીની મેલ આપીને નિવારી. આદ્ય કુખ્યાવય મુજરાતના આદ્યક પટેલ બેપુજીનું એક વિશાળ સંગ્રામ છે અને તેમાં ચક્રિય એક અનેકો આદ્યપાઠ બની શકે તેમ જ. એ જગ્યાના જેડો આંખાંખાના વૃક્ષ વચ્ચે કાવળીને આદ્યે બાંધે મળી હતી. પરંતુ વપરાશના પાળીની થયી મુરકેલી પડી હતી એની તોરછાટ કરતાં સરદાર પુરુષોસિદ્ધે કાવળી બંધ કરવાનો વિચાર પણ આવી ગયા હતા.

વધુ મુરકેલી તો આવળા દેશની મેરમિત અને જાનિ-યમિત હાજરીપ્રકારે કરી હતી.નીમિત્તી તારીખમાં માત્ર દોઢ-કો આરંભ્યો હતી, છતાં હિમન કરી ૪૦૦ વિદ્યાર્થીઓ મળે શાલીઓ અને રસોડાની યોગ્યતા તો કરી; પણ પાકળથી શોધેલો ઉત્સાહ એટલો કોણરોડ કે એ સુખ્યા ૮૦૦ યુવા પોંચેથી મળે. અનેક ગાળાઓ તેમનાં કોરોડને તઈ ત્યાં જાણવા એકાં અને વિદ્યાર્થીઓ મળતાજુ પુરુષોસિદ્ધે કોરોડને ના હતી શક્યા નહિ; પણ જાગતી રોડ કરવાનું સમ વધુ દુર્લભ ને મોંઘું બની ગયું. શી અનુભૂતિઓએ એવા કાળ વ્યવહારપદોનો સહકાર ન હોત તે એ બધું તમામન આશંક્ય બન્યું હોત. મુંબઈમાં હલકાટને કીધે વ્યવહાર બંધ હતો. સામાન્યરૂપે કે સીધું કેટ મળ્યું આશંક્ય બન્યું હતું. રસોડા કંપનારની રાણી પણ પૂતી નહોતી. રાત્રી મળ્યું હોતથી રેટરો કે બાજરોની કંપના કરોં એટલે કસરને બજારોથી બાજ સંતોષવા તેમને રેટરો વિમાસ્ય થવી દરો તેઓ ખ્યાલ આવશે. છતાં એ કાવળી મહીમતામત પુરું થઈ અને તેમાંથી મુંબઈ-વાસીઓની સહાયથી સરદારે એક પંચવર્ષીય કાર્યક્રમની શરૂઆત કરાવવી છે એ તેનું સ્વર્ગ પરિમાન છે. કાવળીના શિશુદર્શકોમાં સરદાર પુરુષોસિદ્ધના નૃત્યા સાપીદારો. શી આખ્યાસાદેખ જોખ, શી મહાબળ અને શી બાદાઈદીવમાદ તમો એ મહિયાવિશારદ શી દેવસાગ વહોર કપરાંત કેટલાક વ્યાયામકિશકો અને નૃત્યા વિદ્યાર્થીઓ આવી મળ્યા હતા. વર્ષોવધે આ કાવળીમાં વસતા આવતા એક નૃત્યા વિદ્યાર્થીઓ જ તેને જગતી નીચેની તેમ જગતી છે તે પરથી બાજોનો ખ્યાલ આવશે.

‘રોડા, બાલ્યો કોરોડીનું બુદ્ધિમત્તરના પોણા-માંચેવાજે. અને કીડી નિલકર્મ કરી પ્રાર્થના તરે તૈયાર થઈએ. પોણા છ વાગે ને અને કસરેતા રાત્રે પવન નીચે પ્રાર્થના માટે ગોલ્ડાઈ જઈએ. એ વખતે

માંથી જગી મળેલી અમારી કરોડ પર મહા પળ પડે ને અને કંડાના ચાંબકાના નેવા દરાર. ચક્રિય અને કંડા જેટલી જ ખુમારીથી પ્રાર્થના પૂરી કરી સૌઓના મેદાનઉપર કસરત (અનુ આગળ પાન ૨૪૫)

દુનિયાના એકેએક દેશમાં ને એકેએક ભાષામાં, પૃથ્વીપટ પરના

ફોઈટર પિનાયુર

મૂળ આપક પોલ લુથિયસ ફોઈટર અને પુત્ર હર્બર્ટ ફોઈટર

આ જનાં દૈનિક વર્તમાનપત્રા ઉઘાડતાં જ ફેર-
ફો 'ટુડે' (જેનો ખરો ઉચ્ચાર 'ટોઈટર' છે)
ની સહીવાળા મંદેશા નજરે પડે છે; એટલા બધા કે વર્ત-
માનપત્રોના આધારે જાણે 'ટુડે' ઉપર જ નહોતો! અને
ખરેખર, સિધ્ધિ એવી છે કે એ 'ટુડે' વગરનાં વર્તમાન-
પત્રોની કલ્પના કરવી પણ કઠણ! એ સર્વવ્યાપી 'ટુડે'
શુ ને કોણ દશે એનો ધનિદાસ શો દશે પગેરે જળણવાનું
કુતુહલ સંકેતે થાય એવું છે, અને એની કથા પણ
એટલી જ રમમય છે.

આ વિરાટ મંદેશાના દીર્ઘ બાહુઓ દુનિયાભરના
ચિત્રવિચિત્ર દેશોમાં વિસ્તરેલા છે. જ્યાં સુદના ખજારો
જંગલી દલસીઓ દોલ વગાડી મહેર કરે છે તે આફ્રિકા-
ના અંધાર-મુકાબોમાં આ મંદેશાએ પગપેસારો કર્યો છે;
અંગીઝપાનના જમાનાની માફક જહાઝનાં તરવો સામે
જેના દરયાન સરંતર બંધ છે તેવા ચીનના પહાન
પ્રાન્તોમાં પણ તેણે પ્રવેશ કર્યો છે; અરે, મક્કા શરીફ
જેવા સ્થાનમાં પણ સમાચારમંદેશા સ્થાન પામી છે.

આ મંદેશાની છપનકથા બે ભાગમાં પહેલાએલી
છે. શરૂનાં ૬૭ વરસ સુધી તેના મૂળ સ્થાપક ફોઈટર
અને તેના પાટસ નીચે તેનો કારભાર ચાલ્યો. પછી
રાષ્ટ્રીય દિનની મેઝા તરીકે એક દરદના સ્વરૂપમાં સર
ફોઈટરે જતેન્સે તેનું નવવિધાન કરી કહ્યું અને આજે
પણ તે જ સંચાલન કરે છે.

આ અદ્ભુત મંદેશાનો મૂળ ઉત્પાદક હતો પોલ લુ-
થિયમરી ફોઈટર નામે એક જર્મન યહુદી. જર્મનીની સરહદ
ઉપરના 'આઈલા સાપેક્ષ' ગામની બેન્કનો તે કસાકે હતો.
ઈ. ૧૮૪૬માં તેને આ સમાચારમંદેશાના બીજા રૂપે એક
તુકડો સૂઝ્યો. એના ગામના સ્થાનિક વેપારીઓને
અસેક્સના શેરજામરના ભાવોનો રોગ, ખપ પડતો.
ને જમાનામાં ટપાક થોડાગાડીમાં હતો. આ ગાડી
રમણિયા ગાડા પેટે સાંજે મોડી આવે ત્યારે અસેક્સની
જામરના ભાવો લાવે. ફોઈટરના કુળદુષ યહુદી ભગતમાં
જિતી આત્મ્ય કે જે કોઈ દિસાણે આ વેપારીઓને
ટપાકગાડી આત્મ્યા પહેલાં ભાવના ખજારો અપાય,
તો પોતાને પૈસાનો સારો નડાંક પડે અને વેપારી-
ઓને પણ ખૂબ કાંપેલા થાય. તેણે એક સુકિત ઇશ્વરી
કાઠી. એક પછી પાળનાર પાસેથી બે પાંચેમાં કજીતરો
ખરીદ્યાં. પછી અસેક્સના શેરજામરના એક દલાલના
કારકુનને સાધ્યો. દર સપાટે ફોઈટર કજીતરનું પાંચદે
ટપાકગાડીમાં એ કારકુન તરફ રવાના કરે. જામર
બંધ થાય કે તે કારકુન કજીતરને પગે ભાવોની કાપલી-
વાળી આછી રેશમી કોથળી ગાંધી ઉઘાડી મૂકે. કજીતર
તો ટપાકગાડી પહેલાં રણુ કલાક વહેલાં ફોઈટર પાસે
આવી પહોંચે. એ પંખી-સંદેશવાહકની ચિઠ્ઠીઓમાં જામર-
ભાવો ઉપરાંત પ્રેમના મંદેશા, હાકારી મદદની માગણી
વગેરે અનેક જનઉપકારક વાનો પે સમાતી. અસેક્સનો
કારકુન તેની કામગીરીમાં જરા શિથિલ થયા લાગ્યો
એટલે ફોઈટરે તેના મેડા પર રહેલી એક તરણિકાને
બે કામ સોંપ્યું. તે ફોઈટર પર આશ્રક હતી, એટલે
અસેક્સથી પહેલો મંદેશો તે પોતાની મંગલજા જળણ-
વનારો જ મોકલ્યો, અને તેના જવાબમાં દા મજતા
તેનું કાર્ય બેવડા હિસાબે ચલાવ્યું. આગાદીનો સમય
આવતાં નેઓએ લગ્ન કર્યા.

ફોઈટરે દવે બેન્કની નોકરી છોડી. ખજાર વેચનાર
તરીકે તેની કમાણી ખારસી ભાગી થઈ હતી. થોડા વખત-
નો તો પોતાની સંદેશખ્વરથાથી તેણે જર્લિન, પારીસ અને
લંડનને સોંકળી દીધાં. ત્યાર પછી એક એવો મંદેશજીવો
ચલે કે જે કદાચ તેનો ધંધો ભાગી પાડત. પણ ફોઈટરની
જ્વાહરી દક્ષતા અને સાદરને લીધે ધંધો તેના નવા
સ્વરૂપમાં ઝાર પીસી જિત્યો. વાત એમ જાની કે ફોઈટરે

‘રૂટર’

તેના ખરો ઉચ્ચાર છે : રૌટર

રૌટર (રૂટર આટુ છે)નું નામ આજે પૃથ્વીના ઔદ્યોગિક ખંડમાં અને ઔદ્યોગિક આધારમાં ધરમથક બની ચલું છે. એ સમાચારસંસ્થાએ પૃથ્વીના ૫૮ પરના માઈલે માઈલ પર પોતાની બજા ચૂંધી છે. નકરના કુપરના ઔદ્યોગિક મોડા નગરમાં તેનાં ચાખૂં પડેલાં છે અને કરનાદ પત્રકારો તેનું સંચાલન કરે છે. દરેક ચાખૂંમાં તેની આસપાસના મર્યાદાવિસ્તારના અબરોનો દગથો થાય છે. જેમાંના નીચી મદદરવા જીવજી લેવામાં આવે છે અને તે લંડનની આફ્રિકા પર મોકલી દેવામાં આવે છે. ત્યાં વળી ફરીવાર તેની આગવી થાય છે, તે પર સમાચારકામ થાય છે અને પછી એમેરિકની પોતાની સાપ્તાહિક મારફત દુનિયાબરમાં તે પહેલાંવાટમાં આવે છે. પૃથ્વીને રોઈ પછુ ખણે કાંઈ પણ લાખૂંના જેવું કે મદદરવનું અન્યું કે તેના અબર થોડી કાખૂંમાં તે રૌટરની લેટ આફ્રિકે પહેલાંવાટ અમળે. સમજે કે રોઈએ અમલતનું બાપખું કહ્યું. તે બાપખું આશરું દોય છે તે જ પછે રૌટરનો અબરપત્રી તે સાંખજોના બધ છે અને તેની સાથોસાથ તે ટેક્સીફાઈની લેટ આફ્રિકેને સંખજાવતો પછુ બધ છે! થોડી સેકન્ડમાં તે એ બાપખું રેશનાં બધાં કાખજિની નાઈટિસમાંનાં ટેક્સીફાઈને સંજોપર દબાવ્યા કરવું જીતરવા માટે છે તે એ જ વખતે જીવજીને ને રેડિયો કે તાર દ્વારા પરદેશીમાં ચારે દિશામાં ફેંકી મારે છે.

‘ઝટપ’ એ રૌટરનો મુદાલેખ છે. રૌટરનાં માખૂંરે પછુ સમાચારો પહેલાં ઝટપવાને યદિયાગની સેકન્ડ મેકંડની એટ રાતર ખેલતા હોય છે. અને તે એટલે ચુપી કે ન્યૂ ચૉકમાં અબરબાવ બહાર પડે એવા જ મુખ્ય મથકે ઝળજીને એક મિનિટમાં તો મુંબાઈ જેટલાં ફરનાં મથકો પર પહેલાંથી વળે છે! આજે દલીલના કરતાં પાંચ મિનિટ સમાચારો પહેલાં

પહેલાંવાટનારનું કામ તે એક પરાક્રમ ગણાય છે. બીજા અમાનામાં પણ એવાં પરાક્રમ બન્યા કરતાં. ઈ. ૧૬૦૦માં દક્ષિણ આફ્રિકામાં ડાલેટ મેકેડિમના પેશા હોડાવ્યો તેના સમાચાર લંડનને એ દિવસ પહેલાં મોકલીને રૂટરે લંડનને દર્શનરોશી મળવી બહુ: અને ત્યારથી રૌઈ સમાચાર પહેલાં પહેલાંવાટવાને માટે ‘મોડિફિક્શન’ શબ્દ રૂઢ બની ગયો. આ જ રીતે પ્રેસિડેન્ટ લિકનના ખૂતના સમાચાર રૌઈલે લંડનને સાત દિવસ પહેલાં આપ્યા હતા!

ઝટપની સરીમરી સાથે રૌઈરના સમાચારોમાં સત્ય અને ખત્રી માટે એખું દરબાર રાખવામાં આવે છે. મીનમાં નો મેકેડે સત્યની ખત્રી કસાવવી હોય તો કહેવાય કે ‘રૌઈરના જ અબર સમજેને!’ તટસ્થતા બજાવવાનો આશય પણ સમજું દોવાથી રૌઈરના સમાચારો જિરિયા નેમલ વિરોધી નીતિયજા પરદેશીઓ એકસરખા રીતે રચી મારે છે. હજી મદાપુષ્ટ વખતે રૌઈરની જ સમાચાર-રોજલ જળી રેવા આપી રાકી હતી. દુરમત કે મિત્ર રાખ્યાના નિષ્પક્ષ અને સત્ય અબરો આપવાથી આખી દુનિયા તે માની રાખી. એનું સત્ય જર્મનીને એટલું કટવું જાનવું કે તેઓ રૌઈર પર ખિસાર વરસાવતા. તો રૌઈરના દુરમત હેશી નેન સંકારતા પણ ખરા. એક જર્મન પત્ર નો ‘રૌઈર’ અજન્સી વિરે ખાસ એક કાંઈથી હતો. જેમાં ચિત્રો ને લેખો સાથે આવ્યેત કટક ભાષા નાપરીને એવી રત્નલગાત કરવામાં આવી હતી કે રૌઈરે તો રૌઈરપછુ દુરમત કરતાં આપણી સત્તાને માટે વધારે બચકર થઈ પડે છે.

જગતની આવી અનુષમ રેવા કરનાર અને જગતના કાન સંવેગથી બનાવનાર એ રૌઈરના આદિ પુરુષના જીવનપરિચયથી એના પુરુષાઈની ચોખ્ખ કદર થશે.

ધ્રેંધા શરૂ કર્યા પછી થોડા વખતમાં જ કંઈ અને સંડન વચ્ચે દરિયા સોસરા વીજળીક તાર નંખાયા. આથી ટપાલગારીઓ અને કળૂતર ગંને નિરૂપણોથી બની ગયાં. પણ ત્યારજાથી રૌઈરર ડો તે તે ચકુરી જાનો! ધ્રેંધા મૂકીને પાછા બેન્કના કારકૂન થવાનો કાંઈ નેનો વિચાર નહોતો! એણે તો પોતાની પાસેનું અધુ વેચીસાટી લંડન જવા વડાજી પકડ્યું.

સંડન જતને તેણે પોતાની નીકળ ચકુરી દૃષ્ટિએ આવી જોઈ સીધું કે જે લંડનને જ્યાં તારોના બેન્ક-

જનું મધ્યમિદુ ગનાવાય તો તે શહેર દુનિયાના વ્યાપાર-સમાચારોનું કેન્દ્ર બને. આ વિચાર આવતાં જ તેને અમલી ગનાવવા રૌઈરરે કબર કરી. શહેરમાં પોતાને માટે એક માખૂંસી મુકામ બાકે રાખી દોષધ એકસંજનના મકાનમાં એક નાની સરખી એડીમાં પોતાની ઔદ્યોગિક ખોટી. રૌઈરર બેન્ક કે. ના આ જ શ્રીગણેશ. તે વખતે તેનો સ્ટાફ એટલે પોતે અને (પાછળથી પ્રખ્યાત થનાર) બેડાન મિલિય નામનો ઔદ્યોગિક જોધ! શરૂઆતમાં તો રૌઈરર આપારીને આર્થિક અખરો, અબરબાવો વગેરે

લંડનમાંનું રૉઈટરનું મુખ્ય મથક

પહેલાં રૉઈટરનું વર્તુલ મથક ફેરતાંયે વર્ષો સુધી લંડનમાં ટેમ્પલ ઓફેકમેન્ટ પર બ્લૉકફાઈવર્સ પાસે હતું ત્યાં સમાસ ન થવાથી હવે તેઓ ફ્લીટ સ્ટ્રીટના આ નવા આક્રીશ્ણ મકાનમાં ગયા છે, અને ત્યાં સમાચારો યોગ્યવવાની દુનિયાની ફ્રેંચ તરફીબનાં ચંત્રો છે. ફિરસ ને રાત-સાંધીસે કલાક સુધી રેડિયો, ટેલીફોન ને તાર દ્વારા અખબારો દ્વારા ત્યાં વહે છે અને કુશળ માણસો અતિ ઝડપે નેમાંથી યાંચવાલાયક અખબારો પાકીનાઓ રીતસરનો ઘાટ આપીને પાછી દુનિયામાં ફેલાના કરે છે. એ મકાનમાં સૂચના બેંચો, નહાવાના ખંડો અને ત્યાં સતારા માણસોની બીજી નફરિયતો પરી પાડનારી મોટવણી છે. ઉપાદરશ્વ અને હવાઈ દુમલાથી બચવાનાં આયયરવાન ગણુ તેમાં છે અને આખા મકાનની હવા સુદ્ધ રાખનાર ચાર ચંત્રો પણ છે. યુદ્ધપરંબના સમાચારો મેળવવા તેમણે લંડનની બહાર નહું રેડિયોમથક જામું કર્યું છે. ત્યાં ફિરસ ને રાત દુનિયાની વિવિધ બાપાઓ નહાનારા માણસો પડ્યાપાથારો રહીને દુનિયાના સમાચારો મેળવી તરબરો કરી પહેંચાડે છે.

પૂરું પાડતો. પાંછળથી તે ક્ષેત્રનો વિસ્તાર કરી દૈનિક પત્રોને તેણે રાજકીય અને ગ્રીષ્ઠ અખરો પૂરી પાડનાં શરૂ કર્યું. આ કાર્ય સફળ નહોતું જ. તે વખતનાં જૂની પ્રણાલિકાને વળગી રહેનારાં પત્રોને સમાચારસંસ્થાની કુંઈ પડી નહોતી. પણ ગંધી જાગતામાં પહેલ કરનાર લંડન 'ટાઈમ્સ' પત્રના તેની ન્હોન પોસ્ટરે રૉઈટરના અખરો સીધા અને 'રૉઈટરના કૉર્પોરેશન' વાળા અખર કસ્ટીટ રફીટમાં અમકવા શરૂ થયા અને ધોમધોમે એ

નામ જગતામાં મરિચિત થવા લાગ્યું.

હવે માગ લે કોઈ સુદ કાઢી નીકળે તો રૉઈટર પરા પ્રકાશમાં આવે. અને ખરેખર સુદ આન્યું. અમેરિકામાં ૧૮૬૨માં યુલામોની પ્રથાના પ્રથ ઉપર આંતરવિશ્વ સળગ્યો. કોકો તેના અખરો મારે તકપાપડ થવા લાગ્યા; પણ અમેરિકાનાં છાપાં પૂરી અખરો આપી જ શકતાં નહિ. આ ધિયનિમાં રૉઈટરે તે વખતમાં મોટું સાદસ ગણાય તેવું પમલું કીધું. તેણે બારે પગારે એક ખાસ માણસની નિમણૂક કરીને તેને અમેરિકા મોકલ્યો અને તે લગાડના મોરચા ઉપરથી તાબ અખરો સીધા લંડન મોકલવા લાગ્યો. આ અખરો રૉઈટર પાસેથી જ્યાં પડ્યા મોંમાંયે બાવે લેવા માંડ્યાં. આમાં તેને એટલો સફળ કમાણી થઈ કે થોડા જ વખતમાં તેણે પેડીને પોતાની આંગળ મામિકામાંથી કાઢી નાખીને તેની રૉઈટર ટેલિગ્રામ કં. લિ.' રધાપી દીધી અને એને તેનો મેનેજિંગ ડાયરેક્ટર બન્યો. આવારના સ્વકૃપની રૉઈટરની એજન્સીની આ પ્રથમ રધાપના.

રૉઈટરની કીર્તિ હવે વધવા લાગી. જર્મન રાજકુમાર યુદ્ધ ઓફ સેક્સબર્ગમાં ગાધાએ તેને બેરમળનાઓ. બંદન પોત રૉઈટરે પોતાનો ધંધો ખૂબ વિકસાવી. પોતાના પ્રથ બંદન દર્ખઈ રૉઈટરને તેવું સુકાન સોંપી ૧૮૭૩માં નિવૃત્તિ લીધો ત્યાં સુધીમાં તો તે સંસ્થા કુદકે ને બુસકે એટલી આગળ વધી કે રાજકીય ક્ષેત્રમાં પણ તેની લામચમ અને વડ વધી પડ્યાં.

૧૮૧૪નું મથાસુદ કાઢી નીકળતાં રૉઈટરનો સિનારો ફરી અમક્યો. માથે એક અકરમાતે તેના ફનિદાસમાં પકડો આપ્યો. સુદની શરૂઆતમાં જ દર્ખઈ રૉઈટર યુગરૂં ગયો. હવે આપી મોટી સિટિસ સમાચારસંસ્થાનું સુકાન કેને આપાય તો કીક, તેનો સિટિસ પ્રમળો મોત્તરીઓ દરેક દરિયોદુથી વિચાર કરવા લાગ્યા. સંસ્થા બંદરે રફી, એટલે ગમે તેના હાથમાં તે રેડી પડે, રાપટીયલિન બેખમાય, ફુગ્યોનો શવટ આવે, સુદના અખરો રાપટના લાભના ન રહે, અને અંતિમ વિચલ હાથમાંથી ચાલ્યો મન. આનાંઆનાં કારણોને લખેને, ખૂબ વિચારણાને બંને એ આપી પેડીનું સુકાન તેના દરિયા આક્રીકાના એજન્ડ રૉડરિક બેન્ડરના હાથમાં મુકવામાં આન્યું. તે માન્ચેસ્ટરનો વતની હતો અને 'રૉઈટર'ના છ વિભાગોમાંના એકનો જગડસ મેનેજર હતો.

કાળપ્રવાસ

જમાના અંગેનું સાહિત્યકાર

એચ. જી. વેલ્સની

એક અદ્ભુત કલ્પનાકથા

૧ માનુષ્ય એમ કહાર શક્તિ પૂર્વે કે પશ્ચિમ એમ બધી 'દિશાઓ'માં સફર કરી શકે છે તેમ બૃત્ત આગર બવિધ્ય 'કાળ'માં પણ મદદ મુસાફરી કરી શકે તેા કેવી મગા પડે ?

અમુક લાખ વર્ષ પૂરે શું બન્યું હતું અથવા અમુક લાખ વર્ષ પછી શું બનશે તે એ કાળમાં પ્રવાસ કરીને નો પોતાની સમી આંખે તે જોઈ ને જાણી શકે તેા તેને કેટલો આનંદ થાય ? આ કલ્પના કેવી મનોરંજક છે ? વિખ્યાત એમ જ એવકર મિ. એચ. જી. વેલ્સે આલે એક કાળપ્રવાસ કલ્પના કાળપ્રવાસીને અને કાળચંત્રને જન્મ આપ્યો છે !

પહેલી નજરે તેા, ખરેખર, આ પુસ્તક કાળને પણ જોડેલો, કલ્પનાશીલ અને વિલસણ લાગેલો; પણ કલ્પના સિવાય તેા હજી વસ્તુ સાધ્ય થઈ છે ? આપણા સમય બનતી વસ્તુઓ સિવાય બીજું કંઈ આપણે કલ્પી જ શકતા ન હોત તેા કરી પ્રગતિ થઈ શકત નહિ. કલ્પનાનિર્દોષી ડુનિયા તદ્દન નીરસ હોત. જે જે શોધકોએ મહાન શોધો કરી છે તેની તેમણે પ્રથમ મનમાં કલ્પના કરી તેનું સર્જન કર્યું છે. આના સંબંધમાં આપણે મોટરકાર્ડ, બલ્બો, હવાઈ વિમાનો, સ્વયંચાલીતો પથોરો દાખલો લઈએ. જે જમાનામાં જે શોધાઈ ન હતા તે જમાનામાં જોની કલ્પના કેદથી અસાધ્ય લાગી હશે ? વળી હાલમાં કેટલાક સમયથી એક અઢમાંથી બીજા મઢમાં જવા માટે અવકાશ-પ્રવાસનાં સાધનો શોધવા પાછળ વૈજ્ઞાનિકો માથાકૂટ કરી રહ્યા છે. આવી જોડેલી અને અસંખ્યિત જાણીતા કલ્પના પ્રથમ જુલો વર્તે નામના રૂઝ અંશકારને સફરી, અને એણે ખૂબ મોટી તેમજા પોતા મેલામાં ત્રણ મુસાફરોએ સંદ્રેનો પ્રવાસ કર્યાનું દર્શિત પુસ્તક લખ્યું. આના આધારે પ્રગતિ કરતાં વૈજ્ઞાનિકોએ સેક્રેટશિપ-હવાઈના ઘસાના બળથી ચાલતા અવકાશયાનની સંપૂર્ણ યાજના કરી છે, અને તેનાથી આ પ્રવાસ કરી શકાશે એમ તેમને ખાતરી છે. એ જ રીતે આજના વિખ્યાત ઈંગ્લેન્ડ ચિંતક અને લેખક મિ. એચ. જી. વેલ્સે કાળપ્રવાસની કલ્પના કરી 'કાળચંત્ર' નામનું એક પુસ્તક લખ્યું છે. તેમાં એક મુસાફર પાસે એ બવિધ્ય કાળમાં મુસાફરી કરાવે છે, અને તે સમયમાં મતુષ્યનતિ કેવી હશે એ પહેાંચો છે અને પૃથ્વીની શી દિશામાં જશે વસ્તુઓનું તેની પાસે અવલોકન કરાવે છે. એ વાતોના દુક સાર નીચે આપ્યો છે.

વસ્તુમાત્રના અસ્તિત્વ માટે જ્યાંઈ, પહેાળાઈ અને જગ્યાઈની જરૂર છે. એ ત્રણને સ્થળ-પરિમાણ કહે છે; વસ્તુ તર્કપર્યાત સમય અથવા કાળ પણ પ્રત્યેક વસ્તુના અસ્તિત્વ માટે જરૂરી છે, કાલુ છે કેહાપણ વસ્તુ અમુક 'સમય'ને માટે હયાતીમાં આવ્યા સિવાય અસ્તિત્વમાં આવેલી હોઈ શકે જ નહિ. આનું નામ કાળ-પરિમાણ, અને તે ચોખું પરિમાણ છે. એક કાળમાંથી બીજા કાળમાં મુસાફરી કરી એનું નામ કાળપ્રવાસ.

એક પ્રેક્ષક દત્તો. એણે એવા પ્રકારનું યંત્ર બનાવ્યું હતું કે જોનાથી તે એક કાળમાંથી બીજા કાળમાં મુસાફરી કરી શકે. એ કોઈ ધાતુ અને ચળકતી વસ્તુઓનું બનાવેલું હતું, અને તેમાં હાથીદાંત અને કચકડો પણ વાપરેલો હતો, તથા તેના પર એસીને મુસાફરી કરવા વાપરેલો હતો. એક જીવંત ગોઠવેલું હતું. આ યંત્રથી તેણે જૂન અમર બવિધ્યકાળમાં મુસાફરી કરવાની સક્તિ મેળવી હતી. જેમ સ્થળ-પરિમાણમાં યંત્રની મદદથી યુરવા-કર્ણાણદિ નિયમોને આપણે કળતમાં લાવી જિંવેનીએ જઈ શકીએ છીએ, તેમ આ યંત્રથી કાળપ્રવાસ કરી

શકાય એવો તે દાવો કરતો હતો. વળી, તેણે એના પ્રયોગ માટે મોટામોટા યંત્રની પ્રતિક્રિતિપ એક નાનું યંત્ર બનાવ્યું હતું અને એને પોતાના મિત્રાની હાજરીમાં કાળપ્રવાસે મોકલ્યું હતું.

એક સમયે કાળપ્રવાસીને ઘેર એના મિત્રો આવ્યા હતા ત્યારે તે ઘેર ન હતો. 'થોડા સમય માટે હું બહાર જઈ છું તેથી તમારે મારી સાદ જોવી' એવી ચિઠ્ઠી લખી એ મુજબ એલો હતો, એટલે તેણે એક ઓરડામાં એની સાદ બેસાડી બેસાડી હતો. તેઓ એના કાળ-પ્રવાસની સકાશકથાના વિગે વિવેચન કરતા હતા એટલામાં તે અતિશય અગ્નિત રહેલો અને મેઘમાં કપડાં સાથે લંગડાતો ઓરડામાં દાખલ થયો. એના મોં પર તાજે રંગએલો ધા દેખાતો હતો અને એનાં મોંમાં ક્રી મળો દતાં. એને આવી દશામાં જોઈને એના મિત્રો આશ્ચર્યચકિત થયા, અને ઉપહાસ રૂપે તે કાળમાં પ્રવાસ કર્યા તેા નહોતો મયો એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો. એણે ઉત્તરે દીધો, 'તમે માનો યા ન માનો, પણ હું ખરેખર કાળપ્રવાસે મયો હતો, અને હંડલા તણુ મારે કલાકમાં

ત્યાં બેઠા બહુ મોટું, જળરદરત, ધસાઈ મળેલું, સફેદ આરસનું, ચિંકસ જેવું પતણું હતું.

ખીચત કાળમાં એક આવાડિયાનું હવન માળી આપ્યા છું. થોડીવારે પથવારી નેવે પોતાનો જતાંત શરૂ કર્યો. કાળપ્રવાસ છનપર સવાર ધર્મને એનો દોડો દશાખો એટલે આંગકા સાથે કાળપ્રવાસ શરૂ થયા. કળ દેવતાં જેમ દીવો નાનોમાંટો સાથે છે એમ રાત્રિ અને દિવસની અકલ્પ્ય રીતે ત્વરિત ગતિ શરૂ થઈ. કાળમાં તમરો વાડ્યાં અને મનમાં સફેદ ધૂંધવણનો બાવ જણાયો. આકાશમાં સૂર્ય ત્વરિત ગતિથી નૃત્ય કરતો અને પછી દેવતાની રેખાની માફક જગડતો જણાયો. એક એવી વિવિધ કળાઓના સ્વરૂપમાં ત્વરાથી પરિભ્રમણ કરતો અને પછી જાંખાં ઝોલાં ખાતા પટાની માફક દેખાયો. રાત્રિ અને દિવસના ધગકારા સતત બ્રહ્મના રંગના આકારના જણાયા અને તારા થોડાથોડા અંતરે એક જગડતા અતિ પ્રકાશિત વર્તુળની જેમ જણાયા. દુનિયા જાંખા સ્વરૂપે અતિશય બારે ત્વરિત ગતિથી ભરી જતી જણાઈ. આખરે એક રમણે કળ દેખાવતાં એક થોડીમડાં ખાવા માંડ્યું અને કાળપ્રવાસો અધોમુખ થિથિતમાં જળીન પર પડાયો.

કેમ પ્રકારની દુનિયા જેવા મળ્યો એવા કુદરતથી એ જળીન પર પડકાયો સારે ત્યાં જાકળ વરસતું

હતુ અને ધુમ્મસ છવાયું હતું. આસપાસનો દેખાવ કુત્રાડના ગળીયા જેવો હતો, અને ત્યાં એક બહુ મોટું, જળરદરત, ધસાઈ મળેલું, સફેદ આરસનું, ચિંકસ જેવું પતણું હતું. જળીન પર નિમ્નતન અવરથામાં એ પડ્યો હતો તેમાંથી ફેંકાણે આવતાં એણે પેલા સફેદ પૂતળા નજીક આશરે આદ ફટ ઊઠ્યાં, મંત્રુડિયા રંગના અબ્બાવાળાં, કેટલાંક નાનાં, નાચુક, દોડતાં માનવ-પ્રાણીઓના અબ્બા અને માથાં દેખ્યાં. એક ઉપર નજર કરતાં અંતર ગતાવનારાં અંતરમાં આદ જાણ એ દગ્ગર સાતસો ને એકની સાત પર કોટો આવેલો જણાયો. ધુમ્મસનો પડો દહે તદ્દન ઓછો ધર્મગરો હતો અને સુંબંદકી તૈયારી હતી.

તેમાંનું એક પ્રાણી કાળપ્રવાસીની નજીક આવી ક્રિમત સાથે એની સામે વેંઈ રહ્યું. પછી ધણીં પ્રાણીઓ એની આસપાસ વીંટળાઈ વળી એને તપાસવા માંડ્યાં. તેઓ અતિશય શાવલપ્રમય અને કોમળ હતાં, પણ તેમનામાં લુહિતો જાડો અંશ ન હતો. તેમના વાળ એક-ધારા વાંકડિયા હતા અને તે ગોચી તથા ગાત્ર આગળ આવી અપટ્ટી જતાં હતા. એકે પર એકે વાળ ન હતો. એમના કાન જડુ સુદમ હતા, મોં એકદમ નાનાં

દતાં અને દડપગીઓ અખીદાર હતી. આંખો યોડી ને કામળા હતી, પણ રસપ્રતિભા એમનામાં ખામી હતી. તેઓ ફૂલન કરતા હોય એમ એકરોકની સાથે વાતો કરતા હતા, પણ કાળપ્રવાસી અને તેઓ એકબીજાને પોતાની વાત સમજાવતી શકતા ન હતા.

પૂરો નિદાલ્યા ગાદ તેઓ એને એક વળગરૂત દર-વાનવવાળા મોટા મકાનમાં લઈ ગયા. ત્યાં રથજે રથજે કાતરકામ કરેલું હતું અને જમીન કોષ સફેદ કદાચ ધાનુની ગનાવેલી હોઈ ખુબ ધસાઈ ગઈ હતી. તેમાં ધસેલા પથ્થરનાં તુટકાં અસંખ્ય ટેંગણા મૂકેલાં હતાં અને તેના પર કાષ્ટક ફળના દગલા પડેલા હતા. ટેંગણો વચ્ચે તકિયા ચિખરાએલા પડ્યા હતા. એના પર તેઓ બેઠા અને કાળપ્રવાસીને પણ બેસાડ્યો. પછી તેમણે પેસાં ફળ ખાનાં શરૂ કર્યાં. ફળ જલ્દી મિટી દતાં અને તેઓ માત્ર એમનો એકનો એક ખેડાક હતા.

નજીપ્રાપ ભવકાની સ્થિતિ પર આથી ગમેલી દુનિયા તેણે દીડી. મોટાં મકાનો ને મહેમાનો છલ્લું અપરધાએ પડાંધિસાં બ્યાંત્યાં દટિએ પડતાં હતાં. નાનાં મકાનોનું તો નામનિશાન જણાતું ન હતું. કૌટુંબિક સંસ્કારનાં પણ કોય થએલો હતો. એ મનુષ્યોમાં નરનારીને જુદાં પાડી ગતાવે એવો પોશાકનો ફેરફાર કે રીતભાતના બેદ જણાતો ન હતો. વળી, રથજે રથજે ધુમ્મસ નીચે કુવાના જેવાં આંધકામ નજરે પડતાં હતાં. એક કાણ માંડ એને ત્યાં સામ્યવાદ પ્રચલિત થએલો હોવાનો વિચાર આવ્યો, પણ એ વાસ્તવિક ન લાગ્યો. જનતા સંસ્કૃતિની ટોચ પર પહોંચી જઈ દબે ફીલ્ડ દશામાં આવી પડેલી તેને લાગી. જે જનતા એક સમયે સળંગ, ઉત્સાહી અને જીવિમાન ગતી હતી તેની પ્રતિક્રિયાનું કામ દબે શરૂ થયું હતું. એ લોકોની શારીરિક ક્ષુદ્રતા, જીવિની ખામી અને અસંખ્યાત ખેડેરો એ પ્રતિક્રિયાના પરિણામ રૂપે હતાં.

પોતાની નજરે પડેલા આ માનવ કુળના બાપી વિને તે મનન કરી રહ્યો હતો, એટલામાં એક નિચિત્ર ઘટના ગતી. સૂર્યોદય થઈ ચૂક્યો હતો અને ચંદ્રનો ઉદય થયો હતો. જે રથજે એ બેઠો હતો ત્યાંથી પેસા પૂતળા તરફ નજર નાખતાં એનું કાળવંચ યુગ થયેલું જણાયું. એનો તો હવ જ છીડી ગયો! ગાંડાની જેમ એ આમ-તેમ દોડવા માંડ્યો. એ કાણ લઈ ગયું એની તેને ગમ પડી નહિ. એને ભવ વ્યાપ્તો કે પોતે કદાચ આ

અનુભવા યુગમાં કસમઈ તો નહિ પડે! એણે પેસા મોટા મકાનમાં બેઠા ત્યાં સુતેમાં પ્રાણીઓને પ્રશ્નો પર પ્રશ્નો પૂછી અકળાવી નાખ્યાં. તેમને આમાં કાંઈ સમજ નહિ પડવાથી તેઓ બચલીત થયાં. ગદાર-તીકળી તપાસ કરતાં એણે પેસા પૂતળા મુઠી વડીન પર ધસકા પડેલા દીડા, જેથી તે વંચને તે પૂતળા નીચેની બેસ-ણીમાં ચંતાડેલું હોવાની એને જાણ થઈ. એણે પથ્થર વડે બેસણીની તક્તીઓ તોડવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે તૂટી નહિ. પેલાંમાંનાં કેટલાંક પ્રાણીઓ એને જામ કરતાં બેઠાં જલ્દી નાખ્યા થતાં જણાયાં. એણે તેમને એ બેસણી વિને પ્રશ્ન પૂછવા માંડ્યા, પણ તેનો ઉત્તર આપવાને બદલે તેમને જલ્દી માંડુ લાગ્યું, અને તેનાથી તેઓ દૂર ભાગવા લાગ્યાં. તેણે એ વાત પડતી મુઠી, એટલે એકમે દિવસમાં તેઓ તેના પ્રત્યે પ્રથમની માફક વર્તવા લાગ્યાં. તેણે એમને દીવાસળીઓ સળગાવી ખુબ ખુશ કર્યાં, કેમકે તેઓ દેવતાને અને દીવાસળીને સંદર્ભે જુદી ગયાં હતાં!

પછી તેણે એમની બાળા શીખવા માંડી. એ જલ્દી જ સાતી, થોડા શબ્દોવાળી અને જલ્દી સાદા વિચારો દર્શાવી શકે એવી હતી. પેસા ધુમ્મસોની નીચે જે કાંસાનાં પતરાં મહેસા કુવા જેવાં આંધકામ એના બેવામાં આવ્યાં હતાં તે તરફ એ ગયો. એમાં મુદ્દત પાણી જણાતું ન હતું. દીવાસળી સળગાવી તેમાં ધરતાં એની બોતલા દમનવચનથી તેણે જાણ્યું કે એમાં કોઈ ધાર્મિક પ્રબંધથી પવનનો પ્રવાહ ચાલતો હતો. એક કાળગતી કાપલી તેમાં નાંખતાં તે પવનથી ખેંચાઈ અંદર મોંથી ચાલી ગઈ.

વળી, એ કુવાઓનો સંગ્રહ અહીંતરી આવૃત્ત પડતા મિનારાઓ સાથે હોવાનું તેણે જાણ્યું, કેમકે તે મિનારાઓમાંથી સૂર્ય વાયુની વરાળો તીકળતી જણાતી હતી. પણ આ લોકોમાં કોઈ પણ પ્રકારની સર્વક શક્તિ કે કોઈ પ્રકારના સંસ્કૃતિ સાથે સંગ્રહ ધરાવતા કાર્યનો પ્રયત્ન જણાયો નહિ. ખાતું, પીતું, નાચું, ગાતું ને સ્રષ રહેલું તે સિવાય બીજું કોઈ કાર્ય તેઓ કરતા ન હતા. એકંદરે તેઓ અકર્મભવ જીવન ગાળતા હતાં. કુષ્ઠ અને જડનિયતાની સરાણી પર મનુષ્ય પાળીદાર ગમે છે, પણ નિર્ભયતાની અને સુખમય ગર્વિશક્તિ પ્રાપ્ત થતાં તે તિરસ્કૃત સરાણીનો નાશ થઈ મએસા હોય છે એ મોકળું જ છે; અને એ સ્થિતિ

એ શોડો પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યા હતા. પણ મુદત ૩૫૪, ચાપડીઓ યથેદે તેમની સામાન્ય જડિયાતની માન્ય નેચો ફેરી રીતે મેળવતા હતા તેની કાંઈ સમજ પડતી ન હતી. આ પ્રકારના એના મનના ગોટાળામાં કાળ-પ્રવાસીને તે રક્ષણ એક મિત્રાચારીનું રક્ષણ પ્રાપ્ત્યું. એક નાની યાત્રા નહાતા પડતાં ડૂંગણની તૈયારીમાં હતી તેને એણે ગયાની. એનું નામ ગીણા હતું. પેલાઓમાંના થાણા એને ડૂંગણી બ્લેઈ દેવા દતા, પણ તે શોડાની સમજાવકિત અથવા સુદિ એવી ખામાબરેતી હતી કે તેમાંના કોણએ એને ગયાવવા પ્રયત્ન કર્યો નહિ. એ યાત્રાનો થોડા સમયમાં દરજી અંત આપ્યા ત્યાં સુધી તે નિરંતર આ કાળપ્રવાસીની સાજતમાં રહી.

પેલા શોડા અંધકારથી જીતા હતા તેથી કાંઈ તેઓ જ્યાં શોડાં મકાનોમાં રોજાગંધ સૂઈ રહેતાં હતાં. કાળ-પ્રવાસીને એક વખતે અંધકારમાં ફેટલીક સંકેદ આકૃતિઓ જણાઈ. તેઓ કોઈ કાળા વસ્તુને ઉપાડીને ઘૂંટી જતી હતી. એણે એક આકૃતિને બેવા દીવાસળી સળગાવી, તો તેના પ્રકાશથી ગભરાઈ તે માથું નીચું નમાવી દોડતી કાળા ઓળાઓમાં મેંતાઈ ગઈ. વળી એક હમણા પાછળ અંધકારમાં ક્રમાશ માંડતી આંખો જોતાં એણે જીંછ દીવાસળી સળગાવી, એટલે જીંછ એક આકૃતિ અપારાગંધ નજીકના ફવા તરફ દોડી તેમાં જતારી ગઈ. તે કોઈ માનવપ્રાણી હોઈ જ્યે માનવ હશેગિયો ન હોય એવું જણાતું હતું. દાળપ્રવાસીએ આના વિષે અનેક તકો કર્યા. હેઠલે તે એવા નિર્ભય પર આવ્યો કે બનિબનું માનવી એ જાતિઓમાં વેં આઈ ગયું હતું. એક તો પેદું ઉપર રહેતું નાનુક સુ-લક્ષિત પ્રાણી. અને જીંછું આ રૂની પૂણી જેવું સંકેદ, ગરીબ જુગર્બમાં રહેતું નિશાચર પ્રાણી. ઉપર રહેતાં પ્રાણી 'મૈલોઈ' નામથી ઓળખાતાં હતાં, અને જુગર્બમાં પ્રાણી 'મૈલોઈ' નામથી ઓળખાતાં હતાં. દલે આ જુગર્બના કુવા ને ભાંધકા વિષે એને સમજ પડી. વળી આ કુદ પ્રાણીઓએ જ એનું કાળવંચ ખસેડ્યું હતું એની પણ એને ખામી રહી.

વીણા દલે કાળપ્રવાસી બેડે પૂરેપૂરી દગી મઈ હતી. તે એને અભાષર કંચકી ગધે દેતો. એક વખત જુગર્બનાં પ્રાણીઓની તપાસ કરવા એ વીણાને જાદર મૂકા ફવામાં કિતર્યાં. ફવા આગરે જ્યો વાર કિટા દતો

અને તેમાં કિતરવાને ધાતુના કટકા બીંતમાં જડેલા હતા. છેક નીચે પહોંચતાં અંધકારના ઓળાઓમાં કાળ વંચ આલતાં તેણે દીકાં. ત્યાં તે આરામ લેવા મનો અને સહેજ નિદ્રાથી ચેરાયો. એટલામાં તે મેલામાંનાં ફેટલાંક મલીચ પ્રાણીઓ એને વળગી પડ્યાં. તે મદા મુશીમને એમને મારતો, કટતો, એમનાથી છૂટ્યો, અને દીવાસળીઓ સળગાવી પ્રકાશમાં એમની આંખો આંછ નાખી. થઈ ત્યાંથી દોટ મૂકી બીંતમાં જડેલા દલકા પડી ને ઉપર આવ્યો.

દલે એને એ શોડા વિષે વધારે સમજાવ્યું પડી. જમીન નીચે રહેવારાં માનવીઓ માંસાદારી હતાં અને તેઓ ઉપરનાં મનુષ્યોના માંસનું બજણુ કરતાં હતાં. આ પડથી ઉપરનાં મનુષ્યોના અંધકાર વિશેનો બધ તે સમજ શક્યો. મનુષ્યની વિદ્યાસક્રિયામાંથી જન્મેલી આ બે જાતિઓ તદ્દન નવા સંબંધમાં જોડાવાને અંધ-મુખ પ્રયાણ કરી રહી હતી, અગર નવો સંબંધ જાંધી ચૂકી હતી. 'દક્ષિણ' શોડા જે એક વખત કુવાપાત્ર અગીર વર્ચમાં માનવી દશે તેઓ દલે મુદત નિષ્કળ-તાની અવગમનિએ પહોંચ્યાં હતાં, અને 'મૈલોઈ' શોડા અમંચ જમાનાઓથી એમનાથી ચડિયાતા દરજ્જાના માનવીઓથી જુગર્બમાં ધકેલાએલા દેલ દલે પ્રકાશિત જમિનજોને મદત કરી શકતા ન હતા, અને ઉપરનાં માનવીઓની કપડાં યોરેતી જડિયાતો પૂરી પાડ-માનું કાર્ય, માત્રસેવા ઉદાયવાની જૂરી ટેવ દજ તેમનામાં ફેડેલી હોવાથી, કંઈ જના હતા. દલે જૂનો કમ થોડે અંશે ઉત્તરના માંદ્યો દતો. મનુષ્યે પ્રકૃતિ પર અને પોતાના બાહ પર એક સમયે વિજય મેળવ્યો હતો, અને દલે ઈશ્વરી ન્યાય અપારાગંધ આવી પહોંચ્યો હતો. 'મૈલોઈ' શોડા જેઓ બલને સમજાવો જૂરી ગયા હતા તેઓ દલે બીકથી પુનઃ પરિચિત થતા હતા, અને 'મૈલોઈ' શોડા પોતાને ખાવાનું ખૂટવાથી ઉપર રહેનારા પોતાના બાહમાંનું માંસ ખાવાનું શીખ્યા હતા!

પોતાનું કાળવંચ પાણું મેળવવા કાળપ્રવાસીએ એ પ્રદેશમાં ખૂબ બટકવા માંડ્યું. એને 'મૈલોઈ' શોડાની ખામિયનોથી વાકે રહ્યું હતું અને તેમને મદત કરવા સાધનોની મામિ કરતી હતી. કરતાં કરતાં તે એક બીનાઈ ચક્રાણાના જેવી વસ્તુની યનાવેલી મહેજાન પાસે આવી પહોંચ્યો. તે આપણા પછીના યજ્ઞ સાંચા

કાળનું એક સંપ્રદશન હતું. એમાં આપણા કાળના તથા ત્યારપછીનાં અગત્યિયત વર્ષોના કાળના જન-જનતાના નમૂનાઓ, કેટલાક નાશ પામેલા, કેટલાક અર્થ નાશ પામેલી રિશ્તિમાં, અને કેટલાક જળવાઈ રહેલા એના જોવામાં આવ્યા. વિવિધ પ્રકારનાં નરીન પંચ, અજાત પ્રાણીઓના અવશેષો, પુરતકોનાં ગદમી રંગનાં ચીપ્પાં જેવા યજ ગમેજાં પાનાના કટકા, જુદી-જુદી જનતાનાં લઘિવારો, સામાજિક પદાર્થો વગેરે વિવિધ વસ્તુઓ તેણે ત્યાં જોઈ. એ જ્યાંમાં એક કાળની સીસ કચેરી ગદમીમાં જળવાઈ રહેલા કપરનો કટકો, અને તે વખતના સમય સૂધી જળવાઈ રહેલી દીવા-સળીની પેટી એ બે વસ્તુઓ 'મૅસો'ક' શોકોને બીવ-ગાવવાના ઉપયોગમાં આવે એની જાણવાથી એણે બહુ આનંદ સાથે લઈ લીધી. વળી, પંચાના આખા તથા બાગ્યાતુરના સંપ્રદશમાંથી એક ગદા જેવો જડા શળિયો મૅસો'ક શોકોને કટકારવા તેણે પંદર કરી લીધો. સ્થાનિતનો સમય થતાં એણે તે રથળ છોડ્યું.

ત્યાંથી નીકળી પેલા પુત્રાના માર્ગે તરફ પ્રયાસ કરતાં એક જંગલ આવ્યું. રાત્રિ પડવા માંડી હતી અને કૃષ્ણપત્રના અંધકારમાં પેલા 'મૅસો'ક' શોકોના ઉપદ્રવની એને બારે બાંતિ હતી. જંગલની મધ્યમાં આવ્યા બાદ અદીતદીથી સૂધી સંદીએ એણે કરી પોતાને પ્રકાશ મળે એટલા માટે તે સળગાવી દેવવા પેટાઓ, અને વીણને પોતાના જોડેટમાં લેપેડી એને બેગડી આગળ ચાલવા માંડ્યું. એટલામાં ઘૂંઘુ કરવા આવ્યાને એના કાને પડ્યા અને જંગલમાં લલચલન જણાયા માંડ્યું. એનો પેટાવેશો અગ્નિ દવે દૂર પડી ગયો હતો, અને મૅસો'કાનાં ટોણે ટોળાં એના પર ધસી આવ્યાં. એ ધમાચકડીમાં એણે વીણને જમીન પર મૂકી મજવામાંથી દીવાસળીની પેટી કાઢવા માંડી. દીવાસળીની પેટી કાઢી પ્રકાશ કરી પેલું કપૂર સળગાવ્યું અને 'મૅસો'કો'ને આંજી નાખી પેલી ગદાથી મારઝૂક કરી લોકો કાઢ્યાં, પણ વીણા શુભ યજ હતી! વળી એ એની દિશા બૂલેા અને એણે પેટાવેશો અગ્નિ જે દવે ચારે તરફ સળગી રહી હતો ત્યાં આવી પહોંચ્યા. એ અગ્નિમાં કેટલાક 'મૅસો'કો' ઝાંજાળને પડ્યા અને મરી ગયા. એણે વીણાની બહુ તપાસ કરી, પણ એવું શય દાસ આવ્યું નહિ, પણ અગ્નિ બધે પ્રસરી ગયેલો

લેવાથી તે એના બધંકર બાપીમાંથી ગમી ગયું હતું એની એને ખાતી થઈ.

ત્યાંથી નાચી તે પેલી બેસાણી આગળે આવી પહોંચ્યા. આશ્ચર્યકારક ઘટના એ બની કે એનાં કમા નીચે બોભાણેમાં કોતરી ખુદકાં ધર્મ ગયાં હતાં. કાળ-પંચ પણ અંદર એક ખુલામાં પડ્યું હતું. એ અંદર પેલા એટલે કમાડ બીડાઈ ગયાં અને 'મૅસો'કો'ના અ-દાસનો પ્વનિ એના કાને અથડાયો. કેટલાક 'મૅસો'કો' એને ચીંટાઈ વળી ચારે તરફથી પકડી એવા મળા પર દાંત બેસાડવા માંડ્યા. પેલી ગદાથી તેમને મપાઈ કાઢી એ છત પર બેસી ગયા અને કળના દાંડા કળાથી ફેવ ચાલુ કર્યું. એના શરીરને કેટલાક દાસ ધગણેલા હતા તે તરત જ એના પરથી સરી ગયા, અંધકારનો પડો આંખ પરથી દૂર થયો અને પ્રથમની માફક જુમરા તેજમાં અને તોણમાં એ પડેલા.

પંચ દજ બચિખમાં આગળ ચાલતું હતું. આખરે અનેક સૈકાઓ પસાર કરી બાદ તેને બંધ કરતાં એ એવા કાળમાં આવી પહોંચ્યા કે જે સમયમાં માનવ જાતિ નાશ પામી ચૂકી હતી અને મોટાં કાળના જેવાં રાક્ષસી પ્રાણીઓ અને સુકાતા તેજગ પોપડા બાજતા પાણીવાળા દરિયા પર શેષાળ જેવી લીલોતરી સિવાય કોઈ પ્રકારનું જીવન રહ્યું ન હતું. મણુ કોરાડી વિશેષ વર્ષના અંતર બાદ એણે સર્વના કદમાં જદિ કચેલી દેખી. સૂરે રાતા મરમ ધુમ્મટની માફક અંધ-કારમય આકાશનો દસરો બાગ આવરી લીધો હતો. પૃથ્વીની ધરી પરની ગતિ રૂતેલી મળ હતી અને તેનો અંતકાળ પાસે આવતો હોય એવું લાગવા માંડ્યું હતું. સર્વજન મૃત્યુમય શાંતિ ફેલાઈ રહી હતી અને અંધ-કાર ચારે બાજુ પ્રસરી રહ્યો હતો. એને આતિથય નાસની જાગણી યજ, જાગોરૂવાસ સેવામાં મુકેકેડી પડવા માંડી અને તે મૂળવા માંડ્યા તથા જીવ જતો રહે એની એને કોરાડી આવવા માંડી. એકદમ એણે આવળી દિશામાં મુસાફરી શરૂ કરી અને ધીમે ધીમે બેએલા દરમનો ઉગ્રક્રમ આરંભાયો. પંચના એંગો કોટા આરંભના રથળ તરફ જવા માંડ્યા, પ્રયોગ-શાળાની જાગણી દીપાસો એની આસપાસ આવી અને એણે બહુજ મીમંધો પંચની ગતિ કોટી કરી બાંધે રાખ્યું. આમ તે બંધાંથી બેપડેલા હતોત્યાં પહોંચ્યા.

કાળપ્રવાસીએ વાત પૂરી કરી; પણ તે કેમના માન્યમાં ન આવી. પ્રધાન દરમ્યાન પીણીએ કેટલાક ફક્ત એના ગળવામાં નાખેલાં તેમાંનાં એ સુકાઈ ગયેલાં એને હાથ આપ્યાં તે મિત્રોને બતાવતાં પણ તેમને આ વાતમાં વિશ્વાસ પડ્યો નહિ. કાળપ્રવાસીને શું કે તે ગોતાની સાથે નાનું રીંગે મશીન લઈ ગયા હોત તો સાચિતી માટે એ સમયના ફોટોગ્રાફ તે લઈ શકત.

થોડા દિવસ પાદ એ કોઈકેનું નાનું રીંગે મશીન વગેરે જલ્દી વસ્તુઓ સાચી પોતાના એક મિત્રને અર્પી કસાક રાદ બોવાનું કહી બીજા પ્રવાસે ગયો. મિત્રે ધણી વાર બેઠી પણ તે પાછા ફર્યો નહિ; અને હવે પાછા ફરશે કે નહિ તે શક્યરતું છે. કેમકે એને ગમે એ વર્ષ ચક્ર મયાં છે, પણ હજુ તે પાછા આવ્યો નથી!

ચંદ્રમણિકાંકર જેઠાલાલ પંડિત

Our Friends Abroad

પરદેશી મિત્રોના પત્રો

(નીચેના મેળવનાર: વિનોદચંદ્ર યુનીસાફ દેસાઈ. અંગ્રેજી)

81 Peter Road

Walton, Liverpool (Eng.)

પ્રિય વિનોદચંદ્ર,

હિંદ ખાતે જોનાથને તમને ક્ષમાગ્રિય તરીકે મળવી આપ્યા તેથી હું બહુ જ રાહ ચઢ્યો અને આશા છે કે આ પત્રે ખૂબ પરબળદાર કરીશું.

આપની તા. ૩૦મી ઑગસ્ટનારે મને તેર વર્ષ પૂરાં થયો. તમે સમજી શક્યા હશે કે હું અહીં સિરપરમાં જ રહ્યું છું. બધાં બંદરોની ભેષ એ પણ ધમાકેજી છે, જેટલે મને એકે આસ બહુ ગમતું નથી; પણ અહીં બીજું કંઈ બહુવાનું છે. સિરપરમાં મર્યાદા નહીં કોઈ આવેલું છે અને કુબિયાબરમાં મોંઝામાં મોટી મોટી તથા ધક્કાં ધરાવે છે. કંઈક દેશોનાં વહાણો અહીં નાંખે છે. માત્ર પણ જાતજાતનાં જીવં છે. બંદર પર જાયો તો માલની ગણતરી ચઢીતર બેવા મળે.

સિરપરમાં ધણી એક મોટી ટનક (બોંધવામાં) છે. તે મર્યાદા નહીં નીચે જોવાથી તેને મર્યાદા ટનક કહે છે. તે અહીં માહજતો તો તાંબો છે. બંદર પરનાં આશામાં તે વાટે નીકળી જાય છે. હું એ વાર તેમાં જઈ આવી છું.

બીજાં કેટલાંક મહત્તો વહીવટી છે: સેન્ટ જોર્જસ હોલ, ટાકન હોલ, સિરપર બિલ્ડિંગ્સ, સાથબેરી, મ્યુઝિયમ વગેરે. એ મોટાં કેમણે બંધાય છે તે કુબિયાબરમાં થોડાં મળ્યો. પણ હું તે પૂર્ણ યોગેલાં બેવા પામીશ નહિ.

હું રેલુએટ કોલેજમાં બહુ છું અને પંચમથેલીમાં છું. છેલ્લી ટર્મમાં મારે વધારેમાં વધારે માઈલતા, જેટલે એક દિનામ ગઈયું હતું. પરીક્ષામાં પણ હું સૌથી ઉપર હતી. મારી પ્રિય રમત ટેનિસ છે. આ સત્રમાં હું તેમાં એક જ વાર હારી હતી. તમે કેવીક રમતો રમો છો?

મારે આશ્વિન છે નહિ, પણ એ પાંચેલાં પ્રાણીઓ છે. આ છે કુતરી અને બીજું બાજી માર પંખી. બંને મને વહાણી છે. કુતરી કંબરડેન્ટ પરચુઆની શીપડેન-બરવાની કુતરાની

જાતની છે અને તેનું નામ હેરી છે. પશીને હું રેલુએટ કહું છું. તે કેટલુંયે જોલે છે. એ કેટલાક નીતો તેને પંદરબાર છે. ધરવા બધાનાં નામ નવું તે બોલી શકે છે. માત્ર બાળા ધણીવાર મોટી મુશ્કારીમાં બોલી ચૂક્યા છે મુંબાઈ પણ બેસણ વાર તે બધી પ્રમા છે. હું હમણે 'મોડેલ' મેડળમાં બેડાઈ છું પણ પત્રમિત્રો હોય તે તે કેટલું ગમતું ને

મારી ખાત્રી છે કે તમે તમારા મુશ્કેલી ધણી બહુવા બોલી બાળતા લખ્યો. તુરતમાં જ તમારી તરફથી એક કાનૂન મળ્યો જેથી હિંદની દોષ ધરાવું છું. તમારો પત્ર આવશે કે તુરત હું કાળી નાખીશ, કોઈકે પત્રો માટે બહુ રાહ લેવી નહિ પડે

મારા પિતા પંદર દિવસથી હરદર્દીઓની એક લાવણીમાં રહ્યા છે. દેશમાં તો હું મારાં માતપિતા જોઈ બૂલ કરી છું, પણ પરદેશનો પ્રવાસ કહી કહ્યો નથી. શાળાનો અભ્યાસ પૂરો મથા પછી જરૂર એકવાર નીકળું છે.

હવે આ પત્ર જવા હજુ છે અને તમને ગુણું મુખાકારી વખતે મળશે. તમારો પત્ર જલ્દી આવે એવી આશા સાથે તમારી અંજલિ પત્રમિત્ર છન લેમજ.

નવા પત્રમિત્રોનાં સરનામાં:

Tom Bowman (19 years)

303 West Center Street

WELLSFON Ohio (U.S.A.)

Anthony Gomes, Jr. (20 years)

Rua Dufue de Caxias, 336

Porto Alegre

RIO GRANDE DO SUL

Brazil (South America)

Mr. Ted Mc-Adam

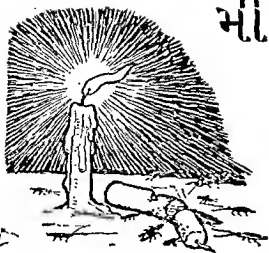
ITHACA Michigan (U.S.A.)

T. Melita, c/o Mohamedali Nurkhay & Sons,

P. O. Box 619,

MOMBASA (K. F. AFRICA)

મીણબત્તીનું ભૂત!

[શ્રી અનંત કાણેકરની 'મે મીણબત્તીઓ'માંની એકનું]

મૂળ લેખક - શ્રી વિ. સ. ખડેકર

ખ રેખર, લેખક તદુગર જ હોય છે! ત્યાં આપણને કાંઈ જ રેખાનું દોતું નથી, ત્યાંથી જ તે સુંદર નવી સૃષ્ટિ નિર્માણ કરે છે. નહિ તો વળી 'મે મીણબત્તીઓ'માંથી એકાદ સુંદર તત્ત્વનું પ્રતિષ્ઠાન કરવા જેવું તે શ્રી કાણેકરને ક્યાંથી મુછે! 'મે મીણબત્તીઓ' તો શું, પણ પેટ્રોલેક્સના પાંચદસ રીયા રેખાને પણ આપણને ચાર ઇલીટી લખવાનું કરી મૂક્યું છે?

મે મિત્રો અને મે મીણબત્તીઓ! હવેમનાં મે વિરોધી મિત્રો નવર સામે મુક્તિમંત જીભાં કરી કાણેકરે કેટલા ટુંકાણમાં એક સુંદર તત્ત્વ સિદ્ધ કરી ગયાન્યું છે!

'મે મીણબત્તીઓ' નામના એમના એ લઘુનિબંધનું રસપ્રદભૂ કરનારે બાપણ લખીને પૂરું કરતાવેત આ જ વિચાર માદા મનમાં આવી ગયો.

પણ તે રાત્રે સત્તા પછી મને એક સ્વપ્ન આવ્યું. સ્વપ્નમાં પેલી ખવાહ ગએલી મીણબત્તી મારી નવર સામે તરવવા લાગી. એ મનમાં ને મનમાં જાગ્યા કરતી હતી એ ચોકખું રેખાનું હતું.

મે તો પ્રશ્ન કર્યો: 'કાણુ છે રે તું?'

'હું? હું ભૂત છું.'

'ભૂત?'

'હા, ભૂત! પેલું પહેલી મીણબત્તીનું ભૂત! પેલા કાણેકરે અને તે તમારા લેખમાં જેની ભરપૂર નિંદા કરી છે તે જ મીણબત્તી હું છું.'

ભૂતપ્રેતા પર તો મને વિશ્વાસ નથી, પણ એ કદાચી મીણબત્તીના એ વિચિત્ર શબ્દો સાંભળી હું મનમાં ખચકાયા વગર તો રહ્યો નહિ.

મીણબત્તી દાંત હચકાવી હલેવા લાગી: 'પેલા કાણેકરના 'મે મીણબત્તીઓ'ના નિબંધ પર તે પ્રશસ્તિ-લેખ લખ્યો છે ને! દમભાં જ કાઢી નાખ ને! મે જ તે સળગાવી મૂક્યો હોત. પણ શું કહી શકીશું તો આગ આગ જીતી છે, પરંતુ તેને જવાદ આપવાની જગ્યા નથી. આ આગ જે જવાદ પડી હોત તો, ગધાને પ્રકાશ દેનારી મીણબત્તીને, જગતને માર્ગ દેખાડનારી મીણબત્તી કહીને તે જ મારી પ્રશંસા કરી હોત.'

તેને શું કહેવું છે તે મને ગદાગદ સમજ્યું નહિ; પણ તેના આ ઉકળાટ પછવાડે કેંક જીડો બાવાઈ નો છે જ એવો મને લાગ્યો. મે ધીમા સ્વરે કહ્યું: 'તારે શું કહેવું છે તે તું છૂટથી મને કહે.'

'તમે લેખકો ગાડા જુઝ્યા હો છો એટલું જ મારે કહેવું છે! તમને સૌંદર્યનો મોદ મળે છે, ને પોતાની નજામી પર દાંકપિંછાડો કરવા માટે સૌંદર્ય એટલે જ સત્ય એમ તમે જાગનોખમ મારીને કહેવા લાગો છો.'

કેરાઈ ગએલી એ મીણબત્તી એકાદ બોલકી વિદુષી માફક બેકાટ બોલવા લાગી. સત્ય અને સૌંદર્ય જુદાં નથી એ કવિ કોટ્સનું વચન એને સંભળતી બોલતી બંધ કરવાનું મને મન થઈ આવ્યું, પણ તે વિચાર મનનો મનમાં જ સમાવી દેવા પડ્યો. લેખકો જુઝ્યા હોય છે એમ તે દમભાં જ બોલી હતી. મે કવિ કોટ્સનું નામ એની પાસે લીધું હોત તો કવિએ વળી લેખકો કરતાં મે વધુ જુઝ્યા હોય છે એ સિદ્ધાંત મને સંભળાવવાનું પણ એજે 'ગાડી રાખ્યું ન હોત.

હું કાંઈ જ બોલતો નથી એમ માણી તે બોલી: 'એ મે મીણબત્તીઓ પૈકી બીજી માટે તને શું લાગે છે?'

'આદર-માન!'

'અને પહેલી માટે?'

'ધિક્કાર.' એ અવકાશાંઅવકાશાં જવાબ આપ્યો.

'શા માટે?'

'વાદ? સરસ પ્રશ્ન કોઈ! પેલી બીજી મીણબત્તીએ સતી પ્રભાએ પોને સળગી જતો જોઈ માટે પોતાના

જલી જનારી માણુયતીની પ્રવેશ કરવાના અને જેને પ્રકાશ દેવાની તક મળી નહિ, તેની નિંદા કરવાના. પણ એકની મજેલી તક બીજાને મળ્યા સિવાય . . .

મારી સામે દેખાતા તે માણુયતી એકદમ અ-
રુચ્ય બની.

‘હું જાગી ગયો, અને વિચાર કરવા લાગ્યો.

ગરકરીની ‘એકાદાનું નામી’ એ કવિતા અને સાંભરી. કોઈક કૂંચ કામિનીના કંથકાચની શોભા વધારે છે, ત્યારે કોઈક મૃત માનવીનાં શરીર પર પેદાશમાં આવે છે. તેમાંનાં પહેલાં સાગર અને બીજાં ખરાબ એવું કંઈ થોડુંક જ હોય છે?

અરુચ્ય અને હું કાંઈયો અને અદાર કળિયામાં આંધ્રા આંધ્રા સામ્યો. આંધ્રા સામે આંધ્રા છરી હોય તો મેં દેખાય નહિ એવું ગાદ અંધારું સર્વત્ર પ્રસ-
રેલું હતું! અને વિચાર આપ્યો કે આવી અંધારી મન
ચારોને ખૂબ જ ઉપયોગી અને છે. પણ તરત જ
બીજા વિચારે મારા મનની અરુચ્યતામાં વધારો કર્યો.
ચાર થવાની ઇચ્છાને દોશ થોડીક જ થાય છે?

નાના ઇંકારાઓની દોશ પણ હંમેશાં વિચિત્ર જ
જ હોય છે. ‘તું શું થવાનો છે?’ એમ જે કોઈની
પૂછીએ તો હેમ્પકનો પુત્ર ‘હું ક્રાઇવર ધર્મશ્રી’ એમ
કહેશે ને કોલેજના પ્રિન્સિપાલની ઇંકારી ‘હું પોલીસ
ધરમ’ એમ જવાબ દેશે. મિલના મનુષ્યોનાં ઇંકારો-
ઓને આ પ્રશ્ન કરીએ તો ‘અમે મિત્રમાનસિક ઇન્કાર’
એમ પણ કહાય કહેશે. પણ ‘હું ચાર ઇન્કાર’ એવો
જવાબ તો એક પણ ઇંકારો સંભળાવશે નહિ.

આમ છતાં સમાજમાં માત્ર ચારોનો જ ઉપદ્રવ
પડેલો જતો જાય છે. આની જવાબદારી ખાત્રી
જાળીને વ્યર્થ ગએલી પડેલી માણુયતીની જવાબદારી
પરે તેના પોતાના પર નથી, તેમ જ સમાજમાં વધતા
જતા ચારોની જવાબદારી પણ એ ચારો પર નથી,
પણ ગરીબોને પ્રામાણિકપણે જીવવાનું અશક્ય કર-
નારી સમાજરચના પર જ છે. ચારોને ચારી કરવા
સમાજનારા શાહુકારો જ અધિક યોગદાર છે.

એ ઉપર વેચ્યું. અંધારામાં ચમકતા તારા કહેતા
હતા: માણુયતીઓ માફક માણુઓ કાંઈ નિર્મિત્ય હોતા
નથી. આજ કાં કાસ, પણ આ વિષમ સમાજરચના
વિરુદ્ધ ગાંડ જમાવ્યા સિવાય એવો રહેવાના નથી જ.

મારા મનમાં વિચાર આપ્યો: કાણેકરનો ‘એ માણુ-
યતીઓ’ વાળો સ્તુતિગ્રંથ સુંદર છે. પણ આ વિષય પર
જે લખવાની મને હજી થાય તો હું તો, પેલી બીજી
માણુયતીના પ્રકાશથી અભારમાં પર પડેલી પડેલી
અવાજ ગએલી માણુયતી પણ લેખકને દેખાય છે એમ
લખું, એટલું જ નહિ પણ પેલી જડી રહેલી માણુયતીની
અવેશિથી બીજી પણ અર્થવા લાગે છે, પ્રકાશ દેના
લાગે છે એવું ચિત્ર ખરું કરું.

આ કંઈ માત્ર કલ્પનાની રમત નથી. કાણે-
કરના લઘુ નિર્બંધવાળો શ્રીમંત મિત્ર પેલા પડેલી દારી-
વાળા બીજા મિત્રને મળ્યો હોત તો તેના અંતઃકરણ
પર કશો જ પ્રકાશ પડ્યો ન હોત એમ કાણ કહેશે?
મરડી કપરથી અનુવાદક: નેહલાલ વલ્લભદાસ મહેતા

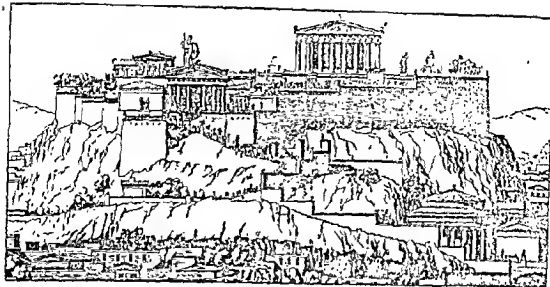
પ્રાચીન ગ્રીસનું ગૌરવ

(અનુસંધાન આગમના પાન ૨૧૧થી)

અંધીનિયન સરદાર અને ડૉક્ટરિસના શિષ્ય એનો-
દોન પાસે એક જણ પોતાના પુત્રને બાળવા મોકલ્યો. તે
બાળીને આપ્યો એટલે એના પિતાએ પ્રશ્ન પૂછ્યો:
‘બાલ, તું શું શીખી આપ્યો?’ પુત્ર ઉત્તર આપ્યો,
‘તમને એ જાણી માન્ય પડશે,’ અને પછી એક ‘શબ્દ
પણ બોલ્યો નહિ. ત્યારે ફરી પ્રશ્ન પૂછ્યો: પણ તે મૂંઝો
જ રહ્યો. પિતાને પુત્રની આ દેખાતી મૂંઝાં પર બહુ
અફસોસ થયો અને તેને ખૂબ ક્રોધી ગાળ્યો, પણ પુત્રે
તો ધીરે ધીરે સર્વ સાંખી શીખું. આખરે પિતાએ કહ્યું:
‘આ બીન ધારણ કરીને તું શું કહેવા માગે છે?’ પુત્રે
જવાબ દીધો: ‘મને એનોદોને શીખવ્યું તે એ જ છે.’

ગ્રીસના ગત ગૌરવ વિષે અને એના મંદાન પુરુષો
વિષે આજ તો અનેક દૃષ્ટિતા આપી શકાય એમ છે.
આના જુતપૂર્વ ગૌરવશાળી દેશનું ભારી કેયું દશે
શું તે હમેશ માટે પરાગન રહેશે, એ એક પ્રશ્ન છે.
આજ તો છે કે વિશેષ અધ્યાત્મિક બળથી મંદાન યજ્ઞેશ
હોવા છતાં એનું જાણી પુનરુત્થાપન થશે. દિવની
સંસ્કૃતિને અને ઇનિદાસને એની સાથે યાજ્ઞ સાધ્ય છે.
આપણને એમાંથી ઘણો બોધ મળી શકે એમ છે.

સંદ્રમણિશંકર જોડાસાલ પંડિત

એકોપોલિસ-એથેન્સની કપરુદર નાગરપટ્ટી

મહેર વચ્ચે કાંચી ટેકરી પર, આખા નગર પર દક્ષિણન પરનો અને મુખ્ય મંદિરો ધારણ કરતો કિર્તીને એકોપોલિસ, પ્રાચીન ગ્રીસમાં યજ્ઞ સંસ્કૃતિમાં આવી નવીનતા હતી. એથેન્સની આ પટ્ટી પ્રાચીન ગ્રીસની ગ્રીશવાનિત ક્ષત્રીઓ ખ્યાતિ આપે છે.

પ્રાચીન ગ્રીસનું ગૌરવ

પોતાની પાછળ મહાન નવાઈખાની વચાદ-મુખિ મંદાવતો ગ્રીસ, એક મોન્ડેપાનિવ પ્રાચીન દેશ છે. એ વીર શોકોની જમિ હતી, અને કળા તેમજ વિજ્ઞાનું મોટું ધામ હતું. જગતની પ્રાચીન સંસ્કૃતિઓમાં મહાન મણખાની ગ્રીક સંસ્કૃતિનું એ જન્મસ્થાન હતું. પોતાના પાંચ દગદ વર્ષના દલિદાસના માખામાં એણે શેખા, મોટ, જર્મન, દેવાવ, ઇદિલી, તુર્ક અને આફ્રિકા શોકો તરફથી અનેક દુમલાના પા સદન કરેલા છે. એણે મહાન કવિઓ, તરવનાનીઓ, વિજ્ઞાનવેતાઓ અને લડકૈયાઓને જન્મ આપેલા છે. વળી, આઠવી ૨૫૦૦ વર્ષ પર એનાં એક તરવવેતા દ્વારા એણે શોકોને અદિસાનો સંદેશ પણ પાડ્યો હતો. મહત્તીપટ્ટીના અનેક રંગો એણે અનુભવા છે.

મહત્તીના સમયમાં એ દેશ ૫૫૩ ૫૫૩ ઇડેરામાં નાનાં સ્વતંત્ર રાજ્યોમાં વિભલ રચેલા હતા. પછી એને ઇ. સ. ૫૫૦ માંથી શોકોમાં મેસોડાનવા બીગ કિલિયે હતી લીધો. આસર ગમે તર્વા માગા પડી અને રોમન શોકોએ હતો અને તે વખા મેકા સુધી રોમના પ્રેરવાન તરીકે રહ્યો. તે દરમ્યાન, ગ્રીક સંસ્કૃતિએ

ગ્રીક હતાઓએ રોમા કતાં વખ રોમન શોકોના મંદુનિ પર એવી તો પ્રજા અસર કરી કે તેના મંખપમાં દલિદાસનું એવું કથન છે કે 'Captive Greece made captive its Roman conquerors' (મુશાન ગ્રીસે એના રોમન પિન્તાઓને પોતાને આધીન બનાવ્યા) ત્યાર શાદ ઇ.સ. ના ૧૪મા સદકમાં એને તુર્કોએ હતું. ૧૬મા સદકની શરૂઆત એ યુરોપીમાંથી સ્વતંત્ર થયું. તે પછી દમખાં એનું જર્મનોના દાંધે પનકાયું.

એણે અનેક પ્રકારની કળાઓને અને વિજ્ઞાઓને જન્મ આપ્યો હતો. તેમજ વૃદ્ધી શામત્રી ગનાવ-વામાં પણ મોટો ફાળો આપ્યો હતો. આધુનિક કળાનાં છવેલે આધુનિકોનાં વાલોખરો એ દગદ વર્ષ પૂર્વે ગ્રીકોએ રોપી કાઢતાં હતાં, અથવા તો તેમની રોપતાં પચરખ કર્યા હતાં. આર્કીમીડીસ નામના તેના મહાન ગણિતશાસ્ત્રીએ રોપી પ્રથમ ગણિત ગણતરી શીખ કરી હતી. તેઓ શાંતેલા અગ્નિ વધતાવના 'ગ્રીક ફાયર' જે પ્રવર્તી અગ્નિના નાનગી વખ એકાગ્રખાના દનો તેને લાગીતપાદ ઝોગીતા પુરાગામી તરીકે મળી મકાવ. રાજ, મંધક, સુદ્રાખાદ અને નોખાના બિજાખતી તે ગળો

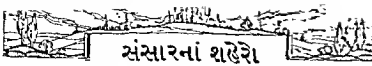
અચીન ધીસના પહેરવેશ
 ડાબી બાજુથી: (૧) શ્રીક રમણી-
 ની સાડી (૨) દેવાનો પોશાક
 (૩) કમરપટા અને ચંપલપાનો પો-
 શાક (૪) દેશ જાળાનો પુષક-
 નો પોશાક (૫) શરવેશનો પોશાક

અને પાણીમાં પાણી તે અગ્નિ શકનો. પોરતપ રામન
 સાંચાચ પોનાની પડનીના સમયમાં એની અદશી
 મુનિષ્ઠોના દક્ષા સામે પ્રાર્થનામાં કોન્ડેન્સિંગોપણનું
 અનેક વખત ક્ષણ કરી શક્યું હતું, અને ત્યાં એનો
 નુસાનો મુનિષ્ઠોના દાથમાં મેળો ત્યાં નેમણે 'સારેસન
 કાપ'ના નામથી શિખિતઓની સામે નેત્રો ઉપગમ કયો.

ઝીમી મંરૂન મદાન હતી. એણે પહેરા અને
 એન્ડ્રિયટસ રંગના મદાન તરવેતાઓનો જન્મ આપ્યો:
 'દાગીપડ' અને 'ઓડિસી' જેવાં મદાનઓના સમયક
 વિખ્યાત કવિ લેખકો, તથા માગી ઉપનવા કવિ દેસિ-
 આને ઉત્પન્ન કયો. વળી, મદાન દનિદાસકાર દોરો-
 ટાટસ, અખત વક્તા દોમોદનિસ અને કર્ણુ મ્સના
 નાટ્યકારો બુદિપાત્રીસ, એનિકસ, અને મોદોરિસ
 પણ ઓક હતા. પાશ્ચાત્ય પેદવિપાનાં પિતા વિપો-
 દીસ ઓક ધન્યનંદિ હતા. એના અગોગવેતા દિપા-
 કંસે અજાંસ અને રેખાંશની મળ્યો કોથી કાઢી હતી.
 કવિ પિંડારે ગેય કાળો સત્તા. મદાન એથીનીયન
 ડાગનીનન, મનાપનિ અને પક્તા પેરિક્સિસે એના
 પાટનગર એથેન્સનો પર્ણ પૂર્વે પડેલાંયું. તરવેતા
 ને અગોગશાન્તો પિથેઝારસ, બુનિતિનાં રચનારે મળિત-
 શાન્તો મુકસિદ, અને પશુપક્ષોની પાનીઓ દાગ
 નીનિશાન્તો પ્રજેના દસપ, એ સર્વ ઓક વિખિત-
 ઓનાં નામ સોને મુનિદિત છે. 'એડિલન માર્પલ'ના
 નામથી શિટિસ મ્સત્રિયમમાં સંચલકોએ આરંભવાળુ-
 ના શિષ્યના નમ્તા ઓક શિષ્યશાન્તો દીડિવાસની ઉત્તમ
 શિષ્યકળાની સાક્ષી પૂરે છે.

ઝીમના ઓસિમ્પસ પર્વને, રવર્ગના અધિપનિઓ
 દેવો તથા માનવોના પિતા જગુસ અથવા જગીદરના,
 નેમજ યીમ્મ ઓક દેવેદનાઓના નિવાસસ્થાન નરીકે
 નામના એળવી હતી. પ્રત્યેક ચારે ચોં ત્યાં જગમ્પસિદ

'ઓસિમ્પસ ઝેમ્મ'ના ઉત્પત્તિ ઉત્તવાના, નેમાં સાદિય,
 દયા, નાટક, કાવ્યશાસ્ત્ર, મંગીન અને વ્યાયામની રૂપો
 યોગ્યતામાં આવતી હતી. આ પ્રખ્યાતિકા સગલમ એ
 દમનદે વર્ષે ચાલુ રહી હતી. ઝીમની દાગની રાગધારી
 એથેન્સ તે સમયે કળા ને વિદ્યાનું ધામ હતું. અને
 ત્યાં શાન્તની તથા જનસમાજની બધી મહેસાનો હતી.
 એનું જ યીમ્મું વિખ્યાત નગર રપાટી જાદુર શરવેવા-
 એનું રથાન હતું. ત્યાંના દાવદાના પ્રજેના સાહ-
 રમસે મખત દાવદાકાનગોથી ત્યાંના રૂઢેવાસીઓને
 સાદું અને હોરેરે ઉપન માગતા કયો હતા. ત્યાં પુર-
 જનિનો સાત વર્ગની વધથી પોતાની માતાઓથી વિખુદી
 પાડી ગાળવી દેખદેખ નીમે અનિશય સખન(ધ)રેશું
 ઉપન માગવાની દરજ પાડવામાં આવતી. ઓપુગ
 ઝીમને અનિશય ઉમ વ્યાયામના અબ્યાસક્રમનોથી
 પરાદર હતું પડતું, જેથી તેઓ અનિશય કામુ જવતા.
 ત્યાંના શોકેનાં શૌર્ય અને પદાક્રમનો જગમનદેર છે. રમો-
 પિલીના મુરમાં રપાર્દન લોકોએ જે શૌર્ય દાખવ્યું તેની
 રેતક ફુનિવામાં મળી મહે એમ નથી. હડાનવા માદ
 કર્મિસે અમ્પવાન યોદ્ધાઓના જરહ સાથે મોન
 પદ દુમકો કયો, તેનો રપાટોના રાગત સિધાનિગમે
 માત્ર મળ્યો માળુમેથી સામનો કયો. રમોપિલીની એ
 મેળના સાંકડા માર્ગે આમગ એનાં માળુમેએ મેળા
 રહી પ્રવેશ કરના હડાની સૈન્યનાં પુરુષ માળુમેનો
 ઝંદર દયો. અને તેમને દાખત થતા દેશ નિદિ.
 આખરે ફૂટ રપાથી હડાની જરહરે યીમ્મ માર્ગે જરહો,
 અને નેમ્મ એ રમને આવી આ મુળિયર માળુમેને પેરી
 લીધા. પ્રત્યેક જરવેયાએ મરજિયા જાનો કેમરિયો કયો.
 અને એ મળુમેનોથી એક પણ ખરેખા નિદિ. ત્યાં
 આમગ આ જનાવ જન્મે ત્યાં જ એ તરવેવામાં
 જય ગરવામાં આપ્યાં, અને નોંધના અદેશો મેખ

સંસારનાં શહેરો

૨૨-એથેન્સ

યુરોપમાં ઇતિહાસ જેનાથી ઊભો છે તે ગ્રીક સંસ્કૃતિ અને આશ્ચર્યજનક એક કાળનું પાટનગર એથેન્સ, ૫૯ લાખનાં જનસંખ્યામાં પાકાકાનત ફેલા આધુનિક ગ્રીસના પ્રવલસનાઈનું પણ રાજનગર હતુ.એથેનાઓની યચ્ચે આ નગરે ઇતિહાસના અનેક ચારા-ફેરા જોઇ નાખ્યા છે.

દરિયાકિનારાથી આદેક આઈલ દર, રમણીય પાર્વતીય પ્રદેશમાં ટેકરીઓના એક નાના ગ્રુમખા પર તથા તેની તળેટીઓમાં વડેલા આ નગરની ઐતિહાસિક રીથિતિ જ એવી આકર્ષક, મનોહર અને આશ્ચર્યચક્રી છે કે છેક પ્રાગૈતિહાસિક કાળથી માનવતત્ત્વે ત્યાં વસવાટ કરના અવશેષો (કોસાચુન તથા કોલચુનના) મળી આવે છે. ઇ. સ. પૂર્વે ૧૦૦૦થી તે ત્યાં વિખ્યાત ગ્રીક સંસ્કૃતિનો કનકોગર વિકાસ પથો, ગદ્યમાં તે શહેર તેની મુખ્ય ટેકરી પરના એકોપોલિસ (રાજગરી) અને તેની આસપાસની વસાહતોમાં જ સમાઇ જતુ, પણ ઇ. સ. પૂર્વેની છઠી સદીથી તેનો વિસ્તાર અને વિકાસ વધતાં ગયાં. પેરિક્લિસના સમયમાં તેની સંસ્કૃતિ પરાકાષ્ઠાએ પહોંચી અને તેનાં ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ શિલ્પ-

રમણત્વનાં સૌંદર્યો એ જ કાળમાં સર્વયાં. ઇ. સ. પૂર્વે ૪૮૦માં ફેસનીઓએ એથેન્સ પર હલ્લો કર્યો તે પહેલાં ગ્રીસનું નીકળણ થયુ આ શહેરે જ સર્વોપરિ બનાવી દીધુ હતુ. અને ઇ. સ. પૂર્વેની ચોથીથી પહેલી સદી સુધીના મુખ્યમુખ અભુતા 'દેલેનિસ્ટાં યુગ'માં તે એથેન્સે દુનિવાબરનાં સાહિત્ય-કલાનું કેન્દ્રસ્થાન ધારણ કરી લીધુ હતુ.

ત્યાર પછી ગ્રીસ દેશનેના હાથમાં ગયું. છતાં તેની સંસ્કૃતિ તે અખેડ જ રહી, અને દેશનેએ પણ એથેન્સની રવતંત્રતા કાયમ રહેવા દીધી; અને ફરી પાછા ઢાડીઅનના અમલમાં તેનો સાહિત્યકલાનો સુર્ષ ગામું કળાએ તપી રહ્યો. નામચીન દેશને ત્યાંની જ વિભાગીઓમાં શિક્ષણ લેના, અને દેશના વિરોધા એ કે દેશનેના હતા, છતાં સંરક્ષકમાં તે ગ્રીસે એ જ દેશનેના ઉપર સરસાઈ બેસતી.

પણ હવે ધીરેધીરે એથેન્સની પટની ફરાગેડી પાંચમી સદીના અંતકાળમાં ત્યાનો રહતો ધર્મ રાજસ્થાથી રદ કરવામાં આવ્યો ત્યાં મુધી તેનાં કલાધારે અખેડ રહ્યાં, પણ ખ્રિસ્તીધર્મની આગુ વર્તતાં પણાં બંદિસ પચિત્તેન પામ્યાં, તેની કલાવશ્ચી વૃંડાએ કો-

અને કહીથી ૧૧મી સદીના આગામી તે તે રવજળાઇએનાઇન આમ કું બની રહ્યું. ઇ. સ. ૧૨૦૪થી ૧૪૫૮માં તુર્કિએ તે છની લીધું ત્યાં મુધી ત્યાં ઢાડીન અમલ રહ્યો અને ત્યાર બાદ ૧૮૩૩ મુધી તે તુર્કિની તખ્તેદારીમાં રહ્યું.

૧૮૩૪માં ઐંગ્લિય બળેલા ફરી ગ્રીસનું નવું રાજ્ય સ્થાપ્યું અને આજ મુધી ફરના જેનું રહેલું એથેન્સ ફરી ધણું પાટનગર બનવાની સાથે તેની ફેરનક ફરવા લાગી. આધુનિક સંસ્કૃતિ અને સમવર્તનાં સાધનોવાળી નગર-રચનાથી તેની મુરત ફરી હકતી થઈ અને તેની યચ્ચે રોખતા પ્રાચીન કલાના બન્ધ સૌન્દર્યવશેષો ભરું ગ્રીસ સંભારનાં અકકાવા લાગ્યાં. બન-કાડીન જોરવાન્વિત સંસ્કૃતિના અન-શેષો ધારતા કાઢા સાત લાખની યચ્ચીવાળા એ નગરે વિલાકલામાં પણ અજળ પ્રગતિ ફરી નેપુસત્વરાસમાં તે દુનિયા આખીને માટે આંતર-રાષ્ટ્રીય અભ્યાસધામ બની રહ્યું.

રાજગરીવાળી તેની વિખ્યાત ઐતિહાસિક ટેકરી પરથી પથઆગ્રથ વિભ-રી રહેલા આધુનિક એથેન્સ પર નગર ફરતાં તેનું પ્રાચીન નીરવ સંભારોને એક નિભારો નુંખાઈ જાય છે, ત્યાં કલાનો રચિયા અને ઇતિહાસનો અભ્યાસી ને આ શહેર તથા તેની કલાનીય કુદરતીરિથિતિ જોઇ દિતવરથી અનુભવ્યા વિના રહી શકતો નથી.

પચ્ચે ટેકરી અને આગુપાળુ નગર, એવાં એથેન્સનાં વિશિષ્ટ દરશામાંનું એક-આધુનિક યુનિવર્સિટીનાં મકાનો સાથે

મિસ્ટર સોનલ રેશીન

વહેલી તકે શીનિક્સ પહોંચી જવાનું આપણે જાણે છું. માફ કામ તો સાંભળવાનું ને લેવાનું, એટલે હું કંઈ જાણી વાત કરી ન શકું; પણ બીજાઓ મિસ્ટર રેશીનને જાતજાતના પ્રશ્ન પૂછતા રહે અને દરેકને સ્વેચ્છા જવાળા મળે.

આજથી અઢાવીસ વરસ ઉપરના એ જમાનામાં જીવિયા માથે વાળ ન રાખે એવું બાળે જ દેખાતું. કોઈ એ મિસ્ટર રેશીનને પૂછ્યું: 'માથે વાળ કેમ નથી રખાવ્યા?' તો સ્વેચ્છા જવાળા મળ્યો: 'એ જાણું સાફ દરેકને એની ટાઇપાઈમાં વખત જમાડવો શા માટે? એમાંથી કોઈ જવાનો દક્ષ શું મરદોને એકલાને જ છે? શું ગધા દક્ષ પુરોએ જ રાખવાના હોય છે?' એમની બધી વાત દરમિયાન ઉપરું વાક્ય દાઢતાંચાટતાં સાંભળવા મળતું. 'શું પુરોને જ ગંધી જાતના દક્ષ છે? જીવિયા શું માણસ નથી?' અને ખરેખર, કોઈ પણ મરદ મિસ્ટર રેશીનને ટીકાં પાડી શકે એમ ન હતું. કામ કરવાની રૂઝીની તો જાણે એ સાંચોપાંચ માસિક દતાં. કાળી રાતે પણ તેઓ એકમાં રેશોને હોડી જાય લખવામાં, કામ કરવામાં, વ્યવસ્થા રાખવામાં, દુકમ કરવામાં અને ખરે ટાંકણે કામ ઉકેલવાનો રસ્તો જોળી કાઢવામાં તેઓ હોશિયારમાં હોશિયાર પુરુષની તોલે આવે એવાં દતાં. તેમના આપ્યા પડી, અપેક્ષા મંત્ર

પણ તે આજુ ભડતના સમાચાર મળે તો ગમે તેમ કરી 'દરિયન એપિનિયન'નાં ચંત્ર પર ચડી ચૂકેલાં પાનાં-એમાં તે ગોઠવી આપવામાં મગનકાકાને તેઓ મોંઘી મદદ આપતાં.

દડતાંસિયાઓની સદાપણી જવાંજદારીના કામમાં નાનાત અને ટાન્સવાજમાં હોડાહોડ કરવાની હોજારી થતી પરી થનાં સુધી મિસ્ટર રેશીન શીનિક્સમાં રૂથાયા રહી શક્યાં નહિ. પણ પહેલી વાર શીનિક્સ આપ્યા પડી એ આમાં સહાનાં સાથી થઈ પડ્યાં. આગળ જતાં તેઓ અમારી નિશાળનાં ઉપરી જાન્યાં અને અમને — ખાસ કરીને મને — પૂછુંપૂછું શીખવ્યું. મને નિર્મળા સખનાં અને અંગ્રેજ દરેકોએથી ન ગમતાતાં શીખવ્યું. પણ એ પ્રશ્નો: દરેકનાં પ્રકરણોમાં જ ગૂંથી શકાય. અહીં તો એટલું જ કહું કે મિસ્ટર રેશીનનાં આપ્યા પડી અમારું શીનિક્સનું સૂતાપણું પોણું સો ટકા એસરી ગયું. એમનું મિત્રનસારપણું, એમનાં નિખાલસ વિગોડ અને અમ જાળકોના મિત્ર જાની રહેવાની એમની કળાને શીધે શીનિક્સનાં ખાસી ઘર અને નિર્જન ગળીયા બધાં. બધાં સાગવા મોંઘાં.

મિસ્ટર રેશીન સાથે એક બીજી જાહેન પણ શીનિક્સમાં આવી હતી. એની એળખાણ પાડતાં મિસ્ટર રેશીનને કહ્યું: 'આ ક્ષતિમાં, ક્ષમામ અજુક કાદર જાવા-ઝીલી મોરી દીકરી. એના પિતા જેમનાં મથા છે, એટલે આપણી સપાદથી એને અહીં મોકલી છે. એ ધરકામ સરસ કરી જાય છે. શીવણ કામમાં એ ઘણી હોશિયાર છે. એ તમારી સાથે બહુશે પણ ખરી. એને મારા જેવી રૂમતિવાળા અને તોફાની છે.'

મિસ્ટર રેશીનની પાછળ કાળાં કાળાં કપડાંમાં 'વપેરાએલી ક્ષતિમાં' ન્યારે અમારે ત્યાં આવી ત્યારે એને જોઈને મને આજુગમે કોપજેતો. પાછળથી મને ખબર પડી કે એ મુસલમાન છે, એટલે એને એવી જાતનો પોશાક પહેરવો જ પડે. જુરખાનું આ દુઃખ જોઈને મને ક્ષતિમાં પ્રત્યે એવી જ દિલસોઝ કોપજ, જેની રામના દિવસોમાં દિવસ આખા પાણી પણ ન મળવાને કારણે એક મુસલમાન મિત્ર પ્રત્યે કોપજે છે. ન્યારે ક્ષતિમાં જુરખાનો મુંઝવે પોતાના ઇસ્લામી ધર્મ સાથે અનિવાર્ય જતાબો ત્યારે કોડી દિલસોઝ ઉપરાંત બીજું કશું અમારા એજમાં આવી શકે એમ ન હતું.

ચોડાજ દિવસમાં ક્રાંતિમા અમારી સુધે બગી ગઈ. એની ઉમર દસ વર્ષની આસપાસ હતી. હું બુઝતો ન હોઈ તો એ મારાથી ચાર છ મહિના નાની હતી. અમને મળ પડી. અમે દસ ગાળકા હતો તેનાં અગિયાર રૂપાં. શોકપાન સાફ કરતાં અને વામણ સદાક ઉકેલતાં ક્રાંતિમા પાંચથી નખીનખી પાનો અમને ત્રાણવા મળતી. ક્રાંતિમા દેખાવે ગારી છાટરી જેવી હતી, એટલું જ નહિ પણ પાનોમાં પણ એ મિસ રેશીનની નાની ગડેન જેવી હતી. અંગ્રેજ કપાટા-ખંધ બોડાયે હતી. એને શરમાં થોડું દિંદી આવડતું; પણ કાઠી વાનો તો અંગ્રેજમાં જ હતી. અમને-ખાસ કરીને મને-તેણે એક નથી, હજુ બોડી સંબળાવી. અમને એમાં હંચું સમજતું નહિ, પણ એનાં મધુર ઉચ્ચારણવાળાં સુંદર ગીતો ફરીફરી સાંભળવાનું મન હતું.

ક્રાંતિમા ઈમામસાહેબની કેકા સંબળાવતાં યાત્રી જ નહિ. બારે પિતૃબક્ત હતી. જોદાનિસનજેમાં નંચો ધણી ગરીબ દાસનામાં પહોંચ્યા. ચોતાના જ ગાળ-ગળથી તે રાજ સમા બન્યા હતા. તેઓ ચોડાગાડી અથાવવાનો ધંધો કરતા. ચોડાને કોગલેન જગ પણ ફૂંખી કરે તો તેમનું દિલ બદલ કચાતું. બ્રહ્મભક્ત ગોરા સામે પણ તે ચોતાનું પાણી ફિક્કું પડ્યા ન દેતા. પહેલીમાર તેઓ જેલ ગયા ત્યારે એમના ધંધાને ગદ્ગદ સાન પહોંચેલું. આ વેળા ફરી તેઓ કિલ્લા ત્યારે મિંચા તે ગાપુલની સપાલ વિરુદ્ધ તેઓ લડાઈમાં ફાટાઈ. તેઓએ આપો ધંધો સંકેલી લીધો છે અને જેલમાંથી છૂટી તેઓ અહીં જ આવશે. આ જથી વાતો સાંભળે ક્રાંતિમાના પિતાજી પ્રત્યે અમને એ ક્રાંતિમા જેવી જ ચક્ષુ ઊપજતી અને ઈમામ સાહેબ પ્રત્યે માન ઊપજતું.

પિતાજીનાં આટલાં વખાણુ કર્યો પછી ક્રાંતિમા ચોતાને સગી મા ન હોવાનું ને સાવકા મા હોવાનું દુઃખ પણ ચાલી. એની સાવકી મા એને શું દુખવતી એનો તો કાઈ હિસ્સો આજે નથી સાંભડતો, પણ વાતચિતમાં સાવકી મા અને તેનાથી ઘેરાન થતાં બાળકોની હાજરતો સાંભળેલી તે પ્રત્યક્ષ સાંભળવામાં કંઈક રસ મળતો.

ક્રાંતિમાની કથા અહીં જ પૂરી કરે. મોટા લગનની છત પછી ઈમામ સાહેબ અને ક્રાંતિમાનાં સાવકાં મા તથા સાવકી ગડેન, હાજ સાહેબા અને અમીના, પણ શીનિસ આવી વર્યાં. ત્યાંથી છેવટે તેઓ સાગરમતી-

માં એ આગ્યાં અને સૌ અમારા આશ્રમ-પરિવારનાં મદમજાનાં સદરથો ગતી રવાં. અમીનાનાં મા હાજ સાહેબાનાં દર્શન પાવનકારી હતાં. બારે ઉવગી અને શાંત પ્રકૃતિનાં. ક્રાંતિમાની ફરિયાદોનું મૂળ દેટલું સાચું છે એ મને બેવા મળ્યું ન હતું. કદાચ કંઈક નિમિત્ત હોય. પણ એ તેનો એક તત્વતો પ્રેમપ્રદ જ લેનો એનું માઈ ધાર્યું છે. હાજસાહેબા દિદુરતાની નદિ પણ મલા-યલી હતાં, તેથી પણ કદાચ એવો વિરોધ તેના મનમાં આવ્યો હોય. એક ચોતાતી સાવકી માની વાત નિવાય મેં ક્રાંતિમાને સહાયે દસમુખી. પ્રસન્ન ને ઉત્તેજી બાણી છે. અમે શીનિસ રહ્યા ત્યાં સુધી એ અમારી સહવાસી હોવાથી એની દોષિયારી જન-જનકો એની પાસેથી મને ધણું શીખવાનું મળતું. સાગરમતીમાં એ એની છેવટની ચડી સુધી અમારી હોમની કાયમ રહી. વીસ વરસ જેટલી કાની વયે જ્યારે સાગરમતી આશ્રમમાં ક્રાંતિમા એ આ નખર દેડ હોડયો ત્યારે મને મોત ઉપર ચૂંચ્યા આવ્યો. કાઈ નદિ ને આનું પ્રસન્નફૂલ કરમાવી નાખવાનું એને કેમ સમજું રહ્યો !

હું નથી ધારતો કે ક્રાંતિમા મુસલમાન ન હોઈ દિંદુ હોત તો એની મિત્રીનો કાંઈ વધુ માલ કે આનંદ મને મળ્યા હોત. અમારી પંચપર કિશોરોઢ ધર્મને ચોકે મંડાચાઈ રહે એવી હતી જ નહિ. ઈમામ સાહેબના ગુણ તો મુસ્લિમોમાં જાણીતા છે. પણ ઈમામ સાહેબની મુપુત્રીના ગુણ જગતભરે શ્રવાની વિધિએ તક ન

કિમીરાભાઈ

મિસ સૉનલ સ્વેશીન

પહેલી તકે શીનિક્સ પહેંચી જવાનું આપુદ્યએ જ કહેલું.

માઈ કામ તો સાંભળવાનું ને જ્વેવાનું, એટલે હું કંઈ જાત્રી વાત કરી ન શકું; પણ ખીનએ મિસ સ્વેશીનને જાનજાનતા પ્રશ્ન પૂછતા રહે અને દરેકને સમ્રાટ જવાબ મળે.

આજથી અઢાવીસ વરસ ઉપરના એ જામાનામાં નીએા માથે વાળ ન રાખે એવું ભાગ્યે જ દેખાતું. કેઈએ મિસ સ્વેશીનને પૂછ્યું: 'માથે વાળ કેમ નથી રખાવ્યા?' તો સમ્રાટ જવાબ મળ્યો: 'એ બધું સાફ કરવું એની ટાઇવાઈમાં વખત જગાડવો શા સારું? એમાંથી ઊમરી જવાનો દક્ક શું મરદોને એકલાને જ છે? શું જાધા દક્ક પુરોએ જ રાખવાના હોય છે?' એમની બંધી વાત દરમિયાન ઉપહું વાક્ય વાક્યતાંચાવતાં સાંભળતા મળતું. 'શું પુરોએ જ બંધી જાતના દક્ક છે? સ્ત્રીએા શું માણસ નથી?' અને ખરેખર, કેઈ પણ મરદ મિસ સ્વેશીનને દીસાં પાડી શકે એમ ન હતું. કામ કરવાની રૂઝીનીનાં તો જાણે એ સંગીવાંગ માલિક હતાં. કાળી રાતે પણ તેઓ એકલાં રહેશે દોડી જાય. લખવામાં, કામ કરવામાં, વ્યવસ્થા રાખવામાં, દુકમ કરવામાં અને ખરે દાંકણે કામ ઉકેલવાનો રસ્તો ખોળા કાઢવામાં તેઓ હોશિયારમાં હોશિયાર પુરુષની તોલે આવે એવાં હતાં. તેમના આપ્યા પછી, અરંધી ગમે

પણ બે ચાલુ લડતના સમાચાર મળે તો ગમે તેમ કરી 'ઈન્ડિયન એપિનિયન'નાં ચંત્ર પર ચડી થૂકેમાં પાનાં-આમાં તે ગોઈવી આપવામાં મગનકાકાને તેઓ મોંઘી મરદ આપતાં.

હડતાણિયાઓની સલાયતી જર્વાળદારીના કામમાં નાનાસ અને ઠાન્સવાઈમાં દોડદોડ કરવાની હોવાથી લડત પૂરી થતાં સુધી મિસ સ્વેશીન શીનિક્સમાં રધાયા રહી શક્યાં નહિ. પણ પહેલી વાર શીનિક્સ આપ્યા પછી એ અમામાં સદાનાં સાથી થઈ પડ્યાં. આગળ જતાં તેઓ અમારી નિશાળનાં ઉપરી ગન્યાં અને અમો — ખાસ કરીને મને — ખાણુંધણું શીખવ્યું. મને નિગંધા લખતાં અને અંથેઈટ રોસિગોથી ન મખરાતાં શીખવ્યું. પણ એ પ્રસંગે દવેનાં પ્રકરણોમાં જ મૂંચી શકાય. અહીં તો એટલું જ કહું કે મિસ સ્વેશીનના આપ્યા પછી અમારું શીનિક્સનું સુનાપણું પોણું સો ટકા એાસરી મળ્યું. એમનું મિલનસારપણું, એમનો નિખાલસ વિનોદ અને અમ જાગજોના મિત્ર જાતી રહેવાની એમની કળાને લીધે શીનિક્સનાં ખાલી ઘર અને નિર્જન અગીચા ભવ્યાં ભવ્યાં લાગવા માંડ્યાં.

મિસ સ્વેશીન સાથે એક બીજી જાહેન પણ શીનિક્સમાં આવી હતી. એની એાળખાણ પાડતાં મિસ સ્વેશીને કહ્યું: 'આ કાતિમા. ઈમામ અબ્દુલ કાદર જાવાઝીની મોટી દીકરી. એના પિતા જેઠમાં ગયા છે, એટલે જાપુદની મસાલથી એને અહીં મોકલી છે. એ ધરકામ સંસ્કર કરી જશે છે. શીવણ કામમાં એ ઘણી હોશિયાર છે. એ તમારી સાથે બણશે પણ ખરી. એ મે મારા જેવી રમતિયાળ અને તોફાની છે.'

મિસ સ્વેશીનની પાછળ કાળાં કાળાં કપડાંમાં લપેટાએની કાતિમા જ્યારે અમારે ત્યાં આવી ત્યારે એને જોઈને મને અણમોરે શિપજોસો. પાછળથી મને ખજાર પડી કે એ મુસલમાન છે, એટલે એને એવી જાતનો પોશાક પહેરવો જ પડે. જુરખાનું આ દુખ જોઈને મને કાતિમા પ્રત્યે એવી જ દિલસોઈ થીવડ, જેવી રોગનુના દિવસોમાં દિવસ આપો પાણી પણ ન મળવાને કારણે એક મુસલમાન મિત્ર પ્રત્યે થીવડે છે. જ્યારે કાતિમાએ જુરખાનો અંબધ પોતાના ઈસ્લામી ધર્મ સાથે અનિવાર્ય જાતાવ્યો ત્યારે જોડી દિલસોઈ ઉપરાંત બીજીનું કશું અમારા ભેજમાં આવી શકે એમ ન હતું.

ધોડાજ દિવસમાં ક્રાંતિમાં અમારી સાથે બધી ગઈ. એની ઉપર દસ વર્ષની આસ્થાવાસ હતી. હું બુલ્લો ન હોઉં તો એ મારાથી માર ત મરિયા નાની હતી. અમને મગ પડી. અમે દસ ગાળકો હતો તનાં અગિયાર થયાં. શાકપાન સાફ કરતાં અને વાસણ-સકાઈ ઉકેલતાં ક્રાંતિમાં પાંચમી નવીનથી વાના અમને ગમણુવા મળતી. ક્રાંતિમાં દેખાવે ચોરી છોકરી હતી હતી, એટલું જ નહિ પણ વાનોમાં પણ એ મિસ રહેલીનની નાની ખડેન જેવી હતી. અંજેછ ગણાટ-બંધ બોલે જતી. એને શરમાં થોડું દિંદી આવડતું. પણ જાત્રી વાનો તો અંજેછમાં જ કરતી. અમને-આમ કરીને મને-તેણે એક નથી, એ જાત્રી સંભળાવી. અમને એમાં કશું સમજતું નહિ, પણ એનાં મધુર ઉચ્ચ-રણવાળાં સુંદર ગીનો ફરીફરી સાંભળવાનું મન હતું.

ક્રાંતિમાં ક્રિમાયસાહેબની કથા સંભળાવતાં કાકની જ નહિ. બારે પિતૃબદ્ધા હતી. જનવાસિસ્ત્રાએમાં તેઓ ધમી મરીજ લાક્ષ્મીમાં પહેલિલા. પોતાના જ ગાદુ-ગળથી તે રાત સમા બન્યા હતા. તેઓ ધોડામારી ચલાવવાનો ધંધો કરતા. ધોડાને કોચમેન જળ પણ ફુગ્મી કરે તો તેમનું ફિલ જાદુ કચવાતું. અમબલા મોરા સામે પણ તે પોતાનું વાળી ફિક્કુ પડવા ન દેતા. પહેલીવાર તેઓ જેલ ગયા ત્યારે એમના ધંધાને જાદુ નુકસાન પહોંચિલું. આ વેળા ફરી તેઓ કાપડગા ત્યારે મિત્રા ને જાપુછતી સલાહ વિગદ તેઓ લગાઈમાં ફૂલાઈ. તેઓએ આલો ધંધા સોંટી લીધા છે અને જંઘમાંથી ફરી તેઓ અર્દાજ આવશે. આ જાત્રી વાનો સાંભળતાં ક્રાંતિમાંના પિતાજી પ્રત્યે અમને જે ક્રાંતિમાં જેવી જ અદા જીવતી અને ક્રિમાય સાહેબ પ્રત્યે માન જીવતું.

પિતાજીનાં આરણાં વખાણ કર્યા પછી ક્રાંતિમાં પોતાને મણી મા ન હોવાનું ને સાવધી મા હોવાનું ફુગ્મ પણ ગાતી. એની સાવધી મા એને શું દુબળતી એનો તો કાઈ દિવસે આજે નથી સાંભરતો, પણ વાર્તાઓમાં સાવધી મા અને તેનાથી રેરાન થતાં ગાળકોની દટીકેતો સાંભળેલી તે પ્રત્યક્ષ સાંભળવાળાં ઊંડા રસ મળે.

ક્રાંતિમાંની કથા અર્દાજ પુરી છે. વીછ લગતની છત પછી ક્રિમાય સાહેબ અને ક્રાંતિમાંનાં સાવકાં મા નથા સાવધી ખડેન, લાછ સાહેબા અને અમીના, પણ શીનિડા આવી વચ્ચાં. ત્યાંથી છેવટે તેઓ સાગરમની-

માં જે આવ્યાં અને સૌ અમારા આશ્રમ-પરિવારનાં મદમ્મુઓ સદરથો ગતી રહ્યાં. અમીનાનાં મા લાછ સાહેબનાં દર્શન પાવનકારી હતાં. બારે ઉઘમી અને શાંવ પ્રકૃતિનાં. ક્રાંતિમાંની ફરિયાદોનું મૂળ કેટલું રાતનું છે એ મને જોવા મળ્યું ન હતું. કદાચ કેમકે નિમિત્ત દોષ. પણ એ તેનો એક જાતનો પુર્વગદ જ હતો એનું મારું ધારનું છે. લાછસાહેબા દિંદુરતાની નહિ પણ મલા-વલી હતાં, તેથી પણ કદાચ એવો નિર્દોષ તેના મનમાં આવ્યો હોય. એક પોતાની સાવકા માની વાન સિવાય એ ક્રાંતિમાંને સદાયે દસમુખી. પ્રસન્ન ને ઉલ્લેખી બનળી છે, અમે ઝીનિડા રહ્યા ત્યાં મુખી એ અમારી સદવાડી લાવાતી એની કોશિયારી લેદરનેહને એની પાસેથી મને જાણ મીળવાનું મળતું. સાગરમનીમાં જે એની છેવટની પડી મુખી અમારી દોષની કાવમ રહી. વીચ વચ્ચે જંટલી કામી વંચ ત્યારે સાગરમની આશ્રમમાં ક્રાંતિમાં એ આ નંબર દેડ ઊંડગો ત્યારે મને મોન ઉપર મુઝા આવ્યા. 'કાઈ' નહિ ને આનું પ્રસન્ન ફલ કરવાની નાખવાનું અને દમ મુઝાય દીધે !

હું નથી ધારના કે ક્રાંતિમાં મુસલમાન ન હોઈ દિંદુ દોન ના એની મરીતો કોઈ પણ કાળ કે આનંદ મને મર્યા દોન. અમારી પચ્ચર દિવસેજી ધર્મને વાકે મંદર્યાઈ રહે એવી હતી જ નહિ. ક્રિમાય સાહેબના મુખ ને મુઝરાતબરમાં બળીતા છે. પણ ક્રિમાય સાહેબની મુખુચીના મુખુ જગતવેદ થવાની સિધિએ તક ન

ફરીયાદ

આપી. એ ખુબ જ ગાદાદુર, વિચારવાન અને ગુપ્તી હતી.

ક્રાંતિમાથેનના છવનની વાતમાં હું પ્રસ્તુત પ્રમંગ-
થી થય્યા આગળ નીકળી ગયાં. દરે ફરી શીનિક્સની
વાત પર આવું. ક્રાંતિમા અને મિસ દેશીન આપ્યાં
એ જ અવસામાં એક મોટા માણસ પણ શીનિક્સ
આવી વર્યા. એ શ્રી કદીરાભાઈ.

કદીરાભાઈ અગિયાર વાર જેલમાં બંધી આવ્યા
હતા. જેલમિત્રગર્જમાં વગર પરવાને ફેરી કરે ને જેલમાં
મૃત્યુ. ત્યાંથી છૂટે કે ફરી કાપડો તોડે. આમ દરિયા
આક્રિહાના જેલવાતીઓમાં તેઓએ પોતાનું નામ રેખે
રાખ્યું. અગિયાર વાર મૃત્યુ પામ્યા બીજા કોઈ ફેરી ન
હતા. દરે એમને જેલવાતી બંધ કરી દડાસિયાઓને
મદદ કરવા સારે શીનિક્સ મોકલવામાં આવ્યા હતા.

એમની આ મદદતા માંબળી અને એમની દરેક

વાતમાં રક્ષ પડતો; પણ એ ગમાનું ખાતા અને તેમની
મેંદમાંથી છૂટેલી બીડી તમાકુની વાસ આખા એલ-
કામાં ફેલાઈ જતી ત્યારે એમના પ્રત્યે કેટલાંક આવેલો.
કદીરાભાઈ જ્યાં બેસી હોય ત્યાંથી મરંજે કાંઈ
નહિ. બેઠાબેઠા વાતોના આપડા માર્યા જ કરે, પણ
જ્યારે જોઈ ત્યારે કામ કરે જગત. એમને માથે બુખ્યા
દડાસિયાઓને સીધું તોળી આપવાનું કામ હતું. એ
કામ તેઓ સામસાગર આગવાર ને પંદરપંદર કલાક સુધી
કરતા અને કોઈને જરાયે તુંકાશે ન કરતા, કદી ફરી
એક એક દિવસમાં આસો દળાર દડાસિયાં ભાખ-
મેનોને સીધું તોળી આપવું પડતું. હું કદીરાભાઈનો
અદનીશ નીમાયો હોઈ મારે પણ તેમની સાથે ખુબ
જોતાનું પડતું. મારાં એ રીતકની કથા આવતા પ્રકરણમાં.
(આજ)

પ્રબુદાસ છમનલાલ ગાંધી

છત્રી બાણનારા]૧૨[જે માનવજીવનનું સાચું મુદ્દય શીખવી ગયા

અમરકુમારી માર્ગરેટ

માર્ગરેટ મેન્હાર્ટ (Manhart) નામે સાળ

વર્ષની કુમારિકાની સમાધિ આગળ એક દિવસે એક
સાળ વિધેનાનગરવસીઓ રોજે મળ્યા હતા.

માર્ગરેટ પાંચે થેર કામ કરીને નિર્વાદ અગ્રાવતી
હતી. એક વાર એ એના શેકનાં હાકરાંને સ્પર્શને કર્યા
નીકળી. એ જાણતી નહોતી કે આ તો એનું
'મદામિનિક્સ'મણ હતું.

નાની છોકરી જાળગાડીમાં હતી, અને મધ્ય વર્ણના
છોકરાને માર્ગરેટ આંગળાંએ વળગાડ્યો હતો, તે એની
દારે કામી કામી વાતો કરતો હતો. થોડેક ગયા પછી
માર્ગરેટ કહે, 'દરે આપણે રૂનેાં એાળંગમું. તું મારો
દાસ જાન, ને બીજે દરે હું જાળગાડીને ધક્કેલીશ.'

ખૂણે વાંકે હતો ત્યાંથી માર્ગરેટ રૂનેાં એાળંગવા
મૃત્યુ છે ત્યાં તો એક બારે ઘોડાગાડું બંધકરેજે આવી
મડયું. હાંકનારો ઘોડાની મગામ ખેંચીને એને જાબા
રાખે એટલો વખત નહોતો, અને માર્ગરેટને પણ પાછા
વળવાની કે ઘોડાના મોઢા આગળ ઘસ્ટને પોતાના
એવડા એાળ સાથે ધસી નિકળવાની તક રૂની નહિ.

આ અપૂર્વ અવસરે શું કર્યું એનો માર્ગરેટના

મદાર આત્માએ તરત નિર્ણય કરી લીધો. પોતાના
શરીરમાં જળ હતું તે ગધું એકત કરીને એક દરે
એણે જાળગાડીને પ્રયં દડેસો માર્યો, અને બીજે
દરે છોકરાને જડેસા પત્થરની પગથી ઉપર પાછો ફેંક્યો.
બીજા દરે પડછંદ ઘોડાઓએ માર્ગરેટને પહોડી. અને
તે પેડાં નીચે આવી મર્યો.

અકસ્માત જોનારામાંથી કેટલાકે છોકરાંને સંભાળી
લીધાં, અને કચ્છરેલી કુસુમાંજાસિ જેવી માર્ગરેટની
દેહલતા ઉપરથી છોકરાની આંખ પ્રેમધર્ષક ફેંચી.
વાવવાગાડી(એમ્બ્યુલન્સ)આવી, તેમાં માર્ગરેટના શરીરનો
દળવે દરે જાપાડીને મૂક્યું, પણ દરિયાનાથે પડેાંચ્યા
પડેાંચ્યા જ એનો શરવીર છપ થીડી ગયો.

'એની રમજાનવાતમાં એક સાળ સોંકાએ ભાગ
લીધો. રૂનેાંઓ ઉપર માણસ માપ નહિ; જમે કલાક
પગપાળા આગીને પણ અનેક સોંકા આની પડેાંચ્યા,
અને ઘણાખરા માર્ગરેટના અક્ષરદેહ ઉપર ચડાવવા કુસ
લઈ ગયા; તેથી કરીને એની સમાધિ ઉપર પુખ્તપણે
રૂપે જાણે રૂપ ચણાઈ ગયો.

(મીના અંજેછ ઉપરથી)

દે. વા. જો.

મલાડનો ગ્રીષ્મ વ્યાયામવર્ગ

(અનુ ૦ પાઠ્યતા પાના ૧૪૫થી) કરતા પહેલી જમણે. આમરો વ્યાયામ એ કલાક (૪ થી ૫) થાય. એ એ કલાકમાં તો પ્રયુગ્મયુ શીખી જાય. જાડી કરવાના દેહને ત્યારે તો એમ જ માનીએ કે અમે તોફાની રોગા પચ્ચે ધૂમી રહી છીએ. પણ સાક કાચે ત્યારે એ તરફ કીતરે અને પહેલાંના જેવા જ કમનેદ વધુપડે!

કમરન પૂરી સાય એટલે થોડા આરામ કમ દૂધ પીધા જમણે. દૂધની સાથે મોટે ભાગે પત્રાચિત્ર ગણા લેાય. કોઈ કિપ્પ ભાજરી પણ લેાય. દૂધ પીને બાપણ થતાં લેાય તો તે સાંભળવા આંગવાડિયામાં જતીએ. પાંચસાન મોટા આંગણોની ધરાથી ગળેલું 'આંગવાડિયું' એ આપાડું વ્યાખ્યાન કરે. ત્યાં એક આંકડા ઉપર મેસીને કે કીબા રેડીને વક્તા મોઢે અને અમે નીચે મેસી સાંભળીએ. અપારંખરારમાં વ્યાખ્યાનો પણ અર્ધો જ થાય. વ્યાખ્યાન સાંભળી નવાચિત્રા જતીએ. અને નવાચિત્ર દરેક ગાંડ પંચવાઈ હોઈએ ત્યાં તો 'લાઉડસ્પીકર' મોસી કહે: 'અધ્ય, જાઓ જમવા; જમી જાઓ. ત્રણ મિનિટ પછી જશે તેને આવનું નાંદિ મળે.' અને ત્યાં 'બાગ્લા કે 'મિમે લોશિયાર' મર્ષ રસોડા તરફ કોડે. કોડાવા મંડપ નીચે આપારા માટે આપરો ગિજાઈનાં લેાય. ચાળીવાટકા પણ મોડાઈનાં લેાય. અમારે તો જાને મેસી જ જવાનું. રવરસેવરો પીરસી દે એટલે રસાઈપરના સંચાકક શી દેવરાજ વેરાં 'દેરમાતરમ'નો મપ્પનાદ મળે અને અમે બુખ્યા પડેની જેમ રોટલી, દાળા બાત, સાક ઉપર તરી પડીએ. જમી જમને 'લાઉડસ્પીકર'માંથી રેકર્ડ ગાળે છે. કોઈ વખત શુચિક દોષ માની લેાય. કોઈ વખત સાવજતનું ગણું ગાળું લેાય. ના કોઈ વખત અમદાવાદનો કોઈ વિદ્યાર્થી જ જોના રૂડા રામે માદકેડિનના અપાળને વધુ વેરા અવાવી એમ સાંગિત કરતા મથતા લેાય કે જેમ ઘાડી દાળ કોઈ વખત રવાદિટ કાગે છે તેમ થોડો અવાજ પણ આનંદ આપે તેવો લેાય છે! દુદા પણ અમને આપાની થયું તાકાત આપતા. આરનાંદમાં ફોમ્રા અમે સાક એ વખત આપ્યું લેાય તેણે એક વખત આવેલું માની બીજવાર માગીએ. આવો એ સંગીતનો પ્રભાવ! જમીને અને દરેકતા હોઈએ ત્યાં ફરી પાછાં જંગળાં પોકારી કહે: 'દસો, દસો, દસો, સુનિમે...

અમી સય વિદ્યાર્થી અપાળની રાપટો મે જા કર સો વય. કોઈ બી અવાર મત દર્દશ.' અને શ્રી પૃથ્વી-સિદ્ધની આવી તાડ સાંભળી સૌ પોતાની ગવડીમાં ભરાઈ જાય. ગણેરના અડી નાગે ફરી પાછી તાડ સંભળાય. 'એ મોતે લેં લે ઉઠ જાય. એ ઉઠે લે લે આંગવાડિમે મે જાય. કોઈ બી વિદ્યાર્થી રાનડીને મત દે. અમા ગાય મિનિટમે બાપણ શુરુ લેગા.' દરેક જાણુ ધીખતા ગણેર માથે 'દેડ' કે દુવાત નાળીને તથા લાયમાં એક ગોંધપોથી લમને આંગવાડિયામાં પડેલી જાય. ત્યાં કોઈ ને કોઈ મહેમાન આવ્યા જ લેાય. તેમનું કોઈ પણ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન થાય. વ્યાખ્યાન સાડા ચાર સંધી થાય, ત્યાં તો તરતાનો વખત થાય. તરતો ફરી સયા પડે અમે માંદલી કમરન કરવા લેખડીએ. એ કલાક સુધી કમરન કરીએ. તેમાં રમતા પણ ગીએ. સાંજનું વાણુ સાડા આઠ સુધીમાં પતી જાય. સાડા આઠ પછી ત્યાં રેડિયો-કુટિર આગળના મેદાનમાં એકકા ધાપ. ત્યાં કાં તો કોઈ મહેમાન થોડાં વચતામ્તે સંભળાવે અથવા સરકારજ મેને 'અરકી જાત' કરે. 'અરકી જાત'માં સૌથી પહેલી જાત રવચ્છતાની લેાય; કારણકે આંસો-નયસે માથસે ના સમદરવનમાં સૌથી અગાળનું રથાન રવચ્છતાનું લેઈએ. ટકી અને સુતડીની રવચ્છતા માટે સરકારજ ખુબ આગ્રહ રાખે છે, કેમકે એ રવચ્છતા ન લેાય તો બાંધરે લેમ ફાડી નીકળવાનો ભય રહે છે, પહેલા પંદર કિપ્પ સરકારજ એ ટકીની સફાઈના પદાર્થોના અપવચમાં જાળ્યા છતાં અમે એટલી નાની સરખી પણ મોખખાઈ રાખી રાકતા નથી એટલી અમારી ફરવ છાડી કીતરી છે. સરદારજને આ જ નથી ગમતું. આપણે આપણી દેવોના શુકામ ગાની ગયા છીએ એ જ જાત એમને જાણુ સામે છે. એ અમારી પાસેથી તાકા-લિક કોઈ જાણુ મોડી આરા રાખતા નથી. પંદર અને આંસો મે જણા અમારી સુરની અને મંદતાને દૂર કરી, ટેવ ઉપર. વિગળ મેળવી, એક નાનામાં નાનું કામ પણ સંગાંત રૂપમાં અને સમુદયત રીતે કરી શકીએ એ જ લેશની તેમને હોશ છે. તેમને મન આ વર્ગનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સમુદયવનનું શિક્ષણ છે. તેમને પ્રજ્ઞ' કે 'તમે વિદ્યાર્થીઓને આ વર્ગ કાંત શું આપવા માગે છે? અને વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી તમે શી આશા રાખો છો?' ત્યારે તેમણે આપેલે જવાબ જરા ગિરાશની છાંટવાનો લેતા. તેમણે કહ્યું, 'માટે તમને જાણુ મોડી-

મોરી પાતો નથી શીખવતી. મારા દિમાગમાં તો તમને શીખવવાનું ધણુંધણું બધું છે, પરંતુ અવકાશ નથી. મારે તો તમને એટલું જ શીખવવું છે કે તમે આદરો જે જગ્યા એક ઘણે રહેા. એકગીતને માટે સદત કરતાં સીમા. મારે તો તમને સમુદમાં કેમ જવું એ જ શીખવવું છે. તમારામાંથી કાશોના અપક્રિતગત વિકાસ ગમે તેટલા થાય તેની મને પડી નથી. મારે તો સમૂહવિકાસ જોઈએ છે. તમે ગદ્યા એકમાર્થે પોણા પાંચ પાંચે ગિરો છો અને એકમાર્થે કાદી ફેરવો છો એ જ મારા માટે સંતોષની પાન છે. આદરો વિકાસ પણ ઘણો ગાળી મારે તો આગળ ચાલવાનું. આ ધરતી તો હજી વણખેડી છે. તેની પાસેથી એકદમ સારા પાકની આશા ન રાખી શકાય. સમજિની કમળેરીઓ કાદવા માટે તો ખુબ ધીરજ જોઈએ.

પરંતુ વિદ્યાર્થીઓ તેમનો આ ઉદ્દેશ નથી સમજતા એમ લાગે છે. તેને માટે અહીં મળેલું સુખ-સમવચ્ચું અને ઘર જેવું પાનાપરણું પણ જવાબદાર હશે; પરંતુ યદુ જવાબદારનો આજ્ઞાના વિદ્યાર્થીની મનોદશા લાગે છે. અહીં ધણી લુહિશાળી વિદ્યાર્થીઓ આખ્યા દતા. તેમને જીવનઘડતરની વાતો તુરંત લાગતી હતી. તેમણે તો આન્તરરાષ્ટ્રીય પ્રશ્નોની ચાલણી છણાવટની આશા રાખી હતી; પરંતુ અહીં તો રૂપિશંકર મદાદાજ, રવામી આનંદ, નાનાભાઈ બદ્, મહાદેવ દેસાઈ, કાકા સાહેબ કાશેવકર જેવા જીવન-શિક્ષકીઓના મુજેથી કોર જીવનનો ઉપદેશ સાંભળી તેમને કંટાળો આવતો, એટલે 'સરદાર પૂરવીસિંહે અહિંસા દિકાથી સ્વીકારી કે ફક્ત એક નીતિ તરીકે?' એવી એવી ચર્ચામાં પડ્યા રહેતા અને પોતાની લુહિને પંથોની પંથોનીને છોડતે 'જૂઝીસિલ-જીએ નહોતે અહિંસા સ્વીકારી' એવો નિર્ણય કરી આત્મસંતોષ મેળવતા. આ રીતે અહીં અપાત્ર ઔદિક પોદાકની અસર અત્યંત ઓછા થતી લાગે છે. તેમાં એકલા વિદ્યાર્થીઓનો પણ વાંક નથી. જીવનને સમજ રીતે સમૂહ અને શિસ્તમય ગતિવધાનું શિક્ષણ આપવાનો જે ઉદ્દેશ આ વર્ગનો છે તેને માટે જોઈતું વાતાવરણ સર્જી શકાયું નહોતું. કારણ કે તેની પાછળ શક્તિ અને સમયનો પૂરતો ખર્ચ નહોતો થઈ શક્યો.

ગમે તેટલી કાર્યશિલ્પતા અને માનસિક વ્યવસ્થા છતાં અમે વિદ્યાર્થીઓએ ૧૯૫૧ મેનો મરદાર પૂરવી-સિંદોના પુત્રજન્મદિન એટલા ઉત્સાદ અને સ્ફૂર્તિથી જીજ્ઞાસે કે તેમને પોતાને પણ અમારા માટે ફીક ફીક આશા અંધારી. ૧૯૪૮માં એ દિવસે મુદદારજી મદા-ત્માજીને શરૂ ગયા અને અહિંસાધર્મ સ્વીકાર્યો. એ એમના જીવનનો ઐતિહાસિક દિન છે. એ દિવસે અમે આખી છાવણીની શકાશ કરી. અમારી રાખીઓ શાલુ-મારી, બીરુ જાણું કામ જતે કર્યું, ગરેગોએ અને કેટલાક ભાઈએએ મળી રાંધવાનું કામ ઉપાડી લીધું, આ રીતે આ દિવસે અમે કામદારોને આદાર આપ્યો અને એક દિવસનું શ્રમભર્યું જીવન ગાળવાનો નાજો પણ ઉત્સાદભર્યો પ્રયાસ કર્યો. સરદારજીએ આ ઉત્સાદ વખાળ્યો, પરંતુ અમારું કામ તેમને પરદેશના કુમારોની પ્રતિનિધિ સરખામણીએ પાંચેમાં પહેલી પૂણી પણ ન લાગ્યું. અજગત, પોચાપોચા માદી-તકિયા પર બૂજતા મું-ખાઈના મુકુમાર દાથ માટે તો આ કામ ખરેખર કપડું હતું; પરંતુ દેશની કંઠાસિયત અને સમયની કૂચમાં આપણા દેશનું રક્ષાન જોતાં આપા પ્રયોગો તમારા જ લાગે. સરદારજીએ જ પોતાના વ્યાખ્યાનમાં કહ્યું: 'તમે આજનો દિન જીજ્ઞાસો છો એથી મને જરા પણ આનંદ નથી થતો. તમારા આજ્ઞાના પ્રયત્નો મને તમારો લાગ્યા છે. મેં તો તમારી પાસેથી ધણીધણી આશા રાખી હતી. તમારામાંથી કેટલાએ એવો નિશ્ચય કર્યો કે આજથી અમે સાચા નવજીવાન તરીકે જીવવા ચલત કરીશું? શું આ એક દિવસનો શ્રમ તમારું જીવન ધરી દેશે? એ શ્રમને પાયામાં રાખી જીવન ઘડવાનો કેટલાએ નિશ્ચય કર્યો? મારો દિન જીજ્ઞાસા તો એ જ યુવકો લાવક છે જે મારા જેવું જીવન ગાળવાનો નિશ્ચય કરે. મારા આજ્ઞા જીવનનું તત્ત્વર્થસમજ જાતિભણે દેશની અંતરોની ખાતર ખજિદાન ગાવા તૈયાર થવું જોઈએ. જે આ ખાતર તમારામાં ન જતે તો તમે મારી આજ્ઞા માનો કે મારા માટે માન રાખો તેનો કંઈ જ અર્થ નથી. તમારે તો દેશના ઈતિહાસ ગતિવધાનું રચવું.'

જનાઈલ રાવળ

પંખીઓ અને કીડાઓ જેમ સરસમાં સરસ ક્ષણે ખગળ કરે છે, એવી જ રીતે યુગસીમાર માણસ દમેશાં આખરદાર માણસને જ ખગળ કરે છે.

આ મ જાનગોડી ચાલે છે ત્યાં ત્રિગંગ નામે હુમ્મકથી ત્રાસેલા દરમ્બ નરખો ઘઈને તે સરાવરે પાણી પીવા આવ્યો. એને તોઈને બપ-અકિત થયેલા મન-ચરકે પાણીમાં કુબજા મારી, દિવ્યવક બોલ્યુંમાં પેસી ગયો, અને 'લુપ્તપતનક આ ને શું છે એવી નિજાસાથી જીરીને નિજાસ વક્ષ ઉપર ચડી બેઠો. લુપ્તપતનક આકાશમાં જીરી ચોરન જેટલું આંખ કેરની મન-ચરકને કહ્યું: 'આપ, આપ, તને કંઈ બપ નથી. મેં જોયું તો કેવળ મુગસા પાણી પીવા આવ્યો છે.' એટલે અબ્યાગતવક્સ મન-ચરક પાણી તરાર આવ્યો ને દરબને કહ્યું, 'સાદગમાઈ, પાણી મુજેથી પીઓ ને ન્હાઓ. આ વનમદનમાં કેમ આવેલી ચડયા?' દરમ્બ કહે, 'આસ્વાર ને કૃતરા વાંસે સાચા દતા એનાથી માંક ભાગી છૂટ્યો છું ને દલે આપ સાથે મૈત્રી કરવા કાઢ્યું છું.' મન-ચરક કહે, 'આમારી અવકાશની દારે મૈત્રી કરીને શું કર્યું છે? મૈત્રી તો પ્રત્યુપકારવર્ધની દારે કરવી મટે. ત્રિગંગ કહે, 'આજકામભાકાપનો કાંઈ અર્થ નથી. અર્થ એવું સંભળાય છે:

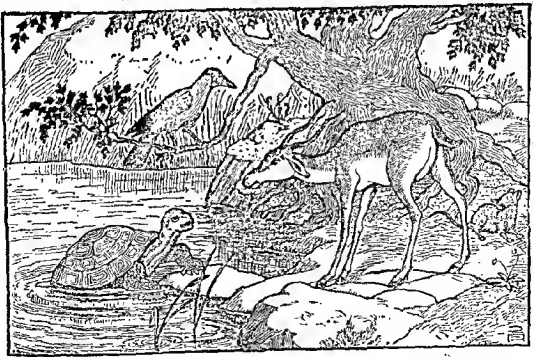
કરવા નં સદા મિત્ર બળવાન દુષણા તથા ।
હરિતયૂથ વને બદ્ધ મુપકે બંધ તોડિયા ॥

પૂર્વ-૧૬૬

મન-ચરક પછે કહે: 'એ કેમ?' ત્રિગંગ કહે: 'છે:

કથા ૭ (પૂર્ણભટ્ટની)

એક ઉત્તર જમિનિદેશ હતો. ત્યાં: કિંદરનું મોટું માન વસી ગયું હતું. એક વાર ગજસદસા પવિત્રાન-વાજો એક ગજપતિ ત્યાં ઘઈને પેનીકળ્યાં એના પગ નીચે છકકે કિંદર છંદાઈ ગયાં. અંતે વાંદપાર અને તે આપણે જીજીગોષ પણ. નદિ વહિએ એમ વિચારીને કેટલાક કીંદર ગજપતિ આગળ ગયા, અને પ્રયત્ન કરીને કહ્યું, 'દેવ, આદિ પકમે જ વંશપરંપરાએ ઉતરી આવેલાં અમારાં વાસ છે, ત્યાં પુત્રપૌત્રપરંપરાથી અમે વહિ પામ્યા છીએ. પણ આપ પાણી પીવા આદિથી નિંદળ્યા તેમાં અમારાં જાયુ સપસરા: નાશ પામ્યા. અને કરીને આપ જો એ જ માંમે તલઓ તો તો અમારાં ધાન્ય જ નિકળે એમ છે. એટલે અમારાં ઉપર કૃપા કરીને પીળે વેચ લેવો. કારણ અમારા જેવા હુદન-પુનું પણ આદિ:

જેવાને કદાચિત કામ પડી નય.' યથપતિએ જિંદગી વાત માન્ય રાખી.

હવે એકવાર રાત્રીએ દરિતબંધકને હાથી બાંધવાનો આદેશ આપ્યો. આ બંધકાએ યથપતિને પકડીને બાક યગનાળા ઝાડ હારે બાંધ્યો. બંધક ગયા પછી યથપતિને થયું કે જે જિંદગ અચાવે તો જ અચાપ એમ છે. એટલે એણે ગળબંધનભૂમિ બહાર રહેલી પોતાની પત્નિ ચારક હાથણીને સંદેશો લઈને જિંદગ આગળ મોકલી. વાત સાંભળતાં વેત જ હમ્મરો જિંદગ પ્રત્યુપકાર કરવા બેળા થઈ ગયા, કાંસા છેડી નાખ્યા, થક હારે બાંધેલાં શંદગાં ચાવી નાખ્યાં, અને યથપતિને મુક્ત કર્યો.

એટલે હું કહું છું 'કરવા જ સદા મિત્ર' હત્યાદિ.
રેસાઈ વાલજી ગોવિન્દજી

ફોટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ

પહેલું ઇનામ લાયક ચિત્રને આપે મેડફ. બીજું ઇનામ: 'આશમને વખતે'—મનુ ટિલ (અમદાવાદ); ત્રીજું ઇનામ: 'સમતોલ'—બાબુભાઈ બલુસાહી (મુઢ્યા—ખેડા); ચતુર્થના: 'લહેરી અરવાર' રમણિકલાલ પરીખ (ધાંતગ્રામ).

ગુજરાતમાં વાંદરાઓની સંખ્યા પછી છે અને તેનાં વૃથનાં વૃદ્ધ નજરે ચડે છે. પરંતુ આ વળગાડ અને રમુજ પ્રાણીની ફોટોગ્રાફી કરવા તરફ ફાટીને લક્ષ્ય દોરણું નથી. ફાઈફ પછી અ્યારે બેચાર વાંદરા છાપરા પર કે ઝાડ પર આશામથી બેસે છે ત્યારે સામાન્યરીતે તે એકબીજાના સરીર પરથી વૃદ્ધો રોધાપાઠોય એમ મનાય છે મનુઅઈના ચિત્રમાં બે વાંદરા તેમના આ પરિચિત કાર્યમાં મરગદ બહુાય છે. પાતની મોઢાવણ અને વાતાવરણ ચિત્રમાં કુટલક પ્રેરે છે. લીમડાની ઠાળીઓ ચોપાસથી સુમેય સંચારન આપે છે.

બલજિયા આપણા દેશની એક લાક્ષણિક ભવિ છે તેઓ સમાજમાં પોતાની અંગકસરતો અને કશાગતોથી લેલક્રિય પ્રાપ્ત કરી અથા છે. તેઓની વિવિધ કુશળતાની નોંધ લેવાની ફોટા કલાકારોની કુદરતી ફરજ છે. બાઇ બલુસાહીએ વગર ફીએ ફેખાઠાતા આવા બેલોના એક પ્રધાનને ફોટોગ્રાફ પાડ્યો છે. વખતસર ચાંપ દાખીને તેણે સરસ action picture ઉપબંધ્ય છે. પરંતુ વધારે ફરથી આ ચિત્રને પાડ્યું હોય તો વાંસની ગ્રાચાઈ અને પ્રવેગમાં રહેલા મેખમનો ખ્યાત ચિત્રમાં ઉપલબ્ધી સ્પષ્ટ.

પક્ષી અને પ્રાણીની મેંચી દાખવતા 'લહેરી અરવાર' પાડવામાં બાઇ પરીએ અનન્ય તકનો લાભ લેઠાઓ છે તે માટે તેમને અભિનંદન થઈ છે. આવા વિપવની ફોટોગ્રાફીમાં અનેક ભવતની મુશ્કેલીઓ નડે છે. ઝડપી નિશ્ચય

અને કેમેસની લગામ કિયાઓ કપર સારા કાણ આવશ્યક છે. તે વિના ચિત્રસર્જન સંભવે નહિ. અને સાંપરેલી તક ચાલી નય. વિષયની આબુધાબુ વધારે જગ્યાની જરૂર છે. તેને માટે પાતની નજીક ન આવતાં ફરથી ફોટોગ્રાફ લેવાનો બેધએ. ફોટોગ્રાફિક ટેકનિક મેળી હોવાથી ખેલા-કીનું ફાઈસિંગ બંધાવર નથી અને તે તથા પક્ષીની આંચ બેકમાઈન્ટમાં બળી નય છે. મેગેટિવ બનાવ્યા પછી આ ક્ષતિ થોડા પ્રમાણમાં ફર કરી સકાય છે. કોલક કંપનીના Velox Water Colorsમાંથી ગુલાબી રંગનો બહુ જ પાતળો વોશ જે લાગ બેકમાઈન્ટથી છૂટો પડતો હોય તેટલા ભાગને આપવો.

બલવન્ત ભટ્ટ

ટપાલની ટિકિટો પર નામાકિત અમેરિકનો

આ અંકની અંદરની આઈપેટેડ પર ત્રીસ નામાકિત અમેરિકનોનાં ગ્રહોત્કાંધરાવની ટિકિટોમાં અમેરિકન દંદેકારિતામાં મદતવનાં કાળો પુનરાદી નીચેની વ્યક્તિઓ રજૂ થયાલી છે.

મથાળેથી પહેલી હાર—લેખકો: વોશિંગ્ટન અર્વિન (હારથકાર અને વાર્તાકાર), જેમ્સ ફેનીમેર કુપર (વાર્તાકાર), રાફ્ વોલ્ટર એમર્સન (કવિ અને નિબંધકાર), લુઈસ મે આલ્ફોર્ડ (વાર્તાકાર અને કુમારસહિત્ય લખનાર), સરયુઅલ એલ. ફ્રેમિન્સ (વાર્તાકાર અને હારથકાર); બીજી હાર કવિએલ, હેલી ડબ્લ્યુ. લોંગફેલો (અત્યંત લોકપ્રિય અમેરિકન કવિ), ડેન ઇ. બ્રિડ્જીઅર (કવિ અને ગુલામીનો વિધ્વંસક), જેમ્સ રોસે લોવેલ (કવિ, નિબંધકાર, મુલ્સરી.) વોલ્ટ બ્રિડ્જમન (લોકશાહીનો કવિ), જેમ્સ બ્રિડ્જ કોમલ રાઈલી (આમજનતાનો કવિ); ત્રીજી હાર—ફેબ્રુઆરીકારો: હોરેસ માન (ફેબ્રુઆરીકાર અને રાજ્યુકમ), માર્ક હોપકિન્સ (શિક્ષણશાસ્ત્રી), ચાર્લ્સ ડબ્લ્યુ. ઇલિયટ (ફેબ્રુઆરીકાર અને પ્રચારક), કાન્સિસ ઇ. વિલાઈ (ફેબ્રુઆરીકાર અને સુધારક, જુલૅડી. વોશિંગ્ટન (ફેબ્રુઆરીકાર અને પ્રચારક); ચોથી હાર—વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ: બેન જેમ્સ ઓકુબોન (નિસર્ગશાસ્ત્રી), ડૉ. ફ્રાંકર્ડ એસ. લોન (રાસાયણ), ફ્યુથર કુરજેક (હલ્કરવલિકાઉતેલો નિષ્કાલ), ડૉ. લોલર ફીડ (સ્ત્રીશાસ્ત્રી), જેમ્સ ઓલ્ડરસ (સમાજસેવિકા). પાંચમી હાર—સંગીતયોજકો: રિટર્ન કોલિન્સ ડોરેટર (ગીતસંયોજક), બેન ફિલિપ મુઝા (કમ્પોઝીટો યોજક), વિલ્હર્મ વર્લ્ડ (સંગીત યોજક), એડવર્ડ એ. ડોર્ડોવેલ (પિયાનિસ્ટ અને યોજક) ઇયલબર્ડ નેવિન (સંગીતયોજક). ઉલ્લીહાર-પહેલા ત્રણ ચિત્રકારો: મિલ્બર્ડ ચાર્લ્સ ડેટુઆઈ (માનવ ઇખિયોનો આલેખક), જેમ્સ એ. મેન્નેઈજ બ્રિડ્જર, (જગનામી કલાકાર) આગટસ રોહ-ડોર્ડોન્સ (મૂર્તિકાર); ઉલ્લાય શોધકો: ઈલાઇ બ્રિડ્જની (રેતા છબનો શોધક), સરયુએલ એસ. બોર્સ (ટલીશાફી-તારવિજ્ઞાનો શોધક).

પ્રભાતના મધુર વાતાવરણમાં ગંગાગાઠ મુર્ચની સામે બેસી પ્રભુના મન કરતાં હતાં, એવામાં સામેના ટુચકીદાર પર બેઠેલી નાની ચકલી પામે ચક્રાએ આવી ચઢના બેચાર દાણા મુક્યા અને સાંત 'કીવી' 'કીવી' અવાજ કરી દાણા ચણી બંને જીરી ગયાં.

આ દૃશ્ય લેઈ ગંગાગાઠના મનમાં વિચાર આવ્યો: સામેના રાગ દમેશાં હમરે રૂપિયાનું દાન કરે છે, છતાં મારા પતિ કેઈ રિયસ ચાલતા મયા નહિ અને બે રૂપિયા મારી મારા દાયમાં મુક્યા નહિ. ધન્ય નહિ આ ચકલી, કે તેના પતિની કેમકે તે પ્રસાદી પામે છે.

એટલામાં 'હરિ ઝં' ના નાદ કરતા નારાયણ પંડિત પૂજન વિસર્જન કરી ગયાર આવ્યા.

'આજ નો મારી એક વિનંતી લઈને સાંભળો,' ગંગાનિબંધા વચને ગંગાગાઠએ કહ્યું.

'ખુશીથી.'

'આપણા રાગની દમેશાં આટઆટલું દાન કરે છે, પણ તમે કેઈ રિયસ મયા નથી. કાલે જાએ નો પાંચ રૂપિયાની પ્રાપ્તિ થાય, આપણી તંબી કંઈક રહે.'

હસીને નારાયણે કહ્યું: 'આપણું આ સાત્તિક જીવન તમને કહણુ કામ્યું? એવા મહેનત વગરના અવકાશના દાન કરતાં આર ધરની પવિત્ર માધુકરી અને નો વધુ મીઠી જાગે છે. આશીર્વાદ રહ જાયમુક્યા થઈએ છીએ. બીજાનું દાન લેતાં એ ધતનાં પાપપુણ્યગર્ભિરસા રાખવા કરતાં સત્કાર્યમય પ્રભુમય જીવન ગાજવું શું જોઈ?'

'જોઈ તો કંઈ નહિ.' જરા હીકાં પડતાં ગંગાગાઠ બોલ્યાં. 'પણ પાંચ રૂપિયા મળે નો આપણે બે મહિના માધુકરી માગવી નહિ; લકડી તો પવિત્ર છે, વળી દાણો દાણ લેવી છે, અને કુમારોં વાપડવી નથી.'

પત્નીનો આગ્રહ લેઈ નારાયણ પંડિત બોલ્યા: 'તો એક છૂટ આપો.'

'મને આપો,' 'મને આપો'ના પોકારોથી કોણદય મગી રહ્યો હતો. 'આ તો મણી વખત લઈ ગયો છે... હું આજે જ આવ્યો છું... હું પહેલાં જ આવ્યો છું... કરી આવીશ નહિ... મને આપો, જાણ, મને આપો... મારી આંતરડી દુષા દેશે... જાણુ મને આપો, મને... મને...'

આવા કોણદય મયાપતા ચાલકેના અવાજોથી દેવાએત્રો રાગ આસન ઉપર બેઠેબેઠે તેમનાં મુખ ઉપરના અંગેક બાવ જોઈ રહ્યો છે, એવામાં તેની નજર

આસનના છેડે જાએ કરી નારાયણ પંડિતે વેસા બતાવ્યા

એકના આઠ

હર એક દીવાળને આંટી રવચ્ચ પ્રસન્ન મુખે ક્રીખા રહેતા નારાયણ પંડિત ઉપર યડી. વચ્ચેના રોળામાં આવેલા છતાં હમગપત્ર જેવા અગ્નિ એમના વહન પર એક પણ એવી રેખા ન લેઈ જેમાં દાન લેવાની કે જલમી ગડવી લેવાની જરા પણ આકાંક્ષા હોય. રાગ આવી આનંદાશ્વર્ય પામ્યો અને કોંને વધારાકિન આવી વિદાય કરીને નારાયણ પંડિત પાસે જલને કહ્યું: 'મદારાજ, આપ કેમ કંઈ દેખ્યા ગતાવના નથી? આપની અનાસાકિ લેઈ હું ખુજ પ્રસન્ન થયો છું. આપ દેખ્યા હોય તે માગો, આરે તેટલી જલમી માગો.'

નારાયણ પંડિતે વિનયપૂર્વક શાન્તિથી કહ્યું: 'રાગન! આપની પાસે સાચી જલમી હોય તો મને આપો.'

'ઓહો! એટલું જ ને' વધારે રાત્યબંધારમાં ત્યાં અંગેકવિધ રત્નો, માણિક્યો, મોતી ને સુવર્ણ બધો છે. આપને તેમાં જે કાંઈ સાચી જલમી લાગે તે ખુશીથી લઈ મને આશીર્વાદ આપો.' નારાયણની માગણીથી રાગ ખુજ ખુજ થયો. બંને રાત્યબંધાર તરફ વળ્યા.

આજો બંધાર ફરી વળીને લેવા છતાં નારાયણે તેમાંથી ફરી ગદામ પણ લીધી નહિ, એ લેઈને રાગને નવાઈ લાગી. તેણે આશ્ચર્યથી કહ્યું: 'મદારાજ! આપને આટલી અંદગેક જલમીમાં કંઈ જ સાચું ન લાગ્યું? નો પછી મારે સાચું શું સમજવું?'

'એ હું તો શી રીતે કહું, મદારાજ! સાચું કે જોઈ એ નો આપ આપના હૃદયથી નહીં કરી શકો. એ રીતની સત્ય જલમી બને જે કંઈ આપણે તે રીતે કરી હું

અંતરના આશીર્વાદ આપી ક્રોધેય માનીએ.' એમ કહી નારાયણ પંડિતે 'કલ્યાણમરતુ !' કહી વિદાય લીધી.

'આજ આપ આટલા ગદા તે શા વિચારમાં હો? કૃપા કરીને કહો તો હું પણ ચિંતામાં ભાગ લઉં.' રામને ક્રોધ વિચારમાં મરકાવ થયેલો જોઈ રાણીએ પૂછ્યું.

'આજ એક સુપાત સાધુ પુરુષ યાચવા આવી મૌન કોબા રહેલો. એકડો દાન લેનારમાં એ તરી આવતો હતો. તેની મુખમુદ્રા ઉપર સ્પષ્ટિકતાનું તેજ હતું. મેં તેને કહ્યું કે જે માગે તે આપું. ત્યારે તેણે કહ્યું કે 'સાચું નાણું આપો.' મેં આજો ભંડાર જતાવ્યા છતાં તેણે એક પાછો પણ અર્પણ કર્યો નહિ, મને ગવાહ તો એ લાગે છે કે સદ્ગુણની જેને જતા થયે તે સમય ન હોય અને હંતો દાન લેવા આવ્યો હોય એવા યાચકને મારી વિદગી-માં આવે જ નહોતો, અને આપી મળાણી કરનાર પણ આવે જ મળ્યા. દરે મારે તેને આપવું શું?'

મણી બહુ ચતુર હતી. સત્ય અસત્યનો મર્મ સમજનારી હતી. તેણે કહ્યું: 'યાચકના વિચારોનું તથ્ય હું નમજ છું, અને મને એક માર્ગ મળ્યો છે. પણ આપને તે કયો છે કે કેમ તે નથી જાણતી.'

'કહો, જરૂર કહો!'

'આપણે કોઈ સાચી મજૂરીનું કામ કરીએ અને તે મહેનતનું નાણું પૈસા યાચકને આપીએ.'

તરત એક ખાગી દળુનિયાને બોલાવી બે જોડ મજૂરનાં કપડાં ગંભાવવામાં આવ્યાં, અને બીજો દિવસે વહેલું પરીદિયે મજૂરીએ જતાનો જોએ નિશ્ચય કર્યો.

'મજૂર જોઈએ છે, મજૂર!' વહેલે મજદૂરે નગરના સામાન્ય મહેસતાઓમાં રાણીના તીણા અવાજ શાંતિને બંદી રહ્યો. સત્યની કાષ્ઠ થાય ત્યારે દરેક દૈયું સવેળા જગે છે. પાંચસાત અવાજમાં તો એક મમરા બુંજનારો જાગી ઊઠ્યો. તરત જ પોતાની દુકાન ઉઘાડી આ જાને મજૂરને તેણે બોલાવ્યાં અને લીલી કમેઢનો દમકો જતાવી કહ્યું: 'અધ્યાં, આ કોઈ બૂંછ દેશો?'

રાણીએ કહ્યું: 'બુદ્ધિથી! શું આપજો?'

'મેં આના. એક કસાકનું કામ છે. જુઓ આ ચૂલ અને આ રેતી ને તાવકાં. કાકડાં નાખી ચેતાવો અને કામ પતી રહે એટલે 'મને બોલાવજો.' આટલું કહી વેપારી ઘરમાં ગયો. મગને જતા લોખ થયો, પણ

મણી લેશિયાર હતી. તરત જ ચૂલ સળગારી તાવકો મુક્યો. રાત્રી પચાસાં ભરી દેતો જાય, રાખી કાકડાંના કકડાંવડે દલાવી મમરા કોડતી જાય અને તે જતાવે તેમ રાત્રી દાયમાં ચૂપકુલ મમરા ઉઘાડી દમકો મારતો જાય.

એક કસાકમાં તો કામ પતી ગયું. રાખીએ વેપારીને બોલાવી કામ સોંપી દીધું. ગુમાળાનાં કૂદાં બરે ઉનાળે ધમધમતા રસ્તામાં નાખ્યાં હોય અને જે દશા સાય તેરી દશા રંગમણીની ઘઈ હતી. જાને પડેલેવાળી રંગજેય ઘઈ ગઈ હતી. ગાલ ઉપર અમલી લાલ છાંજો ઊડી રહી હતી. શ્વાસની ધમણે જોસબંદ આતી રહી હતી.

'જો આ તમારી મજૂરી.' કહી વેપારીએ રામના દાયમાં રોકડા આપે પૈસા મુક્યા.

રામનાણી ગુપચુપ મહેસમાં જતાં રહ્યાં અને આદરમ લઈ નિત્યકર્મ કરી દંરેગના નિયમ મુજબ રામ દાનચારે ગયો.

એ જ દેખાવ, એ જ કાકાકલ, અને એટલા જ બિખારી, યાચક અને આર્જતુક. દાસે આવેલા નારાયણ પંડિત પણ એક દીવાનો એટલી અદજ વાણી કોબેલા હતા. રામએ તરત જ ત્યાં જઈ પોતાની મૂકી નારાયણ તરફ ધરી કહ્યું: 'બહેવ! આ સાચું નાણું આટલું મળ્યું છે તે આપ સ્વીકારી આશીર્વાદ આપો.'

નારાયણ આપે પૈસા પોતાની મૂકીમાં લઈ 'કલ્યાણમરતુ'ના શરદથી રાજવીને આશીર્વાદ આપીશામનાથવા.

દોર આવી નારાયણ પંડિતે આપે પૈસા પૂજના આસન નીચે મુક્યા. થોડીવારે ગંગાગાછ ગદારથી આવ્યાં અને પતિના આનંદિત અરેરે જોઈ તેમને ઉર્મગ થયો કે જરૂર રામએ આજ મારી દક્ષિણા આપી દશે.

નારાયણે ગંગાગાછને આપવા માટે એક પછી એક સાન પૈસાં આસન નીચેથી કાઢવા અને જેવો આપે પૈસા કાઢવા જાય છે ત્યાં પાછા આસન નીચે આપેના આપે પૈસા થઈ ગયેલા જોયા! નારાયણ પંડિતની ખાતરી થઈ કે જરૂર રામએ સાચી જ લક્ષ્મી મને આપી છે. રામ માફે કથન ગદાગદ મમજ ગયા અને દાનના પાપમાંથી મને ગયાઓ. તેમણે સાત પૈસા ગંગાગાછને આપ્યા અને. આ જાગત મૌન પકડ્યું. રાજ નેમણે ગંગાગાછને સાત પૈસા આપવા માંડ્યા.

પણ ગંગાગાછને આ વ્યવહાર મર્યો નહિ. સાત પૈસાંથી વધુ કોઈ દિવસ નારાયણ ન આપે એ જનાવે

તેના મગજમાં અંદરેથી ઉત્પન્ન કર્યો અને એક દિવસ મીઠો દુધો આપતાં કહ્યું. 'મારી અને તમારી આટલી ઉંમરમાં તમે કદિ કોઈ વાન મારાથી છુપાવી નથી. પરંતુ રાત્રીએ તમને શું દાન આપ્યું તે વાન મારાથી છુપાવે છે અને મને દર વખતે સાત પૈસાથી વધુ નથી આપતા. આમાં શું રહસ્ય છે તે મને નહિ જ કહે!'

નારાયણ દસી પડ્યો અને આસનનો એક છેડા ઊંચિા કરી કહ્યું: 'આ શું છે?'

ગંગાગાદએ પૈસા ગણી કહ્યું: 'આઠ પૈસા.'

'તેમાંથી સાત તમે લઈ લો.'

ગંગાગાદએ સાત પૈસા લઈ લીધા કે તરત જ નારાયણે ઊંચિા કરેલા છેડા નીચે મૂકી દીધા. પછી તેને ફરી ઊંચિા લઈ કહ્યું: 'દરે જુઓ તોજાએ શું છે?'

નિરુમિત થઈ ગંગાગાદએ કહ્યું: 'આઠ પૈસા.'

'ફરીથી તેમાંના સાત લઈ લો.'

ગંગાગાદએ ફરી સાત પૈસા લઈ લીધા. વળી છેડા દાંકેલા. ફરી ત્રીજી વખત સાત પૈસા લીધા. આગ પાંચસાત વખત પૈસા લીધા છતાં છેડા દાંકતાં એકના આઠ થતા જ હતા તે જોઈ ગંગાગાદ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયાં. નારાયણે તેને ગંધા ખુશાસો કરી દીધા.

દરે નારાયણે આ કામ ગંગાગાદને સોંપી દીધું. પછી તો ગંગાગાદ એકના આઠ કરવાની મદદન કાર્યમાં ખુશાસો. દરેકશાં ફરસપદર રૂપિયા એકઠા કરે. એવાર મદિનામાં તો મદદન આધવાની પણ શરૂઆત કરી, અને છ આઠ માસમાં તો આશિશાન મકાન કાનું પણ થઈ ગયું. જ્યાં એકના આઠ થાય ત્યાં શું ગાકી રહે!

કૃતિયુગના વાળી રંગાએકા કોઈ દુઝા અમલદારની નજર આ મકાન ઉપર પડી. જે નારાયણ હસાત માસ પહેલાં દાનની આશાએ આવી જિંભો હતો અને રાત્રીએ જેને શુપન્યુપ કેંક આપ્યું હતું તે જ આ વ્યક્તિ, એવા પાકા પત્તો મેળવી તેણે ગમ્મ પાસે જઈ ઈર્ષ્યાથી સળગતાં ચાકી ખાખી: 'મદારાજ! પેલો દરિદ્ર નારાયણ જેને આપે શુપન્યુપ કેંક આપ્યું હતું તે તો આજે મોટી મહેલાતો ખડકી રહ્યો છે. આપે શું આપ્યું તે તો દીનાનાથ જાણે, પણ ખૂબ પૈસાવાળો થઈ ગયો છે. કોઈ કહે છે કે તલદુ કરે છે. કોઈ કહે છે કે રત્નવસ્ત્રથી સંસ્કવાની તેને વિદ્યા વરી છે અને આપે જે આપ્યું તેના ઉપર મંત્રની શક્તિથી જાનનામાંથી રૂપિયા ખેંચી મે છે,

કોઈ કહે છે કે રાત્રીએ પાસનાં છિ આવી રીધો છે એર એકાને સ્પર્શ કરી સાનું બનાવે છે.'

પેલાને પૂરી ખાતરી હતી કે નારાયણને પોતે માત્ર આઠ જ પૈસા આપ્યા છે, છતાં આભેભેરમ્થી રાત્રીના મનમાં સંકા જાગી અને એક દિવસ પ્રધાનને સાથે જઈને નારાયણને ઘેર ગયો.

નારાયણે આશીર્વાદ આપી રાત્રીને આસન આપ્યું અને કૃતજ્ઞતાપેકે જણાવ્યું કે 'આપની સાચી લક્ષ્મીના પ્રતાપે બધું જ સુખી છું.'

રાત્રીએ કહ્યું કે 'તમે સાચી લક્ષ્મી, સાચી લક્ષ્મી કહે છે અને તેના જ પ્રતાપે આરતી સુખી છો તો મને તે પ્રત્યક્ષ મગ્નનવો. મને તો ઊભરી ફરસાઓ જાગી છે. ક્યાં છે એ સાચી લક્ષ્મી?'

તરત જ નારાયણ બંનેને સાથે તેડી એક બોરડામાં મથો અને એક સુંદર આસનનો છેડા ઊંચિા કરી કહ્યું: 'પ્રધાનજી! આમાંથી સાત પૈસા લઈ લો.' પ્રધાને તે લીધા. તરત જ છેડા મૂકી બીજી વખત ઊંચિા કરી એમજ કરવાનું કહ્યું. એવાર વખત આમ લીધા છતાં એકના આઠ થઈ જતા જોઈ રાત્રી અને પ્રધાન આશ્ચર્ય-મુગ્ધ બની ગયા! નારાયણે લામ બેડી કહ્યું. 'મદારાજ! દરે આપે આ આઠ પૈસા કેમ મેળવ્યા હતા તેના છતિદાસ પણ મને કહેવો જોઈએ.'

રાત્રીએ સાફ જિલ્લથી પોતે મેળવેલા આઠ પૈસાની દરકારત કહી. પ્રધાન તો દિગ્મુગ્ધ બની ગયો.

જ્યાં સાચી લક્ષ્મી એકની આઠગણી થાય છે, ત્યાં સાચી અબુબકિત કેરલાગણી થતી દશે એ વિચારે રાત્રી ને પ્રધાનને સાચું જ્ઞાન થયું. નારાયણ પંડિત જગતમાં રહ્યા છતાં કમળપત્ર પેડે રહ્યા હતા એ એમને માટે સાચા પદાર્થપાદ હતા.

'અદ્વૈત'

પતિ: (આંસિસમાં ટેલિફોન પર પાતી તરફથી 'જલ્દી આવો'નો સંદેશ મળતાં દાંકળાકોથા ઘેર આવી) કેમ, કેંક નવાબ્દની થયા પામી છે?

પત્ની: હા, પણ સહેજે મોટા પડયા, નહિતર આપણા આ જાગે એકદમ ચૂસનો હતો એ જોવાની બધું મજા આવતું!

રમણ: (કનુને) હં આંખ બંધ કરી ચારીસામાં શા આટે જુએ છે?

કનુ: હું રૂઝબંદ છું ત્યાંદ કેવો જાનું હું તે જોવા માટે.

માધુકરી

એક નવા સંસ્કાર જાણો, એક નવા સંસ્કાર !
 કે વિજયે ધરતી દો આગ્રહ,
 કે વિજયે જીવન દો આગ્રહ,
 જનતાકો દો રાજ જનતાએ જનતાકી સરકાર,
 અને દેશકી મહીમલીએ નવયુગના ત્યોદાર ! —એક
 આજ મંદિરોં કી ડીવારેં ડાલ જોઈ,
 આજ મંદિરોં કી મીનારેં ડાલ જોઈ,
 કંઈતી બારંગ્ગાર પુકાર પુકાર
 બંદ કો મળ્દળ કે કંઈતે આપસ કી તકરાર ! —એક

(નવા સંસ્કાર)

—કવિ પ્રદીપ

શંકર દાઢ પટે

દેશદાઢ નેની સંસ્કરમાં હોતી. આધુનિક યુગમાં આધુ-
 વંશનો ઉદ્ધાર કરવાનું બગીચ કાર્ય હાથ ધરનાર. કલમ
 ધર્યાં તેયાર કરવામાં અને ચેફકશાસ્ત્રના અનેક ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ
 કરવામાં પોતાનું સમગ્ર જીવન ખર્ચી નાખનાર, મરીખોનાં
 દુઃખ ફર કરવા સાથે પોતાના સર્વસ્વનો ભોગ આપનાર
 અને એકલે હાથે અનેક મહાન કાર્યો કરી બતાવનાર દેશના
 એ સાચા સપ્તનું નામ શંકર દાઢ પટે.

નેમના પૂર્વપુકરો પૂતા જિલ્લાના નારાયણ આમમાં
 રહેતા, પરંતુ તેમના પિતા જ્યોતિર્પશાસ્ત્રનો પંથો કરવા
 સાથે મુંબઈ આવતીને વસ્યા હતા. અહીં નેમણે પોતાના
 પંથામાં ધન અને નામના સારી મેળવી હતી. શંકર દાઢને
 જન્મ મુંબઈમાં ૧૮૪૩ના રાગણ વદ ૧૦ના દોશ સથે
 હતો, તેઓ જાતે દેશરથ શ્રાધ્ધજી હતા

માત્ર આઠ વર્ષની કમરમાં શંકરરાવે મરાઠી અભ્યાસ
 પૂરો કર્યો, ત્યાર પછી તેઓ સાહિત્યાચાર્ય ખેંદન જટ્ટ-
 હાલજી પાસે સંસ્કૃત સાહિત્ય, ન્યાય, વ્યાકરણ, મીમાંસા
 વગેરે શીખવા લાગ્યા. વિદ્યાર્થી અવસ્થામાંથી જ સાર્વ-
 જનિક કામે કરવાની નેમને ટેવ હતી.

બાર વર્ષની કમરે તેમણે પોતાના મેટાગ્રાઈ અને
 ફેરલાક મિત્રોની સહાય થઈ 'જાણમિત્ર' નામનું માસિક
 ફેરી રીતે પ્રકટ કર્યું એ બીના બંધુવા જેવી છે. પિતા
 તરફથી એ નાણાં વાપરવા મળતાં નેમાંથી તે યતનું ટપાલ-
 અર્થ અને અન્ય અર્થ કાઢવા લાગ્યા. જમદીશ્વર પ્રેસના
 માલિક સાથે એવો કરાર કર્યો કે માસિકનું જે છપ્પદખ-
 અર્થ થાય તેના બદલામાં પોતે પ્રેસનાં બધાં મુક જઈ

આથે. થોડા સમય પછી 'વિદ્યાપ્રસાર'માં નેમના લેખો
 આવવા લાગ્યા, મરાઠી બાપ માં પ્રસિદ્ધ થતા 'સચાજ-
 વિશ્વ'ના તંત્રીએ પોતાના પત્રના સંપાદનકાર્ય સાથે નેમને
 વડોદરે ભોજાવ્યા. અહીં નેમણે જે વર્ષ રહી તે પત્રને
 ખૂબ પ્રસિદ્ધિમાં જાતી મૂક્યું. પિતાના માઠ પ્રેમને કીધે
 નેમને મુંબઈ પાછા ફરવું પડ્યું. વિદ્યાજી વાચન અને મન-
 નને પરિનામે તેઓ હવે કવ્ય શૈલીના લેખક ગણાવા
 લાગ્યા. કેટલીક વાર નેમના લેખો મરાઠી સમાજમાં ભારે
 ખર્ચમાઠ મચાવતા હતા. 'આરંભરો મહામંદળ' અને
 'મિથોદોષી'ને લખતા નેમના લેખોએ હિંદી પત્રોનું ખાસ
 ધ્યાન ખેંચ્યું હતું અને 'કેસરી' જેવા નામાંકિત પત્રને પણ
 પોતે સ્વીકારવા પસનું સમર્થન કરવાનું. છેડીને એ પ્રસંગે
 ચૂપ રહેવું પડ્યું હતું. ગંબીર અને વિકટ પ્રશ્નોની ચર્ચા
 કરવામાં તેઓ કદાપિ કાળે પાછા પડતા નહોતા.

૨૨ વર્ષની કમરે નેમનું લગ્ન થયું. વિવાદ પછી તરત જ
 નેમનાં પત્ની બીમાર થયાં. એ બીમારીમાં અનુચિત ઔષધિ
 આપવાથી નેમનું રોગરુચ બગડ્યું. સંતાન સવાની આશા
 ન રહી. ધરતાં માનુષ્યોએ અનેરવાર આગ્રહ કર્યો છતાં
 નેમણે ઈચ્છ વાર લગ કરવાની સાહે ના પાડી, એટલું જ
 જ નહિ પરંતુ એકપત્નીવ્રતના એ દિગ્ગામીએ પોતાના
 હાંપત્યપ્રેમમાં જરાયે ન્યૂનતા આવવા ન દીધી.

તેમના પિતા જ્યોતિર્પશાસ્ત્રી હતા, પરંતુ નેમનાં માતા
 વેદક વિષયનું આજે જ્ઞાન ધરાવતાં હતાં. તેમની પંડોરામાં
 બાતુ વેળે કુલકર્મી નામની એક નાણીતા વેળ રહેતા હતા.
 એ વેળનો પ્રેમ સંપાદન કરીને તેમનાં જ્ઞાન અને અનુ-
 બવનો સાથે શંકરરાવે સારી રીતે લીધી. આ કપરાં નેમણે

વેદશાસ્ત્રનો રીતસરનો અભ્યાસ કર્યો. યોરા ૪ સપ્તમયાં 'રાજવેશ' નામનું મરાઠી માસિક પ્રસિદ્ધ હતું અને પાંચ ૨૦ વર્ષ પછી 'આર્યભિષક' કહી તેની સાથે નેનં બેઠી હીધ.

આયુર્વેદના અભ્યાસ કર્યા પછી તે રક્ષકનો ઉદ્યોગ કરવાની સ્વયંચાલિત નેત્રનામાં બહુત મદદ એ મળ્યું પ્રખ્યાત બની મેળોલા વેશની ધર્મો ઇબાની અભી પર દેના. તેમણે મુંબઈ દેવાકાના તે સમયના વિદ્વાન અને મેદા ગમ્પાના પુસ્તકોને બેઠા કર્યા અને તેમની સમક્ષ આયુર્વેદના ઉદ્યોગની પોતાની આપી યોગના સન્દ કરી કેમકે મોખક સદ્ગતુભિતિ દર્શાવી અને કોઈએ મેળવકરી નાખી વચ્ચી સદયા છતાં મદાપુરુષ મધા સમ્યેવેલા સંકરસાવ દિખત ન દાયા. નહીં કેટલા અવનકાયને તેઓ સમમપનં વળતી રવા. સંકરસાવ લગભગ ૩૫ પુનકોનો અનુવાદ, કીરા, સપા-દન, પ્રકાશન મેદે કાય કર્યું. વેદશાસ્ત્રનાં કેટલાક સાચાના આરાં પુરેતકો તેમના હાથે લખાયાં. વેદક વિષયના ૩૦૨ પ્રશ્નોનું પ્રત્યેનું અભિષક તેમણે નેપાર કર્યું.

ગુજરાતી ભાષામાં પણ તેમણે વેદકનું એક માનિક ગ્રંથાવળું. પોતાના જ્ઞાનનો જ્ઞાન દિવી વચ્ચેને મળે નેટલા આર તેમણે સં. ૧૮૬૦માં 'સંકેત કીનુત' નામનું વિદી માસિક શરૂ કર્યું. આ માસિક કારા વિદી ભાષામાં પણ પાંચસપ્ત પુનકો તેમણે પ્રકટ કર્યા. આ ઉપરાંત ડૉ. પાંચદ પ્રજ્ઞસમ સાથે મળીને મુંબાઈમાં તેમણે 'આયુર્વેદ વિદ્યાલય'ની સ્થાપના કરી. યોરા સપ્તમયાં ને સંદયાને આરી સ્થિતિ પર જ્ઞાની મુક્ત. પ્રમુખાર વર્ષ પછી તેમણે નાસિકમાં આયુર્વેદ વિદ્યાપીઠ સ્થાપી અને નાસિક તેમજ નાગપુરમાં વેદક વિદ્યાલયો શરૂ કર્યાં.

વેદશાસ્ત્રની કમતિ હજીજા વેશો, હજીમે અને ઉદ્યોગોને કસાદિત કરવા માટે લગતો રૂપિયા ભર્યોને તેમણે ભારતવર્ષના તમામ વેશોનું એક સાપ્તીય સંમેલન ભર્યું. વેશોની પરીક્ષા લઈને તેમને યોગ્ય ઉપાધિઓ આપવા લાગ્યા. તેમની પાસેથી મેળવેલી ઉપાધિયાળા અનેક વેશો આજ સમયત લિદમાં વિદ્યમાન છે.

લિદોને સાપ્તમાયા અને નામરી લિપિને સર્વભાષી બનાવવા માટે પણ તેમણે આયમ પરિચય કહાવ્યો હતો. 'ભારતવર્ષ' નામના પત્રને ૧૧ વર્ષ સુધી ત્રણ જાથમાં પ્રકટ કરીને તેમણે ભારે જોર જાડન કરી હતી. જે સમયે મેળાવડાની ઉપયોગિતા કોઈને જાણી નહોતી એવા વખતે 'સાપ્તીય ભર્યો'નું કામ આપવા જઈયા હાથ સારી રીતે થઈ શકે છે' એ વાત તેઓ બરાબર રીતે સમજવા હતા. આ હેતુ પાર પાડવા માટે તેમણે 'આર્ય મિત્ર મેળા'ની સ્થાપના કરી અને તેને ૨૦ વર્ષ સુધી ચલાવી અભ્યાસ-દાહમાં ને મેળો પ્રમુખતિ ઉત્સવના એક સંતેજ સમાન અભ્યાસ છે.

તેમનો મિલનપ્રાર સ્વભાવ અને ખીટી વાળીથી તેઓ

એને પ્રિય થઈ પડ્યા. સમગ્ર મહારાષ્ટ્રમાં સાથે મેરી લોવા છતાં તેમણે પોતાના માટે કંઈ જાન એકંદુ ન કર્યું પોતાને જે કંઈ મળતું તે સાંપ્રત્નિક કામોમાં વાપરી નાખવા. ગરીબો પ્રત્યે તેમને ખૂબ દયાભાવ હતો. તેમની તેઓ મહત્ત્વ દેવા કરતા, એટલું જ નહિ ૫૪૨૫ આદેશ વેશ લીદે તેમની ખૂબ મંજાજ થતા હતા.

તેમના અવન અને કર્મની સુચારુ સાથે જાનું પ્રસરી નહ. કેરકરીથી તેમની વાળી સાંભળવા માટે આમંત્રણો આવવા લાગ્યા. સંયુક્ત પ્રાંતમાં એક પ્રાનિક હાથલચની કુદ્યાલન વિધિ અને વેદક વિદ્યાલયનો પાંચો નાખવા માટે નયન જ્ઞાતવચ્ચમાં આવ્યા. સં. ૧૮૬૬માં તેઓ આ કામે માટે પ્રવાન થયા. ત્યાં તેઓ એકાએક બીમાર થયા અને રાગનવચ્ચી વચિત દિવસ બધાને રડતા મૂકી ચાલ્યા ગયા.

(અભ્યાસગ્રંથ પરિચય)

ઈરાકની અદ્ભુત તેલનળી

કુર્મપાયા યુદ્ધમાં આજે જે દેશનું નામ મોખરે મપાઈ રહ્યું છે તે નાના ઇરાકને ૬૫ વર્ષનાં કારણોને કીધે મોટાઈ ગયો છે નવા મુખ્ય તે રવાના પેટ્રોલના કા. એ કાઓનું આધિપત્ય મેળવવા માટેની સુદાયનાં રાજયોની મથામજો અને બદપટોનો દત્તિદાસ જેટલો રમિક છે, એટલો જ રસમયો દત્તિદાસ, એ કાઓમાંથી નીકળતા પેટ્રોલને ટેક દિવા-કિનાસ સુધી પહોંચાડનારી એક મંતવર પાઈવ લાઇન-નેત્રનળીનો છે. એસિયાના લેસનમાં કાળા સાથાના ગાનવોનો મળેનું એ એક અદ્ભુત હજીનેરી સાવસ છે.

જાણી ગરમીથી ધમધમતા ઈરાકના એ લેસન મુલકમાં સ્થલા અનિધારસો માહલ સુધી પથરાઈને ટેક ભૂમધ્ય સમુદ્ર પરનાં બંદરોને તેજ પહોંચાડતી એ મંતવર લોખંડી નેત્રનળી એક કદોડ પોંદને ખર્ચે બંધાય છે અને હજીનેરી સાવસ તથા કીરાકપનો અગળ નખેનો છે. સિદન અને કાસનાં આર્થિક શરીરોની નો એ દારી નસ છે.

જયતનાં તેલકેત્રો (પેટ્રોલના કાઓ)નો દત્તિદાસ અનેક કાવાકાઓ અને વિદેશથી ખરડાકોડા છે. ઈરાકની આ તેલનળીનો પણ એવા જ દત્તિદાસ છે. 'મરાક પેટ્રોલિયમ કંપની' માટે સિરિશ હજીનેરીએ એનું નિર્માણ કર્યું છે અને નેશો-પરિચયન બોલજ કંના પ્રેસિડેન્ટ સર લેવ ફેલ-ગનના પ્રમુખપણી નીચે સિરિશ, કેન્ય અને અમેરિકન લિદો તેની સાથે સંકળાઓતો છે.

સ્વયંજ અગિતનો લોમ સમ્મા મેળાતા મોલના નજીકના ફિરકુક મુકામે આજયો અગિયાર વરસ પહેલાં અખતરા રૂપે એક શારદી ભમીનમાં કોટાવમાં આવી ને પરિણામે તેલનો અખરો ધોધ ફૂટી નીકળ્યો. માત્ર ૩૦૦૦ ફૂટનું દિલ્લિય મધુ ત્યાં તો કોળના ૨૦૦૦ દન જેટલા મંતવર નજીકનો આતમસમર્થન કરી રીધું.

મહાબુદ્ધ પહેલાં તુર્કી પર સુલતાનનું શાસન હતું તે એશિયાના અનેક મુલ્કો પર વિસ્તરેલું. ઈરાકનો મુલ્ક એ વિસ્તારમાં સમાઈ જતો. એમાં પેટ્રોલિયમની બંધ આવકતાં પશ્ચિમમાં બીધ્યાં એ પર તુર્કી પડ્યાં. અમેરિકા, ફ્રાન્સ, ઇંગ્લેન્ડ ને જર્મની વચ્ચે જાહેરી રસાક્ષરી થાણી. અનેક કારાદાવાને એને જિટને એમાંથી ડબ દસ જેટલો હિસ્સો મેળવી શીધો, ને બાકીનો હિસ્સો જર્મનીને ફાળે ગયો.

ત્યાં મહાબુદ્ધ આવ્યું. યહૂદાનું માનકું છે કે આજની દુનિયામાં તેણેનું (પેટ્રોલનું) આધિપત્ય જ એ મહાવિમલનું મૂળ હતું. એ યુદ્ધમાં સૈફેદવર ને કીટરિંઝ વચ્ચેની, ૧૮૮૬ઈ આઠજ અને ફોલ્ક ડચ વચ્ચેની, વોશિંગ્ટન અને બ્રેનઃ વચ્ચેની હરીફાઈ નેવે મુશાઈ ને જર્મનીનું તેજાધિપત્ય નજ દરવાની હોદ બેઠાઈ. ઇરાકના એકેએક રોખમાં કૂટ પાડવામાં આવી અને એને જિટન તથા ફ્રાન્સે પોતાનું કામ દાદી લીધું, ને વોશિંગ્ટન કાંચું રહી ગયું. પણ રાજ્યોય હરીફાઈના એ કારાદાવાએને બાલુએ મૂકી આપણે આ તેજનળીના છત્રેની તલ્લેરમાત પર જ આવીએ.

દર વરસે ૪૦ લાખ ટન જેટલા જર્મીયામાં નીકળતા પેટ્રોલના એ પ્રવાહી સુવર્ણને બંદરી માર્ગે પોતાના દેશ-એનું દરવાની નિકાસમાં સરજતા મળે જેટલા ખાતર આ અદ્ભુત સાદસ સારજવામાં આવ્યું. એક વરસ એની પ્રાદેશિક મેજબૂતીમાં વીત્યું. એના નકશા ચીતરાયા. નજો મારે જેમ બને તેમ સીધા માર્ગે હવાની યોજનાએ વિચારાઈ અને છેવટે અમલમાં મુકાઈ. કિરકુદ્દી ૧૫૬ માહલ ઉપર યુરેલિસ નદી પર આવેલા હરીસ મુખી મોટી તેજનળી પહોચાડવામાં આવી; અને ત્યાંથી તે એ રાખામાં ફાટાઈ. એક છેડે ૬૨૦ માહલ દૂર આવેલા પાલેરયાહનના હાઈડ્રો મુખી પહોંચાડવામાં આવ્યો, અને બીજે પડો માહલ પર દેન્ય સીરિયામાં આવેલા દ્વિપોથી મુખી નખનવ વરસ મુખી દસ હબર આવેલીઓનો સતત શ્રમ નીચોળ્યા પછી લોખંડ અને પત્થરનું એનું દહેવર ધડાયું છે. દેવે વનર, છવર્નાત્રાવનાં બહુસાં સાધનો ને હુદરતના ખોડ વગર, તરૂપા વગર, પાકા રંગાઓ સામે લડીલડીને મૂર્તિ રાએલિયું એ સાદસ પ્રશ્નાનું સર્વથા અધિકારી નાવડે છે. ઇરાક અને ફ્રાન્સ-એડાનિયા, પાયેરયાહન અને સીરિયાના બગિચેવિષય પર પથરાએલી એ તેજનળી નળી ક્યાંક દરિયાની સપાટીથી પણ ૨૬૦૦ ફૂટની મદનર કાચાએ ચડે છે, તે ક્યાંક એ સપાટીથી થે ૮૫૦ માહલ નીચે ઊતરી જાય છે, અને કેટલીક દર્શનખ્યાત નદીઓ પર તેા એ તારૂંચળીના હાંચિકે હાંચી રહે છે.

એના નિર્માણ મઠિ કૃતનિશ્ચય અનેલા માનવજીવેની ખટતવતા થે ઓછી નહોતી. મોં ને નાકમાં લેણીચીને પ્રવેશની દેની એમના ખોરાક સાથે પેટમાં થે જીવંતી જની

ને ક્યારેક તેા એનિઓમાં પેસી એમને બંધ પાડી દેતો. અવાનું નામનિશાન ન ધરાવતા એ વેશનમાં દિવસે તાપ ૧૨૦ ડગ્રીમાં પર પહોંચેતા તેા રાતે મર્મેખીટરનો પાદો રેલખિનુંદુથી થે હોડો ઊતરી જતો. ક્યારેક કાળમીઠ ખડ-કોનાં કાળબં કોરવાં પડતાં, ક્યારેક બદઓથી લહાએલો કાલવ કહેવતો પડતો; ક્યારેક અવાતેના લહાનો આગનો દરેલો પડતો, તેા ક્યારેક રંગથી બહુએના હજોનો. આ બધી દુષ્કરતાએ સામે મથીમથીને યુદ્ધાવની યાજ્ઞબુદ્ધિ અને એશિયાનાં પાંચ રાષ્ટ્રોના બાહુબળે આ અદ્ભુત તેજ-નળી એની સંચાલતાએ પહોંચી. પણ એ છવાયલ બંદારની યુદ્ધાવને ન્યામત કરનાર હરોડ બદલામાં શું મેળવ્યું? નિકારા થતા એ તેજ પર દર ટને ચાર શિલિંગની 'સોલ્ડી'!

ઈરાક

મૂળ તેા તીમોસ અને યુરેલિસ એ બે નદીઓ વચ્ચેનો મુલ્ક, જેને અંધેશમાં મેસોપોટમિયા કહેતા હતા તે ઇરાક. તેનો હતિલાસ નૂનો છે. બનદાદમાં ખરીદાની મારી થતાં એ પ્રદેશ વિશ્વવિખ્યાત બન્યો.

વર્તમાન હતિલાસ મુજબ તેા, સને ૧૬૧૪ પહેલાં એ મુલ્ક તુર્કીના સામ્રાજ્યનેા એક વિભાગ હતો. બર્લિન-બનદાદ રેલવેનું દેસરનું રેલખ આ પ્રદેશની બમિ ઉપર જ રચાયું હતું. બનદાદથી કેક બાંદરસ મુખી રેલવે છે અને બનદાદથી ઈરાન તથા અફઘાનિસ્તાનમાં યકને હિંદુસ્તાન જઈ શકાય છે. એ રીતે બજવાન જિલ્લા નીકા-દાંકાથી જાયોને સીધા હિંદુસ્તાન પહોંચી શકાય એ આ પ્રદેશની લરકરી કપયોજિતા બતાવે છે. મોસલના તેલના કવાઓ ઉપર તેા દુનિયા આખીની નબર છે. એ સમુદ્ધિના માલિક તરીકેની આ પ્રદેશની બીજી કપયોજિતા છે. એનું ક્રેવડજ લખમજ હોદ લાખ ચોરસ માઈલ અને વત્તી પાંચીસ લાખની છે. ૧૬૧૪ના યુદ્ધમાં અંગ્રેજોના કાંધે છતાયા પછી, તેમની હોરવળી નીચે ૧૯૨૪માં ઈરાની પ્રબલ એક નવા બંધારણનો દેનીકાર કર્યો જેની ઉમે ૧૫૦ મુંચાએલા સંખ્યાની બનેલી એક આમસત્રા અને ૨૦ નીમાએલા સંખ્યાની બનેલી એક ખાસસત્રા તથા શાહ ફેઝ મારફત ચલાવતા જજાણદાર રાજ્યોવરની રચાયેલા થઈ.

૧૯૨૩ના ટિસેમ્બરની ૧૪મીએ જિટને ઈરાની સંપર્ન અધકારીનો દેનીકાર કર્યો. ૧૯૩૨માં ઈરાક રાષ્ટ્ર-સંધનું સભ્ય બન્યું અને જિટનનો 'મૅન્ટેટ' પૂરો થયો. અત્યારે ઇરાક રવતર રાજ્ય છે. પરંતુ જિટન સાથે તેણે ફેરવો સમિ મુજબ ત્યાં જિલ્લા લરકરી થાયું છે, ત્યાંના પેલિય-દજમાં જિલ્લા અમલદારો છે અને ઇરાકનાં જુદાંજુદાં હવાઈ મથકો ઉપર જિટનના સાહી તીગાની રજની દુક-એઓના પડાવ છે. અમુક કમરે દેકે ઈરાકીને મર્જિયાત લદદરમાં જોડાયું પડે છે. (જનમખમિ)

૨ આ મહિનો (જૂન) ઇતિહાસમાં

તા. ૨ ઇંગ્લીશના મુક્તિદાતા ગિરોએ
 યેરીબાહીનું અવસાન—ઈ. ૧૮૮૨
 તા. ૩ 'શારદા કાયદા'થી હિંદુઓ
 માં બળ્લીતા થયેલા શ્રી હરવિજાસ
 સારદાનો જન્મ—ઈ. ૧૮૬૭ * *
 જેને ખાતર પોતે ક્રિડિટ સામાજ્યની
 સંસ્થાનીનો ત્યાગ કર્યો ને સિદ્ધિ
 યોગેસિ સિમ્પસન સાથે ટપક ઝાંપ
 વિરુદ્ધે કસ કર્યો—ઈ. ૧૬૩૧
 તા. ૬ એંગેલ પ્રાંતના આગવર્ગનું
 જ્યેષ્ઠ મિત્ર આલેક્સાન્ડર મલ્કાન એન્-
 ગેલ નવલકાર અને પત્રકાર ચાર્લ્સ
 ટિન્ડલનું અવસાન—ઈ. ૧૮૬૦
 તા. ૧૨ ફ્રેડે એલિંગટના અમલમાં
 હિંદમાં અર્થેકર બૂંધપ—૧૮૯૭
 તા. ૧૮ લગનામી રસિયન સાદિ-
 ત્યમર મેક્સિમ ગોર્કીનું ૬૮ની વયે
 અવસાન—ઈ. ૧૬૩૭
 તા. ૧૬ વિષયાત એંગેલ નારકકાર
 સર જેમ્સ યેરીનું અવસાન—ઈ. ૧૬૩૭
 તા. ૨૦ વિશિષ્ટ મૌયાના મૃત્યુ
 બાદ તેની અગ્રીષ્ટ વિદ્વાંસિયાએ પ્રિ-
 ટિશ સામાજ્યનું સાસનમુખ સંભાળ્યું
 —ઈ. ૧૮૭૭
 તા. ૨૭ સર જૉન ક્રીને ગ્રજની છાતું
 —ઈ. ૧૮૭૬
 તા. ૨૮ બળ્લીતા ઈંગ્લીશન નારકકાર
 લખજી પિરાન્ડેસોનો જન્મ—ઈ. ૧૮૭૮
 તા. ૩૦ યુરોપના વિષયાત રાજ-
 નીતિજ નિર્દેશો ગણિયાવેરીનું અવ-
 સાન—ઈ. ૧૪૭૭

આ માસની વિભૂતિ

૧મ. વિજયભઈ ભગવાનજી બચેકા
 ગુજરાતમાં મૉન્ટેસોરી પદ્ધતિની
 બાળજીવનશાસ્ત્ર સાથે દેશી તેને ફેલા-
 કાયા જણની કોરિમ પહેંચાડનાર
 અને પ્રાંતભરમાં બાળપૂર્વજનો મહિમા
 વધારી તેનાં મેદિશા ખરડાં કરનાર એ
 બાળશિક્ષણશાસ્ત્રીનો જન્મ ૧૮૮૫ની
 ૧૫મી તમેચરે કાઠિયાવાડના વળા
 ગામમાં ઓદિત્ય જાલજી કાતિમાં
 પંચા હતો. બાળનગરની સામગ્રીસ

કોલેજમાંથી પ્રીવિયસ થયા બાદ
 ૧૯૦૧થી ૧૯૦૬ યુધી આર્ટિસમાં
 રહી આવીને ૧૯૧૩માં તેમણે ટિરિફ્ટ
 કોલેજીટરની પરીક્ષા આપી વડાભૂ
 કેન્દ્રમાં વજીલાત આરંભી આ જ ગર-
 સામાં જાણના પ્રથમ બ.બ.પુવની
 કેળવણીના વિચાર કરી વંશોમાં દેવ.
 મોનીમાઇ અમીનના પ્રયાસથી રથ-
 પામેજું બાળમેદિશા બેંગાં મૉન્ટેસોરી
 પદ્ધતિનું આદિત્ય વાંચ્યું અને ને પરથી
 અભવતા કરનાંકરનાં બાળજીવનશાસ્ત્ર
 એના તે નાદ પ્રાચ્યે કે પીકી વજી-
 લાત છેડી દઇ ૧૯૧૬ના રિજેગરમાં
 બાળનગરના દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થી-
 બલનમાં આજીવન અવનરી કેરેલાયા
 અને ૧૯૨૦માં ત્યાં બાળમેદિશી પ્ર-
 થય દેખાપના કરી, જેના મહત્ત મોદિ
 શ્રી હીરાલાલ અમ્બેડકાર સાથે તરફથી
 ડા. વીસ દબરની નાદર બેર મળ્યા.
 પછી તે બેંગાની એ પ્રવૃત્તિ કત-
 દાતર વિકસીને એટલી વ્યાપક બની
 બધે બાળમેદિશાના શિક્ષકોની તાલીમ
 માટે ૧૯૨૩માં 'બાળઅધ્યાપન મેદિશ'
 થયું કાકું, અને પ્રોફ શિક્ષણ માટે
 પણ ૧૯૩૦માં એમ્બેડકાર પ્રથમ 'અસર
 જ્ઞાન યોજના' બહાર પાડી. શિક્ષણમાં
 સદા રાષ્ટ્રીય દષ્ટિ રાખનાર આ નવ-
 યુવના અવધુએ ૧૯૩૦ના સત્યા-
 ગ્રહમાં પણ રૂપલાભું અને મુરતમાં
 જાનરજને મંબર રેનાએ જીબી કરી.
 'ગયાં'જાનવરમાં પહેલું મૉન્ટેસોરી
 સંમેલન બરાબું ત્યારથી એમણે બાલ-
 શિક્ષણનું મુખ્યત્ર 'શિક્ષણપત્રિકા'
 માસિક શરૂ કર્યું જે આજે હિંદી, ગુજ-

રાતી અને મરાઠી ત્રણે ભાષાઓમાં
 નીકળે છે. તેમણે અસરજ્ઞાન ચાલ-
 નાનાં ૫, શિક્ષણશાસ્ત્રનાં ૩૦ તેમજ
 બાલસાહિત્ય અને કિશોર સાહિત્યનાં
 ૧૪૦ પુસ્તકો મળીને એકેકર ૧૭૫
 પુસ્તકો લખ્યાં છે, જેમાંનાં કેટલાંક
 હિંદીમાં પણ લેખ્યાં છે. એ કાસાંત
 લોકજીવે રમતા બાળા બાલસાહિત્યનું
 પણ તેમણે ધણું સંશોધન કર્યું. ઈ.
 ૧૯૮૮માં અમદાવાદના બીબી મૉન્ટે-
 સોરી સંમેલને તેમને અવધક નીમ્યા
 અને ૧૯૨૭માં બાલસાહિત્યની તેમની
 એકા માટે સ્ફુલ્લતામ સુવર્ણચન્દ્રક
 અર્પણ થયો. ૧૯૩૭માં બાલનગરના
 દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થીબલનમાંથી નિ-
 ર્જમ થતાં તેમને ગુજરાતની સમસ્ત
 જનતા તરફથી રૂ. ૧૧,૦૦૦ની થેડી
 અર્પવામાં આવી, જે તેમણે બાળકોના
 અભ્યુદય માટે બેંક કરી લીધી. પક્ષા-
 થાતના કારણે ૧૯૩૬ના બાળની ૧૫મી-
 એ મુંબાઈમાં તેમનું અવસાન થયું.

ભારતીય સંવતો ૧૬ પુકુવેપુ સંવત

ઈ. સ. ૧૩૪૧માં કૌશીનની ૩૫ને
 ૧૩ માઈલ લાંબો ને ૧ માઈલ પહોળો
 એક ટાપુ સમુદ્રમાંથી નીકળી આવ્યા
 જેને 'બી'પીન' નામ આપી, તેની
 વાદનારમાં આ પુકુવેપુ (મથકાસમ
 બાપમાં પુકુનવીન, વેપવઆપારી)
 સંવત ચલાવવામાં આવ્યો. કૌશીન
 શાસ્ત્રતથાટય ઈરેટરિયાકંપનીચર્ય
 એ સંધિ થઈ તે પાંચ તાંબાપત્ર પર
 મળ્યા આવે છે, જેમાં પુકુવેપુ સંવત
 ૩૨૨—૧૪ મીનમ (મીન સંકાંતિનો
 ૧૪મે દિવસ—૧૬૬૩ના માર્ચની
 ૨૨મી તારીખ) લખેલું છે. હવે આ
 સંવતનો પ્રચાર રહ્યો નથી.

૨મ: (જનનની માને) જયન ઇનિ-
 દાસની પરીક્ષામાં પાસ થયા ?
 જનનની મા ના, પણ તેમાં તેનો
 વિચારનો વાંક નહોતો. પરીક્ષા લેના
 વાળાએ તે જગ્યાએ તે પહેલાંની યાતો
 તેને જુજી લી.

આફ્રી મુસાફરીમાં પાતા-
વારી આપતા નોકરીની કા-
લાજી એક બાદશાહ હવેત ઉમરનું
દિશ દ્રુનું અને હથેરની નજરે સી
સમાન છે એવો જોષ કરી આચલ-
જૂષક કાઠ પર ખેસવાના વાસ કાઢ્યા.
એવ કરતાં શહેર આવવાનું થયું તે
વખતે પાતાના વાસ મુજબ કાઠ પર
ખેરેલા નોકરે બેતરી જવાનું કરતાં
હવેત કમર બેઠ્યા: 'ખુદા રબુમાં
છ અને શહેરમાં નથી?' અને આશ્ચર્ય-
ચકિત લોકોની મુખ્ય પ્રશ્નના વચ્ચે
બાદશાહ કમર નોકરને બેસાડી રાખી
કાઠને દોરતા શહેર વચ્ચે આવ્યો નીકળ્યા.

અનેકાર્થી શબ્દ: કેળવણી-શરીર-
માં થતી થીડા; વાકોનો અંદાજ કે અટ-
કણ; કળા-અંદર બરી જવાય એવી
જગ્યા; કોણનું સાધન (વસ્ત્ર, આદિ
ઉપકરણ).

કહેવતોના અર્થ: 'પાટા, ઘર આ-
પણ; મારે રાજ ને તારે કાકડો'.
સ્ત્રા નીકળેલો આરણ પારકે ઘેર તે
પાતાને માટે મિથાજ ને પાતાના ઘાડા
માટે નદબ-જેગણ માંગેતા, પણ પો-
તાને ઘેર આવતાં પાતાના કાનમાં તેણે
કેવરની કહેવત કહી સમજાવ્યું કે આર્થ
તો તને કાકડા જેવું ઘાસ અને ગને
બરતી રાજ જ મળવાની છે. પારકે
ઘેર તાનટથિના કરી પાતાને ઘેર જમે
તેમ ચલાવી કોનાર માટે ઉદેશ્યોથી
આ કહેવતને મળતી આજ કહેવતો:
'પારકી પૂંછએ તહેવાર, બેઠ જમીએ
મે વાર'; 'પારકી લેખણ પારકી
સાદી, મનું મારે આવવજાઈ'; વગેરે.

નજના સાંધાએ જરવામાં બેઠ-
તેમ અને સીમેન્ટનું મિશ્રણ સીસા
વેટલું જ કામ આપવું જણાયું છે.

પૂરવીની સપાટી એક ચોરસ
માઈલના વિસ્તારમાં આઠ ઈંચ જેટલી
કમાન કરે છે.

૧૯૩૬-૪૦ની પોતાની વરેલીય-
ચીના રમણમાં મેક્સિકોએ કા-
ટેલી ૨૦ મેન્ટની અંતરેકવચિતિ

માણસના વાજની વડાઈ ફરેક ૨૫
કોષ છે.

હંડનના વિદ્યાનીઓએ લાકડામાં
સાકર હોવાની સોધ કરી છે, અને ૫
ટન લાકડામાંથી ૧ ટન સાકર કઠારી.

મનુષ્યના શરીરમાં ૭૦ ટકા વજન
પાણીનું હોય છે; પણ તે બધા ભાગ-
માં એકસરખું હોતું નથી.

અમેરિકાના બનરમાં હવે 'હંટર'
તેવાર મળે છે. '૨૬'ની ૮૦ગીમાંથી
થોડી બહી જલ્દ આવના કે પીવાના
પદાર્થ જેવે મિળેતા કે કોષણમાં બેતા
એટલે તે જેટલી ઠંડી આપે.

૧૮૭૩માં થયેલા સાલબાઈના તહ-
નામાથી અંગ્રેજોને મરાઠાઓ પારોથી
કાશી, પ્રયાગ વગેરે જે રથળો મળ્યાં
ત્યાં વાત કરવા જનાર પારોથી આજે
જણ દીઠ ૬ રૂપિયાનો કર મળે છે.

દક્ષિણ અમેરિકામાં થતી એક જા-
તની ગમ્મણીને ટંબ જ નથી હોતો.

4 FOUR INDIA'S IN MARRAGE

હિંદના દર દસ માણસો સાત જણ એવી પર નબે છે, આફ્રી (એક જણ)
ખાનામાં કે હજારો મેકરીમાં છે, નમ્બો કારકુન કે માત્તર છે, જ્યારે દસમે
વઢીજ, હોહર કે જમીનદાર કેવા જિયા રવાને છે. સોડે નેતું જણ ગામમાંમાં વે

માણસના અંગ
અમુક રકમ ધારા. તેને બે વ
બુબાં આવેલી રકમમાંથી
ધારેલી રકમનો એક અંશ સ
બાદ કરા. જે રકમ આવે તેને
વડે મુજો. હવે આવેલી રકમમાં
ધારેલી રકમના એક અંશ પર
બમણે કરી કમિટા. પછી ૪
રકમને બે વડે ભાંડો અને જે
તેમાંથી તમારી ધારેલી રકમ બા
બાકી વધે તે તમારી ધારેલી
— કાલિજીવાદ મનસુખવા

કામગીરી નાંદાનો વજણતરી
વાજ સી પહેલો ચીનમાં દી. ૯
મંચા હોતો.

જલ્દરમાં 'ખાખી પાણી' ક
વાની શરૂઆત હિંદમાં ૧૮૬૪માં
ચમ હોટસન નામના હંદેક ઇ
કંપનીના એક અધિકારીએ ક

ખનીજ કોલસામાંથી બના
આવના કાચને 'પરપેક્સ' કહેા
તે સાદા કાચ કરતાં ધમીહળજોડે

અમેરિકન જાતિઓએ કરાવે
આખાદીથી જીવવા માટે માણુ:
અડી એકર જમીન લેઈએ. એ
હિંદમાં ૪૦ કરોડની વસ્તીનું ૩
જોતાં માણુસ દીઠ પૂરી એક
જમીન પણ નથી આવતી.

ફોટો હાંમેક્ટ્રિક સેન્ટ્રોનો એક
ઉપયોગ એ સોધાયો છે કે આખા
થતી રમતી ફેરફારી પરથી મુત્યુર
હોવાનું તે બંધાવર જણાતી શા

નવચેતન

દર માસે

૧૦૦ પાનાનું

અનેક ચિત્રો સાથે

વિવિધ સમય વાચન આપતું સર્વોગમુંદર અને

અનોખું માસિક પત્ર

હાજો: નવચેતન ઓફિસ ૨૫ પોલોક સ્ટ્રીટ, કલકત્તા

પ્રાપ્તિ: રૂ. ૬/- અઠવાશમાં રૂ. ૭ દિવસવાર: ૬૮ક નકલના ૦-૧૫-૦

૨૦૧૩૧૮૭૫

નવ ઠેકાણે

દે.એ. લોજ

નૃસિંહ લોજ

ખાતિ રહેવા તથા જમવાનું સુંદર સ્થાન

૧૭૭/૭૮ હાનબી રોડ, બીટ, મુંબઈ

તદન લેટેસ્ટ

ફેશનની

જોજોટની

તથા

ખનારસી

સાડીઓ

અને

કિનારીઓ

ના સ્પેશ્યાલિસ્ટ

શ્રી હિન્દ સ્ટોર્સ

૨૬૧-કાલ્યાણની રોડ,

મુંબાઈ-૨

ટે. નં. ૨૭૧૮

હાસ્ય અને કિલકિલાટ

કરતાં બાળકો

માતાનું હૃદય સદાય અજવાળે છે

આઘોડીલ: નાનાં બાળકોને અપંગ, બિમરી, પેટ ચોડું થતું, પેટ સાફ ન આવતું, પીળા લીલા ઝાઝા થવા વગેરે દરેકો હિપર આદર્શીર કાર્ય જાનવે છે. આઘોડીલ તુરતમાં જન્મતાં બાળકોને પણ સંપૂર્ણ સત્રાપતી સાથે આપી શકાય છે, કારણ કે તે માના પાત્રણ જેવું નિર્દોષ છે. આજકાલે રોજ આપવાથી તેઓ ખીસતા મુલાખ જેવા સુંદર અને તંદુરસ્ત રહે છે.

બાદતી એકની કી. રૂ. ૧) વી.પી. ખર્ચ લુટું

ન્યુમે કેમિકલ વર્કસ

નરોત્તમ તાડી, ૩૮૭, કાલ્યાણની રોડ,

આરીબેદાર મામે, મુંબાઈ

ફોન-૨૩૧૨૧

કાળના
ઘસારાથી
અલિપ્ત
છે.

પ્રલયકાળ
પર્યંતના સોબતી.

★ છે ★

★

બહુ મૂલ્ય હીરા,
માણેક, માતી અને
અન્યકિમતી રત્નો-
ના વર્ણ જૂના અને
વિદ્યસતીય વૈષાંરી

એવા

અવકાશમાંથી
સદેહે પૃથ્વી પર
અવતરેલા તારકો-
નાં જૂથ સમાં તેજ-
સ્વી, પુરાણોએ પ્રીછેલાં
ને દેવોને હર્ષભ રત્નો
આપનાં સુખ, અંપત્તિ
ને સૌંદર્યમાં ઉમેરે કરશે.

પ્રસારન કાળથી ને પહેરાના
આનંદ છે. બીજાનકાળમાં
ને હેરાંદોરી પહેરાય છે, દર
દરના ભવિષ્યમાં પણ જેનાં
મૂલ્ય ઘટવાનાં નથી એવા છે.
તમે તમામ હીરા માતીના દાન
મીઠામરે મને અવવાહ્યો.

સૂરજમલ લલ્લુભાઈ
ની કં. ઝવેરીઓ

૩૫૬, કાલબાદેવી • મુંબઈ ૨

ટેલીફોન

નં. ૨૨૨૩૬